

Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών
Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Τουρκικών Σπουδών και Σύγχρονων Ασιατικών Σπουδών

«ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ ΣΤΟ
ΣΥΜΠΛΟΚΟ ΕΛΛΑΔΟΣ - ΣΕΡΒΙΑΣ - ΠΓΔΜ ΚΑΙ Η ΥΠΕΡΣΥΣΤΗΜΙΚΗ
ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΤΗΣ ΝΕΟ-ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ»

Μαρία Νέμετς
Υποψήφια Διδάκτωρ

Επιβλέπων καθηγητής: Ιωάννης Θ. Μάζης,
Καθηγητής Οικονομικής Γεωγραφίας και Γεωπολιτικής Θεωρίας

*Mojim najbližima, jer bez vaše podrške,
ljubavi, razumevanja i misaonog kontigviteta
ovaj rad nikad ne bi nastao.
Hvala vam što postojite!*

*I svim onim učiteljima koji su se
volšebno pojavili na ovom putu
baš onda kad je učenik bio spreman.*

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	8
2. ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ	9
2.1. Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗΣ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ	9
2.2. ΤΟ ΣΥΜΠΛΟΚΟ «ΕΛΛΑΔΑΣ-ΣΕΡΒΙΑΣ-ΠΓΔΜ»	14
2.2.1. Το Υποσύστημα της Ελλάδας	14
2.2.2. Το Υποσύστημα της Σερβίας	20
2.2.3. Το Υποσύστημα της πΓΔΜ.....	27
2.2.4. Γεωπολιτικές σχέσεις στο Σύμπλοκο «Ελλάδας-Σερβίας-πΓΔΜ».....	32
2.3. ΟΙ ΥΠΕΡΣΥΣΤΗΜΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΝΕΟ-ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ	34
2.4. Ο ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ	41
3. ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	54
3.1. Ο ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΟΡΙΣΜΟΣ	54
3.2. Η ΟΝΤΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ	56
3.3. Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ	56
3.3.1. Τα χαρακτηριστικά του	56
3.3.2. Οι διαστάσεις του	57
3.3.3. Τα είδη του	59
3.4. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ.....	61
3.4.1. Η επίδρασή του.....	61
3.4.2. Η λειτουργία του.....	62
3.5. Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ Η ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ	63
3.5.1. Οι εθνικοί παράγοντες.....	64
3.5.2. Οι ειδικοί παράγοντες.....	66
3.5.3. Η συντήρηση του ψυχολογικού παράγοντα και η απόκτηση της αντίστασης στην αλλαγή	68
4. ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ	70
4.1. Η ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ ...	70

4.2. Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ ΣΤΗ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ	74
4.3. Η ΟΝΤΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ ΣΤΗ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ	78
4.4. Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ.....	80
4.5. Η ΑΛΛΑΓΗ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ	82
4.5.1. Τα είδη αλλαγών.....	82
4.5.2. Ο όρος των ψυχολογικών μηχανισμών.....	83
5. ΤΟ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	90
5.1. ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΤΗΣ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	90
5.2. ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΗ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ	96
5.3. ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΟ ΣΥΜΠΛΟΚΟ «ΕΛΛΑΔΑΣ-ΣΕΡΒΙΑΣ-ΠΓΔΜ»	100
5.3.1. Οι υποθέσεις της έρευνας	102
5.3.2. Ο τίτλος της έρευνας και η ερμηνεία του	103
5.3.3. Η περιγραφή των φάσεων και των βημάτων της έρευνας.....	105
5.3.4. Οι ερευνητικοί περιορισμοί και η επιστημονική συμβολή της έρευνας.....	107
6. ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ ΤΗΣ ΠΡΩΗΝ ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	109
6.1. Η ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΠΓΔΜ	109
6.2. Ο ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΤΗΣ ΠΓΔΜ	116
6.2.1 Η εμφάνιση του συνδρόμου στους Σκοπιανούς.....	117
6.2.2. Η ανάπτυξη του συνδρόμου	119
6.2.3. Τα κυρίαρχα συστατικά του συνδρόμου	123
6.2.4. Η γεωστρατηγική σημασία του συνδρόμου.....	124
6.3. ΟΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΠΟΥ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ ΣΤΗΝ ΠΓΔΜ.....	125
6.3.1. Οι ψυχολογικοί μηχανισμοί της Δύσης	126
6.3.2. Η αλβανική εθνική μεινότητα ως ψυχολογικό μέσο.....	129
7. ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	134
7.1. Η ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ.....	134
7.2. Ο ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ.....	139

7.2.1. Ο ελληνισμός ως ιδεολογία.....	142
7.2.2. Πρωτότυπο σύστημα αξιών των Ελλήνων.....	145
7.2.3. Ανοικοδόμηση του συστήματος αξιών.....	150
7.2.4. Τα κυρίαρχα συστατικά του συστήματος αξιών.....	152
7.2.5. Η γεωστρατηγική σημασία του συστήματος αξιών.....	154
7.3. ΟΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΠΟΥ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	155
7.3.1. Οικονομικοί και ενεργειακοί μηχανισμοί χειραγώγησης.....	157
7.3.2. Η Κύπρος ως ψυχολογικό μέσο του ΝΑΤΟ.....	161
7.3.3. Ο ψυχολογικός μηχανισμός της ξενοφοβίας.....	162
8. ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΤΗΣ ΣΕΡΒΙΑΣ.....	167
8.1. Η ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΣΕΡΒΙΑΣ.....	167
8.2. Ο ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΤΗΣ ΣΕΡΒΙΑΣ.....	176
8.2.1. Εμφάνιση και ανάπτυξη του ψυχολογικού παράγοντα των Σέρβων.....	177
8.2.2. Η σημασία του Κοσσυφοπεδίου και Μετόχιας για τον σερβικό ψυχολογικό παράγοντα	179
8.2.3. Εθνική και κρατική αναγέννηση των Σέρβων.....	182
8.2.4. Η Γιουγκοσλαβία – η κινούμενη άμμος του ψυχολογικού παράγοντα.....	185
8.2.5. Οι ρίζες της δημιουργίας της ιδεολογίας.....	189
8.2.6. Τα κυρίαρχα συστατικά του ψυχολογικού παράγοντα της Σερβίας και η γεωστρατηγική του σημασία.....	192
8.3. ΟΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΠΟΥ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΣΕΡΒΙΑΣ.....	194
8.3.1. Ψυχολογικοί μηχανισμοί δημιουργίας και καταστροφής της Γιουγκοσλαβίας.....	196
8.3.2. Κόσοβο και Μετόχια – σκηνή ανακατανομής ισχύος των Μεγάλων Δυνάμεων.....	200
8.3.3. Ψυχολογικοί μηχανισμοί αναβλητικότητας και καθυστέρησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης	204
8.3.4. Ο μηχανισμός αναστολής σε περίπτωση του αγωγού «South Stream».....	210
9. Ο ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΣΤΟ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΟ ΣΥΜΠΛΟΚΟ «ΕΛΛΑΔΑΣ-ΣΕΡΒΙΑΣ-ΠΓΔΜ».....	212
9.1. ΥΠΟΣΥΣΤΗΜΑ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΑΙ ΣΕΡΒΙΑΣ.....	213

9.2. ΥΠΟΣΥΣΤΗΜΑ ΣΕΡΒΙΑΣ ΚΑΙ ΠΓΔΜ	217
9.3. ΥΠΟΣΥΣΤΗΜΑ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΑΙ ΠΓΔΜ.....	221
9.4. ΣΗΜΑΣΙΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΙΣΧΥΡΟΥ ΚΑΤΑΚΟΡΥΦΟΥ ΑΞΟΝΑ «ΕΛΛΑΔΑΣ-ΣΕΡΒΙΑΣ-ΠΓΔΜ»	227
10. ΥΠΕΡΣΥΣΤΗΜΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΤΗΣ ΝΕΟ-ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ	230
10.1. ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΝΕΟ- ΟΘΩΜΑΝΙΣΜΟΥ	231
10.2. ΙΣΛΑΜΙΣΜΟΣ VS. ΝΕΟ-ΟΘΩΜΑΝΙΣΜΟΣ	234
10.3. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΝΕΟ-ΟΘΩΜΑΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΔΙΑΔΟΣΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΡΡΟΗΣ ΤΟΥ	236
10.4. ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΝΕΟ-ΟΘΩΜΑΝΙΣΜΟΥ – ΚΥΡΙΑΡΧΑ ΣΥΣΤΑΤΙΚΑ ΚΑΙ ΓΕΩΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑ	238
10.5. ΝΕΟ-ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΣΥΛΛΗΨΗ ΤΟΥ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΠΛΟΚΟΥ «ΕΛΛΑΔΑΣ-ΣΕΡΒΙΑΣ-ΠΓΔΜ»	240
10.6. ΟΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΝΕΟ-ΟΘΩΜΑΝΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΠΑΡΟΝ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ.....	243
<i>10.6.1. Μηχανισμοί οθωμανικής κληρονομιάς στον μουσουλμανικό πληθυσμό των Βαλκανίων.....</i>	<i>244</i>
<i>10.6.2. Οι πολιτικοί μηχανισμοί στο γεωπολιτικό σύμπλοκο «Ελλάδας-Σερβίας-πΓΔΜ» .....</i>	<i>246</i>
<i>10.6.3. Η αφήγηση ως νεο-οθωμανικό ψυχολογικό μέσο .....</i>	<i>249</i>
10.7. ΠΙΘΑΝΕΣ ΛΥΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΑΜΥΝΑ ΕΝΑΝΤΙΑ ΤΩΝ ΝΕΟ-ΟΘΩΜΑΝΙΚΩΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΩΝ ΜΗΧΑΝΙΣΜΩΝ	251
11. ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΕΙΚΤΩΝ.....	254
11.1. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΜΕΤΑΒΛΗΤΩΝ.....	256
11.2. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΕΙΚΤΩΝ ΑΝΑ ΥΠΟΣΥΣΤΗΜΑ / ΦΟΡΕΙΣ	263
11.3. ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΑΛΓΟΡΙΘΜΟΥ	270
<i>11.3.1. Σχέση ανάμεσα στις μεταβλητές του FSI και τον ΑΞΕ.....</i>	<i>274</i>
11.4. ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ.....	279
11.5. ΤΟ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΟ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ.....	285
12. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	288

12.1. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΟΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ ΤΗΣ ΠΡΩΗΝ ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ.....	288
12.2. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ.....	291
12.3. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΤΗΣ ΣΕΡΒΙΑΣ	295
12.4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ ΣΤΟ ΣΥΜΠΛΟΚΟ «ΕΛΛΑΔΑΣ-ΣΕΡΒΙΑΣ-ΠΓΔΜ».....	302
12.5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΥΠΕΡΣΥΣΤΗΜΙΚΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ ΤΗΣ ΝΕΟ-ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ.....	304
13. ΤΟ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟ ΣΥΝΘΕΣΗΣ ΚΑΤΑΛΛΗΛΗΣ ΓΕΩΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ... 308	
13.1. ΑΚΕΙΚΟΝΙΣΗ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΥ	309
13.2. ΤΟ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΛΛΗΛΗΣ ΓΕΩΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ	310
13.3. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	314
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	317

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μετά την κατάρρευση της διπολικής διεθνούς τάξης και την ξαφνική κυριαρχία των ΗΠΑ σε κάθε τομέα και σε κάθε μέρος του κόσμου, οι ισχυρές διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης αρχίζουν να πλήττουν ολόκληρα κράτη και έθνη. Εφαρμόζονται μηχανισμοί αποκέντρωσης μεσαίων και μικρών κρατών, οικονομικές εκμεταλλεύσεις και βάνανυες στρατιωτικές επεμβάσεις, για την έναρξη των οποίων λαμβάνεται με σχετική άνεση η απόφαση. Μια τέτοια προσέγγιση για την επίτευξη των γεωστρατηγικών στόχων των Μεγάλων Δυνάμεων είχε ως αποτέλεσμα μια εντελώς νέα και όχι τόσο ευχάριστη γεωπολιτική εικόνα του κόσμου, επομένως «οι σύγχρονες πολιτισμικές ροές, καθώς και εκείνες οι διαδικασίες που πρόκειται να ακολουθήσουν, θα είναι σε μεγάλο βαθμό συνέπεια των τρεχόντων συμφερόντων και σχεδίων»¹.

Δεδομένου ότι τα τελευταία τριάντα χρόνια, οι γεωπολιτικές διεργασίες έχουν ενταθεί σημαντικά στα Βαλκάνια, το έχουν φέρει ξανά στο επίκεντρο των παγκόσμιων τρεχουσών υποθέσεων και του επιστημονικού ενδιαφέροντος. Ως περιοχή συνεχούς αναταραχής και αδιάκοπης αστάθειας, αυτή η χερσόνησος πάντα προσέλκυε την προσοχή πολλών ερευνητών και γεωπολιτικών αναλυτών. Επιπλέον, λόγω της απίστευτα ευνοϊκής γεωπολιτικής θέσης, του τόπου των σημαντικότερων διασταυρώσεων των ευρωπαϊκών δρόμων, της αφθονίας των φυσικών και ορυκτών πόρων, αλλά και του ιστορικού και πολιτιστικού πλούτου, η κυριαρχία μέσα στα Βαλκάνια σε όλη την ιστορία θεωρήθηκε μια από τις προτεραιότητες των περισσότερων παγκόσμιων δυνάμεων. Καθώς η ανακατανομή της ισχύος στην περιοχή αυτή ήταν τόσο δυνατή και δυναμική που επηρέασε απόλυτα την ένταση της πολιτισμικής προόδου και την κίνηση των πολιτικών γεγονότων στις βαλκανικές χώρες, μπορεί ελεύθερα να υποστηριχθεί ότι σε όλη την ιστορία της υπέκυπτε σε ψυχολογικούς μηχανισμούς και σε γεωστρατηγικούς προσανατολισμούς άλλων. Με άλλα λόγια, τα Βαλκάνια έγιναν «κόλαση στρωμένη με τις κακές προθέσεις των Μεγάλων Δυνάμεων»².

Σε αυτόν τον χώρο «αγγίζονται, αλληλοδιεισδύουν και συγκρούονται διαφορετικές εθνικές κοινότητες, οι γλώσσες και τα αλφάβητά τους, οι θρησκευτικές πεποιθήσεις, τα καλλιτεχνικά και επιστημονικά επιτεύγματα, η αρχιτεκτονική κληρονομιά, οι εθνοψυχολογικές δομές, η κατανόηση της ζωής και της ανθρώπινης ύπαρξης»³. Ως εκ τούτου, είναι απαραίτητο να γνωρίζουμε τους ψυχολογικούς παράγοντες των χωρών που τον απαρτίζουν, προκειμένου να παρατηρούμε επαρκέστερα και κατανοήσουμε καλύτερα τις γεωπολιτικές διεργασίες και γεγονότα στα Βαλκάνια. Είναι ακριβώς οι τρεις χώρες που αποτελούν το ίδιο το κέντρο τους – η Ελλάδα, η Σερβία και η ΠΓΔΜ – οι οποίες προσελκύουν τη μεγαλύτερη προσοχή των παγκόσμιων δυνάμεων χάρη στη γεωγραφική τους θέση, τις γεωπολιτικές σχέσεις και τις γεωστρατηγικές του διαδικασίες.

---

¹ Despotović, L.J. (2009). *Srpska geopolitička paradigma / Σερβικό γεωπολιτικό παράδειγμα*. Sremski Karlovci: Kairos. (σ. 24)

² Guthner, J. (1940). *Inside Europe / Μέσα στην Ευρώπη*. Νέα Υόρκη: Harper and Brothers. (σ. 437)

³ Proroković, D. (2012). *Geopolitika Srbije - Položaj i perspektive na početku XXI veka / Γεωπολιτική της Σερβίας - Θέση και προοπτικές στις αρχές του XXI αιώνα*. Βελιγράδι: JP „Službeni glasnik“. (σ. 338)

2. ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

2.1. Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗΣ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ

Η περιοχή της Νοτιοανατολικής Ευρώπης πολύ συχνά χαρακτηρίζεται με την ονομασία Βαλκάνια ή Βαλκανική Χερσόνησος, που αποτελεί γεωγραφικό και πολιτικό όρο. Αυτή η περιοχή οριοθετείται από θάλασσες υψίστης γεωπολιτικής σημασίας - στα δυτικά από την Αδριατική Θάλασσα, στα νότια από τη Μεσόγειο Θάλασσα και τη Θάλασσα του Μαρμαρά και στα ανατολικά από τη Μαύρη Θάλασσα. Οι ποταμοί Δούναβης, Σάβας και Κούπα συχνά αναφέρονται ως το βόρειό της όριο. Αν αναφερθούμε στη θεωρία του N. Spykman, τα Βαλκάνια ανήκουν στο Rimland απομονώνοντας την Ευρασία από τη Μεσόγειο. Επομένως, η γεωπολιτική τους σημασία αντικατοπτρίζεται στο γεγονός ότι βρίσκονται στο σταυροδρόμι τριών ηπείρων - της Ευρώπης, της Ασίας και της Αφρικής⁴ - και, ως εκ τούτου, στην περιοχή αυτή «έρχονται σε επαφή, συγκρούονται διαφορετικές εθνικές κοινότητες, γλώσσες και αλφάβητα, θρησκευτικές πεποιθήσεις, καλλιτεχνικά και επιστημονικά επιτεύγματα, αρχιτεκτονική κληρονομιά, εθνοψυχολογικές δομές, αντιλήψεις της ζωής και της ανθρώπινης ύπαρξης»⁵. Για το λόγο αυτό, τα Βαλκάνια αποτελούν ένα πεδίο παραδοσιακών μαχών και συνεχών ανταγωνισμών στην αιώνια σύγκρουση των δυνάμεων της Ανατολής και της Δύσης.

Η γεωπολιτική ανάλυση των Βαλκανίων και η γεωστρατηγική τους σημασία. Το μεγάλο του ενδιαφέρον και την ιδιαίτερη γνώση της γεωπολιτικής, ο στρατηγός και ερευνητής **S. B. Šušić**⁶ τα μετέτρεψε σε ένα γλαφυρό πόνημα, που αντιπροσωπεύει μια από τις πιο ολοκληρωμένες αναλύσεις της Χερσονήσου στη σέρβικη βιβλιογραφία. Κατ' αρχάς, ασχολήθηκε με τη θεωρητική ανασκόπηση της γεωπολιτικής θέσης των Βαλκανίων, όπου αναφέρθηκε και στις βασικές γεωπολιτικές σχολές και θεωρίες, ή πιο συγκεκριμένα, στους μεγάλους γεωπολιτικούς επιστήμονες - τον F. Ratzel, τον K. Haushoffer και τον R. Kjellen, αλλά και τον H. Mackinder, τον A. Mahan και τον N. Spykman. Έχοντας θέσει τα θεωρητικά θεμέλια στην ανάλυση του, ο συγγραφέας προχώρησε στο γεωγραφικό, γεωπολιτικό και γεωστρατηγικό ορισμό των Βαλκανίων, τονίζοντας πως η περιοχή αυτή είναι επιβεβαρωμένη με το φορτίο της ιστορικής κατοχής, αλλά και με τη συνεχή ανακατανομή ισχύος στο έδαφός της. Υπό το φως των αλλαγών που διαδραματίζονται σε παγκόσμιο επίπεδο, παρουσιάζει τις επιπτώσεις τους στις εθνικές σχέσεις μεταξύ των βαλκανικών χωρών, αλλά και την επιρροή των ευρωπαϊκών δυνάμεων σε αυτές. Αν και κάνει αναφορές στη Σερβία και την πΓΔΜ, ο ερευνητής δεν λησμονεί να παρουσιάσει και το ζήτημα της Ελλάδας και των σχέσεών της με τη Τουρκία, την πΓΔΜ και την Αλβανία. Το σύγγραμμα ολοκληρώνεται με την περιγραφή των αλλαγών των στρατιωτικών και στρατηγικών χαρακτηριστικών των Βαλκανίων και με την αποσαφήνιση των πηγών της βαλκανικής αστάθειας.

⁴ Gianaris, N. V. (1996). *Geopolitical and Economic Changes in the Balkan Countries / Γεωπολιτικές και οικονομικές αλλαγές στις βαλκανικές χώρες*. Λονδίνο: Praeger.

⁵ Proroković, D. (2012). *όπ. αν.* (σ. 338)

⁶ Šušić, S. B. (2004). *Geopolitički košmar Balkana / Γεωπολιτικός εφιάλτης των Βαλκανίων*. Βελιγράδι: Στρατιωτικός εκδοτικός οίκος.

Το έργο *Changing Balkans*⁷ αποτελεί μια συλλογή επιστημονικών εργασιών και μελετών γραμμένων στα αγγλικά περί γεωπολιτικής κατάστασης στα Βαλκάνια. Η σημασία αυτής της συλλογής έγκειται στο γεγονός ότι συγκέντρωσε κάποιους από τους σημαντικότερους επιστήμονες των Βαλκανίων που ασχολούνται με το εν λόγω θέμα και τους έδωσε την ευκαιρία να παρουσιάζουν τις ειδικές τους γνώσεις. Εδώ θα αναφερθούν κάποιες από αυτές τις μελέτες: α) *Υπάρχουν τα Βαλκάνια;* του Σέρβου ερευνητή και Καθηγητή P. Simić, ο οποίος ασχολήθηκε, μεταξύ άλλων, και με το ζήτημα της εθνικής εικόνας της Νότιοανατολικής Ευρώπης, αλλά και τη γεωοικονομία της Βαλκανικής προσφέροντας ενδιαφέροντες γεωπολιτικούς δείκτες· β) *Τα Βαλκάνια: Νέα δυναμική ασφάλειας* από τον Αλβανό καθηγητή A. Rakiri, ο οποίος ισχυρίζεται πως η έννοια της ασφάλειας δεν σημαίνει απουσία πολέμου, αλλά η παρουσία ασφάλειας όπως αντικατοπτρίζεται, κατά τη γνώμη του, στην εσωτερική πολιτική· γ) *Τα Βαλκάνια και η Ευρώπη σε έναν κόσμο που αλλάζει* του Δρ. Α. Γιάννη, όπου παρουσιάστηκαν οι προκλήσεις και οι ευκαιρίες ασφάλειας και δ) *Παράγοντες σταθερότητας και πιθανοί λόγοι για την αποσταθεροποίηση των Βαλκανίων* είναι μελέτη του παρόμοιου θέματος από τη βουλγαρική όμως προοπτική, την οποία έκανε ο επιστήμονας R. Danon αναφερόμενος στο ζήτημα περιφερειακών πρωτοβουλιών στη Νοτιοανατολική Ευρώπη, στο όραμα της Ενωμένης Ευρώπης, στη στρατηγική πολιτική της Ρωσίας και τη συνεργασία με το NATO. Είναι πολύ ενδιαφέρον και επιστημονικά χρήσιμο το γεγονός ότι παραπλήσια γεωπολιτικά θέματα εξετάζονται από διαφορετικές οπτικές γωνίες, από την οπτική γωνία διαφορετικών βαλκανικών λαών αλλά και γεωπολιτικών ειδικών.

Επίσης, είναι απαραίτητο να αναφέρουμε και το έργο του **N. Καρατουλιώτη**⁸, ο οποίος ασχολήθηκε με τη γεωστρατηγική σημασία των Βαλκανίων υπό το πρίσμα των συγκρούσεων, μέσω των οποίων, ασχολήθηκε και με τις τρεις χώρες του συμπλόκου μας. Απευθείας παρατηρεί και ένα παράδοξο φαινόμενο όσον αφορά τις Ηνωμένες Πολιτείες, οι οποίες στο γεωπολιτικό σύστημα των Βαλκανίων συνεργάζονται με το Ισλάμ, εναντίον του οποίου πολεμάνε στην Ανατολή. Ο παραλογισμός αυτός εξηγείται ως συνέπεια του στόχου που έχουν οι ΗΠΑ - του μουσουλμανικού τόξου από την Τουρκία μέχρι την Αλβανία. Τόξο που θα έχει ως συνέπεια την αποκοπή του ομόδοξου ελληνικού λαού από τους Ρώσους. Εν συνεχεία, προχωρά στην ανάλυση διάφορων υποσυστημάτων του παρόντος γεωπολιτικού συμπλόκου και έτσι αναφέρεται στη Γιουγκοσλαβία, τον τελευταίο παραδοσιακό σύμμαχο της Ρωσίας. Εύλογα συμπεραίνει ότι ο γιουγκοσλαβικός διαμελισμός και η δημιουργία νέων, ανεξάρτητων κρατών σήμαιναν δύο πράγματα: πρώτον, τον πλήρη απομονωτισμό της Ρωσίας στο εσωτερικό της Ευρασίας με την αναγκαστική εγκατάλειψη των γεωστρατηγικών της σχεδίων στην περιοχή αυτή και, δεύτερον, το σφίξιμο του εσωτερικού δακτυλίου, δηλαδή της Rimland που απέτρεπε την αυτονόμηση της Ευρώπης σε περιοχή που εξυπηρετούσε τα αμερικανικά συμφέροντα. Η γράφουσα θεωρεί πολύτιμη την περιγραφή και την εξήγηση των παρακάτω διαδικασιών: της μεταφοράς βάσεων των

---

⁷ Sharlandjievna, R. [επιμ.] (2002). *Changing Balkans: Regional security in the Balkans and the role of the Balkan political club / Αλλαγή των Βαλκανίων: Περιφερειακή ασφάλεια στα Βαλκάνια και ο ρόλος του πολιτικού club των Βαλκανίων*. Σόφια: Ίδρυμα πολιτικού club των Βαλκανίων.

⁸ Καρατουλιώτης, Ν. Κ. (2013). *Γεωπολιτική σκακιέρα - Η Ελλάδα στο κέντρο των γεωστρατηγικών συγκρούσεων*. Αθήνα: Ηρόδοτος.

ΗΠΑ στις βαλκανικές χώρες, της παράνομης δημιουργίας του λεγόμενου κράτους του Κοσόβου και της κατασκευής δεύτερης μεγαλύτερης στρατιωτικής βάσης στον κόσμο - Camp Bondsteel. Αν και το παρόν βιβλίο στην ελληνική βιβλιογραφία θεωρείται η πρώτη ολοκληρωμένη προσπάθεια ανάλυσης γεωπολιτικών δεδομένων και γεωστρατηγικών δυναμικών στην περιοχή των Βαλκανίων, η σημασία του για τη διατριβή αυτή βρίσκεται στο γεγονός ότι ασχολείται και με τις τρεις χώρες του συμπλόκου, περιλαμβάνει το όραμα και τη νέα προοπτική του συγγραφέα σε αυτή την κρίσιμη περίοδο για το γεωπολιτικό μας σύμπλοκο.

Ανακατανομή ισχύος στην περιοχή συνεχούς αναταραχής και αστάθειας. Κρίνεται δέον να αναφερθεί ότι τα Βαλκάνια, ως μια περιοχή συνεχούς αναταραχής και αστάθειας, παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον για πολλούς σύγχρονους επιστήμονες και ερευνητές. Το συλλογικό έργο *Τα νέα Βαλκάνια*⁹ εμπεριέχει θέματα σχετικά με τη Βαλκανική Χερσόνησο του 20^{ου} αιώνα, τον οποίο θεωρούν μια χρονική περίοδο που χαρακτηρίζεται από καταλυτικές ανακατατάξεις. Οι συγγραφείς αναφέρονται στη δεκαετία του '90, ονομάζοντάς την περίοδο εντάσεων και εθνοτικών συρράξεων και πιστεύουν ότι το 2001 είναι η αρχή της πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής ολοκλήρωσης της περιοχής.

Μια παρόμοια προσέγγιση στην ανάλυση των Βαλκανίων είχε και ο **D. Kolev**¹⁰, της οποίας η μοναδική διαφορά βρίσκεται στο γεγονός ότι ο συγγραφέας τη διαίρεση της περιοχής τη θεωρεί μια διαδικασία μεγάλης διάρκειας που ξεκινά από την περίοδο της πτώσης της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας έως σήμερα. Σ'όλη την ταραχώδη της ιστορία, στην περιοχή αυτή γίνονταν ανακατανομές ισχύος ενώ για την καθιέρωση διάφορων σφαιρών επιρροής έπαιζαν μεγάλο ρόλο η δημόσια, αλλά και η μυστική διπλωματία. Στη παρούσα μελέτη αναλύονται προσεκτικά οι παγκόσμιες ροπές, ενώ συνάγεται το συμπέρασμα ότι ακόμα και οι σύγχρονες γεωπολιτικές αλλαγές στα Βαλκάνια δεν εξαιρούνται από το διαμερισμό σφαιρών επιρροής, παραδοσιακά καθορισμένων.

Ο **N. Αρβανίτης**¹¹ θεωρεί τα Βαλκάνια αντιφατικό γεωπολιτικό χώρο επιβεβαρυμένο με ιστορικά και πολιτισμικά όρια, με συγκρούσεις μεταξύ λαών και πολιτισμών, χριστιανισμού και ισλάμ, αλλά και με αναταραχές διάφορων χριστιανικών λαών μεταξύ τους. Ένεκα της άποψης ότι πρόκειται για μια «καυτή» γεωπολιτική περιοχή που θέτει σε κίνδυνο ολόκληρο τον νοτιοανατολικό τομέα της Ευρώπης, συντάχθηκε το βιβλίο αυτό με σκοπό να εξηγηθούν αυτές οι περίπλοκες γεωπολιτικές διαδικασίες. Επιπροσθέτως, σημαντική είναι η πρόβλεψη του συγγραφέα για το πολιτικό και το οικονομικό μέλλον της Βαλκανικής. Έτσι κατά πρώτο λόγο, επισημαίνει γιατί τους Αμερικάνους δε βολεύει μια Σερβία δυνατή και δημοκρατική, ενώ στη συνέχεια

⁹ Κουρβετάρης, Α. Γ. και συν. [επιμ.] (2009). *Τα νέα Βαλκάνια - Η γεωπολιτική της διεθνούς ασφάλειας και η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση*. Αθήνα: Ηρόδοτος.

¹⁰ Kolev, D. (2017). *Diplomatske igre oko balkanskog geopolitičkog čvora / Διπλωματικά παιχνίδια γύρω από τον γεωπολιτικό κόμπο των Βαλκανίων*. Σε: Bouzov, V. [επιμ.] (2017). *New Challenges to Security and Development of the Balkans, Vol. 4.: Cross-border cooperation and development policies in Bulgaria and on the Balkans / Νέες προκλήσεις για την ασφάλεια και την ανάπτυξη των Βαλκανίων, τόμ. 4: Διασυνοριακή συνεργασία και αναπτυξιακές πολιτικές στη Βουλγαρία και τα Βαλκάνια*. Βελίκο Τάρνοβο: IVIS. (σς. 219-228)

¹¹ Arvanitis, N. (2002). *Balkanski čvor / Ο γεωπολιτικός κόμπος των Βαλκανίων*. Βελιγράδι: ANDA Info.

υποδεικνύει τους ψυχολογικούς μηχανισμούς που χρησιμοποιούνται για την αποσταθεροποίηση ολόκληρης της περιοχής. Επίσης μελετά το εν λόγω θέμα και από μια άλλη οπτική γωνία - τι σημαίνει για τη Σερβία αυτή η αμερικανικοποίηση της κρίσης του Κοσσυφοπεδίου και ποιες είναι οι επιπτώσεις όσον αφορά τη γεωπολιτική της θέση στο πλαίσιο των διεθνών σχέσεων. Θίγει και το θέμα της ΠΓΔΜ σχετικά με την αλβανική μειονότητα, μελετώντας το θέμα από την άποψη της Ελλάδας. Από όλα τα προαναφερθέντα είναι φανερό ότι το σύγγραμμα αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία για την παρούσα διατριβή, λόγω μιας εντελώς διαφορετικής προσέγγισης του θέματος και, επειδή πρόκειται για συλλογή επιστημονικών εργασιών και μελετών σε δύο γλώσσες - της σερβικής και της αγγλικής και μπορεί να χρησιμοποιηθεί από ευρύ κοινό για διάφορους σκοπούς.

Για μια πιο εκτενή ενασχόληση με το ζήτημα της ανακατανομής ισχύος της Βαλκανικής Χερσονήσου συνιστάται και το συλλογικό έργο *Το ΝΑΤΟ στα Βαλκάνια*¹². Αυτό το σύγγραμμα θεωρείται κατάλληλο λόγω της πληθώρας θεμάτων, των διαφορετικών απόψεων περί της επιτυχίας λειτουργίας του εν λόγω οργανισμού, αλλά και των ελάχιστα γνωστών δεδομένων. Για τους σκοπούς της παρούσας διατριβής, χρησιμοποιούνται τα εξής κείμενα: α) *Σχέδια των ΗΠΑ και του ΝΑΤΟ για τη διαίρεση της Γιουγκοσλαβίας* του R. Clark, β) *Γιατί βρίσκεται το ΝΑΤΟ στη Γιουγκοσλαβία* του S. Gervasi και γ) *Βοσνιακή τραγωδία: Ο άγνωστος ρόλος του Πενταγώνου* της S. Flounders - όπως και ολόκληρο το δεύτερο μέρος του βιβλίου που αναφέρεται διεξοδικά στην προϊστορία του διαμελισμού της Γιουγκοσλαβίας.

Από την άλλη πλευρά, μερικοί διανοούμενοι εκφράζουν την πεποίθησή ότι τα Βαλκάνια είναι περιοχή συνεχούς ταραχής και αστάθειας για λόγους ενεργειακούς και οικονομικούς. Ως εκ τούτου, απαραίτητη είναι η θεώρηση αυτών των ζητημάτων σε ένα ευρύτερο επίπεδο για την καλύτερη κατανόηση των συμφερόντων των Μεγάλων Δυνάμεων στο παρόν γεωπολιτικό σύστημα. Μια περιεκτική μελέτη σχετική με τους ενεργειακούς ανταγωνισμούς στην περιοχή των Βαλκανίων έδωσε ο Καθηγητής **I. Θ. Μάζης**¹³ ως μέρος της γεωπολιτικής του ανάλυσης του Μεσογειακού Συμπλόκου. Αντιμέτωπος με την γεωγραφική θέση της Ελλάδας, ο ερευνητής έχει ως σκοπό όχι μόνο να εξηγήσει αυτή την έντονη αστάθεια στην παρούσα συγκυρία, αλλά και να αποδείξει ότι ο κύριος λόγος της είναι ο γεωπολιτικός παράγων της ενεργειακής ασφάλειας. Αυτή η απόδειξη πραγματοποιείται μέσω της κατάδειξης των βασικών πόλων - της Ρωσίας και των ΗΠΑ, αλλά και της Γερμανίας, της Γαλλίας και της Κίνας. Η επιστημονική συνεισφορά της ιδιαίτερης προσέγγισης αυτού του συγγραφέα έγκειται στο μεθοδολογικό πλαίσιο της Σύγχρονης Συστημικής Γεωπολιτικής Ανάλυσης και στο θεωρητικό πλαίσιο που έχει εξελιχθεί από τον Z. Brzezinski βάσει του υποδείγματος του N. J. Spykman.

---

¹² Κλάρκ, Ρ. και συν. (2000). *Το ΝΑΤΟ στα Βαλκάνια - Φωνές αντίστασης*. Αθήνα: Εκδόσεις Προσκήνιο.

¹³ Μάζης, Ι. Θ. (2017). Γεωπολιτική ανάλυση των Ρωσο-Αμερικανικών ενεργειακών ανταγωνισμών στο υποσύστημα των Βαλκανίων εντός του Μείζονος Μεσογειακού Συστήματος. *Foreign Affairs [Hellenic Edition]*, τ. 48, Οκτώβριος - Νοέμβριος 2017.

Τον ρόλο της Ρωσίας στην παγκόσμια αγορά του φυσικού αερίου και του πετρελαίου προέβησαν οι **D. Petrović** και **A. Jokić**¹⁴. Στο έργο τους αυτοί οι δύο συγγραφείς μελέτησαν τη σχέση της διεθνούς οικονομίας και της ενεργειακής ασφάλειας. Εκτός του ότι επαναξετάζουν το γεωπολιτικό πλαίσιο της ρώσικης ενεργειακής πολιτικής, η μέγιστη συνεισφορά του συγγράμματος αυτού έγκειται στην αποσαφήνιση της σπουδαιότητας των Βαλκανίων στο εν λόγω πλαίσιο. Το έργο τους ολοκληρώνεται με ειδική αναφορά στη συνεργασία αυτής της Μεγάλης Δύναμης με τη Σερβία και τον αντίκτυπο της στην οικονομική ανάπτυξη αυτής της χώρας. Ωστόσο, στην Ελλάδα ασχολήθηκε, με παρόμοιο θέμα ο **A. Κουρματζής**¹⁵ αξιολογώντας την επικρατούσα κατάσταση μέσω της εφαρμογής του οικονομετρικού μοντέλου ως προς την κατανάλωση του πετρελαίου σε παγκόσμιο επίπεδο. Ο συγγραφέας ερευνά την πολυπλοκότητα της διεθνούς αγοράς του «μαύρου χρυσού» αξιολογώντας την ενεργειακή δύναμη της Ρωσίας, των ΗΠΑ, της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Εξηγεί, επίσης, πώς η γεωπολιτική τους ισχύς εξαρτάται από τις ποσότητες πετρελαίου που βρίσκονται στη διάθεσή τους. Τη γνώμη αυτή, όμως, δεν συμμερίζεται ο καθηγητής **K. Γρίβας**¹⁶, ο οποίος την ίδια χρονιά γράφει από την οπτική γωνία της στρατιωτικής δύναμης της Αμερικής για το επερχόμενο τέλος του πετρελαίου. Θεμελιώδη ιδέα του βιβλίου είναι ότι έχει ξεκινήσει μια επανάσταση «καθαρής τεχνολογικής» ενέργειας στο στρατοβιομηχανικό σύμπλεγμα της Αμερικής με στόχο να δημιουργηθεί ένας μηχανισμός προβολής ισχύος και επανεκδικείωσης της οικουμενικής ηγεμονίας. Για την παρούσα διατριβή ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η παρατήρηση ότι οι ΗΠΑ στοχεύουν να ενισχύσουν την ήπια ισχύς τους μέσω των εξής ψυχολογικών μηχανισμών - της θρησκευοποίησης των ανησυχιών για την κλιματική αλλαγή και της σύνθετης ενεργειακής επανάστασης. Σ' αυτό το σημείο πρέπει να αναφερθεί ακόμη ένα βιβλίο του ίδιου συγγραφέα ο οποίος είναι κορυφαίος εμπειρογνώμονας, και έχει τον τίτλο *Το ζύπνημα του εφιάλτη*¹⁷. Το βιβλίο αυτό είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον για εκείνους που θέλουν να μάθουν περισσότερα για την πυρηνική ισχύ της Αμερικής στην αυγή του 21^{ου} αιώνα.

Όσον αφορά την οικονομία, στα Βαλκάνια είναι πάντα παρόν το θέμα της οικονομικής κρίσης. Με το ζήτημα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης ασχολήθηκαν πολλοί ερευνητές, από τους οποίους ξεχωρίζουν δύο ειδικοί που μοιράστηκαν τα αποτελέσματα των ερευνών τους στο σύγγραμμα με τίτλο *Η παγκόσμια νομισματική κρίση και οι νέες γεωπολιτικές και οικονομικές σχέσεις στον κόσμο*¹⁸. Αν και στο πρώτο μέρος του πονήματος παρουσιάζεται το θέμα των αιτιών, των δράσεων και των συνεπειών της παγκόσμιας οικονομικής και χρηματοπιστωτικής κρίσης, για την παρούσα διατριβή μεγαλύτερη σημασία έχει το δεύτερο μέρος στο οποίο αναλύεται το ίδιο ζήτημα αλλά στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ευρωζώνης. Οι ερευνητές αναφέρονται στις διαφορές εντός της

¹⁴ Petrović, D. και Jokić, A. (2015). *Energetska politika Rusije / Ενεργειακή πολιτική της Ρωσίας*. Βελιγράδι: Ινστιτούτο Διεθνούς Πολιτικής και Οικονομίας.

¹⁵ Κουρματζής, Α. (2009). *Η γεωπολιτική των πετρελαίων - Η διεθνής οικονομία και οι κρίσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

¹⁶ Γρίβας, Κ. (2009). *Το τέλος του πετρελαίου και η αρχή της νέα αμερικανικής γεωστρατηγικής*. Αθήνα; Οίκος Α. Α. Λιβάνη.

¹⁷ Γρίβας, Κ. (2007). *Το ζύπνημα του εφιάλτη: Η πυρηνική απειλή στον 21^ο αιώνα*. Αθήνα: Οξύ.

¹⁸ Komazec, S. και Petrović, D. (2014). *Globalna monetarna kriza i novi geopolitički i finansijski odnosi u svetu / Η παγκόσμια νομισματική κρίση και οι νέες γεωπολιτικές και οικονομικές σχέσεις στον κόσμο*. Βελιγράδι: Ινστιτούτο Διεθνούς Πολιτικής και Οικονομίας.

ΕΕ και στις διαφωνίες που έχουν δημιουργηθεί λόγω των διαφορών που υπάρχουν όσον αφορά την ανάπτυξη, αγγίζοντας και το θέμα του χρέους και του προϋπολογισμού. Τέλος, μελετάται η είσοδος των νέων μελών στην Ευρωπαϊκή Ένωση, που βρίσκονται στο γεωγραφικό περιβάλλον της Σερβίας, αλλά και οι θετικές και οι αρνητικές πτυχές της ένταξης στο διεθνή οργανισμό αυτό.

Το ζήτημα της οικονομικής κρίσης ερευνά και η επιστημονική εργασία των συγγραφέων **H. Yildiz** και **D. Ç. Yildırım**¹⁹, οι οποίοι έχουν ως στόχο να εξετάσουν την οικονομική βιωσιμότητα των δώδεκα χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Νομισματικής Ένωσης. Η σχέση μεταξύ χρέους/ ΑΕΠ και πρωτογενούς πλεονάσματος μελετάται κατά τη χρονική περίοδο 1995-2011 με σκοπό την εμφάνιση της αιτιώδους συνάφειας. Τα αποτελέσματα των ερευνών αποκαλύπτουν ότι οι μεταβλητές είναι συνδεδεμένες, με την έννοια ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική και μακροπρόθεσμη σχέση μεταξύ τους. Το παρόν κείμενο ανακινεί το θέμα της αρνητικής επιρροής της ευρωπαϊκής κρίσης στην οικονομική βιωσιμότητα των χωρών της Νομισματικής Ένωσης, αλλά και της επιτυχίας βραχυπρόθεσμων πολιτικών αυτών των χωρών.

Αν και υπάρχουν αμέτρητα έργα γραμμένα για την ανακατανομή ισχύος στα Βαλκάνια αναλυόμενη από πολλές πλευρές, η γράφουσα δεν δύναται να τα παρουσιάσει όλα. Έτσι προχωρά στο θέμα της διατριβής της, που αντικατοπτρίζεται στο γεωπολιτικό σύμπλοκο Ελλάδας, Σερβίας και πΓΔΜ.

2.2. ΤΟ ΣΥΜΠΛΟΚΟ «ΕΛΛΑΔΑΣ-ΣΕΡΒΙΑΣ-ΠΓΔΜ»

Στο σημείο αυτό, κρίνεται απαραίτητο να σημειωθεί ότι είναι σχεδόν ανύπαρκτες οι επιστημονικές πηγές για το συγκεκριμένο γεωγραφικό σύμπλοκο «Ελλάδας-Σερβίας-πΓΔΜ», παρόλο που διάφοροι Έλληνες και ξένοι επιστήμονες και συγγραφείς έχουν ασχοληθεί με αυτό ως μέρος ενός μεγαλύτερου συστήματος ή και μεμονωμένα. Επειδή αυτό το γεωγραφικό σύμπλοκο επιλέχθηκε για κάποιους λόγους, που θα αναφερθούν στη μεθοδολογία της έρευνας, και επειδή η απαραίτητη βιβλιογραφία απουσίαζε παντελώς, η γράφουσα αποφάσισε να ερευνήσει τη καθεμιά συνιστώσα του γεωγραφικού συμπλόκου χωριστά. Με αυτόν τον τρόπο θα υπάρξει δυνατότητα να εξεταστεί εις βάθος και εις πλάτος το εν λόγω θέμα.

2.2.1. Το Υποσύστημα της Ελλάδας

Γεωπολιτική θέση της Ελλάδας. Με τη γεωπολιτική ανάλυση της Ελλάδας έχουν ασχοληθεί πολλοί και κορυφαίοι ερευνητές. Στον συλλογικό τόμο *Η Νέα Γεωπολιτική της Ελλάδος*²⁰ μερικοί από αυτούς παρουσίασαν τις απόψεις τους. Αντιμέτωποι με το νέο γεωπολιτικό περιβάλλον της Ελλάδας, οι συγγραφείς προσπάθησαν να καταγράψουν όλες τις συνέπειες των αλλαγών που συνέβησαν στο διεθνές περιβάλλον, στην περιφέρεια της Ελλάδας, αλλά και στο εσωτερικό της.

¹⁹ Yildiz, H. και Yildırım, D. Ç. (2013). An empirical study on fiscal sustainability in Eurozone / Μια εμπειρική μελέτη για τη δημοσιονομική βιωσιμότητα στην Ευρωζώνη. *Serbian Journal of Management / Σερβική εφημερίδα διαχείρισης*, τόμ. 9, αρ. 1/2014. (σς. 59-70)

²⁰ Lesser, I. O. και συν. (2003). *Η Νέα Γεωπολιτική της Ελλάδας*. Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.

Αυτοί, επίσης, ανέλυσαν και προσέγγισαν με μια νέα ματιά τον ρόλο και τα συμφέροντα της χώρας, τα οποία αντικατοπτρίζονταν στον συνεχή εκσυγχρονισμό και τον φιλοευρωπαϊκό προσανατολισμό του. Ταυτόχρονα, εξέτασαν και την εξωτερική πολιτική που είχε γίνει πιο σύνθετη λόγω των προκλήσεων και των ευκαιριών εν σχέσει με τις γειτονικές χώρες, την Ευρώπη και τις Ηνωμένες Πολιτείες. Ως συμπέρασμα προκύπτει ότι η Ελλάδα είναι ικανή να διαδραματίσει ένα νέο ρόλο διαπεριφερειακό και, με αυτόν τον τρόπο, να συμβάλλει στη σύνδεση της Ευρώπης με τη Μεσόγειο, από τη μία, και της Ευρασίας με τη Μέση Ανατολή, από την άλλη. Ως εκ τούτου, το βιβλίο αυτό αποτελεί ένα αρκετά καλό και αρχικό εργαλείο για την κατανόηση της γεωπολιτικής θέσης της Ελλάδας στις αρχές του 21^{ου} αιώνα με ιδιαίτερη έμφαση στην επεξήγηση των νέων πολιτικών και στρατηγικών κατευθύνσεων της Ελλάδας, της Ευρώπης και των ΗΠΑ.

Κρίνεται σκόπιμο να τονιστεί ότι οι συγγραφείς του βιβλίου *Τρεις γεωπολιτικές προκλήσεις για την ελληνική εξωτερική πολιτική*²¹ εντόπισαν τις προκλήσεις αυτές στην τρομοκρατία, της Τουρκίας και στις εξελίξεις στην περιοχή της Ευρασίας. Πεισμένοι από το γεγονός ότι το επίκεντρο της γεωπολιτικής σκακιέρας της περιόδου εκείνης μεταφέρθηκε στη Μέση Ανατολή, ασχολήθηκαν με το πώς η γεωπολιτική κατάσταση αυτή επηρεάζει την Ελλάδα η οποία απειλείται εξ Ανατολών από την πλευρά της Τουρκίας. Έχοντας συνείδηση τη στρατιωτική και την οικονομική δύναμη της Τουρκίας, οι ερευνητές εξέφρασαν την ανησυχία τους για την ασφάλεια της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Ένα επαρκές και ενδιαφέρον συμπλήρωμα για τη γεωπολιτική επιστήμη αποτελεί και η συλλογή των επιστημονικών εργασιών με τίτλο *Γεωπολιτική και Ελλάδα*²². Το συγκεκριμένο σύγγραμμα ειδικών καθηγητών και γνωστών δημοσιογράφων δίνει τις πιο έγκυρες και ολοκληρωμένες απαντήσεις σε κρίσιμα ερωτήματα του ρόλου της Ελλάδας στην Ευρώπη και στα Βαλκάνια που αλλάζουν ραγδαία και απρόβλεπτα.

Επιπροσθέτως, πολύ χρήσιμο εργαλείο για την κατανόηση της ελληνικής εσωτερικής πολιτικής, αποτελεί το κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό λεξικό με τον τίτλο *Η Ελλάδα στη δεκαετία του '80*²³. Αποτελεί γεγονός αδιαμφισβήτητο ότι η δεκαετία του '80 θεωρείται περίοδος βαθιών μεταλλαγών της ελληνικής κοινωνίας, οι συνέπειες των οποίων ήταν μεγάλες και μακροπρόθεσμες. Για τον λόγο αυτό, το συγκεκριμένο βιβλίο υπήρξε καθοριστικό, προσφέροντας απαραίτητες πληροφορίες για το πρόσφατο παρελθόν, το οποίο είχε σημαντική επιρροή και στη σημερινή κατάσταση της χώρας. Αξίζει, βέβαια, να σημειωθεί ότι πρόκειται για ένα εγκυκλοπαιδικό θησαυρό της σχετικής περιόδου, για το οποίο πρέπει να περήφανοι οι 145 ειδικοί που εργάστηκαν ακούραστα και με εξαιρετική επιστημονική εγκυρότητα για την πραγματοποίησή του.

Κλείνοντας, οφείλουμε να προβούμε στην ταπεινή εκτίμηση ότι μια εξαιρετική επιστημονική συμβολή στον παρόντα επιστημονικό τομέα έδωσε ο Αναπληρωτής Καθηγητής του Πανεπιστημίου Μακεδονίας ο **Γ. Βοσκόπουλος** με το κορυφαίο του έργο *Ελληνική εξωτερική*

²¹ Μπόση, Μ., Λιούσης, Ν. και Κουρματζής, Α. (2005). *Τρεις γεωπολιτικές προκλήσεις για την ελληνική εξωτερική πολιτική*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

²² Μάζης, Ι. Θ., Λουκάς, Ι. Κ., Κιτσίκης, Δ. Ν. και συν. (2001). *Γεωπολιτική και Ελλάδα*. Αθήνα: Έσοπτρον.

²³ Βαμβακάς, Β. και Παναγιωτόπουλος, Π. [επιμ.] (2014). *Η Ελλάδα στη δεκαετία του '80*. Αθήνα: Επίκεντρο.

πολιτική²⁴. Η τεράστια συνεισφορά του έγκειται στο γεγονός ότι ο συγγραφέας πραγματεύεται το ζήτημα της γεωπολιτικής της Ελλάδας από ποικίλες οπτικές γωνίες, προσφέροντας μια ολοκληρωμένη και διεξοδική εικόνα. Μετά την εξαιρετική εισαγωγή στο θέμα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, προχωρεί στην περιγραφή του δεθνού περιβάλλοντος λαμβάνοντας υπόψη τις διαδικασίες παγκοσμιοποίησης, της πολιτικής ολοκλήρωσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του γεωστρατηγικού προσανατολισμού των Ηνωμένων Πολιτειών. Ναι μεν, αποσαφηνίζει επιδέξια τους ψυχολογικούς μηχανισμούς που χρησιμοποιούνται από τις εν λόγω Μεγάλες Δυνάμεις, και επανεξετάζει το ζήτημα των σχέσεων μεταξύ Ευρώπης και Τουρκίας, στη μέση των οποίων βρίσκεται η Ελλάδα με ένα κρίσιμο και, ίσως, καθοριστικό ρόλο. Επισημαίνει ότι το μακροστρατηγικό πλαίσιο της χώρας πρέπει να θέτει ως προτεραιότητα τα εθνικά συμφέροντα και όχι τις τρέχουσες ανάγκες επιβίωσης. Ιδιαίτερος αξίζει να σημειωθεί το γεγονός ότι ο συγγραφέας προσφέρει μια άκρως εξειδικευμένη και λεπτομερή θεωρητική ανάλυση της έννοιας της εξωτερικής πολιτικής με ιδιαίτερη αναφορά στους ορισμούς, τις συνιστώσες και τα επίπεδά της. Επιπροσθέτως, επεξηγεί και την έννοια της απόφασης από την πλευρά εκείνου που την λαμβάνει και βάσει ποιών κριτηρίων. Αυτό το σημείο έχει ιδιαίτερη σημασία για την παρούσα διατριβή, επειδή άμεσα αγγίζει το ζήτημα της ψυχολογίας στη γεωπολιτική και τη γεωστρατηγική. Τέλος, θα μπορούσαμε να πούμε ότι από το πέμπτο κεφάλαιο του συγγράμματος ξεκινάει η γεωπολιτική ανάλυση των πρακτικών της Ελλάδας και του γεωγραφικού της περιβάλλοντος. Έχοντας ορίσει τη θέση της Ελλάδας στο Βαλκανικό Σύστημα, ο συγγραφέας κάνει μια εμπειριστατωμένη ανάλυση του Μακεδονικού Ζητήματος αναφερόμενος στις σχέσεις μεταξύ Ελλάδας και πΓΔΜ, αλλά και γειτονικών κρατών, της Βουλγαρίας και της Αλβανίας. Αν λάβει κανείς υπόψη τις πολύτιμες και διεξοδικές πληροφορίες που ο συγγραφέας μοιράστηκε ανιδιοτελώς και με τους αναγνώστες τους, κατανοεί ότι πρόκειται για έναν ιδιαίτερο παιδαγωγό και εμπειρογνώμονα στον τομέα του επιστημονικού του ενδιαφέροντος. Επίσης, ένεκα του γεγονότος ότι προσέγγισε την ανάλυση αυτού του εξαιρετικά δημοφιλούς γεωπολιτικού ζητήματος από μια νέα, αναζωογονητική πτυχή, η γράφουσα θεωρεί ότι πρόκειται για ένα από τα πιο ολοκληρωμένα και χωρίς ελλείψεις έργα που γνώρισε κατά την επισκόπηση της βιβλιογραφίας του παρόντος θέματος.

Οικονομική, στρατιωτική και ενεργειακή πτυχή γεωπολιτικής της Ελλάδας. Με την ελληνική οικονομική κατάσταση ασχολήθηκε ο Σέρβος ερευνητής **S. Vukša**²⁵ και οι συνεργάτες του, οι οποίοι προσπάθησαν να προσδιορίσουν το μέγεθος της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα και τις συνέπειές της στην κοινωνική κατάσταση. Δεδομένου του γεγονότος ότι οι διεθνείς επενδυτές, όταν σε μια χώρα υπάρχει παρατεταμένη οικονομική κρίση, παραδοσιακά στρέφονται σε κάποιο άλλο, πιο ασφαλές καταφύγιο στο οποίο μπορούν να προστατέψουν τα χρήματά τους, ο ερευνητής εξηγεί, γιατί η ελληνική κρίση απαιτεί μια αυστηρή οικονομική πειθαρχία και μεγάλες περικοπές στις δημόσιες δαπάνες. Εν τω μεταξύ, παρουσιάζει και τον φαύλο κύκλο στον οποίο βρέθηκε η

²⁴ Βοσκόπουλος, Γ. (2005). *Ελληνική εξωτερική πολιτική - από τον 20^ο στον 21^ο αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

²⁵ Vukša, S., Đuran, B. και Bačevac, S. (2017). Razmere grčke finansijske i socijalne krize - pogled iz Srbije / Η κλίμακα της ελληνικής οικονομικής και κοινωνικής κρίσης - μια άποψη από τη Σερβία. *Finansije - časopis za teoriju i praksu finansija / Οικονομικά – ένα περιοδικό για τη θεωρία και την πρακτική των οικονομικών*, τόμ. LXXII, αρ. 1-6/2017. (σς. 65-81)

Ελλάδα. Αυτός ο κύκλος ξεκινά με τις συνεχείς διαπραγματεύσεις και τις συμφωνίες μεταξύ Ελλάδας και πιστωτών για ένα πακέτο μεταρρυθμίσεων ως προϋπόθεση για το πρόγραμμα δανεισμού και συνεχίζεται με τις οικονομικές, χρηματοοικονομικές και κοινωνικές αναταραχές εντός της ίδιας της χώρας. Έπονται οι παραχωρήσεις της ελληνικής κυβέρνησης προκειμένου να αποφευχθεί η χρεοκοπία και η πιθανότητα αποχώρησης από τη νομισματική ένωση. Έτσι αρχίζουν μια σειρά από υποχρεώσεις που αδειάζουν τον κρατικό προϋπολογισμό - νέες απολύσεις και κλείσιμο μικρών ιδιωτικών επιχειρήσεων - που οδηγούν την Ελλάδα να λάβει δάνεια, τα οποία είναι επιβεβαρωμένα από πληρωμές τόκων για τις ήδη υπάρχουσες. Για τον λόγο αυτό, οι συγγραφείς υπογραμμίζουν ότι η Ελλάδα δεν μπορεί να ανακάμψει χωρίς ενδελεχή αναδιάρθρωση του χρέους και δημιουργία ενός βιώσιμου χρηματοδοτικού συστήματος.

Λαμβάνοντας ύποψη ότι μερικά από τα σημαντικότερα έργα σχετικά με τη γεωπολιτική ανάλυση της Ελλάδας γράφτηκαν από τον **I. Θ. Μάζη**, Καθηγητή Οικονομικής Γεωγραφίας και Γεωπολιτικής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, η γράφουσα θα κάνει μια ταπεινή προσπάθεια να παρουσιάσει τα περισσότερα από αυτά που χρησιμοποίησε κατά την έρευνά της και τη σύνθεση της διδακτορικής της διατριβής. Το σύγγραμμά του *Greece's New Defence Doctrine*²⁶ προσφέρει μια ολοκληρωμένη και λεπτομερειακή εικόνα περί της εθνικής πολιτικής ασφάλειας της Ελλάδας. Αυτό το πόνημα όχι μόνο αναφέρεται στον τρόπο λειτουργίας της εν λόγω πολιτικής, αλλά εμπεριέχει και την ανάλυση των εθνικών συμφερόντων στο εσωτερικό και στο εξωτερικό επίπεδο. Έχοντας αναλύσει όλες τις πτυχές του παρόντος ζητήματος, ο συγγραφέας προβαίνει στη δική του πρόταση, όσον αφορά την οργάνωση και την εφαρμογή μιας καινούργιας ελληνικής πολιτικής για την εθνική άμυνα. Αυτή η πρόταση περιλαμβάνει εξειδικευμένες πληροφορίες, αλλά και δηλώσεις που υποστηρίζονται από αναλυτικά δεδομένα και συμπεράσματα. Συστήνεται στον καθένα που ενδιαφέρεται για την πολιτική ασφάλειας, αν και απαιτεί αρκετή γνώση, προσοχή κατά τη μελέτη της. Ο ίδιος ο συγγραφέας προχωρώντας στην έρευνά του την επόμενη χρονιά εξέδωσε το βιβλίο με τον τίτλο *Γεωπολιτική προσέγγιση για ένα νέο ελληνικό αμυντικό δόγμα*²⁷. Στο συγκεκριμένο βιβλίο αναφέρεται στις θεωρίες του επιστήμονα N. Spykman και εντοπίζει την Ελλάδα στο τμήμα του Rimland. Θεωρώντας την ένα ανάχωμα, των προς την Μεσόγειο καθοδικών τάσεων της χερσαίας δύναμης της Ευρασίας, επισημαίνει ότι για την Ελλάδα είναι ιδιαίτερης σημασίας η επικρατούσα γεωπολιτική σκέψη των Ηνωμένων Πολιτειών περί της Μεσογειακής περιοχής, όπως και η κατανόηση των στρατηγικών τους επιλογών και στόχων. Επίσης λαμβάνει ύποψη και τονίζει την προστασία που παρέχουν οι Ένοπλες Δυνάμεις στις θαλάσσιες οδούς της Ελλάδας, που χρησιμοποιούνται για τον ανεφοδιασμό, και αποτελούν τον μοναδικό ενεργειακό της άξονα, αλλά και το νομικό, πολιτικό και αμυντικό πλαίσιο αυτής της προστασίας. Ως εκ τούτου, επισημαίνει τη σημασία της προστασίας των ενόπλων δυνάμεων και τον ρόλο τους στην υπεράσπιση αυτών των οδών, όπως και τη διαμόρφωση του νέου Δόγματος Ειδικών Επιχειρήσεων.

---

²⁶ Mazis, I. Th. (2005). *Greece's New Defense Doctrine. A Framework Proposal / Το νέο δόγμα της άμυνας της Ελλάδας. Μια πλαίσιο πρόταση. CRiSSMA Working Papers, No. 8-2005*. Μιλάνο: Facoltà di Scienze Politiche. (σς. 07-86)

²⁷ Μάζης, I. Θ. (2006). *Γεωπολιτική προσέγγιση για ένα νέο ελληνικό αμυντικό δόγμα*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Έχοντας αναφερθεί στο θέμα του ελληνικού ενεργειακού άξονα, κρίνεται σκόπιμο να μνημονεύσουμε σε αυτό το σημείο το ήδη αναφερόμενο έργο του συγγραφέα **N. Κ. Καρατουλιώτη**²⁸, ο οποίος εκτός του ότι ασχολήθηκε με τη γεωστρατηγική σημασία των Βαλκανίων μελέτησε και το ζήτημα της γεωενέργειας της Ελλάδας και τις γεωστρατηγικές της προοπτικές στον τομέα αυτό. Αντιμέτωπος με τις εθνικές περιπέτειες ως συνέπειες της έλλειψης κατάλληλης πολιτικής ηγεσίας, ο ερευνητής υπογράμμισε ότι η Ελλάδα θα μπορούσε να διαδραματίσει έναν σημαντικό ρόλο στην περιοχή ένεκα της υπεροχής της γεωστρατηγικής θέσης της και εξαιτίας της ύπαρξης υδρογονανθράκων σε αξιοζήλευτες ποσότητες. Για το θέμα της εξάρτησης της Ελλάδας από τους υδρογονάνθρακες, το εισαγόμενο πετρέλαιο και το φυσικό αέριο, μια σοβαρή ομάδα επιστημόνων με επικεφαλή τον **Κ. Σταμπόλη**, Αντιπρόεδρο και Γενικό Διευθυντή του IENE, και τον προαναφερθέντα Καθηγητή **I.Θ. Μάζη**²⁹ διεξήγαγε μια εκτενή και εις βάθος έρευνα σχετική με το θέμα της ελληνικής ενεργειακής πολιτικής. Οι γεωπολιτικοί δείκτες που χρησιμοποιήθηκαν στο σύγγραμμα αυτό έδωσαν μια σαφή και πρόδηλη εικόνα για την παρούσα κατάσταση όσον αφορά τον οικονομικό πυλώνα. Κατά αρχάς, σε ποσοστιαία σχήματα παρουσιάστηκαν η τελική ενεργειακή κατανάλωση ανά κλάδο και η ακαθάριστη ενεργειακή κατανάλωση ανά πρωτογενή πηγή ενέργειας. Με τον τρόπο αυτόν, οι συγγραφείς απέδειξαν ότι είναι ιδιαίτερα υψηλή η συμμετοχή των υδρογονανθράκων στο ελληνικό ενεργειακό ισοζύγιο και ανέφεραν τους λόγους για αυτή την κατάσταση. Από την άλλη, δήλωσαν ότι στα επόμενα χρόνια αναμένεται σταδιακή υποκατάσταση των πετρελαιοειδών από το φυσικό αέριο. Εξετάζοντας τα μετρήσιμα στοιχεία των γεωπολιτικών τους δεικτών, οι ερευνητές υποστήριξαν τη χρήση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, θεωρώντας ότι η χώρα διαθέτει υψηλό δυναμικό. Έχοντας ύποψη τους ότι η Ελλάδα, λόγω της γεωγραφικής της θέσης, έχει ένα αξιόλογο ρόλο στο ενεργειακό και γεωπολιτικό γίνεσθαι της περιοχής, θεωρούν πιθανή και εύλογη την ανάδειξη της σε βασική πύλη εισόδου για την τροφοδοσία των ενεργειακών αγορών της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Τέλος, οι συγγραφείς ισχυρίζονται ότι η Ελλάδα πρέπει να προωθήσει συγκεκριμένα σχέδια για να μπορέσει να εκμεταλλευτεί την προνομιακή της θέση. Καταληκτικά, το παρόν σύγγραμμα είναι υποχρεωτικό και βασικό για κάθε ενδιαφερόμενο όταν πρόκειται για τη σημερινή ενεργειακή κατάσταση της Ελλάδας, αλλά και για τη μελλοντική της πολιτική σχετική με το εν λόγω ζήτημα.

Το Κυπριακό ζήτημα. Αν και η παρούσα διατριβή δεν ασχολείται άμεσα με το ζήτημα της Κύπρου, για επιστημονικούς και ψυχολογικούς λόγους αξίζει να αναφερθούν σημαντικά έργα στα οποία αναλύθηκε αυτή η ενδιαφέρουσα γεωπολιτική περίπτωση. Ο **P. Blanc**³⁰ προσέφερε ένα αρκετά λεπτομερειακό σύγγραμμα με μια προχωρημένη γεωπολιτική ανάλυση του Κυπριακού ζητήματος, μετά το 1974. Τοποθετώντας την Κύπρο στο ευρύτερο πλαίσιο της Ανατολικής Μεσογείου, ασχολήθηκε με το ζήτημα της ανακατανομής ισχύος και τις πρόσφατες εξελίξεις στο γεωπολιτικό αυτό σύμπλοκο. Το βιβλίο αυτό είναι χωρισμένο σε τρία μέρη: α) Οι παράγοντες του νησιού β) Η Κύπρος και οι περιφερειακοί παράγοντες και γ) Η Κύπρος και οι μακρινοί παράγοντες. Στους

²⁸ Καρατουλιώτης, Ν. Κ. (2013). όπ. αν.

²⁹ Σταμπολής, Κ. Ν., Χατζηβασιλειάδης, Ι., Μάζης Ι. Θ. και συν. (2013). Για μια Εθνική Ενεργειακή Πολιτική. *Civitas Gentium [Special Issue]*, 3:2 (Σεπτέμβριος 2013).

³⁰ Blanc, P. (2002). *Ο διαμελισμός της Κύπρου - Η γεωπολιτική ενός διχασμένου νησιού*. Αθήνα: Ολκός.

τελευταίους ανήκουν η Ευρώπη, η Αμερική και η Ρωσία, η οποία προσπαθεί να διαλευκάνει ποιο είναι το παιχνίδι της Τουρκίας. Για τη διατριβή αυτή είναι μεγάλης σημασίας η προσπάθεια να οριστεί η εθνική ταυτότητα των Κυπρίων και να καταγραφούν οι κοινωνικές στάσεις των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκυπρίων προς το ζήτημα αυτό.

Μελετώντας το Κυπριακό ζήτημα από την οπτική γωνία της μεταβαλλόμενης γεωστρατηγικής της Τουρκίας, ο **Χ. Δ. Μηνάγιας**³¹ συνεισέφερε με μια εμπειριστατωμένη περιγραφή της στρατιωτικής της ισχύος, μη αγνοώντας τον οικονομικό και τον πολιτιστικό της ρόλο στο περιφερειακό περιβάλλον. Ο συγγραφέας αναφέρεται στο γεγονός ότι η σημερινή Τουρκία, όσον αφορά την εξωτερική πολιτική προσπαθεί να σπάσει όλους τους δεσμούς της με τον κεμαλισμό επικαλούμενη την οθωμανική της κληρονομιά με πρόδηλο στόχο να αποκτήσει ισχυρή στρατιωτική και πολιτική επιρροή στον άξονα Μέση Ανατολή - Βαλκάνια. Εν συνεχεία, επεξηγεί τους λόγους της επιθετικής πολιτικής της Τουρκίας έναντι της Ελλάδας και της Κύπρου. Ο ψυχολογικός μηχανισμός, που χρησιμοποιεί η Τουρκία στην Ελλάδα, κατά τη γνώμη του, είναι η επιδίωξη της περιθωριοποίησης στο φυσικό της χώρο, ενώ συγχρόνως προσπαθεί να ακυρώσει την Κύπρο ως κράτος. Συνοψίζοντας, ίδιος ο συγγραφέας ισχυρίζεται ότι η Ελλάδα οφείλει να βρει τις κατάλληλες απαντήσεις στην τουρκική επιθετικότητα, αν θέλει να διατηρήσει την αυτονομία της.

Σε μια από τις προγενέστερές του εργασίες, ο Καθηγητής **Ι. Θ. Μάζης**³² έδωσε και μια διεξοδική γεωπολιτική ανάλυση της Κύπρου ως ενός πόλου του γεωγραφικού συμπλόκου Ισραήλ-Κύπρος. Η μελέτη αυτή διεξάγεται στο πλαίσιο των πολυπολικών συστημάτων, που αποτελούνται από το Ισραήλ και την Κύπρο απέναντι σε: α) Τουρκία, β) Συρία - Λίβανος - Ιράκ, γ) Ιράν, δ) Ελλάδα και ε) ΗΠΑ - Ρωσία - ΕΕ. Ιδιάζουσα έμφαση δίνεται στον ρόλο της Ελλάδας, όταν πρόκειται για την επίλυση του Κυπριακού Ζητήματος, αλλά και την εξομάλυνση των ιρανο-ισραηλινών σχέσεων και των σχέσεων Χαμάς - Φατάχ - Ισραήλ και Χεζμπολάχ - Ισραήλ. Με τη μελέτη αυτή, ο συγγραφέας έθεσε ένα γερό θεμέλιο για την περαιτέρω ανάλυση του γεωπολιτικού συμπλόκου της Κύπρου. Επισημαίνει ότι η μελέτη αυτή ήταν ζωτικής σημασίας για τα κατοπινά του έργα, συμπεριλαμβανομένου του βιβλίου με τον τίτλο *Η γεωπολιτική πραγματικότητα στο δίπολο Ελλάδος - Κύπρου. Λύσεις και Άλλοθι*³³, το οποίο προκάλεσε μεγάλο ενδιαφέρον στο επιστημονικό κοινό λόγω της λεπτομερούς και ενδιαφέρουσας γεωπολιτικής και νομικής ανάλυσης. Αν και μπορεί να φανεί παράξενο το γεγονός ότι αυτό το βιβλίο ξεκινά με τη γεωπολιτική ανάλυση της ανακατανομής ισχύος στον Αρκτικό Κύκλο, η οποία ξεκίνησε μετά το φαινόμενο της τήξης των πάγων. Οι συγγραφείς στη συνέχεια εξηγούν τις αιτιώδεις σχέσεις αυτών των δύο ζητημάτων. Κατ' αρχάς, εξαιτίας των γεωκλιματικών αλλαγών στο προαναφερθέν γεωπολιτικό σύμπλοκο, μεταβάλλεται και το διεθνές σύστημα ανταγωνισμών, που σημαίνει και την άμεση απομείωση της γεωστρατηγικής βαρύτητας της Τουρκίας. Αντιμέτωπη με την απογοητευτική αυτή κατάσταση, η Τουρκία βρίσκει τη λύση της σε ένα νέο γεωστρατηγικό προσανατολισμό της - τον νεο-

³¹ Μηνάγιας, Χ. Δ. (2010). *Η γεωπολιτική στρατηγική και η στρατιωτική ισχύς της Τουρκίας*. Αθήνα: Τουρική.

³² Μάζης, Ι. Θ. (2009). Γεωπολιτική ανάλυση του γεωγραφικού συμπλόκου περί της Νήσου Κύπρου. *Monthly Review (Greek Edition), Ανοιξη-Καλοκαίρι 2009, τόμ. 55-56*. (σς. 151-155 και τρεις έγχρωμοι χάρτες σς. 246-247)

³³ Μάζης, Ι. Θ. και Μπαλαφούτα, Β. (2015). *Η γεωπολιτική πραγματικότητα στο δίπολο Ελλάδος - Κύπρου. Λύσεις και Άλλοθι*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

οθωμανισμό, στον οποίο η Ελλάδα και η Κύπρος παίζουν σημαντικό ρόλο. Ο Ι. Θ. Μάζης κατόπιν αναφέρει τους λόγους για το αυξανόμενο γεωστρατηγικό ενδιαφέρον της Τουρκίας για αυτές τις δύο χώρες, αλλά και μελετά τις γεωπολιτικές δυναμικές στην περιοχή της Μέσης Ανατολής συνδέοντάς τις άμεσα με τις τούρκικες δράσεις. Η ιδιαίτερη επιστημονική συνεισφορά αυτού του πονήματος αντικατοπτρίζεται στη νομική πτυχή του. Η συγγραφέας Β. Μπαλαφούτα συμβάλλει με την οξυδερκή ανάλυση των νομικών διαστάσεων του Κυπριακού Ζητήματος κάνοντας ειδική αναφορά στα διεθνούς φύσεως εγκλήματα της Τουρκίας, αλλά και προτείνοντας μια πιθανή λύση της ασταθούς κατάστασης σε αυτή τη διζωνική - δικοινοτική ομοσπονδία.

2.2.2. Το Υποσύστημα της Σερβίας

Γεωπολιτική θέση της Σερβίας. Όσον αφορά τη γεωπολιτική της Σερβίας, ένα από τα σημαντικότερα έργα γράφηκαν από τον Σέρβο ερευνητή **D. Proroković**³⁴. Από κάθε άποψη, αυτή η μονογραφία αποτελεί ένα ασυνήθιστο έργο και την πιο ολοκληρωμένη, μέχρι σήμερα, ανάλυση της γεωπολιτικής θέσης της Σερβίας. Ο συγγραφέας δίνει ένα νέο νόημα στην επισκόπηση της ιστορίας της Σερβίας τοποθετώντάς την στο γεωπολιτικό πλαίσιο των στρατιωτικών παρεμβάσεων, των συχνών διακρατικών διαφορών, αλλά και των σύνθετων διεθνικών σχέσεων ορισμένων περιοχών.

Το συγκεκριμένο ζήτημα εξετάζεται μέσω πολιτικών, πληθυσμιακών, οικονομικών και παραγόντων ασφάλειας, χάρη στους οποίους ο ερευνητής ασκεί μια σχολαστική αξιολόγηση της θέσης, στην οποία βρίσκεται η Σερβία, αλλά ταυτόχρονα παρουσιάζει και προτάσεις για τον τρόπο βελτίωσής της στο μέλλον. Εν συνεχεία, το επίκεντρο της ανάλυσής του αποτελούν τέσσερις γεωπολιτικές αντιλήψεις που παραδοσιακά υπάρχουν για τα Βαλκάνια: τον Ατλαντισμό, τον Ευρασιατισμό της Ρωσίας, τον Ηπειρωτισμό της Κεντρικής Ευρώπης και τον Νεο-οθωμανισμό. Κατόπιν, το ενδιαφέρον της ανάλυσης του, μεταφέρεται στους εσωτερικούς συντελεστές της γεωπολιτικής κατάστασης της Σερβίας, όπως και στην περιγραφή των γεωπολιτικών εστιών αστάθειας στα εδάφη αυτής της Δημοκρατίας και στην ανάλυση των σχέσεών της με τις γειτονικές χώρες. Επιπλέον, δύναται κανείς να συμπεράνει ότι πρόκειται για έργο, που επάξια θεωρείται ένα από τα πληρέστερα και καλύτερα πονήματα περί της σέρβικης γεωπολιτικής και, ως εκ τούτου, συνιστάται με πλήρη ευθύνη σε κάθε σοβαρό μελετητή και διανοούμενο.

Στο εν λόγω θέμα συνεισέφερε και ο **A. Trud**³⁵, καθηγητής Ιστορίας του Πανεπιστημίου Βερσαλλίων, ο οποίος θεωρούσε το γεωγραφικό χώρο της βαλκανικής περιοχής, ανοιχτό προς την Ευρώπη, αλλά συνάμα αποκομμένο, και τη Σερβία, μια χώρα διασταύρωσης μεγάλων δρόμων και αγωγών, έναν ιδανικό τρόπο διείσδυσης προς τη Μεσόγειο. Έχοντας αυτά υπόψη του, ο γράφων αναφέρθηκε στη διαδικασία δημιουργίας του σέρβικου κράτους δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στο

³⁴ Proroković, D. (2018). *Geopolitika Srbije - Položaj i perspektive na početku XXI veka [treće dopunjeno i prošireno izdanje]* / Γεωπολιτική της Σερβίας - Θέση και προοπτικές στην αρχή του 21ου αιώνα [τρίτη τροποποιημένη και συμπληρωμένη έκδοση]. Βελιγράδι: JP „Službeni glasnik“.

³⁵ Trud, A. (2007). *Geopolitika Srbije / Γεωπολιτική της Σερβίας*. Βελιγράδι: JP „Službeni glasnik“ και Πανεπιστήμιο Βελιγραδίου - Σχολή Ασφάλειας.

εθνικό σχέδιο της Γιουγκοσλαβίας, μέρος του οποίου κάποτε ήταν και το σερβικό ζήτημα. Είναι σαφές ότι στο παρόν σύγγραμμα ένα μεγάλο μέρος αφιερώθηκε στην αποσαφήνιση της εθνικής ταυτότητας των Σέρβων, δηλαδή στις ιστορικές απαρχές της και στις κοινωνικές συνθήκες του λαού. Επίσης ένα μέρος αφιερώνεται και στους Σέρβους που ζουν διάσπαρτοι στις περιοχές διάφορων Σερβικών ορθόδοξων Κράινα. Προς το τέλος, ο συγγραφέας παρουσιάζει τις ορέξεις των Μεγάλων Δυνάμεων συμπεραίνοντας ότι, όσον αφορά το ζήτημα της «Πράσινης Διαδρομής» του νεο-οθωμανισμού που έχει αποφασίσει να κατακτήσει την περιοχή της Βοσνίας - Σάντζακ - Κοσσυφοπεδίου - Νότιας Σερβίας, η Σερβία μπορεί να εξισωθεί με το σύμπλοκο του «πολιορκημένου φρουρίου».

Από μια εντελώς διαφορετική οπτική γωνία, ο **LJ. Despotović**³⁶ συνέθεσε ένα αξιολογικό πόνημα στο οποίο παρουσίασε τη γεωπολιτική ανάλυση της Σερβίας. Εισάγοντας τον αναγνώστη στο υποκείμενο και τη θεωρία της γεωπολιτικής, στο πρώτο μέρος του βιβλίου του ασχολείται με τις συσχετίσεις της με: α) τον χώρο, β) την παγκοσμιοποίηση, γ) το κράτος, δ) τις παγκόσμιες συγκρούσεις και ε) τις θρησκευτικές συγκρούσεις. Εν συνεχεία, ο συγγραφέας προχωρά σε μια λεπτομερή και ειδική γεωπολιτική ανάλυση αναφερόμενος στη θέση της Σερβίας και των σερβικών χωρών στο πλαίσιο των τρεχουσών διαδικασιών βαλκανοποίησης. Επιπλέον, μελετά τη στρατηγική των Μεγάλων Δυνάμεων στα Βαλκάνια, θεωρώντας την καθοριστικό παράγοντα για την ποιότητα της γεωπολιτικής θέσης της Σερβίας. Επίσης ξεχωρίζει τις γεωστρατηγικές πράξεις της Ρωσίας από εκείνες του ΝΑΤΟ και των Ηνωμένων Πολιτειών. Το έργο ολοκληρώνεται με την ανάλυση της γεωστρατηγικής του Βατικανού, το οποίο καθιστά υπεύθυνο για τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας και τη δημιουργία συνθετικών εθνών.

Όσον αφορά την ελληνική βιβλιογραφία, την σχετική με την ιστορία και την πολιτική της Σερβίας, ξεχωρίζει ένας εξαιρετικός ερευνητής και εμπειρογνώμονας, που ασχολήθηκε εις βάθος με το θέμα αυτό - ο Καθηγητής **Γ. Ν. Λόης**. Επειδή η ερευνήτρια θεωρεί τα έργα του απαραίτητα και ανεκτίμητα για τη διατριβή της, επέλεξε τα εξής: *Ιστορία της Σερβίας (πολιτική και εκκλησιαστική)*³⁷ και *Οι προκαθήμενοι της Σερβικής Ορθόδοξης Εκκλησίας*³⁸. Και τα δύο βιβλία είναι καρποί μεγάλου και μακρόχρονου μόχθου, αλλά και επίπονης και άγρυπνης έρευνας. Η πρωτοτυπία και η συνεισφορά του πρώτου έργου βρίσκεται στη διασύνδεση της πολιτικής και της εκκλησιαστικής ιστορίας του σερβικού λαού. Επίσης στην παρουσίαση των λαϊκών φρονημάτων, της βαθειάς πίστης των χριστιανών ορθόδοξων, αλλά και στην ανάλυση των παραδοσιακών και δημοκρατικών αρχών. Επειδή πρόκειται για μια μελέτη βασισμένη στην αυστηρή χρονολογική σειρά των γεγονότων, αλλά και στις σερβικές και τις ελληνικές βιβλιογραφικές πηγές, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι πρόκειται για το πρώτο, ολοκληρωμένο και λεπτομερές πόνημα της σερβικής ιστορίας στα ελληνικά. Η ενασχόληση του ερευνητή με την ιστορία της Σερβικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, και γενικότερα με την ιστορία των Σλαβικών Ορθόδοξων Εκκλησιών, είχε

³⁶ Despotović, LJ. (2012). *όπ. αν.*

³⁷ Λόης, Γ. Ν. (2016). *Ιστορία της Σερβίας (πολιτική και εκκλησιαστική)*. Αθήνα: Έννοια.

³⁸ Λόης, Γ. Ν. (2008). *Οι προκαθήμενοι της Σερβικής Ορθόδοξης Εκκλησίας - Από τον άγιο Σάββα Νεμάνια (1219) μέχρι σήμερα*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη Αφοί.

ως αποτέλεσμα τη συγγραφή του δεύτερου βιβλίου του ενδιαφέροντός μας. Αν και πρόκειται για μια σύντομη αναφορά στους προκαθημένους του Σέρβικου Πατριαρχείου, το βιβλίο αυτό προσφέρει πληροφορίες σχετικές με τα σημαντικότερα ιστορικά γεγονότα κατά χρονολογική σειρά. Επίσης δίνει μια εικόνα της ζωής αλλά και των συνηθειών της Σερβικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, ιδιαίτερα χρήσιμη για τη διατριβή αυτή, όσον αφορά την ανάλυση του ψυχολογικού παράγοντα.

Η γεωπολιτική ανάλυση των υπερσυστηματικών παρεμβάσεων στη Σερβία παρουσιάστηκε στο συλλογικό έργο «*Σερβία στη Νοτιοανατολική Ευρώπη*»³⁹, το οποίο είχε ως κύριο στόχο την κατανόηση της πολιτικής τοποθέτησης αυτής της χώρας στο γεωπολιτικό της περιβάλλον. Αρχίζοντας από τις προκλήσεις, τις οποίες συναντά η Ευρωπαϊκή Ένωση κατά την διεύρυνσή της με τα κράτη των Δυτικών Βαλκανίων, οι συγγραφείς αναλύουν τις ευρωπαϊκές πτυχές και προοπτικές της Σερβίας. Επίσης παρατηρούν πώς η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας επηρεάζει τη σέρβικη σχέση με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ασχολούνται επίσης με την οικονομική τοποθέτηση της Σερβίας, όπως και με το ζήτημα των άμεσων επενδύσεων στην εν λόγω χώρα, δίνοντας μια σαφή εικόνα για τις υπερσυστημικές στάσεις σε σχέση με την επικρατούσα κατάσταση της οικονομίας. Τέλος, υποστηρίζουν ότι η ανάπτυξη πολυμερών συνεργασιών και η προσέλκυση ξένων επενδυτών δημιουργούν τις καλύτερες προοπτικές για τη σερβική ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Για τον καθένα που ενδιαφέρεται να διευρύνει τις γνώσεις του στον τομέα αυτό συνιστάται το βιβλίο των **D. Petrović** και **D. Đukanović**⁴⁰. Αυτοί οι δύο επιστήμονες μελέτησαν τις σχέσεις της Σερβίας με τα τέσσερα σημαντικά κέντρα εξουσίας και οικονομίας - την Ευρωπαϊκή Ένωση, τη Ρωσία, τις Ηνωμένες Πολιτείες και την Κίνα - αλλά και με άλλους πόλους ισχύος. Το βιβλίο περιλαμβάνει και επεξηγήσεις σχετικές με οικονομικές, πολιτικές, στρατιωτικές συνεργασίες υπό το πρίσμα των εθνικών συμφερόντων της Σερβίας, όπως και προβλέψεις σχετικές με την ανάπτυξη των γενικών τάσεων στις διεθνείς σχέσεις.

Παρόμοιο θέμα παρουσιάζεται και σε ένα άλλο έργο, το οποίο συγκεντρώνει τις επιστημονικές εργασίες μερικών κορυφαίων Σέρβων ερευνητών και στρατιωτικών εκπροσώπων με επικεφαλή τον **S. Savić**⁴¹. Αυτή τη φορά, όμως, η διαδικασία της σέρβικης ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση εξετάζεται από την άποψη της ασφάλειας και της άμυνας, η οποία θεωρείται αρκετά περίπλοκη και απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή. Οι ερευνητές οδηγούνται στο γενικό συμπέρασμα ότι αφενός η πιθανή ένταξη της Σερβίας θα μπορούσε να συμβάλει σημαντικά σε μια κοινή πολιτική ασφάλειας

---

³⁹ Đukanović, D. και Trpara, V. [επιμ.] (2013). *Srbija u Jugoistočnoj Evropi / Σερβία στη Νοτιοανατολική Ευρώπη*. Βελγιάδα: Ινστιτούτο Διεθνούς Πολιτικής και Οικονομίας και Hanns Seidel Stiftung.

⁴⁰ Petrović, D. και Đukanović D. (2012). *Stubovi spoljne politike Srbije - EU, Rusija, SAD i Kina / Πυλώνες της εξωτερικής πολιτικής της Σερβίας - ΕΕ, Ρωσία, ΗΠΑ και Κίνα*. Βελγιάδα: Ινστιτούτο Διεθνούς Πολιτικής και Οικονομίας.

⁴¹ Savić, S. και συν. [επιμ.] (2010). *Bezbednosni i odbrambeni aspekti priključenja Republike Srbije Evropskoj uniji / Πτυχές ασφάλειας και άμυνας σε σχέση με την ένταξη της Δημοκρατίας της Σερβίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση*. Βελγιάδα: Ινστιτούτο Στρατηγικής Έρευνας και Αποστολή του ΟΑΣΕ στη Σερβία.

και άμυνας ολόκληρης της ηπείρου, αφετέρου δε στη Σερβία ήδη υπάρχει το απαραίτητο περιθώριο για τα καθήκοντα που θα θέσει η Ευρωπαϊκή Ένωση στον εν λόγω πολιτικό τομέα.

Και να μη λησμονούμε την ενεργειακή πτυχή του ζητήματος αυτού. Στο συλλογικό έργο *Ενεργειακή ασφάλεια της Ευρώπης: Η θέση της Σερβίας*⁴² υπάρχουν μερικές ενδιαφέρουσες μελέτες όχι μόνο για την ενεργειακή κατάσταση στη Σερβία, αλλά και στις άλλες πρώην Γιουγκοσλαβικές χώρες. Στο πρώτο μέρος του συγγράμματος παρουσιάστηκαν οι εργασίες εκείνων των ερευνητών που ασχολήθηκαν με το ενεργειακό ζήτημα στην Ευρώπη με έμφαση στην εξάρτησή της από τη Ρωσία και τα ευρωασιατικά ενεργειακά σχέδια. Εν συνεχεία, οι περισσότερες εργασίες αναλύουν τον ενεργειακό πυλώνα της Νοτιοανατολικής Ευρώπης δίνοντας μια σαφή εικόνα για το πόσο σημαντική είναι η ενεργειακή ισχύς στα Βαλκάνια με τον ισχυρισμό ότι εκείνος που κυριαρχεί στην περιοχή αυτή μέσω υδροαγονανθρακών θα κυριαρχήσει και σε ολόκληρη την Ευρώπη.

Γεωπολιτική ανάλυση της Γιουγκοσλαβίας και της αποσύνθεσής της. Το ζήτημα της Γιουγκοσλαβίας εδώ και χρόνια προσελκύει το ενδιαφέρον πολλών διεθνών επιστημόνων και ερευνητών μεταξύ των οποίων βρίσκεται και ο προαναφερθείς Καθηγητής **A. Trud**. Με το πόνημά του *Η καταστροφή των Βαλκανίων*⁴³, ο συγγραφέας απέδειξε ότι δικαίως θεωρείται ένας από τους καλύτερους εμπειρογνώμονες και ειδήμονες στον τομέα αυτό. Η επιστημονική συνεισφορά του έργου αυτού έγκειται στο γεγονός ότι πραγματοποιεί μια έντονη και βαθιά ανάλυση των γεωπολιτικών συνθηκών στα Βαλκάνια, έχοντας υπόψη ότι στις τελευταίες τρεις δεκαετίες αυτή η περιοχή τακτικά και καθημερινά βρίσκεται στο επίκεντρο της παγκόσμιας προσοχής. Αυτή την αυξημένη προσοχή ο συγγραφέας την αποδίδει στη διαδικασία αποσύνθεσης της, οι οποίες αντικατοπτρίζονται στη συνεχή διαδικασία της εδαφικής διάλυσης της Γιουγκοσλαβίας (μια μετά τη άλλη αποχωρούν οι χώρες - η Σλοβενία, η Κροατία και η πΓΔΜ το 1991, η Βοσνία και Ερζεγοβίνη το 1992, το Μαυροβούνιο το 2006 και, τέλος, το Κοσσυφοπέδιο το 2008). Επίσης, για πρώτη φορά υπάρχουν πληροφορίες για τους ψυχολογικούς μηχανισμούς, που χρησιμοποιήσαν οι Μεγάλες Δυνάμεις για την διαίρεση της Γιουγκοσλαβίας, όπως και για την αρπαγή του Κοσόβου από τη Σερβία. Είναι φανερό από το έργο αυτό ότι πολλές στρατηγικές της Αμερικής εφαρμόζονται με τον ίδιο τρόπο και από τους ίδιους αντιπρόσωπους σε διαφορετικά γεωγραφικά σύμπλοκα.

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να τονιστεί ότι με το ζήτημα της Βοσνίας, ως μιας πρώην Γιουγκοσλαβικής χώρας ασχολήθηκε η **Ε. Χειλά**⁴⁴ μέσω του πρίσματος των συγκρούσεων που αποφάσισαν τη μοίρα της χώρας αυτής. Στο βιβλίο αναφέρεται το ιστορικό υπόβαθρο του ζητήματος αυτού και η πορεία της χώρας προς την ευρωπαϊκή συμφωνία του Ντέιτον. Επίσης αναλύονται εις βάθος οι Συμφωνίες του Ντέιτον, η διεθνής στρατιωτική παρουσία στην βοσνιακή επικράτεια και οι μετά το Ντέιτον εξελίξεις. Το παρόν βιβλίο προτείνεται για τον καθέναν, που

---

⁴² Antevski, M. και Vesić, D. [επιμ.] (2013). *Energy Security od Europe: The Position of Serbia / Ενεργειακή ασφάλεια της Ευρώπης: Η θέση της Σερβίας*. Βελγιάδι: Ινστιτούτο Διεθνούς Πολιτικής και Οικονομίας.

⁴³ Trud, A. Ž. (2013). *Razaranje Balkana / Η καταστροφή των Βαλκανίων*. Βελγιάδι: Xenia | Metella.

⁴⁴ Χειλά, Ε. (2013). *Οι διεθνείς συγκρούσεις στον 21^ο αιώνα - Ζητήματα θεωρίας και διαχείρισης*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.

θέλει να μάθει περισσότερες πληροφορίες για το εν λόγω ζήτημα, αλλά και για τους αναγνώστες που έχουν πλήρη άγνοια.

Ακόμα ένα μεγάλο όνομα στον κόσμο της γεωπολιτικής, που ενδιαφέρθηκε για το ζήτημα της Γιουγκοσλαβίας είναι ο **N. Chomsky**, πασίγνωστος για την βάνουση ειλικρίνεια του, τον **σκληρό** ρεαλισμό του, τις εξειδικευμένες γνώσεις του, που εκφράζει στα άρθρα του, στις δημόσιες παρουσιάσεις και στις αλληλογραφίες του περί βασικών πολιτικών και κοινωνικών ζητημάτων του παρόντος. Επειδή ασχολήθηκε εις βάθος με τα Βαλκάνια, αλλά και με τις αμερικανικές γεωστρατηγικές παρεμβάσεις στην εν λόγω περιοχή, αποφάσισε να παρουσιάσει όλες τις αποκτηθείσες γνώσεις σχετικά με το ζήτημα αυτό στο έργο «*Γιουγκοσλαβία: ειρήνη, πόλεμος και διάλυση*»⁴⁵. Αυτό το βιβλίο αποτελεί μια ολοκληρωμένη επισκόπηση σχεδόν όλων των κειμένων και δημόσιων παρουσιάσεων του N. Chomsky από τη δεκαετία του 1970 μέχρι σήμερα, που επικεντρώνονται στο γιουγκοσλαβικό σύμπλοκο. Η παρούσα συλλογή δοκιμίων είναι ένας πραγματικός θησαυρός υλικού, πληροφοριών, σκέψεων και παρατηρήσεων του συγγραφέα σχετικά με τα γεγονότα που έλαβαν μέρος είκοσι πέντε χρόνια μετά την έναρξη του πολέμου στη Βοσνία και το επίσημο τέλος της κομμουνιστικής Γιουγκοσλαβίας. Επίσης, εκφράζει τη γνώμη του για το ζήτημα του Κοσσυφοπεδίου και τη διοίκηση του Κλίντον, τονίζοντας ότι ο πραγματικός σκοπός του πολέμου το 1999 δεν είχε καμία σχέση με τους Αλβανούς, αλλά με το γεγονός ότι η Σερβία δεν εφάρμοζε τις απαιτούμενες από την Αμερική κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές. Έτσι, η τότε Σερβία ήταν το τελευταίο μέρος της Ευρώπης που δεν υποτάχθηκε σε νεοφιλελεύθερα προγράμματα υπό την ηγεσία των Ηνωμένων Πολιτειών. Ως εκ τούτου, έπρεπε να εξαλειφθεί.

Το ζήτημα του Κοσσυφοπεδίου. Δεν υπάρχει κάποιο θέμα της σέρβικης ιστορίας και της γεωπολιτικής για το οποίο να έχουν γραφτεί περισσότερα από το θέμα της Γιουγκοσλαβίας από το ζήτημα του Κοσόβου. Ο Καθηγητής **M. Stepić** θεωρεί το Κοσσυφοπέδιο και Μετόχια ως ένα από εκείνα τα μέρη τα οποία «παραδοσιακά επικρατεί ανταγωνισμός συμφερόντων των μεγάλων παγκόσμιων δυνάμεων, αποδεικνύεται η κάθε επιτευχθείσα ισχύς, δοκιμάζονται παγκόσμιες στρατηγικές έννοιες, εφαρμόζονται οι τροποποιημένες αρχές των διεθνών σχέσεων, έλεγχονται οι στρατιωτικές δυνατότητες για τον ανταγωνισμό των ‘νέων πραγματικοτήτων’ και υπάρχουν πειραματισμοί με τα πεπρωμένα ατόμων, οικογενειών, κοινωνικών ομάδων, λαών και κρατών»⁴⁶.

Από την άλλη πλευρά, στο συλλογικό έργο «*Τα Βαλκάνια μετά τον πόλεμο του Κοσσυφοπεδίου*»⁴⁷ προσφέρονται συγκεκριμένες απαντήσεις στο ερώτημα για τον ρόλο του NATO και της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην κρίση του Κοσόβου, αλλά και ολόκληρων των Βαλκανίων. Αυτό το ερώτημα εμπεριέχει και το θέμα της βιωσιμότητας των κρατών-προτεκτοράτων μετά την αποχώρηση των νατοϊκών δυνάμεων (π.χ. εκτός από του Κοσόβου - της Βοσνίας και Ερζεγοβίνης).

---

⁴⁵ Čomski, N. (2018). *Jugoslavija: mir, rad i raspad / Γιουγκοσλαβία: ειρήνη, πόλεμος και διάλυση*. Βελιγράδι: Samizdat (B92).

⁴⁶ Stepić, M. (2012). *Kosovo i Metohija: postmoderni geopolitički eksperiment / Κοσσυφοπέδιο και Μετόχια: Ένα μεταμοντέρνο γεωπολιτικό πείραμα*. Βελιγράδι: Ινστιτούτο Πολιτικών Σπουδών. (σ. 7)

⁴⁷ Βερέμης, Θ. Μ. και συν. [επιμ.] (2000). *Τα Βαλκάνια μετά τον πόλεμο του Κοσσυφοπεδίου*. Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδηρής και Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ).

Στο βιβλίο επισημαίνονται και οι σοβαρές οικονομικές προκλήσεις που έχουν ως αποτέλεσμα την νοοτροπία εξάρτησης από την εξωτερική βοήθεια. Και, επειδή, το Κοσσυφοπέδιο τελεί υπό ένα ασαφές νομικό καθεστώς και η Σερβία βρίσκεται εκτός της διεθνούς κοινότητας, στο βιβλίο υπάρχουν υπαινιγμοί για τους πιθανούς κινδύνους που μπορεί να αντιμετωπίσουν και άλλες χώρες των Βαλκανίων με την ολοένα αυξανόμενη πίεση του αλβανικού εθνικισμού. Ως εκ τούτου, μέσω της διαδικασίας εκδημοκρατισμού και της αλλαγής των συνόρων δίνεται έμφαση στο ζήτημα των μειονοτήτων, με το οποίο ασχολήθηκε και ο ο επιστήμονας **Ε. Κωφός**⁴⁸. Ο συγγραφέας προσπαθεί να ανιχνεύσει τα βαθύτερα αίτια του προβλήματος του Κοσσυφοπεδίου και τα εντοπίζει στο αλβανικό όραμα για εθνική ολοκλήρωση. Έτσι συμπεριλαμβάνει στην έρευνά του και τους Αλβανούς της ΠΓΔΜ ως μέρος του σχεδίου δημιουργίας της «Μεγάλης Αλβανίας». Ξεκινώντας από την οριοθέτηση του προβλήματος και την παρακολούθηση της ιστορικής του εξέλιξης, ο Ε. Κωφός στο έργο του περιλαμβάνει την ανάλυση της σύγκρουσης χιμαιρικών εθνικών προγραμμάτων, εδαφικών ζητημάτων, της πολιτικής δια της δημογραφίας και του θρησκευτικού παράγοντος στο γεωπολιτικό σύμπλοκο του Κοσσυφοπεδίου και Μετοχίου. Τέλος, μετά την αναφορά στον ρόλο της διεθνούς κοινότητας στο περίπλοκο αυτό ζήτημα και τις διερευνητικές επαφές για διάλογο μεταξύ των δύο λαών, ο ερευνητής παρουσιάζει πτυχές της κρίσης αυτής, αλλά και πιθανές λύσεις για έναν μακροπρόθεσμο συμβιβασμό.

Εμπνευσμένος από το γεγονός ότι το Κόσοβο βρέθηκε στο επίκεντρο προσοχής της διεθνούς κοινότητας δύο φορές στις αρχές του 21^{ου} αιώνα (το 1999 και το 2008), ο ερευνητής **D. Proroković**⁴⁹ αφιέρωσε ένα βιβλίο του σε αυτό το γεωπολιτικό ζήτημα. Ο βασικός του σκοπός ήταν η θεωρητική ανάλυση της σημερινής θέσης του Κοσσυφοπεδίου στις διεθνείς σχέσεις. Επίσης η ανάλυση της εσωτερικής του οργάνωσης, του ρόλου των βασικών διεθνών παραγόντων, της ιστορικής εξέλιξης των σχέσεων Σέρβων και Αλβανών. Στο έργο υπάρχουν μη επαρκώς γνωστά ιστορικά στοιχεία, αλλά και μια σειρά περιέργων παραδείγματα των σχέσεων αυτών των δύο λαών και των διεθνών συνθηκών στις οποίες εξελίσσονταν. Τέλος, έχοντας όλα αυτά μελετήσει, ο σοβαρός αυτός ερευνητής προσφέρει τη δική του πρόβλεψη για τις πιθανές προοπτικές στο γεωπολιτικό μέλλον του Κοσόβου στις διεθνείς σχέσεις.

Επιπροσθέτως, ο ίδιος ερευνητής⁵⁰, όπως και ο προαναφερθείς **LJ. Despotović**⁵¹, αλλά και ο **B. Krga**⁵², καθηγητής, απόστρατος στρατηγός και αρχηγός του γιουγκοσλαβικού και σερβικού

⁴⁸ Κωφός, Ε. (1998). *Το Κοσσυφοπέδιο και η αλβανική ολοκλήρωση*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

⁴⁹ Proroković, D. (2011). *Kosovo: međuetnički i politički odnosi / Κοσσυφοπέδιο: διεθνικές και πολιτικές σχέσεις*. Βελιγράδι: Γεωπολιτική.

⁵⁰ Proroković, D. (2017). *Uloga NATO u osiguravanju 'državnosti Kosova' i posledice po bezbednost Srbije / Ο ρόλος του NATO για τη διασφάλιση 'της κρατικής υπόστασης του Κοσόβου' και οι συνέπειες για την ασφάλεια της Σερβίας. Politika nacionalne bezbednosti [godišnjak] / Πολιτική εθνικής ασφάλειας [ετήσιο περιοδικό], τόμ. VIII, αρ. 2/2017*. Βελιγράδι: Ινστιτούτο Πολιτικών Σπουδών. (σς. 105-118)

⁵¹ Despotović, LJ. (2017). *Geopolitička sudbina Kosova i Metohije - između Evroatlantske okupacije i projekta velike Albanije / Γεωπολιτική μοίρα του Κοσσυφοπεδίου και Μετόχιας - μεταξύ ευρωατλαντικής κατοχής και σχεδίου Μεγάλης Αλβανίας. Politika nacionalne bezbednosti [godišnjak] / Πολιτική εθνικής ασφάλειας [ετήσιο περιοδικό], τόμ. VIII, αρ. 2/2017*. Βελιγράδι: Ινστιτούτο Πολιτικών Σπουδών. (σς. 29-48)

⁵² Krga, B. (2017). *Problem Kosova i Metohije i politika nacionalne bezbednosti Republike Srbije / Το ζήτημα του Κοσσυφοπεδίου και Μετόχιας και η πολιτική εθνικής ασφάλειας της Δημοκρατίας της Σερβίας. Politika nacionalne*

στρατού, παρουσίασαν τις νέες απόψεις τους σχετικά με το ζήτημα του Κοσόβου, στο επιστημονικό περιοδικό *Πολιτική εθνικής ασφάλειας*. Ο τελευταίος εφαρμόζει την κριτική ανάλυση της εθνικής στρατηγικής υπό την οπτική γωνία της επιρροής της στην δημιουργία του συστήματος ασφάλειας στη σέρβικη επικράτεια. Η ιδιαίτερη επιστημονική συνεισφορά και αξία αυτής της μελέτης έγκειται στις προτάσεις που περιλαμβάνει για τον εκσυγχρονισμό της στρατηγικής και τη βελτίωση του συστήματος της εθνικής ασφάλειας της Σερβίας. Ο L.J. Despotović θεωρεί πως η αιτία κατοχής αυτής της νότιας σέρβικης περιοχής έγκειται στο γεγονός ότι η εγχώρια ψευδο-ελίτ εφαρμόζει πολιτική μη δυσαρέσκειας προς τους ισχυρούς των Βρυξελλών και της Ουάσιγκτον. Ο συγγραφέας επισημαίνει ορισμένες πτυχές των ψυχολογικών μηχανισμών της ήπιας εξουσίας, ψυχολογικών μηχανισμών που επέτυχαν να δημιουργήσουν αυτού του είδους την πολιτική στη Σερβία. Τέλος, ο D. Prokočević στην εργασία του θεωρεί το NATO εγγυητή της «κρατικής υπόστασης της λεγόμενης Δημοκρατίας του Κοσόβου», από τη στιγμή της μονομερούς διακήρυξης της ανεξαρτησίας της. Ο ερευνητής αναφέρει ως ψυχολογικό μηχανισμό, μέσω του οποίου πέτυχαν την κατάσταση αυτή, μια σειρά αποφάσεων που έλαβε το NATO από το 1999 που είχε ως αποτέλεσμα τη θεσμική και την πολιτική ενίσχυση των Αλβανών στο Κοσσυφοπέδιο και το Μετόχι.

Θα αποτελούσε παράλειψη να μη αναφερθεί το κορυφαίο βιβλίο του **A. L. Capussela**⁵³, προέδρου του Οικονομικού Τμήματος της Διεθνούς Πολιτικής Αποστολής στο Κοσσυφοπέδιο κατά τη χρονική περίοδο από το 2008 μέχρι το 2011. Αυτό το πόνημα αποτελείται από παρατηρήσεις και εμπειρίες, που απέκτησε κατά την εκτέλεση του συγκεκριμένου καθήκοντος του. Ο συγγραφέας προσπάθησε να δώσει απάντηση στο ερώτημα - για ποιο λόγο, η πιο ακριβή και η μεγαλύτερη πολιτική παρέμβαση από το λόμπι της Δύσης δεν καθιέρωσε τη δημοκρατία και τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο Κόσοβο, και αντί γι' αυτά καθιέρωσε μόνο αδύναμους θεσμούς. Υπογράμμισε, επίσης, ότι οι θεσμοί αυτοί δεν μπορούν να παρέχουν ασφάλεια και προστασία στους πολίτες. Αντίθετα τους μετατρέπουν σε ομήρους της ελίτ του Κοσσυφοπεδίου, η οποία κάνει λαθεμπόριο και προστατεύει τη διαφθορά και το οργανωμένο έγκλημα. Στο επίκεντρο αυτής της έρευνας βρίσκεται η στρατιωτική παρέμβαση του NATO, το 1999, η οποία παρουσιάζεται ως απαρχή ενός ιδιαίτερα φιλόδοξου πειράματος οικοδόμησης ενός κράτους, αλλά και απόσχισης αυτής της περιοχής από τη Σερβία, μιας διαδικασίας η οποία διαρκεί μέχρι σήμερα. Ο ερευνητής παρέχει μια πληθώρα αποδείξεων για τα συμπεράσματά του παρατηρώντας ότι τα προβλήματα του Κοσσυφοπεδίου είναι παρόμοια με εκείνα που υπάρχουν και σε άλλες βαλκανικές χώρες. Η παρούσα μελέτη, της οποίας η πρώτη δημοσίευση ήταν στα αγγλικά, μέχρι σήμερα έχει μεταφραστεί στα σέρβικα και τα αλβανικά.

---

bezbednosti [godišnjak] / Πολιτική εθνικής ασφάλειας [ετήσιο περιοδικό], τόμ. VIII, αρ. 2/2017. Βελιγράδι: Ινστιτούτο Πολιτικών Σπουδών. (σς. 49-68)

⁵³ Kapusela, A. L. (2016). *Izgradnja države na Kosovu: demokratija i EU na Balkanu / Οικοδόμηση του κράτους στο Κοσσυφοπέδιο: η δημοκρατία και η ΕΕ στα Βαλκάνια*. Βελιγράδι: JP „Službeni glasnik“.

2.2.3. Το Υποσύστημα της πΓΔΜ

Γεωπολιτική θέση της πΓΔΜ. Η **L. Ramić Mesihović**⁵⁴, η διευθύντρια της Πρωτοβουλίας Εξωτερικής Πολιτικής της Βοσνίας και Ερζεγοβίνης, ισχυρίζεται ότι η σημερινή πΓΔΜ δημιουργήθηκε για να υπάρξει ένα είδος εξισορροπημένης εξουσίας στη Λαϊκή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας. Για τον λόγο αυτό την ονομάζει «το παιδί της realpolitik του 20^{ου} αιώνα» υπενθυμίζοντας ότι εξαιτίας αυτής της περιοχής έγινε ο Δεύτερος Βαλκανικός Πόλεμος. Αναφερόμενη σε ζητήματα τα οποία αντιμετωπίζει καθημερινά η εξουσία της συγκεκριμένης χώρας, τονίζει ότι πρέπει να αναλυθεί ο βαθμός των κινδύνων και των εδαφικών ορέξεων, που υπήρχαν και κυριαρχούσαν πριν από 100 χρόνια. Κατά τη γνώμη της, επίσης, πρέπει να βρεθούν όλοι οι τότε ένεργοι συμμετέχοντες και οι φιλοδοξίες τους και να παρατηρηθεί το πώς αυτές οι ίδιες χώρες εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν τον συγκεκριμένο χώρο και τους συγκεκριμένους ανθρώπους στο σημερινό τους κοινωνικοπολιτικό ρεύμα. Ως μια από τις ειδικούς σχετικά με το θέμα της γεωπολιτικής της πΓΔΜ, η ερευνήτρια αυτή έκανε τη μεταπτυχιακή της εργασία, αλλά και τη διδακτορική της διατριβή πάνω στα θέματα εξωτερικής πολιτικής, της συγκεκριμένης χώρας και της εθνικής συνείδησης των Αλβανών ενώ αργότερα αφοσιώθηκε στη σύνθεση ενός εξαιρετικού πονήματος σχετικά με το εν λόγω ζήτημα. Το παρόν βιβλίο αποτελεί μια σημαντική μελέτη στον τομέα των διεθνών σχέσεων, συνεισφέρει ιδιαίτερα στον τομέα των εσωτερικών, των περιφερειακών και πολυμερών προκλήσεων του μετα-γιουγκοσλαβικού μετασχηματισμού της πΓΔΜ. Η ίδια θεωρεί την κρίση στο Κοσσυφοπέδιο το 1999, όπως και τις διεθνείς συγκρούσεις στην πΓΔΜ το 2001 ως ιδιαίτερα σημαντικά γεγονότα για τη σημερινή γεωπολιτική κατάσταση. Η ερευνήτρια αναλύει διάφορα περιστατικά των τελευταίων τριών δεκαετιών που έχουν επηρεάσει τη διαμόρφωση της εσωτερικής πολιτικής αυτής της χώρας, αλλά και της διπλωματίας της, δίνοντας έμφαση στις ευρωπαϊκές και ατλαντικές ενσωματώσεις της, τα εμπόδια που υπήρξαν σε αυτό το ευαίσθητο μονοπάτι και το ζήτημα της σύγκρουσης με τις ελληνικές αρχές κατά την αναζήτηση λύσης για το συνταγματικό της όνομα.

Την ερευνητική συνεισφορά τους στο εν λόγω θέμα έδωσαν και οι συγγραφείς **S. Vučić** και **M. Milenković**⁵⁵. Στην επιστημονική τους εργασία κάνουν ανάλυση των προβλημάτων ασφάλειας που αντιμετωπίζει η πΓΔΜ εντός του γεωγραφικού συμπλόκου των Δυτικών Βαλκανίων. Ωστόσο, ο στόχος αυτής της έρευνας, όπως οι συγγραφείς αναφέρουν, είναι αφενός η εντόπιση, περιγραφή και χαρτογράφηση των ζητημάτων του εν λόγω γεωπολιτικού συμπλόκου, τα οποία ταυτοχρόνως επηρεάζουν την ασφάλεια της πΓΔΜ, και αφετέρου ο ορισμός και προβληματισμός της γεωπολιτικής θέσης αυτού του υποσυστήματος. Χρησιμοποιώντας τη μέθοδο του σεναρίου, οι ερευνητές παρουσίασαν πιθανές κινήσεις της πΓΔΜ στην παγκόσμια γεωπολιτική σκηνή, που θα καθόριζαν σε μεγάλο βαθμό το εάν αυτή η χώρα θα θεωρηθεί παράγοντας σταθερότητας ή παράγοντας αστάθειας στο σύμπλοκο των Δυτικών Βαλκανίων. Στο τέλος της έρευνας,

⁵⁴ Ramić Mesihović, L. (2018). *Makedonija: čedo realpolitike XX vijeka / ΠΓΔΜ: ένα παιδί της realpolitik του εικοστού αιώνα*. Ζέμουν: Most Art.

⁵⁵ Vučić, S. και Milenković, M. (2014). *Makedonija: Faktor stabilnosti ili nestabilnosti u regionalnom podkompleksu Zapadni Balkan? / ΠΓΔΜ: Παράγοντας σταθερότητας ή αστάθειας στο περιφερειακό υποσύμπλοκο των Δυτικών Βαλκανίων; Διεθνή προβλήματα, τόμ. LXVI, αρ. 3-4.*

αναφέρεται και η πολυπλοκότητα των σχέσεων μεταξύ πΓΔΜ και Ελλάδας, η οποία δεν ανήκει στο γεωγραφικό σύμπλοκο των Δυτικών Βαλκανίων, αλλά την οποία οι συγγραφείς θεωρούν ζωτικής σημασίας για την ανάλυση της ιδέας περί της σταθερότητας του εν λόγω συμπλόκου ως μόνιμου συστήματος ασφάλειας στην περιφέρεια.

Με το ανύπαρκτο γεωστρατηγικό βάθος της πΓΔΜ, η οποία, κατά τη γνώμη του, είναι αρκετά ευάλωτη τόσο οριζόντια όσο και κάθετα λόγω των συγκρούσεων με τέσσερις γειτονικές χώρες, ασχολείται και ο ήδη αναφερόμενος **D. Proroković**⁵⁶. Ως ένας από τους καλύτερους Σέρβους γεωπολιτικούς σήμερα, ο ερευνητής αυτός προσέφερε μια ενδιαφέρουσα ανάλυση της τωρινής κατάστασης στην εν λόγω χώρα. Ιδιαίτερη συνεισφορά αποτέλεσαν οι ισχυρισμοί ότι στους εθνικιστές Σκοπιανούς αισθάνεται όλο και περισσότερο την απουσία της εθνικής συνείδησης, η οποία θεωρήθηκε στη παρούσα διατριβή ως σύνδρομο εξαφάνισης του έθνους αυτού. Για τον λόγο αυτό, αναφέρει ο συγγραφέας, οι σκοπιανές αρχές πιστεύουν ότι οι στενές σχέσεις με τις Ηνωμένες Πολιτείες και η προσαρμογή στους γεωστρατηγικούς στόχους του Ατλαντισμού θα τους εξασφαλίσουν τη λύση για επιβίωση. Δυστυχώς, τίθεται το ερώτημα αν στο σημείο αυτό βρίσκεται μια από τις πιθανές αιτίες της εξαφάνισης της πΓΔΜ ή της σημαντικής μείωσης των αρμοδιοτήτων της.

Ιστορικό υπόβαθρο. Το βιβλίο του **T. Đorđević**⁵⁷ αποτελεί μια ουσιαστική εισαγωγή στο θέμα της πΓΔΜ από ιστορική άποψη. Για οποιονδήποτε ενδιαφερόμενο που δε γνωρίζει καθόλου το ζήτημα της γεωπολιτικής ανάπτυξης της χώρας αυτής, αλλά και για εκείνους τους ερευνητές που θέλουν να διευρύνουν τις γνώσεις τους σχετικά με το εν λόγω ζήτημα, αυτό το σύγγραμμα προσφέρει απαντήσεις. Στην αρχή, ο συγγραφέας εξηγεί την έννοια της Μακεδονίας επισημαίνοντας στο πού υπήρξε η διαφωνία, όσον αφορά αυτή την ονομασία. Συνεχίζοντας ασχολείται με το κράτος των Σκοπίων - τις απαρχές του κράτους, τους διάφορους ηγέτες και την ιστορική του πορεία. Τον συγγραφέα απασχολεί το ζήτημα της βουλγαρικής και της σέρβικης εξουσίας στη χώρα αυτή, αλλά και η διαμάχη μεταξύ τους, η οποία άφησε ιδιαίτερα στίγματα στον ψυχολογικό παράγοντα του συγκεκριμένου λαού. Μετά την περιγραφή της κατάστασης, που επικρατούσε την εποχή, που βρισκόταν υπό την οθωμανική εξουσία και είχε καταρρεύσει το Σερβικό Πατριαρχείο, αναφέρεται στον αγώνα του σερβικού λαού για την απελευθέρωση των Σκοπίων. Συνοψίζοντας, στα τελευταία κεφάλαια του βιβλίου σχολιάζει τα ζητήματα της βουλγαρικής προπαγάνδας στην πΓΔΜ, αλλά και τις σχέσεις του σερβικού και του σκοπιανού λαού δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στους ψυχολογικούς μηχανισμούς και τις διαδικασίες για τη δημιουργία του εθνικού ψυχολογικού παράγοντα.

Με παρόμοιο θέμα, αλλά σε διαφορετική ιστορική περίοδο, ασχολήθηκε και το συλλογικό έργο *Σκόπια: από την εξέγερση μέχρι την ελευθερία (1941-1945)*⁵⁸. Προτείνεται σε οποιονδήποτε θέλει

---

⁵⁶ Proroković, D. (2013). Geopolitički položaj (BRJ) Makedonije / Η γεωπολιτική θέση της (πΓΔ) Μακεδονίας. *Srpska politička misao / Σερβική πολιτική σκέψη* 2/2013, τόμ. 20, αρ. 40.

⁵⁷ Đorđević, T. (1990). *Makedonija / Σκόπια*. Βελιγράδι: Tanesi.

⁵⁸ Džunov, R. [επιμ.] (1989). *Makedonija od ustanka do slobode (1941-1945) / Σκόπια: από την εξέγερση μέχρι την ελευθερία (1941-1945)*. Βελιγράδι: Vojnoizdavački i novinski centar.

να ασχοληθεί με το θέμα της πΓΔΜ κατά την εποχή της Μπανόβινα του Βαρδάρη και κατά την εποχή που η Λαϊκή Δημοκρατία της Μακεδονίας αποτελούσε μέρος της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας. Το σύγγραμμα αυτό χωρίζεται σε πέντε μεγάλα μέρη. Το πρώτο εμπεριέχει εργασίες και μελέτες περί του ζητήματος του Τίτο και του Κομμουνιστικού Κόμματος της Γιουγκοσλαβίας. Το δεύτερο ασχολείται με στρατιωτικά ζητήματα της πΓΔΜ κατά τη διαδικασία της απελευθέρωσης αυτής της χώρας. Το επόμενο είναι αφιερωμένο στη θέση της ελεύθερης πΓΔΜ στην Ομοσπονδία και τους θεσμούς της. Το προτελευταίο ασχολείται με την κατάσταση στη χώρα υπό την κατοχή του 1941, ενώ το τελικό προσφέρει κείμενα και διάφορες συλλογές εγγράφων ιδιαίτερης επιστημονικής σημασίας. Είναι ένα έργο ιδιαίτερα πολύτιμο για τον κάθε επιστήμονα που θέλει να κατανοήσει καλύτερα τη γεωπολιτική κατάσταση στην πΓΔΜ κατά τη δύσκολη εκείνη και περίπλοκη περίοδο, αλλά και να ασχοληθεί έντονα και βαθιά με την ανάλυση των τότε συνθήκων στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας.

Το Μακεδονικό ζήτημα. Μια από τις εστίες αστάθειας του γεωπολιτικού συμπλόκου του ενδιαφέροντός μας είναι το Μακεδονικό ζήτημα, για το οποίο υπάρχει αρκετή βιβλιογραφία και στα ελληνικά και στα σέρβικα. Πρώτιστα, ο Ν. Μάρτης⁵⁹, γνωστός Έλληνας δικηγόρος, πολιτικός και βουλευτής, μας προσέφερε ένα κορυφαίο και πολυβραβευμένο βιβλίο, το οποίο έγινε μεγάλη εκδοτική επιτυχία και τιμήθηκε από την Ακαδημία Αθηνών, το 1985. Την εποχή εκείνη το πρωτοποριακό αυτό έργο αυτό ασχολήθηκε με την εξέταση ενός σοβαρού προβλήματος, που δημιουργήθηκε μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και το οποίο παρέκαμπταν για σαράντα χρόνια οι κύκλοι σοβαρών ερευνητών. Ενώ το να πλαστογραφείται η ιστορία της Μακεδονίας φάνηκε στους Έλληνες αδιανόητο και καταδικασμένο σε αποτυχία έργο, στον Ν. Μάρτη ήταν σαφές ότι ορισμένοι επεδίωκαν συστηματικά και με κάθε τρόπο την πραγματοποίησή της σε όλο τον κόσμο. Ως μέρος της αντίστασης σε αυτή την διαδικασία, γράφτηκε και το συγκεκριμένο βιβλίο. Ο συγγραφέας ασχολήθηκε με τις ερευνητικές αποδείξεις της ελληνικής καταγωγής των Μακεδόνων, παρουσιάζοντας και τα αποτελέσματα της σλαβικής προπαγάνδας εναντίον της. Πέρα της επιστημονικής συνεισφοράς αυτού το έργου, η διγλωσσία του προσφέρει τη δυνατότητα σε κάθε ενδιαφερόμενο να το μελετήσει άνετα και να διευρύνει τις γνώσεις του μ' αυτές τις σημαντικές πληροφορίες.

Το βιβλίο που είναι ένα ευχάριστο και περιεκτικό βοήθημα για τους ερευνητές, πολιτικούς και άλλους ενδιαφερόμενους και συγκεντρώνει τα κυριότερα κείμενα σχετικά με το θέμα της ελληνικής άποψης για το Μακεδονικό ζήτημα έχει τον τίτλο *Το ζήτημα των Σκοπίων*⁶⁰. Επειδή το πρόβλημα των Σκοπίων έχει μονοπωλήσει τελευταία την προσοχή της κοινής γνώμης, των κομμάτων και των μαζικών μέσων ενημέρωσης στην Ελλάδα, το ΕΛΙΑΜΕΠ αποφάσισε να συγκεντρώσει όσα περισσότερα διαθέσιμα επίσημα κείμενα ασχολήθηκαν με το εν λόγω θέμα και να τα δημοσιεύσει σε έναν τόμο υπό την επιμέλεια του καθηγητή Γ. Βαληνάκη και του

---

⁵⁹ Μάρτης, Ν. Κ. (2007). *Η πλαστογράφηση της ιστορίας της Μακεδονίας*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Παιδεία / Μαλλιάρης - Παιδεία.

⁶⁰ Βαληνάκης, Γ. και Ντάλης, Σ. [επιμ.] (1996). *Το ζήτημα των Σκοπίων - Απόπειρες για αναγνώριση και η ελληνική στάση (επίσημα κείμενα 1990-1996)*. Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.

επιστημονικού συνεργάτη Σ. Ντάλη. Αυτή η συλλογή χαρακτηρίζεται από ένα ευρύ φάσμα θεμάτων που αναλύονται από μια πληθώρα διαφορετικών πτυχών.

Με το θέμα αυτό ασχολήθηκαν κι άλλοι Έλληνες ερευνητές. Ένας από αυτούς ήταν ο **Ι. Κ. Χολέβας**⁶¹, ο οποίος ασχολήθηκε με τη νομική πλευρά του ζητήματος αυτού και προσέφερε μια εμπεριστατωμένη μελέτη της διμερούς Συμφωνίας Αθηνών-Σκοπίων, υπογεγραμμένη τον Σεπτέμβριο του 1995, στη Νέα Υόρκη. Επειδή πρόκειται για μια Διεθνή Σύμβαση μείζονος εθνικής σημασίας για την Ελλάδα, ο συγγραφέας είχε ως σκοπό να κάνει μια αντικειμενική ανάλυση, απαλλαγμένη από προκαταλήψεις και πολιτικές σκοπιμότητες. Εν συνεχεία, ο **Μ. Γ. Βόμβας**⁶² ολοκληρώνει την πολυετή του έρευνα για την αρκαδική γη αναφερόμενος στην καταγωγή των πρώτων κατοίκων της περιοχής των Σκοπίων. Με αυτόν τον τρόπο απορρίπτει την φιλοδοξία των σημερινών Σκοπιανών, οι οποίοι επιθυμούν να αποκτήσουν την ελληνική δόξα. Ο **Σ. Ι. Καργάκος**⁶³ στο βιβλίο του εξετάζει όλες τις περιπλοκές και εμπλοκές της δημιουργίας του κράτους των Σκοπίων υπό την ονομασία «Δημοκρατία της Μακεδονίας». Τονίζει πως οι Σκοπιανοί κατόρθωσαν να ιδιοποιηθούν το όνομα Μακεδονία χάρη στην προπαγάνδα τους που ξεκίνησε από τα χρόνια του Τίτο και λόγω της ευφυούς εξωτερικής πολιτικής. Επιπλέον, ο **Δ. Ν. Αλεξάνδρου**⁶⁴ συνέλεξε συγκλονιστικές μαρτυρίες των ξεχασμένων Ελλήνων της Άνω Μακεδονίας, οι οποίες περιγράφουν τον τόπο τους, τα βάσανα τους, τους αγώνες και τις ελπίδες τους, με αποτέλεσμα να δίνουν μια ενδιαφέρουσα εικόνα του ψυχολογικού τους παράγοντα.

Στο σημείο αυτό, κρίνεται σκόπιμο να τονιστεί ότι το θέμα της διαμάχης ανάμεσα στην Ελλάδα και την πΓΔΜ ενδιέφερε και τον ερευνητή και καθηγητή του Πανεπιστημίου Κύπρου **Β. Ν. Roudometof**⁶⁵, ο οποίος εξήγησε τους λόγους αλλά και τον χαρακτήρα της ελληνικής αντίδρασης στη δήλωση ανεξαρτησίας της πΓΔΜ. Σκοπός του ήταν με αυτόν τον τρόπο να επισημάνει τη σύγχρονη ελληνική ταυτότητα και να απεικονίσει τη σημασία της λαϊκής αντίδρασης στην εν λόγω δήλωση. Αυτή η μελέτη παρέχει πληροφορίες σχετικές με την ελληνική ιστοριογραφία για το Μακεδονικό ζήτημα, αλλά και συζήτηση περί της ερμηνείας αυτού του ιστορικού αρχείου, το οποίο θεωρεί μεγάλης πολιτικής σημασίας. Μετά από σχεδόν δύο δεκαετίες έντονης απασχόλησης με αυτό το ζήτημα, ο ίδιος συγγραφέας εξέδωσε βιβλίο με την ονομασία *Το Μακεδονικό Ζήτημα - μια κοινωνιολογική προσέγγιση*⁶⁶, το οποίο είναι κατάλληλο για οποιοδήποτε που θέλει να εξοικειωθεί με το παρόν θέμα. Από μια γενική εισαγωγή, μέσω των αναφορών στη συλλογική μνήμη, την εθνική συγκρότηση και την εθνοτική αντιπαράθεση του 19^{ου} αιώνα, μέχρι το ζήτημα

⁶¹ Χολέβας, Ι. Κ. (1995). *Η ενδιάμεση συμφωνία Αθηνών - Σκοπίων*. Αθήνα: Πελασγός.

⁶² Βόμβας, Μ. Γ. (2012). *Τα Σκόπια και οι ιδρυτές τους*. Μεγαλόπολη: Αρκαδικές Εκδόσεις «Επιλογή».

⁶³ Καργάκος, Σ. Ι. (2018). *Το αγκάθι των Σκοπίων: Από το Μακεδονικό ζήτημα στην εμπλοκή των Σκοπίων*. Αθήνα: Ιδιωτική Έκδοση.

⁶⁴ Αλεξάνδρου, Δ. Ν. (2008). *Εγλωβισμένοι οι Έλληνες των Σκοπίων*. Θεσσαλονίκη: Ερωδιός.

⁶⁵ Roudometof, V. N. (1996). Nationalism and Identity Politics in the Balkans: Greece and the Macedonian Question. / Εθνικισμός και Πολιτική Ταυτότητας στα Βαλκάνια: Η Ελλάδα και το Μακεδονικό Ζήτημα. *Journal of Modern Greek Studies / Εφημερίδα των σύγχρονων ελληνικών σπουδών*, τόμ. 14, αρ. 2. (σς. 253-301)

⁶⁶ Roudometof, V. N. (2019). *Το Μακεδονικό Ζήτημα. Μια Κοινωνιολογική Προσέγγιση*. Αθήνα: Επίκεντρο.

της ονομασίας κατά την περίοδο της δεκαετίας του '90, αυτό το βιβλίο καλύπτει σχεδόν ολόκληρη την ιστορική εξέλιξη αυτής της εστίας αστάθειας στα Βαλκάνια.

Ο Δρ **I. Ε. Κωτούλας**⁶⁷, διδάσκων και ανώτερος ερευνητής της γεωπολιτικής στο Τμήμα Τουρκικών και Σύγχρονων Ασιατικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών, ισχυριζόταν ότι η αντιπαράθεση μεταξύ Ελλάδας και πΓΔΜ για την ονομασία πρέπει να εξεταστεί στο ευρύτερο γεωπολιτικό πλαίσιο των μακραιώνων γεωστρατηγικών συγκρούσεων αυτών των δύο λαών. Για τον λόγο αυτό, στη μελέτη του ασχολήθηκε πρώτα με το ιστορικό και γεωπολιτικό υπόβαθρο του εν λόγω ζητήματος προσφέροντας χρήσιμες πληροφορίες για την κατανόηση της σημερινής κατάστασης. Με αφοσίωση ο συγγραφέας παρακολουθεί τα ιστορικά ίχνη της παρεξήγησης της σχετικής με το όνομα της Μακεδονίας, ενώ στη συνέχεια προχωρεί και στην έννοια της «Γεωγραφικής Μακεδονίας», την οποία θεωρεί κατασκευή των Ρώσων, Γερμανών και Βουλγάρων χαρτογράφων. Ωστόσο, αγγίζει και το θέμα της Ομόσπονδης Δημοκρατίας της Μακεδονίας στην Γιουγκοσλαβία του Τίτο. Αν και ορισμένες απόψεις του συγγραφέα σχετικές με τις γεωστρατηγικές Γιουγκοσλαβικές δράσεις μπορούν να τεθούν υπό αμφισβήτηση, είναι προφανές ότι διαθέτει εξαιρετικά μεγάλη γνώση των ιστορικών γεγονότων, που έλαβαν μέρος στην εν λόγω χώρα. Τέλος, ο I. Ε. Κωτούλας συμβάλλει σημαντικά στην επιστημονική ανάλυση του Μακεδονικού Ζητήματος με την εξήγηση του το σημαίνει για την ελληνική πλευρά η αποδοχή του γεωγραφικού όρου της Μακεδονίας. Ακριβώς σ' αυτό βρίσκεται και η μεγαλύτερη επιστημονική συνεισφορά αυτής της μελέτης.

Ένα χρόνο αργότερα, ο Καθηγητής **I. Θ. Μάζης**⁶⁸ προσέφερε και τη δική του άποψη για το παρόν γεωπολιτικό ζήτημα. Ο στόχος της μελέτης του ήταν η επιστημονική κατάρριψη του μύθου που κυκλοφορούσε στο ελληνικό κοινό ότι ο μοναδικός τρόπος να αποφύγει, η πΓΔΜ την γεωστρατηγική επιρροή της Τουρκίας ήταν να ενταχθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση και το ΝΑΤΟ, κάτι που δήθεν θα οφελήσει την Ελλάδα. Υπενθυμίζοντας μας ότι οι ισχυρές σχέσεις στο τρίγωνο Αλβανία - πΓΔΜ - Τουρκία δεν χάνονται τόσο απλά και ότι βασίζονται στη θεμελιώδη γεωστρατηγική αντίληψη του Α. Νταβούτογλου, θεωρεί ότι θα αποτελέσουν «στρατηγικό ανθελληνικό θύλακα εντός του ΝΑΤΟ»⁶⁹. Τις στάσεις του εξηγεί στα δύο μέρη αυτής της μελέτης, όπου στο πρώτο ασχολείται με την τουρκοϊσλαμική εφαρμογή στην Αλβανία, στο Κοσσυφοπέδιο και στα Σκοπία, ένω στο δεύτερο κάνει την ανάλυση των συναντήσεων των Τούρκων, Αλβανών και Σκοπιανών αξιωματούχων. Η ερευνήτρια βρίσκει αυτό το πόνημα ιδιαίτερος ενδιαφέρον για την κατανόηση του γεωστρατηγικού υποβάθρου και των κρυφών προθέσεων ιδιαίτερα όταν πρόκειται για την επίλυση της ονομασίας της πΓΔΜ.

---

⁶⁷ Κωτούλας, I. Ε. (2018). Γεωπολιτική του Μακεδονικού Ζητήματος. *Foreign affairs, Απρίλιος - Μάιος 2018*:51. (σς. 72-95)

⁶⁸ Μάζης, I. Θ. (2019). Εθνικές «αυταπάτες» διεθνούς εμβέλειας: Οι Πρέσπες. *Civitas Gentum, 7:1 (2019)*. (σς. 13-36)

⁶⁹ Ibid., σ. 13

2.2.4. Γεωπολιτικές σχέσεις στο Σύμπλοκο «Ελλάδας-Σερβίας-πΓΔΜ»

Για τους ήδη αναφερόμενους λόγους απουσίας συγκεκριμένης βιβλιογραφίας, η γράφουσα αναγκάστηκε να ξεκινήσει μια ταπεινή προσπάθεια ανάλυσης του εν λόγω συμπλόκου, κατά την εκπόνηση της μεταπτυχιακής της εργασίας⁷⁰. Στην εργασία αυτή ασχολήθηκε με τους εξωτερικούς και τους εσωτερικούς γεωπολιτικούς παράγοντες που είναι σημαντικοί για την κατάσταση στα Βαλκάνια και ιδιαιτέρως για αυτές τις τρεις χώρες. Ως εξωτερικοί παράγοντες ορίστηκαν οι υπερσυστημικές παρεμβάσεις των Μεγάλων Δυνάμεων, ενώ ως εσωτερικοί προσδιορίστηκαν ως α) πληθυσμιακοί παράγοντες, β) θρησκευτικοί παράγοντες και γ) γλωσσικοί παράγοντες. Ανακαλύπτοντας κοινά σημεία και παρόμοιες διαδικασίες και στις τρεις χώρες, η ερευνήτρια εξήγησε ότι, για να παρατηρηθεί και κατανοηθεί σωστά η δυναμική των Βαλκανίων είναι απαραίτητο να γίνουν γνωστές οι χώρες που τα απαρτίζουν. Επίσης, ανέφερε ότι για τους σκοπούς της εργασίας της επέλεξε τις εν λόγω χώρες, οι οποίες ένεκα της γεωγραφικής τους θέσης, των φυσικών τους πόρων και των γεωπολιτικών τους σχέσεων προσελκύουν τη μεγαλύτερη προσοχή των Μεγάλων Δυνάμεων δίνοντας σε αυτές το όνομα «καρδιά της Βαλκανικής Χερσονήσου». Προς το τέλος, η ερευνήτρια ασχολήθηκε με τις εστίες αστάθειας της περιοχής, αλλά και τη δημιουργία διαδρομών και γεωπολιτικών συμμαχιών. Επίσης θέλοντας να συμβάλλει στην επιστημονική έρευνα προσπάθησε να εξηγήσει σε ένα ξεχωριστό κεφάλαιο τις σχέσεις των τριών λαών, αλλά από την άποψη της ψυχολογίας. Το γεγονός αυτό θα αποτελέσει το υπόβαθρο για την ανάλυση κατά την εκπόνηση της διδακτορικής διατριβής αυτής.

Γεωπολιτικές σχέσεις και περιφερειακή συνεργασία. Μαζί με τις σύγχρονες γεωπολιτικές εξελίξεις στην περιοχή των Βαλκανίων αυξάνεται και η ανάγκη για τη δημιουργία περιφερειακών συνεργασιών και ευνοούνται απόψεις για την προώθηση νέων πολιτικών πρωτοβουλιών της Ελλάδας. Ακριβώς για το φαινόμενο αυτό γράφει η **Κ. Μπότσιου**⁷¹. Εισάγοντας μας στο θέμα του συγγράμματός της, η συγγραφέας πρώτα αναφέρεται στην περιφερειακή συνεργασία στην «Νέα Ευρώπη», για να προχωρήσει στις μορφές περιφερειακής συνεργασίας στην Κεντρική, την Ανατολική και τη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Η επιστημονική συνεισφορά του εν λόγω πονήματος βρίσκεται στο γεγονός ότι ασχολείται με τη σημασία και την προσφορά των περιφερειακών οργανισμών συνεργασίας, αλλά και τα προβλήματα και τις δυνατότητές της.

Αξίζει να αναφερθεί και το σύγγραμμα *Σερβία και περιφερειακή συνεργασία*⁷² ένεκα που αποτελεί οξυδερκές υλικό για τους ερευνητές που ασχολούνται με το ζήτημα των βαλκανικών σχέσεων. Κατ' αρχάς αναφέρεται στις στρατηγικές και τα εμπόδια για τη θεσμοθέτηση της περιφερειακής συνεργασίας εντός της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, ενώ στη συνέχεια ασχολείται με τα ζητήματα

⁷⁰ Nemes, M. (2014). *Geopolitika Balkana - neki psihološki aspekti geopolitičkih odnosa Srbije, Grčke i Makedonije [master rad] / Γεωπολιτική των Βαλκανίων - Ορισμένοι ψυχολογικοί παράγοντες γεωπολιτικών σχέσεων μεταξύ της Σερβίας, της Ελλάδας και της πΓΔΜ [μεταπτυχιακή εργασία]*. Βελιγράδι: Ακαδημία διπλωματίας και ασφαλείας.

⁷¹ Μποτσιού, Κ. (1999). *Η περιφερειακή συνεργασία στην Ανατολική και Νοτιοανατολική Ευρώπη*. Αθήνα: Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής.

⁷² Đukanović, D. και Knežević, S. [επιμ.] (2010). *Srbija i regionalna saradnja / Σερβία και περιφερειακή συνεργασία*. Βελιγράδι: Ινστιτούτο Διεθνούς Πολιτικής και Οικονομίας.

των εξωτερικών της σχέσεων, και ιδιαιτέρως με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Είναι εύλογο που αυτές οι συνεργασίες παρατηρούνται από την οπτική γωνία των οικονομικών, αμυντικών και εσωτερικών σχέσεων τους συμβάλλοντας έτσι στην κατανόηση των μελλοντικών σχέσεων Ελλάδας-Σερβίας-πΓΔΜ.

Προκειμένου να κατανοηθούν περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τις σχέσεις Ελλάδας και πΓΔΜ για το Μακεδονικό ζήτημα, όπως και η βάση των σερβοσκοπιανών δεσμών από τη κοινή τους γιουγκοσλαβική πορεία, θα αναφέρουμε εδώ μόνο εκείνα τα πονήματα που ασχολούνται με τις σχέσεις ελληνικού και σέρβικου λαού. Ο **M. Milošević**⁷³ ασχολήθηκε με το ζήτημα των σχέσεων της Σερβίας και της Ελλάδας στα χρόνια του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στις διπλωματικές τους σχέσεις. Επειδή τα βιβλία στα οποία αναλύεται το εν λόγω ζήτημα είναι λίγα και σπάνια, η παρούσα μελέτη, η οποία βασίζεται στο γιουγκοσλαβικό και γερμανικό ιστοριογραφικό αρχείο έχει μεγάλη σημασία για τον κάθε ενδιαφερόμενο επιστήμονα. Ο συγγραφέας θεωρεί ότι η εγγύτητα και ο φυσικός, αμοιβαίος προσανατολισμός των Σέρβων και των Ελλήνων ήταν παράγοντες που επηρέασαν τις δικές τους σχέσεις κατά την ιστορία. Στη σύγχρονη ιστορική περίοδο, βασικό στοιχείο αποτέλεσε ο κοινός τους αγώνας ενάντια στην Οθμανική Αυτοκρατορία. Άλλωστε η Ελλάδα ήταν μια από τις πρώτες χώρες που αναγνώρισε τη διακήρυξη ανεξαρτησίας του Βασιλείου της Σερβίας, το 1882. Ο ερευνητής δίνει ιδιαίτερη σημασία στην κατοπινή περίοδο, κατά την οποία καθιερώθηκαν οι διπλωματικές σχέσεις μεταξύ αυτών των δύο χωρών. Αυτό το βιβλίο προσφέρει πληροφορίες σχετικές με τον ψυχολογικό παράγοντα που υπήρχε μεταξύ των δύο χωρών και επηρέαζε τις σχέσεις τους από την ιστορική και τη γεωπολιτική οπτική γωνία.

Το βιβλίο *Οι Έλληνες της Σερβίας*⁷⁴, στηριζόμενο σε αρχειακό υλικό, αναφέρεται στην περίοδο της τουρκικής κυριαρχίας και το φαινόμενο των μεταναστεύσεων των Ελλήνων στις επαρχίες της Σερβίας. Αφενός μεν, εξετάζονται οι ιστορικές προϋποθέσεις της επιβίωσης των ελληνικών παροικιών και ιδιαιτέρως οι λόγοι της μείωσης και της τελικής τους εξαφάνισης, αφετέρου δε μελετάται και η ξεχωριστή θέση που κατείχαν στην σέρβικη κοινωνία, όπως και οι δραστηριότητες τους στο εκπαιδευτικό, εκκλησιακό και οικονομικό επίπεδο. Αυτό το σύγγραμμα προσφέρει ιστορικά τεκμήρια με σκοπό να αποδειχθούν και εξηγηθούν οι σχέσεις των δύο αναφερθέντων λαών. Με παρόμοιο θέμα, αν και σε διαφορετική χρονική περίοδο, ασχολήθηκε και ο **N. A. Βασιλειάδης**⁷⁵, ο οποίος επίσης αντιμετώπισε την έλλειψη επαρκούς βιβλιογραφίας και στηρίχθηκε πάνω σε πρωτογενές αρχειακό υλικό. Η μελέτη του έλαβε μέρος κατά τη περίοδο 1919-1930 στη νότια Σερβία, η οποία τότε ήταν μια επαρχία του Βασιλείου της Γιουγκοσλαβίας, με σκοπό να καταγράψει τις συνιστώσες της ελληνικής παρουσίας εκεί. Ο συγγραφέας ασχολήθηκε με τέσσερις συμμετέχοντες, τους οποίους παρουσιάζει ως τα εμπλεκόμενα μέρη: α) τον σέρβικο παράγοντα, β) τον παράγοντα του ελληνικού κράτους, γ) τον παράγοντα της

---

⁷³ Milošević, M. (1997). *Srbija i Grčka 1914-1918: iz istorije diplomatskih odnosa / Σερβία και Ελλάδα 1914-1918: από την ιστορία των διπλωματικών σχέσεων*. Ζάγκετσαρ: Zadužbina Nikole Pašića.

⁷⁴ Παπαδριανός, Ι. Α. (2001). *Οι Έλληνες της Σερβίας*. Αλεξανδρούπολη: Εκδόσεις Περιοδικού Ενδοχώρα.

⁷⁵ Βασιλειάδης, Ν. Α. (2004). *Η Ελληνική παρουσία στη νότια Σερβία από τους βακανικούς πολέμους έως το μεσοπόλεμο*. Αθήνα: Χριστάκης.

εκκλησίας και δ) τον παράγοντα το οποίο αποτελούσαν οι Έλληνες της Άνω Μακεδονίας (νότιας Σερβίας). Στην ανάλυση του, αναφέρεται στις θεωρίες «αξόνων φιλίας», στην αφέλεια της εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας όταν πρόκειται για τη θεώρηση του Μακεδονικού Ζητήματος, αλλά και στους λόγους της συρρίκνωσης και του αφελλισμού του ελληνικού πληθυσμού ενώ αγωνιζόταν να διατηρήσει την εθνική του ταυτότητα και τον υψηλό του πολιτισμό.

2.3. ΟΙ ΥΠΕΡΣΥΣΤΗΜΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΝΕΟ-ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

Γεωπολιτική της Τουρκίας και το Ισλάμ. Τη γεωπολιτική συμπεριφορά της σύγχρονης Τουρκίας περιέγραψε ο **S. M. Perišić**⁷⁶, καθηγητής της Σχολής της Διεθνούς Πολιτικής και Ασφάλειας του Πανεπιστημίου UNION στο Βελιγράδι, ο οποίος παρατήρησε ότι υπάρχουν τέσσερις διαφορετικές περιόδους της τουρκικής πολιτικής στο χρονικό διάστημα από το 1991 μέχρι το 2018. Στόχος του ήταν η συγκριτική ανάλυση αυτών των περιόδων, προκειμένου να δοθούν επαρκείς απαντήσεις στο ερώτημα, γιατί η παρούσα χώρα αποστασιοποιείται από τον παραδοσιακό, δυτικό της σύμμαχο και στοχεύει σε μια ασυνήθιστη συνεργασία με τον ανατολικό της γείτονα - τη Ρωσία. Η ιδιαίτερη συμβολή αυτής της εργασίας αντικατοπτρίζεται στο γεγονός ότι ο Παντουρκισμός, η Ευρασιατική προσέγγιση και ο Νεο-οθωμανισμός αναλύονται σε ξεχωριστά κεφάλαια, με ιδιαίτερα προσοχή στις επιπτώσεις που είχαν στην εσωτερική και την εξωτερική πολιτική της σύγχρονης Τουρκίας, αλλά και τον ρόλο του Ισλάμ σε αυτά.

Με την τρίτη και χρονικά τελευταία εμφανιζόμενη μονοθεϊστική θρησκεία, στην οποία ανήκουν περισσότεροι από ένα δισεκατομμύριο και διακόσια εκατομμύρια πιστοί, ασχολήθηκε ο ερευνητής **H. F. Alam**, ονομάζοντάς την «όχι μόνο θρησκεία, αλλά και ηθικό κώδικα, κοινωνική, πολιτιστική και πολιτική πρακτική»⁷⁷. Στο ιδιαίτερα ενδιαφέρον του έργου, ο εν λόγω ερευνητής αναφέρεται στο ζήτημα της εξίσωσης της προαναφερθείσας θρησκείας και της πολιτικής, όπως και της ιδεολογικοποίησης του Ισλάμ. Επίσης ερευνά και τη γέννηση μιας ισλαμικής μειονότητας στη διασπορά, παρατηρώντας τη συμπεριφορά της στην Ευρώπη (με ιδιαίτερη έμφαση στην κατάσταση της Ιταλίας). Ενώ αναφέρεται στην έννοια του θρησκευτικού φανατισμού, η επιστημονική συμβολή του έργου αυτού έγκειται στην ανάλυση της έννοιας του Σλαβοφιλισμού. Ο συγγραφέας συγκρίνει αυτές τις δύο έννοιες αποκαλύπτοντας μια απίστευτη ομοιότητα μεταξύ της ισλαμικής και της σλαβικής ταυτότητας απέναντι στη Δύση.

Σε αντιδιαστολή με τον προηγούμενο ερευνητή, ο **O. Roy**⁷⁸ ομιλώντας για το Ισλάμ, θέτει υπό αμφισβήτηση την εικόνα σταθερότητας, ταυτότητας και δυναμισμού, η οποία εμφανίζεται και στη Δύση και ανάμεσα στους ισλαμιστές. Αυτή την υπόθεσή του την στηρίζει πάνω στην παρατήρηση ότι το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης, αλλά και του περάσματος του Ισλάμ στη Δύση, ακυρώνει κάθε άποψη της πολιτισμικότητας ή της ουσιοκρατίας του. Θεωρεί, επίσης, ότι δεν υπάρχει πλέον η ενωμένη γεωστρατηγική του Ισλάμ, αυτής της θρησκείας που απο-προσωποιεί τους

⁷⁶ Perišić, S. M. (2018). Geopolitičko ponašanje savremene Turske / Γεωπολιτική συμπεριφορά της σύγχρονης Τουρκίας. *Vojno delo / Στρατιωτικό έργο*, 7/2018. (σς. 53-64)

⁷⁷ Alam, H. F. (2012). *Globalni Islam / Παγκόσμιος Ισλάμ*. Βελιγράδι: JP „Službeni glasnik“. (σ. 17)

⁷⁸ Roy, O. (2006). *Το παγκοσμιοποιημένο Ισλάμ*. Αθήνα: Scripta.

μουσουλμανικούς πληθυσμούς αναγκάζοντας τους να διαπραγματεύονται και συγκρούονται για τις νέες τους ταυτότητες.

Για όποιον επιθυμεί να βρει περισσότερες πληροφορίες σχετικές με το ζήτημα της μουσουλμανικής διασποράς συνιστάται το πόνημα του καθηγητή **Κ. Χ. Γωγού** *Τουρκικό πολιτικό Ισλάμ και ισλαμιστικά δίκτυα στη Γερμανία*⁷⁹, στο οποίο ανέλυσε εις βάθος τις επαφές του κράτους της Τουρκίας με την τούρκικη διασπορά στην Ευρώπη - ιδιαίτερος στην Γερμανία. Με αυτό το εξαίρετο σύγγραμμα, ο συγγραφέας κάνει εντυπωσιακή χρήση πηγών στην τούρκικη γλώσσα καταθέτει την πλήρη και αξιοζήλευτη γνώση του θεωρητικού και εμπειρικού πλαισίου του ζητήματος του πολιτικού Ισλάμ. Θα αποτελούσε παράλειψη να μη αναφερθεί ένα ακόμη ιδιαίζον πόνημα του εν λόγω συγγραφέα - *Το ισλαμιστικό κίνημα στην Τουρκία*⁸⁰.

Η παραγωγή της ισλαμικής σκέψης στη σύγχρονη Τουρκία εστιάζεται στις αντιλήψεις και τις προτάσεις τριών σημαντικών ισλαμιστικών συγγραφέων και διανοουμένων. Αυτήν ακριβώς την καθοριστική επίδραση στην πολιτική και την κοινωνία της σύγχρονης Τουρκίας, αλλά και το ισλαμιστικό κίνημα, μελετά ο προαναφερθείς ερευνητής με σκοπό να προβάλει τους παρακάτω σθεματικούς άξονες. Αυτοί οι άξονες είναι εξής: θεώρηση της ισλαμικής-οθωμανικής-τούρκικης ιστορίας, μουσουλμανικός κόσμος και Ισλάμ, πολιτική και ιδεολογία στη σύγχρονη Τουρκία, αλλά και δυτικός πολιτισμός και κόσμος. Ένα ακόμη πλεονέκτημα του παρόντος συγγράμματος είναι ότι προσφέρει την ελληνική μετάφραση των αντιπροσωπευτικών κειμένων των ισλαμιστών διανοητών, των οποίων το έργο αναλύεται μέσα στο βιβλίο.

Κλείνοντας το θέμα του Ισλάμ, κρίνεται απαραίτητο να αναφέρουμε και μια διαφορετική μελέτη του **Κ. Θ. Νικολάου - Πατραγά**⁸¹, ο οποίος προσπάθησε να δώσει μια διαχρονική επισκόπηση το πώς αντιλαμβάνεται η Δύση το Ισλάμ. Η μελέτη ασχολείται με τις δυτικές μεθόδους ανάλυσης, αλλά και με την οριενταλιστική μεθοδολογία και ο συγγραφέας προσφέρει μια αντικειμενική σύγκριση του τρόπου αντίληψης του Ισλάμ στο Βυζάντιο και στη Δυτική Ευρώπη. Η επιστημονική συνεισφορά της μελέτης αντικατοπτρίζεται στην πρόταση ενός νέου, διαφορετικού, προχωρημένου τρόπου προσέγγισης, αλλά και σε αναφορές σχετικές με την ελληνική στάση απέναντι στους λαούς του ισλαμικού κόσμου, οι οποίες είναι ανεκτίμητης αξίας για την παρούσα διατριβή.

Ο νεο-οθωμανισμός και η νταβουτογλιανή γεωστρατηγική σκέψη. Αν και η γεωπολιτική θέση της Τουρκίας κρίνεται ιδιαίτερης σημασίας και η προσεκτική της ανάλυση απαραίτητη, σήμερα περισσότερο από κάθε άλλη φορά αποτελεί κοινό τόπο η διαπίστωση ότι ο γεωστρατηγικός της προσανατολισμός βρίσκεται στο επίκεντρο του διεθνούς επιστημονικού κοινού ένεκα του περιβόητου του αντικτύπου. Ως εκ τούτου, υπάρχουν πολλοί κορυφαίοι ερευνητές που έδωσαν ειδική προσοχή στην επισκόπηση και την ανάλυση του παρόντος ζητήματος προσφέροντας

⁷⁹ Γωγός, Κ. Χ. (2011). *Τουρκικό πολιτικό Ισλάμ και ισλαμιστικά δίκτυα στη Γερμανία*. Αθήνα: Πολιτεία.

⁸⁰ Γωγός, Κ. Χ. (2016). *Το ισλαμιστικό κίνημα στην Τουρκία - Συμβολή στη μελέτη της σύγχρονης τούρκικης ισλαμιστικής σκέψης*. Αθήνα: Α. Α. Λιβάνη.

⁸¹ Νικολάου-Πατραγάς, Κ. Θ. (2011). Η μεθοδολογική πρόσληψη του Ισλάμ. *Civitas Gentium, 1:1 (2011)*. (σς. 79-85)

οξυδερκείς και αφοπλιστικές επεξηγήσεις. Ένας από αυτούς ήταν και ο Καθηγητής **D. Tanasković**, ο οποίος μεταξύ των σέρβων επιστημόνων θεωρείται ο καλύτερος γνώστης του Νεο-οθωμανισμού, όπως αποδεικνύεται και από τα πολυάριθμα επιστημονικά έργα ύψιστης εμπειρίας και γνώσης. Τις βασικές έννοιες και τα χαρακτηριστικά αυτού του γεωστρατηγικού προσανατολισμού καταθέτει σε δύο εισαγωγικά και συνοπτικά έργα *Νεο-οθωμανισμός: η επιστροφή της Τουρκίας στα Βαλκάνια*⁸² και *Η μεγάλη επιστροφή της Τουρκίας; Οθωμανοί με ευρωπαϊκές στολές*⁸³.

Αναφερόμενος και σε αναπτυξιακά στάδια της νεο-οθωμανικής έννοιας, καταλήγει στη γεωπολιτική ανάλυση του *Στρατηγικού βάθους* και τις παγκόσμιες συντεταγμένες, με τη μορφή των σχέσεων με τις ΗΠΑ, τη Ρωσία, την Κίνα και την ΕΕ. Η ερευνήτρια βρίσκει σημαντικό το κεφάλαιο, το οποίο ασχολείται με τις περιφερειακές πτυχές του Νεο-οθωμανισμού, οι οποίες δίπλα στον Καύκασο και την Μέση Ανατολή περιλαμβάνουν και τα Βαλκάνια. Με την πάροδο του χρόνου, τα περιληπτικά του έργα έχουν εξελιχθεί σε ένα κορυφαίο πόνημα⁸⁴, του οποίου η αγγλική εκδοχή είναι πλέον γνωστή και στο διεθνές κοινό. Ναι μεν, αυτό το βιβλίο στην επιστημονική κοινότητα, θεωρείται η πρώτη συνθετική ανασκόπηση της φιλόδοξης εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας, αλλά συγχρόνως μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ένας αξιόπιστος οδηγός για την κατανόηση της ουσίας της κρατικής πολιτικής αυτής της χώρας. Ως εκ τούτου, συνιστάται σε κάθε ενδιαφερόμενο, και ιδιαίτερα σε εκείνους τους ερευνητές που θέλουν να μπούν εις βάθος του συγκεκριμένου θέματος.

Από τα προαναφερθέντα συνάγεται εύλογα το συμπέρασμα πως στο γεωστρατηγικό προσανατολισμό της σύγχρονης Τουρκίας κυριαρχεί η νεο-οθωμανική νοοτροπία. Επομένως, οι αναλύσεις των υπερσυστημικών, νεο-οθωμανικών παρεμβάσεων στην παρούσα διατριβή θα βασιστούν στο έργο του ακαδημαϊκού, πολιτικού και πρώην Πρωθυπουργού της Τουρκίας **A. Davutoğlu**⁸⁵, ο οποίος θεωρείται πατέρας της νεο-οθωμανικής έννοιας και σκέψης. Στο κεφαλαιώδες του πόνημα υπό την ονομασία *Το στρατηγικό βάθος*, η Τουρκία παρουσιάζεται ως μια ισχυρή περιφερειακή δύναμη, μια χώρα ογδόντα εκατομμυρίων κατοίκων, που μεταμορφώνεται, αναπτύσσεται και επιβάλλεται γρήγορα ως σημαντικός γεωπολιτικός παράγοντας με σαφές σχέδιο για την περαιτέρω ανάπτυξή της. Ως εκ τούτου, το παρόν βιβλίο παρέχει ένα πολύ σοβαρό πνευματικό και θεωρητικό υπόβαθρο για ένα συγκεκριμένο όραμα της σύγχρονης τούρκικης εξωτερικής πολιτικής. Αξίζει, επιπλέον, να αναφερθεί ότι ο συγγραφέας αφιερώνει ένα μέρος του βιβλίου στην περιοχή των Βαλκανίων, το οποίο υπήρξε και παραμένει βασικός τομέας όσον αφορά τα συμφέροντα της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής. Στο κεφάλαιο «Στρατηγικός μετασχηματισμός και Βαλκάνια» παρουσιάζονται ορισμένες στάσεις και απόψεις που δεν αποκλίνουν καθόλου από αυτές τις οποίες προωθεί και επίσημα η Τουρκία στη Βαλκανική

⁸² Tanasković, D. (2010). *Neosmanizam. Povratak Turske na Balkan / Νεο-οθωμανισμός: η επιστροφή της Τουρκίας στα Βαλκάνια*. Βελιγράδι: Službeni glasnik.

⁸³ Tanasković, D. (2015). *Veliki povratak Turske? Osmanlije u evropskom odelu / Η μεγάλη επιστροφή της Τουρκίας; Οθωμανοί με ευρωπαϊκές στολές*. Βελιγράδι: Službeni glasnik.

⁸⁴ Tanasković, D. (2013). *Neo-ottomanism. A doctrine and foreign policy practice. / Νεο-οθωμανισμός. Ένα δόγμα και μια πρακτική εξωτερικής πολιτικής*. Βελιγράδι: Civis.

⁸⁵ Davutoglu, A. (2014). *Strategijska dubina. Međunarodni položaj Turske / Το στρατηγικό βάθος. Η διεθνής θέση της Τουρκίας*. Βελιγράδι: JP „Službeni glasnik“.

Χερσόνησο και που τονίζουν ότι δίνεται προτεραιότητα στη διατήρηση και την ενίσχυση της οθωμανικής κληρονομιάς στην παρούσα περιοχή. Επομένως, αυτό το βιβλίο το οποίο συγκεντρώνει πληθώρα πληροφοριών και στάσεων απέναντι στους βαλκανικούς λαούς αποτελεί το καλύτερο παράδειγμα για το πώς ο υπάρχων ψυχολογικός παράγοντας καθορίζει τον στρατηγικό προσανατολισμό μιας Μεγάλης Δύναμης.

Για μια πιο βαθιά και ευρεία μελέτη του έργου του Νταβούτογλου συνιστάται το κείμενο του Καθηγητή **Ι. Θ. Μάζη**⁸⁶, στο οποίο κατατίθεται η διαδρομή του Νταβούτογλου από τη θεωρία ως την εφαρμογή των γεωστρατηγικών του απόψεων. Ξεκινώντας από τη βάση του *Στρατηγικού βάθους*, στην αρχή του οποίου βρίσκεται η προ-νταβουτογλιανή ισλαμική και νεο-οθωμανική ιδεολογική σκέψη, ο συγγραφέας εντοπίζει τα κοινά της σημεία με τις κλασικές γεωπολιτικές σχολές, αλλά και τους υποστηρικτές της στα διάφορα επίπεδα εφαρμογής της τούρκικης πολιτικής εξουσίας. Εν συνεχεία, αφοσιώνεται στην ανάλυση των υπερεθνικιστικών αφηγήσεων της εξωτερικής πολιτικής του τούρκου ισλαμιστού ακαδημαϊκού, στην οποία η Μεσόγειος, τα Βαλκάνια και η ευρύτερη Μέση Ανατολή λαμβάνουν ένα ξεχωριστό μέρος. Στο επίκεντρο της μελέτης του είναι κυρίως οι ιμπεριαστικές γεωστρατηγικές αντιλήψεις κρίσιμες για τα ελληνικά εθνικά συμφέροντα, αλλά και τα ζητήματα της Κύπρου, της Θράκης και του Αιγαίου. Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να τονιστεί ότι ο παρών συγγραφέας θεωρείται ένας από τους καλύτερους γνώστες και εμπειρογνώμονες κριτικούς του νταβουτογλιανού έργου, προσφέροντας εξονυχιστικές, οξυδερκείς, δριμυείς παρατηρήσεις και αναλύσεις.

Έχοντας αυτό υπόψη, μια από τις καλύτερες απεικονίσεις της τούρκικης γεωπολιτικής και των διεθνών της σχέσεων έδωσε ο προαναφερθείς **Ι. Θ. Μάζης**⁸⁷ στη μορφή μιας επιστημονικής συνέντευξης. Στη συνέντευξη του, ο σεβαστός καθηγητής άδραξε την ευκαιρία να παρουσιάσει ένα εξαιρετικά ευρύ φάσμα γνώσεων σχετικών με το θέμα αυτό, μια πληθώρα πληροφοριών για τον «νεο-οθωμανισμό» και τον ρόλο του Νταβούτογλου στις σχέσεις με την Ελλάδα, τις ΗΠΑ, τη Ρωσία και το Ισραήλ κατά τη διάρκεια του 21^{ου} αιώνα. Αυτή η συνέντευξη έχει ως στόχο την εξάλειψη των διλημμάτων και την διάλυση των αμφιβολιών του ελληνικού κοινού, που ήταν αποτέλεσμα της δημοσιότητας που έλαβε στα ΜΜΕ η νταβουτογλιανή άποψη για την εξωτερική πολιτική, αλλά και αποτέλεσμα της σύγχυσης ένεκα της ανακοίνωσης της επίσημης επίσκεψης του Προέδρου Μπαράκ Ομπάμα στην Τουρκία. Ο ίδιος συγγραφέας έχει προσφέρει και πολλά άλλα κείμενα σχετικά με την τούρκικη εξωτερική πολιτική, του Νταβούτογλου και τη γεωστρατηγική του σκέψη. Εδώ θα αναφέρουμε μερικά: α) *Η γεωπολιτική της Ευρύτερης Μέσης Ανατολής και η Τουρκία*⁸⁸, β) *Γεωπολιτική ανάλυση του συστήματος της Νοτιοανατολικής Μεσογείου και*

---

⁸⁶ Μάζης, Ι. Θ. (2012). *Νταβούτογλου και γεωπολιτική*. Αθήνα: Ηρόδοτος.

⁸⁷ Μάζης, Ι. Θ. (2009). Η γεωπολιτική της Τουρκίας: Ο «νεο-οθωμανισμός» και ο ρόλος του Νταβούτογλου - Οι σχέσεις με Ελλάδα, ΗΠΑ, Ρωσία και Ισραήλ τον 21^ο αιώνα. *Αμυντική Επιθεώρηση*, αρ. 77, Απρίλιος 2009.

⁸⁸ Μάζης, Ι. Θ. (2008). *Η γεωπολιτική της Ευρύτερης Μέσης Ανατολής και η Τουρκία*. Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Α. Α. Λιβάνη.

ερντογανικός αναθεωρητισμός⁸⁹, γ) Νταβουτογλιανή προσέγγιση και γεωπολιτική ανάλυση⁹⁰, δ) Η γεωπολιτική διάσταση των ελληνοτουρκικών σχέσεων, η «ελληνοτουρκική φιλία» και ο ρόλος των ΗΠΑ⁹¹ και ε) Η Ελληνική ΑΟΖ και το Καστελόριζο⁹². Όλα τα προαναφερθέντα κείμενα είναι σημαντικά για τη παρούσα διατριβή και θα χρησιμοποιηθούν ως πρωτογενή πηγή πληροφοριών.

Ο νεο-οθωμανισμός στα Βαλκάνια. «Το φαινόμενο του νεο-οθωμανισμού συνίσταται στο γεγονός ότι μόνο το Ισλάμ στα Βαλκάνια παρέμεινε ζωντανό και εύφορο ακόμη και μετά την αποχώρηση των Οθωμανών, καθιστώντας το έτσι, αναπόσπαστο μέρος του γενικού πολιτισμού και του πολιτισμού των Βαλκανικών εθνών»⁹³, ισχυρίζεται ο Δρ **S. Simić**. Επιπλέον, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι πολλοί διεθνείς ερευνητές και διανοούμενοι υποστηρίζουν την άποψη πως η Τουρκία ωφελείται από την επιρροή της στα Βαλκάνια προκειμένου να εξασφαλίσει τη θέση της στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ένας από αυτούς είναι και ο **B. Brljavac**⁹⁴. Στο άρθρο του, ο προαναφερθείς ερευνητής ανέλυσε τα αποτελέσματα και τις συνέπειες της παραδειγματικής αλλαγής της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής στα Δυτικά Βαλκάνια, αλλά υπό την οπτική γωνία των προοπτικών της επιθυμητής ένταξης στην ΕΕ. Ένας από τους ψυχολογικούς μηχανισμούς που αναφέρονται είναι η ενεργός οικονομική και διπλωματική πρωτοβουλία, μέσω της οποίας η Τουρκία επιδιώκει να αποδείξει στην Ευρωπαϊκή Ένωση ότι είναι απαραίτητη και αναγκαία για την απρόσβλητη και αλάνθαστη λειτουργία της. Αυτό το κείμενο εμφανίζει και τη γεωπολιτική σημασία της Βαλκανικής Χερσονήσου με έναν νέο τρόπο, τονίζοντας πόσο σπουδαία είναι η επίτευξη της κυριαρχίας σε αυτή.

Το βιβλίο *Νεο-οθωμανισμός στη σύγχρονη Ελλάδα*⁹⁵ αποτελεί ένα συλλογικό σύγγραμμα Ελλήνων ερευνητών πλούσιο σε πληροφορίες σχετικές με τη γεωστρατηγική ιδεολογία της Τουρκίας, αλλά και τον αντίκτυπό της στην Ελλάδα. Ξεκινώντας από την εξήγηση της τούρκικης επεκτατικής πολιτικής βασιζόμενης στον νεο-οθωμανισμό και τους δύο της γεωστρατηγικούς πυλώνες - το Ισλάμ και τη συμμαχία με τη Δύση, οι συγγραφείς τονίζουν ότι προϋποθέτει την εξόντωση των (ορθόδοξων) βαλκανικών πληθυσμών. Ως επόμενο βήμα αναφέρουν την ενοποίησή τους υπό την τούρκικη κυριαρχία και την υψηλή εποπτεία των ΗΠΑ ισχυρίζοντας ότι ο νεο-οθωμανισμός πλέον δεν αποτελεί μόνο μια πιθανή εξωτερική απειλή, αλλά έναν εσωτερικό παράγοντα της πολιτικής

⁸⁹ Μάζης, Ι. Θ. (2016). Γεωπολιτική ανάλυση του συστήματος της Νοτιοανατολικής Μεσογείου και ερντογανικός αναθεωρητισμός. Σε: *Επιστημονική Ημερίδα «Ελλάδα - Ρωσία: 2^η χιλιετία φιλικών σχέσεων»*. Αθήνα: Ζάππειον Μέγαρον.

⁹⁰ Μάζης, Ι. Θ. (2011). Νταβουτογλιανή προσέγγιση και γεωπολιτική ανάλυση: Κριτική παρουσίαση. *Διαδικτυακή έκδοση της συνέντευξης για το ΣΚΑΙ*. (Διαθέσιμο σε: <http://scholar.uoa.gr/yianmazis/publications>)

⁹¹ Μάζης, Ι. Θ. (1999). Η γεωπολιτική διάσταση των ελληνοτουρκικών σχέσεων, η «ελληνοτουρκική φιλία» και ο ρόλος των ΗΠΑ. *Γεωπολιτική* 2/1999.

⁹² Μάζης, Ι. Θ. και Σγούρος, Γ.-Α. (2011). Η Ελληνική ΑΟΖ και το Καστελόριζο: Αρχές μιας γεωπολιτικής ανάλυσης. *Επίκαιρα*, αρ. 82/2011.

⁹³ Simić, S. (2016). Islamizacija Balkana / Ο εξισλαμισμός των Βαλκανίων. *Σπουδές στην ορθόδοξη θεολογία - τόμος Ζ'*. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών. (σς. 503-521)

⁹⁴ Brljavac, B. (2011). Turkey entering into the European Union through the Balkan doors: in the style of a Great Power? / Η Τουρκία εισέρχεται στην Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω των βαλκανικών θυρών: στο ύφος μιας Μεγάλης Δύναμης; *Polemos* 14 (2011) 1. (σς. 97-108)

⁹⁵ Αποστολόπουλος, Φ., Καραμπελιάς, Γ., Κορκόβελος, Χ. και σύν. (2009). *Νεο-οθωμανισμός στη σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Εναλλακτικές Εκδόσεις.

και κοινωνικής ζωής των Βαλκανίων - ιδιαιτέρως στην Ελλάδα και την Κύπρο. Τέλος, προτείνονται οξυδερκείς λύσεις για αντίσταση βάσει ενός ισχυρού γεωστρατηγικού πόλου για τα Βαλκάνια και ενός νέου οράματος για τον ελληνισμό.

Σε ένα άλλο επίπεδο, ο προαναφερθείς ειδικός **Ι. Θ. Μάζης** συνέβαλε σημαντικά στην επιστημονική ανάλυση του ζητήματος αυτού με τα γεωπολιτικά του πονήματα. Στην πιο πρόσφατή του μελέτη περί της γεωπολιτικής της Ελλάδας, ο σεβαστός καθηγητής ασχολήθηκε με «τις προκλήσεις, τις προτεραιότητες και τις συστημικές ευκαιρίες σχετικά με τη στρατηγική συμπεριφορά της Ελλάδας και τις συνολικές πολιτικές πρωτοβουλίες της στο Αιγαίο μετά τον Ψυχρό Πόλεμο»⁹⁶. Υπενθυμίζει στους αναγνώστες του ότι το Αιγαίο είναι μεγάλης γεωστρατηγικής σημασίας όχι μόνο για την περιφερειακή ισορροπία ισχύος, αλλά και σε παγκόσμιο επίπεδο. Στο Αιγαίο, το οποίο αποτελεί αναπόσπαστο μέρος ενός εμπορικού περάσματος της συνεχούς ανακατανομής ισχύος των Μεγάλων Δυνάμεων, παρακολουθείται στενά η στρατηγική συμπεριφορά των δυο παράκτιων κρατών - της Ελλάδας και της Τουρκίας. Οι συγγραφείς κάνουν τον κόπο στη παρούσα μελέτη να απαντήσουν σε επίκαιρα ερωτήματα σχετικά με τις γεωπολιτικές πτυχές, που καθορίζουν την ισορροπία ισχύος στο Αιγαίο Πέλαγος. Επίσης απαντούν στο πώς αντιμετωπίζονται οι προκλήσεις και ποιες γεωστρατηγικές πρωτοβουλίες λαμβάνονται στο πλαίσιο εφαρμογής των εθνικών συμφερόντων. Βεβαίως, οι εμπειρογνώμονες ερευνητές εξέτασαν το εν λόγω ζήτημα υπό το φως της μεγάλης γεωπολιτικής σημασίας του εμπορικού περάσματος Δαρδανελίων – Αιγαίου και των υπερ-συστημικών παραγόντων που παρεμβαίνουν, μη επιτρέποντας στην Ελλάδα και στην Τουρκία να ενεργούν μοναδικά, ελεύθερα και κατά την κρίση τους.

Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις και οι διάφορες πτυχές τους, αναλύονται στον 21^ο αιώνα περισσότερο από κάθε άλλη φορά. Έτσι τις ανέλυσε και ο **Γ. Α. Τζανέτος**⁹⁷ τοποθετώντας τη μελέτη του στη χρονική περίοδο από το 1992 μέχρι το 2005. Εισάγοντας τη συστημική ανάλυση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, ο συγγραφέας τοποθέτησε το παρόν γεωπολιτικό ζήτημα στο ευρύτερο πλαίσιο των ευρωτουρκικών σχέσεων και των εξελίξεών τους, οι οποίες είναι σφιχτά συνδεδεμένες με τις γεωπολιτικές διεργασίες στην περιοχή της ανατολικής Μεσογείου. Είναι ιδιαίζουσα η παρατήρηση του συγγραφέα ότι αφενός όλες αυτές οι διεργασίες έχουν επιδράσεις στην ελληνική εξωτερική πολιτική αφετέρου δε οι επιλογές της Ελλάδας μπορούν να αποτελέσουν μια σημαντική και αναπόφευκτη παράμετρο στις προαναφερθείσες διεργασίες. Ο μελετητής συνεισφέρει επιστημονικά με το κεφάλαιο των πιθανών σεναρίων των εν λόγω εξελίξεων, επειδή πρόκειται για υποθέσεις αλλά και για την προβολή μελλοντικών δεδομένων. Με την πάροδο του χρόνου, απομένει να μελετηθεί σε ποιο βαθμό αυτές οι υποθέσεις ήταν δικαιολογημένες στην γεωπολιτική πραγματικότητα.

---

⁹⁶ Μάζης, Ι. Θ. και Τρούλης, Μ. Ι. (2020). Greece's Aegean Policy in the Post-Cold War Period II / Η πολιτική της Ελλάδας για το Αιγαίο στην περίοδο μετά τον Ψυχρό Πόλεμο II. *Egejeopolitiği*. τόμ. 1/2020. (σ. 851)

⁹⁷ Τζανέτος, Γ. Α. (2007). *Η ευρωπαϊκή διάσταση των ελληνοτουρκικών σχέσεων στο Αιγαίο και η γεωπολιτική στρατηγική της Δύσης*. Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.

Παράλληλα, αρκετοί επιστήμονες ασχολήθηκαν με το θέμα αυτό υπό το πρίσμα των γεωπολιτικών σχέσεων Τουρκίας - Ελλάδας - Ισραήλ. Ένας από αυτούς ήταν και ο **Γ. Α Μούρτος**⁹⁸, ο οποίος παρουσίασε μια ανάλυση της τότε νέας στρατηγικής συμμαχίας Άγκυρας - Τελ Αβίβ μελετώντας την επιρροή της στην γεωπολιτική κατάσταση της Ελλάδας. Ενδιαφέρουσα είναι η κλασική του προσέγγιση σ' αυτό το γεωστρατηγικό ζήτημα, το οποίο είναι γραμμένο από την οπτική γωνία της Υπηρεσίας Ερευνών του Κογκρέσου, των ΗΠΑ. Ωστόσο, ένα ακόμη πιο πολύτιμο έργο είναι του γνωστού ισραηλινού ιστορικού και καθηγητή, εμπειρογνώμονα του ελληνικού εμφυλίου και της εσωτερικής ισραηλινής πολιτικής, του **A. Nachmani**⁹⁹. Αυτός ο κορυφαίος μελετητής αφοσιώθηκε στην ανάλυση των διπλωματικών, εμπορικών, οικονομικών, στρατιωτικών, αμυντικών και θρησκευτικών σχέσεων μεταξύ του Ισραήλ, της Τουρκίας και της Ελλάδας κατά τη δεκαετία του 1950. Οι βιβλιογραφικές του πηγές ήταν οι διπλωματικές αλληλογραφίες της εποχής, αλλά και τα ισραηλινά αρχεία των διπλωματικών αποστολών στην Άγκυρα και την Αθήνα. Τελικά, ο **Η. Kiliç**¹⁰⁰ απαρίθμησε και ταξινόμησε συμφωνίες, έγγραφα και δηλώσεις ιδιαίτερης σημασίας για τις προαναφερθείσες σχέσεις συμπεραίνοντας ότι η νομική πλευρά τους είναι καθοριστική για το κοινό μέλλον.

Για την επιρροή της Τουρκίας στις πρώην Γιουγκοσλαβικές χώρες έχουν γραφτεί πολλά εκτενώς και ευρέως, εδώ όμως θα αναφερθούν μόνο μερικά πονήματα και συγγραφείς. Μια από αυτούς είναι η Πολωνέζα ερευνήτρια **D. Gibas-Krzak**¹⁰¹. Θέτοντας διαφορετικές ερωτήσεις, η ερευνήτρια προσπάθησε να κατανοήσει την επίδραση αυτής της Μεγάλης Δύναμης στους τομείς της πολιτικής, οικονομικής και πολιτιστικής ζωής, την οποία οι περισσότεροι Σέρβοι διανοούμενοι βρίσκουν ιδιαίτερος επικίνδυνη και δυσμενή για την ειρήνη και σταθερότητα της Βαλκανικής Χερσονήσου. Μια ιδιαίτερη απειλή αποτελεί ο αυξανόμενος μουσουλμανικός πληθυσμός στην περιοχή αυτή, ο οποίος, λόγω της παρουσίας του θρησκευτικού φανατισμού, μπορεί να αποτελέσει κατάλληλο έδαφος για την εξάπλωση τρομοκρατικών προθέσεων. Η συγγραφέας, επίσης, αναφέρεται στη Συμφωνία του Ντέιτον (1995), προκειμένου να αποδείξει πως οι νεο-οθωμανικές τάσεις διαταράσσουν την ειρήνη που ήταν ιδιαίτερα δύσκολο να επιτευχθεί στα Βαλκάνια. Επιπροσθέτως, το ζήτημα της τούρκικης εξωτερικής πολιτικής απέναντι στην Βοσνία και Ερζεγοβίνη απασχόλησε και τον εξαιρετικό Κροάτη καθηγητή **D. Jović**¹⁰². Αναφερόμενος στον

---

⁹⁸ Μούρτος, Γ. Α. (1999). *Τουρκία - Ισραήλ και η έκλειψη της Ελλάδας από το φυσικό της χώρο*. Αθήνα: Επικοινωνίες Α. Ε.

⁹⁹ Nachmani, A. (2003). *Ισραήλ, Τουρκία και Ελλάδα: Ταραχμένες σχέσεις στην Ανατολική Μεσόγειο*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

¹⁰⁰ Kiliç, H. (2000). *Bilateral Agreements, Essential Documents and Declarations between Turkey and Greece since the Proclamation of the Turkish Republic / Διμερείς Συμφωνίες, Ουσιαστικά Έγγραφα και Δηλώσεις μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας μετά τη Διακήρυξη της Τούρκικης Δημοκρατίας*. Άγκυρα: Υπουργείο Εξωτερικών της Δημοκρατίας της Τουρκίας.

¹⁰¹ Gibas-Krzak, D. (2017). The political, economic and cultural influence of Neo-ottomanism in post-Yugoslavian countries. An analysis illustrated with selected examples / Η πολιτική, οικονομική και πολιτιστική επιρροή του Νεο-οθωμανισμού στις μετα-γιουγκοσλαβικές χώρες. Μια ανάλυση που απεικονίζεται με επιλεγμένα παραδείγματα. *Studia Środkowoeuropejskie i Balkanistyczne, tom XXVI (2017) / Μελετές Κεντρικής Ευρώπης και Βαλκανίων, τόμ. XXVI (2017)*. (σς. 89-101)

¹⁰² Jović, D. (2010). Nova turska vanjska politika i pitanje Bosne i Hercegovine / Νέα τουρκική εξωτερική πολιτική και το ζήτημα της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης. *Političke analize / Πολιτικές αναλύσεις, τόμ. 1, αρ.1*. (σς. 30-34)

επίσημο προσανατολισμό της Τουρκίας, υπενθυμίζει ότι η Βοσνία θεωρείται χώρα υψηλής γεωπολιτικής σημασίας με προνομιακή θέση λόγω των βαθιών ιστορικών, πολιτιστικών και κοινωνικών δεσμών. Όπως έχει ήδη ειπωθεί στο παραπάνω κείμενο η Τουρκία έχει προσδοκίες για την ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση και με τις ισχυρές σχέσεις που διατηρεί με τα Βαλκάνια σκοπεύει να δείξει ότι υπάρχουν εναλλακτικές λύσεις της εξωτερικής της πολιτική. Και ακριβώς με αυτό το θέμα ασχολείται ο συγγραφέας στη μελέτη του παρουσιάζοντας πολύ ενδιαφέροντα δεδομένα εν σχέση με το ζήτημα αυτό.

2.4. Ο ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ

Ασχολούμενη με το θέμα της ψυχολογίας στη γεωπολιτική, η ερευνήτρια έκανε έναν ιδιαίτερο κόπο για να αναζητήσει και να εξετάσει τον πιθανό ψυχολογικό παράγοντα. Κατά την επισκόπηση της βιβλιογραφίας, κατέληξε στο βιβλίο *Βασικά στοιχεία της κοινωνικής ψυχολογίας* του **N. Rot**¹⁰³, στο οποίο δίνεται μια λεπτομερής ανάλυση των κοινωνικών στάσεων. Ο N. Rot αρχίζει με την εξήγηση της ορολογίας, αναφέροντας και παρόμοιους όρους με τις κοινωνικές στάσεις επισημαίνοντας τη διαφοροποίησή τους (π.χ. την πεποίθηση, τη γνώμη, το μοτίβο, τις συνήθειες, τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας κ.ο.κ.). Εν συνεχεία αποσαφηνίζει την οντολογία, τα χαρακτηριστικά και το επίπεδο της πολυπλοκότητας των κοινωνικών στάσεων. Επίσης, επεξηγεί τη δομή τους, αλλά και τους τρόπους της δημιουργίας και της αλλαγής. Παράλληλα, ασχολείται με τις διαδικασίες της συντήρησης των κοινωνικών στάσεων και προκαταλήψεων ή, πιο συγκεκριμένα, της αντίστασής τους στην αλλαγή. Καταληκτικά, ο N. Rot αναφέρει και τις θεωρίες των κοινωνικών στάσεων μελετώντας τους από διάφορες οπτικές γωνίες και προσφέροντας διαφορετικές λειτουργικές τους εξηγήσεις.

Έχοντας ανακαλύψει πόσο σημαντικός είναι ο ρόλος των προκαταλήψεων και των στερεοτύπων στη γεωπολιτική, η ερευνήτρια αποφάσισε να μπει εις το βάθος του πασίγνωστου έργου της **M. Todorova**¹⁰⁴. Το σύγγραμμά της ξεκινά με την πραγμάτευση του όρου της «βαλκανοποίησης», του οποίου η ακραία αρνητική σημασία του επιφράγισε τα Βαλκάνια για πάντα. Ο όρος αυτός εμφανίστηκε στον δυτικό Τύπο ως συνέπεια των Βαλκανικών πολέμων και του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Χρησιμοποιήθηκε με ειρωνικό τρόπο ενώ παρουσίαζε τη βία ως κυρίαρχο και κεντρικό στοιχείο της περιοχής. Καθ'όλη την ιστορία, οι Ευρωπαίοι έφριτταν με τους βαρβάρους που ζούσαν ανατολικά της ηπείρου. Πάντα τους έβλεπαν σαν καθυστερημένους, μη πολιτισμένους και άγριους λαούς. Ως εκ τούτου, η M. Todorova ασχολείται πολύ σοβαρά και με επιμονή με τις προκαταλήψεις, που υπάρχουν για τα Βαλκάνια στο Δυτικό κόσμο και την προέλευση τους. Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι οι περισσότεροι ερευνητές των επόμενων γενιών του ίδιου πεδίου ενδιαφέροντος βάσισαν τις μελέτες τους στα ευρήματα αυτής της ερευνήτριας, και για το λόγο αυτό θεωρείται πρωτοποριακή και κορυφαία για το εν λόγω επιστημονικό ζήτημα.

---

¹⁰³ Rot, N. (2002). *Osnovi socijalne psihologije / Βασικά στοιχεία της κοινωνικής ψυχολογίας*. Βελιγράδι: Ινστιτούτο για τα εγχειρίδια και τους διδακτικούς πόρους.

¹⁰⁴ Todorova, M. (2009). *Imagining the Balkans [updated edition]*. Νέα Υορκη: Oxford University Press. / στα ελληνικά: Τοντόροβα, Μ. (2000). *Βαλκάνια - η Δυτική φαντασίωση*. Αθήνα: Επίκεντρο.

Έχοντας σαφή εικόνα περί των κοινωνικών στάσεων και προκαταλήψεων, αλλά και για τον ρόλο τους στη γεωπολιτική, η γράφουσα αποφάσισε να ασχοληθεί περισσότερο με τη συναισθηματική τους συνιστώσα, που επιτρέπει την επιτυχή χειραγώγηση και άλλων ψυχολογικών μηχανισμών. Ως εκ τούτου, στην περαιτέρω της μελέτη προχώρησε στο βιβλίο του **D. Mojsi**¹⁰⁵, ο οποίος είναι της άποψης ότι σε όλες τις γεωπολιτικές σχέσεις κυριαρχούν μόνο τρία συναισθήματα - *η ελπίδα, η ταπείνωση και ο φόβος*. Αυτά τα τρία συναισθήματα συνδέονται σφιχτά με τον όρο της *εμπιστοσύνης*, η οποία είναι εξίσου σημαντική για τα έθνη και τους πολιτισμούς, όπως και για τα άτομα. Ο ερευνητής, επίσης, ισχυρίζεται ότι η εμπιστοσύνη είναι ένας από τους πιο σημαντικούς παράγοντες για την καλή λειτουργία του κόσμου και ότι μπορεί να μετρηθεί σε εθνικό επίπεδο με υποκειμενικούς και αντικειμενικούς τρόπους. Για τη διατριβή αυτή, σημαντικοί είναι οι αντικειμενικοί τρόποι ανάλυσής, αφού μπορούν να αποτελέσουν μια βάση για την εύρεση κατάλληλων γεωπολιτικών δεικτών. Ως αντικειμενικούς δείκτες ο συγγραφέας, μεταξύ των άλλων, αναφέρει τους εξής: α) *τα πρότυπα κατανάλωσης* (δείκτης εμπιστοσύνης των πολιτών στο κράτος τους), β) *το ποσοστό γεννήσεων* (δείκτης εμπιστοσύνης κάπως πιο περίπλοκος που βασίζεται στην οικονομική και την κοινωνική τάξη), γ) *το επίπεδο επενδύσεων* (δείκτης εμπιστοσύνης των ντόπιων και ξένων γεωοικονομικών παραγόντων), γ) *οι διακρατικές συμφωνίες* (ένας από τους πιο συχνούς και σημαντικούς γεωπολιτικούς δείκτες εμπιστοσύνης). Η επιστημονική συνεισφορά του εν λόγω έργου βρίσκεται στο γεγονός ότι είναι πρωτοποριακό στην ανάλυση του εκτεταμένου αντικτύπου των συναισθημάτων στην παγκοσμιοποίηση, λαμβάνοντας υπόψη τον ρόλο των μέσων μαζικής ενημέρωσης και των διαφόρων ιδεολογιών στη διαδικασία αυτή. Συνοψίζοντας, αξίζει να αναφερθεί ότι το παρόν βιβλίο παρουσιάζει μια πληθώρα γεωπολιτικών παραδειγμάτων από όλο τον κόσμο σε διάφορες χρονικές περιόδους, σχετική με το πώς οι κουλτούρες του φόβου, της ταπείνωσης και της ελπίδας επηρεάζουν τη διαμόρφωση της υφελίου.

Μετά από την επίμονη εξέταση αυτών των βιβλίων και μετά την απόκτηση ικανοποιητικής γνώσης για το εν λόγω θέμα, προέκυψε το ερώτημα ποιος είναι ο ρόλος των κοινωνικών στάσεων και της συναισθηματικής τους συνιστώσας για την επιτυχή εφαρμογή μιας γεωστρατηγικής ή, αν προχωρήσουμε ακόμη περισσότερο, πώς δημιουργείται μια κατάλληλη στρατηγική, βάσει αυτών. Αυτό το ερώτημα θέτηκε επί τάπητος, επειδή η γράφουσα κατά την ερευνητική της πορεία παρατήρησε ότι η κάθε επιτυχής στρατηγική, να μεν είχε γνώση των επικρατουσών στάσεων και των υπαρχόντων συναισθημάτων του αντιπάλου, αλλά και βασίστηκε πάνω σε αυτή. Έχοντας συνείδηση ότι ο ψυχολογικός αυτός παράγοντας της κατάλληλης γεωστρατηγικής δεν πρόκειται να είναι ένας και μοναδικός, η ερευνήτρια σκόπευε να καταλάβει καλύτερα και τους υπόλοιπους παράγοντές της και, για τον λόγο αυτό, κατέληξε στο βιβλίο του **J. S. Nye**¹⁰⁶, του διακεκριμένου καθηγητή Διεθνών Σχέσεων στο Πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ και πρώην πρύτανη της Σχολής δημόσιας διοίκησης του Πανεπιστημίου, του Κένεντι. Στη μελέτη του και με βάση τη σημαντική του πολιτική εμπειρία, ο συγκεκριμένος καθηγητής επεξεργάστηκε τις γεωστρατηγικές έννοιες σε βαθμό τέτοιο, που τις έκανε εφαρμόσιμες και σε άλλα κράτη, φέρνονταν τον αναγνώστη του πιο κοντά στον κόσμο, που η εμπιστοσύνη και η πειστικότητα είναι το κλειδί για την αλλαγή της

¹⁰⁵ Mojsi, D. (2012). *Geopolitika emocija / Η γεωπολιτική των συναισθημάτων*. Βελιγράδι: Clío.

¹⁰⁶ Naj, Dž. S. (2012). *Budućnost moći / Το μέλλον της ισχύος*. Βελιγράδι: Αρχιτέλαγος.

συμπεριφοράς. Είναι φανερό, λοιπόν, ότι κι αυτός στηρίζεται στις έννοιες που έχουμε προαναφέρει και οι οποίες είναι συνδεδεμένες σφιχτά με την έννοια της εμπιστοσύνης, των κοινωνικών στάσεων, της συμπεριφοράς και της αλλαγής τους. Στο τελευταίο κεφάλαιο, ο συγγραφέας εισάγει έναν καινούργιο όρο της όρο «έξυπνης ισχύος» υπονοώντας τον συνδυασμό σκληρής και ήπιας ισχύος σε μια επιτυχημένη στρατηγική. Προσθέτει μερικά παραδείγματα με τη μορφή του εξαναγκασμού και της πληρωμής (ως μηχανισμούς της σκληρής ισχύος), από τη μία, και της πειθούς και της έλξης (της ήπιας ισχύος), από την άλλη πλευρά. Προς το τέλος, παρουσιάζει και πέντε κρίσιμες ερωτήσεις για τη δημιουργία της «έξυπνης στρατηγικής» τονίζοντας ότι αυτή πρέπει να συνδέει τους πόρους με τον τελικό στόχο. Επίσης επισημαίνει ότι η «έξυπνη στρατηγική» απαιτεί σαφήνεια στόχων ή επιθυμητών αποτελεσμάτων, των πόρων, καθώς και πρόδηλη τακτική για την πιο κατάλληλη χρήση τους.

Πολιτική και Κοινωνική ψυχολογία. Όπως θα φανεί και αργότερα, η παρούσα διατριβή δεν στηρίχθηκε πάνω στο ερευνητικό πεδίο της πολιτικής ψυχολογίας για λόγους επιστημονικούς. Επειδή πολύ συχνά ως αντικείμενο αυτού του κλάδου της ψυχολογίας λαμβάνεται μόνο η πολιτική σκέψη και συμπεριφορά, η ερευνήτρια το θεώρησε ιδιαίτερα περιορισμένο και αρκετά ακατάλληλο για τις ανάγκες της διατριβής της. Αξίζει, βέβαια, να σημειωθεί ότι οι περισσότερες μελέτες στο πεδίο της πολιτικής ψυχολογίας εξετάζουν τις πολιτικές στάσεις του κοινού με σκοπό να επαναπροσανατολίσουν τις προεκλογικές εκστρατείες τους, προκειμένου να λάβουν όσο το δυνατόν περισσότερες ψήφους στις προσεχείς εκλογές. Ως εκ τούτου, τα αποτελέσματα αυτών των μελετών επηρεάζονται από τον εξωτερικό παράγοντα, ο οποίος έχει ένα ιδιαίτερο συμφέρον κατά την εκπόνησή τους. Συνοπτικά, η πολιτική ψυχολογία πολύ συχνά υποτάσσεται στις διαδικασίες της πολιτικοποίησης και ασχολείται με ζητήματα εσωτερικών ανησυχιών, και ερευνήτρια ήθελε να αποφύγει αυτή την παγίδα στη διατριβή της. Για όλους τους παραπάνω λόγους, βασίστηκε στα ευρήματα και τις μεθόδους της κοινωνικής ψυχολογίας ως ενός ευρύτερου, παλιότερου και πιο έμπειρου επιστημονικού πεδίου και έκανε τον ταπεινό κόπο να τα εφαρμόσει ως μέρος της γεωπολιτικής ανάλυσης.

Έχοντας αυτή την πρόθεση, η γράφουσα ξεκίνησε από το βιβλίο του τωρινού Πρύτανη της Σχολής Ασφάλειας του Πανεπιστημίου, του Βελιγραδίου, του Καθηγητή **V. N. Cvetković**¹⁰⁷, ο οποίος προσφέρει μια διεπιστημονική προσέγγιση στο εν λόγω ζήτημα απελευθερωμένο, από το βάρος της πολιτικής ψυχολογίας. Χωρίζοντας το βιβλίο του σε πέντε μεγάλα μέρη, ο συγγραφέας τα ονομάζει με τον εξής τρόπο: α) έννοια της πολιτικής και του πολιτικού, β) φιλοσοφία και θεωρία της πολιτικής, γ) πολιτικές ιδέες, έννοιες και σχέσεις, δ) πολιτικά ιδανικά, οράματα και ιδεολογίες και ε) πολιτικές ιδεολογίες - απόκτηση και διαχείριση της εξουσίας. Αυτό το βιβλίο δίνει μια εξαιρετικά καλή βάση για κάθε ερευνητή που θέλει να ασχοληθεί θεωρητικά με το θέμα της πολιτικής, αλλά και για εκείνους που σκοπεύουν να την παρατηρήσουν από μια διαφορετική οπτική γωνία. Η ερευνήτρια το βρήκε άκρως βοηθητικό ως προς την κατανόηση της σχέσης μεταξύ

---

¹⁰⁷ Cvetković, V. N. (2018). *Sociologija politike / Κοινωνιολογία της πολιτικής*. Βελιγράδι: Σχολή Ασφάλειας του Πανεπιστημίου του Βελιγραδίου.

κοινωνιολογίας και πολιτικής και ιδιαίτερα χρήσιμο για να προχωρήσει στο πεδίο της κοινωνικής ψυχολογίας στη γεωπολιτική ανάλυση.

Επιπροσθέτως, σπουδαία είναι και τα ευρήματα συγγραφέων που πραγματεύονται το ζήτημα της ψυχολογίας στις διεθνείς σχέσεις. Ο **J. de Bourbon-Busset**¹⁰⁸ δίνει μια ενδιαφέρουσα, εισαγωγική εικόνα για το εν λόγω ζήτημα, στο οποίο αναφέρθηκε και ο προαναφερθείς καθηγητής **Γ. Βοσκόπουλος**¹⁰⁹. Οι **J. M. Goldgeier** και **P. E. Tetlock**¹¹⁰ προσφέρουν μια ειδική επισκόπηση της βιβλιογραφίας, που ασχολείται με τη συσχέτιση της ψυχολογίας και των επιστημών στον τομέα διαφορετικών ειδών διεθνών σχέσεων και η **R. McDermott**¹¹¹ διεισδύει σταδιακά στο ζήτημα της πολιτικής ψυχολογίας μέσω των θεωριών των διεθνών σχέσεων.

Για κάποιον που θα θελήσει να ασχοληθεί με το ζήτημα της πολιτικής ψυχολογίας, εδώ θα αναφερθούν μερικά έργα που μπορούν να είναι χρήσιμα στην επιστημονική του πορεία. Το πρώτο είναι ένα συλλογικό βιβλίο *Πολιτική ψυχολογία*¹¹², που προσφέρει διάφορες επιστημονικές εργασίες σχετικές με αυτό το επιστημονικό πεδίο, την προέλευση, τον ορισμό και την εξέλιξη του. Επίσης, αναλύονται οι σχέσεις του με άλλα επιστημονικά πεδία και οι ειδικότητές του σε σύγκριση με αυτά, ενώ προσφέρονται μερικές προβλέψεις για την πρόοδο και την ανάπτυξη του κλάδου αυτού. Το δεύτερο έργο προσφέρει ένα ευρύ φάσμα πληροφοριών και εκδόθηκε υπό την ίδια ονομασία¹¹³. Οι συγγραφείς του ασχολούνται με το ζήτημα ένταξης της πολιτικής ψυχολογίας στο πεδίο νέων επιστημονικών ερευνών βάσει τελευταίων ευρημάτων και αναλυτικών μελετών.

Τρίτο, το σύγγραμμα του τακτικού καθηγητή **Θ. Λίποβατς**¹¹⁴, αποτελείται από μια σειρά άρθρων στα οποία πολύ συχνά αναλύεται η προβληματική συνάρθρωση του νόμου με την κυριαρχία, μέσω της πολιτικής διάστασης της έρευνας. Επίσης, τα κείμενα αυτά έχουν ως στόχο να αποδείξουν ότι και ο δεξιός και ο αριστερός πολιτικός προσανατολισμός προσπαθεί να καλύψει ιδεολογικά το χάσμα, που πάντα υπάρχει ανάμεσα στην ηθική και την πολιτική. Τέλος, οποιοσδήποτε θελήσει να ασχοληθεί με το θέμα της πολιτικής ψυχολογίας με σοβαρό και υπεύθυνο τρόπο, πρέπει να φτάσει στην εξαιρετική και αναντικατάστατη συλλογή με όνομα *Το Εγχειρίδιο της Πολιτικής Συμπεριφοράς της Οξφόρδης*¹¹⁵. Επιστημονικές εργασίες σχετικές με το σύστημα μαζικής

---

¹⁰⁸ De Bourbon-Busset, J. (1958). How decisions are made in Foreign Politics: Psychology in International Relations / Πώς λαμβάνονται οι αποφάσεις στην εξωτερική πολιτική: Ψυχολογία στις διεθνείς σχέσεις. *The Review of Politics / Η Ανασκόπηση της Πολιτικής*, τόμ. 20, αρ. 4 *Twentieth Anniversary Issue: I*. (σς. 591-614)

¹⁰⁹ Βοσκόπουλος, Γ. (2005). όπ. αν.

¹¹⁰ Goldgeier J. M. και Tetlock, P. E. (2001). Psychology and International Relations Theory / Θεωρία Ψυχολογίας και Διεθνών Σχέσεων. *Annual Review of Political Science / Ετήσια Ανασκόπηση των Πολιτικών Επιστημών*, τόμ. 4. (σς. 67-92)

¹¹¹ McDermott, R. (2004). *Political Psychology in International Relations / Πολιτική Ψυχολογία στις Διεθνείς Σχέσεις*. Ανν Άρμπορ: The University of Michigan Press.

¹¹² Monroe, K. E. [επιμ.] (2002). *Political Psychology / Πολιτική Ψυχολογία*. Νιου Τζέρσεϋ: Lawrence Erlbaum Associates.

¹¹³ Μαρκουλής, Δ. και Δικαίου, Μ. [επιμ.] (2005). *Πολιτική Ψυχολογία: Προβλήματα και προοπτικές*. Αθήνα: Τυπωθήτω - Γιώργος Δαρδανός.

¹¹⁴ Λίποβατς, Θ. (1991). *Ζητήματα Πολιτικής Ψυχολογίας*. Αθήνα: Εξάντας.

¹¹⁵ Dalton, R. J. και Klingemann, H-D. [επιμ.] (2009). *The Oxford Handbook of Political Behavior / Το Εγχειρίδιο Πολιτικής Συμπεριφοράς της Οξφόρδης*. Νέα Υόρκη: Oxford University Press.

πεποίθησης και επικοινωνίας, με τον εκσυγχρονισμό και την κοινωνική αλλαγή, με την ανάλυση πολιτικών αξιών και συμπεριφορών είναι μόνο μερικές από εκείνες, που λαμβάνουν μέρος στην παρούσα συλλογή. Εδώ επεξεργάζονται και τα θέματα της πολιτικής συμμετοχής, της κοινής γνώμης, όπως και της μεθοδολογίας για τη συγκριτική ανάλυση της πολιτικής συμπεριφοράς. Η επιστημονική συνεισφορά του έργου αυτού βρίσκεται στην ταξινόμηση και τον ορισμό των θεμάτων της πολιτικής συμπεριφοράς των συμμετεχόντων. Επίσης προσφέρει μια καινούργια οπτική γωνία στην ανάλυση της πολιτικής ψυχολογίας.

Κοινωνικές στάσεις, στερεότυπα και συναισθήματα. Στην ελληνική βιβλιογραφία για το εν λόγω θέμα μπορούν να βρεθούν τα βιβλία και οι έρευνες του **Π. Κορδούτη**¹¹⁶, καθηγητή της Κοινωνικής Ψυχολογίας των Διαπροσωπικών Σχέσεων στο Τμήμα Ψυχολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου. Όποιος θελήσει να μάθει περισσότερα για θέματα σχετικά με τις κοινωνικές στάσεις, μπορεί να χρησιμοποιήσει την πρόσβαση στις διαδικτυακές παρουσιάσεις των διαλέξεων του εν λόγω καθηγητή¹¹⁷, οι οποίες είναι εξαιρετικά λεπτομερείς και σαφείς εν σχέσει με το αντικείμενό μας.

Ο **B. Đukanović** και η **S. Filipović**¹¹⁸, δύο ερευνητές από το Μαυροβούνιο, συνέθεσαν ένα εγχειρίδιο με θέμα τις κοινωνικές στάσεις. Σε 435 σελίδες και μέσω τριών μερών ασχολήθηκαν εις βάθος και λεπτομερώς με το εν λόγω ζήτημα. Το βιβλίο αυτό μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μια ακόμη πηγή για κάθε ενδιαφερόμενο και η επιστημονική του συνεισφορά βρίσκεται και στο γεγονός ότι εμπεριέχει σύγχρονες έρευνες, που απουσιάζουν για φανερούς και κατανοητούς λόγους από τα βιβλία του N. Rot, στα οποία και οι ίδιες βασίζονται.

Πασίγνωστη ερευνήτρια στον τομέα των στερεοτύπων είναι η **G. Đerić**, της οποίας δύο έρευνες χρησιμοποιήθηκαν για τους σκοπούς αυτής της διατριβής. Η πρώτη¹¹⁹ διεξήχθη από ανθρωπολογική, κοινωνικο-ψυχολογική, λογοτεχνικο-ιστορική και φανταστική άποψη. Στην έρευνα αυτή υπογραμμίζεται ότι οι συμβολικές έννοιες της «ετερότητας» υπάρχουν σχεδόν όσο κι ο κόσμος και παρουσιάζουν τη γνώση του προσανατολισμού σε αυτόν. Ως εκ τούτου, φαίνεται ότι η νοητική χαρτογράφηση είναι τουλάχιστον τόσο παλιά όσο η ίδια η χαρτογραφία, αν όχι και παλαιότερη. Η G. Đerić, επομένως, αναφέρει ότι «η ικανότητα δημιουργίας, διατήρησης ή αλλαγής κάποιων εικόνων για τους άλλους, πάντοτε ανήκε σε εκείνους, που είχαν την υψηλότερη πολιτική, στρατιωτική, οικονομική και συμβολική δύναμη»¹²⁰. Ως εκ τούτου, από την ιστορική προοπτική η

---

¹¹⁶ Κορδούτης, Π. Σ. και Παυλόπουλος, Β. [επιμ.] (2006). *Πεδία έρευνας στην Κοινωνική Ψυχολογία: πολιτισμός, μετανάστευση, οργανισμοί, υγεία-πρόληψη, στενές διαπροσωπικές σχέσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Ατραπός.

¹¹⁷ βλ. Κορδούτης, Π. Σ. (2011). Αναγνώσματα για το μάθημα «Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία II». Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο. (Διαθέσιμο σε: <http://www.kordoutis.gr/panteion/images/pdf/socialpsychII/Chapters6012-Kordoutis.pdf>).

¹¹⁸ Đukanović, B. και Filipović, S. (2013). *U dvosmernom ogledalu / Σε αμφίδρομο καθρέφτη*. Ποντογκόριτσα: Μαυροβουναϊκή Ακαδημία Επιστημών και Τεχνών.

¹¹⁹ Đerić, G. (2008). Razvoj stereotipa - multidisciplinarni pristup / Ανάπτυξη στερεοτύπων - μια διεπιστημονική προσέγγιση. Διάλεξη διαθέσιμη σε γραπτή μορφή σε: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=fb7d688c-2849-a7be-4601-5dd212d983c0&groupId=252038

¹²⁰ Ibid., σ. 1

θέση του «άλλου» πάντα καθοριζόταν από την πλευρά της εξουσίας. Η δεύτερή της έρευνα¹²¹ αντιπροσωπεύει ένα κείμενο που έχει γραφεί και εκδοθεί μετά από μια διάλεξη για τους φοιτητές της εθνολογίας και της ανθρωπολογίας. Η ιστορική εξέλιξη των ιδεών για τους άλλους παρουσιάζονται στο πρώτο μέρος του κειμένου και από την οπτική γωνία πολλών επιστημονικών κλάδων. Εν συνεχεία, η συγγραφέας επικεντρώθηκε σε μελέτες σχετικές με τα Βαλκάνια. Το φαινόμενο των στερεοτύπων αναλύεται στο πλαίσιο αυτών των μελετών με έμφαση στην κατάστασή τους και στις αμφιβολίες που έχει ως προς την αντιμετώπισή τους. Προς το τέλος, ισχυρίζεται ότι τα στερεότυπα, στην πραγματικότητα, ποτέ δεν εξαφανίζονται εντελώς - «το γεγονός της μονιμότητας και της διαρκούς πιθανής παρουσίας τους περιέχει επίσης παράγοντες πιθανής χειραγώγησης και κλιμάκωσης σε περιόδους κρίσης»¹²².

Ταυτόχρονα, η καθηγήτρια **N. Daković**¹²³, μέσω του εκτεταμένου επιστημονικού της έργου, προέβαλε το ίδιο θέμα αναλύοντας τα στερεότυπα που υπάρχουν απέναντι στα Βαλκάνια και παρουσιάζονται σε διάφορες ταινίες - ξένες και εγχώριες. Ασχολήθηκε, επίσης, με το ζήτημα των διαδικασιών της βαλκανοποίησης, αλλά και με τις επιρροές που είχαν η Ευρώπη και η Δύση στους πολιτισμούς της Βαλκανικής Χερσονήσου.

Με το ζήτημα των συναισθημάτων στη σύγχρονη ασφάλεια ασχολήθηκε και ο καθηγητής **S. I. Marković**¹²⁴, μαζί με τους συνεργάτες του - τη λέκτορα **S. Dragović** και τον επίκουρο καθηγητή **R. Rajović**. Σημείο εκκίνησης αυτής της έρευνας είναι η γνώση ότι η αίσθηση της ανθρώπινης ασφάλειας διαφέρει από την κρατικο-κεντρική έννοια και αντίληψή της. Για αυτόν τον λόγο, η μελέτη αποσκοπεί στο να αναλύσει το πρόβλημα των αισθημάτων, ως έκφραση της συναισθηματικής κατάστασης της ανθρώπινης ασφάλειας κατά τις κοινωνικές αλλαγές στα τέλη του 20^{ου} και αρχές του 21^{ου} αιώνα. Αναφερόμενοι και στο δίλημμα ασφάλειας του Θουκυδίδη, το οποίο μετέφεραν από τις πόλεις και τις κρατικοκεντρικές έννοιες στα ανθρώπινα συναισθήματα και στο βάθος των αλλαγών μέσα στην πραγματικότητα, οι συγγραφείς τονίζουν ότι οι αντιλήψεις για την ασφάλεια επηρεάστηκαν από τους κοινωνικούς κονστρουκτιβίστες. Ως εκ τούτου, στην ανάλυση της εθνικής πολιτικής ασφάλειας εισήχθησαν διάφορες επιρροές του πολιτισμού, των κοινωνικών αξιών, των κανόνων και της εθνικής ταυτότητας.

Το ζήτημα των εθνικών ταυτοτήτων. Ένα από τα πιο ολοκληρωμένα και περιεκτικά έργα όσον αφορά το θέμα της ταυτότητας είναι η μονογραφία που έχει γραφεί από την **K. Harpern** και τον

---

¹²¹ Đerić, G. (2009). Stereotip i studije o Balkanu / Στερεότυπο και μελέτες για τα Βαλκάνια. *Antropologija / Ανθρωπολογία*, αρ. 9/2009. Βελιγράδι: Ινστιτούτο Εθνολογίας και Ανθρωπολογίας.

¹²² Ibid., σ.21

¹²³ Daković, N. (2007). Borders in/of the Balkan Road Movie / Σύνορα σε/του Βαλκανικού Δρόμου της Ταινίας. Σε: Barriales-Bouche, S. και Attignol Salvodon, M. [επιμ.] *Zoom In, Zoom Out: Crossing Borders in Contemporary European Cinema / Zoom In, Zoom Out: διασταύρωση των συνόρων στο σύγχρονο ευρωπαϊκό κινηματογράφο*. Νιούκασλ: Cambridge Scholars Publishing. (σς. 70-89)

διαθέσιμο σε: http://www.manchevski.com/docs/Borders_in_of_the_Balkan_Road_Movie_Dakovic_2.pdf

¹²⁴ Marković, S. I., Dragović, S. και Rajović, R. (2014). Ljudsko emotivno stanje u savremenoj bezbednosti / Η ανθρώπινη συναισθηματική κατάσταση στη σύγχρονη ασφάλεια. *Liber Amicorum, Amon*. (σς. 595-620)

Ž.-K. Ruano-Borbalan¹²⁵. Και οι δύο συγγραφείς κοπίασαν ιδιαίτερα, για να παρουσιάσουν πλήρως το θέμα της ατομικής, ομαδικής και κοινωνικής ταυτότητας, μη επιτρέποντας να παραλειφθεί οποιοδήποτε μέρος της μελέτης της. Ξεκινώντας από την οικοδόμηση της ταυτότητας, η οποία περιλαμβάνεται στο κεφάλαιο της γενικής εισαγωγής, δηλώνουν ότι η ταυτότητα ενός ανθρώπου οικοδομείται βάσει της απόλυτης ατομικής εμπειρίας και περιορίζεται με τα ψυχολογικά πλαίσια. Κάθε άτομο ασχολείται και εμπλέκεται με ιδρύματα, που διοχετεύουν τις δραστηριότητες του και του παρέχουν συμβολικά στοιχεία, κρίσιμα για την ταύτιση του. Όπως υποστηρίζουν, οι παραδοσιακές οικογένειες, τα πολιτικά κόμματα και οι θρησκευτικοί θεσμοί, που ανήκουν στους θεσμούς κοινωνικοποίησης και ταυτοποίησης βρίσκονται σε φάση αποδυνάμωσης, ενώ το κράτος διατηρεί κεντρική θέση στη διαδικασία οικοδόμησης της ατομικής ταυτότητας. Ως εκ τούτου, κατά τις κρίσεις των ταυτοτήτων, «ο ορισμός της ατομικής ή συλλογικής ταυτότητας είναι ο πυρήνας της κατανόησης της σύγχρονης κοινωνικής αλλαγής»¹²⁶ και των γεωπολιτικών συνθηκών. Μετά την ενασχόληση με τις βάσεις της προσωπικής ταυτότητας και τους κοινωνικούς κανόνες στη διαδικασία της οικοδόμησης του εαυτού, οι συγγραφείς προχωρούν στην ανάλυση της ομαδικής ταυτότητας. Κατ' αρχάς ορίζουν τα πλαίσια του ανήκειν χωρίζοντάς τα στις αρχικές κοινωνικές ομάδες και στις επαγγελματικές ομάδες. Τελικά εξηγούν και τη λογική της κοινότητας, όπως π.χ. την εβραϊκή ταυτότητα κατά τη διάρκεια της ιστορίας. Για τη διατριβή αυτή, το πιο σημαντικό μέρος είναι το τρίτο κομμάτι, που ασχολείται με την κοινωνία και εμπεριέχει τα εξής υποκεφάλαια: α) πολιτισμοί και ταυτότητες, β) το έθνος ως πλαίσιο ταυτότητας και γ) συγκρούσεις και στρατηγικές ταυτότητας. Στο παρόν κεφάλαιο οι συγγραφείς συζητούν τη δημιουργία των εθνών της Ευρώπης, αλλά και τις βάσεις της αμερικανικής ταυτότητας. Προς το τέλος ιδιαίτερης σημασίας είναι η συζήτηση περί της θρησκείας και ταυτότητας στην οποία αναλύεται λεπτομερώς η υπόθεση της Γιουγκοσλαβίας. Ως εκ τούτου, είναι φανερό και απολύτως κατανοητό, γιατί η ερευνήτρια βρίσκει το εν λόγω βιβλίο σημαντικό και κατάλληλο να το παραθέσει στη μελέτη της.

Στο σημείο αυτό κρίνεται απαραίτητο να τονιστεί ότι η καθηγήτρια **Ε. Σελλά - Μάζη**¹²⁷ συνέθεσε και εξέδωσε ένα ιδιαίτερος σημαντικό και γλαφυρό πόνημα, που ήταν αποτέλεσμα της πολύχρονης έρευνας της αλλά και της εξαιρετικής εξειδίκευσης της. Ασχολούμενη με την επιστημονική έρευνα της γλωσσολογίας για μακρά χρονική περίοδο, η σεβαστή καθηγήτρια έχει δώσει ένα από τα πιο σημαντικά έργα του εν λόγω πεδίου, όχι μόνο στους ακαδημαϊκούς κύκλους της Ελλάδας, αλλά και διεθνώς. Στο σύγγραμμα αυτό, εξετάζοντας το ζήτημα της εθνικής ταυτότητας και τη διασύνδεσή της με τη γλώσσα, προσφέρει μια διαφορετική οπτική γωνία για την παρούσα διατριβή. Κατά τη γνώμη της συγγραφέα, η γλώσσα παρουσιάζει το χαρακτηριστικό στοιχείο της συλλογικής ταυτότητας και, ως τέτοιο, κατά φύσιν εμπλέκεται στον προσδιορισμό της. Κατά συνέπεια, η συγγραφέας αποσκοπεί να διαφωτίσει τους συσχετισμούς της γλώσσας, της ταυτότητας και του έθνους και να καθορίσει τις έννοιες τους. Αφιερώνοντας από ένα υποκεφάλαιο στον κάθε όρο, προσφέρει όχι μόνο τη διευκρίνιση αυτών των ενίοτε συγχυσμένων εννοιών μέσω

¹²⁵ Halpern, K. και Ruano-Borbalan, Ž-K. (2009). *Identitet(i) - pojedinač, grupa, društvo / Ταυτότητα(ες) - άτομο, ομάδα, κοινωνία*. Βελιγράδι: Clio.

¹²⁶ Ibid., σ. 5

¹²⁷ Σελλά - Μάζη, Ε. (2016). *Διγλωσσία, εθνική ταυτότητα και μειονοτικές γλώσσες*. Αθήνα: Εκδόσεις Λειμών.

της επιστημονικής δεοντολογίας, αλλά και εκπαιδευτικές πληροφορίες υποστηρίζοντας έτσι τους προσφερόμενους ορισμούς. Με την αντιδιαστολή της έννοιας του «έθνους» με την έννοια του «κράτους», αλλά και τη συγκριτική εξήγηση των ουσιαστικών «εθνικισμός», «εθνοτικότητα» και «εθνικότητα» διευκολύνει την κατανόηση και την περιχαράκωση του ορισμού της «εθνικής ταυτότητας». Προχωρώντας στην ανάλυση της ελληνικής πραγματικότητας στο επόμενο κεφάλαιο, η ερευνήτρια ασχολείται με το ζήτημα των μειονοτικών γλωσσών της Ελλάδας (στις οποίες ανήκουν και οι Σλαβικές γλώσσες και η Τούρκικη), προσφέροντας με τον τρόπο αυτό μια πλήθωρα πληροφοριών για τον ψυχολογικό παράγοντα της εν λόγω χώρας από μια άλλη επιστημονική γωνία. Επομένως, αυτό το πόνημα αποτελεί ένα θησαυρό πληροφοριών και δεδομένων, που παρουσιάστηκαν από μια εξαιρετική παιδαγωγό, επιστήμονα και εμπειρογνώμονα.

Ο Δρ **I. E. Κωτούλας**¹²⁸, από την άλλη, ασχολήθηκε εις βάθος με το ζήτημα της ιστορικής ταυτότητας, τονίζοντας εξ αρχής ότι δεν πρόκειται για φαινόμενο μονοδιάστατο, αλλά επικεντρώνεται σε τέσσερις θεμελιώδεις παραμέτρους. Αυτές οι παράμετροι, όπως αναφέρει ο ερευνητής, δεν συγγέονται, αν και αλληλοκαλύπτονται σε ένα ορισμένο βαθμό και χωρίζονται στα εξής: α) την εθνοτική ταυτότητα, β) τη γλωσσική ταυτότητα, γ) τη θρησκευτική ή πολιτισμική ταυτότητα και δ) την πολιτική ταυτότητα. Έχοντας αυτά υπόψη, είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι «η ιστορική ταυτότητα στην εθνοτική, γλωσσική και ιδίως τη θρησκευτική / πολιτισμική διάσταση είναι δυνατόν να διαμορφώνει τη συμπεριφορά των κρατικών δρώντων εντός ενός γεωπολιτικού συστήματος»¹²⁹. Εν συνεχεία, ο συγγραφέας αναλύει ξεχωριστά τα διάφορα είδη ιστορικής ταυτότητας και δίνοντας ειδική έμφαση στις παραμέτρους τους, διευκολύνει τους προσεχείς ερευνητές να αντιληφθούν τους τυπολογικούς προσδιορισμούς των χαρακτηριστικών τους. Αναφερόμενος και στην ελληνική εθνική ταυτότητα, δηλώνει ότι πρόκειται για εθνοτική ταυτότητα με διακριτή ισχυρή πολιτισμική πτυχή. Επειδή πρόκειται για ένα έθνος, το οποίο αναπτύσσεται σε συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή εδώ και αιώνες, ομιλεί την ίδια γλώσσα και διακρίνεται από κοινές πολιτισμικές αναφορές, είναι εντελώς σαφής αυτή η ένταξη. Η παρούσα εθνοτική ταυτότητα είναι τόσο ισχυρή και αποκλειστική ακόμα και κατά την εποχή των αρχαίων Ελλήνων ασχέτως της τότε πολιτικής κατάταξης. Αυτό το δεδομένο είναι ιδιαίτερης σημασίας για τη παρούσα διατριβή, επειδή η ερευνήτρια θα βρεθεί αντιμέτωπη με το απαιτητικό καθήκον του καθορισμού του ψυχολογικού παράγοντα των Ελλήνων.

Ανακεφαλαιώνοντας, δύναται κανείς να συμπεράνει ότι ένα από τα σημαντικότερα έργα στο πεδίο αυτό, είναι του προαναφερθέντος ερευνητή **LJ. Despotović**¹³⁰. Στο βιβλίο του ο συγγραφέας αυτός αναφέρει τα περισσότερο αποφασιστικά και καθοριστικά στοιχεία για τη θέση της εθνικής ταυτότητας στη γεωπολιτική και τη γεωστρατηγική. Η αρχική του πρωτοβουλία αντικατοπτρίζεται στην επιθυμία να γίνει μια σαφής εξήγηση της έννοιας της ταυτότητας. Στο κείμενο την διαιρεί σε διάφορα είδη, με βάση τις διαφορετικές της πτυχές. Αναφέρει την εθνική ταυτότητα, την ιστορική

¹²⁸ Κωτούλας, I. (2018). Παράμετροι της Ιστορικής Ταυτότητας στη Συστημική Γεωπολιτική Ανάλυση. *Civitas Gentum*, 6:1 (2018). (σς. 155-164)

¹²⁹ Ibid. σ. 156

¹³⁰ Despotović, LJ. (2011). *Geopolitika identiteta / Γεωπολιτική των ταυτοτήτων*. Bačka Palanka: Logos - Kultura polisa.

ταυτότητα, την πολιτική ταυτότητα, αλλά και τη προβολική, τη βιωμένη, τις αντίπαλες ή αντιτιθέμενες ταυτότητες και τη χωρισμένη ταυτότητα. Η τελευταία είναι ιδιαίτερης σημασίας για τη διατριβή αυτή, γιατί με βάση αυτή ο ερευνητής εξηγεί την πτυχή του φαινομένου της γιουγκοσλαβικής ταυτότητας. Πρόκειται για το γεγονός ότι ολόκληρες οικογένειες, ομάδες ή κοινότητες, και ιδιαιτέρως άτομα, ταυτόχρονα ανήκουν ή αισθάνονται να ανήκουν σε δύο διαφορετικούς πολιτισμούς ή εθνικά σύνολα (π.χ. Σέρβοι της Κροατίας, Μαυροβούνιοι της Σερβίας, Μουσουλμάνοι της Κροατίας κτλ.). Υπαινίσσεται ότι ακριβώς αυτή η ξέχωρη ταυτότητα χρησιμοποιήθηκε ως ψυχολογικό μέσο από τις Μεγάλες Δυνάμεις για τη διάλυση της ομοσπονδιακής αυτής χώρας. Εν συνεχεία, ο συγγραφέας ασχολείται με το ζήτημα της σέρβικης εθνικής ταυτότητας περιορίζοντας την έρευνά του από τη πρωτοεθνική φάση μέχρι την επανεθνικοποίηση της ταυτότητας. Επειδή μέσα στο κείμενο αναφέρονται και τα συνθετικά έθνη, όπως είναι η αλβανική μειονότητα στο Κοσσυφοπέδιο, φαίνεται ενδιαφέρον να αναλυθούν και οι διαστάσεις, τις οποίες ο συγγραφέας αναφέρει ως βασικές για τον εννοιολογικό-θεωρητικό ορισμό αυτής της έννοιας. Για να ολοκληρώσουμε, με τη διαδικασία της διάλυσης της Γιουγκοσλαβίας «ολόκληρες ταυτότητες εξαφανίστηκαν, ενώ ταυτόχρονα δημιουργήθηκαν νέες ή ανανεώθηκαν παλιές παραμελημένες, τοξικές ταυτότητες, όλες με στόχο την οικοδόμηση νέων ψευδο-κρατικών δημιουργιών και την πάλη για τη διεθνή τους νομιμότητα και αναγνώριση»¹³¹. Ως εκ τούτου, είναι ήδη σαφές τι ρόλο παίζουν οι εθνικές ταυτότητες, όταν πρόκειται για τη γεωπολιτική και τη γεωστρατηγική.

Ψυχολογικός παράγοντας στη γεωστρατηγική. Ο κάθε ενδιαφερόμενος για το θέμα και τη θεωρία της (γεω)στρατηγικής πρέπει να ξεκινήσει από το βιβλίο του **Σ. Τσου**¹³². Γραμμένο πριν από 2500 χρόνια περίπου, το εν λόγω βιβλίο αποτελεί ένα από τα αρχαιότερα στρατιωτικά βιβλία του κόσμου και άσκησε τεράστια επιρροή στη ανατολική και τη δυτική στρατιωτική σκέψη. Θα μπορούσε κάποιος να ονομάσει τον Σ. Τσου «πατέρα της γεωστρατηγικής», επειδή ήταν ο πρώτος που αναγνώρισε τη σημασία της θέσης, του γεωγραφικού εδάφους και του φυσικού περιβάλλοντος στη στρατηγική. Έχοντας συνείδηση ότι ο χώρος αυτός επηρεάζεται από τις αντικειμενικές φυσικές συνθήκες και τις υποκειμενικές απόψεις των ανταγωνιστικών δρώντων, υπογράμμισε ότι η στρατηγική απαιτεί εύκολη προσαρμοστικότητα υπό τη μορφή της ταχείας και κατάλληλης ανταπόκρισης σε μεταβαλλόμενες συνθήκες. Στα 13 κεφάλαια του βιβλίου παρουσιάζονται διαφορετικές τακτικές και στρατηγικές, οι οποίες η ερευνήτρια χρησιμοποίησε ως βάση για τον καθορισμό και την εξήγηση των συγκεκριμένων ψυχολογικών μηχανισμών, που εφαρμόζονται στη σύγχρονη γεωστρατηγική.

Επιπροσθέτως, για τους ίδιους σκοπούς χρησιμοποίησε και το άριστα τεκμηριωμένο βιβλίο του **R. Greene**¹³³, ο οποίος προσέφερε όλα τα απαραίτητα ψυχολογικά και διανοητικά εφόδια εξηγώντας πως ο πόλεμος είναι πανταχού παρών στην καθημερινή ζωή και ότι οι σημερινές μάχες δεν διεξάγονται πια μόνο μεταξύ ένοπλων στρατών.

---

¹³¹ Ibid., σ. 107

¹³² Cu, S. (2009). *Umeće ratovanja / Τέχνη του Πολέμου*. Βελιγράδι: Mono i Manjana.

¹³³ Grin, R. (2009). *Rat - trideset tri strategije / Πόλεμος, οι 33 στρατηγικές του*. Βελιγράδι: Mono i Manjana.

Από την άλλη, ο **D. Grossman**¹³⁴ ασχολήθηκε με το ζήτημα της ψυχολογικής κατάστασης των συμμετεχόντων κατά τις πολεμικές συγκρούσεις, αλλά και μετά από αυτές. Προσφέρει, επίσης, μια καινούργια και συναρπαστική έρευνα για το πώς να εκπαιδευτεί το μυαλό, πώς να εμβολιαστεί με το άγχος, τον φόβο και ακόμη και τον πόνο. Αν και η διατριβή αυτή δεν ασχολείται με το θέμα αυτό, η εν λόγω έρευνα είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα από ψυχολογική οπτική γωνία, λόγω των διαδικασιών εξέλιξης που απαιτούνται για αντίσταση στα πιο έντονα ανθρώπινα συναισθήματα. Ωστόσο, μετά την επισκόπηση της προαναφερθείσας βιβλιογραφίας, η ερευνήτρια προσανατολίστηκε προς τη γεωστρατηγική,

εγκαταλείποντας την πολεμική στρατηγική με επαρκή γνώση των ψυχολογικών μηχανισμών και των χαρακτηριστικών της. Επανερχόμενη στο ζήτημα του ψυχολογικού παράγοντα στη γεωπολιτική και των ψυχολογικών μηχανισμών στη γεωστρατηγική, η ερευνήτρια ασχολήθηκε με το ζήτημα της πολιτικής βίας, της ήπιας ισχύος και της χειραγώγησης.

Το θέμα της πολιτικής βίας καλύφθηκε από τον Δρ **D. Simeunović**¹³⁵, ο οποίος ξεκίνησε με την οριοθέτηση των εννοιών της ισχύος, της δύναμης και της βίας. Προχωρώντας στις αιτίες και τις βάσεις της βίας στην πολιτική, αναφέρεται στα είδη και τις τυπολογίες της. Ιδιαίτερης σημασίας είναι το κεφάλαιο, που ασχολείται με τις εκδηλώσεις της βίας, τις οποίες ο συγγραφέας χωρίζει σε βασικές και σύνθετες. Προκαλεί ενδιαφέρον το γεγονός ότι μερικές από τις βασικές μορφές - η απειλή, ο εκφοβισμός, τον εξαναγκασμός και η πίεση - αναφέρονται και ως αρνητικοί ψυχολογικοί μηχανισμοί στην παρούσα διατριβή.

Για την κατανόηση της έννοιας της ήπιας ισχύος ιδιαίτερα σημαντικό είναι το βιβλίο, του ήδη γνωστού μας συγγραφέα **J. S. Nye**¹³⁶. Αυτό το κορυφαίο έργο είναι ολόκληρο αφιερωμένο στην καλύτερη δυνατή εξήγηση και περιγραφή του φαινομένου του εν λόγω είδους ισχύος. Ως πηγή της ήπιας ισχύος θεωρεί τον πολιτισμό της χώρας, τις πολιτικές αξίες της και τις εξωτερικές της πολιτικές. Κατά τη γνώμη του συγγραφέα, η ήπια ισχύς στηρίζεται στην ικανότητα της προσέλκυσης και της πειθούς, ενώ η σκληρή ισχύς στηρίζεται στον εξαναγκασμό και αναπτύσσεται από τη στρατιωτική ή οικονομική δύναμη μιας χώρας. Καταγράφει και τους πόρους της αμερικανικής ήπιας ισχύος, αλλά και των άλλων Μεγάλων Δυνάμεων (π.χ. της Σοβιετικής Ένωσης, της Ευρώπης και της Ασίας). Προς το τέλος, την ερευνητική του προσοχή προσελκύουν η επικράτηση της ήπιας ισχύος και η σχέση της με την εξωτερική πολιτική της Αμερικής. Επειδή οι τελευταίες σελίδες του βιβλίου αυτού αναφέρονται και στον πόλεμο του Κοσσυφοπεδίου από την αμερικανική οπτική γωνία, μπορούν να χρησιμοποιηθούν και ως υλικό για την παρούσα διατριβή. Ούτως ή άλλως, το έργο αυτό είναι ιδιαίτερης επιστημονικής σημασίας για κάθε ερευνητή της ήπιας ισχύος ή της αμερικανικής γεωστρατηγικής.

---

¹³⁴ Grossman, D. και Christensen, L.W. (2008). *On Combat - The Psychology and Physiology of Deadly Conflict in War and in Peace / Περί του πολέμου - Η ψυχολογία και η φυσιολογία των θανατηφόρων συγκρούσεων στον πόλεμο και στην ειρήνη*. ΗΠΑ: Warrior Science Publications.

¹³⁵ Simeunović, D. (1989). *Političko nasilje / Πολιτική βία*. Βελιγράδι: Radnička štampa.

¹³⁶ Nye, J. S. (2004). *Soft power - The Means to Success In World Politics / Ήπια ισχύς - Τα μέσα για την επιτυχία στην παγκόσμια πολιτική*. Νέα Υόρκη: Public Affairs.

Όσον αφορά το ζήτημα της έξυπνης ισχύος στην ελληνική βιβλιογραφία, η ερευνήτρια προτείνει τη διπλωματική εργασία του **Δ. Τσαφούλη**¹³⁷, ο οποίος ασχολήθηκε πολύ προσεκτικά και λεπτομερώς με το θέμα αυτό. Στη θεωρητική πλαισίωση της εργασίας ο ερευνητής εξηγεί τις έννοιες της ισχύος, της έξυπνης ισχύος, τα εμπόδια εφαρμογής της, τις προκλήσεις και τις επικρίσεις της, το ιστορικό της και τη σχέση της με την τρομοκρατία. Στο επόμενο μέρος, ο συγγραφέας αναλύει τα εργαλεία της εν λόγω ισχύος: α) τις συμμαχίες, β) την παγκόσμια ανάπτυξη, γ) τη δημόσια διπλωματία, δ) την οικονομική ολοκλήρωση και ε) την τεχνολογία. Προς το τέλος, η πρακτική παρουσίαση της ισχύος λαμβάνει χώρα μέσω της αναφοράς στη στρατηγική των ΗΠΑ από τον Ψυχρό Πόλεμο μέχρι την προεδρία του Ομπάμα και το Δόγμα Ομπάμα. Ο ερευνητής συμπεραίνει ότι, αν και οι ΗΠΑ έχουν ασκήσει και την ήπια και τη σκληρή ισχύ στο παρελθόν, ο 21^{ος} αιώνας απαιτεί από αυτή τη Μεγάλη Δύναμη μια προσαρμογή που θα έχει τη μορφή ενός νομικού πλαισίου για τη χρήση της έξυπνης ισχύος. Όπως υπογραμμίζει ο ίδιος «η μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα της έξυπνης ισχύος προϋποθέτει την αντιμετώπιση οργανωτικών ελλείψεων, την προώθηση του συντονισμού και τη βελτίωση της προσβασιμότητας, όχι μόνο σε πόρους σκληρής, αλλά και ήπιας ισχύος»¹³⁸.

Ο **M. Tuđman**¹³⁹, αντιμέτωπος με την ανάπτυξη της παγκόσμιας υποδομής πληροφοριών, κατάλαβε ότι υπάρχουν σημαντικές αλλαγές στη φιλοσοφία των διεθνών σχέσεων. Ασχολήθηκε με το ίδιο ζήτημα από την πλευρά των δυνατοτήτων της υπηρεσίας πληροφοριών και ασφάλειας, αλλά και προσέφερε πολύτιμα συμπεράσματα και ειδικές συμβουλές. Έχοντας συνείδηση ότι η αποτελεσματική εφαρμογή της ήπιας ισχύος επιτίθεται στον πολιτισμό, τις αξίες και τις πολιτικές του κοινού-στόχου, διατείνεται ότι το μέλλον και η ασφάλεια των μικρών χωρών εξαρτώνται από την επιτυχή προστασία της πολιτιστικής ταυτότητας, των εθνικών αξιών και του δικαιώματος να αποφασίζει το πεπρωμένο της.

Ο ήδη αναφερόμενος ερευνητής **D. Kolev** μαζί με την **I. Projović**¹⁴⁰ έδειξε ενδιαφέρον και για το εν λόγω θέμα και σε συνέδριο παρουσίασε μια ολοκληρωμένη εργασία σχετική με το ρόλο των μέσων μαζικής ενημέρωσης στην άσκηση της ήπιας ισχύος. Κατ'αρχάς, παρουσίασε τα μέσα μαζικής ενημέρωσης ως μια πηγή ήπιας ισχύος με ιδιαίτερη έμφαση στη ψυχολογική τους επιρροή στη συνείδηση και, κατά συνέπεια, στη συμπεριφορά των παραληπτών. Η επιστημονική συνεισφορά της εργασίας αυτής αντικατοπτρίζεται στο γεγονός ότι αναφέρονται οι θεωρίες επιρροής, αλλά και οι φάσεις λειτουργίας διαμεσολάβησης των μέσων. Ολοκληρώνοντας, οι

---

¹³⁷ Τσαφούλης, Δ. (2016). *Η θεωρία της έξυπνης ισχύος τον 21^ο αιώνα: Η περίπτωση της Υψηλής Στρατηγικής των ΗΠΑ μέσα από το δόγμα Ομπάμα [διπλωματική εργασία]*. Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας - Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών / Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών / Ανώτατη Διακλαδική Σχολή Πολέμου.

¹³⁸ Ibid. σ. 57

¹³⁹ Tuđman, M. (2013). Izvještajne službe i meka moć / Υπηρεσίες πληροφοριών και ήπια ισχύς. *National security and the Future / Εθνική ασφάλεια και το μέλλον*, τόμ. 1(14). (σς. 9-22)

¹⁴⁰ Kolev, D. και Projović, I. (2014). Globalizacija i mediji: mediji kao sredstvo ostvarivanja „meke moći“. / Παγκοσμιοποίηση και μέσα μαζικής ενημέρωσης: τα μέσα ως μέσο επίτευξης της «ήπιας ισχύος». *Επιστήμη και παγκοσμιοποίηση*, τόμ. 8, αρ. 2/1. Πάλε: Σχολή Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου του Ανατολικού Σαράγιεβο. (σς. 579-599)

συγγραφείς παρουσιάζουν τα συμπεράσματά τους, ανάμεσα στα οποία βρίσκεται και εκείνο που αναφέρει ότι η ήπια ισχύς στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στα μέσα της μαζικής ενημέρωσης και, επειδή η πληροφορία είναι δύναμη, εκείνοι που κατέχουν και τοποθετούν τις πληροφορίες έχουν την υπεροχή. Επιπροσθέτως, ακόμα και πιο σημαντικό, η ήπια ισχύς έχει γίνει μια νέα πηγή αύξησης της στρατιωτικής ικανότητας και της πολιτικής δύναμης και προσφέρει την δυνατότητα της κατάκτησης χωρίς τον κλασικό πόλεμο. Τέλος, η ήπια ισχύς είναι γενική ισχύς, και παρά το γεγονός ότι είναι «ήπια και μαλακή» η δύναμή της δεν πρέπει να υποτιμηθεί.

Με το ζήτημα του ρόλου και της επιρροής των μέσων μαζικής ενημέρωσης έχουν ασχοληθεί πολλοί ερευνητές. Εδώ θα καταγράψουμε και θα παρουσιάσουμε μόνο αξιοσημείωτα έργα, που μπορεί να αποτελέσουν μια καλή βάση για κάποιες μελλοντικές έρευνες. Ο **J. T. Klapper**¹⁴¹ ήταν ένας από τους πρώτους μελετητές, που έδωσε προσοχή του στο ζήτημα αυτό τονίζοντας πως ορισμένα από τα αποτελέσματα των μέσων είναι λανθασμένα και ότι μερικές επιδράσεις τους υπερκτιμώνται. Ο μεγάλος **N. Chomsky**¹⁴² ξεκινά με την υπόθεση ότι στις ανεπτυγμένες δημοκρατίες ο λαός ελέγχεται πιο αποτελεσματικά μέσω του ελέγχου των σκέψεών του, που εξασφαλίζεται με τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Επειδή ο συγγραφέας μελετά επίμονα, μεταξύ των άλλων, την επίδραση των παρόντων μέσων εδώ και τριάντα χρόνια, αυτό το βιβλίο αποτελεί μια συλλογή των έργων του από τη δεκαετία του '80 έως σήμερα και ένα είδος εισαγωγής στην ανάλυση και την κριτική του του εν λόγω θέματος. Ο ίδιος ο συγγραφέας συνεισέφερε και μέσω της ανάλυσης των στρατηγικών χειραγώγησης. Από την άλλη πλευρά, ο **B. Kovačević**¹⁴³, καθηγητής στη Σχολή Πολιτικών Επιστημών στη Μπάνια Λούκα (Βοσνία και Ερζεγοβίνη, Σερβική Δημοκρατία), αποφάσισε να ασχοληθεί με την ανάλυση της ιδιαιτέρως εκφραστικής αυτής της ισχύς, όσον αφορά την πολιτική διαμόρφωση των ανθρώπων και της κοινής γνώμης. Προϋποθέτοντας ότι η πολιτική μέσω των μέσων μαζικής ενημέρωσης πραγματοποιεί οικονομικές, ιδεολογικές, πολιτικές και στρατιωτικές ενέργειες, ο παρών ερευνητής απέδειξε ότι ο πόλεμος στην πρώτη Γιουγκοσλαβία διεξήχθη επίσης με αυτόν τον τρόπο. Με το ζήτημα της προπαγάνδας ασχολήθηκε και η **Ε. Λεοντίου**¹⁴⁴, παρουσιάζοντάς την από την οπτική γωνία της πολιτισμικής διπλωματίας. Αν και η διπλωματία δεν είναι το άμεσο θέμα της έρευνάς μας, οι πληροφορίες που προσφέρονται για την προπαγάνδα - την ιστορία, τις μορφές και τις τεχνικές της - αλλά και για τη σκληρή και την ήπια ισχύ, μπορούν να δώσουν μια διαφορετική εικόνα σχετική με τα εν λόγω αντικείμενα. Και, τελευταίος αλλά εξίσου σημαντικός, ο **Π. Σκουφάκης**¹⁴⁵ μελέτησε την έννοια

¹⁴¹ Klapper, J. T. (1960). *The Effects of Mass Communication / Τα αποτελέσματα της μαζικής επικοινωνίας*. Glencoe, Ιλινόι (ΗΠΑ): Ελεύθερος Τύπος.

¹⁴² Čomski, N. (2003). *Mediji, propaganda i sistem / Μέσα μαζικής ενημέρωσης, προπαγάνδα και σύστημα*. Ζάγκρεμπ: Κοινωνία για την Προώθηση της Λογοτεχνίας σε Νέα Μέσα.

¹⁴³ Kovačević, B. (2017). *Mediji i manipulacija / Μέσα μαζικής ενημέρωσης και χειραγώγηση*. *Politeia*, τόμ. 1.

¹⁴⁴ Λεοντίου, Ε. (2013). *Διπλωματία - Πολιτισμός - Προπαγάνδα - Τα όρια της Πολιτισμικής Διπλωματίας [μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία]*. Πειραιάς: Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πειραιώς.

¹⁴⁵ Σκουφάκης, Π. (2016). *Η θεωρία των Ψυχολογικών Επιχειρήσεων και οι εφαρμογές τους στη Στρατηγική από τον Τρωικό Πόλεμο μέχρι σήμερα [μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία]*. Θεσσαλονίκη: Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών / Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών / Ανώτατη Διακλαδική Σχολή Πολέμου του Πανεπιστημίου Μακεδονίας.

των ψυχολογικών επιχειρήσεων, της οποίας η εξήγηση εν μέρει θυμίζει ιδιαίτερα τον ορισμό της έννοιας των ψυχολογικών μηχανισμών. Άλλωστε, στο μεγαλύτερο μέρος της εργασίας του ο Π. Σκουφάκης εξισώνει τις ψυχολογικές επιχειρήσεις με τον όρο της προπαγάνδας και δίνει και τον εξής ορισμό: «οι ψυχολογικές επιχειρήσεις ορίζονται ως σχεδιασμένες ενέργειες που χρησιμοποιούν μεθόδους επικοινωνίας και άλλα μέσα, που απευθύνονται σε συγκεκριμένο κοινό, έτσι ώστε να επηρεάζουν αντιλήψεις, νοοτροπίες και συμπεριφορές, που επηρεάζουν την επίτευξη των πολιτικών και στρατιωτικών αντικειμένων»¹⁴⁶. Η εν λόγω έρευνα είναι πολύ σημαντική για οποιονδήποτε ερευνητή θελήσει να ασχοληθεί με το ζήτημα της προπαγάνδας στη γεωπολιτική και τη γεωστρατηγική. Αποτελεί μια ενδιαφέρουσα επισκόπηση ερευνών σχετικών με τις ψυχολογικές επιχειρήσεις. Ωστόσο, η ερευνήτρια θεωρεί την έννοια των ψυχολογικών μηχανισμών ακόμη πιο ευρεία, βαθύτερη και πιο περίπλοκη έννοια από τις ήδη αναφερθείσες ψυχολογικές επιχειρήσεις, αν και η αλληλοσυσχέτισή τους δεν μπορεί και δεν πρέπει να αμφισβητηθεί.

---

¹⁴⁶ βλ. NATO (2014). *AJR 3.10.1 Allied Joint Doctrine For Psychological Operations*. NSO. (σ. 1). Η απόδοση του ορισμού στα ελληνικά: Σκουφάκης, Π. (2016). όπ. αν. (σ. 11)

3. ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

3.1. Ο ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΟΡΙΣΜΟΣ

Λόγω των ραγδαίων αλλαγών που συμβαίνουν στον κόσμο του 21^{ου} αιώνα, υπάρχει ανάγκη να αναλυθεί ο ψυχολογικός παράγοντας στη γεωπολιτική, διότι είναι αδύνατο να παρακολουθήσουμε και ερμηνεύσουμε σωστά αυτές τις αλλαγές χωρίς να εξηγηθεί ο ψυχολογικός τους χαρακτήρας. Δεδομένου ότι ο 20^{ος} αιώνας υπήρξε μια εποχή ιδεολογιών, και η ιστορία των τελευταίων γενεών χαρακτηρίζεται από ιδεολογικές συγκρούσεις, μπορεί να ειπωθεί ότι ο 21^{ος} αιώνας είναι η εποχή της παγκοσμιοποίησης στην οποία το σημαντικότερο ζήτημα είναι το ζήτημα των εθνικών ταυτοτήτων λόγω της μεγάλης επιρροής των μέσων ενημέρωσης και των εθνικών μεταναστεύσεων. Αυτό το γεγονός εξηγεί και ο συγγραφέας D. Mojsi στο βιβλίο του *Γεωπολιτική των συναισθημάτων*: «Η σημερινή αναζήτηση ταυτότητας από εκείνους τους ανθρώπους που είναι ανασφαλείς για αυτό που είναι και για τη θέση τους στον κόσμο, όπως και για τις προοπτικές τους σ' ένα μέλλον με νόημα, έχει αντικαταστήσει την ιδεολογία ως κινητήρια δύναμη της ιστορίας - και αποτέλεσμα του γεγονότος αυτού είναι ότι οι άνθρωποι βρίσκονται σ'έναν κόσμο όπου τα μέσα ενημέρωσης εξυπηρετούν τόσο ως αντηχείο όσο και ως μεγεθυντικός φάκος, που κάνει τα συναισθήματα πιο σημαντικά από ποτέ»¹⁴⁷.

Η μελέτη του ψυχολογικού παράγοντα της γεωπολιτικής ανάλυσης είναι μελέτη των κοινωνικών στάσεων που κυριαρχούν σε ένα ορισμένο έθνος ή μια οργανωμένη ομάδα, που αποτελεί κάθε φορά το αντικείμενο της γεωπολιτικής έρευνας. Η δράση του κάθε ανθρώπου επηρεάζεται από τα κοινωνικά κίνητρα και τις στάσεις που υιοθετεί. Δεδομένου ότι είναι στην πραγματικότητα ένα σχετικά μόνιμο χαρακτηριστικό μιας ενεργής, αξιόλογης, συναισθηματικής σχέσης προς τους ανθρώπους και τα φαινόμενα, οι κοινωνικές στάσεις έχουν μια δυναμική επίδραση – λειτουργούν ως κίνητρα και επηρεάζουν την ανθρώπινη συμπεριφορά. Χάρη σε αυτές, ένας άνθρωπος αντιμετωπίζει ευκολότερα ποικίλες καταστάσεις στη ζωή του, συμπεριφέρεται σύμφωνα με τα κοινωνικά πρότυπα, κατανοεί επιτυχώς και εξηγεί τις συμπεριφορές άλλων ανθρώπων, επίσης μπορεί σύντομα και εύκολα να ερμηνεύει τη σχέση κάποιου με διαφορετικούς ανθρώπους, πράγματα και φαινόμενα.

Και επειδή οι στάσεις αντιπροσωπεύουν μια αποκτηθείσα διάθεση (αγγλ. *disposition*) χρωματισμένη από θετικά ή αρνητικά συναισθήματα, διαμορφώνονται και αλλάζουν κατά τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης ή, πιο συγκεκριμένα, βάσει της υπάρχουσας εμπειρίας με το κοινωνικό περιβάλλον. Επηρεάζονται από μια ευρεία κλίμακα ποικίλων παραγόντων – από παράγοντες που αφορούν γενικά γεγονότα της κοινωνίας (πολιτικά, οικονομικά, πολιτιστικά, επιστημονικά, της αγοράς κτλ.), μέσω της συμμετοχής σε καθορισμένες ομάδες και οργανώσεις, μέχρι προσωπικά χαρακτηριστικά. Βασική ανάγκη του ατόμου είναι να ανήκει σε μια ορισμένη ομάδα, επειδή αυτή του επιτρέπει την ύπαρξη και του είναι απαραίτητη για την κοινωνική και τη ψυχολογική του εξέλιξη. Η σύνδεση με την ομάδα είναι τόσο έντονη που γίνεται αντιληπτή ως

¹⁴⁷ Mojsi, D. (2012). όπ. αν. (σ. 18-19)

μέρος της προσωπικότητας του ατόμου, ως αναπόσπαστο κομμάτι της ταυτότητάς του. Όπως το αγόρι που ταυτίζεται με τον πατέρα του επιτυγχάνει έτσι μια αίσθηση δύναμης και εξουσίας, έτσι και το άτομο που ταυτίζεται με το έθνος του ικανοποιεί διάφορες ανάγκες και φιλοδοξίες, όπως είναι η τάση του για ασφάλεια, προσωπική αξία, τάση εκδήλωσης επιθετικότητας ή απόκτησης αναγνώρισης. Για τον λόγο αυτό, το σύγχρονο εθνικό κράτος θεωρείται ο ισχυρότερος θεσμός μεταξύ ομάδων και θεσμών και συχνότερα αποτελεί το αντικείμενο της πιο έντονης ταύτισης. «Όταν λόγω της κοινωνικο-ιστορικής εξέλιξης σημαντικότερη ομάδα καθίσταται η εθνική, τότε σημαντικότερη σύνδεση καθίσταται η προσκόλληση στο εθνικό μας κράτος – δηλ. η εθνική συσχέτιση.»¹⁴⁸ Εν πάση περιπτώσει, το εκπαιδευτικό σύστημα κάθε χώρας ως βασικό στόχο έχει τα παιδιά να αποκτήσουν πίστη στο εθνικό κράτος και συνείδηση του έθνους στο οποίο ανήκουν.

Ως εκ τούτου, δεν θεωρείται ασυνήθιστη η ύπαρξη εθνικής ταυτότητας και η ανάπτυξη των κοινωνικών στάσεων σε εθνικό επίπεδο. Όταν ένας άνθρωπος αντιπροσωπεύει στάσεις που υποστηρίζει και το περιβάλλον του, εξασφαλίζει την αποδοχή από το ίδιο του περιβάλλον με το να δηλώνει τη συναίνεσή του σε αυτό. Από ιστορική άποψη, δεν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις ατόμων να γίνονται αντικείμενο σχολιασμού, να τίθενται στην απομόνωση και να διώκονται επειδή οι στάσεις τους ήταν διαφορετικές από τους κανόνες και τις στάσεις των ομάδων στις οποίες ανήκαν. Τα μέλη της ίδιας ομάδας χαρακτηρίζονται ως οικεία και όμοια, ενώ συγχρόνως θεωρούν τα μέλη άλλων ομάδων ως ξένα και διαφορετικά ως προς τα χαρακτηριστικά τους γεγονός που αποτελεί και την αιτία των αρνητικών συναισθημάτων τους προς αυτά.

Ο ψυχολογικός παράγοντας στη γεωπολιτική ανάλυση είναι ο μοναδικός, που στην εξίσωση αυτή, λαμβάνει υπόψη τον παράγοντα του ανθρώπου ή, πιο συγκεκριμένα του λαού που ζει σε μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή – στο γεωπολιτικό σύμπλεγμα που αναλύεται. Εκτός από τα αποτελέσματα που προκύπτουν από την ανάλυση των τεσσάρων γεωπολιτικών πυλώνων είναι επίσης επιθυμητό να λάβουμε υπόψη και τις γνώσεις που υπάρχουν περί του ψυχολογικού παράγοντα, οι οποίες διευκολύνουν ακόμα και περισσότερο την λήψη απόφασης σχετικά με το ποια είναι η κατάλληλη γεωστρατηγική για ένα συγκεκριμένο χώρο ή έθνος. Το καλύτερο παράδειγμα όσον αφορά αυτό είναι το γεγονός ότι στην ίδια γεωγραφική περιοχή δεν εφαρμόζεται η ίδια στρατηγική για διαφορετικά έθνη, γεγονός που υποδεικνύει ότι η επιλογή της εξαρτάται και από τον καθορισμένο κάθε φορά ψυχολογικό παράγοντα.

Η ανάλυση του ψυχολογικού παράγοντα είναι απαραίτητη και για την πρόβλεψη της συμπεριφοράς ενός έθνους σε διαφορετικές καταστάσεις ή υπό την επιρροή διαφορετικών γεωπολιτικών παραγόντων. Βάσει των εξαχθέντων συμπερασμάτων, είναι ευκολότερο να καθοριστεί η πιο κατάλληλη στρατηγική για την επίτευξη συγκεκριμένων στόχων. Όταν ληφθεί υπόψη ο ψυχολογικός παράγοντας, πετυχαίνονται οι επιθυμητοί στόχοι και, αναπόφευκτα, αλλαγές στη συμπεριφορά του έθνους. Εάν δεν επιτευχθούν αυτές οι αλλαγές, τότε η επιλεγμένη στρατηγική ήταν ακατάλληλη λόγω της ανεπαρκούς γνώσης του ψυχολογικού παράγοντα.

---

¹⁴⁸ Rot, N. (1983). *όπ. αν.* (σ. 427)

3.2. Η ΟΝΤΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ

Σύμφωνα με τον N. Rot¹⁴⁹, οι κοινωνικές στάσεις περιλαμβάνουν τρεις συνιστώσες, οι οποίες είναι οι εξής:

1. **η γνωστική συνιστώσα** (αγγλ. *cognitive component*) - αποτελείται από απόψεις και γνώσεις για τα αντικείμενα έναντι των οποίων υπάρχει καθορισμένη στάση και περιλαμβάνει και κρίσεις ή, πιο συγκεκριμένα, την εκτίμηση αξίας αυτού του αντικειμένου.
2. **η συναισθηματική συνιστώσα** (αγγλ. *emotional component*) - οι στάσεις πάντα περιλαμβάνουν αισθήματα σχετικά με το αντικείμενο / πρόσωπο / γεγονός απέναντι στο οποίο υιοθετούνται.
3. **η βουλευτική συνιστώσα** (αγγλ. *conative component*) - αντιπροσωπεύει την τάση να κάνουμε κάτι σε σχέση με το αντικείμενο απέναντι στο οποίο έχουμε υιοθετήσει μια στάση, να αναλάβουμε δράση (με άλλα λόγια, να βοηθήσουμε την ανάπτυξη εκείνου του αντικειμένου απέναντι στο οποίο έχουμε υιοθετήσει θετική στάση και να καταστείλουμε εκείνο απέναντι στο οποίο υπάρχει μία αρνητική στάση).

Κάθε ένα από αυτά τα στοιχεία μπορεί να είναι περισσότερο ή λιγότερο περίπλοκο. Επιπλέον, μεταξύ των επιπέδων ανάπτυξης των επιμέρους στοιχείων υπάρχει συσχέτιση (π.χ. αν μία συνιστώσα είναι ιδιαίτερα θετική, είναι πιθανό ότι οι υπόλοιπες να είναι ακόμη περισσότερο θετικές). Πρέπει, όμως, να έχουμε κατά νου ότι, αν η ισχύς¹⁵⁰ (αγγλ. *valence*) οποιασδήποτε συνιστώσας των στάσεων είναι ήπια, αυτό έχει ως αποτέλεσμα να μη φανεί υψηλός συσχετισμός μεταξύ τους (π.χ. με ελαφρώς θετικές κρίσεις μπορεί να υπάρχουν αρνητικά συναισθήματα ή μια αρνητική τάση προς δράση). Έχει αποδειχθεί ότι η πολυπλοκότητα των στάσεων συχνά αυξάνει την αμφιθυμία¹⁵¹ τους.

3.3. Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ

3.3.1. Τα χαρακτηριστικά του

Για τους σκοπούς της έρευνας αυτής, χρησιμοποιήθηκε ο ορισμός των κοινωνικών στάσεων που δόθηκε από τον D. Krech και τους συνεργάτες του, ο οποίος λέει πως *οι στάσεις αντιπροσωπεύουν μόνιμα αποκτημένα συστήματα θετικής ή αρνητικής αξιολόγησης, συναισθημάτων και τάσεων ώστε να ληφθεί δράση υπέρ ή κατά, αλλά σε σχέση με διάφορα αντικείμενα*¹⁵². Ως εκ τούτου, ως βασικά χαρακτηριστικά των στάσεων, μπορούμε να ορίσουμε τα εξής:

- **την απόκτηση**

¹⁴⁹ Ibid., σ. 318-319.

¹⁵⁰ **Το σθένος** – η κατεύθυνση της στάσης που μπορεί να είναι είτε θετική είτε αρνητική.

¹⁵¹ **Η αμφιθυμία** – ταυτόχρονη θετική και αρνητική στάση απέναντι στο αντικείμενο της στάσης.

¹⁵² Krech, D., Crutchfield, R.S. και Ballachey, L.J. (1972). *Društveni stavovi / Κοινωνικές στάσεις*. Βελγιάδα: Ινστιτούτο για εγχειρίδια και διδακτικά μέσα. (σς. 141-276)

- τη μονιμότητα
- την πολυπλοκότητα
- την καθοδηγητική και τη δυναμική επιρροή
- τον χαρακτήρα της (προ)διάθεσης (αγγλ. *pre-disposition*)
- τον επηρεασμό της συμπεριφοράς και τη συνεκτικότητα της συμπεριφοράς

Ο ορισμός αυτός χρησιμοποιείται διότι υπογραμμίζει την πολυπλοκότητα των στάσεων τονίζοντας πως έχουν ταυτόχρονα και τη γνωστική και τη συναισθηματική και τη βουλευτική λειτουργία, οι οποίες αποτελούν ένα μόνιμο σύστημα. Επιπλέον, αναφέρεται ότι οι στάσεις δεν είναι εγγενείς, αλλά αποκτούνται βάσει εμπειρίας ζωής. Η καθοδηγητική επιρροή σημαίνει ότι από τις υπάρχουσες στάσεις θα εξαρτηθεί αν κάποιο αντικείμενο (μια ιδέα/ένα άτομο/ένα πράγμα/ένα γεγονός) θα αξιολογηθεί θετικά ή αρνητικά, και η δυναμική επιρροή υπονοεί ότι από τις στάσεις που έχουμε εξαρτώνται οι δράσεις μας και όχι μόνο η αξιολόγηση μιας κατάστασης και η γνώμη μας. Ο χαρακτήρας της (προ)διάθεσης των στάσεων αντικατοπτρίζεται ακριβώς στη φυσική (διανοητική ή νευρική)¹⁵³ τάση, δηλ. την προδιάθεση να αντιδράσουμε με έναν συγκεκριμένο τρόπο σε μια συγκεκριμένη κατάσταση. Αυτό το χαρακτηριστικό μας δίνει τη δυνατότητα να αναγνωρίσουμε τη σχετική συνεκτικότητα της συμπεριφοράς και έτσι να καταστεί δυνατή – με περισσότερη ή λιγότερη ακρίβεια - η πρόβλεψη.

3.3.2. Οι διαστάσεις του

Είναι πιθανό οι κοινωνικές στάσεις που υπάρχουν απέναντι στα ίδια αντικείμενα να μην είναι ίδιες ως προς τη δομή και τις διαστάσεις τους. Γι'αυτον τον λόγο, κατά την εξέτασή τους θα πρέπει να λάβουμε υπόψη: τον προσανατολισμό, την ανοικτότητα, το σθένος, τα άκρα, τον συντονισμό, την αμφιθυμία, τη συνεκτικότητα, τη δύναμη και την πολυπλοκότητά τους. Όλες αυτές οι ιδιότητες που εμπεριέχει η καθεμία στάση μπορούν να εκφραστούν σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό. Έτσι, επειδή είναι δυνατό να σημειωθεί ο βαθμός της ανάπτυξής τους για αυτόν τον λόγο και ονομάζονται διαστάσεις των στάσεων. Επιπλέον, ακριβώς αυτά είναι τα χαρακτηριστικά εκείνα που θα χρησιμοποιηθούν στη γεωπολιτική ανάλυση για τη σωστή επιλογή των ψυχολογικών μηχανισμών και τακτικών και για την εφαρμογή της κατάλληλης στρατηγικής. Οι διαστάσεις που είναι σημαντικές για τη γεωπολιτική ανάλυση είναι οι εξής:

1. **Ο προσανατολισμός της στάσης** – μεγάλης σημασίας για τη γεωπολιτική ανάλυση είναι ο προσανατολισμός της στάσης, δηλ. αν η στάση κατευθύνεται προς το εσωτερικό (π.χ. προς τον εαυτό του / προς την ομάδα ή τον λαό στον οποίο το άτομο με τη στάση αυτή ανήκει) ή προς το εξωτερικό (π.χ. προς κάποιο άλλο άτομο / άλλη ομάδα / άλλο λαό / κάποιο αντικείμενο).
2. **Η ανοικτότητα / εκφραστικότητα της στάσης** – η ετοιμότητα για επίδειξη ή εκδήλωση της στάσης.

¹⁵³ Κατά: Allport, G. W. (1954). *The Nature of Prejudice / Η φύση της προκατάληψης*. Άντισον - Γουέσλεϊ: Reading, Mass.

3. **Το σθένος της στάσης** – η θετική ή αρνητική σχέση με το αντικείμενο απέναντι στο οποίο υπάρχει η στάση.
4. **Τα άκρα / το επίπεδο αποδοχής μίας στάσης** – ο βαθμός κατά τον οποίο ένα αντικείμενο αποδέχεται ή δεν αποδέχεται (καθεμία από τις συνιστώσες των στάσεων μπορεί να είναι θετική ή αρνητική σε διαφορετικούς βαθμούς).
5. **Ο συντονισμός μιας στάσης** – όταν και οι τρεις συνιστώσες που αποτελούν μία στάση είναι του ίδιου σθένους (όλες είναι είτε θετικές είτε αρνητικές). Όσο περισσότερο συμπίπτουν οι βαθμοί σθένους μερικών συνιστωσών (π.χ. μία ιδιαιτέρως θετική γνώμη για ένα αντικείμενο, με ένα ιδιαιτέρως θετικό συναίσθημα προς αυτό και μια ισχυρή διάθεση για δράση υπέρ αυτού του αντικειμένου – υψηλός βαθμός συντονισμού) τόσο μεγαλύτερος είναι και ο συντονισμός. Επιπλέον, μπορούμε να μιλήσουμε για τον συντονισμό των στάσεων απέναντι σε ορισμένα κοινωνικά ζητήματα με τις στάσεις απέναντι σε άλλα ζητήματα, διότι υπάρχει τάση διασύνδεσης και εναρμόνισης των στάσεων σε ένα ενοποιημένο σύστημα, γεγονός το οποίο θα συζητηθεί αργότερα στην εργασία αυτή.
6. **Η αμφιθυμία της στάσης** – ταυτόχρονο θετικό και αρνητικό σθένος απέναντι στο αντικείμενο της στάσης. Δεν είναι το ίδιο με την ουδετερότητα, καθώς η ουδετερότητα υποδηλώνει μια μεσαία θέση μεταξύ της θετικής και της αρνητικής αξιολόγησης, και η αμφιθυμία υπονοεί την ταυτόχρονη ύπαρξη και των δύο. Υπάρχουν τρία είδη αμφιθυμίας: γνωστική (π.χ. θεωρώ ένα άτομο έξυπνο, αλλά ταυτόχρονα θεωρώ ότι δεν μπορώ να το εμπιστευτώ), συναισθηματική (π.χ. για το ίδιο άτομο υπάρχει μια συμπάθεια και αντιπάθεια / αγάπη και μίσος) και συναισθηματικο-γνωστική (π.χ. υπάρχει ένα θετικό συναίσθημα προς το αντικείμενο της στάσης αλλά ταυτόχρονα και μια αρνητική γνώμη για αυτό ή αντίστροφα – αρνητικό συναίσθημα και θετική γνώμη).
7. **Η δύναμη / ανθεκτικότητα της στάσης** – εκδηλώνεται με τη μορφή αντοχής της στάσης σε δεδομένα που είναι αντίθετα προς αυτή, δηλ. με τη μορφή αντίστασης στην αλλαγή. Το πιο ανθεκτικό είδος στάσεων είναι οι προκαταλήψεις, οπότε η πιθανότητα εξάλειψής τους είναι μικρή και η δύναμη της λειτουργίας τους μεγάλη. Επιπλέον, οι Jonas, Broemer & Diehl¹⁵⁴ υπογραμμίζουν ότι η αμφιθυμία της στάσης μπορεί να επηρεάσει την αντοχή της απέναντι στην πειθώ, καθώς και την επιρροή των στάσεων στη συμπεριφορά.
8. **Η συνεκτικότητα της στάσης** – σε ποιο βαθμό εφαρμόζονται οι στάσεις ή εάν εκφράζονται σε όλες τις πιθανές περιπτώσεις στις οποίες είναι δυνατόν να εφαρμοστούν. Ο N. Rot αναφέρει το παράδειγμα ότι « η πιο συνεπής στάση υπάρχει στην αρχή της αυτοδιάθεσης ενός λαού που αποδέχεται την εφαρμογή αυτής της αρχής σε όλες τις περιπτώσεις ενώ λιγότερο συνεπής υπάρχει σε εκείνον τον λαό που δεν την δέχεται λόγω του ότι θεωρεί ότι είναι αντίθετη προς τα συμφέροντα της χώρας του»¹⁵⁵.
9. **Η πολυπλοκότητα της στάσης** – το είδος και η ποσότητα γνώσης, συναισθημάτων και τάσεων προς δράση που περιλαμβάνονται στη στάση. Με άλλα λόγια, το επίπεδο ανάπτυξης

¹⁵⁴ Jonas, K., Broemer, P. και Diehl, M. (2000). Attitudinal ambivalence / Αμφιθυμία των στάσεων. *European Review of Social Psychology* / *Ευρωπαϊκή ανασκόπηση της κοινωνικής ψυχολογίας*, τόμ. 11. (σς. 35-74)

¹⁵⁵ Rot, N. (1983). *όπ. αν.* (σ. 332)

και σύνδεσης των συνιστωσών που συνθέτουν τη στάση. Για παράδειγμα, η πολυπλοκότητα μιας γνωστικής συνιστώσας δεν αντανακλάται μόνο στην ποσότητα της γνώσης σχετικά με το αντικείμενο της στάσης, αλλά και στο είδος της γνώσης, στο περιεχόμενο της κρίσης και στην αξιολόγηση του αντικειμένου, καθώς και στην αξιοπιστία τους (γνωστικό περιεχόμενο της στάσης). Ως εκ τούτου, διαφορετικοί άνθρωποι μπορούν να έχουν στάσεις απέναντι στο ίδιο αντικείμενο ίδιες ως προς το σθένος, αλλά συνδεδεμένες με διαφορετικά περιεχόμενα, δημιουργημένες σύμφωνα με τις υποκειμενικές εμπειρίες και τα συμφέροντα αυτών των ατόμων.

3.3.3. Τα είδη του

Στην ειδική βιβλιογραφία υπάρχουν τρεις διαιρέσεις των στάσεων¹⁵⁶:

- 1^η διαίρεση – ανάλογα με το υποκείμενο
- 2^η διαίρεση – ανάλογα με το είδος του περιεχομένου στο οποίο αναφέρονται
- 3^η διαίρεση – με βάση τη λογική θεμελίωση

Σύμφωνα με την πρώτη διαίρεση υπάρχουν **προσωπικές και κοινωνικές στάσεις**. Ενώ οι προσωπικές είναι χαρακτηριστικές μόνο για τα άτομα μεμονωμένα και με αυτές ασχολείται η ψυχολογία της προσωπικότητας, οι κοινωνικές στάσεις είναι κοινές για ένα μεγάλο αριθμό ατόμων που ανήκουν σε μία συγκεκριμένη κοινωνική μονάδα και είναι δυνατό να αναλύονται και να συγκρίνονται μεταξύ τους. Οι στάσεις αυτές αφορούν σημαντικά κοινωνικά φαινόμενα, όπως οι στάσεις απέναντι στην εθνικότητα ή σε άλλα έθνη, την θρησκεία ή σε συγκεκριμένες θρησκείες, στα ζητήματα πολέμου ή όπλων, στην αυτοδιαχείριση, στο σύστημα εκπαίδευσης κ.ά. Αν και με τις κοινωνικές στάσεις βασικά ασχολείται η κοινωνική ψυχολογία, με τον προσδιορισμό τους ασχολούνται επίσης και πολλές άλλες κοινωνικές επιστήμες, όπως οι πολιτικές επιστήμες, η κοινωνιολογία και η πολιτική οικονομία, διότι οι κοινωνικές στάσεις μπορούν να καθορίσουν τη σχέση του ίδιου του λαού τους ή κάποιου άλλου με τρέχοντα κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα και με αυτόν τον τρόπο να εφαρμόσουν θεωρητικά και πρακτικά τις καινούργιες τους γνώσεις. Για τον ίδιο λόγο, η έρευνα αυτή θα ασχοληθεί ακριβώς με τις κοινωνικές στάσεις ορισμένων εθνών, και όχι με τις προσωπικές.

Η δεύτερη διαίρεση περιλαμβάνει **πολιτικές, οικονομικές, αισθητικές και άλλων ειδών στάσεις**. Για τους σκοπούς αυτής της εργασίας, θα ληφθούν υπόψη εκείνες οι στάσεις που αφορούν τους τέσσερις πυλώνες της γεωπολιτικής ανάλυσης – τον οικονομικό, τον αμυντικό, τον πολιτικό και τον πολιτιστικό. Παρατηρούμενες στο σύνολό τους, θα δώσουν μια σαφή εικόνα των κοινωνικών στάσεων που κυριαρχούν στους λαούς που αναλύονται.

Τέλος, σύμφωνα με την τρίτη διαίρεση, υπάρχουν ποικίλοι βαθμοί λογικής θεμελίωσης των στάσεων, εκ των οποίων οι πιο ενδιαφέρουσες είναι οι **προκαταλήψεις** ως λογικά αβάσιμες

---

¹⁵⁶ Κατά: Ibid.

στάσεις, οι οποίες διατηρούνται επίμονα, δύσκολα αλλάζουν και, κατά κανόνα, ακολουθούνται από έντονα συναισθήματα. Παρόλο που μπορεί να υπάρχουν θετικές και αρνητικές προκαταλήψεις, συχνά οδηγούν σε μια εχθρική στάση ή στην καταδίκη μιας ομάδας ή ενός φαινομένου (π.χ. εθνοτικές ή φυλετικές προκαταλήψεις). Αρνητική εθνοτική προκατάληψη είναι η «αρνητική διάθεση προς ορισμένες ομάδες, με βάση μια ψευδή γενίκευση που δύσκολα αλλάζει»¹⁵⁷.

Δεδομένου ότι οι προκαταλήψεις είναι ένα είδος στάσεων, έχουν όλα τα χαρακτηριστικά τους και - πρώτα από όλα δημιουργούνται (χάρη στην κοινωνική, δια βίου μάθηση και συνήθως μέσω της μάθησης με βάση ένα υπόδειγμα – π.χ. τους γονείς-, και δημιουργούν μόνιμες διαθέσεις αντίδρασης, οι οποίες αποτελούν τη βάση της συνεκτικότητας ως προς την ανταπόκριση σε ορισμένους ερεθισμούς. Επηρεάζουν συνεχώς τη συμπεριφορά και είναι πολύπλοκες, επειδή εμπεριέχουν τη γνωστική, τη συναισθηματική και τη βουλητική συνιστώσα. Τέλος, έχουν όλες τις διαστάσεις που έχουν και οι στάσεις (τα άκρα, την πολυπλοκότητα, τον συντονισμό, τη συνεκτικότητα και τη δύναμη). Ωστόσο, ο επιστήμονας J. Harding και οι συνεργάτες του¹⁵⁸ υπογραμμίζουν ότι αυτά τα χαρακτηριστικά δεν επαρκούν για να τονίσουν εκείνες τις ιδιότητες των προκαταλήψεων από τις οποίες προκύπτει η κοινωνική τους βλάβη και η μεροληπτική τους στάση απέναντι σε ορισμένες ομάδες. Οι εν λόγω ιδιότητες είναι εξής: η απόκλιση από το κριτήριο ορθολογισμού, η παραβίαση των κανόνων δικαίου και η άρνηση του ανθρωπιστικού δικαίου.

Υπάρχουν τρία είδη προκαταλήψεων βάσει ισχύος της συναισθηματικής και της βουλητικής συνιστώσας:

1. *Οι προκαταλήψεις που αποτελούν συνέπεια συμμόρφωσης, διέγερσης και υιοθέτησης μιας αδικαιολόγητης και εσφαλμένης αντίληψης επεκτεινόμενης στο περιβάλλον στο οποίο ζει το άτομο* → είναι οι πιο εύκολες ως προς την εξάλειψη τους, επειδή δεν είναι απαραίτητο να συνοδεύονται από έντονα αρνητικά συναισθήματα και έντονη εχθρότητα,
2. *Οι προκαταλήψεις που είναι σταθερά συνδεδεμένες με τον παραδοσιακό τρόπο ζωής και αντίληψης* → είναι πιο δύσκολο να εξαλειφθούν, επειδή είναι πιο βαθιά ριζωμένες στην προσωπικότητα και αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της συμπεριφοράς και της αντίδρασης.
3. *Οι προκαταλήψεις που ακολουθούνται από έντονα αρνητικά συναισθήματα και έχουν τις ρίζες τους σε προσωπικά χαρακτηριστικά ατόμων, σε αβεβαιότητά και σε συσσωρευμένη επιθετικότητα* → είναι οι πιο δύσκολες για την εξάλειψη και την καταπολέμηση τους, επειδή αποτελούν μέρος της δομής της προσωπικότητας και εξυπηρετούν την ικανοποίηση καταπιεσμένων επιθυμιών και κινήτρων.

Αφού εμφανίζονται σε ένα μεγαλύτερο ή μικρότερο αριθμό μελών της κοινωνίας και παραδοσιακά υπάρχουν σε έθνη, είναι ένας σημαντικός παράγοντας της κοινωνικής συμπεριφοράς και, συνεπώς,

---

¹⁵⁷ Ibid., σ. 417

¹⁵⁸ Harding, J. και συν. (1969). Prejudice and Ethnic Relations / Προκαταλήψεις και εθνικές σχέσεις. *Handbook of Social Psychology / Εγχειρίδιο κοινωνικής ψυχολογίας*, τόμ. 5. (σς. 01-76)

της γεωπολιτικής ανάλυσης. Επομένως, είναι απαραίτητο να αναφέρουμε τους κοινωνικο-οικονομικούς και πολιτισμικούς παράγοντες που επηρεάζουν την εμφάνιση και τη διάδοση των προκαταλήψεων: οικονομική εκμετάλλευση, οικονομικός ανταγωνισμός μεταξύ ομάδων ή τάξεων, οικονομικές δυσκολίες της ομάδας στην οποία εμφανίζονται οι προκαταλήψεις και πιθανές και άμεσες συγκρούσεις μεταξύ των ομάδων. Ακόμα και στην Αρχαία Ελλάδα, ο Αριστοτέλης περιέγραψε τους δούλους ως εργαλείο εργασίας χωρίς βασικά ανθρώπινα χαρακτηριστικά, γεγονός που δείχνει ότι η βασική αρχή μείωσης αξίας μιας εκμεταλλεζόμενης ομάδας, υπάρχει για να δικαιολογηθεί η εκμετάλλευσή της, όταν είναι απαραίτητο. Από την πλευρά των πολιτιστικών παραγόντων είναι, επίσης, απαραίτητο να αναφερθεί η υιοθέτηση προκαταλήψεων προς μια ομάδα ή προς ένα έθνος, με τέτοιο τρόπο ώστε οι διακρίσεις συχνά να εμφανίζονται ως μέρος του πολιτισμού, ως κάποιο είδος πολιτισμικών προτύπων. Πιο συγκεκριμένα, η πηγή των προκαταλήψεων συχνά βρίσκεται στον παραδοσιακό τρόπο σκέψης, δηλαδή οι ριζωμένες αντιλήψεις και αξίες μιας ομάδας ή ενός πολιτισμού μεταδίδονται από μια γενιά στην άλλη, με αποτέλεσμα οι αρνητικές εθνοτικές προκαταλήψεις να συναντιώνται στον ίδιο λαό σε διαφορετικές ιστορικές περιόδους και συχνά να θεωρούνται απολύτως δικαιολογημένες (π.χ. οι στάσεις των Κροατών απέναντι στους Σέρβους ή των Ελλήνων απέναντι στους Τούρκους και αντίστροφα).

Συχνά η αφοσίωση σε ένα έθνος και ένα λαό δεν αναπτύσσεται μόνο με την υπογράμμιση των κοινών χαρακτηριστικών των μελών της ίδιας κοινότητας (της γλώσσας, των εθίμων και του πολιτισμού), αλλά και με την προβολή της ιστορίας τους ως διάσημης, ως πλούσιας σε επιτεύγματα, νίκες και μεγάλα έργα σε σχέση με την αξιολόγηση της ιστορίας και του πολιτισμού άλλων εθνών – λιγότερο διακεκριμένων, γνωστών και χαμηλότερης αξίας. Από εκεί προέρχεται η έννοια της ετερότητας και η εμφάνιση μιας αρνητικής αξιολόγησης των Βαλκανίων από τη Δύση, για την οποία θα αναφερθούν περισσότερα αργότερα στο πόνημα αυτό. Επιπλέον, δεν πρέπει να ξεχάσουμε ότι η μόνη χώρα που έχει μια θετική στάση απέναντι στα Βαλκάνια είναι η Τουρκία.

3.4. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ

3.4.1. Η επίδρασή του

Δεδομένου ότι οι στάσεις είναι συστήματα γνωστικών, συναισθηματικών και βουλητικών τάσεων, αντιπροσωπεύουν τη διανοητική ετοιμότητα για αντίδραση με έναν ορισμένο τρόπο. Λόγω της φύσης τους, οι κοινωνικές στάσεις επηρεάζουν τις **νοητικές λειτουργίες** (παρατήρηση, μάθηση, μνήμη, κρίση, γνώμη και επιλεκτικότητα της αντίληψης), τις **συναισθηματικές αντιδράσεις** και τη **δράση** (κίνητρα και ενέργειες). Όσο πιο απροσδιόριστη και ασαφής είναι η κατάσταση που κρίνεται, τόσο πιο μεγάλη είναι η επιρροή των στάσεων στην παρατήρηση, τη μνήμη και τη γνώμη. Σε τέτοιες περιπτώσεις, μια συγκεκριμένη στάση μπορεί να επηρεάσει την επιλογή εκείνων των παρατηρήσεων που είναι σύμφωνες με αυτή. Η μαθαίνονται ταχύτερα, μνημονεύονται καλύτερα και διατηρούνται περισσότερο εκείνα τα δεδομένα που είναι σύμφωνα με τις στάσεις που ήδη υπάρχουν σε ένα έθνος, όπως το απέδειξαν ο G. Murphy και οι συνεργάτες του σε αρκετές μελέτες κατά το 1943. Επιπλέον, ο N. Rot αναφέρει ότι «τα ανθρωπολογικά δεδομένα δείχνουν ότι από τις

αντιλήψεις, τις αξίες και τις στάσεις που χαρακτηρίζουν τα μέλη ενός συγκεκριμένου πολιτισμού εξαρτώνται τα συναισθήματα που προκαλούνται από τις ίδιες κοινωνικές καταστάσεις»¹⁵⁹. Με άλλα λόγια, η συναισθηματική στιγμή ως ουσιαστικό μέρος της στάσης έχει ως αποτέλεσμα να ανταποκρίνεται συναισθηματικά και σε μερικά χαρακτηριστικά του αντικειμένου και στα φαινόμενα σε σχέση με το αντικείμενο της στάσης (π.χ. εάν υπάρχει μια θετική στάση απέναντι σε κάποιο λαό, τότε θα υπάρξει και συμπάθεια για τον πολιτισμό του και μια θετική αξιολόγηση της ιστορίας ή της πολιτικής του). Στο τέλος, οι στάσεις έχουν σημαντική επιρροή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και τις ενέργειες, και ακριβώς γι' αυτόν τον λόγο υπάρχει η δυνατότητα πρόβλεψης των ανθρωπινών ενεργειών με βάση τον προσδιορισμό των στάσεων τους. Σε ευρύτερο επίπεδο, όταν γνωρίζονται τα συστήματα στάσεων ενός λαού και των ηγετών του, είναι ευκολότερο να προβλεφθούν τα βήματα του πολιτικού προσανατολισμού και της στρατηγικής τους. Εκτός από τις υπάρχουσες στάσεις, συχνά τις ενέργειες ενός ανθρώπου επηρεάζουν η γνώση και οι προβλέψεις των πιθανών συνεπειών στην περίπτωση που συμπεριφερθεί με κάποιο τρόπο, καθώς και οι συνθήκες στις οποίες βρίσκεται ο ίδιος εκείνη τη στιγμή.

3.4.2. Η λειτουργία του

Η βασική λειτουργία των στάσεων έγκειται στην **ικανοποίηση διαφορετικών ανθρώπινων κινήτρων**. Τα κίνητρα αντιπροσωπεύουν τις δυνάμεις οι οποίες προκαλούν την δραστηριότητα του ανθρώπου, την κατευθύνουν και τη διαχειρίζονται, προκειμένου να επιτύχουν ορισμένους στόχους. Η ύπαρξη κοινωνικών στάσεων στο επίπεδο μιας ομάδας ή ενός έθνους μπορεί να εξηγηθεί ακριβώς ως μια τέτοια ανάγκη, δηλαδή με ένα κίνητρο – το κίνητρο του ανήκειν και της αποδοχής από το περιβάλλον του ατόμου. Από την άλλη πλευρά, οι προκαταλήψεις διαμορφώνονται και διατηρούνται λόγω της ικανοποίησης πολλών προσωπικών τάσεων και στόχων, και γι' αυτό συχνά αντανακλούν αρνητικά κίνητρα, καθώς και αισθήματα ανασφάλειας και συσσωρευόμενη επιθετικότητα που δημιουργήθηκε λόγω αυτών.

Η επόμενη λειτουργία των στάσεων αντικατοπτρίζεται στον καθορισμό των **σταθερών προτύπων** για την ανθρώπινη κρίση και συμπεριφορά, γεγονός που διευκολύνει την αντιμετώπιση της τεράστιας ποικιλομορφίας καταστάσεων που ένας άνθρωπος συναντά καθημερινά. Οι στάσεις επιτρέπουν στους ανθρώπους να κατανοήσουν, να κατηγοριοποιήσουν και να επιλέξουν το είδος δράσης σε αβέβαιες ή ασαφείς καταστάσεις που με εξαιρετική δυσκολία αντέχουν.

Λαμβάνοντας όλα αυτά υπόψη, οι στάσεις διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο και στη **λήψη αποφάσεων και στη συμπεριφορά ενός ανθρώπου**. Ακριβώς αυτή η λειτουργία είναι υψίστης σημασίας για τη γεωπολιτική ανάλυση, επειδή παρέχει τη δυνατότητα της πρόβλεψης και έτσι διευκολύνει την επιλογή της πιο κατάλληλης γεωστρατηγικής.

---

¹⁵⁹ Rot, N. (1983). *όπ. αν.* (σ. 355)

3.5. Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ Η ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ

Η κοινωνική στάση είναι η αποκτηθείσα διάθεση, δηλ. η ετοιμότητα να παρατηρούμε, να σκεφτόμαστε, να αντιδρούμε συναισθηματικά και να δρούμε, αλλά με ποιο τρόπο θα υπάρξει αυτή η αντίδραση εξαρτάται από την εμπειρία του ατόμου η οποία διαμορφώνεται κατά τη διάρκεια της (κοινωνικής) ζωής. Δεδομένου ότι οι στάσεις είναι το αποτέλεσμα της **κοινωνικοποίησης του ανθρώπου**, υιοθετούνται κυρίως κατά την **κοινωνική μάθηση** – μάθηση υπό κοινωνικές συνθήκες στις οποίες δρουν διάφοροι κοινωνικοί παράγοντες (π.χ. το κοινωνικό σύστημα στο οποίο το άτομο ζει, το ανήκειν σε ένα συγκεκριμένο έθνος ή άλλες μεγαλύτερες ή μικρότερες ομάδες, η θρησκευτική συνείδηση κτλ.).

Επομένως, η διαμόρφωση στάσεων οφείλεται σε:

1. καθολικούς/γεωπολιτικούς παράγοντες που επηρεάζουν τη συνολική κοινωνική κατάσταση (π.χ. ανάπτυξη παραγωγικών δυνάμεων και σχέσεων)
2. εθνικούς παράγοντες (π.χ. το ανήκειν σε μια συγκεκριμένη ομάδα, η επιρροή του εθνικού πολιτισμού και της παράδοσης που γίνονται αποδεκτοί στο πλαίσιο της οικογενειακής εκπαίδευσης) και
3. ειδικούς παράγοντες στους οποίους η κοινωνία ή το άτομο ήταν εκτεθειμένο για μικρότερη ή μεγαλύτερη χρονική περίοδο.

Παρατηρώντας τους καθολικούς παράγοντες, μπορεί κανείς να εντοπίσει τις βασικές αιτίες των κοινωνικών κινήματων, καθώς και της έμμεσης διαμόρφωσης των στάσεων. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω άλλων παραγόντων, η επίδραση των οποίων μπορεί να διαπιστωθεί μόνο όταν οι στάσεις αναλύονται σε ευρύτερο πληθυσμό και σε μεγαλύτερο χρονικό διάστημα, και γι' αυτόν τον λόγο στην εργασία αυτή χρησιμοποιείται και ο όρος «γεωπολιτικοί παράγοντες».

Οι εθνικοί παράγοντες είναι εκείνοι που δρουν άμεσα και επιτρέπουν τον εντοπισμό των αιτιών της ύπαρξης ορισμένων στάσεων ενός ατόμου ή μίας ομάδας. Εκτός από το ανήκειν στον εθνικό πολιτισμό και την παράδοση, αυτοί οι παράγοντες περιλαμβάνουν επίσης τον παράγοντα πληροφόρησης και γνώσης σχετικά με αντικείμενα και καταστάσεις που είναι θέμα μιας στάσης, καθώς και την επιρροή των πολιτικών και θρησκευτικών θεσμών, τις διαφορετικές άμεσες ανάγκες, τα κίνητρα και τα χαρακτηριστικά της νοοτροπίας ενός έθνους.

Τέλος, υπό την επιρροή των ειδικών παραγόντων μπορεί να εξεταστεί η έκθεση σε ορισμένους τύπους μέσων μαζικής επικοινωνίας ή σε ορισμένους τρόπους οργάνωσης αυτών των επικοινωνιών. Για τη γεωπολιτική ανάλυση είναι ιδιαίτερα σημαντική η ύπαρξη αυτών των ειδικών παραγόντων επειδή «*δίνουν την πιο σαφή εικόνα για τις αιτίες και την εμφάνιση της μεταβολής στάσεων, ενώ παράλληλα επιτρέπουν την εσκεμμένη και προγραμματισμένη διαμόρφωση και*

αλλαγή στάσεων»¹⁶⁰, γεγονός που στην πραγματικότητα είναι ο γενικός στόχος οποιασδήποτε γεωστρατηγικής.

3.5.1. Οι εθνικοί παράγοντες

3.5.1.1. Η επιρροή της ομάδας

Στη γεωπολιτική ανάλυση του ψυχολογικού παράγοντα, ένα από τα πιο σημαντικά βήματα είναι ο προσδιορισμός των χαρακτηριστικών κανόνων και αξιών που διέπουν την ομάδα στην οποία ανήκουν τα άτομα, δηλ. διέπουν ένα συγκεκριμένο έθνος. Όλες οι ομάδες, όσο μεγάλες ή μικρές και να είναι, χαρακτηρίζονται από ορισμένες πεποιθήσεις, αξίες, στάσεις και απόψεις, και για αυτόν τον λόγο οι στάσεις των μελών τους θα εξαρτώνται από τους χαρακτηριστικούς, για την ομάδα κανόνες και στάσεις. «Κάθε άτομο είναι μέλος ενός μεγάλου αριθμού διαφορετικών ευρύτερων ομάδων, όπως είναι ένα έθνος ή μία κοινωνική τάξη, και μικρών όπως οι λεγόμενες πρωταρχικές ομάδες (οικογένεια, κύκλος φίλων, μονάδα εργασίας)»¹⁶¹ και όλα αυτά τα μέλη συνιστούν τον ψυχολογικό παράγοντα που διέπει αυτή την ομάδα. Ως εκ τούτου, η ομάδα καθαυτή διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση (και μεταβολή) στάσεων και η επιρροή της μπορεί να πραγματοποιηθεί με τρεις τρόπους:

- επηρεάζοντας την επιλογή, ελέγχοντας την επικοινωνία, φιλτράροντας τις πληροφορίες που θα φτάσουν στα μέλη της ομάδας, δηλ. στα μέλη ενός έθνους (ιδιαίτερα σημαντικό είναι το φιλτράρισμα των πληροφοριών που δεν είναι σύμφωνο με τις απόψεις αυτής της ομάδας – αυτές, κατά κανόνα, δεν διαδίδονται)
- υπογραμμίζοντας τις αξίες που η ομάδα (το έθνος) υποστηρίζει και σε αυτή την περίπτωση η επιλογή αξιόπιστων ατόμων τους οποίους συμπαθεί η ομάδα και τους έχει εμπιστοσύνη να μεταφέρουν και να εξαπλώνουν τις αξίες της (π.χ. για τα μέλη μιας εκκλησίας τα πιο αξιόπιστα άτομα και με μεγαλύτερη εξουσία είναι οι ιερείς αυτής της εκκλησίας, από κάποια άλλα πρόσωπα)
- παρέχοντας την κοινωνική στήριξη της ομάδας (έθνους) για τη διατήρηση των στάσεων σύμφωνα με τους κανόνες και τις αντιλήψεις της (δηλ. η ομάδα ασκεί πίεση πάνω στα μέλη της έτσι ώστε οι στάσεις τους να είναι ομοιόμορφες και να διατηρούνται – ως εκ τούτου, υποστηρίζει εκείνα τα μέλη που τις εκπροσωπούν και επιβάλλει κυρώσεις σε εκείνα που διαφωνούν).

Θα πρέπει να τονιστεί ότι η επίδραση των πρωτογενών ομάδων (της οικογένειας, των φίλων και των μονάδων εργασίας), όπως και των ομάδων γενικώς, μπορεί να υπάρξει μόνον όταν αυτές οι ομάδες είναι σημείο της αναφοράς για το άτομο, δηλαδή μόνον όταν αυτές οι ομάδες θεσπίσουν κανόνες τους οποίους τα άτομα αποδέχονται και ταυτίζονται με αυτούς. Επιπλέον, είναι δυνατόν ένα άτομο να μην ανήκει σε μια ορισμένη ομάδα και να ταυτίζεται με τους κανόνες της λόγω της επιθυμίας να ανήκει σ' αυτήν. Αυτό γίνεται, επειδή θεωρεί ότι η ομάδα που αποτελεί για αυτόν

¹⁶⁰ Rot, N. (1983). *όπ. αν.* (σ. 361)

¹⁶¹ *Ibid.*

σημείο αναφοράς αποτελεί κριτήριο αξιολόγησης της συμπεριφοράς του και κριτήριο διαμόρφωσης διαφορετικών στάσεων. Σύμφωνα με τον H. H. Kelley¹⁶², η ομάδα ενθαρρύνει τη διατήρηση ορισμένων κανόνων, τη δημιουργία καινούργιων και για αυτόν τον λόγο έχει μια κανονιστική λειτουργία. Κοιτάζοντας το γεγονός αυτό από την πλευρά ενός λαού, κατανοεί με ποιον τρόπο διαμορφώνονται οι εθνικοί κανόνες, οι αξίες και οι στάσεις.

3.5.1.2. Η επιρροή του εθνικού πολιτισμού

Όταν αναφερόμαστε στους κανόνες και στους χαρακτηριστικούς τρόπους αντίδρασης μιας ευρύτερης ομάδας, όπως είναι ένα έθνος, συχνά χρησιμοποιούμε τον όρο κουλτούρα αυτής της ομάδας, ή, πιο συγκεκριμένα τον όρο του εθνικός πολιτισμός. Κατά την διαδικασία αποδοχής ενός πολιτισμού, κάθε άτομο – μέλος μιας τέτοιας ομάδας υιοθετεί την κουλτούρα της ευρύτερης κοινότητας στην οποία ανήκει. Ακόμη και οι κοινωνικές στάσεις, οι στάσεις απέναντι σε πολλά σπουδαία κοινωνικά φαινόμενα, εξαρτώνται σημαντικά από τις πεποιθήσεις, τις αξίες και τους κανόνες που χαρακτηρίζουν ορισμένους τύπους ευρύτερων ομάδων στις οποίες ανήκει το άτομο¹⁶³. Η επιρροή του πολιτισμού για τη δημιουργία ορισμένων στάσεων μπορεί να εξηγήσει και τον λόγο της εξάπλωσής τους στα μέλη ενός συγκεκριμένου έθνους, μπορεί επίσης να εξηγήσει και τον λόγο της σχετικής βιωσιμότητας τέτοιων στάσεων που εμφανίζονται περιστασιακά σε μεγαλύτερο αριθμό γενεών. Διεξήχθησαν έρευνες που απέδειξαν ότι ακόμη και οι προκαταλήψεις κατά ορισμένων εθνών όπως και η προτίμηση για άλλα, μπορούν να μεταδοθούν από τη μια γενιά στην άλλη.¹⁶⁴

3.5.1.3. Η επιρροή των πολιτικών και των θρησκευτικών οργανώσεων

Το να ανήκει κανείς σε έναν συγκεκριμένο θρησκευτικό ή πολιτικό οργανισμό δεν είναι από μόνο του ένας τόσο σημαντικός παράγοντας για τη διαμόρφωση συγκεκριμένων στάσεων, όσο είναι ένδειξη της εκ των προτέρων ύπαρξης ορισμένων στάσεων τις οποίες έχει ένα άτομο ή μια ομάδα και οι οποίες επηρεάζουν την προτίμηση των εν λόγω οργανισμών. Με τη συμμετοχή σε αυτούς και την αποδοχή των χαρακτηριστικών τους κανόνων και συστημάτων αξιών, ενισχύονται πολλές ήδη υπάρχουσες στάσεις, ενώ διαμορφώνονται και άλλες που προκύπτουν στη συνέχεια από αρχικές απόψεις. Σύμφωνα με μερικές μελέτες, έχει αποδειχθεί ότι πιο συχνές είναι εκείνες οι περιπτώσεις στις οποίες αξίες χαρακτηριστικές για μια συγκεκριμένη θρησκευτική διδασκαλία υιοθετούνται καθημερινά με μεγαλύτερη ένταση από άτομα που δεν αισθάνονται μέλη της εκκλησίας, παρά από εκείνα τα μέλη που ταυτίζονται με αυτή. Εντούτοις, τα θρησκευτικά ιδρύματα και οι ιεροκήρυκές τους μπορούν να αποτελέσουν τον κατάλληλο ψυχολογικό μηχανισμό για την εφαρμογή μιας καθορισμένης στρατηγικής κατά τη διαμόρφωση ή τη μεταβολή στάσεων. Δεδομένου ότι τα μέλη πιέζονται να συμμορφωθούν και να τηρήσουν θρησκευτικούς

¹⁶² Κατά: Holvland, C. I., Janis I. L. Kelley, H. H. (1953). *Communication and persuasion / Επικοινωνία και πειθώ*. New Haven: Yale University Press.

¹⁶³ Rot, N. (1983). *όπ. αν.* (σ. 362)

¹⁶⁴ Bogardus, E.S. (1928/1947). *Immigration and race attitudes / Μετανάστευση και φυλετικές συμπεριφορές*. Βοστώνη: D. C. Health and Company. (σς. 280–290)

κανόνες και αξίες, το κάνουν με φόβο να μη απορριφθούν. Με αυτόν τον τρόπο παραβιάζεται η συνείδηση τους και η εμπιστοσύνη στην ταυτότητα τους.

3.5.1.4. Ο ρόλος της πληροφόρησης και της γνώσης

Προκειμένου να πειστεί κάποιος σε κάτι ή προκειμένου να προσπαθήσει να διαμορφώσει μια συγκεκριμένη στάση σε ένα άτομο, η συνήθης γενική ανθρωπινή πρακτική είναι να το προσπαθήσει μέσω της παρουσίασης πληροφοριών εκείνων που αποτελούν τη λογική βάση αυτών των στάσεων. Οι εμπειρίες που οι άνθρωποι αποκτούν σχετικά με τα φαινόμενα και οι γνώσεις που έχουν για αυτά αναμφισβήτητα αποτελούν παράγοντα για τη διαμόρφωση των στάσεων. Τα γεγονότα και οι γνώσεις αν και διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των στάσεων, η επιρροή τους περιορίζεται από διάφορους παράγοντες: την παρεμπόδιση της γνώσης, την λειτουργία της εξουσίας, τα προσωπικά συμφέροντα και κίνητρα. Οι πληροφορίες συμβάλουν στη δημιουργία των στάσεων συνήθως είναι σύμφωνες με τις στάσεις που ήδη υπάρχουν σ' ένα άτομο και συνήθως πηγάζουν από προσωπικά κίνητρα. Με αυτόν τον τρόπο πραγματοποιείται ένα από τα πιο σημαντικά ανθρώπινα χαρακτηριστικά – η τάση για την εναρμόνιση των απόψεων και των στάσεων του ατόμου με την εξάλειψη της γνωστικής αναντιστοιχίας – φαινόμενο που αποτελεί κινητήρια δύναμη.

3.5.2. Οι ειδικοί παράγοντες

Για την έρευνα αυτή, θα ληφθούν υπόψη οι ειδικοί παράγοντες σε σχέση με:

1. την ομάδα και
2. την επικοινωνία.

Από αυτούς τους παράγοντες εξαρτάται η επιρροή της πειθούς στη δημιουργία των στάσεων υπέρ των οποίων είναι η συγκεκριμένη ομάδα. Έτσι εκτός από την ατμόσφαιρα στην ομάδα και το περιεχόμενο των ομαδικών κανόνων είναι σημαντικοί η σταθερότητά τους, ο βαθμός της δυνατότητας αιτιολόγησής τους και ο έλεγχος της διατήρησής τους.

Όσο πιο αποφασιστικά οι ομαδικές αξίες υιοθετούνται από τα μέλη της, τόσο πιο δύσκολα θα είναι να αλλάξουμε τις στάσεις τους. Εάν υπάρχει θέληση τα μέλη μιας συγκεκριμένης οργάνωσης να είναι ανθεκτικά στην προπαγάνδα εναντίον της, τότε είναι σημαντικό να διασφαλιστεί μια σταθερή πίστη στην ορθότητα των στάσεων και των ιδεών για τις οποίες η οργάνωση έχει δεσμευτεί. Κατά συνέπεια, διατηρούνται με μεγαλύτερη επιμονή εκείνοι οι ομαδικοί κανόνες και στάσεις στους οποίους το μέλος έχει περισσότερη εμπιστοσύνη. Δεν πρέπει να ξεχνάμε το γεγονός που αναφέρουν ο H. H. Kelley και ο E. H. Volkart¹⁶⁵. Η επίθεση κατά των στάσεων εκείνων των μελών, που δεν ήταν απόλυτα πεπεισμένα για τη σημασία των ομαδικών στάσεων είχε επιρροή, ενώ στα μέλη που ήταν βαθιά πεπεισμένα για την ακρίβεια και την αξία τους, η επίθεση είχε ακριβώς το

---

¹⁶⁵ Kelley, H. H. και Volkart, E. H. (1952). The resistance to change of group-anchored attitudes / Η αντίσταση στην αλλαγή των ομάδα-αγκυροβολημένων στάσεων. *American Sociological Review* / Αμερικανική κοινωνιολογική ανασκόπηση, αρ. 17. (σς. 453-465)

αντίθετο αποτέλεσμα από το επιθυμητό και αναμενόμενο – τους ενίσχυσε ακόμα και περισσότερο τις πεποιθήσεις τους. Επομένως, είναι απαραίτητο να λάβουμε υπόψη αυτούς τους παράγοντες όταν σχεδιάζουμε μια συγκεκριμένη γεωστρατηγική, προκειμένου να επιλέξουμε τους πλέον κατάλληλους ψυχολογικούς μηχανισμούς για την εφαρμογή της. Επιπλέον, ο έλεγχος της διατήρησης των ομαδικών κανόνων είναι σημαντικός, διότι σε περιπτώσεις όπου «δεν υπάρχει αποτελεσματικό σύστημα ελέγχου, μέσω της λειτουργίας διάφορων μέσων πειθούς, η μεταβολή των στάσεων είναι πιο εύκολη και συχνότερη από εκεί όπου υπάρχει ένα σύστημα αποτελεσματικού ελέγχου»¹⁶⁶. Ακριβώς χάρη στην ύπαρξη των ειδικών παραγόντων σε σχέση με την ομάδα, μπορεί να εξηγηθεί ένα σοβαρό γεωπολιτικό ζήτημα που είναι πιθανό να είχε οδηγήσει εν μέρει στην διάλυση της πρώης Γιουγκοσλαβίας. Σύμφωνα με τον N. Rot, σε πολλούς προσήλυτους, τα άτομα που μετακινούνται από τη μία θρησκεία στην άλλη ή από έναν οργανισμό με μια ιδεολογία σε έναν άλλο με την αντίθετη, συναντιέται το φαινόμενο του «φανατισμού» και μια ιδιαίτερη επιμέλεια στην τήρηση των κανόνων, την έκφραση των αντιλήψεων και των χαρακτηριστικών στάσεων για την ομάδα με την οποία ταυτίζονται. Έτσι, στη σέρβικη γλώσσα κατά τους αιώνες της Οθωμανικής αυτοκρατορίας δημιουργήθηκε μια περίφημη παροιμία για αυτούς που άλλαξαν τη θρησκεία τους ότι είναι «Τουρκοί μεγαλύτεροι/χειρότεροι από τους ίδιους τους Τούρκους». Χρησιμοποιείται (ακόμα και σήμερα) στην περίπτωση των Βοσνίων, οι οποίοι χάρη στην αποδεκτή μουσουλμανική θρησκεία ταυτίζονται περισσότερο με τους Τούρκους, παρά με τους Σλάβους προγόνους τους των οποίων την γλώσσα και τα έθιμα χρησιμοποιούν καθημερινά.

Για τους ειδικούς παράγοντες σε σχέση με την επικοινωνία, μπορούμε να διακρίνουμε τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

- πιο αποτελεσματικές είναι οι ανακοινώσεις ενώπιον των άλλων, δηλαδή σε μια ενιαία ομάδα → επηρεάζουν άμεσα την δημιουργία των στάσεων, απ'ό,τι όταν γίνονται δεκτές σε μια μεμονωμένη κατάσταση,
- πιο δύσκολα αλλάζουν και πιο σταθερά διατηρούνται εκείνες οι στάσεις που εκδηλώνονται δημοσίως,
- μεγαλύτερη επίδραση έχουν εκείνες οι ανακοινώσεις που οδηγούν στη δημιουργία ή τη διατήρηση των στάσεων που θεωρούνται ότι οδηγούν στην επίτευξη του κύριου στόχου.
- η μονόπλευρη πληροφόρηση, κατά την οποία διαδίδονται μόνο θετικά χαρακτηριστικά και επιχειρήματα σε σχέση με έναν συγκεκριμένο όρο, έχει παρόμοιο αποτέλεσμα με την αμφίδρομη, η οποία, όμως, έχει το πλεονέκτημα να δημιουργεί μεγαλύτερη αντίσταση στην εχθρική προπαγάνδα,
- η εμπιστοσύνη στον επικοινωνιακό φορέα είναι μεγαλύτερη όταν εκτιμάται πως είναι ειδικός ή ειλικρινής – αν αξιολογηθεί ότι ο επικοινωνιακός φορέας έχει προσωπικό συμφέρον να γίνει αποδεκτή η στάση του, μειώνεται η εμπιστοσύνη σε αυτόν, όπως και η επιτυχία της δημιουργίας μιας συγκεκριμένης στάσης,

---

¹⁶⁶ Rot, N. (1983). *όπ. αν.* (σ. 379)

- συχνά η κατάσταση του επικοινωνιακού φορέα μπορεί να επηρεάσει την αποδοχή της στάσης – όσο υψηλότερη η θέση του, τόσο μεγαλύτερη η πιθανότητα να γίνει αποδεκτή η στάση του (επίσης, η πιθανότητα να γίνει αποδεκτή η στάση είναι μεγαλύτερη αν είναι σύμφωνη με το ήδη υπάρχον σύστημα, παρά όταν δεν είναι).

3.5.3. Η συντήρηση του ψυχολογικού παράγοντα και η απόκτηση της αντίστασης στην αλλαγή

Υπάρχουν διάφορες αιτίες της αντίστασης του ψυχολογικού παράγοντα στην αλλαγή¹⁶⁷. ο επιλεκτικός χαρακτήρας της παρατήρησης και της μνήμης καθορίζονται από τις υπάρχουσες στάσεις (π.χ. αποφεύγουμε να γνωρίσουμε δεδομένα που είναι αντίθετα προς αυτές), η πίεση των ομάδων στις οποίες ανήκουμε για να τηρούμε χαρακτηριστικές στάσεις για αυτές, το γεγονός ότι οι στάσεις αντιπροσωπεύουν σταθερά πρότυπα, ο πολλαπλός λειτουργικός τους χαρακτήρας, οι διάφοροι τύποι αμυντικών μηχανισμών και η σταδιακή απόκτηση άμυνας στην ισχύ των επιχειρημάτων που αντιβαίνουν στις υπάρχουσες στάσεις.

Αυτό που προστατεύει τη διατήρηση του ψυχολογικού παράγοντα από τη συνεχή και έντονη επίθεση χειραγώγησης, της πειθούς και της προπαγάνδας είναι το γεγονός ότι οι στάσεις διαμορφώνονται ανάλογα με το ανήκειν σε ορισμένες ομάδες, τις γνώσεις και την πληροφόρηση, καθώς και με τα κίνητρα και τα προσωπικά χαρακτηριστικά. Έτσι, οι υπάρχουσες στάσεις επηρεάζουν στο να θυμόμαστε και να παρατηρούμε όλα όσα είναι σύμφωνα με αυτές, και στο να αγνοούμε και να αποφεύγουμε όλα όσα είναι σε αντίθεση με αυτές. Εκτός από την εξωτερική πίεση να τηρούνται οι ομαδικοί κανόνες και τις κυρώσεις που η ομάδα επιβάλλει αν δεν διατηρούνται, τα ίδια τα μέλη τείνουν να τις εκπληρώνουν λόγω του κινήτρου να γίνουν αποδεκτά και αναγνωρισμένα, να ανήκουν κάπου. Από την άλλη πλευρά, οι στάσεις αντιπροσωπεύουν σταθερά πρότυπα χάρη στα οποία τα φαινόμενα ευκολότερα κατηγοροποιούνται, οι αποφάσεις γρηγορότερα λαμβάνονται και αυτό είναι ένα σημαντικό κίνητρο για την αντίσταση στην αλλαγή. Βοηθούν, επίσης, στη διατήρηση της αυτοεκτίμησης, στην εκπλήρωση διαφορετικών ενδιαφερόντων και την ικανοποίηση των κινήτρων, όπως είναι η απελευθέρωση της συσσωρευόμενης επιθετικότητας.

Άλλοι τρόποι διατήρησης και προστασίας των στάσεων είναι οι αμυντικοί μηχανισμοί με τη μορφή άρνησης ή απομόνωσης νέων δεδομένων και ενίσχυσης της προηγούμενης στάσης. Επιπλέον, νέα δεδομένα και επιχειρήματα σταδιακά χάνουν τη δύναμή τους, εάν η άμυνα από επιθέσεις έχει αρχίσει από πριν – όσο πιο συχνά το άτομο συναντά αντίθετα επιχειρήματα και εμμένει στις υπάρχουσες στάσεις, τόσο μεγαλύτερη είναι η αντίστασή του στη μεταβολή. Είναι πάντα ευκολότερο να αλλάξουμε τις πεποιθήσεις εκείνων των οποίων η κριτική και τα αντίθετα επιχειρήματα δεν γνωρίζουμε, έτσι ώστε να είναι λιγότερο αντιθετικά και σταθερά. Ωστόσο,

---

¹⁶⁷ Ibid., σ. 406

υπάρχουν διάφοροι τρόποι απόκτησης αντίστασης. Σύμφωνα με τον W. McGuire¹⁶⁸, οι πιθανές μέθοδοι να δημιουργηθεί η αντίσταση στην πειθώ είναι οι εξής:

1. οι δημόσιες δηλώσεις των στάσεων και των πεποιθήσεων τις οποίες το υποκείμενο διαθέτει, γεγονός που θα το οδηγήσει να δεσμευτεί ακόμα και περισσότερο με αυτές,
2. η σύνδεση στάσεων με άλλες γνώσεις, πεποιθήσεις και αξίες,
3. η πρόκληση ορισμένων ψυχικών καταστάσεων προκειμένου να εμφανιστεί η αντίσταση κατά την προσπάθεια αλλαγής των υπαρχουσών στάσεων,
4. η σκόπιμη και συστηματική δημιουργία αντίστασης στην πειθώ.

Η συστηματική ιδεολογική προετοιμασία είναι ένας από τους πιο αποτελεσματικούς τρόπους δημιουργίας της αντίστασης. «Η εξοικείωση με το περιεχόμενο που στηρίζει τη συγκεκριμένη ιδεολογία (ιδεολογική εκπαίδευση), θα κάνει τις στάσεις και τις πεποιθήσεις πιο ασφαλείς και ανθεκτικές στις επιθέσεις εναντίον τους. Η προσπάθεια αποδοχής μιας διαφορετικής ιδεολογίας από την ήδη υιοθετημένη, συναντά έντονη αντίσταση»¹⁶⁹. Τα στοιχεία αυτά εξηγούν τις δυσκολίες μεταβολής των στάσεων των μουσουλμάνων πολιτών της Βοσνίας και Ερζεγοβίνης ή ακόμα καλύτερα των σαλαφιστών και των μελών του δικτύου τρομοκρατών του DAESH.

---

¹⁶⁸ McGuire, W. J. (1964). Introducing Resistance to Persuasion / Εισαγωγή αντίστασης στην πειθώ. *Advances in Experimental Social Psychology / Πρόδος στην πειραματική κοινωνική ψυχολογία, τόμ. 1*. Νέα Υόρκη: Academic Press. (σς. 192-229)

¹⁶⁹ Rot, N. (1983). *όπ. αν.* (σ. 409)

4. ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ

4.1. Η ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά των κοινωνικών στάσεων είναι ότι σπανίως μπορούν να υπάρχουν μεμονωμένες, δηλαδή ότι συνηθέστερα συνδέονται με πολλές άλλες στάσεις, κρίσεις, αξίες και απόψεις. Αυτή η σύνδεση μπορεί να συμβεί σε τρία διαφορετικά επίπεδα:

Πίνακας 01. Γραφική απεικόνιση της δομής ανάπτυξης του ψυχολογικού παράγοντα

1^ο ΕΠΙΠΕΔΟ – ΣΥΝΔΡΟΜΟ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΤΑΣΕΩΝ

Οι κοινωνικές στάσεις αλληλοσυνδέονται δημιουργώντας ένα σύστημα, που ονομάζεται **σύνδρομο** και αντιπροσωπεύει το πρώτο επίπεδο ανάπτυξης του ψυχολογικού παράγοντα. Ορισμένες από τις βασικές διαστάσεις του συνδρόμου στα άτομα, πάνω στις οποίες έχουν πραγματοποιηθεί προηγούμενες έρευνες, είναι ¹⁷⁰ : φιλελευθερισμός - συντηρητισμός, θρησκευτικότητα - μη θρησκευτικότητα, ανθρωπισμός - απανθρωπία, εθνικισμός - διεθνισμός και εξελικτισμός - επαναστατικότητα. Σύμφωνα με τον N. Rot, κάθε μία από αυτές τις διαστάσεις εκδηλώνεται σε μια σειρά στάσεων, δηλ. σε ένα ολόκληρο σύνδρομο των κοινωνικών στάσεων, και σε σχέση με «τα βασικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, τα κίνητρα και τα χαρακτηριστικά της ιδιοσυγκρασίας και καθεμία από αυτές [τις διαστάσεις] αντιπροσωπεύει τον προσανατολισμό προς μια ευρεία ομάδα κοινωνικών φαινομένων που περιλαμβάνει περισσότερες στάσεις και απόψεις για τα εν λόγω φαινόμενα, όπως είναι διάφοροι κοινωνικοί θεσμοί (π.χ.

¹⁷⁰ Κατά: Guilford, J. P. (1959). *Personality* / Προσωπικότητα. Νέα Υόρκη: McGraw-Hill.

εκκλησία, γάμος, τρόπος διακυβέρνησης της κοινωνίας) ή κοινωνικές ομάδες (π.χ. εθνότητες και εθνικότητες, κοινωνικές τάξεις, φυλές) ή κοινωνικές ενέργειες (π.χ. άσκηση πολιτικών ελευθεριών, συστήματα κυρώσεων που εφαρμόζονται σε μια κοινωνία κτλ.)»¹⁷¹. Δεδομένου ότι τα σύνδρομα είναι σημαντικά για την κατανόηση της κοινωνικής συμπεριφοράς των ανθρώπων μιας κοινότητας, ο Guilford υπογραμμίζει ότι η ανάπτυξή τους εξαρτάται από τις κοινωνικές συνθήκες στις οποίες ζουν οι άνθρωποι, καθώς και από την άμεση κοινωνική και προσωπική κατάσταση, πιο συγκεκριμένα, από τα (μη) ικανοποιημένα κίνητρα¹⁷².

Η γεωπολιτική σημασία του συνδρόμου ως πρώτου επιπέδου εμφάνισης του ψυχολογικού παράγοντα, έγκειται στην ενημέρωση για την κοινωνική συμπεριφορά των ανθρώπων, διευκολύνει στην πρόβλεψη αυτής της συμπεριφοράς και συμβάλλει στην κατανόηση τόσο της κοινωνικής όσο και της πολιτικής συμπεριφοράς εν γένει. Δεδομένης της εξαιρετικά αναπτυγμένης βουλευτικής συνιστώσας των στάσεων, το επικρατούν σύνδρομο μπορεί συχνά να είναι ο υποκινητής των αποφάσεων που λαμβάνονται στην εσωτερική και την εξωτερική πολιτική ορισμένου έθνους, παρόλο που το σύνδρομο είναι λιγότερο περίπλοκο από το σύστημα αξιών που αποτελούν ένα έθνος.

2^ο ΕΠΙΠΕΔΟ – ΣΥΣΤΗΜΑ ΑΞΙΩΝ

Το επόμενο επίπεδο ανάπτυξης του ψυχολογικού παράγοντα είναι το **σύστημα αξιών**. Οι αξίες στην κοινωνική ψυχολογία έχουν ως αποτέλεσμα τη διάθεση για μια συμπεριφορά και για στόχους στην επίτευξη των οποίων κατευθύνεται η συμπεριφορά. Τα δύο σημαντικά χαρακτηριστικά των αξιών έγκεινται στο γεγονός ότι αυτές οι διαθέσεις αποσκοπούν στην επίτευξη στόχων, που είναι επιθυμητοί και σπουδαίοι για τον άνθρωπο, και ότι επικεντρώνονται στη δομή της προσωπικότητας ενός ατόμου οδηγώντας τον μόνιμα σε ορισμένες δραστηριότητες.

Για να δείξουμε την ουσία της προσωπικότητας ενός ατόμου πρέπει να καθορίσουμε τις χαρακτηριστικές αξίες του¹⁷³, και για να δείξουμε την ουσία του έθνους – το σύστημα των κοινωνικών αξιών. Οι κοινωνικές αξίες είναι εκείνες οι αξίες που σχετίζονται με κοινωνικά σημαντικά φαινόμενα και αντιπροσωπεύουν πολύ γενικές διαθέσεις οι οποίες καθορίζουν ένα ευρύ φάσμα κοινωνικής συμπεριφοράς, ενώ οι πολιτικές αξίες είναι εκείνες που σχετίζονται με τις ιδέες για την πολιτική και την οικονομική οργάνωση της κοινωνίας. Πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι, εκτός από την επιθυμία και την επικέντρωση, οι κοινωνικές αξίες χαρακτηρίζονται από τη γενικότητα και από την κοινωνική σημασία.

Το σύστημα αξιών διαμορφώνεται με τη σύνδεση μιας σειράς ατομικών κοινωνικών στάσεων σε μια γενική στάση απέναντι σε ένα μεγαλύτερο αριθμό κοινωνικών φαινομένων, η οποία

¹⁷¹ Rot, N. (1983). *όπ. αν.* (σ. 334)

¹⁷² *Ibid.*, σ. 335.

¹⁷³ Κατά: Allport, G. W. (1961). *Pattern and Growth in Personality / Πρότυπο και ανάπτυξη της προσωπικότητας*. Σαν Ντιέγκο: Harcourt College Pub.

περιλαμβάνει όλες εκείνες τις σχέσεις που αποτελούν το περιεχόμενο καθεμίας από τις ενσωματωμένες στάσεις. Όταν μια τέτοια ενσωμάτωση επιτευχθεί και αποτελέσει κατάλληλη αξία, αυτή γίνεται πηγή και πολλών καινούργιων σχέσεων και στάσεων, όπως και καθοριστικός παράγοντας για ένα ευρύ φάσμα συμπεριφορών¹⁷⁴.

Περισσότερες ξεχωριστές κοινωνικές αξίες μπορούν να ενσωματωθούν σε μια ακόμα γενικότερη διάθεση που αποτελεί την ιδεολογία.

3^ο ΕΠΙΠΕΔΟ – ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ

Το τρίτο και το υψηλότερο επίπεδο έκφρασης του ψυχολογικού παράγοντα είναι η **ιδεολογία** – ένα σύστημα ιδεών εκφραζόμενο σε όλες τις μορφές κοινωνικής συνείδησης (ηθική, δίκαιο, πολιτική, επιστήμη, θρησκεία, τέχνη), χαρακτηριστικό για μια ορισμένη εποχή ή για μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα¹⁷⁵. Η ιδεολογία αποκτάται κατά τη διάρκεια της ζωής και, σύμφωνα με τον επιστήμονα H. Eysenck μαθαίνεται μέσω της εργαλειακής μάθησης υπό όρους¹⁷⁶. Αν και οι στάσεις και οι αξίες αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της, ο συγγραφέας N. Rot τονίζει ότι η ιδεολογία είναι πιο δυνατή και σταθερή διάθεση και δεν αντιπροσωπεύει απλώς το άθροισμά τους, αλλά την ισχυρή τους σύνδεση και ενοποίηση. Ως χαρακτηριστικά της ιδεολογίας ορίζονται¹⁷⁷:

- **οι παγιωμένες πεποιθήσεις που συνθέτουν την ιδεολογία και η αντοχή της στις προσπάθειες αλλαγής** – αλληλοϋποστηρίζονται και αντιτίθενται σε κάθε αμφισβήτηση,
- **η εμμονή στη μη παραβίαση και η πλήρη προσκόλληση** – απαιτείται από τους δηλωμένους υποστηρικτές μιας ιδεολογίας να την υιοθετήσουν πλήρως και να τηρήσουν με συνέπεια τις χαρακτηριστικές της πεποιθήσεις,
- **η καθολικότητα των πεποιθήσεων και η ευρεία εφαρμογή τους** αφορούν ένα ευρύ φάσμα φαινομένων και αποτελούν τη βάση για τον προσανατολισμό σε πολλά και διάφορα θέματα,
- **ο προσανατολισμός της ιδεολογίας προς τη δράση** της ιδεολογίας περιλαμβάνει την απαίτηση για την πραγματοποίηση των πεποιθήσεων οι οποίες αποτελούν το περιεχόμενό της, παρουσιάζουν μια γενική ετοιμότητα για δράση και είναι οι άμεσοι εκκινητές δράσης σύμφωνα με το περιεχόμενο των ιδεολογικών πεποιθήσεων τους.

Αυτά τα χαρακτηριστικά των ιδεολογιών τους τα καθιστούν **συνεκτικά συστήματα κατανοήσεων και πεποιθήσεων, συνοδευόμενα από έντονες θέρμες και ισχυρές κινητήριες ενέργειες.**

¹⁷⁴ Rot, N. (1983). *όπ. αν.* (σ. 325)

¹⁷⁵ Κατά: Klajn, I. και Šipka, M. (2008). *Veliki rečnik stranih reči i izraza / Ένα μεγάλο λεξιλόγιο ξένων λέξεων και εκφράσεων*. Νόβι Σαντ: Προμηθέας. (σ. 484)

¹⁷⁶ Eysenck, H. (1954). *The Psychology of Politics / Η Ψυχολογία της Πολιτικής*. Λονδίνο: Routledge και Kegan.

¹⁷⁷ Rot, N. (1983). *όπ. αν.* (σ. 325). Κατά: Shils, E. και Johnson, H.M. (1968). *Ideology / Ιδεολογία. International encyclopedia of social sciences / Διεθνής εγκυκλοπαίδεια κοινωνικών επιστημών. τόμ. 6 & 7*. Νέα Υόρκη: Macmillian & Free Press. (σς. 66-85)

Δημιουργούνται, υιοθετούνται και διατηρούνται με βάση διάφορες ανθρώπινες ανάγκες (π.χ. την ανάγκη για προσαρμογή στο σύνθετο κόσμο των φαινομένων και των γεγονότων, τα οποία μπορούν να εξηγηθούν και να ερμηνευθούν με διαφορετικό τρόπο). Με άλλα λόγια, αποτελούν οδηγούς για την καθημερινή ζωή των μελών εκείνων των ομάδων των οποίων τα συμφέροντα εκπροσωπούν. Οι ιδεολογίες συχνά είναι **συστήματα ιδεών και αρχών** μέσω των οποίων **ορισμένες δυνάμεις στην κοινωνία επιθυμούν να εξασφαλίσουν την επιρροή τους, καθώς οι κυβερνητικές δυνάμεις να επιθυμούν να διαφυλάξουν και εξασφαλίσουν την εξουσία τους.** Επομένως, όλες οι ιδεολογίες έχουν τους αρχάριους – πρόσωπα ή ομάδες που αρχικά υπακούνε και συστηματικά και σταδιακά διαμορφώνονται και εξελίσσονται / καθώς και τους οργανωμένους θεσμούς που τις εκπροσωπούν, τις υπερασπίζονται και τις διαδίδουν. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, τα δύο πιο διαδεδομένα και πιο σημαντικά είδη ιδεολογιών στον σύγχρονο κόσμο είναι οι κοινωνικοπολιτικές και θρησκευτικές-εκκλησιαστικές ιδεολογίες. Οι πρώτες αποτελούν συστήματα αξιών και στάσεων των οποίων τα περιεχόμενα αποτελούνται από πεποιθήσεις και ισχυρισμούς για κοινωνικοπολιτικά ζητήματα. Όταν αναφέρεται ο όρος ιδεολογίες, πάρα πολύ συχνά εννοείται αυτό το είδος ιδεολογιών. Οι δεύτερες προσφέρουν απαντήσεις σε δύσκολες ερωτήσεις σχετικά με τα αίτια, τον σκοπό, την διάρκεια της ύπαρξης, τη διάρκεια, τον τόπο και τον ρόλο του ανθρώπου στον κόσμο, καθώς και τον καθορισμό της φύσης και των καθηκόντων του.

Δεν πρέπει να λησμονούμε ότι ενώ η κάθε ιδεολογία βασίζεται στα χαρακτηριστικά συστήματα αξιών και σύνδρομα κοινωνικών στάσεων, σε αντίθεση με αυτά έχει διαφορετικό προσανατολισμό προς τους άλλους και είναι αδύνατο να επηρεαστεί από τις εξωτερικές επιρροές ή ψυχολογικούς μηχανισμούς. Ένα εξαιρετικό παράδειγμα αυτής της πραγματικότητας είναι ο σαλαφισμός ο οποίος, ως η θρησκευτική ιδεολογία οδηγεί αλάνθαστα τα μέλη του οργανισμού DAESH, δεν επηρεάζεται λόγω της αντοχής του και διαθέτει όλα τα προαναφερθέντα χαρακτηριστικά μιας ιδεολογίας. Οι θρησκευτικές ιδεολογίες από την εξουσία στην οποία αναφέρονται και χάρη στην οποία διατηρούνται, αποτελούν έναν πολύ σημαντικό παράγοντα συμπεριφοράς, διότι προσφέρουν μια συνεκτική αντίληψη του κόσμου. Οι κανόνες συμπεριφοράς που αποτελούν αναπόσπαστο μέρος τους είναι λεπτομερείς και αυστηροί και μέσω αυτών καταφέρνουν να ελέγχουν τους κανόνες συμπεριφοράς όχι μόνο των ατόμων, αλλά και των θρησκευτικών ομάδων όπως είναι οι λαοί. «Σε μερικές περιπτώσεις, όπως στην περίπτωση των Βαλκανικών Μουσουλμάνων (νότιας) σλαβικής καταγωγής, οι θρησκευτικές πεποιθήσεις και οι κανόνες συμπεριφοράς αποτελούν την κύρια δύναμη της δημιουργίας μελών της μουσουλμανικής πίστης ως ξεχωριστού έθνους.»¹⁷⁸

---

¹⁷⁸ Rot, N. (1983). *όπ. αν.* (σ. 330)

4.2. Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ ΣΤΗ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ

Ο ψυχολογικός παράγοντας είναι ένας μετα-παράγοντας που διαπερνά όλους τους τέσσερις πυλώνες της γεωπολιτικής ανάλυσης. Αυτός προέρχεται από την ανάλυσή τους, αλλά ταυτόχρονα τους επηρεάζει. Με άλλα λόγια, οι στάσεις επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο εκδηλώνεται μια ορισμένη συμπεριφορά, και πάλι η συμπεριφορά αυτή επηρεάζει τον σχηματισμό, την παγίωση και τη μεταβολή των κοινωνικών στάσεων.

Υπάρχουν αρκετοί τύποι εκδήλωσης του ψυχολογικού παράγοντα σε σχέση με την πολιτική και οικονομική ανάπτυξη της κοινωνίας με την οποία συνδέονται:

1. ο ψυχολογικός παράγοντας **ενός λαού κατά τη διαδικασία σχηματισμού κοινωνίας στην προσπάθεια δημιουργίας του δικού του εθνικού δικού του εθνικό (κυρίαρχου) κράτους** → το παράδειγμα της πΓΔΜ και του Κουρδιστάν. Σε τέτοιες κοινωνίες, αναπτύσσεται ο ψυχολογικός παράγοντας στην επιθυμία ενοποίησης του πληθυσμού, κατοχής της συγκεκριμένης επικράτειας ή/και της υπεράσπισής της από την κυριαρχία ή την αλλοδαπή διείδυση ή εξουσία. Έτσι όσον αφορά για τον αγώνα για την εθνική ταυτότητα, τονίζεται η έμφαση της πολιτιστικής αναγνώρισης και υπογραμμίζεται η κυριαρχία και ο σχηματισμός εθνικών θεσμών (μερικές φορές και υπερβολικά),
2. ο ψυχολογικός παράγοντας **στις χώρες στις οποίες η δύναμη του κυβερνώντος κοινωνικού στρώματος είναι σε παρακμή και χάνει την εξουσία του**. «Ειδικά εκείνα τα στρώματα που χάνουν την επιρροή τους δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στην πολιτιστική ταυτότητα, την παράδοση και την ιστορία»¹⁷⁹ → το παράδειγμα της Ελλάδας. Ο μεγαλύτερος κίνδυνος για την ανάπτυξη αυτού του ψυχολογικού παράγοντα είναι εκείνος που απειλεί τις εθνικές αξίες και την υπογράμμιση της κρίσης ταυτότητας, και συχνά παρουσιάζεται με τη μορφή των εσωτερικών αναταραχών, εισηγμένων εχθρών ή εξωτερικών επιρροών,
3. ο ψυχολογικός παράγοντας **στις γραφειοκρατικές και τεχνολογικές κοινωνίες με αποχρώσεις από το καπιταλιστικό ή σοσιαλιστικό σύστημα αξιών** → το παράδειγμα της Σερβίας ή της Γερμανίας. Θεωρείται ότι η οικονομική ανάπτυξη, λόγω της οποίας οργανώνεται διαφορετικά η κοινωνία και αναπτύσσεται έντονα η τεχνολογική πρόοδος και η γραφειοκρατική και τεχνοκρατική οργάνωση, έτσι ώστε η υπογράμμιση της πολιτιστικής ταυτότητας και η εξύψωση της εθνικής κυριαρχίας ως αξίες αντικαθίστανται από την εξύψωση του κράτους, της παραγωγικής του ισχύος και της αναπτυξιακής του δύναμης,
4. ο ψυχολογικός παράγοντας **των αναπτυγμένων κοινωνιών κατά την περίοδο της ενίσχυσης και της εξάπλωσης της επιρροής και της εξουσίας τους, συμβαίνει όχι μόνο στις κοινωνίες που εκμεταλλεύονται τους συμπατριώτες τους, αλλά και άλλες χώρες-αποικίες τους** – το παράδειγμα της Τουρκίας ή των ΗΠΑ. Με τη μορφή του εθνοκεντρισμού, αναδύεται ένας ψυχολογικός παράγοντας που ενισχύει την πολιτισμική ιδιαιτερότητα και ταυτότητα και με αυτόν δικαιολογείται η εκμετάλλευση άλλων χωρών. Η μητρική χώρα

¹⁷⁹ Ibid., σ. 423

στηρίζει το σύστημα εκμετάλλευσης με την ανάπτυξη των πεποιθήσεων περί της δικής της υπεροχής και της κατωτερότητας των εθνών τα οποία κυβερνά.

Από την άποψη της λειτουργίας του ψυχολογικού παράγοντα στη γεωπολιτική και τη γεωστρατηγική, *είναι απαραίτητο να γνωρίζουμε τις στάσεις, τους κανόνες και τα κίνητρα που διέπουν ένα έθνος*, διότι η πολιτική, η διπλωματία και η στρατηγική του καθορίζονται και χαρακτηρίζονται με ακρίβεια από αυτούς τους τρεις παράγοντες, που βοηθούν στην πρόβλεψη της συμπεριφοράς και των συνεπειών που υπάρχουν, όταν εκτελεστούν κάποιες συγκεκριμένες ενέργειες. Επομένως, εάν εξεταστεί από την πλευρά του βαθμού ανάπτυξης ή εκδήλωσης του ψυχολογικού παράγοντα, τότε μπορεί να ειπωθεί ότι **το σύνδρομο έχει τη λειτουργία της πολιτικής ιδιαιτερότητας, το σύστημα αξιών τη λειτουργία της εθνικής ταυτότητας** (της διεθνούς αναγνώρισης) και **η ιδεολογία έχει τη λειτουργία της διάδοσης της επιρροής**, δηλ. της έκφρασης δύναμης

1^ο ΕΠΙΠΕΔΟ – ΣΥΝΔΡΟΜΟ ΩΣ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΑ

Όταν ένας λαός δεν έχει καταφέρει να φτάσει στο υψηλότερο επίπεδο ανάπτυξης του ψυχολογικού παράγοντα, αυτό σημαίνει ότι στη βάση των κοινωνικών στάσεων που τον διέπουν, υπάρχει ένα ισχυρό κίνητρο, το οποίο προκαλεί τον σχηματισμό ενός συγκεκριμένου συνδρόμου και αντιστρόφως – ότι η ύπαρξη ενός συγκεκριμένου συνδρόμου έχει οδηγήσει στην εμφάνιση ενός συγκεκριμένου κινήτρου. Παραδείγματος χάριν, ένα κίνητρο για συνεχή αναγνώριση μπορεί να προκαλέσει το σχηματισμό ενός συνδρόμου χαμηλότερης εκτίμησης, όταν το κίνητρο δεν έχει ικανοποιηθεί, και από την άλλη, ένα σύνδρομο χαμηλότερης εκτίμησης μπορεί να προκαλέσει την εμφάνιση ενός κινήτρου αυτο-επιβεβαίωσης και αυτοκαθορισμού σε μια συγκεκριμένη περιοχή. Από την οπτική γωνία ενός λαού ή μιας ομάδας, αυτό το επίπεδο αντικατροπίζει μια λειτουργία κατά την οποία τα μέλη ταυτίζονται με μια συγκεκριμένη οργάνωση μέσω μιας κοινής ιδιαιτερότητας ή ενός κοινού στόχου (της ικανοποίησης του προαναφερθέντος κινήτρου), επειδή το σύστημα αξιών, που αντιπροσωπεύει την ταυτότητα ενός λαού δεν είχε την ευκαιρία να δημιουργηθεί για διάφορους γεωπολιτικούς λόγους. Ένα παράδειγμα της σημερινής γεωπολιτικής σκηνής μπορεί να είναι οι Σκοπιανοί, οι Κούρδοι ή οι Ρομά. Έτσι, αυτοί οι λαοί είναι λαοί, που συχνότερα από άλλους δεν έχουν κρατική σταθερότητα ή επικράτεια. που πράγματι επιτρέπει την περαιτέρω ανάπτυξη και δημιουργία ταυτότητας ενός λαού.

Τέλος, σε τέτοιες περιπτώσεις, ο ψυχολογικός παράγοντας ενός λαού ή μιας ομάδας είναι εκείνος στον οποίο *έγκειται η ιδιαιτερότητά του, επιδιώκοντας στόχους* χάρη των οποίων αναγνωρίζεται από τον κόσμο της διεθνούς πολιτικής.

2^ο ΕΠΙΠΕΔΟ – ΣΥΣΤΗΜΑ ΑΞΙΩΝ ΩΣ ΕΘΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Το σύστημα αξιών ως δεύτερο επίπεδο ανάπτυξης του ψυχολογικού παράγοντα αντιπροσωπεύει την ταυτότητα του λαού, εκείνη στην οποία αντικατοπτρίζεται η αναγνώρισή του. Η ταυτότητα ενός έθνους αποτελείται με ακρίβεια από το σύστημα αξιών, στάσεων, κανόνων, πεποιθήσεων, κινήτρων και χαρακτηριστικών που αποτελούν ένα έθνος ή μια οργανωμένη ομάδα. Αυτό το σύστημα κάνει το κάθε μέλος να αισθάνεται πως ανήκει σε μια ορισμένη ομάδα και του δίνει την ευκαιρία να βασίζεται την ταυτότητά του πάνω σ' αυτό. Επιπλέον, το μέλος καθοδηγείται από το συγκεκριμένο σύστημα αξιών στην συμπεριφορά του και στη λήψη αποφάσεων. Διακρίνουμε τρία σύνολα στάσεων και αξιών που αποτελούν το περιεχόμενο αυτού του επιπέδου:

- Ομάδα 1^η: το σύστημα αξιών που δίνει έμφαση **στην κυριαρχία και την εξουσία του εθνικού κράτους** (ο επονομαζόμενος κρατισμός),
- Ομάδα 2^η: το σύστημα αξιών που δίνει έμφαση **στους μεμονωμένους θεσμούς που χαρακτηρίζουν ένα συγκεκριμένο εθνικό κράτος**,
- Ομάδα 3^η: το σύστημα αξιών που δίνει έμφαση **στις πολιτιστικές ιδιαιτερότητες και τα ειδικά χαρακτηριστικά του λαού που καθιστούν ένα έθνος**.

Η πρώτη ομάδα του συστήματος αξιών είναι εκείνη που βασίζει την εθνική της ταυτότητα στην εξουσία του κράτους της, θέτοντάς το ως νόμιμη πηγή αποφάσεων οι οποίες υποχρεωτικά ισχύουν για όλα τα μέλη του. Καθώς το κράτος ορίζεται ως η υψηλότερη αξία, θεωρείται ως ανώτατος διαιτητής και υποδηλώνει την ανάγκη να επιδεικνύεται πίστη σ' αυτό. Στην περίπτωση αυτή, δοξάζονται τα εθνικά σύμβολα, όπως η σημαία, το έμβλημα, ο στρατός, ο αρχηγός του κράτους και άλλοι, γιατί πρέπει να συμβάλλουν στη διατήρηση της εθνικής ταυτότητας και την εδραίωση των πεποιθήσεων που διαδίδει το κράτος. Επομένως, έχουν πολύ σημαντική και ισχυρή γεωπολιτική σημασία. Αυτή την ομάδα του συστήματος αξιών καλύτερα αντικατοπτρίζει ο προαναφερθείς N. Rot στο ακόλουθο απόσπασμα: «Συχνά το κράτος παίρνει θέση του όντος πάνω από τον λαό, παρουσιάζεται ως ξεχωριστή και διαρκή οντότητα. Θεωρείται ως κάτι που υπάρχει έξω και πάνω από τον πληθυσμό του, ως κάτι που υπάρχει για τον εαυτό του, όπως ακριβώς και το έθνος παρουσιάζεται ως μια αξία από μόνο της και για τον εαυτό της»¹⁸⁰.

Ποιοι είναι οι θεσμοί που υπερέχουν στη δεύτερη ομάδα του συστήματος αξιών εξαρτάται κυρίως από το πολιτικό και κοινωνικό σύστημα του κράτους και πολύ συχνά αναφέρονται ως βασικές και καθολικές, ανθρώπινες αξίες προς τις οποίες πρέπει να τείνουμε. Δεν είναι σπάνιο οι πρώτες δύο ομάδες να συνδέονται μεταξύ τους, επειδή η ύπαρξη και η ανάπτυξη θεσμών που παρουσιάζονται ως ουσιώδεις για τη δεδομένη χώρα ενισχύουν αξίες και παρέχουν την εθνική κυριαρχία στον αγώνα για τα εθνικά συμφέροντα. Με άλλα λόγια, δίνουν την ευκαιρία στους πολίτες να αυτοπροσδιοριστούν σύμφωνα με ορισμένους θεσμούς προκειμένου να επιβεβαιώσουν την εθνική τους ταυτότητα. Στην περίπτωση των Αμερικανών, τα πιο πολύτιμα θεσμικά όργανα είναι η ελευθερία του ανταγωνισμού, η ανάπτυξη της τεχνολογίας και η στήριξη της περαιτέρω ανάπτυξή

¹⁸⁰ Rot, N. (2002). *όπ. αν.* (σ. 330)

της, καθώς και το εγγενές πολιτικό σύστημα της δημοκρατίας των πολιτών (ο λεγόμενος αμερικανικός τρόπος ζωής)¹⁸¹.

Το σύστημα αξιών της τρίτης ομάδας δίνει έμφαση στην πολιτιστική ταυτότητα, δηλ. στη ιδιαίτερη ανεξαρτησία ενός έθνους που αντανακλάται στην πολιτιστική κληρονομιά, τη γλώσσα και τα έθιμα. Ή αλλιώς, θα μπορούσε να αποκαλείται εθνική συνείδηση και να συνδέεται με την υπογράμμιση της σημασίας της εθνικής κυριαρχίας και της σημασίας των θεσμών που είναι χαρακτηριστικοί για ένα συγκεκριμένο εθνικό κράτος.

Έχοντας υπόψιν όλα τα προαναφερθέντα, που εξηγούν σε τι βασίζεται το σύστημα αξιών ενός έθνους, συμπεραίνεται ότι, όταν αυτό τίθεται υπό αμφισβήτηση μέσω της χρήσης ορισμένων ψυχολογικών μηχανισμών, δημιουργείται η κρίση εθνικής ταυτότητας. Στη συνέχεια, επανεμφανίζονται διαφορετικά κίνητρα ανάλογα με την κατάσταση, τα οποία ποτέ δεν πρέπει να ξεχαστούν στην ανάλυση του ψυχολογικού παράγοντα. Για τον λόγο αυτό, η έννοια αυτή είναι απαραίτητη να αναλυθεί για το όφελος της κατανόησης γεωπολιτικών ζητημάτων, προκειμένου να προσδιοριστούν ευκολότερα οι αιτίες πολλών γεωστρατηγικών συγκρούσεων του παρόντος, αλλά και του παρελθόντος.

3^ο ΕΠΙΠΕΔΟ – ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΩΣ ΔΥΝΑΜΗ ΕΠΙΡΡΟΗΣ

Καθώς η λειτουργία της ιδεολογίας, εκτός από την ικανοποίηση των ομαδικών και προσωπικών συμφερόντων και την ικανοποίηση της ανάγκης για την εξήγηση κοινωνικών και πολιτικών ζητημάτων, οδηγεί στο να υιοθετηθεί μια στάση απέναντι σε αμφιλεγόμενα και σημαντικά προβλήματα και να υπάρξουν οι ανάλογες ενέργειες, στη γεωπολιτική η ιδεολογία αντιπροσωπεύει *την δύναμη της επιρροής μέσω του παραδείγματος*. Με άλλα λόγια, προορίζεται για εκείνες τις «ελεύθερες» χώρες, που δεν βρίσκονται υπό επιρροή κάποιας δύναμης μεγαλύτερης από την εν λόγω. Εάν θα ήταν υπό την επήρεια ενός ψυχολογικού μηχανισμού ή μιας γεωστρατηγικής, τότε δεν θα ήταν ιδεολογία, επειδή θα εξαρτόταν από έναν εξωτερικό παράγοντα.

Στο παρελθόν, πολλοί πολιτικοί προσανατολισμοί λανθασμένα ονομάστηκαν ιδεολογίες, παρόλο που στη πραγματικότητα ήταν συστήματα αξιών των εθνών. Μερικοί από αυτούς είναι ο συντηρητισμός, ο εθνικισμός και ο σοσιαλισμός. Αυτά τα συστήματα αξιών απαντούσαν στο ερώτημα – ποιες στάσεις εκτιμούνται σ'ένα έθνος, και όχι στο – ποιες ιδέες πρέπει να διαδίδουμε και σε άλλα έθνη μέσω της δύναμης και της επιρροής μας.

---

¹⁸¹ Κατά: Ibid.

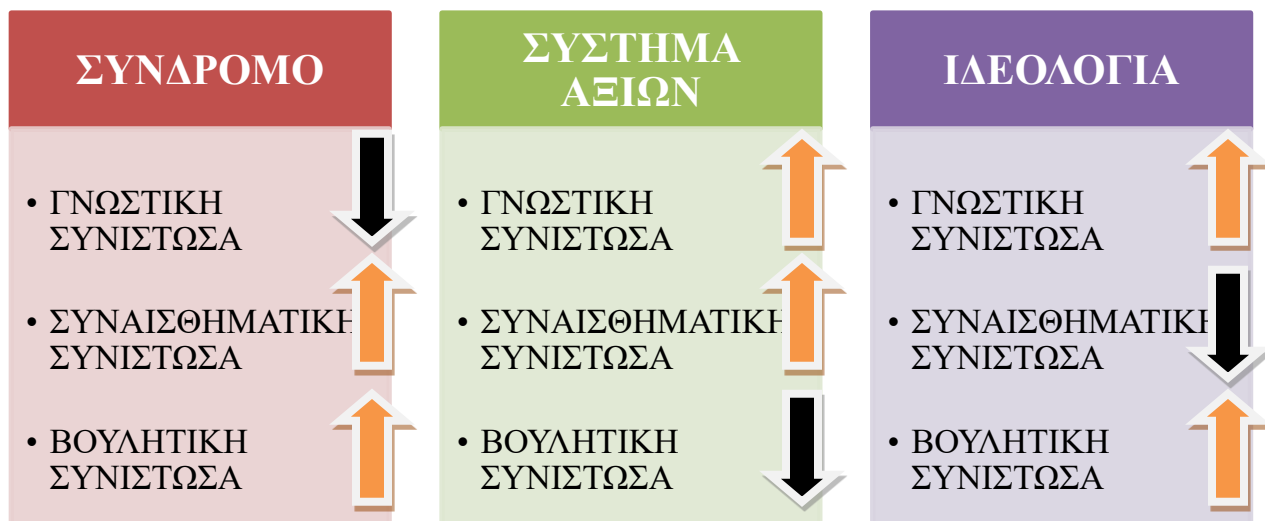
4.3. Η ΟΝΤΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ ΣΤΗ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ

Και τα τρία επίπεδα ανάπτυξης του ψυχολογικού παράγοντα (το σύνδρομο, το σύστημα αξιών και η ιδεολογία) περιέχουν τις συνιστώσες που έχει και κάθε κοινωνική στάση – τη γνωστική, τη συναισθηματική και τη βουλευτική – αλλά αυτές εκδηλώνονται με διαφορετική ένταση.

Η συναισθηματική συνιστώσα είναι αυτή που εκφράζεται λιγότερο στις ιδεολογίες, και γι' αυτόν τον λόγο είναι σχεδόν αδύνατο να την επηρεάσουμε ή να την αλλάξουμε, επειδή όλοι οι ψυχολογικοί μηχανισμοί που είναι υπεύθυνοι για τη μεταβολή των στάσεων γίνονται μέσω αυτής της συνιστώσας.

Η βουλευτική συνιστώσα έχει τη μικρότερη ένταση στο σύστημα αξιών. Λαμβάνοντας υπόψη την αποφασιστικότητα ως προς τον καθορισμό των κανόνων και των αξιών σε εθνικό επίπεδο και τη συναισθηματική προσκόλληση στο σύστημα αυτό (εθνική προσκόλληση), γίνεται σαφές γιατί αυτό το επίπεδο ανάπτυξης είναι πλήρες από την μεγάλη ένταση της γνωστικής και της συναισθηματικής συνιστώσας.

Τελικά, η γνωστική συνιστώσα βρίσκεται στο κατώτατο επίπεδο του συνδρόμου των κοινωνικών στάσεων, αφού το σύνδρομο στη γεωπολιτική συνήθως χαρακτηρίζεται από έντονα συναισθήματα και αναζήτηση της εκπλήρωσης βασικών στόχων της βουλευτικής συνιστώσας.

Πίνακας 02. Επισκόπηση των κυρίαρχων συνιστωσών σε διαφορετικά επίπεδα ανάπτυξης του ψυχολογικού παράγοντα

Κατά την ανάλυση της βουλευτικής συνιστώσας μιας στάσης στη γεωπολιτική, τα **κοινωνικά κίνητρα** που βρίσκονται στην καρδιά αυτής της στάσης έχουν ύψιστη σημασία ενθαρρύνοντας τη δραστηριότητα και καθοδηγώντας τη συμπεριφορά. Για τους σκοπούς αυτής της έρευνας, είναι σημαντικό να αναφέρουμε τα ακόλουθα κύρια κίνητρα:

1. κίνητρο μαχητικότητας / επιθετικότητας
2. κίνητρο ασφάλειας
3. κίνητρο για απόκτηση
4. κίνητρο για αυτο-επιβεβαίωση
5. κίνητρο αναγνώρισης
6. κίνητρο δύναμης
7. κίνητρο για ανεξαρτησία και ελευθερία
8. κίνητρο αυτοπραγμάτωσης

Η γνωστική συνιστώσα αντιπροσωπεύει τις **αποκτηθείσες γνώσεις, εμπειρίες και πληροφορίες** που έχουν οδηγήσει στη **συνειδητοποίηση των συνεπειών**. Για τη γεωπολιτική ανάλυση, όμως, πιο σημαντική είναι η συναισθηματική συνιστώσα, επειδή κάθε σχέση, κάθε ψυχολογικός μηχανισμός και κάθε στρατηγική διαμορφώνονται ακριβώς σε αυτό το επίπεδο και για το λόγο αυτό είναι απαραίτητο να την κατανοήσουμε καλύτερα.

Σε μια ειδική έρευνα που διεξήγαγε σε σχέση με τα συναισθήματα και την κατανόηση της θέσης τους στη γεωπολιτική, ο συγγραφέας D. Mojsi τονίζει ότι υπάρχουν τρία βασικά συναισθήματα: **η ελπίδα, ο φόβος και η ταπείνωση** – και ότι και τα τρία είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με την έννοια της **εμπιστοσύνης**, την οποία θεωρεί «αποφασιστικό παράγοντα για τον τρόπο με τον οποίο τα έθνη και οι λαοί ανταποκρίνονται στις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν και για τον τρόπο που συμπεριφέρονται ο ένας στον άλλον»¹⁸². Με βάση την έρευνά του, *η ελπίδα είναι ο δείκτης εμπιστοσύνης, ο οποίος βασίζεται στην πεποίθηση ότι σήμερα είναι καλύτερα από χτες και ότι το αύριο θα είναι καλύτερο από σήμερα και αντανάκλαται στη στάση: «θέλω να το κάνω, μπορώ να το κάνω και θα το κάνω»*. *Ο φόβος αντιπροσωπεύει την απουσία εμπιστοσύνης και αν η ζωή ενός λαού είναι διαποτισμένη από αυτόν τότε, ο λαός όχι μόνον φοβάται το παρόν αλλά πιστεύει ότι και το μέλλον θα είναι ακόμα και πιο επικίνδυνο*. Η επικρατούσα και χαρακτηριστική ως προς την αναγνώριση της στάσης σ' αυτή την περίπτωση, είναι: «Ω, Θεέ, ο κόσμος έχει γίνει τόσο επικίνδυνος. Πώς μπορώ να προστατευτώ;». Και τελικά, *η ταπείνωση είναι παρούσα, όταν υπήρχε η εμπιστοσύνη, αλλά υπονομεύθηκε από εκείνους που έχασαν την ελπίδα τους για το μέλλον*. Η ταπείνωση επικρατεί από τη στιγμή, που η αντίθεση ανάμεσα στο δοξασμένο και εξιδανικευμένο παρελθόν και το απογοητευτικό παρόν είναι υπερβολικά μεγάλη και αντανάκλαται στην εξής στάση: «Ποτέ δεν θα μπορέσω να το κάνω», που μπορεί να μετατραπεί στην στάση: «Θα μπορούσα να σε καταστρέψω, αφού δεν μπορώ να είμαι μέλος της ομάδας σου » κάτι που συμβαίνει στις γεωπολιτικές σχέσεις των χωρών (ειδικά όταν ένας λαός κατηγορεί για την ταπείνωση του και την έλλειψη ελπίδας ένα άλλο έθνος).

Απλουστεύοντας θα μπορούσαμε να πούμε πως αυτά τα τρία συναισθήματα δείχνουν το πόσο ένας λαός πιστεύει στον εαυτό του¹⁸³. Στην περίπτωση αυτή, μιλάμε για **το επίπεδο αυτοπεποίθησης** που ανέπτυξε ένας λαός, όσον αφορά τον εαυτό του και τη χώρα του. Και όταν αυτά τα

¹⁸² Mojsi, D. (2012). όπ. αν. (σ. 19)

¹⁸³ Ibid., σ. 20

συναισθήματα εμφανίζονται στις στάσεις απέναντι σε άλλα έθνη και σε άλλες χώρες, τότε πρόκειται για **το επίπεδο εμπιστοσύνης** προς αυτούς. Ή αλλιώς, αν επιστρέψουμε στην έννοια του προσανατολισμού των στάσεων: όταν κατευθύνονται προς το εσωτερικό τότε αντιπροσωπεύουν την εμπιστοσύνη στον εαυτό σου, δηλ. την αυτοπεποίθηση, και όταν κατευθύνονται προς το εξωτερικό – αντιπροσωπεύουν την εμπιστοσύνη σε σχέση με κάποιον άλλον. Απλά γνωρίζοντας, εάν υπάρχει εμπιστοσύνη ή αυτοπεποίθηση, αποκτούμε μια καλή εικόνα για τη βάση πάνω στην οποία χτίζεται ολόκληρο το σύστημα των στάσεων σε μια συγκεκριμένη περίπτωση. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι «η κατάσταση που μπορεί να προκαλέσει αυξημένη αντίσταση στις αλλαγές των πεποιθήσεων είναι ακριβώς **το αίσθημα της αυτοπεποίθησης, δηλαδή, η ανεπτυγμένη αυτοεκτίμηση**»¹⁸⁴.

Η συναισθηματική συνιστώσα είναι επίσης σημαντική για τη δημιουργία των **προκαταλήψεων**, καθώς συνήθως αυτές ακολουθούνται από έντονα συναισθήματα. Συνδέονται πάντοτε με μερικά κοινωνικά σημαντικά φαινόμενα και αποτελούν παράγοντα κοινωνικής συμπεριφοράς. Ως εκ τούτου, μπορούν να αποτελέσουν ένα σημαντικό αντικείμενο επιρροής των ψυχολογικών μηχανισμών, των οποίων η σημασία θα συζητηθεί αργότερα. Οι εθνοτικές προκαταλήψεις χρησιμοποιούνται για την πρόκληση συγκρούσεων και αναζωπύρωση διαφορών μεταξύ ομάδων και εθνών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η διάλυση της πρώην Γιουγκοσλαβίας. «Η ιμπεριαλιστική πολιτική νομιμοποιείται – προσπαθεί να λύσει τα προβλήματα της καλλιεργώντας εχθρότητα μεταξύ των μειονοτήτων ή μεταξύ ορισμένων εθνοτικών ομάδων. Οι προκαταλήψεις, σε αυτή την περίπτωση, χρησιμεύουν για τη μετατόπιση της δυσαρέσκειας του πληθυσμού προκειμένου να διατηρηθεί η προνομιούχα θέση της.»¹⁸⁵ Επομένως, πολύ συχνά οι εθνοτικές προκαταλήψεις εξαπλώνονται επειδή χρησιμοποιούνται από τα κυβερνητικά στρώματα ή τις μεγάλες δυνάμεις για να διατηρήσουν τις γεωπολιτικές τους θέσεις, με αποτέλεσμα να μπορούμε ελεύθερα να πούμε ότι εξαρτώνται από τις υπάρχουσες διεθνείς πολιτικές σχέσεις και αποτελούν έκφραση μεγαλύτερης ή μικρότερης εύνοιας.

4.4. Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ

Όπως έχει ήδη ειπωθεί, οι γεωπολιτικές στιγμές έχουν και αυτές μερίδιο στη διαμόρφωση των στάσεων, και αυτό το μερίδιο είναι διαφορετικό σε διαφορετικά περιβάλλοντα και για διαφορετικές ομάδες. Επομένως, στην ανάλυσή τους δεν πρέπει να ξεχάσουμε ότι ορισμένες στάσεις εξαρτώνται «από το ανήκειν σε μία κουλτούρα ή υποκουλτούρα (αγγλ. *subculture*), από την οικονομική κατάσταση στην οποία βρίσκονται οι ερωτηθέντες και από την επιρροή της τρέχουσας κοινωνικής και πολιτικής κατάστασης, καθώς και από πολλές άλλες εξωτερικές στιγμές»¹⁸⁶. Έτσι, ορισμένοι συγγραφείς αναφέρουν ότι στα πλουσιότερα έθνη, που έχουν υψηλότερη κοινωνικοοικονομική θέση, πιο συχνά υπάρχουν συντηρητικές πολιτικές απόψεις,

¹⁸⁴ Rot, N. (2002). *όπ. αν.* (σ. 409)

¹⁸⁵ *Ibid.*, σ. 443.

¹⁸⁶ *Ibid.*, σ. 371.

επειδή είναι πιο χρήσιμες για τα συμφέροντά τους. Αντίθετα, στα φτωχότερα έθνη με κατώτερη κοινωνική θέση είναι πιο συχνές οι ριζοσπαστικές απόψεις, καθώς έχουν μάθει από την εμπειρία ότι τέτοιες απόψεις είναι περισσότερο σύμφωνες με τα συμφέροντά τους. Για τον λόγο αυτό, *είναι απαραίτητο πρώτα να πραγματοποιηθεί η ανάλυση ενός συγκεκριμένου συνδρόμου στους τέσσερις γεωπολιτικούς πυλώνες, προτού προχωρήσουμε στην ανάλυση του ψυχολογικού παράγοντα.*

Η ανάλυση του ψυχολογικού παράγοντα είναι σύμφωνη με τη Μέθοδο της Συστημικής Γεωπολιτικής Ανάλυσης του καθηγητή Ι.Θ. Μάζη. Κατά την επιστημονική διαδικασία ακολουθείται η μέθοδος σύμφωνα με την οποία προσδιορίζεται ο ψυχολογικός παράγοντας που υπάρχει, δρα και επηρεάζει τον γεωγραφικό χώρο που αναλύεται και αντανακλάται στις στάσεις και στο επίπεδο ανάπτυξης του στους λαούς και στις εθνικότητες που ζουν στην ίδια η περιοχή. Για να πραγματοποιηθεί μια τέτοια ανάλυση γίνονται τα παρακάτω βήματα:

- **1^ο ΒΗΜΑ** → η διεξαγωγή της Συστημικής Γεωπολιτικής Ανάλυσης σε τέσσερις (ή σε λιγότερους) γεωπολιτικούς πυλώνες, προκειμένου να αποκτήσουμε σαφή γεωπολιτική εικόνα για το σύμπλοκο που αναλύεται. Στη συνέχεια, να καθορίσουμε ποιες ψυχολογικές παράγοντας κυριαρχεί στον λαό ή στους λαούς που ζουν στην περιοχή που αναλύεται.
- **2^ο ΒΗΜΑ** → η διεξαγωγή μιας πιο λεπτομερούς ανάλυσης του ψυχολογικού παράγοντα στο επίπεδο ενός λαού/έθνους, ο καθορισμός της ανάπτυξής του και των κυρίαρχων συνιστωσών του. Αυτά τα στοιχεία παρέχουν πληροφορίες σχετικά με την ύπαρξη και το επίπεδο αυτοπεποίθησης ενός έθνους, καθώς και με το συναίσθημα που επηρεάζει τον ψυχολογικό παράγοντα του αναλυθέντος έθνους. Στη συνέχεια, καθορίζεται η εξέλιξη του παράγοντα αυτού και των παρούσων συνιστωσών του. Τέλος, με βάση την αποκτηθείσα εικόνα, γίνεται γνωστό ποιες στάσεις κυριαρχούν στο έθνος σχετικά με τα πολιτικά, οικονομικά, αμυντικά και πολιτιστικά ζητήματα που αποτελούν θέμα επεξεργασίας κατά το πρώτο βήμα.
- **3^ο ΒΗΜΑ** → ο προσδιορισμός του ψυχολογικού παράγοντα που υπάρχει στα υποσυστήματα, δηλαδή αν επικρατεί η εμπιστοσύνη, η δυσπιστία ή υποτίμηση στις σχέσεις τους. Συνεπώς, θα είναι επίσης ευκολότερο να αναλυθούν οι στάσεις ή οι προκαταλήψεις που υπάρχουν στα εν λόγω μέρη.
- **4^ο ΒΗΜΑ** → η ανάλυση του ψυχολογικού παράγοντα στο επίπεδο του υπερσυστήματος θα καθορίσει ποιες είναι οι αιτίες και οι τρόποι (ψυχολογικοί μηχανισμοί) με τους οποίους έχει κατασκευαστεί ή μεταβληθεί.

Μετά από αυτά τα τέσσερα βήματα είναι δυνατόν να προσεγγίσουμε τον σχεδιασμό της πιο κατάλληλης γεωστρατηγικής για την επίτευξη των στόχων μας, δηλαδή την επιλογή του ψυχολογικού μηχανισμού με τον οποίο θα μεταβληθεί ο κυβερνητικός ψυχολογικός παράγοντας του αναλυθέντος έθνους.

4.5. Η ΑΛΛΑΓΗ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ

Αν και οι κοινωνικές στάσεις είναι σχετικά ανθεκτικές διαθέσεις, μπορούν να μεταβληθούν από τους ίδιους τους παράγοντες, που επηρεάζουν τη διαμόρφωσή τους. Η αλλαγή των υπαρχουσών στάσεων σημαίνει διαμόρφωση νέων στάσεων. Αυτή η διαδικασία είναι εξαιρετικής σημασίας για τη γεωστρατηγική, επειδή η επίτευξη ενός συγκεκριμένου στρατηγικού στόχου στην πραγματικότητα σημαίνει αλλαγή ορισμένων στάσεων. Για τον λόγο αυτό είναι απαραίτητο να βρεθούν οι πληροφορίες που θα επηρεάσουν τη δημιουργία αντιλήψεων και πεποιθήσεων ότι οι καινούργιες στάσεις είναι σύμφωνες με τους προσωπικούς στόχους και τις αξίες και συμβάλλουν στην υλοποίησή τους, κάτι που επιτυγχάνεται πιο συχνά με την ενίσχυση κινήτρων, που υπάρχουν και με την παροχή κατάλληλης λύσης. Τελικά, επειδή η «γνώση της διαδικασίας αλλαγής στάσεων μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την χειραγώγηση των ανθρώπων»¹⁸⁷, η αποκτηθείσα γνώση των παραγόντων που παρέχουν αποτελεσματική, πειστική επικοινωνία χρησιμεύει επίσης για προάσπιση από την χειραγώγηση των στάσεων και των πεποιθήσεων των ανθρώπων.

4.5.1. Τα είδη αλλαγών

Το αν μια κοινωνική στάση θα υποβληθεί σε κάποια αλλαγή εξαρτάται από μερικούς παράγοντες. Ο πρώτος παράγοντας είναι **τα χαρακτηριστικά των στάσεων** (ή πιο συγκεκριμένα **οι διαστάσεις τους**) όπως τα άκρα τους, η πολυπλοκότητα, ο συντονισμός, η δύναμη και ούτω καθεξής. Είναι γνωστό ότι οι πιο ακραίες στάσεις αλλάζουν πιο δύσκολα από τις στάσεις με χαμηλότερη ένταση πίστης στην ακρίβειά τους. Ομοίως, οι απλές στάσεις που συμπεριλαμβάνουν λιγότερα στοιχεία ευκολότερα αλλάζουν κατεύθυνση από εκείνες που είναι πιο πολύπλοκες. Οι πολύπλοκες στάσεις αλλάζουν μόνο όταν αλλάζει η έντασή τους. Ανθεκτικότερες στην προσπάθεια αλλαγής είναι εκείνες οι στάσεις που είναι πιο εναρμονισμένες με μια σειρά άλλων στάσεων. Επομένως, κατά την επιλογή του ψυχολογικού μηχανισμού, τον οποίο θα χρησιμοποιήσουμε για να επιτύχουμε αλλαγή στάσης, πρέπει να προσέχουμε να μην έχουμε τη λεγόμενη μπούμερανγκ επίδραση, δηλ. να μη οδηγήσει στην αύξηση της έντασης της προηγούμενης στάσης, αντί στην αποδυνάμωση και την αλλαγή της.

Η ομάδα αντιπροσωπεύει τον δεύτερο και σημαντικότερο παράγοντα από τον οποίο εξαρτάται η επιτυχία της αλλαγής των κοινωνικών στάσεων. Συχνά, η εγκατάλειψη μιας ομάδας και η μετάβαση σε άλλη σημαίνει και την εγκατάλειψη των στάσεων και των πεποιθήσεων που ήταν χαρακτηριστικές για την πρώτη ομάδα, ακριβώς για την διαδικασία ταύτισης και αποδοχής από το νέο περιβάλλον. Επιπλέον, εάν μια ομάδα ή ένα έθνος λειτουργεί ως μια σταθερή και συνδεδεμένη οργάνωση, είναι πολύ πιο δύσκολο να επηρεαστούν οι στάσεις των μελών ή των πολιτών τους. Δεν πρέπει να ξεχάσουμε ότι στις περιπτώσεις, όπου μια ομάδα ή ένα έθνος είναι ακλόνητα πεπεισμένοι στις στάσεις τους, όταν είναι σταθερά συνδεδεμένοι με αυτές ή ακόμα και

---

¹⁸⁷ Ibid., σ. 407.

αντιπροσωπεύουν το σύστημα αξιών τους – μια μεγαλύτερη αλλαγή θα επιτευχθεί υποστηρίζοντας ηπιότερες αλλαγές, παρά πιο μεγάλες.

Σύμφωνα με τον συγγραφέα D. Krech¹⁸⁸ και τους συνεργάτες του, είναι απαραίτητο να γίνει η διάκριση μεταξύ των μορφών μεταβολής των κοινωνικών στάσεων όσον αφορά:

- **την έντασή τους** → η αλλαγή από πιο ακραίες στάσεις σε λιγότερο ακραίες και αντίστροφα → η λεγόμενη συνεπή μεταβολή (αγγλ. *congruent changing*)
- **την κατεύθυνσή τους** → από τις θετικές στις αρνητικές και το αντίστροφο → η λεγόμενη μη συνεπή μεταβολή (αγγλ. *incongruent changing*) – είναι ευκολότερο να αλλάξει η ένταση, παρά η κατεύθυνση της στάσης
- **άλλες στιγμές:**
  - **την αλλαγή των προκαταλήψεων από την αλλαγή των κοινωνικών στάσεων με την πιο στενή έννοια,**
  - **τη συστηματική και σκόπιμη προσπάθεια** αλλαγής των στάσεων από **ακούσιες αλλαγές** που προκύπτουν κατά τις αλλαγές των συνθήκων που οδήγησαν στην εμφάνιση των στάσεων (η πρώτη μπορεί να επιτευχθεί χρησιμοποιώντας ψυχολογικούς μηχανισμούς που έχουν ως στόχο την εφαρμογή καθορισμένης στρατηγικής),
  - **την αλλαγή** που επιτυγχάνεται **με την άμεση έμφαση και επιρροή** σε πνευματικές διαδικασίες από **την αλλαγή** που γίνεται χωρίς την έμφαση και επιρροή σε πνευματικές διαδικασίες.

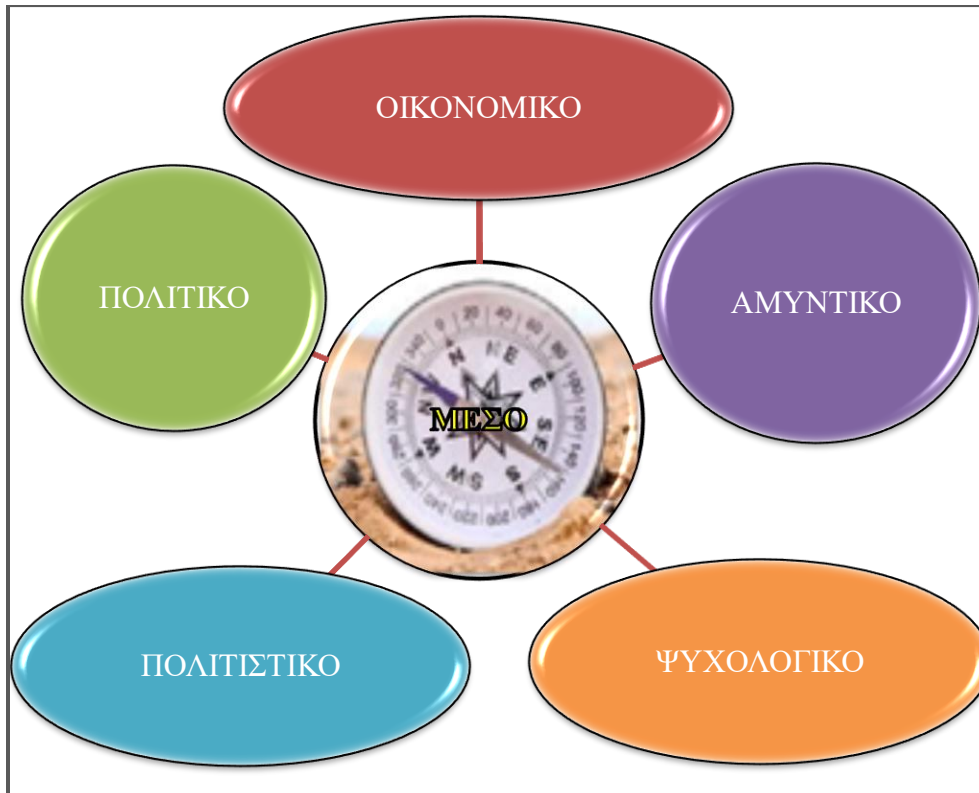
4.5.2. Ο όρος των ψυχολογικών μηχανισμών

Οι ψυχολογικοί μηχανισμοί αντιπροσωπεύουν τον συνδυασμό των μέσων και των τρόπων με την εφαρμογή των οποίων επιτυγχάνεται η αλλαγή του ψυχολογικού παράγοντα. Ως τέτοιοι, βρίσκονται στην καρδιά κάθε γεωστρατηγικής. Οι αρχές της λειτουργίας των ψυχολογικών μηχανισμών θα εξηγηθούν στο Κεφάλαιο 4, *Γεωπολιτική ανάλυση του ψυχολογικού παράγοντα*, και πιο λεπτομερώς στο Κεφάλαιο 13.2, *Υπόδειγμα δημιουργίας της κατάλληλης γεωστρατηγικής*.

---

¹⁸⁸ Κατά: Krech, D., Crutchfield, R. S. και Ballachey, L. J. (1972). όπ. αν.

4.5.2.1. Τα μέσα

Πίνακας 03. Επισκόπηση των ειδών των ψυχολογικών μέσων

Τα μέσα στην πραγματικότητα παρουσιάζουν τους πόρους μιας χώρας, η οποία εφαρμόζει τον ψυχολογικό μηχανισμό, για να επιτύχει τον στόχο της. Αφενός, το μέσο επιλέγεται σε σχέση με τις ανάγκες του αντικειμένου του ψυχολογικού μηχανισμού και, αφετέρου, σε σχέση με τη διάθεση του υποκειμένου. Μερικοί από αυτούς τους πόρους μπορούν να είναι πηγή της ήπιας ισχύος, μερικοί της αυστηρής και ορισμένοι και των δύο (όπως οι οικονομικοί). Πρέπει, όμως, να είμαστε εξαιρετικά προσεκτικοί κατά την επιλογή των μέσων, διότι αν επιβληθούν λάθος πόροι μπορούν να θεωρηθούν σημάδια ιμπεριαλισμού και να συμβάλουν στην αποδυνάμωση της επιρροής της χώρας που εφαρμόζει τη συγκεκριμένη στρατηγική.

Οι οικονομικοί πόροι εκτός από εκείνους της οικονομίας και της βιομηχανίας μπορούν να είναι και οι ενεργειακοί πόροι. Και με τα ψυχολογικά μέσα εννοούνται λαοί και εδάφη, τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν με διαφορετικούς τρόπους ως ψυχολογικοί μηχανισμοί με σκοπό την αλλαγή ορισμένων στάσεων (π.χ. μεταναστεύσεις λαών, σκόπιμη διείσδυση ενός αλλοδαπού έθνους σε εχθρικό έδαφος, διαίρεση επικράτειας, απόσχιση του εδάφους από την χώρα στην οποία ανήκει, στέρηση εδάφους από κάποιο λαό κτλ.).

4.5.2.2. Οι τρόποι

Πίνακας 04. Επισκόπηση των ειδών των ψυχολογικών τρόπων

- **ΧΡΟΝΟΤΡΙΒΗ** → Αντιπροσωπεύει έναν από τους πιο ήπιους τρόπους μεταβολής των στάσεων. Συνήθως γίνεται σε σχέση με σημαντικές αποφάσεις ή βασικές στιγμές, προκειμένου να οδηγηθεί το αντικείμενο στην αλλαγή της συμπεριφοράς του ή στην λήψη απόφασης, που είναι σύμφωνη με τους στόχους του υποκειμένου. Με αυτό τον τρόπο, το αντικείμενο οδηγείται είτε σε κατάσταση αδράνειας, είτε σε κατάσταση ερεθισμού και αποδέχεται οποιαδήποτε λύση του προσφερθεί μετά το τέλος της διαδικασίας της χρονοτριβής. Ομοίως, αυτή η μέθοδος μπορεί να χρησιμοποιηθεί για άλλους σκοπούς, και συχνότερα στην περίπτωση επιθυμίας απόκτησης επιπλέοντος χρόνου, προκειμένου να πραγματοποιηθούν ορισμένοι, σημαντικοί στόχοι, ενώ διαρκεί η χρονοτριβή.
- **ΧΕΙΡΑΓΩΓΗΣΗ (των ΜΜΕ)** → Ο ρόλος των πληροφοριών στη διαμόρφωση και την αλλαγή των στάσεων επισημαίνεται από πολλές θεωρίες στάσεων, ιδιαίτερα από διαφορετικές θεωρίες ισορροπίας, οι οποίες υπογραμμίζουν ότι τα γνωστικά στοιχεία, που εισέρχονται στη στάση δεν χρειάζεται να είναι και αντικειμενικώς έγκυρη γνώση. Τα δεδομένα είναι συχνά ελλιπή και αυτό μπορεί να έχει ως συνέπεια τη διαμόρφωση μιας στάσης, η οποία, ωστόσο, είναι αντικειμενικά αδικαιολόγητη. Η χειραγωγήση των μέσων μαζικής ενημέρωσης λειτουργεί σύμφωνα με την αρχή των μερικώς ανεπαρκών δεδομένων, τα οποία από μόνα τους είναι αληθή και μπορούν να οδηγήσουν στη διαμόρφωση μιας στάσης που, στην πραγματικότητα, δεν είναι σύμφωνη με ολόκληρα τα γεγονότα¹⁸⁹. Η ταχεία και τεράστια αύξηση των διάφορων μέσων επικοινωνίας

¹⁸⁹ Rot, N. (2002). *όπ. αν.* (σ. 366)

(εφημερίδες, περιοδικά με μεγάλη κυκλοφορία, ραδιόφωνο, τηλεόραση και ταινίες) έχει ως αποτέλεσμα η επιρροή τους να φθάνει σχεδόν σε καθέναν πολίτη της χώρας. Το ιντερνέτ και τα κοινωνικά δίκτυα που έχουν επεκτείνει την επιρροή τους σε παγκόσμιο επίπεδο και (είναι σχεδόν αδύνατο να αποφευχθούν) και αυτό έχει ως αποτέλεσμα να αυξηθεί και η επιρροή τους στη διαμόρφωση της γνώμης και των στάσεων του πληθυσμού, έτσι ώστε σε ορισμένες στιγμές να καθίστανται ζωτικής σημασίας. Κάποιοι επιστήμονες θεωρούν ως «βασική θέση των μέσων μαζικής ενημέρωσης τη δημιουργία άποψης στον κόσμο και τη διαμόρφωση του συστήματος αξιών»¹⁹⁰. Μία από τις σημαντικότερες επιδράσεις των μέσων ενημέρωσης είναι η ενίσχυση των υπαρχουσών πεποιθήσεων, γεγονός που τα καθιστά κατάλληλο έδαφος για τη διάδοση και την ενίσχυση των προκαταλήψεων, ή πιο συγκεκριμένα, των στερεοτύπων.

Συχνά, οι πληροφορίες που παρέχονται μέσω των μέσων μαζικής ενημέρωσης είναι διαποτισμένες με ορισμένα συναισθήματα και σχεδιασμένες με αυτό τον τρόπο ώστε να ενθαρρύνουν τους ανθρώπους να δράσουν σύμφωνα με τις προτεινόμενες στάσεις και εκτιμήσεις. Παρόλο που η επιρροή τους είναι έμμεση, μπορεί να γίνει πολυσταδιακή. Την πρώτη στιγμή, η επιρροή τους πραγματοποιείται μέσω ανθρώπων που μεταδίδουν τις ήδη διαμορφωμένες στάσεις μέσω προσωπικής επαφής και συνομιλίας. Αποκαλούμενοι ως «ηγέτες της κοινής γνώμης», αυτοί οι άνθρωποι διακρίνονται συχνά από μια πηγαία ικανότητα επικοινωνίας, είναι προσιτοί και ελκυστικοί, οπότε δεν είναι δύσκολο για αυτούς να μεταδώσουν κοινωνικές στάσεις και γνώσεις από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης σ'έναν ευρύ κύκλο ανθρώπων με τους οποίους έρχονται σε επαφή. Εκείνοι, στη συνέχεια μεταδίδουν περαιτέρω στους ανθρώπους από το περιβάλλον τους (η επιρροή των μέσων μαζικής ενημέρωσης σε δύο στάδια) και έτσι δημιουργούνται νέοι «ηγέτες της κοινής γνώμης», δημιουργώντας μια αλυσίδα τέτοιων ηγετών, πολλαπλών σταδίων. Ωστόσο, οι πληροφορίες μπορούν επίσης να φτάσουν απευθείας σε ένα άτομο, οπότε σε αυτή την περίπτωση δεν είναι απαραίτητο να έχουμε τους προαναφερθέντες ηγέτες.

Καθώς τα μέσα μαζικής επικοινωνίας έχουν πολλαπλασιαστικές επιδράσεις, για τους σκοπούς του παρόντος πονήματος, θα αναφερθούν μόνο εκείνες που έχουν σημασία για τη γεωπολιτική ανάλυση¹⁹¹:

1. ενημερώνουν για διάφορα γεγονότα (τον κόσμο και το κοντινό περιβάλλον), επιτρέποντας στους χρήστες να εξοικειώνονται με τα φαινόμενα και τα γεγονότα με πειστικό τρόπο,
2. επηρεάζουν τη γνώμη και τη διαμόρφωση των στάσεων απέναντι στα διάφορα φαινόμενα,
3. επηρεάζουν τις ενέργειες των ανθρώπων (π.χ. τον πολιτικό προσανατολισμό τους)
4. επιδρούν στον τρόπο χρήσης του ελεύθερου χρόνου και την επιλογή του είδους της διασκέδασης – γενικά επηρεάζουν τη συμπεριφορά των ανθρώπων.

Ο επιστήμονας D. Kolev στην έρευνά του αναφέρει ότι τα μέσα μαζικής ενημέρωσης αποτελούν ένα βολικό μέσο για τον έλεγχο του αποδέκτη και ότι εδώ και πολύ καιρό έχουν καταστεί «σημαντικός και καθοριστικός παράγοντας των κοινωνικών σχέσεων, καθώς και

¹⁹⁰ Eser, F. και Mates, J. (2013). Efekti medijatzicije na političke vesti, političke aktere, političke odluke i političku publiku / Οι επιπτώσεις της διαμεσολάβησης των ΜΜΕ στα πολιτικά νέα, στους πολιτικούς ηγέτες, στις πολιτικές αποφάσεις και στο πολιτικό κοινό. *Η δημοκρατία στην εποχή της παγκοσμιοποίησης και της διαμεσολάβησης*. Βελιγράδι: Libertas. (σ. 34)

¹⁹¹ Κατά: Rot, N. (2002). όπ. αν.

χρησιμοποιούνται ως αποδεδειγμένο μέσο κοινωνικής μεταμόρφωσης»¹⁹², δεδομένου ότι η εξάρτηση της σύγχρονης κοινωνίας και του ανθρώπου από αυτά τα μέσα είναι αρκετά μεγάλη. Επιπλέον, ο J. Klapper δηλώνει στο έγγραφο του ότι τα μέσα μαζικής ενημέρωσης μπορούν να διαμορφώσουν τις διανοητικές διαδικασίες μόνο σε συνεργασία με τους πέντε παρακάτω βασικούς παράγοντες¹⁹³: 1) τις διαθέσεις του αποδέκτη, 2) το ανήκειν στις ομάδες και τους κανόνες τους, 3) τη διαπροσωπική διάδοση του περιεχομένου των μέσων, 4) τους ηγέτες της κοινής γνώμης και 5) τη δομή των μέσων μαζικής ενημέρωσης – οι οποίοι αναπόφευκτα θυμίζουν εκείνους τους παράγοντες που επηρεάζουν τη διαμόρφωση και τη διατήρηση των στάσεων. Ωστόσο, ο καλύτερος ορισμός δίνεται από τον N. Chomsky, ο οποίος θεωρεί ότι «η πρωταρχική λειτουργία των μέσων ενημέρωσης είναι ο ιδεολογικός έλεγχος της κοινωνίας»¹⁹⁴. Για το λόγο αυτό, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης αποτελούν συχνά το μέσο μέσω του οποίου εφαρμόζεται η ήπια ισχύ που έχει ως σκοπό να επιτευχθούν ορισμένοι γεωστρατηγικοί στόχοι.

Δεν πρέπει να ξεχάσουμε ότι τα μηνύματα που διαδίδονται από τα μέσα ενημέρωσης υιοθετούνται «στο πλαίσιο της προηγούμενης εμπειρίας, των υιοθετημένων πολιτιστικών πρότυπων, των κυρίαρχων κοινωνικών αξιών, των προτύπων παράδοσης, των υπαρχουσών προδιαθέσεων, του επιπέδου εκπαίδευσης, της κοινωνικής κατάστασης, της δομής της προσωπικότητας κ.ά. Η αντίληψή τους διαμορφώνεται από διάφορους άλλους παράγοντες αμοιβαίας δυναμικής, όπως: η κοινωνική κοινότητα, οι ιδέες, οι πεποιθήσεις και οι στάσεις – δηλαδή, όλο το σύνολο που αντιπροσωπεύει τη διαμόρφωση της συνείδησης ενός έθνους»¹⁹⁵. Επομένως, πρέπει να γνωρίζουμε όλες αυτές τις λεπτομέρειες όταν θέλουμε να εφαρμόσουμε μια επιτυχή χειραγώγηση μέσω των μέσων μαζικής ενημέρωσης.

- **ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑ** → Αποτελεί μια μορφή επικοινωνίας και μετάδοσης μηνυμάτων με στόχο να επιτύχουμε την αλλαγή συμπεριφοράς των ατόμων, που επηρεάζονται από αυτόν τον τρόπο, και μέσω της γνωστοποίησης απόψεων και στάσεων και μέσω της προσπάθειας να τους κερδίσουμε για ορισμένες ιδέες¹⁹⁶. Με άλλα λόγια, η προπαγάνδα είναι η πρόθεση να μεταβληθεί η στάση ορισμένων ατόμων και ομάδων μέσω της πειστικής επικοινωνίας και με σκοπό να επιτευχθούν ορισμένοι στόχοι. Οι περισσότεροι Αμερικανοί συγγραφείς πιστεύουν ότι τα βασικά χαρακτηριστικά της προπαγάνδας είναι η διάδοση αντικειμενικά λανθασμένων αντιλήψεων και απόψεων, καθώς και η υπεράσπιση κοινωνικά αδικαιολόγητων στόχων – πιο συγκεκριμένα, η επιθυμία να παραπληροφορηθεί και να εξαπατηθεί το κοινό. Ωστόσο, αυτός δεν είναι ο βασικός και τελικός στόχος της προπαγάνδας. Η διάδοση ορισμένων απόψεων και στάσεων με αυτό τον τρόπο θα πρέπει να έχει ως αντίκτυπο να **επηρεάζονται οι ανθρώπινες ενέργειες** μέσω αυτής, προκειμένου να **ελέγχονται οι ενέργειές τους**. Άλλωστε, αυτός είναι ο στόχος του κάθε ψυχολογικού μηχανισμού και, τελικά, της κάθε στρατηγικής.

¹⁹² Kolev, D. M. και Projović, I. I. (2014). *όπ. αν.* (σ. 579)

¹⁹³ Klapper, J. (1960). *όπ. αν.* (σ. 21)

¹⁹⁴ Κατά: Chomsky, N. (2009). *Kontrola medija: spektakularna dostignuća propagande / Έλεγχος μέσων: θεαματικά επιτεύγματα της προπαγάνδας*. Βελιγράδι: Beoknjiga.

¹⁹⁵ Kolev, D. M. και Projović, I. I. (2014). *όπ. αν.* (σ. 590)

¹⁹⁶ Rot, N. (2002). *όπ. αν.* (σ. 401)

Υπάρχουν διάφορα είδη της προπαγάνδας, αλλά για τους σκοπούς μας θα αναφερθούν μόνο τα εξής:

1. η ανοιχτή ή «λευκή» προπαγάνδα → σαφώς δηλώνονται οι στόχοι που θέλουμε να επιτύχουμε με την προπαγάνδα και
2. η κρυμμένη ή «μαύρη» προπαγάνδα → αποκρύπτονται οι στόχοι που θέλουμε να επιτύχουμε ή δεν είναι προφανείς σε όλους όσους εκτίθενται στην επιρροή της προπαγάνδας αυτής.

Επιπλέον, η προπαγάνδα μπορεί να διαιρεθεί και βάσει των μέσων που χρησιμοποιούνται: προπαγάνδα μέσω του τύπου, μέσω των ταινιών, προφορική προπαγάνδα κ.ά. Προκειμένου να είναι επιτυχής, πρέπει να γίνουν σεβαστές τρεις αρχές της προπαγάνδας¹⁹⁷:

- a) να δώσουμε προσοχή στον τρόπο επικοινωνίας που χρησιμοποιείται,
- b) να λάβουμε ιδιαίτερη υπόψη τις ανάγκες, τις επιθυμίες και τα χαρακτηριστικά εκείνων στους οποίους απευθυνόμαστε και
- c) να κινητοποιήσουμε την ετοιμότητα τους να δεχθούν ιδέες και στάσεις της προπαγάνδας (αυτό επιτυγχάνεται, όταν απευθυνόμαστε σε κίνητρα για την υιοθέτηση στάσεων και ενεργειών που θα αποτελέσουν τα μέσα ικανοποίησής τους).

Πολύ συχνά απευθύνεται σε καταπιεσμένα ή ελλιπώς συνειδητά κίνητρα, επομένως η προπαγάνδα χρησιμοποιείται ακριβώς γι' αυτό το λόγο από εξειδικευμένους επαγγελματίες (τους διαφημιστές, τους ειδικούς για ειδήσεις και για πολιτικά ζητήματα).

➤ **ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΣ** → Προκαλώντας συναισθηματικές αντιδράσεις, ιδιαίτερα το συναίσθημα του φόβου, συχνά προσπαθούμε να επιτύχουμε την αλλαγή των κοινωνικών στάσεων. Στη γεωστρατηγική η πρόκληση του φόβου μπορεί να ενεργοποιηθεί με διάφορους τρόπους, αλλά το αρχικό επίπεδο είναι μέσω της επικοινωνίας. Η διατύπωση απειλών μπορεί να προκαλέσει την εμφάνιση του υψηλότερου επιπέδου του φόβου (το άγχος). Ωστόσο, όπως ισχυρίζεται ο N. Rot, η επίδραση του έντονου εκφοβισμού μπορεί να είναι μικρότερη από την επίδραση του μέτριου, καθώς ο πρώτος προκαλεί την εμφάνιση της αντίστασης και της εχθρότητας προς τον πομπό της επικοινωνίας. Σύμφωνα με τις γνώσεις του, η επίδραση της διαδικασίας αυτής εξαρτάται από το επίπεδο του εκφοβισμού που ήδη υπήρχε, πριν να εμφανιστούν οι νέες απειλές. Όσο το προηγούμενο άγχος είναι μικρότερο, τόσο μεγαλύτερη θα είναι η δράση του έντονου εκφοβισμού, αλλά όταν το μόνιμο άγχος είναι υψηλότερο, τότε είναι πιο επιτυχημένη η επίδραση του λιγότερα έντονου εκφοβισμού. Συνεπώς, εμφανίζεται ένα υπό όρους ανταντακλαστικό μετά από μια έντονη αίσθηση φόβου. Με άλλα λόγια, στα γεωπολιτικά σύμπλοκα που έχουν νωρίτερα στρατιωτική εισβολή, οι μεγάλες δυνάμεις συχνά επικαλούνται προηγούμενα επιτεύγματα, για να επιτύχουν τους επιθυμητούς στόχους στην αλλαγή στάσεων και συμπεριφοράς του λαού αυτού, οπότε δεν είναι απαραίτητο η ίδια περιοχή να υποστεί επίθεση.

➤ **Ο ΕΞΑΝΑΓΚΑΣΜΟΣ, Η ΥΠΟ ΟΡΟΥΣ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗ ΚΑΙ Ο ΕΚΒΙΑΣΜΟΣ** → Αυτοί οι ψυχολογικοί τρόποι συχνά βασίζονται σε ωμή βία ή σε φυσικές μορφές βίας προκειμένου να επιβληθεί η βούληση εκείνων που τους χρησιμοποιούν. Στο υποσυνείδητο επίπεδο, υπάρχουν

---

¹⁹⁷ Κατά: Ibid.

πληροφορίες, που μπορούν να αποτελέσουν αιτία για τη χρήση στρατιωτικής δύναμης ή κάποιων άλλων οικονομικών και πολιτικών κυρώσεων, και στη βάση τους είναι μηχανισμός εκφοβισμού. Αυτοί οι τρεις τρόποι είναι ανοικτοί και αναγνωρίσιμοι, και συχνά οδηγούν στον σαφή ορισμό του ίδιου του στόχου. Οι δύο πρώτοι τρόποι είναι λιγότερο έντονοι από μια πρόκληση, ενώ ο εκβιασμός είναι πιο πολύ έντονος και συγκεκριμένος.

- **ΠΡΟΚΛΗΣΗ** → Ανοικτός τρόπος εφαρμογής ενός ψυχολογικού μηχανισμού προκειμένου να προκληθούν ανεξέλεγκτες αντιδράσεις στον αντίπαλο, έτσι ώστε να επιτευχθούν οι επιθυμητοί στόχοι στο πιο υψηλό επίπεδο. Λειτουργεί προκαλώντας πίεση σε βασικά κίνητρα ή δυνατά συναισθήματα σε σύντομο χρονικό διάστημα, προκειμένου το αντικείμενο να μη έχει αρκετό χρόνο για τον λογικό καθορισμό του επόμενου του βήματος. Είναι ένας τύπος χειραγώγησης.
- **ΔΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑ** → Συνεπάγεται μια πολιτιστική, οικονομική, στρατιωτική ή πολιτική έλξη, σύμφωνα με την οποία μια χώρα κερδίζει τη συμπάθεια μιας άλλης χώρας. Η δεκτικότητα είναι συνήθως μέρος του ψυχολογικού μηχανισμού, που χρησιμοποιείται στην άσκηση της ήπιας ισχύος και βασίζεται στην έλξη του πολιτισμού, των πολιτικών ιδανικών και των συγκεκριμένων προγραμμάτων και ιδεών μιας ορισμένης χώρας. Από ψυχολογική άποψη, αυτό δρα με τέτοιο τρόπο ώστε οι «[πολιτικοί] συμμετέχοντες να εισέρχονται σε μια ειδική κατάσταση, σε ένα είδος ψυχικής νωθρότητας και αδράνειας, που καθιστά έτσι αδύνατη την αναλυτική προσέγγιση των φαινομένων φαινόμενα της ‘ήπιας δύναμης’»¹⁹⁸. Για το λόγο αυτό, ταυτίζεται με την έννοια της παραπλάνησης, σε αντίθεση με την άσκηση της σκληρής ισχύος η οποία δρα μέσω του εξαναγκασμού. Δεδομένου ότι η ήπια ισχύς χρησιμοποιεί τη δεκτικότητα για την εξαπάτηση κάποιου, συνδέεται στενά με τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τα οποία είναι το σημαντικότερο μέσο για την υλοποίησή της, καθώς απλά, γρήγορα και αποτελεσματικά μεταδίδουν όχι μόνο πληροφορίες, αλλά και αξίες, στάσεις και πρότυπα συμπεριφοράς προς τους αποδέκτες προς τους οποίους απευθύνονται. Και το κάνει αυτό με ένα διασκεδαστικό και ελκυστικό τρόπο, που αυξάνει ακόμα και περισσότερο τη δεκτικότητα.
- **ΥΨΗΛΗ ΘΕΣΗ, ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ, ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΚΑΙ ΙΣΧΥΣ** → Είναι ευρέως γνωστό ότι οι προσπάθειες ορισμένων κρατών να καθιερώσουν σταθερές μορφές οικονομικής συνεργασίας με άλλα κράτη ή ομάδες κρατών μπορούν να οδηγήσουν στη βελτίωση του καθεστώτος τους ή στην αύξηση της εξουσίας τους στη γεωπολιτική σκηνή του κόσμου. Επιπλέον, καθώς κάθε εξουσία ασκεί μια φυσική έλξη, τα ασθενέστερα κράτη τείνουν να κλίνουν προς τις ισχυρότερα, να αποζητούν προστασία, να αποφεύγουν τον κίνδυνο «παρεξήγησης με μια πιο ισχυρή χώρα» και να δημιουργούν νέες ευκαιρίες, για να πραγματοποιήσουν τα συμφέροντά τους. Έτσι, «μια ισχυρή στρατιωτική οργάνωση ενός κράτους μπορεί να είναι μια πραγματική πηγή έλξης και έναρξης διαφόρων συμφωνιών συνεργασίας με τις ένοπλες δυνάμεις άλλων κρατών, δημιουργώντας έτσι ένα δίκτυο επιρροής της στρατιωτικής τους δύναμης»¹⁹⁹. Αυτή η μέθοδος μπορεί να

¹⁹⁸ Kolev, D. M. και Projović, I. I. (2014). *όπ. αν.* (σ. 597)

¹⁹⁹ Ibid., σ. 588

χρησιμοποιηθεί κατά τέτοιο τρόπο από ένα υποκείμενο με στόχο να κερδίσει ένα αντικείμενο για τους δικούς του σκοπούς με αντάλλαγμα την παροχή προστασίας του καθεστώτος ή την υπογραφή διαφορετικών συμφωνιών, ή γενικότερα την επίτευξη οποιασδήποτε άλλης συνεργασίας.

5. ΤΟ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

5.1. ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΤΗΣ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

*«Η γνώση είναι μια δικαιολογημένη αληθινή πεποίθηση»
(Σωκράτης)*

Η επιστημολογία είναι ένας από τους βασικούς τομείς της φιλοσοφίας και αντιπροσωπεύει τη θεωρία της επιστημονικής γνώσης. Αυτή η κανονιστική επιστήμη στην πραγματικότητα αποτελεί την επιστήμη των επιστημών και των επιστημονικών μεθόδων, επομένως θεωρείται μετα-επιστήμη με δύο κύριες πτυχές²⁰⁰: 1) τη στατική – από την άποψη της γνώσης και 2) τη δυναμική - από την άποψη της απόκτησης της γνώσης. Από την άλλη, η μεθοδολογία είναι η συστηματική επιστημονική μελέτη που ασχολείται με το πρόβλημα των μεθόδων απόκτησης της γνώσης, ενώ ο στόχος της αντικατοπτρίζεται στην εύρεση τρόπων, κανόνων και αρχών τις οποίες ανθρώπινες γνωστικές δραστηριότητες πρέπει να τηρούν για να φτάσουν στην αλήθεια²⁰¹. Επομένως, η μεθοδολογία είναι πλησιέστερη στην έρευνα, δηλαδή την πρακτική της απόκτησης επιστημονικής γνώσης, και η επιστημολογία είναι πιο κοντά στη γνωσιολογία²⁰², τη φιλοσοφία και τη λογική.

Στην αρχή της επιστημονικής σκέψης, κάποιος μπορεί πρωτίστως να έχει τη φιλοδοξία της ανακάλυψης της αλήθειας. Άλλωστε, «η αλήθεια είναι μια από τις θεμελιώδεις έννοιες ολόκληρης της ανθρώπινης γνώσης, αλλά και η ουσία της ίδιας της επιστήμης»²⁰³. Καθώς αποδείχτηκε δύσκολο να οριστεί η αλήθεια, οι ερευνητές κατέφυγαν στις θεωρίες αιτιολόγησης και γνώσης, οι οποίες τους βοήθησαν στην ανακάλυψη της επιστημονικής αλήθειας. Πιο συγκεκριμένα, ο στόχος τους ήταν να καθορίσουν τους τρόπους απόκτησης γνώσης και την αιτιολόγηση της ύπαρξης ορισμένων πεποιθήσεων της ανθρώπινης συνείδησης. Αυτό ήταν εξαιρετικής σημασίας, επειδή βασίστηκαν στο αξίωμα ότι η γνώση αποτελείται μόνο από πεποιθήσεις που είναι αληθινές και δικαιολογημένες. Λόγω διαφορετικών προσεγγίσεων αυτού του ζητήματος, έχουν προκύψει πολυάριθμες επιστημολογικές θεωρίες αιτιολόγησης και γνώσης, μεταξύ των οποίων είναι και ο εσωτερικισμός, ο εξωτερικισμός, ο φονταμενταλισμός, ο ορθολογισμός, ο σκεπτικισμός, ο σχετικισμός κ.ά. Για την παρούσα διατριβή, όμως, ιδιαίζουσας σημασίας είναι ο εμπειρισμός, ο

---

²⁰⁰ Κατά: Fajgelj, S. (2020). *Metode istraživanja ponašanja / Μέθοδοι έρευνας της συμπεριφοράς*. Βελιγράδι: Κέντρο Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας. (σ. 35)

²⁰¹ Ibid., σ. 62

²⁰² Αν και η γνωσιολογία και η επιστημολογία συχνά συγχέονται και εξισώνονται, στους επιστημονικούς κύκλους υπάρχει διάκριση ανάμεσα τους κατά την οποία η πρώτη περιλαμβάνει τη γενική θεωρία της γνώσης, ενώ η δεύτερη ασχολείται με θέματα θεωρίας της επιστημονικής γνώσης.

²⁰³ Fajgelj, S. (2020). *όπ. αν.* (σ. 28)

οποίος θεωρεί ότι η γνώση αποκτάται βάσει αισθήσεων ή συλλογισμού, και ότι αυτές οι πηγές είναι σημαντικές για την επιστήμη και τη μεθοδολογία της έρευνας. Ο λεγόμενος, επίσης, *λογικός θετικισμός* - αυτός ο θεωρητικός σχηματισμός που χαρακτηρίζεται από την αντικειμενική συγκέντρωση και επεξεργασία δεδομένων είχε μεγάλη επιρροή στις εμπειρικές επιστήμες στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Αποτελεί δεδομένο ότι ο *θετικισμός*²⁰⁴ παρουσίαζε μια θεωρία βασισμένη σε γεγονότα, αρνιόταν τη μεταφυσική και προσπαθούσε να περιγράψει το αντικείμενο της έρευνάς του ακριβώς όπως ήταν, χωρίς να κάνει υποθέσεις για το τι θα μπορούσε να είναι. Ο ιδρυτής του θετικισμού, Ο. Κοντ²⁰⁵, πίστευε ότι τα κοινωνικά φαινόμενα θα μπορούσαν να μελετηθούν με τις μεθόδους των φυσικών επιστημών. Έτσι, για να θεωρηθεί έγκυρο ένα σύστημα οικοδόμησης γνώσεων, που κατ' ουσίαν παρουσιάζει μια επιστήμη, πρέπει να βασίζεται σε δεδομένα εμπειρικά, παρατηρούμενα και μετρήσιμα, επειδή μόνο με τον τρόπο αυτό μπορούν να δημιουργηθούν μηχανισμοί που εξηγούν τις διατυπωμένες υποθέσεις με σκοπό να συγκροτηθεί μια θεωρία²⁰⁶. Επομένως, η βάση της εμπειρικής έρευνας βρίσκεται στη συγκέντρωση βιωματικών δεδομένων με σκοπό την επίλυση πρακτικών προβλημάτων, αλλά και τη δημιουργία και την επαλήθευση των επιστημονικών θεωριών. Ως εκ τούτου, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι υπήρχαν δύο πηγές γνώσης περί του κόσμου - η εμπειρία και η λογική συλλογιστική. Η δεύτερη πηγή χρησιμεύει στην εξαγωγή συμπερασμάτων δεν βασίζεται σε καμία εμπειρία (οπότε δεν πληροφορεί για τον γύρω κόσμο), αλλά στη συμβολική λογική και μαθηματικά.

---

²⁰⁴ **Θετικισμός** - όρος που επινοήθηκε στο σχολείο το Saint-Simon για να υποδηλώσει τις υψηλές αξίες και τη χρησιμότητα της ακριβούς και εμπειρικής επιστημονικής έρευνας. Σε γενικές γραμμές, καθορίζεται από τη θέση σύμφωνα με την οποία μόνον η έρευνα και ο προσδιορισμός των γεγονότων αποδίδουν καρπούς. Έτσι, οι μαθηματικές και οι πειραματικές επιστήμες παρουσιάζουν ένα μοντέλο για την απόκτηση γνώσης, καθώς η φιλοσοφία και η επιστήμη πρέπει να έχουν τους δικούς τους συγκεκριμένους και περιορισμένους τομείς γεγονότων. Οι τελευταίες δύο χρειάζεται, επίσης, να προφυλάσσονται, ώστε οποιαδήποτε υπόθεση σχετικά με τη φύση μιας πραγματικότητας πρέπει να εγκαταλειφθεί ή να απορριφθεί εάν αποτελεί υπόθεση που υπερβαίνει τα όρια της εμπειρίας. Αυτό το κίνημα ξεκίνησε με τη διδασκαλία του Ο. Κοντ, αλλά μετά την εποχή του αναπτύχθηκε σε διαφορετικές κατευθύνσεις. Έτσι, μεταξύ των δύο παγκόσμιων πολέμων, εμφανίστηκε ο λογικός θετικισμός, γνωστός και στους επιστημονικούς κύκλους ως λογικός εμπειρισμός. Αυτό το ρεύμα χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια να συμπεριληφθούν στον τομέα της φιλοσοφίας μόνο εκείνα τα προβλήματα που μπορούν να λυθούν με ακριβή τρόπο, βασισμένα στη λογική/μαθηματική σκέψη. Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό του λογικού θετικισμού εμφανίζεται στο λεγόμενο κριτήριο της σημασίας, σύμφωνα με το οποίο τα μεταφυσικά ερωτήματα στερούνται γνωστικής σημασίας, και ως τέτοια αποτελούν «ψευδή προβλήματα». Ένα τέτοιο «κριτήριο νοήματος» οδήγησε σε σημαντική αλλοίωση του περιεχομένου της φιλοσοφίας, η οποία επομένως περιορίζεται στη λογική ανάλυση της γλώσσας. (Κατά: Bihalji – Merin, O. και σύν. [επιμ.] (1986). *Mala enciklopedija / Μικρή Εγκυκλοπαίδεια*. Βελιγράδι: Prosveta.)

²⁰⁵ **Ωγκύστ Κοντ** (1798 - 1857) - Γάλλος φιλόσοφος, μαθηματικός στο επάγγελμα, ο οποίος ήταν ένας από τους ιδρυτές της φιλοσοφίας του θετικισμού. Άρχισε να μελετά τη φιλοσοφία υπό την επιρροή του Saint-Simon, και η ιδιαίτερη του επιθυμία ήταν να μεταρρυθμίσει την επιστήμη, τη φιλοσοφία και τη θρησκεία, έτσι ώστε να οδηγήσουν στο «θετικό στάδιο» της ανάπτυξης της κοινωνίας, καθώς τα θεολογικά και μεταφυσικά στάδια θεωρούνται ιστορικά ξεπερασμένα. Εκτός από τις βασικές φυσικές επιστήμες έπρεπε να είχε θεμελιωθεί η επιστήμη της κοινωνίας - η κοινωνιολογία, ενώ στη φιλοσοφία έπρεπε να εγκαταλειφθεί εντελώς η μεταφυσική συλλογιστική και να επαναπροσανατολιστούν οι φιλοσοφικές εργασίες, να συντονιστούν και να συστηματοποιηθούν προς τις θετικές επιστημονικές γνώσεις. Μερικά από τα πιο σημαντικά του έργα είναι: «Πορεία θετικής φιλοσοφίας», «Μια συζήτηση για το σύνολο του θετικισμού», «Σύστημα θετικής πολιτικής» και «Θετικιστικός κατηχισμός». (Κατά: Ibid.)

²⁰⁶ Βλ. Μάζης, Ι. Θ. (2012). *Μεταθεωρητική κριτική Διεθνών Σχέσεων και Γεωπολιτικής*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση. (σς. 85-200)

Έτσι, ο θετικισμός αποτέλεσε ένα γόνιμο έδαφος για την εμφάνιση και την έναρξη της *ποσοτικής έρευνας*, η οποία συνέχισε να αναπτύσσεται μέσω του *νεοθετικισμού* γενικώς βασιζόμενη σε μια μεταθετικιστική θεωρητική προοπτική. Αυτό το είδος έρευνας αποσκοπούσε στην απόκτηση γνώσης μέσω της παρατήρησης και της μέτρησης του φυσικού, άμεσα παρατηρήσιμου, εκδηλωμένου κόσμου, ενώ το ιδανικό του αντανάκλαται στον προσδιορισμό της σχέσης μεταξύ αιτίας και αποτελέσματος ανάμεσα στα φαινόμενα, όσο δύσκολο και αν ήταν να επιτευχθεί. Έτσι, η εντατική μεταθετικιστική και επιστημολογική ανάλυση της εμπειρικής έρευνας τον 20^ο αιώνα οδήγησε σε μια πολύ πιο ομοιόμορφη γενική φιλοσοφική θεμελίωση της ποσοτικής έρευνας σε σχέση με την ποιοτική έρευνα.

Η εφαρμογή και η συγκεκριμενοποίηση του θετικισμού έγιναν μέσω του *συμπεριφορισμού*²⁰⁷, ο οποίος είχε απήχηση σε όλες τις κοινωνικές επιστήμες. Ως ένας από τους πυλώνες της *αρχής της κατανόησης*²⁰⁸, ο συμπεριφορισμός βασίστηκε αποκλειστικά στην προσιτή, εκδηλωτική συμπεριφορά, σε αντίθεση με την γνωστική προσέγγιση που έλαβε υπόψη τα κίνητρα, τις εμπειρίες και τις ιδέες των ανθρώπων για να κατανοηθεί η συμπεριφορά τους. Η διυποκειμενική συναίνεση ήταν σημαντική για τους συμπεριφοριστές, κι έτσι αρνήθηκαν τη θέση επιστημονικής γνώσης για

---

²⁰⁷ **Συμπεριφορισμός** - ψυχολογική σχολή που ξεκίνησε στις αρχές του εικοστού αιώνα και ασχολήθηκε με τη μελέτη της αντικειμενικής συμπεριφοράς, δηλαδή την «απόκριση» ενός οργανισμού σε εξωτερικά και εσωτερικά ερεθίσματα. Στην αρχή, φιλοδοξούσε να φέρει την ψυχολογία όσο πιο κοντά γινόταν στις φυσικές επιστήμες - όπως και να προβλέψει ποιες συνέπειες θα προέκυπταν στην αντικειμενική συμπεριφορά εάν υπήρχαν ορισμένες προϋποθέσεις σύμφωνα με κάποιες γνωστές ψυχολογικές αρχές. Ο συμπεριφορισμός προήλθε από τη ρεαλιστική παράδοση του αγγλοσαξονικού πολιτισμού, αλλά δεν είχε μια συγκεκριμένη μεθοδολογία. Ο ιδρυτής της J. Watson επηρεάστηκε από τη ρωσική σχολή ψυχολογίας εκείνης της εποχής που ήταν επικεντρωμένη στην έρευνα της νευρικής δραστηριότητας και των κλασικών εξαρτημένων αντανάκλαστικών. Οι μεγαλύτερες του δυσκολίες προέκυψαν σε σχέση με την εξήγηση του αόριστου όρου της «συμπεριφοράς», τη μηχανοποίηση, τον άκαμπτο ντετερμινισμό και το ριζοσπαστικό διεπιστημονικό αναγωγισμό, που οδήγησε σε έναν αόριστο ορισμό του θέματος της έρευνας και δημιούργησε μια μη πραγματική εικόνα ενός ανθρώπου. Για αυτούς τους λόγους, στις δεκαετίες του 1920 και του 1930 αναπτύχθηκε η κατεύθυνση του νεοσυμπεριφορισμού, ο οποίος κατέφερε να μαλακώσει τον προηγούμενο αναγωγισμό του συμπεριφορισμού και να επεκτείνει το αντικείμενο της έρευνας. Εκτός από την αντικειμενική συμπεριφορά, οι λεκτικές εκφράσεις έχουν επανεισαχθεί καθώς και οι «διανοητικές» έννοιες πρόθεσης, φιλοδοξίας, ευφυΐας, προσδοκιών, επιτυχίας και αποτυχίας κλπ. Ο νεοσυμπεριφορισμός έχει απομακρυνθεί από ορισμένες αρχικές αντιλήψεις του συμπεριφορισμού, ιδίως το πρόβλημα της πρόβλεψης, του ελέγχου και της «διαμόρφωσης» συμπεριφοράς, εισάγοντας νέες θεωρητικές έννοιες και μεθόδους (π.χ. λειτουργική ρύθμιση). Σήμερα, τα όρια μεταξύ των διαφορετικών παραλλαγών του συμπεριφορισμού, όπως και άλλων ψυχολογικών σχολών δεν καθορίζονται πλέον με σαφήνεια, οπότε ο όρος έχει χάσει μεγάλο μέρος του αρχικού του ορισμού. (Κατά: Bihalji - Merin, O. και σύν. [επιμ.] (1986). *όπ. αν.*)

²⁰⁸ **Αρχή της κατανόησης** - Η επιστημολογική συζήτηση σχετικά με τη διαφορά μεταξύ της εξήγησης και της κατανόησης διαρκεί εδώ και αρκετό καιρό και για πρώτη φορά ξεκίνησε από τους ιστορικούς. Ο Αριστοτέλης θεώρησε ότι η καλύτερη εξήγηση ήταν εκείνη που δηλώνει όχι μόνο τις υλικές, τυπικές και αποτελεσματικές αιτίες, αλλά και την «τελική αιτία» - τον σκοπό. Έτσι η έννοια της εξήγησης στους επιστημονικούς κύκλους άρχισε να σχετίζεται με τον ορισμό, την υπόθεση, την επιστημονική θεωρία και την αιτιότητα. Από την άλλη, η έννοια της κατανόησης παρουσιάστηκε αρχικά ως ερμηνεία των σκέψεων των συμμετεχόντων σε ιστορικά γεγονότα με στόχο την αναβίωση των λόγων για τις συμπεριφορές που υιοθέτησαν. Αργότερα, αυτές οι ερμηνείες εξαπλώθηκαν σε άλλα επιστημονικά πεδία, οπότε δημιουργήθηκε η «αρχή της κατανόησης», η οποία βασίστηκε σε μερικούς πυλώνες: την ιδιογραφική προσέγγιση, τη νομοθετική προσέγγιση, τη νοητική προσέγγιση και τη συμπεριφορική προσέγγιση. Η διαφορά μεταξύ των δύο πρώτων είναι βαθιά ριζωμένη στις σύγχρονες κοινωνικές επιστήμες, οπότε ορισμένοι την αποκαλούν όχι μόνο επιστημονική συζήτηση, αλλά και πόλεμο. Τέλος, ολόκληρη η προσέγγιση για την απόκτηση της γνώσης μέσω της κατανόησης από πολλούς συγγραφείς ονομάζεται ερμηνευτική, επειδή ερμηνεύει τις έννοιες που έχει μια κατάσταση για ένα άτομο, αλλά και τα κίνητά του για τη δράση. (Κατά: Fajgelj, S. (2020). *όπ. αν.*)

ενδοσκόπηση και για νοητικές έννοιες (π.χ. κίνητρα, σκέψεις, στάσεις). Λόγω της ριζοσπαστικής προσέγγισής του, ο συμπεριφορισμός δεν κράτησε πολύ στην αρχική του μορφή, αλλά παρείχε μερικές ενδιαφέρουσες παραλλαγές που δημιούργησαν το κατάλληλο έδαφος για περαιτέρω επιστημολογική ανάπτυξη.

Στους επιστημολογικούς κύκλους, ο θετικισμός και ο μεταθετικισμός θεωρούνται ένα ιδιαίτερο είδος *μεθοδολογικού σκεπτικισμού*. Ο σκεπτικισμός από μόνος του μπορεί να είναι ο πιο σκληρός αντίπαλος της γνώσης, επειδή αρνείται τη δυνατότητα της αντικειμενικής απόκτησης της. Επίσης στη πιο ριζοσπαστική μορφή του αμφισβητεί την ύπαρξη του εξωτερικού κόσμου, της αλήθειας και της επίγνωσης. Η σκεπτικιστική στάση που κυριάρχησε αμφέβαλε για τη δυνατότητα επίτευξης της απόλυτης αλήθειας, ειδικά, επειδή η μόνη πραγματική πηγή απόκτησης γνώσεων ήταν οι άμεσες εμπειρίες, οι οποίες, κατά τη γνώμη τους, δεν μπορούσαν να παρέχουν απόλυτα στοιχεία για το τι είναι πραγματικότητα. Επιπρόσθετως, ο T. Kuhn²⁰⁹ και ο Sir K. Popper²¹⁰, που ανήκαν στο ρεύμα του ανορθολογισμού, πίστευαν ότι «η πραγματικότητα δεν υπάρχει», ότι «ούτε υπάρχει λόγος να πιστεύουμε σε τίποτα», αλλά και ότι είναι απολύτως εντάξει που «κάθε επιστημονικός νόμος είναι εκατό τοις εκατό βέβαιο ότι θα είναι λάνθασμένος»²¹¹. Εξ ου και η χαρακτηριστική στάση του θετικισμού: ότι «καμιά θεωρία δεν μπορεί να αποδειχθεί τελικά»²¹². Αυτοί οι δύο φιλόσοφοι της επιστήμης, όπως κι οι ιδεαλιστές φιλόσοφοι, ήταν υποστηρικτές της *θεωρίας της συνοχής*²¹³. Ο T. Kuhn πίστευε ότι η ακρίβεια, η συνέπεια, η ολοκλήρωση, η απλότητα και η δημιουργικότητα είναι αξίες που επηρεάζουν την επιλογή της θεωρίας με σκοπό η γνώση να είναι

---

²⁰⁹ **Thomas Kuhn** (1922-1996) – Αμερικανός, που ήταν στο επάγγελμα φυσικός, και θεωρείται ένας από τους πιο σημαντικούς διανοούμενους, ιστορικούς και φιλόσοφους της επιστήμης του 20^{ου} αιώνα. Άσκησε μεγάλη επιρροή στην αναγνώριση της επιστήμης, αλλά και στους ακαδημαϊκούς κύκλους, ειδικά με το βιβλίο του «Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων» το οποίο εκδόθηκε το 1962 και διαβάζεται ακόμη και σήμερα. Πίστευε ότι η επιστημονική έρευνα συνίσταται από παραδείγματα που εμπεριέχουν την επίσημη θεωρία, το κλασικό πείραμα και την αποδεδειγμένη μέθοδο. Κατά τη γνώμη του, οι επιστήμονες αποδέχονται την τρέχουσα ή την επικρατέστερη θεωρία και προσπαθούν να την διευρύνουν, επεξηγώντας περαιτέρω θεωρίες, μπερδεμένα δεδομένα. Επίσης θεσπίζουν ακριβέστερα μέτρα προτύπων και δεδομένων, τα οποία μπορούν να οδηγήσουν σε άλλα θεωρητικά ή πειραματικά προβλήματα αναδεικνύοντας τις ελλείψεις του ίδιου του παραδείγματος. Τα σημαντικότερά του έργα είναι: «Η Κοπερνίκεια επανάσταση», «Η σημασία της μέτρησης στη σύγχρονη φυσική επιστήμη», «Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων» και «Η σημασία του δόγματος στην επιστημονική έρευνα».

²¹⁰ **Sir Karl Popper** (1902-1994) - Άγγλος φιλόσοφος αυστριακής-εβραϊκής καταγωγής. Συνέβαλε στη φιλοσοφία της επιστήμης και τη φιλοσοφία της πολιτικής, αλλά ασχολήθηκε επίσης με τη φιλοσοφία του πνεύματος και την κοινωνική φιλοσοφία. Θεωρείται ο θεμελιωτής της σύγχρονης φιλοσοφίας της επιστήμης και της σύγχρονης φιλελεύθερης δημοκρατίας. Είναι γνωστός, επίσης, λόγω της κριτικής του επαγωγισμού και του θετικισμού, όπως και της κριτικής του ιστορισμού, της ανοιχτής κοινωνίας και της κοινωνικής μηχανικής. Στη φιλοσοφία εισήγαγε τη λεγόμενη αρχή της διαψευσιμότητας - μια δήλωση μπορεί να θεωρηθεί επιστημονική εάν είναι καταρχήν διαψεύσιμη, δηλαδή που περιέχει κριτήρια για τον έλεγχο της, να μπορεί να ελεγχθεί και να αποδειχθεί λανθασμένη. Ισχυρισμοί που δεν είναι διαψεύσιμοι, σύμφωνα με τη διδασκαλία του, δεν ανήκουν στην επιστήμη, αλλά στη μεταφυσική. Κύρια του έργα είναι «Λογική της έρευνας», «Η ανοιχτή κοινωνία και οι εχθροί της», «Η αθλιότητα του ιστορισμού». (Κατά: Bihalji - Merin, O. και σύν. [επιμ.] (1986). όπ. αν.)

²¹¹ Κατά: Fajgelj, S. (2020). όπ. αν.(σ. 34)

²¹² Ibid., σ. 61

²¹³ **Θεωρία της συνοχής** - Κατά την εν λόγω θεωρία, η αλήθεια έγκειται στην εσωτερική αρμονία της άποψης, έτσι ώστε η πηγή της αλήθειας μιας κρίσης δε βρίσκεται στην πραγματικότητα, αλλά σε συμφωνία με άλλες κρίσεις και πεποιθήσεις. Αυτή η προσέγγιση έχει επικριθεί από μερικούς επιστήμονες λόγω του προβλήματος των προϋποθέσεων – ιδιαιτέρως, όταν πρόκειται με το τι πρέπει να επιλεγεί ως ένα σύνολο κρίσεων και πεποιθήσεων σε σχέση με το οποίο θα λαμβάνεται απόφαση σχετικά με την αλήθεια μιας σκέψης. (Κατά: Ibid.)

επιστημονική²¹⁴. Εισάγοντας την έννοια των παραδειγμάτων ως ένα ευρύτερο θεωρητικό και αποδεκτό πλαίσιο, με καθορισμένους επιστημονικούς κανόνες, βασισμένο όχι μόνο στη γνώση, αλλά και στις πεποιθήσεις και τα μη εμπειρικά δεδομένα, απέδειξε ότι οι αλλαγές των παραδειγμάτων στην επιστήμη γίνονται με ριζοσπαστικό τρόπο - απορρίπτοντας έτσι ορισμένες παλιές και αποδεχόμενες νέες ιδέες²¹⁵. Από την άλλη, ο Sir K. Popper ήταν της γνώμης ότι η εμπειρική επαλήθευση των δηλώσεων δεν είναι ζωτικής σημασίας για την επιστήμη, αλλά το γεγονός ότι μια δήλωση μπορεί να αντικρουστεί. Με τον τρόπο αυτό ανέπτυξε την *αρχή της παραποίησης*, η οποία αντιπροσώπευε τη διδασκαλία του ότι ο πρώτος στόχος της επιστήμης είναι η αναζήτηση αντιπαραθέσεων, δηλαδή περιπτώσεων στις οποίες η υπόθεση δεν είναι αληθινή. Αν και συχνά αυτά τα αντιπαραδείγματα ήταν ακραία και σχεδόν απίθανες περιπτώσεις, ο K. Popper πίστευε ότι εάν η δήλωση δεν μπορούσε να αντικρουστεί εμπειρικά, τότε η θεωρία δεν είναι επιστημονική και χρησιμοποιούσε συχνά αυτή την αρχή, για να διακρίνει την επιστήμη από την ψευδοεπιστήμη και τη μεταφυσική.

Τέλος, πρέπει να τονιστεί ότι ο μεθοδολογικός σκεπτικισμός είναι επιστημονικά παραγωγικός και χρήσιμος για την πρόοδο της επιστημονικής γνώσης. Επειδή «αμφιβάλλει για την κάθε αλήθεια στην οποία έχει φτάσει η επιστήμη και υποστηρίζει τη συνεχή ανάγκη επανεξέτασης της επιστημονικής γνώσης με βάση τα σταθερά πρότυπα απόδειξης»²¹⁶, ο μεθοδολογικός σκεπτικισμός αναγκάζει τους επιστήμονες να δημιουργούν νέες θεωρίες και υποθέσεις και να τις δοκιμάζουν εμπειρικά παρουσιάζοντας έτσι το ουσιαστικό στοιχείο της επιστημονικής εργασίας. Άλλωστε, η επιστημολογία και η γνωσιολογία προχωρούν ως επιστήμες ένεκα της συνεχούς τους προσπάθειας να προσφέρουν απαντήσεις σε ερωτήσεις και να δώσουν λύσεις σε μεθοδολογικά διλήμματα, καθιστώντας έτσι ένα τέτοιο σκεπτικισμό κεντρικό μέρος της θεωρίας της γνώσης.

Όσον αφορά τη γεωπολιτική ως επιστήμη, αυτή αποτελεί «τη γεωγραφική αναλυτική μέθοδο που μελετά, προβλέπει και περιγράφει την ανακατανομή της ισχύος και γενικότερα τα συστήματα της ανισόρροπης κατανομής ισχύος στον διεθνή χώρο μεταξύ ανεξαρτήτων και διακριτών μεταξύ διεθνών, εθνικών και εθνοτικών δρώντων»²¹⁷. Επειδή η μεθοδολογία της υπόκειται στο πλαίσιο του νεοθετικισμού, για το οποίο θα ειπωθούν περισσότερα στο επόμενο κεφάλαιο, στη γεωπολιτική είναι ξένες οι έννοιες της κερδοσκοπίας, της ενδοσκόπησης, της ενσυναίσθησης, της αλληλεπίδρασης, ενώ οι έννοιες της αντικειμενικότητας, της πολιτικής ουδετερότητας και της αξίας της είναι οικείες. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην επαγωγική-υποθετική-παραγωγική κατασκευή της θεωρίας, τις μετρήσεις, τα πειράματα, τη μαθηματική και τη στατιστική ανάλυση, την ακρίβεια και την εμπειρική επαλήθευση της θεωρίας.

Ως εκ τούτου, δε φαίνεται καθόλου παράξενο που, από την άποψη της επιστημολογίας, η γεωπολιτική εντάσσεται στην ομάδα των επιστημών συμπεριφοράς, που μελετούν τις ατομικές και

---

²¹⁴ Για περισσότερες πληροφορίες: Kuhn, P. (1972). *The Structure of Scientific Revolutions / Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων*. Σικάγο: Πανεπιστήμιο του Σικάγο.

²¹⁵ Βλ. Μάζης, Ι. Θ. (2012). *όπ. αν.*⁽¹⁾ (σελ. 246-247)

²¹⁶ Fajgelj, S. (2020). *όπ. αν.* (σ. 33)

²¹⁷ Μάζης, Ι.Θ. (2002). *Γεωπολιτική: η Θεωρία και η Πράξη*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

ομαδικές διαφορές - αφενός τη συμπεριφορά του ανθρώπου ως ατόμου, ως μέρους κοινωνίας και ως μέρους άλλων ομάδων και αφετέρου των ομάδων ως τέτοιων. Λαμβάνοντας υπόψη ότι οι κοινωνικές επιστήμες (όπου ανήκει και η πολιτική επιστήμη) αντιμετωπίζουν συμπεριφορές που προκύπτουν σε αλληλεπίδραση με άλλους και ότι η συμπεριφορά είναι η δραστηριότητα ατόμων και ομάδων που είναι διαθέσιμη για παρατήρηση και μέτρηση, η ίδια μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο επιστημονικής μεθόδου.

Επιπροσθέτως, ερέθισμα ή κίνητρο μπορεί να αποτελέσει ένα αντικείμενο / γεγονός / κατάσταση που προκαλεί ή αλλάζει τη συμπεριφορά ενός ατόμου καθιστώντας την παρατηρήσιμη σε έναν εξωτερικό παρατηρητή. Αυτό το ερέθισμα μπορεί να είναι φυσικό, εσωτερικό ή εξωτερικό. Το κίνητρο μπορεί να είναι είτε συνειδητό ή υποσυνειδητό. Επειδή οι επιστήμες συμπεριφοράς αναλύουν τις ατομικές, ομαδικές και θεσμικές διαφορές των ανθρώπων, συνάγεται το συμπέρασμα ότι ο τρόπος δράσης μπορεί να είναι μια σκόπιμη, στοχευμένη δραστηριότητα. Έτσι, οι έρευνές τους χαρακτηρίζονται από την αιτιολόγηση, την αντικειμενικότητα, τη συστηματικότητα, την εμπειρική επαλήθευση, την κριτική και τη θεωρητική τεκμηρίωση.

Επιπλέον, αυτές οι επιστήμες αναλύουν συχνά συμπεράσματα βάσει της παρατήρησης εμπειρογνομόνων, η οποία απαλλαγμένη από την επιρροή των επιθυμιών και συναισθημάτων, βασίζεται στην ορθολογική και αντικειμενική παρατήρηση. Τηρούν, επίσης τους λογικούς κανόνες, τις θεωρίες και τις επιστημονικές αρχές. Ένας από τους πρώτους επιστήμονες που εισήγαγε τη φάση της παρατήρησης και τη δημιουργία υποθέσεων ήταν ο K. Popper.

Όσον αφορά την επιστημονική μέθοδο στις επιστήμες συμπεριφοράς, αυτή σε μεγάλο βαθμό στηρίζεται σε έρευνες²¹⁸ που τεκμηριώνονται από τα δεδομένα. Σε διαφορετική περίπτωση, υπάρχει άμεση εξάρτηση της έρευνας από την εμπειρική συλλογιστική. Με την παρατήρηση και τις μετρήσεις δημιουργούνται θεωρητικές κατασκευές, αναλύονται φαινόμενα, παρατηρούνται συνδέσεις, οικοδομούνται θεωρίες. Από τη σκοπιά της μεθοδολογίας, της εμπειρικής έρευνας - η επιστήμη είναι μία και οι μέθοδοι συλλογής και ανάλυσης δεδομένων είναι κοινές. Μερικές από αυτές είναι: η ανάλυση περιεχομένου, η μέθοδος ανάλυσης παραγόντων και ανάλυση ομαδοποίησης (cluster). Αυτές πρέπει να διακρίνονται από επιστημονικά μοντέλα που παρουσιάζουν με τα μαθηματικά, τη λογική, με οπτικό, γραφικό ή συμβολικό τρόπο μια αντιπροσωπευτική θεωρία - μια τυποποιημένη θεωρία, αλλά και από τα ποσοτικά εργαλεία της γεωπληροφορικής (π.χ. στατιστική, νευρωνικά δίκτυα, γενετικοί αλγόριθμοι) που καλύπτουν τα ζητήματα εφαρμογής και χρήσης δεδομένων, αλλά και χαρακτηρίζονται από μεγάλη υπολογιστική ισχύ που παράγει ένα αξιολογικό ποσοτικό και διαισθητικό αποτέλεσμα²¹⁹.

²¹⁸ Υπονοείται ο έλεγχος και η βεβαίωση μιας θεωρητικής υπόθεσης μέσω των δεδομένων.

²¹⁹ Για περισσότερες πληροφορίες: Βλ. Μάζης, Ι. Θ. (2012). όπ. αν.⁽¹⁾ (σς. 408-420)

5.2. ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΗ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

«Ο μεθοδικός σκεπτικισμός θα πρέπει να καλλιεργείται προς τους άλλους, αλλά ακόμη περισσότερο προς τα προσωπικά ευρήματα.»

Ρενέ Ντεκάρτ

Αλήθεια είναι ότι η μεγαλύτερη πρόοδος στη μελέτη του διεθνούς γίνεσθαι πραγματοποιήθηκε από επιστήμες όπως η γεωγραφία και η γεωπολιτική. Η γεωγραφική διάσταση των ζητημάτων ανακατανομής της ισχύος σε παγκόσμιο επίπεδο αποτελεί πια ένα δεδομένο - άλλωστε κανείς δεν μπορεί να διαψεύσει, ούτε σκέπτεται να αμφισβητήσει την αλληπίδραση της ισχύος με τον γεωγραφικό χώρο. Για αυτό δεν είναι παράξενο που η γεωγραφία αποτελεί το θεμελιώδες επιστημονικό υπόβαθρο αναλύσεων και θεωριών των περισσότερων σεβαστών επιστημόνων της Γερμανικής και της Αγγλοσαξωνικής Σχολής και εκπροσώπων της κλασσικής περιόδου - τον F. Ratzel²²⁰, τον R. Kjellén²²¹, τον K. Haushofer²²²,

²²⁰ **Friedrich Ratzel** (1844-1904) - Γερμανός επιστήμονας, φαρμακοποιός στο επάγγελμα. Έκανε διδακτορικό πάνω στο θέμα της ζωολογίας, γεωλογίας και συγκριτικής ανατομίας. Όντας εθελοντής στο γάλλο-γερμανικό πόλεμο, απέκτησε αξιόλογη επιστημονική θέση στο Μουσείο Φυσικής Ιστορίας της Στουτγάρδης. Το 1873 ταξιδεύει στις ΗΠΑ, όπου στρέφεται στη γεωγραφία και λαμβάνει την απόφαση να καταθέσει υποψηφιότητα για τη θέση του Υφηγητή της γεωγραφίας στη «Βασιλική Πολυτεχνική Σχολή». Στον επιστημονικό και γεωπολιτικό κόσμο είναι πιο γνωστός για τον όρο του «Πολιτική Γεωγραφία», με τον οποίο ήθελε να δείξει τη σχέση κράτους και εδάφους. Συνδιάζοντας την πρακτική πολιτική με τη φυσική και φιλοσοφική διάσταση, ο F. Ratzel αρχίζει να προωθεί την ιδέα ότι η έννοια του χώρου επηρεάζει την συλλογική ψυχολογία όλων των κατοίκων του. Στο απώτερο μέλλον κάνει τον κόπο να συνδέσει τη Βιολογία, τη Βιογεωγραφία και την Ανθρωπογεωγραφία με το φυσικό περιβάλλον. Μερικοί από τους μεταγενέστερους επιστήμονες τον επέκριναν επειδή δεν ξεχώρισε με την απαραίτητη ένταση τα ερευνητικά πεδία της Πολιτικής Γεωγραφίας και της Βιογεωγραφίας. Επίσης τον επέκριναν για το μη συστηματικό ύφος σκέψης και γραφής. Ωστόσο, εάν αγνοηθούν οι αναφερθείσες αντιρρήσεις, μπορεί να παρατηρηθεί ότι ο F. Ratzel έδωσε έκταση και διεπιστημονικότητα στα έργα του εισάγοντας και τα στατιστικά δεδομένα στην κατανόηση της Πολιτικής του Γεωγραφίας. Κάποια από τα σημαντικότερά του έργα είναι: «Politische Geographie», «Der Lebensraum. Eine biogeographische Studie» και «Anthropogeographie» (Για περισσότερες πληροφορίες: Μάζης, Ι. Θ. (2014). *Ο ζωτικός χώρος του Φ. Ράτσελ*. Αθήνα: Ηρόδοτος και Στογιάννος, Α. (2017). *Η Γένεση της Γεωπολιτικής και ο Friedrich Ratzel*. Αθήνα: Εκδόσεις Λειμών)

²²¹ **Rudolf Kjellén** (1864-1922) - Σουηδός καθηγητής των Πολιτικών Επιστημών και της Στατιστικής του Πανεπιστημίου, του Γκέτεμποργκ. Κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο υποστήριξε το κοινό μέτωπο της Σουηδίας με τη Γερμανία κατά της Ρωσίας και συμμετείχε ένεργα στην πολιτική συζήτηση στη χώρα του. Επηρεασμένος από τους Γερμανούς γεωγράφους, στην ανάλυσή του ενσωματώνει τη γεωγραφικο-πολιτική διάσταση δημιουργώντας έτσι πρώτος τον όρο της Γεωπολιτικής. Για αυτόν, η γεωπολιτική είναι η επιστήμη του κράτους νοουμένου ως γεωγραφικού οργανισμού, όπως αυτός λειτουργεί στον χώρο. Αντικείμενο της είναι το πολιτικά οργανωμένο έδαφος, δηλαδή το κράτος ως επικράτεια, ως περιοχή. Στα έργα του πολλές φορές αναφέρεται στο έδαφος ως σώμα του κράτους τονίζοντας το ζήτημα της εδαφικής ακεραιότητας ως ιδιότητας που σταδιακά εντυπώνεται στη συλλογική συνείδηση λόγω της μακράς συνύπαρξης εδάφους και κράτους. Τα έργα του είναι «Staten som Lifsform», «Der Staat als Lebensform», «Die Grossmaechte vor und nach dem Weltkrieg» κ.ά. (Για περισσότερες πληροφορίες: Κωτούλας, Ι. Ε. (2020). *Ιστορία της ελληνικής Γεωπολιτικής - από τον 19^ο αιώνα έως τη Σύστημακή Γεωπολιτική Ανάλυση [διδακτορική διατριβή]*. Αθήνα: Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών ΕΚΠΑ)

²²² **Karl Haushofer** (1869-1946) - ένας από τους πιο σημαντικούς Γερμανούς γεωγράφους και γεωπολιτικούς. Κατά την περίοδο 1908-1910 διέμενε στην Ιαπωνία συλλέγοντας τις πληροφορίες περί της Πολιτικής Γεωγραφίας της χώρας αυτής, παρατηρώντας την κρατική επεκτατική πολιτική στην Ασία. Μετά τη συνταξιοδότησή του το 1919, έγινε ο επικεφαλής του Ινστιτούτου Γεωπολιτικής στο Μόναχο. Είχε μεγάλη επιρροή στον γερμανικό στρατό και στον

όπως και τον A. Mahan²²³, τον Sir H. Mackinder²²⁴ και τον N. J. Spykman²²⁵. Σήμερα το μεθοδολογικό υπόβαθρο της γεωπολιτικής αποτελεί η Οικονομική Γεωγραφία, η οποία αποτελεί

Αδόλφο Χίτλερ, αλλά εξαιτίας των απόψεών του, η γεωπολιτική θα πάρει κακή φήμη και θα θεωρηθεί ένας ψευδο-επιστημονικός κλάδος. Μετά τη γερμανική ήττα στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ξεκίνησε η έρευνα περί των εγκλημάτων πολέμου, λόγω της οποίας αυτός και η Εβραία σύζυγός του αυτοκτόνησαν μαζί. Ο K. Haushofer υιοθέτησε συνειδητά τον όρο Geopolitik του R. Kjellén, αλλά του προσέδωσε διαφορετικό περιεχόμενο ξεπερνώντας με το έργο του και τον F. Ratzel και τον R. Kjellén για πολλούς και διαφορετικούς λόγους. Όχι μόνο ότι έδωσε έμφαση σε πολλά στοιχεία του φυσικού τοπίου, αλλά και χρησιμοποιεί όλες τις ανθρωπιστικές επιστήμες έξω από τα όρια της φυσικής γεωγραφίας. Λόγω του υποβάθρου των έργων του και λόγω του πεπρωμένου της μεταπολεμικής Γερμανίας, για τον K. Haushofer η γεωπολιτική δεν είναι μόνο επιστήμη, αλλά μια εφαρμοσμένη ειδικότητα, η οποία υποβοηθεί την πολιτική. Χωρίς αυτήν ο επικεφαλής και ο λαός του θα διέτρεχαν πάντα κίνδυνο. Κάποια από τα έργα του είναι «Das Japanische Reich in seiner geographischen Entwicklung», «Bausteine zur Geopolitik», «Weltpolitik von heute», «Wehr-Geopolitik: Geogr. Grundlagen» και «Geopolitische Grundlagen» (Για περισσότερες πληροφορίες: Mladenović, M. (1994). *Šta je geopolitika / Τι είναι η γεωπολιτική*, Βελιγράδι: Velvet)

²²³ **Alfred Mahan** (1840-1914) - Αμερικανός ναυτικός αξιωματικός και ιστορικός που θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους Αμερικανούς στρατηγούς του 19^{ου} αιώνα. Όταν αναφερόταν στο κράτος, αναφερόταν σαν να αποτελεί ένα ζωντανό οργανισμό. Κατά τη γνώμη του βασικό χαρακτηριστικό ενός υγιούς κράτους είναι η ανάπτυξη που σύμφωνα με αυτόν δεν αποτελεί ζήτημα δίκης και δικαιοσύνης, αλλά σύνδεσης με φυσικούς νόμους και φυσικής τάσης προς ανάπτυξη. Διαιρεί τα κράτη ή τις δυνάμεις σε δύο κατηγορίες - ναυτικές δυνάμεις (θαλασσοκρατικές πολιτείες) και εδαφικές δυνάμεις, εξηγώντας έτσι ολόκληρη την παγκόσμια ιστορία μέσω αυτού του πλανητικού διύσμου. Στο έργο του υποστήριζε ότι για τον πολιτισμό η θάλασσα είναι ένα από τα μεγαλύτερα αγαθά και θεωρούσε τον Ειρηνικό και τον Ινδικό Ωκεανό βασικά σημεία του γεωπολιτικού πεπρωμένου. Επίσης πίστευε ότι αποφασιστικός παράγοντας για τις παγκόσμιες πολιτικές διαμάχες ήταν οι ναυτικές δυνάμεις. Σε αρκετές πηγές αναφέρεται ότι οι απόψεις A. Mahan για τον θαλάσσιο πολιτισμό και την αναγκαιότητα εξασφάλισης θαλάσσιων διαδρομών επηρέασε τον F. Ratzel και τον οδήγησε στην εκπόνηση του έργου του «Θάλασσα - πηγή δύναμης ενός λαού», αλλά και στην άμεση του συμμετοχή στη γερμανική αποικιακή κοινωνία. Ορισμένα έργα του A. Mahan είναι «The influence of Sea Power upon history», «The interest of America in Sea Power - present and future», «The problem of Asia and its effects upon International Policies» και «Naval Strategy: Compared and contrasted with the principles and practice of Military Operations on Land». (Για περισσότερες πληροφορίες: Proroković, D. (2018). *όπ. αν.*)

²²⁴ **Sir Halford Mackinder** (1861-1947) - Βρετανός γεωγράφος και πατέρας της σύγχρονης αγγλοσαξονικής σχολής της Γεωπολιτικής και Γεωστρατηγικής. Ήταν στο επάγγελμα Ακαδημαϊκός καθηγητής. Ήταν Λέκτορας Γεωγραφίας στο Πανεπιστήμιο Οξφόρδης, αλλά και ένας από τους ιδρυτές της Σχολής Οικονομικών Επιστημών του Λονδίνου (1895) και της Σχολής Γεωγραφίας της Οξφόρδης (1899). Η θεωρία του για το Παγκόσμιο Νησί που περιβάλλεται από τον Παγκόσμιο Ωκεανό από όλες τις πλευρές είναι μια από τις πιο γνωστές γεωπολιτικές θεωρίες. Επιπλέον, διάσημη είναι η φράση του : «Όποιος κυβερνά την Καρδιά του Κόσμου, κυβερνά το Παγκόσμιο Νησί, και όποιος κυβερνά το Παγκόσμιο Νησί, κυβερνά ολόκληρο τον Κόσμο». Η σημαντικότερη του πρόβλεψη ήταν εκείνη για την άνοδο και την τέραστια επιρροή της Σοβιετικής Ένωσης και στους δυο Παγκόσμιους Πολέμους που προηγήθηκαν. Κάποια από τα σημαντικότερά του έργα είναι τα εξής: «On the Scope and Methods of Geography», «The Geographical Pivot of History» και «Democratic ideas and reality: A study in the politics of reconstructions». (Για περισσότερες πληροφορίες: Μάζης, Ι. Θ. (2012). *όπ. αν.*⁽¹⁾ και Despotović, L.J. (2012). *όπ. αν.*)

²²⁵ **Nicholas J. Spykman** (1893-1943) – Αμερικανός, ολλανδικής καταγωγής και καθηγητής του Πανεπιστημίου Γιέηλ γνωστός ως εισηγητής της Θεωρίας της Ανάσχεσης, του οποίου τη γεωπολιτική ρύθμιση, τροποποιημένη και εμπλουτισμένη, εξακολουθούν να χρησιμοποιούν ευρέως οι αγγλοσαξονικές δυνάμεις ακόμα και σήμερα. Ήταν ένας από τους ιδρυτές της αμερικανικής ρεαλιστικής Σχολής των Διεθνών Σχέσεων. Στο επιστημονικό του έργο ήταν βαθιά επηρεασμένος από τις σκέψεις του A. Mahan και του Sir H. Mackinder. Επίσης κατάφερε να μεταφέρει τη γερμανική ρεαλιστική σκέψη στις ΗΠΑ. Η θεωρία του βασίστηκε στον σκληρό ρεαλισμό, ο οποίος δεν επέτρεπε την ανάμειξη της διπλωματίας με τη συναισθηματικότητα την και υποδούλωση στα στερεότυπα. Για αυτόν, η ισχύς ήταν η ετοιμότητα ενός κράτους να υπερασπίσει την υπάρχουσα περιοχή, να κατακτήσει μια νέα, αλλά και η ικανότητα του να διατηρήσει ή να βελτιώσει τη θέση του στο διεθνές σύστημα ισορροπίας ισχύος. Μάλλον για τον λόγο αυτό δε πίστευε στη διαρκή ειρήνη σε διεθνή κλίμακα. Ο N. Spykman περιέγραψε τη γεωπολιτική διεξοδικά ως εργαλείο ανάλυσης θέτοντας την ως βάση στον παγκόσμιο χάρτη. Εισήγαγε τους όρους «Rimland» και «Heartland», πάνω στους οποίους πολλοί μεταγενέστεροι ερευνητές βάσισαν τα έργα και τις αναλύσεις τους. Τα σημαντικότερά του έργα είναι «The Geography of the Peace» και «America's strategy in World Politics». Για περισσότερες πληροφορίες: Δωματιώτη, Ξ. Μ. (2017). Μελέτη και προσδιορισμός του Σύνθετου Δείκτη της «Προβολής της αμυντικής ισχύος»

επιστήμη που εξετάζει²²⁶: 1) την ανθρώπινη οικονομική δραστηριότητα και επέμβαση στο γεωγραφικό χώρο, 2) τη δημιουργία και την εξέλιξη των επί μέρους χώρων οικονομικά στον πλανήτη και 3) τις μεταξύ τους διαδράσεις και συσχετισμούς. Εν συνεχεία η γεωπολιτική ανήκοντας επιστημονικά στην Οικονομική Γεωγραφία, ορίζεται ως γεωγραφική αναλυτική μέθοδος μελέτης διεθνών φαινομένων υπό το πρίσμα της χωρικής τους διάστασης. Αυτή η μελέτη υφίσταται δυνατή μόνο, όταν υπάρχει μεθοδολογία ανάλυσης των συστημάτων κατανομής της ισχύος υπό τη συγκεκριμένη οπτική²²⁷.

Οι παραδοσιακές επιστημονικές τάσεις στην ερμηνεία των διεθνών φαινομένων, παρατηρώντας θεωρητικά, έδιναν έμφαση στην κατανόηση και την πρακτική εφαρμογή των προσεγγίσεων του συμπεριφορισμού. Αυτό το γεγονός δεν φαίνεται καθόλου παράξενο με σκεπτικό ότι, αν και ο συμπεριφορισμός δεν αποτελούσε μια νέα θεωρία της εποχής, προσέφερε μια επιστημονική ομοιομορφία αποτελούσε μια κοινή διάλεκτο και προσέφερε ανανεωμένες μεθόδους στο πρότυπο των θετικών επιστημών. Ως εκ τούτου, «αποτέλεσε μια μεθοδολογική επανάσταση στον κλάδο των διεθνών σχέσεων καθώς πρότεινε δύο βασικά στοιχεία: α) ανιστορικό τρόπο σκέψης, χωρίς αυτό να σημαίνει βεβαίως ότι δεν λαμβάνει υπόψη το ιστορικό στοιχείο υπόψη και β) το χαρακτηριστικό της συστηματικότητας στις αναλύσεις των διεθνών σχέσεων και τη σύνδεση τους μέσω της εμπειρικής παρατήρησης»²²⁸. Και όχι μόνο, ο συμπεριφορισμός απέδειξε ότι στην ανάλυση του διεθνούς γίνεσθαι επιβάλλεται η διεπιστημονική προσέγγιση της μελέτης, για την οποία θα ειπωθούν περισσότερα στο περαιτέρω κείμενο. Έχοντας υπόψη όλα όσα προαναφέρθηκαν, είναι σαφές, γιατί στο έργο του Ι. Θ. Μάζης κυριαρχεί η χρήση της μεθοδολογίας του «εκλεπτυσμένου συμπεριφορισμού που αποδέχεται τον παραγωγικό τρόπο σκέψης του μελετητή ως σημείο εκκίνησης κάθε σοβαρής εμπειρικής έρευνας, χωρίς αυτό να σημαίνει παράλληλα ότι δεν μπορούν να διαψευστούν, τροποποιηθούν ή βελτιωθούν οι θεωρίες γενικότερα»²²⁹.

Ως φυσικός απότοκος του συμπεριφορισμού παρουσιάστηκε ο διεθνολογικός νεοθετικισμός του οποίου η κυρία διαφορά αντικατοπτριζόταν στη βελτίωση όσον αφορά την χρήση των μεθόδων του. Κατά την αξιολόγηση της επιστημονικής υπόστασης μιας θεωρίας, τα βασικά μέσα του διεθνολογικού θετικισμού αποτελούν η εμπειρία και η παρατήρηση παρέχοντας έτσι δυνατή τη διατύπωση μιας ερμηνευτικής προσέγγισης στην κατανόηση του διεθνούς γίνεσθαι. Οι τρεις σημαντικοί επιστημολόγοι και εκπρόσωποι του νεοθετικισμού²³⁰ στα επιστημονικά τους έργα υποστήριζαν ότι «δεν είναι δυνατόν να υπάρξει επιστημονική μέθοδος που να μη διαθέτει

στη γεωπολιτική ανάλυση του Αρκτικού Κύκλου. *Civitas Gentium - Special Issue 5:3/2017*. (σς. 9-60) και Proroković, D. (2018). όπ. αν.)

²²⁶ Κατά: Μάζης, Ι.Θ. (2002). όπ. αν. (σς. 43-44)

²²⁷ Για περισσότερες πληροφορίες: Μάζης, Ι. Θ. (2012). όπ. αν.⁽¹⁾ (σς. 331-377)

²²⁸ Ibid., σς. 62-79

²²⁹ Δωματιώτη, Ξ. Μ. (2018). *Συστημική Γεωπολιτική Ανάλυση - Διεπιστημικότητα και Πολυμεθοδολογική Προσέγγιση*. Αθήνα: Λείμων. (σ. 40)

²³⁰ Αναφέρεται στους Sir K. Popper, T. Kuhn και I. Lakatos. Για περισσότερες πληροφορίες: Μάζης, Ι. Θ. (2012). όπ. αν.⁽¹⁾ (σς. 85-200)

προβλεπτική ικανότητα, η οποία και θα δημιουργεί τις απαραίτητες προϋποθέσεις διάψευσης»²³¹. Ως εκ τούτου, η μεθοδολογία βασιζόμενη στη νεοθετικιστική προσέγγιση, τον υψηλό βαθμό επαναληψιμότητας στατιστικά και τα πρότυπα συμπεριφοράς που προσφέρουν τη δυνατότητα πρόβλεψης, μπορεί να αποτελέσει κατάλληλο εργαλείο για την εξήγηση των κοινωνικών, πολιτικών και διεθνών πλανητικών γεγονότων.

Για τους λόγους αυτούς, ο Ι. Θ. Μάζης στο πλαίσιο του νεοθετικισμού χαρακτήρισε τη Σύγχρονη Συστημική Γεωπολιτική Ανάλυση ως «μια αφαιρετική μέθοδο, με μαθηματικό υπόβαθρο, μέσω της οποίας ο ερευνητής μπορεί να επιτύχει ικανοποιητικές προβλέψεις, αλλά και να προβεί σε γεωστρατηγική σύνθεση καταλήγοντας σε ρεαλιστικές προτάσεις»²³². Μέσω της εξέτασης τριών συστημάτων σε κλίμακα (Σύστημα/Σύμπλοκο, Υποσύστημα και Υπερσύστημα), στον ερευνητή δίνεται η ευκαιρία να παρουσιάσει αντικειμενικά και με σαφήνεια σύνθετα ζητήματα διεθνούς φύσης. Και όχι μόνο θα μπορέσει να προβεί στην κατανόηση και εξήγηση γεωπολιτικών καταστάσεων και προκλήσεων κρυμμένων υπό το πέπλο του διεθνούς συστήματος στο οποίο υπάρχει μια συνεχή ανακατανομή ισχύος, αλλά θα δύναται να ερμηνεύσει αποφάσεις και κινήσεις των Μεγάλων Δυνάμεων με τα όποια γεωστρατηγικά τους αποτελέσματα - γεγονός ιδιαίτερης σημασίας για την παρούσα έρευνα. Επίσης, εξαιρετικής ερευνητικής σημασίας είναι η έννοια του συσχετισμού για τις επιστήμες της συμπεριφοράς λόγω της ξεχωριστής του γνωστικής αξίας. Αυτός ο στατιστικός τρόπος σύνδεσης μπορεί να μιλά για μια αιτιώδη σύνδεση, αλλά και για την ύπαρξη κοινής αιτίας δύο ή περισσότερων φαινομένων. Χάρη σε αυτόν, είναι δυνατός ο στατιστικός έλεγχος υποθέσεων.

Όταν η επιστημονική μέθοδος αποτελεί πηγή γνώσης, δεν απορρίπτει τη διαίσθηση, την αυθεντία και την επιμονή, επειδή μπορούν να αποτελέσουν πηγή ιδεών και γνώσης, αν και σε κάποιο βαθμό εμπεριέχουν την ανθρώπινη αυθαιρεσία. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η μέθοδος αντιπροσωπεύει την πορεία προς τη γνώση της επιστημονικής αλήθειας, αξίζει να αναφερθούν δύο βασικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις - η παραγωγή και η επαγωγή. Η παραγωγή αντιπροσωπεύει την πορεία από το γενικό στο ειδικό ή από το καθολικό στο ατομικό στο οποίο, εάν οι προϋποθέσεις είναι αληθινές τότε και το ίδιο το συμπέρασμα είναι αναγκαστικά αληθινό. Ο Αριστοτέλης τον θεώρησε ανώτερο τρόπο συλλογισμού. Ωστόσο, με την πάροδο του χρόνου, οι επιστήμονες άρχισαν να καταφεύγουν στην επαγωγή ως τρόπο συλλογισμού, μέσω του οποίου οι ειδικοί λόγοι οδηγούν στη γνώση του γενικού. Και αυτό επειδή αυτός ήταν ο μόνος τρόπος για να γίνουν γνωστές οι καινοτομίες. Έτσι, το θεμέλιο της σύγχρονης επιστήμης βρίσκεται στην επαγωγική μέθοδο, η οποία συνδέεται στενά με τα βιωματικά δεδομένα και την εμπειρική επαλήθευση. Ως εκ τούτου, μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα ότι η επαγωγή είναι ένα βασικό μέρος της μεθοδολογίας της επιστήμης και η παραγωγή είναι θέμα λογικής έρευνας. Ωστόσο, οι τελικοί ορισμοί της υποθετικής-επαγωγικής μεθόδου δόθηκαν από τον Sir K. Popper περιγράφοντας την ως «μια ευρύτερη διαδικασία οικοδόμησης θεωριών, απόκτησης γνώσης και διεξαγωγής επιστημονικής έρευνας, η οποία βασίζεται στον εμπειρικό έλεγχο των υποθέσεων, διότι εάν τα

²³¹ Δωματιώτη, Ξ. Μ. (2018). όπ. αν. (σ. 42)

²³² Ibid., σ. 39

αποτελέσματα είναι σύμφωνα με την υπόθεση, τότε την υποστηρίζουν και την καθιστούν μέρος μιας ευρύτερης θεωρίας»²³³.

Για τους προαναφερθέντες λόγους, στην παρούσα διατριβή θα χρησιμοποιηθεί η επαγωγική-υποθετική-παραγωγική συλλογιστική μέθοδος του R. Cattell. Το βασικό της χαρακτηριστικό είναι ότι η γνωστική διαδικασία ξεκινά με την παρατήρηση ενός προβλήματος, ενός απροσδόκητου συμβάντος ή ενός ελαττώματος. Μετά από αυτό, αρχίζει η μελέτη των υπαρχόντων δεδομένων, οπότε η γνωστική διαδικασία μέσω της επαγωγής οδηγείται σε μια ορισμένη κανονικότητα, η οποία βοηθά στη διατύπωση υποθέσεων. Αυτό το βήμα οδηγεί περαιτέρω στη δημιουργία μιας πρόβλεψης, στην εμπειρική της επαλήθευση και, τέλος, στην επιστημονική επιβεβαίωση. Εάν η επιβεβαίωση είναι επιτυχής, η υπόθεση συμπεριλαμβάνεται στη θεωρία και εξάγονται νέες, και αν όχι, τότε η υπόθεση διορθώνεται ή απορρίπτεται πλήρως και αναζητούνται δεδομένα για τη δημιουργία μιας νέας υπόθεσης.

Ως εκ τούτου, λόγω της περίπλοκης φύσης των γεωπολιτικών ζητημάτων και των εν λόγω διεθνών φαινομένων, δεν είναι σπάνιο να απαιτούνται και γνώσεις άλλων επιστημονικών πεδίων²³⁴ κατά την ανάλυσή τους, επιβάλλοντας έτσι μια διεπιστημονική προσέγγιση η οποία βρίσκεται εις βάθος της Συστημικής Γεωπολιτικής Ανάλυσης. Κατά την εκπόνηση ενός επιστημονικού έργου, η συνεργασία μεταξύ των ειδικών διάφορων επιστήμων δεν υφίσταται απαραίτητη μόνο στο επίπεδο θεωρητικής ερμηνείας, αλλά και στην πρακτική ανάλυση των γεωπολιτικών πυλώνων ισχύος-επιλογής γεωπολιτικών δεικτών και επεξεργασία τους μέσω ενός μαθηματικού ή υπολογιστικού εργαλείου²³⁵. Με τον τρόπο αυτό, παράγεται το γεωπολιτικό υπόδειγμα ανακατανομής ισχύος, όπου σταματά πλέον η γεωπολιτική ανάλυση και τότε δημιουργείται η αφετηρία για τη γεωστρατηγική σύνθεση. Συνοψίζοντας, «η εγκυρότητα του γεωπολιτικού υποδείγματος ενισχύεται και από την διεπιστημονικότητα και είναι ιδιαίτερος σημαντικό να προάγεται στο πλαίσιο της Σύγχρονης Γεωπολιτικής Ανάλυσης»²³⁶.

5.3. ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΟ ΣΥΜΠΛΟΚΟ «ΕΛΛΑΔΑΣ-ΣΕΡΒΙΑΣ-ΠΓΔΜ»

Κύριος στόχος της έρευνας αυτής αποτελεί η πρακτική εξέταση και ο θεωρητικός και μεθοδολογικός ορισμός του ψυχολογικού παράγοντα - του χαρακτήρα, των μορφών και των ρόλων του, όχι μόνο στη γεωπολιτική, αλλά και στη γεωστρατηγική. Επιπροσθέτως, ο κοινωνικός σκοπός έγκειται στη ανίχνευση των σχέσεων μεταξύ Ελλήνων, Σέρβων και Σκοπιανών, οι οποίες επηρεάζονται από τη γεωπολιτική κατάσταση στα Βαλκάνια πραγματοποιημένη μέσω των δράσεων των Μεγάλων Δυνάμεων, αλλά και από τους ισχύοντες ψυχολογικούς παράγοντες που δρουν στις αναφερόμενες χώρες. Ο επόμενος στόχος επιβάλλεται φυσικά και λογικά και αντικατοπτρίζεται στην επεξήγηση ενός ιδιαίτερου ζητήματος, της ανακατανομής ισχύος στο

²³³ Fajgelj, S. (2020). όπ. αν. (σ. 46)

²³⁴ Για περισσότερες πληροφορίες: Δωματιώτη, Ξ. Μ. (2018). όπ. αν. (σ. 52)

²³⁵ Βλ. Μάζης, Ι. Θ. και Δήγκας Α.-Γ. (2019). Ολοκληρωμένη μεθοδολογία κατασκευής Σύνθετων Δεικτών στη Σύγχρονη Συστημική Γεωπολιτική Ανάλυση. *Civitas Gentium*, 7:1 (2019). (σς. 159-204)

²³⁶ Δωματιώτη, Ξ. Μ. (2018). όπ. αν. (σ. 53)

σύμπλοκο «Ελλάδας - Σερβίας - ΠΓΔΜ». Η γράφουσα είναι της άποψης ότι ορισμένοι πόλοι ισχύος ασκούν επιτυχώς την επιρροή τους στο παρόν γεωπολιτικό Σύστημα δια της γνώσης και χρήσης του ψυχολογικού παράγοντα που υπάρχει, δρα και επηρεάζει το εν λόγω γεωγραφικό σύμπλοκο. Τολμά, εν συντομία, να ονομάσει αυτές τις δράσεις των Μεγάλων Δυνάμεων ως ψυχολογικούς μηχανισμούς, τους οποίους μετέπειτα θα εξετάσει στο πλαίσιο των τεσσάρων (ή λιγότερων) πυλώνων του εκάστου υποσυστήματος. Κατόπιν, θα υπολογισθεί η συνολική τους δράση ως το τελικό αποτέλεσμα των τάσεων ανακατανομής της ισχύος, με ιδιαίτερη έμφαση στη δράση των νεο-οθωμανικών παρεμβάσεων της Άγκυρας στο ορισθέν από τον τίτλο της έρευνας γεωπολιτικό σύμπλοκο. Τέλος, η ερευνήτρια θα κάνει κόπο να προσφέρει τα συμπεράσματα, τις απόψεις και τις προβλέψεις της αφήνοντας έτσι χώρο για πιθανή περαιτέρω γεωπολιτική ανάλυση του εν λόγω ζητήματος.

Ως εκ τούτου, για την εκπόνηση αυτής της διατριβής θα χρειαστούν και οι γνώσεις από διάφορες επιστήμες ή κλάδη επιστήμων όπως:

- ψυχολογία (ιδιαίτερα κοινωνική ψυχολογία).
- κοινωνική ανθρωπολογία, κοινωνιολογία και πολιτισμικές επιστήμες.
- γλωσσολογία – ορολογία του πολιτικού λόγου.
- πολιτικές και οικονομικές επιστήμες, αλλά και πολεμολογία και στρατιωτική επιστήμη.
- γεωγραφία, χαρτογραφία και γεωγραφικά συστήματα πληροφοριών.
- (γεω)πληροφορική και στατιστική ανάλυση βασιζόμενη στις αρχές της επιστημολογίας.

Δεδομένου ότι η επεξεργασία αυτού του θέματος απαιτεί μια πολυεπιστημονική²³⁷ προσέγγιση, η ερευνήτρια επέλεξε τη Συστημική γεωπολιτική ανάλυση του Ι.Θ. Μάζη, η οποία λόγω της διεπιστημονικής της φύσης αναμένεται να δώσει απαντήσεις στα πολύπλοκα ερωτήματα που θα τεθούν στην έρευνα αυτή.

Ο Ι.Θ. Μάζης ανέδειξε ότι η διεπιστημονική προσέγγιση είναι αναγκαία για την ορθή μελέτη του διεθνούς γίνεσθαι, λόγω της τεχνολογικής και κοινωνικής προόδου των διεθνών δρώντων²³⁸. Ο ίδιος, επίσης, αυτή την προσέγγιση της ποιοτικής και της ποσοτικής έρευνας την εντοπίζει στο πλαίσιο του νεοθετικισμού υπογραμμίζοντας τη μορφή των διαμεθοδολογικών συνδυασμών.

Επειδή η συστημική γεωπολιτική ανάλυση του καθηγητή Ι.Θ. Μάζη προσφέρει ένα ιδιαίτερο (δι)επιστημονικό πλαίσιο με μαθηματικό υπόβαθρο, επιλέχθηκε σκόπιμα και εν γνώσει από την ερευνήτρια για τη διεξαγωγή της έρευνάς της. Αφού πρόκειται για μια μεθοδολογική προσέγγιση στην οποία δεν υπάρχει χώρος για υποκειμενικές τάσεις και τα ασαφή συμπεράσματα, που δεν μπορούν να αποδειχθούν μέσω της ανάλυσης ουδέτερων δεικτών, η μεθοδολογική αυτή

---

²³⁷ Αν και η διεπιστημονική προσέγγιση είναι φανερή λόγω της συνεργασίας με τους ειδικούς άλλων επιστημονικών κλάδων (όπως της στατιστικής) προς ένα κοινό στόχο, στην παρούσα έρευνα απαιτείται και η πολυεπιστημονική προσέγγιση, η οποία υπονοεί τη βαθύτερη γνώση δύο ή περισσότερων επιστημονικών κλάδων με σκοπό οι επιστημονικές αλήθειες μιας επιστήμης να χρησιμοποιηθούν στην έρευνα και απόκτηση γνώσεων.

²³⁸ Βλ. Μάζης, Ι. Θ. (2012). όπ. αν.⁽¹⁾

προσέγγιση προσφέρεται για την ασφαλέστερη κατανόηση των διεθνών σχέσεων με χωρική διάσταση και έχει προβλεπτική ικανότητα. Εν ολίγοις, η γράφουσα έχει σκοπό να προβεί στην επιτυχή πρόβλεψη της παρέμβασης ισχύος στο εν λόγω γεωπολιτικό σύμπλοκο, αλλά και να προχωρήσει στην ειδική ερμηνεία του τρόπου δημιουργίας της κατάλληλης γεωστρατηγικής μέσω της γεωπολιτικής ανάλυσης του ψυχολογικού παράγοντα. Ως εκ τούτου, η παρούσα έρευνα θα προχωρήσει στη δημιουργία του γεωπολιτικού υποδείγματος, για να πετύχει τον ερευνητικό της σκοπό σε τρεις πτυχές:

- στο μεθοδολογικό πλαίσιο → να προσθέσει ταπεινά στη μέθοδο ανάλυσης των ζητημάτων ανακατανομής της ισχύος, έχοντας υπόψη τον ψυχολογικό παράγοντα και τον ρόλο του στη γεωπολιτική ανάλυση, αλλά και τη γεωστρατηγική σύνθεση.
- στο πρακτικό πλαίσιο → μέσω συγκεκριμένων παραδειγμάτων να προσπαθήσει να αποδείξει την ύπαρξη του ψυχολογικού παράγοντα και τη σκόπιμη του χρήση από τις Μεγάλες Δυνάμεις.
- στο πραγματολογικό πλαίσιο → να παρουσιάσει ένα πρωτόκολλο δημιουργίας και σύνθεσης της κατάλληλης γεωστρατηγικής έχοντας ήδη αναφέρει τα επιτυχή και τα μη επιτυχή παραδείγματα μέσα στο κείμενο.

Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα προαναφερθέντα στοιχεία, καθίσταται σαφές και απολύτως κατανοητό γιατί η ερευνήτρια εξ αρχής έλαβε την απόφαση να βασίσει και ολοκληρώσει την έρευνά της στο πνεύμα και το πλαίσιο της συστημικής γεωπολιτικής ανάλυσης.

5.3.1. Οι υποθέσεις της έρευνας

Η παρούσα διατριβή θα προσπαθήσει να αποδείξει τις εξής υποθέσεις:

1^η Υπόθεση: Η γνώση του ψυχολογικού παράγοντα έχει ιδιαίτερη σημασία για τη γεωπολιτική ανάλυση ενός γεωγραφικού συμπλόκου υπονοώντας ότι ακριβώς αυτός ο παράγοντας είναι υψίστης σημασίας για τη κατεύθυνση και τη δράση της εσωτερικής και της εξωτερικής πολιτικής μιας χώρας, καθώς και για το επίπεδο ευαισθησίας των ψυχολογικών μηχανισμών των Μεγάλων Δυνάμεων.

2^η Υπόθεση : Η δεύτερη υπόθεση έχει τρίπτυχο χαρακτήρα. Οι ψυχολογικοί παράγοντες της Ελλάδας, της Σερβίας και της πΓΔΜ είναι παρόμοιοι σε δομή, αλλά διαφορετικοί σε επίπεδο ανάπτυξης. Κατά συνέπεια, ο ψυχολογικός παράγοντας της πΓΔΜ είναι στο πρώτο επίπεδο ανάπτυξης και πρόκειται για το σύνδρομο εξαφάνισης ενός έθνους (αναφορικά με το σλαβικό πληθυσμό) με ευδιάκριτο το κίνητρο αναγνώρισης και αυτοεπιβεβαίωσης. Από την άλλη, επισυνάπτεται η θεωρία του συστήματος αξιών της Ελλάδας, το οποίο βασίζεται στον ελληνισμό και τίθεται υπό αμφισβήτηση μέσω των διάφορων ψυχολογικών μηχανισμών των Μεγάλων Δυνάμεων. Ο σέρβικος ψυχολογικός παράγοντας αναφέρεται στην παρατήρηση μιας περιφερειακής, μεταβελημένης μορφής ιδεολογίας με σκοπό τη διατήρηση της ειρήνης και της επίτευξης καλών γειτονικών σχέσεων.

3^η Υπόθεση: Το γεωγραφικό σύμπλοκο «Ελλάδας - Σερβίας - πΓΔΜ» κυριαρχείται από ψυχολογικούς παράγοντες, ενώ έντονη είναι η συναισθηματική συνιστώσα και η απουσία της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, με αποτέλεσμα να υπάρχει ένα γόνιμο πεδίο για την επιτυχή δράση των Μεγάλων Δυνάμεων μέσω διάφορων ψυχολογικών μηχανισμών.

4^η Υπόθεση: Οι Μεγάλες Δυνάμεις επηρεάζουν και αλλάζουν τους ψυχολογικούς παράγοντες των τριών υποσυστημάτων χρησιμοποιώντας μια πληθώρα ψυχολογικών μηχανισμών. Πιο συγκεκριμένα, η νεο-οθωμανική Τουρκία γνωρίζει τον ψυχολογικό παράγοντα του κάθε υποσυστήματος αυτού του γεωπολιτικού συμπλόκου και τον χρησιμοποιεί συνειδητά για την επέκταση της επιρροής της στα Βαλκάνια - στην πΓΔΜ. Χρησιμοποιεί τον ψυχολογικό μηχανισμό της *δεκτικότητας*, στην Ελλάδα της *πρόκλησης φόβου* και στη Σερβία τον μηχανισμό της *συνεργασίας*.

5^η Υπόθεση: Επομένως, ο απλός γεωπολιτικός δείκτης της μορφής άμεσων ξένων επενδύσεων μπορεί να θεωρηθεί δείκτης εμπιστοσύνης των υπερσυστηματικών δρώντων εισάγοντας έτσι τη γενική υπόθεση του μαθηματικού εργαλείου βασιζόμενη στο σκεπτικό ότι είναι δυνατόν να αποδειχτεί συσχέτιση του σύνθετου Δείκτη των Ευάλωτων Κρατών με τον απλό δείκτη των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων για το επόμενο έτος. Η συσχέτιση αυτή θα αντικατοπτρίζεται στην εξής δυναμική - όσο υψηλότερος είναι ο Δείκτης των Ευάλωτων Κρατών, τόσο χαμηλότερες είναι οι Άμεσες Ξένες Επενδύσεις του επόμενου έτους.

6^η Υπόθεση: Τέλικά, η λεπτομερής γεωπολιτική ανάλυση του ψυχολογικού παράγοντα είναι αποφασιστικής σημασίας για δημιουργία μιας επιτυχούς γεωστρατηγικής επιρροής και, ως εκ τούτου, είναι δυνατόν να δημιουργηθεί ένα πρωτόκολλο για τη διαμόρφωση της κατάλληλης γεωστρατηγικής σε οποιοδήποτε γεωπολιτικό σύμπλοκο.

5.3.2. Ο τίτλος της έρευνας και η ερμηνεία του

Βάσει της συστημικής γεωπολιτικής ανάλυσης είναι σημαντικό να διευκρινισθεί μεθοδολογικά ότι ο ψυχολογικός παράγοντας είναι εκείνος ο γεωπολιτικός παράγων που υπάρχει, δρα και επηρεάζει το γεωγραφικό σύμπλοκο «Ελλάδας - Σερβίας - πΓΔΜ». Ο ψυχολογικός παράγοντας παρουσιάζει τις κοινωνικές στάσεις, οι οποίες κυριαρχούν σε μια ομάδα ή σ' ένα έθνος και οι οποίες διαμορφώνονται και αλλάζουν μέσω της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης²³⁹. Εν περιλήψει, αυτός ο παράγων είναι σημαντικός επειδή, ως ένα σχετικά μόνιμο χαρακτηριστικό αξιολόγησης, διευκολύνει τους ανθρώπους να αντιμετωπίζουν την πραγματικότητά τους, να κατανοούν και να εξηγούν τη συμπεριφορά άλλων, αλλά και διάφορα γεγονότα στον κόσμο. Επιπρόσθετως, οι στάσεις λειτουργούν και ως κίνητρα επηρεάζοντας έτσι τη συμπεριφορά ανθρώπων / ομάδων / εθνών, έτσι ώστε η συμπεριφορά να καθίσταται εύκολη για πρόβλεψη και ευαίσθητη σε κάθε εξωτερική επιρροή. Τελικά, επειδή οι κοινωνικές στάσεις αποτελούν μετρήσιμα στοιχεία είναι εύκολο να τις επεξεργαστούμε μέσω της ενός ορισμένου μαθηματικού εργαλείου και, με τον τρόπο

²³⁹ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Κεφάλαιο 3, *Το θεωρητικό πλαίσιο της έρευνας*.

αυτό, να αποτελέσουν τον πιθανό δείκτη της γεωπολιτικής ανάλυσης του συγκεκριμένου γεωγραφικού συμπλόκου.

Στην περίπτωση της παρούσας διατριβής, όμως, ο ψυχολογικός παράγοντας δε θα αναλυθεί στη βασική του μορφή την οποία αποτελούν οι κοινωνικές στάσεις, αλλά στα διάφορα επίπεδα της ανάπτυξής του. Αυτή η προσέγγιση επιλέχθηκε για δύο λόγους. Πρώτον, επειδή τα μετρήσιμα στοιχεία συλλέγονται αποκλειστικά από ανοικτές πηγές δεδομένων, που σημαίνει χρήση αποτελεσμάτων των ήδη ύπαρκτων ερωτηματολογίων, τα οποία διεξήγαγαν σημαντικοί παγκόσμιοι και ευρωπαϊκοί οργανισμοί για τα δικά τους αρχεία δεδομένων²⁴⁰. Αυτά τα αρχεία παρουσιάζουν μια πληθώρα πληροφοριών εν σχέσει με τις στάσεις όλων σχεδόν των εθνών του κόσμου. Το μειονέκτημά τους όμως αντικατοπτρίζεται στο γεγονός ότι οι ερωτήσεις των ερωτηματολογίων τους ήταν γενικές και δεν αναφέρονται στο θέμα της παρούσας διατριβής. Με άλλα λόγια, η ερευνήτρια δεν είχε τη δυνατότητα ούτε να επιλέξει τα είδη ερωτήσεων, ούτε το δείγμα των ερωτηθέντων για σκοπό της έρευνάς της. Δεύτερος λόγος επιλογής της προσέγγισης αυτής αποτελεί το γεγονός ότι οι κοινωνικές στάσεις σπανίως μπορούν να υπάρχουν μεμονωμένες και συνηθέστερα συνδέονται με πολλές άλλες στάσεις, κρίσεις, αξίες, απόψεις και πεποιθήσεις δημιουργώντας έτσι τα σύνδρομα, τα συστήματα αξιών ή τις ιδεολογίες, γεγονός που οδήγησε την ερευνήτρια στο συμπέρασμα ότι αυτά τα επίπεδα σύνδεσης είναι μεγαλύτερης σημασίας για τη γεωπολιτική ανάλυση και τη γεωστρατηγική σύνθεση ένεκα της χρήσιμης και πρακτικής τους πτυχής.

Ως εκ τούτου, στο παρόν πόνημα θα εξεταστεί ο ψυχολογικός παράγοντας σε τρία (3) υποσυστήματα τα οποία θα βρεθούν υπό τη συστημική γεωπολιτική ανάλυση:

1. το Υποσύστημα της Ελλάδας,
2. το Υποσύστημα της Σερβίας και
3. το Υποσύστημα της πΓΔΜ.

Αξίζει να τονιστεί ότι τα προαναφερθέντα υποσυστήματα έχουν επιλεγεί και λόγω της παρόμοιας σύστασης των ψυχολογικών παραγόντων, που υπάρχουν και δρουν σ'αυτά, οι οποίοι, όμως, βρίσκονται σε διαφορετικά επίπεδα ανάπτυξης, λόγω των διαφορετικών συνθηκών δημιουργίας και εξέλιξης. Το γεγονός αυτό θα αποδειχθεί μέσω της επαγωγικής και συγκριτικής μεθόδου μέσα στα επόμενα κεφάλαια.

Όσον αφορά τους υπερσυστημικούς δρώντες, αν και οι κλασικοί πόλοι ισχύος συναπτός προβάλλουν την επιρροή τους στο εν λόγω γεωπολιτικό σύμπλοκο, στη διατριβή αυτή θα δοθεί περισσότερη έμφαση στην υπερσυστημική παρέμβαση της νεο-οθωμανικής Τουρκίας. Μέσα σε διαφορετικά κεφάλαια, η γράφουσα θα αναφερθεί στην ανακατανομή της ισχύος και τους ψυχολογικούς μηχανισμούς των Μεγάλων Δυνάμεων στην Ελλάδα, τη Σερβία και την πΓΔΜ, με σκοπό να εξηγηθεί η πορεία ανάπτυξης και αλλαγής ψυχολογικού παράγοντα του κάθε

---

²⁴⁰ Αναφέρεται στα εξής αρχεία: European Values Study (<https://europeanvaluesstudy.eu/>) - Ευρωπαϊκή Μελέτη Αξιών, όπως και World Values Survey (<https://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>) - Παγκόσμια Έρευνα Αξιών.

υποσυστήματος. Ωστόσο, ο κύριος στόχος της υπερσυστημικής μελέτης αντικατοπτρίζεται στην απόκτηση μιας σαφούς εικόνας της ισορροπίας ή της απουσίας της, όταν πρόκειται για τα είδη της γεωστρατηγικής διεξόδου της νεο-οθωμανικής Τουρκίας στη διαφορετική χωρική και χρονική διάσταση του συμπλόκου αυτού.

Κατά συνέπεια, οι γεωπολιτικοί πυλώνες ισχύος πάνω στους οποίους θα γίνει η ανάλυση της λειτουργίας και της δράσης του γεωπολιτικού παράγοντα στην έρευνα αυτή είναι οι τέσσερις. Εν συντομία, οι αναλύσεις πάνω στους Πυλώνες: Πολιτισμού/Πληροφορίας, Πολιτικής και Ασφάλειας/Άμυνας θα λάβουν μέρος επί το πλείστον κατά την εξέταση του ψυχολογικού παράγοντα των υποσυστημάτων, λόγω της πληθώρας ψυχολογικών μηχανισμών που χρησιμοποιήθηκαν και τον επηρέασαν. Ο Πυλώνας της Οικονομίας και οι δείκτες του θα υπερισχύσουν κατά τη χρήση του μαθηματικού εργαλείου, που θα εξηγηθεί στα ερχόμενα κεφάλαια.

Επομένως, πρέπει να τονιστεί ότι θα γίνει η εξέταση ενός πλήρους σύνθετου γεωγραφικού χώρου, ο οποίος αποτελεί ένα σύνολο με πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή χαρακτηριστικά. Οπότε, θα γίνει η εξέταση: α) του αιτιατικού στοιχειώδους ανθρωποχώρου (πρωτογενής χώρος), β) του πολιτικού αιτιατικού χώρου (δευτερογενής χώρος), γ) του οικονομικού αιτιατικού χώρου (δευτερογενής χώρος) και δ) του εθνοκρατικού / εθνοτικοκρατικού αιτιατικού χώρου (τριτογενής χώρος).

5.3.3. Η περιγραφή των φάσεων και των βημάτων της έρευνας

Βάσει των προαναφερθεισών υποθέσεων είναι δυνατόν να καθοριστούν και οι φάσεις της έρευνας, αλλά και τα βήματα για την πραγματοποίηση της καθεμίας. Οι φάσεις της παρούσας έρευνας είναι οι εξής:

1. Επισκόπηση και ανάλυση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας.

Κατά τη φάση αυτή θα ληφθούν τα εξής βήματα: α) η εύρεση της κατάλληλης ελληνικής και διεθνούς βιβλιογραφίας σχετικής με το θέμα της διατριβής αυτής, β) η επισκόπηση και η εξέτασή της και γ) η παρουσίασή της. Στη φάση αυτή αφενός η γράφουσα θα αποκτήσει νέες γνώσεις συλλέγοντας απαραίτητες πληροφορίες και αφετέρου θα βρει και τις απαραίτητες παραπομπές για τη επιστημονική σύνταξη της έρευνάς της. Τέλος, τα σημαντικά ευρήματα θα παρουσιάσει σε ένα ανεξάρτητο κεφάλαιο με ιδιαίτερη έμφαση στις γεωπολιτικές θεωρίες και τις κριτικές προσεγγίσεις για τη χρήση τους στην εν λόγω διατριβή.

2. Η γεωπολιτική ανάλυση του ψυχολογικού παράγοντα σε ορισμένο γεωγραφικό σύμπλοκο, ως μέρος της συστημικής γεωπολιτικής ανάλυσης.

Η φάση αυτή αποτελείται από τα εξής βήματα: α) η εις βάθος εξέταση του θέματος σε τρεις κλίμακες συστημάτων σύμφωνα με τη συστημική γεωπολιτική ανάλυση, β) η ανάλυση του γεωπολιτικού παράγοντα και η επεξήγησή του και γ) η τοποθέτηση των θεωρητικών βάσεων του ψυχολογικού παράγοντα με έμφαση στον καθορισμό του θεωρητικού και μεθοδολογικού πλαισίου

της γεωπολιτικής ανάλυσης και της γεωστρατηγικής σύνθεσης. Κατά τη διάρκεια αυτής της φάσης, ο κύριος στόχος αντικατοπτρίζεται στον ορισμό του θεωρητικού και μεθοδολογικού περιβάλλοντος της ίδιας της έρευνας. Όχι μόνον θα ακολουθηθούν οι φάσεις και οι διαδικασίες που προσδιορίζονται από τη συστημική γεωπολιτική ανάλυση ως επιλεγμένη από πριν μεθοδολογική προσέγγιση της παρούσας διατριβής, αλλά ταυτοχρόνως θα τεθούν οι θεωρητικές βάσεις του γεωπολιτικού παράγοντα προς ανάλυση. Τούτο το βασικό αντικείμενο της παρούσας ερευνητικής μελέτης η γράφουσα θα εξετάσει περαιτέρω στο κεφάλαιο του θεωρητικού πλαισίου της έρευνας, όπου θα παρουσιάσει την οντολογία, τον χαρακτηρισμό, τη διαμόρφωση, τη συντήρηση και την αλλαγή του. Προχωρώντας, θα προσφέρει τη δική της επεξήγηση της διάρθρωσης της ανάπτυξης, όπως και της λειτουργίας του ψυχολογικού παράγοντα στη γεωπολιτική. Έχοντας υπόψη τις μεθοδολογικές διαδικασίες, θα διευκρινίσει πού βρίσκεται το μέρος του ψυχολογικού παράγοντα στη γεωπολιτική ανάλυση, όπως και ποιος είναι ο ρόλος του στη γεωστρατηγική σύνθεση και εφαρμογή. Στη φάση αυτή, επίσης, θα τεθούν οι προϋποθέσεις πάνω στις οποίες θα στηριχθεί ολόκληρη η έρευνα και στις οποίες η γράφουσα θα επανέρθει στην τελευταία ερευνητική φάση με σκοπό την επαλήθευση ή τη διάψευση τους βάσει των πληροφοριών και στοιχείων που θα αναφέρει μέσα στη διατριβή της.

3. Η γεωπολιτική ανάλυση του κάθε επιμέρους Υποσυστήματος.

Τα βήματα στη φάση αυτή είναι: α) η βασική ανάλυση της γεωπολιτικής κατάστασης στο εν λόγω υποσύστημα, β) ο καθορισμός του επιπέδου ανάπτυξης και των χαρακτηριστικών του ψυχολογικού παράγοντα, γ) η παρακολούθηση της δημιουργίας και της εξέλιξης του μέσου ανάλυσης των ιστορικών και γεωπολιτικών γεγονότων και δ) η ανάλυση των ψυχολογικών μηχανισμών που χρησιμοποιήθηκαν από τις Μεγάλες Δυνάμεις για την ανακατανομή της ισχύος στο παρόν υποσύστημα. Η τρίτη φάση θα γίνει πρακτικά πάνω σε κάθε υποσύστημα και θα δώσει μια σαφή και λεπτομερή εικόνα αφενός της γεωπολιτικής του κατάστασης και αφετέρου του ενεργού του ψυχολογικού παράγοντα. Επίσης, επειδή η συστημική γεωπολιτική ανάλυση δύναται να ερμηνεύσει καλύτερα τις δραστηριότητες και αποφάσεις που είχαν ληφθεί στο γεωστρατηγικό επίπεδο, η ερευνήτρια θα μπορέσει να παρακολουθήσει τη διαδικασία και τα αποτελέσματα των ψυχολογικών μηχανισμών που έχουν επιλεγεί από τους πόλους ισχύος για διαφορετικές ανάγκες.

4. Η ανάλυση του ψυχολογικού παράγοντα στο σύμπλοκο «Ελλάδας - Σερβίας - πΓΔΜ».

Τα βήματα της τέταρτης φάσης είναι: α) η γεωπολιτική ανάλυση του παρόντος συμπλόκου, β) η ανακάλυψη του ψυχολογικού παράγοντα, που υπάρχει και δρα σε αυτό και γ) η αναγνώριση του πώς διάφοροι πόλοι ισχύος χρησιμοποίησαν αυτόν τον ψυχολογικό παράγοντα για την άσκηση της επιρροής τους στο παρόν γεωγραφικό σύμπλοκο. Η ερευνήτρια θα δώσει απάντηση για πολλές γεωστρατηγικές δράσεις, που είχαν λάβει μέρος στην περιοχή αυτή και θα αναλύσει και τον γεωπολιτικό παράγοντα του συμπλόκου, θέτοντας μια ιδιαίτερη βάση για την επόμενη φάση της έρευνας. Επίσης, θα εξεταστεί το επίπεδο εμπιστοσύνης που υπάρχει στο σύμπλοκο αυτό, η οποία είναι πάρα πολύ σημαντική για τον παρόν ψυχολογικό παράγοντα πάνω στον οποίο στηρίζονται οι διεθνές σχέσεις αυτών των τριών υποσυστημάτων και η πιθανή τους κοινή πορεία στο μέλλον.

5. Η ανακάλυψη και η εξήγηση των ψυχολογικών μηχανισμών της νεο-οθωμανικής Τουρκίας.

Στη φάση αυτή η γράφουσα θα αφιερωθεί στην ανάλυση των ψυχολογικών μηχανισμών της γεωστρατηγικής επιρροής της νεο-οθωμανικής Τουρκία στο υποσύστημα α) της Ελλάδας, β) της Σερβίας και γ) της πΓΔΜ. Τελικώς, θα ασχοληθεί με την υπόθεση ότι η Τουρκία, ως μια μεγάλη δύναμη με ιδιαίτερο συμφέρον στα Βαλκάνια, γνωρίζει εξ ολοκλήρου τον ψυχολογικό παράγοντα της Ελλάδας, της Σερβίας και της πΓΔΜ και χάρη στη γνώση αυτή δρα και επηρεάζει επιτυχώς το παρόν γεωπολιτικό σύμπλοκο.

6. Η επεξεργασία των γεωπολιτικών δεικτών και η κατασκευή του γεωπολιτικού υποδείγματος.

Εν ολίγοις, επειδή η συστημική ανάλυση στηρίζεται σε μετρήσιμα στοιχεία, ή ακόμα και πιο συγκεκριμένα, σε ποσοτικά μεγέθη, στη φάση αυτή θα ληφθούν τα εξής βήματα: α) ο καθορισμός του σύνθετου δείκτη προς ανάλυση, β) η συλλογή των στοιχείων και για τα τρία υποσυστήματα, γ) η επεξεργασία των στοιχείων μέσω ενός μαθηματικού εργαλείου και δ) η κατασκευή του υποδείγματος. Με αυτόν τον τρόπο θα γίνει η μαθηματική απόδειξη της ύπαρξης του ψυχολογικού παράγοντα μέσω της επεξεργασίας των γεωπολιτικών δεικτών. Ως συνέπεια, θα ανοίξει ο δρόμος για την κατασκευή του γεωπολιτικού υποδείγματος της έρευνας, ο οποίος θα πάει σε δύο κατευθύνσεις. Η πρώτη θα είναι προσανατολισμένη προς την πρόβλεψη της περαιτέρω παρέμβασης της νεο-οθωμανικής Τουρκίας, όπως και η πρόβλεψη της ισορροπίας ή ανισορροπίας της ανακατανομής ισχύος στο αναλυόμενο γεωγραφικό σύμπλοκο. Ταυτοχρόνως, η δεύτερη θα στηριχθεί στην ανάλυση του ψυχολογικού παράγοντα, ανάλυση η οποία γίνεται σε ολόκληρη τη διατριβή και θα αποτελέσει ένα πρωτόκολλο για τη δημιουργία μιας κατάλληλης γεωστρατηγικής σε οποιοδήποτε γεωπολιτικό σύμπλοκο βάσει και της συστημικής γεωπολιτικής ανάλυσης του ψυχολογικού παράγοντα.

5.3.4. *Οι ερευνητικοί περιορισμοί και η επιστημονική συμβολή της έρευνας*

Οι περιορισμοί τους οποίους αναμένει να αντιμετωπίσει η γράφουσα κατά την εκπόνηση της έρευνάς της είναι οι εξής:

- 1) Κατ' αρχάς, η απουσία της βιβλιογραφίας σχετικά με το συγκεκριμένο σύμπλοκο «Ελλάδας - Σερβίας - πΓΔΜ». Επειδή δεν έχουν συνταχθεί πολλά έργα πάνω στο συγκεκριμένο θέμα στο σύνολό του, είναι απαραίτητο να διαχωριστεί σε συνιστώσες, οι οποίες θα εξεταστούν με την αντίστοιχα επί μέρους προσέγγιση.
- 2) Επιπροσθέτως, ο ψυχολογικός παράγοντας στη γεωπολιτική ανάλυση μελετάται από μια εντελώς διαφορετική οπτική στην έρευνα αυτή, γεγονός που κάνει τις κατάλληλες βιβλιογραφικές πηγές σχεδόν ανύπαρκτες παρόλο που είναι απαραίτητες.
- 3) Όλα τα δεδομένα συλλέγονται αποκλειστικά από ανοικτές πηγές όπως θα αναφερθεί στο Κεφάλαιο 11, *Επεξεργασία γεωπολιτικών δεικτών*.

- 4) Η ίδια η γράφουσα περιορίζει την ανάλυση στα όρια ενός συστήματος, τριών υποσυστημάτων και ενός υπερσυστήματος. Αν και στο εν λόγω γεωπολιτικό σύμπλοκο γίνεται ανακατανομή ισχύος σχεδόν όλων των Μεγάλων Δυνάμεων της σημερινής εποχής, η γράφουσα πήρε την απόφαση να περιορίσει την υπερσυστημική της ανάλυση στις παρεμβάσεις της νεο-οθωμανικής Τουρκίας, η οποία τελικά αποτελεί και το αντικείμενο της μελέτης της. Όσον αφορά την εξέταση των γεωγραφικών χώρων η ερευνήτρια περιορίζεται στους εξής: τον στοιχειώδη ανθρωπόχωρο, τον πολιτικό αιτιατικό, τον οικονομικό αιτιατικό και τον εθνικοκρατικό / εθνοτικοκρατικό αιτιατικό χώρο. Κατά τη στατιστική ανάλυση θα χρησιμοποιηθούν ένας σύνθετος γεωπολιτικός δείκτης και ένας απλός γεωπολιτικός δείκτης για τα τρία υποσυστήματα της έρευνας. Αν και ο απλός θα επεξεργαστεί τον πυλώνα οικονομίας, ο σύνθετος θα εμπεριέχει δείκτες / μεταβλητούς των πυλώνων πολιτισμού / πληροφορίας, πολιτικής, άμυνας / ασφάλειας και οικονομίας, όπως και ορισμένους ψυχολογικούς χαρακτηρισμούς.

Όσον αφορά την επιστημονική συμβολή της παρούσας έρευνας, αυτή πρωτίστως έγκειται στο γεγονός ότι ασχολείται με τη συστημική γεωπολιτική ανάλυση του συμπλόκου «Ελλάδας-Σερβίας-ΠΓΔΜ», και θα αποτελέσει μια ταπεινή προσπάθεια της ερευνήτριας να δημιουργήσει μια πιθανή βάση για τις μελλοντικές έρευνες του εν λόγω συμπλόκου. Επιπλέον, η ασυνήθιστη και διαφορετική προσέγγιση στον ρόλο της ψυχολογίας στη γεωπολιτική ανάλυση και τη γεωστρατηγική σύνθεση θα μπορούσε να προσφέρει μια καινούργια οπτική γωνία. Η ερευνήτρια έχει σκοπό να υποστηρίξει επιστημονικά αυτή την πρόσεγγιση μέσω της συστημικής γεωπολιτικής ανάλυσης και των γεωπολιτικών δεικτών, των οποίων η μαθηματική ανάλυση θα προσφέρει την περαιτέρω επικύρωση της μεθόδου. Επίσης, μέσω της επαγωγικής-υποθετικής-παραγωγικής συλλογιστικής μεθόδου θα δημιουργήσει το υπόβαθρο για την κατανόηση του ψυχολογικού παράγοντα που υπάρχει, δρα και επηρεάζει το εν λόγω σύμπλοκο, που αποτελεί ένα γόνιμο πεδίο για την εφαρμογή και δράση των ψυχολογικών μηχανισμών των Μεγάλων Δυνάμεων. Εν συνεχεία, η δημιουργία ενός προβλεπτικού γεωπολιτικού υποδείγματος της ανακατανομής ισχύος στο προαναφερθέν σύμπλοκο, όπως και η δημιουργία ενός πρωτοκόλλου για τη γεωστατηγική σύνθεση θα αποτελέσουν την ιδιαίτερη συμβολή της έρευνας αυτής. Η ερευνήτρια θα δώσει μεγάλη σημασία στην λεπτομερή επεξήγηση του πρωτοκόλλου αυτού που είναι απαραίτητο για τον σχηματισμό της κατάλληλης γεωστρατηγικής, με σκοπό να καθίσταται δυνατή η πιθανή του χρήση σε οποιοδήποτε γεωπολιτικό σύμπλοκο, αλλά και η περαιτέρω ανάπτυξη. Τελευταίο, αλλά εξίσου σημαντικό είναι και το γεγονός ότι για την εκπόνηση της έρευνας αυτής η γράφουσα θα χρησιμοποιήσει βιβλιογραφία και πηγές σε τουλάχιστον τέσσερις γλώσσες (ελληνική, σέρβικη, αγγλική και σκοπιανή), που μπορεί να προσφέρει μια πληθώρα πληροφοριών και διαφορετικών απόψεων διάφορων και διεθνών ερευνητών.

6. ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ ΤΗΣ ΠΡΩΗΝ ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

6.1. Η ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΠΓΔΜ

Σε μεγάλο αριθμό γεωπολιτικών μελετών για τα Βαλκάνια, το Μακεδονικό ζήτημα αναφέρεται ως κεντρικό ζήτημα. Κάποτε, ο μεγάλος γεωγράφος J. Cvijić²⁴¹ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι στην εν λόγω περιοχή υπάρχουν δύο γεωγραφικές περιοχές ιδιαίτερης σημασίας – η Κεντρική περιοχή της Βαλκανικής Χερσονήσου και ο Εδαφικός της Πυρήνας, που αποτελεί αναπόσπαστο μέρος και βασικό σημείο της πρώτης περιοχής. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η Κεντρική Περιφέρεια περιλαμβάνει το βόρειο τμήμα της Μακεδονίας του Βαρδάρη, τη λεκάνη απορροής των ποταμών Πτσίνια και Νότιου Μοράβα, το Κοσσυφοπέδιο, το Κοπαόνικ και την κοιλάδα του Νίσαβα από τη Νίς έως τη Σοφία, είναι απολύτως σαφές γιατί αντιπροσωπεύει «την καρδιά των Βαλκανίων όσον αφορά την επικοινωνιακή, τη στρατιωτική, τη στρατηγική, την πολιτική, την πολιτιστική και την πολιτισμική πτυχή»²⁴². Έτσι, η ευρύτερη περιοχή της πρωτεύουσας των Σκοπίων, το Όρος Βόντο, το Μαύρο Βουνί των Σκοπίων (το βορειότερο σημείο της πΓΔΜ), το Κουμάνβο και η Μπουγιάνοβατς ανήκουν στο Εδαφικό Πυρήνα²⁴³ αυτής της περιοχής. Για τον λόγο αυτό η εν λόγω μικρή χώρα των Βαλκανίων (καλύπτει μόλις 25.713 m² και έχει περίπου 2.022.547 κατοίκους) κατέχει ίσως τη σημαντικότερη γεωστρατηγική θέση στην περιοχή και σε όλη την ιστορία της προσελκύει το ενδιαφέρον όχι μόνο των Μεγάλων Δυνάμενων, αλλά και των γειτονικών της χωρών.

Αυτή η ηπειρωτική χώρα είναι αναπόφευκτη σε κάθε σχέδιο που συνδέει την Ευρώπη με το Αιγαίο, τη Μαύρη Θάλασσα και την Αδριατική Θάλασσα, τον Δούναβη με τη Μεσόγειο και γι' αυτό αποτελεί βασικό κρίκο σε όλες τις προβλέψεις των γειτονικών χωρών της Ελλάδας, της Αλβανίας,

---

²⁴¹ **Jovan Cvijić** (1865-1927) – γεωγράφος, καθηγητής και πρόεδρος του Πανεπιστημίου του Βελιγραδίου, πρόεδρος της Σερβικής Ακαδημίας Επιστημών, επίτιμος διδάκτωρ της Σορβόνης του Παρισιού και του Πανεπιστημίου του Καρόλου στην Πράγα. Ήταν ο ιδρυτής της Σέρβικης Γεωγραφικής Εταιρείας και διάφορων επιστημονικών δημοσιεύσεων (π.χ. «Εφημερίδα Σέρβων Γεωγράφων» και «Οικισμοί σερβικών χωρών»). Θεωρείται ο εμπνευστής της επιστημονικής γεωγραφίας, ιδιαίτερα της ανθρωπογεωγραφίας και της γεωμορφολογίας στη Σερβία στις αρχές του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα. Μεγάλης σημασίας είναι τα έργα του στον τομέα της μορφολογίας και της θδρογραφίας της περιοχής του Δυναρικού, της τεκτονικής και των παγετώνων των βουνών της Βαλκανική Χερσονήσου, αλλά και οι μελέτες για το ανάγλυφο εκτριβής των ακτών της Αδριατικής και των βαλκανικών κοιλάδων και αγρών, της Σουμάντια και της λεκάνης της Παννονίας. Ειδικά σημαντικά είναι τα ανθρωπογεωγραφικά έργα περί των Γιουγκοσλαβικών χωρών, καθώς και περί των μεταναστευτικών κινήσεων των λαών τους, της προέλευσης και της ανάπτυξης των οικισμών. Κατά τη διάρκεια της ζωής του, δημοσίευσε πάνω από εκατό επιστημονικές εργασίες και συζητήσεις στα σερβο-κροατικά, αγγικά, γαλλικά, γερμανικά και άλλες γλώσσες, τα πιο γνωστά από τα οποία είναι τα εξής: *Ανθρωπογεωγραφικά προβλήματα των Βαλκανίων, Η Βαλκανική Χερσόνησο και οι Νότιοσλαβικές χώρες, Γεωμορφολογία, Γεωγραφικός χάρτης Γιουγκοσλαβίας 1:500.000* κλπ. Ως αναγνώριση, γεωγραφικοί σύλλογοι από το Λονδίνο, τη Νέα Υόρκη, το Παρίσι και άλλες πόλεις τον απένευαν με χρυσά και αργυρά μετάλλια. (Κατά: Bihalji - Merin, O. και σύν. [επιμ.] (1986). όπ. αν.)

²⁴² Stepić, M. (2004). *Srpsko pitanje – geopolitičko pitanje / Το σερβικό ζήτημα – ένα γεωπολιτικό ζήτημα*. Βελιγράδι: Jantar grupa. (σ. 268)

²⁴³ Η διαίρεση κατά: Cvijić, J. (1922). *Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje / Η Βαλκανική Χερσόνησος και οι Νότιοσλαβικές χώρες*. Βελιγράδι: Marso.

της Σερβίας και της Βουλγαρίας. Το γεγονός αυτό γνώριζε και ο αντιβασιλέας Αλέξανδρος Καραγεώργεβιτς²⁴⁴, ο οποίος προσπάθησε με όλες του τις δυνάμεις να τη κρατήσει στο βασίλειό του. Με τον τρόπο αυτό, καθιέρωσε τον έλεγχο στα τρία τέταρτα της κεντρικής περιοχής της Χερσονήσου και σε ολόκληρο τον εδαφικό πυρήνα, γεγονός που έκανε τη γεωστρατηγική θέση του Βασιλείου της Σερβίας ασύγκριτα καλύτερη. Από την άλλη, ακόμη και οι Μεγάλες Δυνάμεις δεν έμειναν αδιάφορες για τη χώρα αυτή. Έτσι από το 1949, τα ερωτήματα για την επίτευξη κυριαρχίας σε αυτή είναι επίκαιρα στην Ουάσιγκτον. Στόχος ήταν να αποφευχθεί ο κίνδυνος σχηματισμού ενός βαλκανικού οριζόντιου γεωπολιτικού άξονα Βουλγαρία – ΠΓΔΜ – Αλβανία, που θα βρισκόταν υπό την επιρροή της Μόσχας. Με σκοπό να περικυκλώσουν την ΕΣΣΔ και τους δορυφόρους της στα Βαλκάνια (Γιουγκοσλαβία – Ελλάδα – Τουρκία), οι ατλαντικές δυνάμεις προσπάθησαν να ενισχύσουν τη βαλκανική γεωπολιτική κάθετη, εξ ου και η επιθυμία να επιτύχουν επιρροή σε αυτή τη σλαβική χώρα. Ως επί το πλείστον, «ακόμα και από τότε κυριαρχεί το συμπέρασμα ότι η συγκρότηση του σκοπιανού έθνους και της σκοπιανής ταυτότητας πρέπει να υποστηριχθεί από τον Ατλαντισμό με όλες του τις δυνάμεις, γιατί αυτό θα δημιουργούσε απόσταση μεταξύ του σκοπιανού, αφενός, και του βουλγαρικού και σέρβικου σώματος, αφετέρου»²⁴⁵.

Έτσι, το ανεξάρτητο κράτος της πΓΔΜ δημιουργήθηκε το 1992, μετά την κατάρρευση της κομμουνιστικής Γιουγκοσλαβίας. Από τη γεωγραφική άποψη περιλαμβάνει τη Μακεδονία του Βαρδάρη – το βόρειο και βορειοδυτικό τμήμα ολόκληρης της περιοχής που ονομάζεται Μακεδονία, η οποία ανήκε στο Βασίλειο της Σερβίας μετά τον Β' Βαλκανικό Πόλεμο. Στο τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, έγινε μία από τις έξι ομοσπονδιακές μονάδες της κομμουνιστικής Γιουγκοσλαβίας με το όνομα Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Μακεδονίας, το γεγονός που παρείχε μια ώθηση ζωτικής σημασίας για τη διαδικασία οικοδόμησης έθνους αυτού του μέρους του νοτιοσλαβικού πληθυσμού. Από τη σημερινή σκοπιά, μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα ότι για την εν λόγω χώρα, «η Γιουγκοσλαβία ήταν το βέλτιστο πλαίσιο μέσα στο οποίο ο πληθυσμός της μπορούσε να αναπτυχθεί και να διαφυλάξει τα δικά του συμφέροντα, ενώ ταυτόχρονα προστατεύτηκε από τις εσωτερικές αποσχιστικές φιλοδοξίες της αλβανικής εθνικής μεινότητας και τις εξωτερικές βουλγαρικές διεκδικήσεις στο έδαφός της»²⁴⁶. Ως εκ τούτου, είναι απολύτως

²⁴⁴ **Αλέξανδρος Α' Καραγεώργεβιτς** (1888-1934) – ο νεότερος γιος του βασιλιά Πέτρου Α' Καραγεώργεβιτς, ο οποίος ανακηρύχθηκε διάδοχος του θρόνου το 1909. Ήταν Σέρβος αντιβασιλέας από το 1914, αντιβασιλέας στην παλιά Γιουγκοσλαβία από το 1918-1921 και βασιλιάς από το 1921-1934. Ακόμη και ως διάδοχος του θρόνου, έδειξε απολυταρχικές βλέψεις και ως βασιλιάς εφάρμοσε πρώτα μια κρυφή, και από το 1929, μια ανοιχτή δικτατορία. Το 1931, εξέδωσε ένα εγκεκριμένο σύνταγμα. Η διακυβέρνησή του ήταν τόσο πολιτικά όσο και κοινωνικά αντιδραστική. Στις 9 Οκτωβρίου 1934 σκοτώθηκε στη Μασσαλία από δολοφόνους – μετανάστες, μέλη της βουλγαρικής οργάνωσης ΕΜΕΟ. Ο θάνατός του συγκλόνισε σοβαρά ολόκληρη τη Γιουγκοσλαβία, έτσι εκατοντάδες χιλιάδες άνθρωποι από διάφορα μέρη της χώρας προσήλθαν στην κηδεία, νικημένοι από το γεγονός ότι είχε εξαφανιστεί ο αγαπημένος και σεβαστός ηγεμόνας που έκανε μεγάλη προσπάθεια να δημιουργήσει ένα ενιαίο και ισχυρό κράτος με συμμαχίες για την εξασφάλιση της ειρήνης. Θυμάται για τη δημιουργία του Βασιλείου των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων και τη δέσμευσή του για τον ολοκληρωμένο γιουγκοσλαβισμό, την απαγόρευση του Κομμουνιστικού Κόμματος και την αγροτική μεταρρύθμιση, την υπογραφή του Βαλκανικού Συμφώνου, καθώς και τη συμμαχία του με τη Γαλλία και τον Πρόεδρο της Τουρκίας – Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ. Ήταν ο πρώτος Σέρβος που πέταξε με αεροπλάνο στα μέσα Απριλίου 1910 στη Γαλλία, ενώ στο Παρίσι ακόμα υπάρχει και πλατεία του Αλεξάνδρου Α' της Γιουγκοσλαβίας. (Κατά: Bihalji - Merin, O. και σύν. [επιμ.] (1986). όπ. αν.)

²⁴⁵ Proroković, D. (2018). όπ. αν. (σ. 716)

²⁴⁶ Ibid.

κατανοητό που μετά την απόκτηση της ανεξαρτησίας του, το παρόν κράτος αντιμετώπισε μεγάλες προκλήσεις τόσο εσωτερικά όσο και εξωτερικά, ενώ η ανεπαρκής ανάπτυξη του ψυχολογικού παράγοντα επιδείνωσε περαιτέρω τη συνολική γεωπολιτική του κατάσταση.

• Δημογραφική εικόνα της ΠΓΔ Μακεδονίας

Η τελευταία απογραφή στην πΓΔΜ πραγματοποιήθηκε το 2002, όταν διαπιστώθηκε ότι το 64,2% των Σκοπιανών, το 25,2% των Αλβανών και το 10,6% των άλλων ζουν σε αυτή τη χώρα²⁴⁷.

ΕΘΝΙΚΗ ΟΜΑΔΑ	ΑΡΙΘΜΟΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ
Σλαβομακεδόνες	1.297.981	64,18%
Αλβανοί	509.083	25,17%
Τούρκοι	77.959	3,85%
Ρομά	53.879	2,66%
Σέρβοι	35.939	1,78%
Βλάχοι	0.695	0,48%
Άλλοι	38.011	1,88%
ΣΥΝΟΛΟ	2.022.547	100,00%

Πίνακας 05. Κατανομή εθνοτικών ομάδων στην ΠΓΔΜ με βάση την απογραφή του 2002²⁴⁸

Εκείνη την εποχή, η αλβανική εθνική μειονότητα ήταν ο πλειοψηφικός πληθυσμός στα δυτικά και βορειοδυτικά μέρη της χώρας. Από την στιγμή της διακήρυξης της ανεξαρτησίας, υπήρξαν εντάσεις και διαφωνίες μεταξύ του πλειοψηφικού σκοπιανού πληθυσμού και της αλβανικής μειονότητας, με αποκορύφωμα την ανοικτή σύγκρουση του 2001. Σήμερα, θεωρείται ότι οι Αλβανοί αποτελούν το 30-40%²⁴⁹ του συνολικού πληθυσμού της πΓΔΜ, αν και είναι πιθανόν ότι το ποσοστό αυτό είναι πολύ υψηλότερο. Δεδομένου ότι αυτή η μειοψηφία μπουκόταρει την απογραφή εδώ και δεκαετίες (η τελευταία ήταν το 2001), επειδή οι περισσότεροι από αυτούς δηλώνουν ως τόπο της διαμονής τους το Κοσσυφοπέδιο και τη Μετόχια, για να δείξουν υψηλότερους αριθμούς εκεί, αλλά και χάρη στο μεγάλο ποσοστό γεννήσεων, είναι πιθανό ότι αυτός ο πληθυσμός δεν είναι πλέον μειοψηφία στην πΓΔΜ.

• Πολιτική σκηνή της πΓΔΜ

Η μορφή του συνταγματικού και νομικού συστήματος της πΓΔΜ δημιουργήθηκε με την διευθέτηση της σκοπιανής-αλβανικής σύγκρουσης του 2001, η οποία διεξήχθη με τη μεσολάβηση της ΕΕ και των ΗΠΑ. Το πραγματικό αποτέλεσμα αυτής της κοινής δράσης ήταν η Συμφωνία της Οχρίδας, η οποία υπογράφηκε με σκοπό την επίτευξη συμβιβασμού. Χάρη σε αυτή, η αλβανική εθνική μειονότητα απέκτησε μεγαλύτερα δικαιώματα, οι εξουσίες των τοπικών κυβερνήσεων

²⁴⁷ Κατά: *The World Factbook*, CIA (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>);

Τα επεξεργασμένα στοιχεία από την προηγούμενη απογραφή, καθώς και οι τρέχουσες εκτιμήσεις μπορούν να βρεθούν στην ιστοσελίδα του Κεντρικού Γραφείου Στατιστικής της Δημοκρατίας της Βόρειας Μακεδονίας: <http://www.sat.gov.mk>

²⁴⁸ Κατά: Proroković, D. (2013). *όπ. αν.* (σ. 210)

²⁴⁹ Trud, A. Ž. (2013). *όπ. αν.* (σ. 86)

(ιδίως εκείνων με την αλβανική πλειοψηφία) επεκτάθηκαν σημαντικά, και σε 30 δήμους (από τα 90 συνολικά) τα σκοπιανά δεν ήταν πλέον η μόνη επίσημη γλώσσα²⁵⁰, αλλά ακόμα και τότε οι Αλβανοί δεν έλαβαν περιφερειακή αυτοδιοίκηση.

Από την άλλη, στην πΓΔΜ, ακόμη και πριν από το 2001, υπήρχαν πολιτικά κόμματα που σχηματίστηκαν σε μεγάλο βαθμό βάσει των εθνικών προτύπων, αν και μια από τις πιο διάσημες προσπάθειες δημιουργίας «πολυεθνικών κομμάτων» ήταν η περίπτωση της Δημοκρατικής Εναλλακτικής του Βάσιλ Τουπουρκόφσκι (σκοπιανά: *Vasil Tupurkovski*). Το κόμμα αυτό ήταν το τρίτο ισχυρότερο στην πολιτική σκηνή και ένας μειοψηφικός εταίρος στην κυβέρνηση από το 1998 έως το 2000. Δυστυχώς, διαλύθηκε μετά την έξοδο από την εξουσία, λόγω μιας σειράς σκανδάλων που είχαν σχέση με τον αρχηγό του κόμματος, και τελικά οδηγήθηκε στην απώλεια των προηγούμενων ποσοστών. Ωστόσο, από το 2001, οι συνασπισμοί των σκοπιανών και αλβανικών πολιτικών κομμάτων ήταν αναπόφευκτοι και η εθνική βάση του πολιτικού συστήματος είναι η μόνη δυνατή. Η συνεχιζόμενη πίεση που ασκούν οι ΗΠΑ και η ΕΕ για την τήρηση και την εφαρμογή των όρων της Συμφωνίας, παρέχει στους Αλβανούς το ένα τρίτο των εδρών της εκτελεστικής εξουσίας, γεγονός που συχνά δημιουργεί παράξενες καταστάσεις στην κυβέρνηση της πΓΔΜ. Η κλιμάκωση της θρησκευτικής μισαλλοδοξίας και η διεθνοποίηση του σκοπιανού ζητήματος οδήγησαν στη διατήρηση του συνταγματικού και νομικού συστήματος της χώρας με τη συνεχή παρέμβαση ξένων δυνάμεων. Έτσι δημιουργήθηκε ένα πρόσφορο έδαφος για μια τέτοια κατάσταση που ευνοούσε την υλοποίηση διαφόρων γεωστρατηγικών σχεδίων στην επικράτειά της.

Όπως συνέβη με τα περισσότερα από τα πρώην Γιουγκοσλαβικά κράτη, υπάρχουν πολλά εσωτερικά προβλήματα και στην πΓΔΜ. Η ίδια η φύση του κράτους αποτελεί πρόβλημα από μόνο της, επειδή η χώρα αντιμετωπίζει πολλές προκλήσεις, που όχι μόνο εμποδίζουν τον εκδημοκρατισμό, αλλά και την οποιαδήποτε συστηματική διαχείριση της εσωτερικής πολιτικής. Στην αρχή της λίστας των προβλημάτων αυτών είναι «η έλλειψη συναίνεσης σχετικά με τις βασικές αρχές, αξίες και προτεραιότητες του πολιτικού και οικονομικού συστήματος, καθώς και με την μελλοντική στάση προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση»²⁵¹.

Στη συνέχεια, οι πολιτικοί, νομικοί, οικονομικοί θεσμοί απέχουν πολύ από τα σύγχρονα πρότυπα που επιδιώκει αυτή η χώρα. Λόγω του ισχυρού πολιτικού μονοπωλίου και του μονοπωλίου των μέσων ενημέρωσης, η κοινωνία των πολιτών είναι εξαιρετικά αδύναμη και ανεξάρτητη. Υπάρχουν επίσης διαδικασίες ‘απαγωγής’, δηλαδή υποταγής του κράτους σε ισχυρές πολιτικές, οικονομικές και κυβερνητικές ομάδες. Η κατάσταση επιδεινώνεται περαιτέρω από την εθνοτική ποικιλομορφία και τη σύνθετη θρησκευτική δομή, που επιβράδυναν ιδιαίτερα και την οικονομική ανάπτυξη.

---

²⁵⁰ Σε είκοσι πέντε δήμους δεύτερη επίσημη γλώσσα είναι η αλβανική, σε πέντε είναι η τούρκικη, σε δύο η σέρβικη, σε έναν η γλώσσα των ρομά και σε έναν άλλο η βλάχικη (υπάρχει διαφωνία ως προς τον αριθμό, επειδή σε ορισμένους δήμους υπάρχουν ακόμη και τρεις επίσημες γλώσσες λόγω των μειονοτήτων που ζουν σε αυτούς). Για περισσότερες πληροφορίες: <http://zels.org.mk/Default.aspx>

²⁵¹ Vučić, S. και Milenković, M. (2014). όπ. αν. (σ. 428)

• Στρατιωτικές δυνάμεις της πΓΔΜ

Εξετάζοντας κανείς τον στρατιωτικό πυλώνα της πΓΔΜ, θα μπορούσε να αναφέρει ότι, λόγω των περιορισμένων ικανοτήτων και της έλλειψης στρατηγικού βάθους, η χώρα αυτή αναγκάστηκε να βασιστεί σε εξωτερικούς εταίρους, για να διατηρήσει τη σταθερότητα του πολιτικού συστήματος της, αλλά και για να υπερασπιστεί τον εαυτό της ενάντια σε πιθανές προσδοκίες πιο ισχυρών και προηγμένων γειτόνων της. Ως εκ τούτου, «η πΓΔΜ έχει ταπεινές στρατιωτικές δυνάμεις και οικονομικές δυνατότητες και αναγκάζεται να εξασφαλίζει την ασφάλειά της συμμετάσχοντας σε στρατιωτικές συμμαχίες»²⁵². Μια τέτοια συμμαχία, ίσως η μοναδική για την οποία η πΓΔΜ διατηρεί μεγάλες ελπίδες, είναι το NATO. Με σιγουριά μπορούμε να πούμε ότι αυτή η χώρα έχει διαθέσει εξ ολοκλήρου τη γεωγραφική της επικράτεια στο NATO, ή πιο συγκεκριμένα, στις Ηνωμένες Πολιτείες. Και «ένδειξη της πολιτικής προσκόλλησης της με την Δύση αποτελεί και η φιλοδοξία της χώρας να γίνει μέλος της ΕΕ. Έτσι όλες οι ενέργειες που έχουν γίνει εσωτερικά και εξωτερικά από το 2005, όταν η πΓΔΜ έγινε επίσημα υποψήφια για ένταξη (το προτελευταίο βήμα στη διαδικασία εισδοχής), υποτάσσονται σε αυτόν τον στόχο»²⁵³. Στην αρχή, ο μόνος λόγος για την μη ένταξη της στο NATO ήταν η αντίθεση της Ελλάδας, η οποία θέλησε να επιλύσει τη διαμάχη για την ονομασία και τα εθνικά σύμβολα. Ωστόσο, τώρα που το πρόβλημα έχει επιλυθεί με τον τρόπο που έχει επιλυθεί, είναι προφανές ότι η είσοδος της πΓΔΜ στην ΕΕ και το NATO εξακολουθεί να καθυστερεί.

• Ανασκόπηση της οικονομικής κατάστασης

Η οικονομική εικόνα της πΓΔΜ μέχρι το 2018 ήταν εξαιρετικά ανησυχητική, δεδομένου ότι το ονομαστικό ΑΕΠ της χώρας²⁵⁴ βρισκόταν κάτω από 10 δισεκατομμύρια δολάρια ετησίως, και εκτιμάται στα 20-22 δισεκατομμύρια ως προς την ισοτιμία της αγοραστικής δύναμης. Με άλλα λόγια, ήταν κάτω από 4.500 δολαρίων σε ονομαστική αξία κατά κεφαλήν και περίπου 9.000 δολάρια ως προς την ισοτιμία της αγοραστικής δύναμης. Επιπλέον, η ανεργία ξεπέρασε το 30%, ενώ έφτανε και στο 55% μεταξύ των ατόμων κάτω των 24 ετών²⁵⁵. Τέλος, τα δύο τρίτα της επικράτειας της χώρας αυτής είναι πλήρως οικονομικά κατεστραμμένα, ενώ ο μεγαλύτερος αριθμός οικονομικών δραστηριοτήτων πραγματοποιήθηκε στην περιοχή της πρωτεύουσας. Επίσης, δεν πρέπει να λησμονούμε ότι η εθνοτική ετερογένεια επηρεάζει την οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Συγκεκριμένα, μεταξύ εταιρειών των οποίων οι ιδιοκτήτες ανήκουν σε διαφορετικές

---

²⁵² Trapans, J. και Fluri, P. [επιμ.] (2003). *Defense and Security Sector Governance and Reform in South East Europe / Η διακυβέρνηση και η μεταρρύθμιση του τομέα της άμυνας και της ασφάλειας στην Νοτιοανατολική Ευρώπη. Volume II: Macedonia, Moldova, Romania / Τόμος II: Σκόπια, Μολδαβία, Ρουμανία*. Γενεύη: GCDCAF. (σ. 26)

²⁵³ Proroković, D. (2013). όπ. αν. (σ. 215)

²⁵⁴ Επειδή τα δεδομένα ποικίλλουν ανά έτος, οι εκτιμήσεις δίνονται σύμφωνα με τις εκθέσεις του ΔΝΤ, οι οποίες διατίθενται στη διεύθυνση: <https://www.imf.org/external/index.htm>

²⁵⁵ Κατά: Proroković, D. (2013). όπ. αν. (σς. 215-216)

εθνοτικές ομάδες υπάρχει πολύ μικρότερος αριθμός και όγκος οικονομικών συναλλαγών από τον κρατικό μέσο όρο²⁵⁶.

Στην έκθεση της Εκτελεστικής Επιτροπής του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου²⁵⁷, στις 23 Ιανουαρίου 2019, αναφέρεται ότι η αύξηση του ΑΕΠ, η οποία σταμάτησε σχεδόν εντελώς το 2017, παρουσίασε μικρή πρόοδο τα τρία πρώτα τρίμηνα του 2018 και ανήλθε σε 2%. Η οικονομική δραστηριότητα τροφοδοτήθηκε από την ιδιωτική κατανάλωση, η οποία υποστηρίζεται από την αύξηση της απασχόλησης και των στεγαστικών δανείων, αλλά και από τη μεγάλη αύξηση των εξαγωγών, που οφείλεται στην εξωτερική ζήτηση και την αναβίωση του βιομηχανικού τομέα των μετάλλων. Δυστυχώς, οι ξένες επενδύσεις συνέχισαν να μειώνονται όλο και περισσότερο λόγω της συνεχούς καθυστέρησης των μεγάλων έργων υποδομής. Η μείωση του ελλείμματος των τρεχουσών συναλλαγών εκτιμάται να είναι λίγο πάνω από το ½ τοις εκατό του ΑΕΠ το 2018, χάρη στις μειωμένες εισαγωγές που σχετίζονται με τις επενδύσεις και τις αυξημένες εξαγωγές. Μετά από μια σύντομη άνοδο του πληθωρισμού, το μεγαλύτερο μέρος του οποίου αντανακλάται στις υψηλές διεθνείς τιμές του πετρελαίου, ο κύριος όγκος του έχει μειωθεί σημαντικά τους τελευταίους μήνες. Στην έκθεση εκτιμάται ότι το δημόσιο χρέος της πΓΔΜ ανήλθε στο 50,7% του ΑΕΠ στα τέλη του 2018.

• Ενεργειακοί και κυκλοφοριακοί διάδρομοι της πΓΔΜ

Η πΓΔΜ ωφελείται από το γεγονός ότι είναι ένας αναπόφευκτος σταθμός μεταξύ της Σερβίας και της Ελλάδας, η πιο συγκεκριμένα - στη σημαντική διαδρομή Αμβούργο-Αθήνα- επειδή βρίσκεται στους μεγάλους άξονες του Διαδρόμου Χ και της διεθνούς Εθνικής οδού Ε-75. Καθώς ο Διάδρομος Χ εκτείνεται από βορρά προς νότο, ακολουθεί τη λεκάνη του Δούναβη από τη Βιέννη, μέσω της Βουδαπέστης, στο Βελιγράδι, και έπειτα κατεβαίνει νότια κατά μήκος της κοιλάδας του Βαρδάρη και των Σκοπίων. Πλήρως λειτουργικός, ο προαναφερόμενος διάδρομος παρέχει τα δύο τρίτα των ανταλλαγών μεταξύ Ελλάδας και πΓΔΜ και τα τρία τέταρτα μεταξύ πΓΔΜ και Σερβίας. Αυτή είναι η διαδρομή με την οποία οι Οθωμανοί εισήλθαν στη σερβική επικράτεια μετά τη μάχη στο Κοσσυφοπέδιο το 1389, και οι Βούλγαροι το 1915 μέσω της πόλης Βράνιε. Επιπλέον, κινούμενος με την κατεύθυνση του Βαρδάρη, ο στρατός του σερβικού δούκα Πούτνικ²⁵⁸ κατάφερε να απελευθερώσει τη Σερβία, κάτι που έγινε με τον ίδιο τρόπο από τον στρατό του Γάλλου στρατάρχη

²⁵⁶ Nikolić, G. (2010). Da li je etnička i kulturološko-religiozna različitost prepreka ekonomskom razvoju? / Είναι η εθνοτική και πολιτιστική-θρησκευτική ποικιλομορφία ένα εμπόδιο στην οικονομική ανάπτυξη; *Διεθνή προβλήματα*, τόμ. 62, αρ. 2. (σε. 329-347)

²⁵⁷ Πηγή: <https://www.imf.org/~media/Files/Publications/CR/2019/cr1932-Macedonia-A4.ashx>

²⁵⁸ **Ραντομίρ Πούτνικ** (1847 - 1917) - δούκας και διακεκριμένος διοικητής του σερβικού στρατού, συμμετείχε σε όλους τους πολέμους που διεξήγαγε η Σερβία από το 1876 έως το 1916. Από το 1903, ως Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου και Υπουργός του Στρατού, ηγήθηκε την προετοιμασία για τους επερχόμενους πολέμους και στους πολέμους στην περίοδο 1912-1916 ήταν αρχηγός της Ανώτατης Διοίκησης. Μετά την αναδιοργάνωση του σερβικού στρατού στην Κέρκυρα, στις αρχές του 1916 στάλθηκε στη Νίκαια για θεραπεία, όπου και πέθανε. Ο σερβικός στρατός πολέμησε μια σειρά από μάχες υπό την ηγεσία του και αποχώρησε με επιτυχία το 1915. Μετά τον πόλεμο θάφτηκε στο Βελιγράδι. (Κατά: Bihalji - Merin, O. και σύν. [επιμ.] (1986). όπ. αν.)

*Louis Franchet d'Esperey*²⁵⁹ λίγα χρόνια αργότερα. Ο έλεγχος αυτής της διαδρομής σημαίνει (μεταξύ άλλων) και τον έλεγχο της εισόδου στη Σερβία. Η κατασκευή του Διαδρόμου Χ διευκόλυνε την πρόοδο σε διάφορους τομείς: η Ελλάδα συνδέθηκε με την Ευρωπαϊκή Ένωση δια ξηράς, και δημιούργησε ενδιαφέρον για την αντιμετώπιση των συγκρούσεων με την πΓΔΜ λόγω οικονομικών πλεονεκτημάτων και για τις δύο χώρες: η ΠΓΔΜ ενίσχυσε τις εμπορικές της σχέσεις με τη Σερβία, αλλά ταυτόχρονα παρέμεινε εκτός επιρροής του Βελιγραδίου· η Σερβία έχει γίνει ένας κόμβος για το εμπόριο στην κατεύθυνση Ουγγαρία - Ελλάδα και έχει επιτύχει ισορροπία στο εμπόριο με τις γειτονικές χώρες.

Από την άλλη πλευρά, ο Διάδρομος VIII, ο οποίος συνδέει την πόλη Δυρράχιο (Αλβανία) με το Μπουργκάς και τη Βάρνα (Βουλγαρία), εκτείνεται ανατολικά-δυτικά μέσω της πΓΔΜ. Το 1997, από την Ευρωπαϊκή Ένωση επενδύθηκαν περίπου οκτώ δισεκατομμύρια ευρώ, καθώς το αρχικό σχέδιο ήταν η κατασκευή σιδηροδρόμου, αυτοκινητοδρόμου και πετρελαιοαγωγού, αλλά μέχρι σήμερα μόνο λίγα τμήματα της εθνικής οδού έχουν κατασκευαστεί σε αυτόν τον άξονα. Η γεωστρατηγική σημασία αυτού του ανολοκλήρωτου διαδρόμου αντικατοπτρίζεται με πολλούς τρόπους. Κατ'αρχάς, η σχεδιάσή του είχε ως σκοπό την παράκαμψη της Σερβίας κατά μήκος της διαδρομής, οπότε εκτείνεται προς την κατεύθυνση, που προβλέπεται για τον αγωγό πετρελαίου AMBO²⁶⁰. Η ιδέα ήταν πρωτίστως να επιτευχθούν οι γεωστρατηγικοί στόχοι των ΗΠΑ στη λεκάνη της Κασπίας, γεγονός που θα επέτρεπε την περαιτέρω διείσδυση των συμφερόντων των ΗΠΑ στα Βαλκάνια και την Ευρασία (το ευρωπαϊκό της τμήμα). Δεύτερον, το πρόσθετο πλεονέκτημα ήταν ότι θα χωρίσει με φυσικό τρόπο την Ελλάδα και τη Σερβία, διακόπτοντας έτσι τον άξονα της επιτυχημένης συνεργασίας τους στον τομέα του εμπορίου και της ενέργειας. Από την άλλη πλευρά, τα συμφέροντα των ΗΠΑ αντικατοπτρίστηκαν και στη σύνδεση με το Κοσσυφοπέδιο και τη Μετόχια και στη διευκόλυνση της πρόσβασης στον πλούτο του, αλλά και στη στενή συνεργασία με τους συμμάχους των ΗΠΑ στη Χερσόνησο. Όπως το εξηγεί ζωηρά ο Α. Trud «αυτός ο τεράστιος ενεργειακός διάδρομος, στον οποίο θα προστεθούν οι πόροι [μεταλλευμάτων] της σερβικής επαρχίας, θα συνδέσει όλες τις χώρες - συμμάχους των Ηνωμένων Πολιτειών, οι οποίες θα έχουν πρόσβαση στις ενεργειακές προμήθειες, απομακρύνοντας ταυτόχρονα τη Σερβία και την Ελλάδα από το "οικονομικό καλάθι", λόγω της άσκησης μιας πολιτικής ανεξάρτητης και κάπως αντίθετης με τα σχέδια των ΗΠΑ»²⁶¹. Ταυτόχρονα, στον άξονα της λεγόμενης «Πράσινης Διαδρομής»²⁶², όπου βρίσκονται οι πιο πιστοί σύμμαχοι της αμερικανικής πολιτικής στα Βαλκάνια, αυτή η Μεγάλη Δύναμη επιβραβεύει τα έθνη τα οποία, μέσω υπακοής, έδειξαν την

²⁵⁹ **Louis Franchet d'Esperey** (1856 - 1942) - στρατάρχης της Γαλλίας, ο οποίος κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, μετά τον στρατηγό Σαράι (από τον Ιούνιο του 1918), διέταξε τον συμμαχικό στρατό στο Μέτωπο της Θεσσαλονίκης και κέρδισε μια αποφασιστική νίκη επί των Βουλγάρων το 1918. Ονομάστηκε Επίτιμος Δούκας του Γιουγκοσλαβικού Στρατού το 1921. (Κατά: Ibid.)

²⁶⁰ **AMBO** (engl. *Albanian - Macedonian - Bulgarian Oil*) - διαβαλκανικός αγωγός πετρελαίου που προορίζεται για τη μεταφορά πετρελαίου από την Κασπία. Η διαδρομή έπρεπε να επεκτείνεται από το Αζερμπαϊτζάν, μέσω της Γεωργίας, στο Μπουργκάς. Από εκεί θα μεταφερόταν στη πΓΔΜ, προς το λιμάνι της Αδριατικής στην Αλβανία και στο Μπάρι στην Ιταλία. Οι ΗΠΑ σχεδίαζαν να κατασκευάσουν αυτόν τον αγωγό το 1993 και έπρεπε να έχει μήκος 912 χλμ.

²⁶¹ Trud, A. (2007). όπ. αν. (σ. 14)

²⁶² Βλ. το Κεφάλαιο 10.5, *Νεο-οθωμανική σύλληψη του γεωπολιτικού συμπλόκου «Ελλάδας-Σερβίας-πΓΔΜ»*.

ευγνωμοσύνη τους για την αμερικανική βοήθεια (Τούρκοι στη Βουλγαρία, Αλβανοί στη πΓΔΜ, την Αλβανία και το Κοσσυφοπέδιο, Βόσνιοι Μουσουλμάνοι στη Βοσνία και Ερζεγοβίνη). Ως εκ τούτου, ο Διάδρομος VIII επιβάλλεται αναπόφευκτα ως ψυχολογικό μέσο με το οποίο οι Ηνωμένες Πολιτείες εφαρμόζουν ψυχολογικούς μηχανισμούς τιμωρίας και ανταμοιβής σε αυτήν την περιοχή, καθώς και με το οποίο εξυπηρετεί την επιδίωξη ορισμένων γεωστρατηγικών στόχων του Ατλαντισμού στην περιοχή αυτή.

6.2. Ο ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΤΗΣ ΠΓΔΜ

Η πΓΔΜ είναι ένα εξαιρετικό παράδειγμα του πρώτου επιπέδου με τη μορφή του **συνδρόμου κοινωνικών στάσεων**, το οποίο σε αυτή την περίπτωση θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως **σύνδρομο εξαφάνισης ενός έθνους** (αναφορικά με το σλαβικό πληθυσμό). Αντιμετωπίζοντας δημογραφικά και πολιτικά προβλήματα στο εσωτερικό της χώρας της, η πΓΔΜ έχει επίγνωση της ρεαλιστικής δυνατότητας να εξαφανιστεί το κράτος και το έθνος της, ενώ η συνέπεια αυτής της επίγνωσης αντανακλάται στην υιοθέτηση στάσεων ανάλογου προσανατολισμού, αλλά και στην συνεχή ανάγκη επίσημης αναγνώρισης και νομιμοποίησης της ταυτότητας και των εθνικών χαρακτηριστικών της. Δυστυχώς, αυτό το σύνδρομο την καθοδηγούσε κατά την έξοδο της από τη ΣΟΔ Γιουγκοσλαβία,. Έτσι λόγω της ανάγκης της να αποδείξει την ετερότητα²⁶³ της, δηλαδή μια μη Σερβική ταυτότητα, συνέδεσε τον εαυτό της με τα θέματα του Μεγάλου Αλεξάνδρου και το όνομα της Μακεδονίας, τα οποία έθιξαν βαθιά το εθνικό συμφέρον της Ελλάδας, ενώ συγχρόνως εγκατέλειψε τη νόμιμη σλαβική της καταγωγή. Ως εκ τούτου, ακόμα δεν έχει αναπτύξει ένα σύστημα αξιών που θα μπορούσε να αντιπροσωπεύει την ταυτότητά της, αλλά είναι γνωστή στους διεθνείς πολιτικούς κύκλους για τον αντισυμβατικό της αγώνα, για κάτι που σε καμία περίπτωση δεν της ανήκει και για την καταπάτηση των εθνικών συμφερόντων του αρχαιότερου ευρωπαϊκού έθνους. Επομένως, σε αντίθεση με τη Σλοβενία και την Κροατία, τις ομοσπονδιακές χώρες που πριν την έξοδο από την ΣΟΔΓ είχαν ήδη αναπτύξει ένα σύστημα αξιών και αποκτήσει τη διεθνώς αναγνωρισμένη ταυτότητα, η πΓΔΜ, όπως το Μαυροβούνιο, προσπάθησε να βασίσει το σύστημα αξιών της στο γεγονός ότι δεν είναι Σερβία, κάτι που δεν ήταν αρκετό για να οριστεί η ταυτότητά της. Το να μην είσαι κάτι, λογικά δεν σημαίνει ότι είσαι κάτι συγκεκριμένο. Ο D. Proroković εξηγεί το φαινόμενο αυτό με τον εξής τρόπο: «Ωστόσο, αυτή [η πΓΔΜ] δεν έχει στρατηγικό βάθος, επομένως είναι ευάλωτη. Το πολιτικό της σύστημα είναι ασταθές και οι σχέσεις μεταξύ των εθνοτήτων είναι φτωχές, κάτι που κάνει την γεωπολιτική της θέση ιδιαίτερα δυσμενή»²⁶⁴.

---

²⁶³ **Η ετερότητα** - ανθρωπολογικός όρος που χρησιμοποιείται στη σύγχρονη εποχή για τις πολιτισμικές διαφορές ως βάση της διαδικασίας ταυτοποίησης. Αντιπροσωπεύει την ιδιότητα κάποιου ατόμου να είναι διαφορετικός. Η έννοια της ετερότητας βασίζεται στα έργα και τις ιδέες πολλών φιλοσόφων (Hegel, Levanis, Said, Lacan, Fabian, κλπ.), ενώ στο ζήτημα της Βαλκανοποίησης και των διαδικασιών της για πρώτη φορά εμφανίζεται στο έργο της M. Todorova. (Για περισσότερες πληροφορίες: Todorova, M. (1997). *όπ. αν.*).

²⁶⁴ Proroković, D. (2013). *όπ. αν.* (σ. 205)

6.2.1 Η εμφάνιση του συνδρόμου στους Σκοπιανούς

Η ύπαρξη αυτού του συνδρόμου μπορεί επίσης να εξηγηθεί από το γεωπολιτικό γεγονός ότι το θέμα της κατανομής του εδάφους της πΓΔΜ προέκυψε στις αρχές του 20ου αιώνα, ή, πιο συγκεκριμένα, μετά τους Βαλκανικούς πολέμους, όταν το κατένειμαν η Σερβία, η Ελλάδα και η Βουλγαρία. Ωστόσο, η δημιουργία του συνδρόμου και η ανάπτυξή του σίγουρα οφείλονται στη συνεχή και συχνή αλλαγή της κυβέρνησης κατά όλη την ιστορία αυτού του λαού. Οι Νότιοι Σλάβοι εγκαταστάθηκαν στα Βαλκάνια τον 6ο αιώνα, επομένως το έδαφος της σημερινής πΓΔΜ ήταν τμήμα του Βυζαντίου εκείνη την εποχή και την επόμενη περίοδο η ισχύς στο έδαφός της άλλαξε επανειλημμένα:

- Το 837 έγινε μέρος της Πρώτης Βουλγαρικής Αυτοκρατορίας·
- Το 968 κατακτήθηκε από τη Ρωσία της Κιέβου·
- Το 971, ο βυζαντινός αυτοκράτορας Ιωάννης Α΄ Τσιμισκής σφετερίστηκε το ανατολικό τμήμα·
- Πέντε χρόνια αργότερα, ο Σαμουήλ²⁶⁵, αυτοκράτορας της Βουλγαρίας, μετά τον πόλεμο ενάντια στο Βυζάντιο κατέκτησε το έδαφος αυτό και δημιούργησε μια ισχυρή αυτοκρατορία από την Αδριατική στη Μαύρη Θάλασσα και από τον Δούναβη στη Θεσσαλία·
- Το 1018, ολόκληρο το κράτος του Σαμουήλ έπεσε υπό τη βυζαντινή κυριαρχία·
- Την προσεχή περίοδο, με τη βοήθεια των σερβικών αρχών στα βόρεια της επαρχίας οι Σλαβομακέδονες κάνουν εξεγέρσεις κατά του Βυζαντίου·
- Στις αρχές του 13ου αιώνα, το έθνος αυτό κατακτήθηκε από την αναστηλωμένη (Δεύτερη) Βουλγαρική Αυτοκρατορία·
- Μόνο μισό αιώνα αργότερα, η περιοχή αυτή και πάλι βρέθηκε στα χέρια του Βυζαντίου, λόγω προβλημάτων που προέκυψαν στο εσωτερικό της Βουλγαρικής Αυτοκρατορίας·
- Μέχρι το τέλος του 13ου αιώνα έγινε μέρος του Σερβικού Βασιλείου·
- Το 1346, τα Σκόπια έγιναν η πρωτεύουσα της Σερβικής Αυτοκρατορίας κατά τον Ντουσάν τον Ισχυρό²⁶⁶ και ο τόπος έκδοσης του διάσημου Κώδικα του Δουσάν²⁶⁷.

---

²⁶⁵ **Σαμουήλ** (άγνωστο - 1014) - ο κυβερνήτης των Σκοπιανών Σλάβων κατά την περίοδο 976-1014. Ο ίδιος και οι αδελφοί του υποκίνησαν μια εξέγερση στην περιοχή αυτή εναντίον του Βυζαντίου και σχημάτισαν το πρώτο σκοπιανό κράτος στο Πρίλεπ και αργότερα στην Οχρίδα. Με την ανακήρυξή του ως αυτοκράτορας, το κράτος έλαβε βουλγαρικές κρατικές νομικές παραδόσεις και αργότερα ιδρύθηκε και ένα πατριαρχείο. (Κατά: Bihalji - Merin, O. και σύν. [επιμ.] (1986). όπ. αν.)

²⁶⁶ **Στέφανος Δουσάν** ή **Ντουσάν ο Ισχυρός** (1308 - 1355) - ο βασιλιάς των Σέρβων από το 1331 έως το 1345, και τσάρος των Σέρβων και των Ελλήνων (1345-1355), γιος του Στεφάνου Ντετσάνι. Η προσπάθεια του Βυζαντίου να απομακρύνει τη Σερβία από τα Σκόπια με τη βοήθεια των Βουλγάρων οδήγησε σε πόλεμο και σε σερβική νίκη στο Βελμπάζντ, το 1330, όπου ο Ντουσάν ξεχώρισε ιδιαιτέρως. Κατάφερε να δημιουργήσει μια αυτοκρατορία, που αποτέλεσε την κορυφαία στιγμή εξουσίας του μεσαιωνικού σερβικού κράτους - ήταν η περίοδος της μεγαλύτερης ανόδου του σερβικού φεουδαρχικού κράτους από απόψεως οικονομικής, στρατιωτικής, πολιτικής και πολιτιστικής. (Κατά: Ibid.)

²⁶⁷ **Κώδικας του Δουσάν** - ψηφίστηκε στην Εθνοσυνέλευση των Σκοπίων, το 1349. Καθορίζει τις γενικές αρχές της κρατικής οργάνωσης, κι έτσι αποτελεί στην ουσία ένα είδος Συντάγματος. Εκτός από διατάξεις συνταγματικού χαρακτήρα, περιέχει επίσης ποινικές και διαδικαστικές- νομικές διατάξεις, καθώς και τις διατάξεις οικογενειακού και κληρονομικού δικαίου. Γράφτηκε με βάση το εθιμικό δίκαιο, τον εκκλησιαστικό νόμο και τους ελληνικούς αυτοκρατορικούς νόμους. Αν και έχει φεουδαρχικό χαρακτήρα, χαρακτηρίζεται από ανθρωπισμό, επειδή

- Το 1371, μετά την ήττα στη Μάχη της Μαρίκας, το έδαφος της πΓΔΜ έπεσε υπό την τουρκική κυριαρχία, κάτω από την οποία παρέμεινε για περίπου πέντε αιώνες.

Υπό την τουρκική κυριαρχία η περιοχή της πΓΔΜ δεν υπήρχε στο σύνολό της, ούτε είχε σαφώς καθορισμένα σύνορα εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, ο λαός της καταπιέστηκε από διάφορα προβλήματα - όχι μόνο λόγω της τουρκικής επιβολής και τιμωρίας, αλλά και λόγω της αργοπορημένης πολιτισμικής, κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης, όπως και του ότι το ηθικό του λαού είχε κουραστεί και κακοποιηθεί εδώ και αιώνες. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί και από το γεγονός ότι εκεί «για αιώνες ο λαός ζούσε στο **φόβο** και τον **τρόμο** όλων των πραγμάτων, γεμάτος από **καχυποψία όχι μόνο για τα πάντα αλλά και για τον εαυτό του**»²⁶⁸.

Κατά τη περίοδο της τουρκοκρατίας, ένας σημαντικός αριθμός μουσουλμάνων κατοικούσε σε αυτή την περιοχή, τόσο λόγω του επιβληθέντος εξισλαμισμού όσο και λόγω της μετανάστευσης μεγάλου αριθμού Τούρκων. Τα Σκόπια και η Μπίτολα έγιναν οχυρά (τουρκ. *eyalet*) και η Κοιλιάδα του Βαρδάρη παρέμεινε μέρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μέχρι τον πρώτο Βαλκανικό πόλεμο, με εξαίρεση το 1878 όταν ανήκε για λίγο καιρό στη Βουλγαρία. Κατά τη διάρκεια της εξέγερσης του Ιλίντεν²⁶⁹, ιδρύθηκε η Δημοκρατία του Κρούσεβο στο νότιο τμήμα της σημερινής πΓΔΜ, η οποία επιβίωσε μόνο δέκα ημέρες και θεωρείται η πρώτη ανεξάρτητη απόπειρα να αποκτήσει αυτό το κράτος αυτονομία.

Πριν την έναρξη του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου, μετά την ανατροπή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, συνάφθηκε συμφωνία μεταξύ της Βουλγαρίας και της Σερβίας σχετικά με τη μοίρα αυτής της επικράτειας. Σύμφωνα με αυτή, η περιοχή των Σκοπίων έπρεπε να αποκτήσει αυτονομία ή να διαμοιραστεί μεταξύ αυτών των δύο χωρών. Η Βουλγαρία αποφάσισε να μην σεβαστεί τη συμφωνία. Ξεκίνησε τον Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο, για να κατακτήσει τμήματά του εδάφους των Σκοπίων, ενώ στη συνέχεια προέκυψε μια τελική κατανομή ολόκληρης της γεωγραφικής περιοχής της Μακεδονίας:

- η Μακεδονία του Βαρδάρη γίνεται αναπόσπαστο τμήμα της Σερβίας (1913-1915) - αποτελεί το έδαφος της σημερινής πΓΔ Μακεδονίας (και είναι μόνο το 38,4% της γεωγραφικής περιοχής της Μακεδονίας²⁷⁰),
- η Μακεδονία του Αιγαίου ανήκει στην Ελλάδα (και είναι το 51,3% της Μακεδονίας), ενώ

προστατεύονται τα δικαιώματα ακόμα και των χαμηλότερων τάξεων. Διακήρυξε την αρχή της νομιμότητας: ο νόμος είναι πιο σημαντικός και αντίθετος με τη βούληση του κυβερνήτη. (Κατά: Ibid.)

²⁶⁸ Progozović, D. (2018). όπ. αν. (σ. 720)

²⁶⁹ **Εξέγερση του Ιλίντεν** - οργανωμένη ένοπλη επαναστατική δράση του σκοπιανού λαού κατά των τουρκικών αρχών (έλαβε μέρος στις 2η Αυγούστου 1903). Ξέσπασε λόγω της εκμετάλλευσης και των πολλών λεηλασιών που διέπρατταν οι Τούρκοι φεουδάρχες στον σκοπιανό πληθυσμό στα τέλη του δέκατου ένατου και στις αρχές του εικοστού αιώνα. Η εξέγερση εξαπλώθηκε σ'ολόκληρη τη Μπίτολα, σε ένα μέρος των Σκοπίων, της Θεσσαλονίκης, και αργότερα στην περιοχή των Σερρών. Κορυφώθηκε στο Κρούσεβο αλλά πνίγηκε στο αίμα. (Κατά: Bihalji - Merin, O. και σύν. [επιμ.] (1986). όπ. αν.)

²⁷⁰ Trud, A. Ž. (2013). όπ. αν. (σ. 82)

- η Μακεδονία του Πιρίν γίνεται μέρος της Βουλγαρίας (10,1% της συνολικής έκτασης).

Ωστόσο, το σύνδρομο ως ψυχολογικός παράγοντας της πΓΔΜ έχει ενταθεί με την πάροδο του χρόνου και έχει ριζώσει στην συλλογική συνείδηση αυτού του λαού. Τα Σκόπια εισήλθαν στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ως τμήμα του Βασιλείου της Σερβίας, αλλά καταλήφθηκαν από τη Βουλγαρία, η οποία επιβλήθηκε βιαίως στον τοπικό πληθυσμό. Μετά τον Μεγάλο Πόλεμο, την στιγμή της επιστροφής της στους προηγούμενους κυβερνώντες της, η Σερβία αρνήθηκε να της παραχωρήσει αυτονομία στο Βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων, καθιστώντας έτσι τμήμα της επαρχίας της Νότιας Σερβίας. Είναι πιθανό εδώ να βρίσκεται η αρχή της δημιουργίας του **κινήτρου για αυτο-επιβεβαίωση**, το οποίο, δεκαετίες αργότερα, θα παρακινήσει αυτή την περιοχή αυτή να εγκαταλείψει τη Γιουγκοσλαβία και να γίνει ανεξάρτητη. Το 1922 χωρίστηκε σε τρεις περιφέρειες (Σκόπια, Μπρεγκάλνιτσα και Μπίτολα) και στην περίοδο 1929-1941 ήταν ένα σημαντικό μέρος της Βαρντάσκα Μπανόβινα, με έδρα τα Σκόπια. Η κατάσταση δεν βελτιώθηκε ακόμη και κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν μετά τον πόλεμο του Απριλίου²⁷¹, το νότιο τμήμα της σημερινής πΓΔΜ χωρίστηκε μεταξύ της ιταλικής μαριονέτας, της Αλβανίας και του Βασιλείου της Βουλγαρίας, αποκλείοντας τους Σέρβους από όλη την κατεχόμενη περιοχή και θέτοντας τα σκοπιανά σχολεία σε βουλγαρική πολιτιστική επιρροή.

Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, γίνεται μια από τις έξι ομοσπονδιακές δημοκρατίες της κομμουνιστικής Γιουγκοσλαβίας. Ολοκληρώνεται ο θεσμικός-γραφειοκρατικός της μηχανισμός, ο οποίος είχε αντίκτυπο στη διαδικασία οικοδόμησης του κράτους. Η κομμουνιστική κυβέρνηση δίνει μια ιδιαίτερη ώθηση στην διαδικασία οικοδόμησης μιας εθνικής ταυτότητας με βάση το σλαβικό πληθυσμό της περιοχής αυτής, επομένως η περίοδος αυτή έπρεπε να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της ταυτότητας του σκοπιανού έθνους. Ωστόσο, αυτό δεν συνέβη.

6.2.2. Η ανάπτυξη του συνδρόμου

Σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας, το έδαφος της πΓΔΜ ήταν μια ζώνη επαφής διαφόρων εθνοτικών ομάδων. Έτσι, σε επαφή με διάφορες ομάδες Αλβανών, Ελλήνων, Τούρκων, Βλάχων και Ρομά, «ο σλοβενικός πληθυσμός, ο οποίος μιλούσε μια γλώσσα και ως επί το πλείστον ήταν της ίδιας καταγωγής, δημιούργησε το δικό του σύστημα αξιών, εν μέρει διαφορετικό από το σύστημα αξιών που υπήρχε μεταξύ των φυλών στα άλλα τμήματα της Βαλκανικής Χερσονήσου»²⁷². Εάν η διαδικασία αυτή είχε συνεχιστεί και αν το σύστημα αξιών είχε διατηρηθεί, σήμερα η σκοπιανή εθνότητα δεν θα αντιμετώπιζε το πρόβλημα της έλλειψης εθνικής ταυτότητας. Ο D. Proroković αναφέρει, δηλαδή, ότι «ο σκοπιανός πληθυσμός πρέπει να αναζητήσει τις ρίζες του στις σλαβικές

²⁷¹ Ο πόλεμος του Απριλίου (6 Απριλίου 1941) - μετά το πραξικόπημα στο Βελιγράδι που έλαβε μέρος στις 27 Μαρτίου 1941 και λόγω της ανατροπής της τότε κυβέρνησης Cvetković-Meček, η οποία είχε πάρει απόφαση να προσχωρήσει στο Τριμερές Σύμφωνο, ο Χίτλερ αποφάσισε να επιτεθεί αμέσως στη Γιουγκοσλαβία. Περίπου 50 γερμανικά, ιταλικά και ουγγρικά τμήματα ξεκίνησαν μια επίθεση, η εκστρατεία τους τερματίστηκε με μια άνευ όρων συνθηκολόγηση του Βασιλείου της Γιουγκοσλαβίας. (Κατά: Bihalji - Merin, O. και σύν. [επιμ.] (1986). όπ. αν.)

²⁷² Proroković, D. (2013). όπ. αν. (σ. 207)

και βυζαντινές πηγές. Αυτό αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι ο πιο αγαπητός διαχρονικά και ευρέως διαδεδομένος θρύλος της εθνότητάς του – είναι ο Άγιος Ναούμ²⁷³»²⁷⁴.

Αυτή την εποχή, στον πληθυσμό των δυτικών και νότιων περιοχών της χώρας επικρατούσε η συνείδηση περί της σερβικής καταγωγής (η αποκαλούμενη *μάζα εθνοτικής ροής*²⁷⁵), ενώ ο πληθυσμός των ανατολικών περιοχών έτεινε περισσότερο προς τη βουλγαρική ταυτότητα. Έτσι, οι Βούλγαροι πολιτικοί διατηρούν μια ξεχωριστή από όλους στάση ότι οι Σκοπιανοί είναι μόνο περιφερειακή ομάδα των Βουλγάρων, ενώ ο Στόγιαν Νοβάκοβιτς²⁷⁶, πρωθυπουργός της Σερβίας από το 1895-1896, θεωρεί ότι πρόκειται για ένα ιδιαίτερο έθνος διαφορετικό και από τους Σέρβους, αλλά και από τους Βούλγαρους, ανεξάρτητα από τις ομοιότητες που αναφέρθηκαν. Επιπλέον, στο σλαβικό πληθυσμό είναι παρόν και το φαινόμενο του «ηθικού μιμητισμού», το οποίο συνήθως παρατηρείται σε εκείνες τις ομάδες που δεν έχουν δημιουργήσει και καθιερώσει την ταυτότητά τους και έτσι ταυτίζονται με το «ηθικό» τους μοντέλο. Είναι ακριβώς αυτές οι ομάδες που μπορούν να υιοθετηθούν, όπως φαίνεται από το παράδειγμα του κατακερματισμού της περιοχής της σημερινής πΓΔΜ μεταξύ Σέρβων, Βουλγάρων και Ελλήνων κατά τη στιγμή της δημιουργίας των εθνικών τους κρατών.

Πρέπει να υπογραμμιστεί ότι πολλοί επιστήμονες τονίζουν σήμερα το ότι η σημασία της εδαφικής συνιστώσας συνδέεται στενά με το ζήτημα της ταυτότητας, δηλαδή το ζήτημα της ίδιας της καταγωγής και της ιδέας του εαυτού μας ως λαού και ως ατόμου. Δεδομένου ότι η «συναισθηματική προσκόλληση σε έναν τόπο αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της εθνικής ταυτότητας»²⁷⁷, αυτή κατέχει μια ιδιαίτερη θέση στην ιστορία των Βαλκανίων, όπου πολλά έθνη θεωρούσαν μια περιοχή ή μια επικράτεια ως δική τους πολιτιστική ή ιστορική κληρονομιά. Σε αυτό το γεγονός, η S. Vučić βρίσκει «την αιτία των προβλημάτων που προέκυψαν κατά τη διαδικασία δόμησης της εθνικής ταυτότητας του σκοπιανού έθνους, το οποίο από την στιγμή της εμφάνισης των Σκοπίων ως ανεξάρτητου κράτους αμφισβητούνταν από τη Βουλγαρία, την

---

²⁷³ Περισσότερα για τον θρύλο μπορούν να βρεθούν στο: Ристевски, С. (1990). *Легенди и преданија за свети Наум / Θρύλοι και παραδόσεις για τον Άγιο Ναούμ*. Σκόπια: Ινστιτούτο Λαογραφίας "Марко Целенков".

²⁷⁴ Progoκονιά, D. (2018). όπ. αν. (σ. 722)

²⁷⁵ Για περισσότερες πληροφορίες: Cvijić, J. (1906). *Promatranja o etnografiji makedonskih Slovena* (elektronska verzija) / Παρατηρήσεις σχετικά με την εθνογραφία των Σλαβομακεδόνων (ηλεκτρονική έκδοση). Βελιγράδι: Το βιβλιοπωλείο Gece Kopa.

²⁷⁶ **Στόγιαν Νοβάκοβιτς** (1845-1915) - ακαδημαϊκός και πολιτικός, καθηγητής λυκείου, βιβλιοθηκάριος της Εθνικής Βιβλιοθήκης, ένας από τους ιδρυτές του Προχωρημένου Κόμματος (1880), υπουργός Παιδείας (1873, 1874, 1880), ο οποίος αναδιοργάνωσε τα σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στη Σερβία, μέλος του Κρατικού Συμβουλίου (1883-84), Υπουργός Εσωτερικών (1884), Βουλευτής στην Κωνσταντινούπολη, Παρίσι και Πετρούπολη, Ακαδημαϊκός. Κατά την διάρκεια της κρίσης την εποχή της προσάρτησης, σχημάτισε την κυβέρνηση στην οποία συμμετείχαν όλα τα κόμματα το 1909, ανανέωσε το Προοδευτικό Κόμμα και ήταν ο ηγέτης του. Μετά τον Πρώτο Βαλκανικό Πόλεμο, ως επικεφαλής της σερβικής αντιπροσωπείας, υπέγραψε ειρήνη με την Τουρκία στο Λονδίνο (1912). Ασχολήθηκε με τη σλοβενική φιλολογία, τη λογοτεχνία και την ιστορία και έγραψε πολλά έργα σε αυτούς τους τομείς, καθώς και ποιήματα και μυθιστορήματα, μεταφράσεις. Ήταν μαθητής του Đuro Daničić. (Κατά: Bihalji - Merin, O. και σύν. [επιμ.] (1986). όπ. αν.)

²⁷⁷ White, G. W. (2000). *Nationalism and Territory: Constructing Group Identity in Southeastern Europe / Εθνικισμός και Επικράτεια: Δημιουργία Ταυτότητας Ομάδας στη Νοτιοανατολική Ευρώπη*. Lanham: Εκδόσεις Rowman & Littlefield. (σ. 13)

Ελλάδα και, σε μικρότερο βαθμό, από τη Σερβία»²⁷⁸. Από την αρχή, τα γειτονικά κράτη, τα οποία είχαν συμφέροντα στην επικράτεια του κράτους αυτού, αμφισβητούσαν διαρκώς διάφορα ζητήματα του σκοπιανού έθνους - σταθερή άποψη των Βουλγάρων ήταν ότι «η εθνική ταυτότητα των Σκοπιανών είναι τεχνητή και ότι δεν υπάρχει στην πραγματικότητα»²⁷⁹. Οι Έλληνες συμφώνησαν με την άποψη των Βουλγάρων σύμφωνα με την οποία αυτό το έθνος δεν ήταν «τίποτα περισσότερο από ένα ‘ιδεολογικό κατασκεύασμα του Ψυχρού Πολέμου’»²⁸⁰, ενώ η στάση και η συμπεριφορά της Σερβίας ήταν κάπως πιο επιεικής από τους άλλους γείτονες, αν και από την αρχή αμφισβητούσε την ανεξάρτητη ταυτότητα των Σκοπιανών και διαφωνούσε με την αυτονομία της σκοπιανής εκκλησίας. Η αλήθεια είναι ότι το ζήτημα της εθνικής ταυτότητας της πΓΔΜ είναι κάτι περισσότερο από περίπλοκο, και γίνεται εντονότερο λόγω διαφωνιών που υπάρχουν με τους γείτονες, διότι όσον δεν επιλύεται γίνεται εντονότερη και η ανάγκη για την προστασία της ακεραιότητας, η οποία θα συζητηθεί αργότερα.

Προκειμένου να επιλυθεί το ζήτημα της σκοπιανής ταυτότητας, οι υπουργοί συχνά κατέφευγαν στην αναζήτηση ιστορικής θεμελίωσης και συχνότατα «δεν προχωρούσαν πέρα από τον επαναστατικό αγώνα της ΕΜΕΟ²⁸¹»²⁸², μιας μυστικής οργάνωσης που δημιουργήθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1893 με στάσεις κατευθυνόμενες για την απελευθέρωση από την οθωμανική κατοχή. Ωστόσο, αυτή η μη συγκροτημένη καλά οργάνωση δεν είχε σαφώς καθορισμένη στάση για το τι θα συμβεί μετά την απόκτηση της ελευθερίας. Ενώ μερικοί αποσκοπούσαν στη δημιουργία μιας «αυτόνομης πΓΔΜ» και στηρίζονταν πάνω στη Σερβία για το θέμα αυτό, άλλοι επιθυμούσαν την προσάρτηση στη Βουλγαρία, η επιρροή της οποίας επί μακρόν ήταν μεγάλη στην περιοχή αυτή.

Το 1945, με την απόκτηση του καθεστώτος της αυτόνομης δημοκρατίας στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας, αυτή η μάζα εθνοτικής ροής απέκτησε και θεσμικές συνθήκες για να εξελιχθεί σε έθνος. Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι και αυτές οι συνθήκες ήταν τεχνητές, επειδή χρησιμοποιήθηκαν από την κομμουνιστική κυβέρνηση ως ψυχολογικός μηχανισμός για την

²⁷⁸ Vučić, S. και Milenković, M. (2014). όπ. αν. (σ. 434)

²⁷⁹ Carter, F. W. και Norris, H. T. (1996). *The Changing Shape of the Balkans / Η μεταβαλλόμενη μορφή των Βαλκανίων*. Λονδίνο: UCL Press. (σ. 144)

²⁸⁰ Vučić, S. και Milenković, M. (2014). όπ. αν. (σ. 434)

²⁸¹ Η **ΕΜΕΟ** (Εσωτερική Μακεδονική Αδριανουπολίτικη Επαναστατική Οργάνωση, σκοπιανά: *Внатрешна македонска револуционерна организација - ВМРО*) - ιδρύθηκε από τους Σκοπιανούς διανοούμενους: τον Ντάμιεν Γκρούεφ, τον Γκότσε Ντέλτσεφ και τον Ιβάν Χατζηνικόλοφ, ιδεολογικός ηγέτης και εμπνευστής της οργάνωσης δημιουργός στην πραγματικότητα ήταν ο καθηγητής της βουλγαρικού γυμνασίου στη Θεσσαλονίκη, ο Τζόρτζε Πέτροφ. Η οργάνωση είχε ως στόχο την απελευθέρωση των Σκοπίων και την επέκταση των κυττάρων της παντού στα Βαλκάνια (στην Αδριανούπολη στη Θράκη, στην Βάρνα στη Βουλγαρία κ.λπ.). Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, έγινε μια σαφής διάκριση μεταξύ του «βουλγαρικού» και «σκοπιανού» τμήματος της οργάνωσης. Το πρώτο ήταν πολύ πιο πολυάριθμο και οργανωμένο, επομένως με την άμεση βοήθεια από τη Βουλγαρία επεδίωξε να συγχωνεύσει τη Μακεδονία του Βαρδάρη και να πολεμήσει τη Γιουγκοσλαβία με όλα τα διαθέσιμα μέσα, συμπεριλαμβανομένης της δολοφονίας του βασιλιά Αλεξάνδρου Ι. Καρατζόρτζεβιτς, το 1934 στη Μασσαλία. Η επίδρασή του επεκτάθηκε στα ανατολικά τμήματα της πΓΔΜ, της Οχρίδας και του Κρούσεβου, ενώ το άλλο τμήμα συγκεντρώθηκε γύρω από τα Σκόπια και τη Μπίτολα και, αν και έντονα φτωχότερο και λιγότερο πολυάριθμο, υποστήριζε ενεργά την παραμονή στη Γιουγκοσλαβία εξασφαλίζοντας αυτονομία για τη χώρα της.

²⁸² Proroković, D. (2013). όπ. αν. (σ. 209)

απελευθέρωση των Σκοπιανών από τη σερβική επιρροή. Η ιδέα της ήταν να υποκαταστηθεί ο σερβικός ψυχολογικός παράγοντας στην εν λόγω γεωγραφική περιοχή με την εθνική ολοκλήρωση αυτού του έθνους - οπότε είναι σαφές ότι αυτή η αφύσικη «απόκτηση ταυτότητας» δεν ήταν απλά αυτοσκοπός, αλλά είχε μια γεωστρατηγική σημασία. Όλα τα βήματα που ακολούθησαν ήταν μόνο μέρος ενός ψυχολογικού μηχανισμού στην εφαρμογή της προαναφερθείσας στρατηγικής: η Γραμματική της Σκοπιανής Γλώσσας εκτυπώνεται το 1954, το Πρώτο λεξικό της Σκοπιανής Γλώσσας δημοσιεύεται το 1961 και η Κομμουνιστική Κυβέρνηση το 1967 δημιουργεί την Αυτοκέφαλη Εκκλησία Σκοπιανών στην Οχρίδα, διαχωρίζοντάς την από την Σερβική Ορθόδοξη Εκκλησία και απελευθερώνοντάς την από τη δικαιοδοσία της. Αυτή η πράξη ακόμη και τώρα προκαλεί απορίες - «αθεϊστικές αρχές που, κατά τα άλλα, κατέδωκαν εκκλησίες και αρνούσαν οποιαδήποτε επαφή με τη θρησκεία, συνέβαλαν σημαντικά στη δημιουργία μιας νέας εκκλησιαστικής κοινότητας στα Σκόπια»²⁸³ και αυτό πιθανότατα, επειδή έλαβαν μεγάλη υποστήριξη από το Βατικανό και άλλες εξωτερικές δυνάμεις. Ωστόσο, ούτε αυτές οι κινήσεις δεν βοήθησαν τους Σκοπιανούς να οικοδομήσουν το σύστημα αξιών τους στο εσωτερικό, αν και τα πρώτα βήματα προς αυτή την κατεύθυνση ίσως είχαν ληφθεί.

Δεδομένου ότι «από τη στιγμή της ανεξαρτησίας, η χώρα αυτή έχει αντιμετωπίσει πολυάριθμες αμφισβητήσεις της εθνικής ταυτότητας, οι οποίες έρχονται από πολλές πλευρές»²⁸⁴, κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του '90, η πΓΔΜ στρέφεται πάλι σε ιστορικές ρίζες για να αναζητήσει την ταυτότητά της και στη συνέχεια πηγαίνει ακόμα και πιο μακριά - στην αρχαιότητα. Οι προσπάθειες προπαγάνδας που έκανε η κυβέρνηση του Νίκολα Γκρούεφσκι ενίοτε φαίνονται απολύτως τραγικές. Ξαφνικά, σε τουριστικό διαφημιστικό υλικό η χώρα αυτή αναφέρεται ως το λίκνο του πολιτισμού, ταυτίζοντας δημοσίως τον εαυτό της με τον Μέγα Αλέξανδρο (χτίζεται ένα μνημειώδες μνημείο του στο κέντρο της πρωτεύουσας και το εθνικό αεροδρόμιο ονομάζεται κατά αυτόν), ενώ το «αρχαίο μακεδονικό στύλ» αρχίζει να κυριαρχεί στην κατασκευή δημόσιων οικοδομημάτων. «Αυτό προκαλεί πολλές διαμάχες εντός της ίδιας της πΓΔΜ, οπότε η συναίνεση²⁸⁵ η οποία αποτελεί βασική προϋπόθεση για τους «**πυλώνες της εθνικής αναγνώρισης**» ακόμη δεν υπάρχει. **Η διαδικασία οικοδόμησης του έθνους της πΓΔΜ δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμη λόγω και των συνθηκών της παγκοσμιοποίησης, κατά την οποία οι εθνικές ταυτότητες και η προσκόλληση του ατόμου στη συλλογική ταυτότητα αποδυναμώνονται**»²⁸⁶.

Στην περίπτωση αυτή, επιβαρυντικό στοιχείο για την οικοδόμηση της εθνικής ταυτότητας αποτελεί και το ψυχολογικό εργαλείο της ομοιογενούς, χωρικά και εθνογραφικά συμπαγούς αλβανικής εθνικής μειονότητας. Εγκατεστημένη στο δυτικό τμήμα της επικράτειας της πΓΔΜ, αυτή η

²⁸³ Proroković, D. (2012). όπ. αν. (σ. 554)

²⁸⁴ Vučić, S. και Milenković, M. (2014). όπ. αν. (σ. 435)

²⁸⁵ Για περισσότερα σχετικά με την οικοδόμηση της εθνικής ταυτότητας και τη χρήση συμβόλων για τους σκοπούς αυτούς, καθώς και την ανάγκη συναίνεσης για το θέμα αυτό, δείτε: Haupt, H. G και Tacke, C. (1996). Die Kultur des Nationalen Sozial- und culturalgeschichtliche Ansätze bei der Erforschung des Europäischen Nationalismus im 19. und 20. Jahrhundert. / Ο πολιτισμός των εθνικών κοινωνικών και πολιτισμικών ιστορικών προσεγγίσεων στη μελέτη του ευρωπαϊκού εθνικισμού τον 19ο και τον 20ό αιώνα. Σε: Hardtwig, W. και Wehler, H.-U. (1996). *Kulturgeschichte heute / Πολιτιστική ιστορία σήμερα*. Γκέτινγκεν. (σς. 270-273)

²⁸⁶ Proroković, D. (2013). όπ. αν. (σ. 210)

μειονότητα συνδέεται άμεσα με τους συμπατριώτες της στην ανατολική Αλβανία και το Κοσσυφοπέδιο. Η εν λόγω μειονότητα έχει απολύτως συνειδητοποιήσει την ταυτότητα της και την επισημαίνει σε κάθε ευκαιρία. Παρόλο που στην Αλβανία επικρατεί η άποψη ότι είναι «παραδοσιακοί, προσανατολισμένοι προς το Ισλαμ και καθυστερημένοι»²⁸⁷, αυτοί οι μουσουλμάνοι Γκέγκηδες, που είναι εγκατεστημένοι στο έδαφος της πΓΔΜ, είναι ενωμένοι μέσω της συλλογικής τους ταυτότητας και αγωνίζονται με όλα τα δυνατά μέσα για τη διεθνή αναγνώρισή τους. Το γεγονός αυτό, βέβαια ενισχύει στους Σκοπιανούς το ήδη υπάρχον σύνδρομο εξαφανίσεως. Και γι' αυτό δεν θεωρείται καθόλου παράξενη η έντονη προσκόλληση στον Μέγα Αλέξανδρο, στην περιοχή της πρωτεύουσας όπου υπάρχει συσσώρευση πληθυσμού. Η προσκόλληση αυτή υπάρχει και άλλους λόγους, επειδή σ' αυτή κατοικεί περισσότερο από το ήμισυ του συνολικού πληθυσμού και επειδή βρίσκεται σε ένα πλήρες αλβανικό περιβάλλον (από τον οικισμό της Αρασινόβα, μέσω του Κονδον, της Μάτκα και του αλβανικού μέρους των Σκοπίων - Bit Pazar, Cair και Saraj - δημιουργείται η «γεωγραφική αψίδα» των Αλβανών). Θα πρέπει να θυμόμαστε ότι εδώ υπάρχουν και οι παράγοντες της μαφίας από διάφορα μέρη του κόσμου, οι οποίοι διαταράσσουν περαιτέρω τη σταθερότητα της ακεραιότητας και καθιστούν αδύνατη τη δημιουργία ταυτότητας αυτού του νεαρού και μάλλον ασθενούς κράτους. Αυτές οι αποσταθεροποιητικές δομές ελέγχονται συνήθως από τους ίδιους ανθρώπους, τα μέλη της Wahhabi και τα ριζοσπαστικά ισλαμικά κινήματα, τα οποία χρηματοδοτούνται σε μεγάλο βαθμό από αλβανικές και τουρκικές ομάδες μαφίας και εμπλέκονται στην εμπορία όπλων, ανθρώπων, οργάνων και ναρκωτικών.

6.2.3. Τα κυρίαρχα συστατικά του συνδρόμου

Από την άποψη της συναισθηματικής συνιστώσας που χαρακτηρίζει αυτό το σύνδρομο, μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι η ΠΓΔΜ είναι μια χώρα η οποία **δεν απέκτησε ποτέ αυτοπεποίθηση και ούτε πρόκειται να την αναπτύξει στο μέλλον**. Έτσι, ο ψυχολογικός της παράγοντας, ο οποίος κυριαρχείται από την συναισθηματική συνιστώσα, ή πιο συγκεκριμένα από **το συναίσθημα του φόβου**, αφήνει πρόσφορο το έδαφος για την εφαρμογή διαφορετικών ψυχολογικών μηχανισμών. Εάν ληφθεί υπόψη η βουλευτική συνιστώσα του συνδρόμου, μπορεί να ειπωθεί ότι το κυρίαρχο κίνητρο είναι **το κίνητρο αναγνώρισης**, που βρίσκεται συχνότερα στον ψυχολογικό παράγοντα εκείνων των χωρών οι οποίες απλώς προσπαθούν να δημιουργήσουν ένα κυρίαρχο κράτος και έθνος. Ωστόσο, πρέπει να τονιστεί ότι η αποχώρηση από την Ομοσπονδία της Γιουγκοσλαβίας οφείλεται στην ανάγκη να ικανοποιηθεί ένα άλλο κίνητρο - **το κίνητρο για ανεξαρτησία και ελευθερία**. Και δεδομένου ότι, στο πρώτο επίπεδο ανάπτυξης του ψυχολογικού παράγοντα ενός έθνους, η γνωστική συνιστώσα θεωρείται εξαιρετικά χαμηλής έντασης, δεν είναι περίεργο ότι πολλές αποφάσεις των Σκοπιανών λήφθηκαν τυχαία, αυθόρμητα και χωρίς αναλυτική εξέταση των πιθανών συνεπειών των πράξεών τους. Ως εκ τούτου, προέκυψε ένα καθεστώς ενεργού γεωπολιτικού κέντρου αστάθειας των Βαλκανίων.

---

²⁸⁷ Girgle, P. (2009). *Kosovo: Stručná Historie Štátu / Κοσσυφοπέδιο: Σύντομη ιστορία των κρατών*. Πράγα: Libri. (σ. 121)

6.2.4. Η γεωστρατηγική σημασία του συνδρόμου

Κατ' αρχάς να υπενθυμίσουμε ότι σε κοινωνίες όπως εκείνης της πΓΔΜ αναπτύσσεται ο ψυχολογικός παράγοντας της επιθυμίας της ενοποίησης του πληθυσμού, της κατοχής μιας συγκεκριμένης επικράτειας ή/και της υπεράσπισης της από την κυριαρχία ή την αλλοδαπή διείσδυση ή εξουσία²⁸⁸. Συχνά αυτές οι κοινωνίες αγωνίζονται για εθνική ταυτότητα δίνοντας έμφαση στην πολιτισμική αναγνώριση, ενισχύοντας την κυριαρχία και το σχηματισμό εθνικών θεσμών, οι οποίοι, στην περίπτωση της πΓΔΜ, εδώ και πολύ καιρό αντανάκλωνταν στην αδικαιολόγητα ιδιοποιημένη ιστορική κληρονομιά του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Επομένως, τα μέλη ενός έθνους του οποίου ο ψυχολογικός παράγοντας βρίσκεται στο πρώτο επίπεδο ανάπτυξης ταυτίζονται με έναν κοινό στόχο ή μια κοινή προσωπικότητα, διότι αυτό το έθνος δεν είχε ποτέ την ευκαιρία να χτίσει ένα σύστημα αξιών και οι λόγοι για την εμφάνιση αυτού του φαινομένου μπορούν να είναι διάφοροι. Εξαιτίας αυτής της ιδιαιτερότητας της επιδίωξης ορισμένων στόχων ο κόσμος της διεθνούς πολιτικής αναγνωρίζει αυτό το έθνος, κάτι που φαίνεται καθαρά και στο παράδειγμα της πΓΔΜ.

Δεύτερον, το σύνδρομο ως ψυχολογικός παράγοντας μεταφέρει πληροφορίες σχετικές με την κοινωνική συμπεριφορά των μελών ενός έθνους και έτσι συμβάλλει στην κατανόηση της κοινωνικοπολιτικής συμπεριφοράς. Η (μη) ανάπτυξη του εξαρτάται από τις κοινωνικές συνθήκες στις οποίες ζουν οι άνθρωποι, αλλά και από τα (μη) ικανοποιημένα κίνητρα τα οποία είχε δημιουργήσει η τρέχουσα κατάσταση στην κοινωνία.

Τρίτον, καθώς εμπεριέχει μια πολύ ενεργή βουλευτική συνιστώσα, είναι προφανές ότι, στην επιθυμία να ικανοποιηθούν ορισμένα κίνητρα, το κυρίαρχο σύνδρομο είναι συνήθως και ο κύριος κινητήριος μοχλός αποφάσεων που λαμβάνονται τόσο στην εξωτερική όσο και στην εσωτερική πολιτική. Αυτό το γεωστρατηγικό χαρακτηριστικό του συνδρόμου στην περίπτωση της πΓΔΜ μπορεί να παρατηρηθεί στις πολιτικές, διπλωματικές και στρατηγικές αποφάσεις τις οποίες το κράτος αυτό λάμβανε κατά την προηγούμενη περίοδο. Με άλλα λόγια, είναι εύκολο για όσους είναι εξοικειωμένοι με τον ψυχολογικό παράγοντα αυτής της χώρας να προβλέψουν τη συμπεριφορά του λαού, αλλά και τις συνέπειες των λήψεων ορισμένων γεωστρατηγικών βημάτων.

Τέλος, το γεγονός ότι ο ψυχολογικός παράγοντας αυτής της χώρας είναι μόνο στο πρώτο επίπεδο ανάπτυξης και ότι «καθοδηγείται» από κίνητρα την θέτει σε μια δευτερεύουσα θέση και την καθιστά υποκείμενο σε ένα ευρύ φάσμα μηχανισμών, που καθιστούν δύσκολη όχι μόνο την οικοδόμηση ενός στερεού ψυχολογικού παράγοντα, αλλά και τη δημιουργία καρποφόρων και καλών γειτονικών σχέσεων. Δεν πρέπει να λησμονούμε και το γεγονός ότι το κράτος αυτό βρίσκεται σε είκοσι ετών περίοδο πλήρους στασιμότητας όσον αφορά την ευρωενσωμάτωση και ο D. Đukanović εξηγεί ότι αυτό το γεγονός «προκαλείται από το πρόβλημα σχετικά με το κυρίαρχο θέμα της ταυτότητας»²⁸⁹.

²⁸⁸ Βλ. το Κεφάλαιο 4.2, Η λειτουργία του ψυχολογικού παράγοντα στη γεωπολιτική.

²⁸⁹ Đukanović, D. (2015). όπ. αν. ⁽²⁾ (σ. 248)

6.3. ΟΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΠΟΥ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ ΣΤΗΝ ΠΓΔΜ

Η γεωπολιτική κατάσταση της πΓΔΜ ήταν αναμφισβήτητα επηρεασμένη από τους ψυχολογικούς μηχανισμούς των Μεγάλων Δυνάμεων και μπορεί να υποστηριχθεί ελεύθερα ότι ελεγχόταν απολύτως από έξω. Δηλαδή, όπως ήδη αναφέρθηκε, «το συνταγματικό και νομικό σύστημα της παρούσας χώρας είναι το αποτέλεσμα της διεθνοποίησης του Μακεδονικού ζητήματος που προκλήθηκε από την κλιμάκωση της ενδοεθνικής μισαλλοδοξίας, επομένως το πολιτικό της σύστημα διατηρείται και από τη συνεχή παρέμβαση εξωτερικών παραγόντων. Η σύνδεση μεταξύ της προσκόλλησης στην εξωτερική πολιτική σε έναν ‘στρατηγικό εταίρο’ και της σταθερότητας του πολιτικού της συστήματος είναι κάτι παραπάνω από προφανές. Η πΓΔΜ είναι περικυκλωμένη από τέσσερα κράτη²⁹⁰, τρία από τα οποία είναι δυσανάλογα ισχυρότερα και δυνητικά αναθεωρητικά. Όλες οι κατευθύνσεις έχουν μεγάλη σημασία για τα Σκόπια ως ένα κράτος χωρίς στρατηγικό βάθος και στήριξη»²⁹¹.

Η πρόσκληση για ένταξη, η οποία εστάλη στην πΓΔΜ από το ΝΑΤΟ στις 11 Ιουλίου 2018, αντιπροσωπεύει μόνο έναν από μια σειρά ψυχολογικών μηχανισμών που χρησιμοποίησαν οι δυτικές χώρες σε αυτή τη χώρα. Δηλαδή, την ανάγκη για αυτή την «επίγουσα ένταξη» και «Ευρώ-Ατλαντικές ενοποιήσεις» αντιπροσωπεύει το πρώτο βήμα προς την εντατικοποίηση της θεσμοθέτησης του βαλκανικού γεωπολιτικού ορίζοντα και τη δημιουργία μιας άμεσης σύνδεσης μεταξύ Σόγιας και Τιράνων. Όχι μόνο ότι το σταθερό περιβάλλον στο σκοπιανό κράτος βόλευε την Αλβανία για την ομαλή συνδεσιμότητα, αλλά ήδη από το 2001 έλαβε υπόσχεση από τις ΗΠΑ ότι, ως αποζημίωση, θα λάβει στήριξη στη μονομερή διακήρυξη της λεγόμενης Δημοκρατίας του Κοσσυφοπέδιου. Για το λόγο αυτό, η αλβανική εθνική μειονότητα στην πΓΔΜ κατά τη διάρκεια αυτής της διαδικασίας «ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης» ήταν ένας συνεργατικός παράγοντας πιστός στο σκοπιανό κράτος, κάτι που δεν μπορούσε να παρατηρηθεί σε προηγούμενα πολιτικά γεγονότα.

Από την άλλη πλευρά, είναι σημαντικό να αναφερθεί και η επιρροή της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία καθόρισε σε μεγάλο βαθμό τη γεωπολιτική κίνηση της εν λόγω χώρας. Για μεγάλο χρονικό διάστημα αυτή, λοιπόν, βρίσκεται σε «πλήρη στασιμότητα όταν πρόκειται για το θέμα της ευρωπαϊκής ένταξης, που προκλήθηκε από πρόβλημα σχετισμένο με το κυρίαρχο ζήτημα ταυτότητας (ονόμα της χώρας)»²⁹². Χρησιμοποιώντας εν μέρει τις δικαιολογίες της ελληνικής

---

²⁹⁰ Μετά την απόκτηση της ανεξαρτησίας το 1991, η πΓΔΜ αντιμετώπισε τις ορέξεις ισχυρών γειτόνων – της Βουλγαρίας στα ανατολικά, της Ελλάδας στο νότο και του Μαυροβουνίου στο βορρά, αλλά και την αλβανική φυγόκεντρη δύναμη – ελκόμενη και παρακινούμενη από την κατάσταση στο Κοσσυφοπέδιο. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, το έδαφος της χώρας αυτής ήταν μοιρασμένο μεταξύ Ελλάδας, Σερβίας και Βουλγαρίας. Αν και μετά το 1918 η Σερβία παρέλαβε τη Μακεδονία του Βαρδάρη, ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος την έφερε στα χέρια των Βουλγάρων, οι οποίοι έδιωξαν τους Σέρβους από ολόκληρη την κατεχόμενη επικράτεια και βουλγάρισαν όλα τα σκοπιανά σχολεία. Τελικά, η περιοχή της Μακεδονίας του Βαρδάρη παρέμεινε στη Γιουγκοσλαβία και το 1948 απέκτησε ισχυρή αυτονομία.

²⁹¹ Knežević, M. (2008). *όπ. αν.* (σ. 44)

²⁹² Đukanović, D. (2014). *όπ. αν.* (σ. 248)

αντίθεσης στα εθνικά χαρακτηριστικά το παρόντος κράτος²⁹³, αλλά και την ασταθή διεθνική κατάσταση μέσα στη χώρα, η ΕΕ μεταχειριζόταν την εν λόγω καθυστέρηση ως ψυχολογικό μηχανισμό με στόχο να χειραγωγήσει την κατάσταση στην περιοχή. Στην εύκολη χειραγώγηση συνεισέφεραν και οι διαδικασίες καθορισμού αιτημάτων²⁹⁴, τα οποία έπρεπε να εκπληρώσεις η πΓΔΜ για να λάβει κεφάλαια ΜΠΒ. Συνολικά, θα μπορούσε κανείς να αποκτήσει την εντύπωση ότι σε αυτή την χώρα επιβλήθηκαν εσκεμμένα τόσες πολλές δυσκολίες και απαιτήσεις να γίνει μέρος του συστήματος της ΕΕ, ώστε να αφήσει αρκετό χρόνο στη Δύση για την πραγματοποίηση των δικών της γεωστρατηγικών ιδεών και στόχων στη σκοπιανή επικράτεια.

6.3.1. Οι ψυχολογικοί μηχανισμοί της Δύσης

Ένας από τους λόγους αυτού του ψυχολογικού παράγοντα της πΓΔΜ είναι το γεγονός ότι αποχώρησε από την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία σε συμφωνία με το Γενικό Επιτελείο του Γιουγκοσλαβικού Στρατού, αλλά αμέσως μετά την ανεξαρτησία της αποτέλεσε « την επιλεγμένη πλατφόρμα στην καρδιά του αμερικάνικου μηχανισμού στα Βαλκάνια»²⁹⁵. Με άλλα λόγια, έγινε το αρχηγείο της Δύσης, το οποίο όχι μόνο χρησίμευε ως προπύργιο, αλλά και ως κατάλληλο έδαφος για την εφαρμογή ψυχολογικών μηχανισμών στην περιοχή αυτή. Από την άλλη πλευρά, καθώς είχε σημαντικές διαμάχες με όλες τις γειτονικές χώρες, μοναδικό τρόπο για την βελτίωση της γεωπολιτικής της θέσης η πΓΔΜ « θεώρησε τον συνδεσμό με τις Ηνωμένες Πολιτείες, για τις οποίες τα Βαλκάνια ήταν σημαντικά για να εμποδίσουν την επέκταση της ζώνης επιρροής της Ρωσίας και της Γερμανίας στην ανατολική Μεσόγειο»²⁹⁶. **Αυτό το γεγονός μιλά μόνο για τη σχέση αιτίου-αποτελέσματος των κινήτρων και του συνδρόμου, γιατί ενισχύοντας το ένα γίνεται ισχυρότερο και το άλλο και αντίστροφα. Η ενδυνάμωση του συνδρόμου εξαφάνισε ενός έθνους ενισχύει επίσης και το κίνητρο για την αναγνώριση αυτού του έθνους. Και με τη χρήση ψυχολογικών μηχανισμών που ενισχύουν το κίνητρο για αναγνώριση, υπάρχει ένα αυξανόμενο σύνδρομο που αργότερα αποτελεί κατάλληλο έδαφος για την χειραγώγηση από τις μεγάλες δυνάμεις, όπως φαίνεται από τα παραδείγματα που θα αναφερθούν παρακάτω.** Μερικοί από τους ψυχολογικούς μηχανισμούς που χρησιμοποίησε η Αμερική στο έδαφος της πΓΔΜ μετά την ανεξαρτησία της ήταν οι εξής:

- * Λίγους μήνες μετά την ανεξαρτησία, η Αμερική επηρέασε την κυβέρνηση αυτού του νεαρού κράτους να στείλει τριακόσιες στρατιώτες για να προστατέψουν τα σύνορα από μια πιθανή επίθεση των Σέρβων, κάτι που δεν συνέβη ποτέ → αυτό το είδος ξεκάθαρης χειραγώγησης έχει οδηγήσει τα δύο έθνη σε έλλειψη εμπιστοσύνης (σκοπιανό και σερβικό), όπως επίσης έχει δημιουργήσει και

²⁹³ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. την επίσημη έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia.pdf (πρόσβαση στις 10 Νοεμβρίου 2015)

²⁹⁴ Πληροφορίες σχετικά με τα μέσα για την προενταξιακή βοήθεια και τις καθορισμένες απαιτήσεις διατίθενται στον επίσημο ιστότοπο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής: http://ec.europa.eu/enlargement/instruments/funding-by-country/former-yugoslav-republic-of-macedonia/index_en.htm (πρόσβαση στις 24 Σεπτεμβρίου 2015)

²⁹⁵ Trud, A. Ž. (2013). όπ. αν. (σ. 167)

²⁹⁶ Proroković, D. (2013). όπ. αν. (σ. 205)

ένα φόβο από τους βόρειους γείτονες, ενώ ταυτόχρονα έχει «δημιουργήσει εμπιστοσύνη» στον δυτικό σύμμαχο.

- * Το 1999, κατά τη διάρκεια της επίθεσης του ΝΑΤΟ κατά της Σερβίας, όταν επλήγη και η οικονομία της πΓΔΜ, η Συμμαχία παρείχε βοήθεια σ' αυτή την χώρα αξίας 40 εκατομμυρίων δολαρίων²⁹⁷ → με αυτόν τον ψυχολογικό μηχανισμό δημιουργείται σιγά σιγά δυσαρέσκεια για τον βόρειο γείτονά της, αν και αυτός δεν είναι πραγματικά υπεύθυνος για την τρέχουσα κατάσταση (αντίθετα το ΝΑΤΟ έφταιγε), και συγχρόνως «εξαγοράζεται» η εμπιστοσύνη της κυβέρνησης με την οικονομική βοήθεια και επαναλαμβάνεται η άποψη ότι είναι απαραίτητο να στηριχθεί πάνω στην Δύση σε δύσκολες καταστάσεις.
- * Μια άλλη συνέπεια της βομβιστικής επίθεσης της Σερβίας ήταν ο μεγάλος αριθμός Αλβανών προσφύγων από το Κοσσυφοπέδιο και τη Μετόχια, συμπεριλαμβανομένης της ομάδας των υποστηρικτών του ΥÇΚ, των οποίων η διέλευση οργανώθηκε από το ΝΑΤΟ χωρίς την επίσημη συναίνεση των Σκοπίων, και η διέλευση αυτή αποσταθεροποίησε εντελώς την πΓΔΜ → αυτός ο ψυχολογικός μηχανισμός εφαρμόστηκε για να γίνει η δεισδυσία των δυνάμεων του ΥÇΚ και για να κρυφτούν τεράστιες ποσότητες όπλων σε αλβανικά χωριά της πΓΔΜ, ενώ οι δράσεις των ανταρτών έδωσαν ώθηση στην ενίσχυση της αλβανικής αντίστασης σε αυτή τη χώρα.
- * Το 2001, κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου στην πΓΔΜ, μια αμερικανική στρατιωτική μονάδα στα Σκόπια υπερασπίστηκε τους Αλβανούς από την σκοπιανή αστυνομία → αυτός ο ψυχολογικός μηχανισμός θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως μια τοποθέτηση υπό όρους στην οποία χρησιμοποιήθηκε ως ψυχολογικό μέσο ένας άλλος λαός - με άλλα λόγια, οι ΗΠΑ καθιστά σαφές ότι θα σταθεί στην αντίθετη πλευρά, όταν η πΓΔΜ παίζει με τους δικούς της κανόνες και όχι με εκείνους, που είχε καθορίσει η Αμερική.
- * Ένας άλλος τέτοιος μηχανισμός εφαρμόστηκε στις 28 Ιουνίου 2001, όταν οι υπηρεσίες πληροφοριών των ΗΠΑ στο Κοσσυφοπέδιο εκτόπισαν αμερικανούς αντάρτες υπεύθυνους για την κατοχή του σκοπιανού χωριού Αρατσίνοβο, οι οποίοι αργότερα βοηθούσαν τους παραβάτες τόσο στη πΓΔΜ όσο και στο Κοσσυφοπέδιο²⁹⁸.
- * Επιπλέον, κατά τη διάρκεια της επιχείρησης Essential Harvest, κατά την οποία το ΝΑΤΟ επέβλεπε την αποστρατιωτικοποίηση των αλβανικών δυνάμεων, παραδόθηκαν μόνο 4.000 από τα περίπου 60.000 πεζικά όπλα που ήταν διαθέσιμα στις αλβανικές παραστρατιωτικές μονάδες²⁹⁹.
- * Οι ΗΠΑ για να κινήσουν όλα τα νήματα, στα τέλη της δεκαετίας του 1990, «εκπαίδευσαν τουλάχιστον 329 αστυνομικούς της πΓΔΜ, συμπεριλαμβανομένης και μια ομάδα ειδικευμένων δυνάμεων σε μεθόδους που απαιτούν μυικές δυνάμεις»³⁰⁰. Για αυτό τον λόγο, οι Αλβανοί βουλευτές τις κατηγορήσαν ότι είναι εν μέρει υπεύθυνες για την υπερβολική αυστηρότητα των Σκοπιανών αστυνομικών κατά τη διάρκεια των εθνοτικών αγώνων του 2001 → τα παραπάνω αποτελούν αποδεικτικά στοιχεία ότι οι ΗΠΑ χρησιμοποιούν άλλους λαούς ως πiónια στην διεθνή

²⁹⁷ Trud, A. Ž. (2013). όπ. αν. (σ. 167)

²⁹⁸ Για περισσότερες πληροφορίες: Ibid., σ. 87

²⁹⁹ Proroković, D. (2013). όπ. αν. (σ. 213) // Για περισσότερες πληροφορίες: www.natosummit.cz/makedonie/php4

³⁰⁰ Trud, A. Ž. (2013). όπ. αν. (σς. 167-168)

σκακίερα για την επιδίωξη των δικών τους συμφερόντων, συχνά χρησιμοποιούν μηχανισμούς εκφοβισμού και στρατιωτικής δράσης.

- * Μέχρι το 2002 μόνο τα αμερικανικά στρατεύματα προστάτευαν το έδαφος της πΓΔΜ, τα οποία κατά την περίοδο 2003-2004. αντικαταστάθηκαν από τα ευρωπαϊκά, ώστε η πΓΔΜ να προσχωρήσει στον Χάρτη της Αδριατικής³⁰¹ τον Μάιο του 2003 με πρωτοβουλία των Ηνωμένων Πολιτειών, του οποίου οι άλλοι υπογράφωντες ήταν η Κροατία και η Αλβανία → λόγω του πλήρους ελέγχου των στρατιωτικών δραστηριοτήτων της χώρας από την Αμερική αλλά και λόγω της επιμονής να στηρίζεται αποκλειστικά στην αμερικανική πρωτοβουλία, η πΓΔΜ παρέδωσε τη μοίρα της στα δυτικά χέρια, κάτι που την έκανε ακόμα περισσότερο να απομακρύνεται από τους βόρειους της γείτονες και να προσεγγίζει τα πρότυπα συμπεριφοράς των καθολικών και των μουσουλμάνων.
- * Η πΓΔΜ «πέτυχε δύο διπλωματικές επιτυχίες τον Ιούνιο του 2004, όταν έφυγαν τα τελευταία αμερικανικά στρατεύματα, και στις 4 Νοεμβρίου του ίδιου έτους, όταν η νέα κυβέρνηση του Προέδρου Τζόρτζ Ουόκερ Μπους αναγνώρισε τη χώρα με το όνομα (Δημοκρατία της Μακεδονίας και όχι πΓΔΜ)»³⁰² → ο ψυχολογικός μηχανισμός της «ανταμοιβής» για την υπακοή.
- * Εδώ και καιρό διαπερνά τη γεωπολιτική μοίρα της πΓΔΜ ο ψυχολογικός μηχανισμός της χρονοτριβής και είναι ιδιαίτερα αισθητός στο ζήτημα της ένταξής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στη Βορειοατλαντική Συμμαχία (επίσημο καθεστώς υποψήφιας χώρας - από τις 09 Νοεμβρίου 2005· υπάρχουν οκτώ βασικά σημεία ως προϋπόθεση της προσχώρησης της- τον Μάρτιο 2008 η Επιτροπή εγκρίνει το πρώτο εθνικό πρόγραμμα ΜΠΒ II³⁰³ για την περίοδο 2014-2020 - τον Δεκέμβριο 2014) → φαίνεται πως οι χρονοτριβές είναι σκόπιμες, διότι «πριν γίνει μέρος του ευρωατλαντικού συστήματος, η πΓΔΜ θα πρέπει να περιμένει πολύ καιρό, εν τω μεταξύ αυτή η χρονοτριβή δεν αποτρέπει τη Δύση να επιτύχει τους γεωστρατηγικούς της στόχους στην περιοχή αυτή »³⁰⁴.
- * Πόσο μεγάλη είναι η ανάγκη ελέγχου από τις ΗΠΑ και μέχρι πού φτάνει αυτή η δύναμη με τις διαδικασίες χειραγώγησης, φαίνεται και στα ακόλουθα στοιχεία:
  - ο Λάζαρ Ελενόφσκι (σκοπιανά: *Лазар Еленовски*), υπουργός Άμυνας το 2006, ήταν πρόεδρος του Ευρω-Ατλαντικού Ομίλου·

³⁰¹ **Ο Χάρτης της Αδριατικής** (02 Μαΐου 2003) - Μια συμμαχία που υπογράφηκε στα Τίρανα μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών, αφενός, και της Κροατίας, της Αλβανίας και της πΓΔΜ, αφετέρου, για να βοηθήσει τους υπογράφοντες να ενταχθούν στη συμμαχία του ΝΑΤΟ. Η Βοσνία και Ερζεγοβίνη και το Μαυροβούνιο εντάχθηκαν στην ίδια συμμαχία στις 8 Δεκεμβρίου 2008, ενώ η Σερβία έλαβε το καθεστώς παρατηρητή την ίδια χρονιά. Η Κροατία και η Αλβανία εντάχθηκαν στο ΝΑΤΟ την 1η Απριλίου 2009 και το Μαυροβούνιο στις 5 Ιουνίου 2017. Το λεγόμενο Κόσοβο χορηγήθηκε καθεστώς παρατηρητή το 2012.

³⁰² Trud, A. Ž. (2013). όπ. αν. (σ. 93)

³⁰³ **ΜΠΒ II** - Μέσα Προενταξιακής Βοήθειας που αφορούν τους ακόλουθους τομείς: 1) δημοκρατία και διακυβέρνηση· 2) κράτος δικαίου και θεμελιωδών δικαιωμάτων· 3) περιβαλλοντική και κλιματική δράση· 4) δημόσιες μεταφορές· 5) ανταγωνιστικότητα και καινοτομία· 6) κοινωνική ανάπτυξη· 7) γεωργική και αγροτική ανάπτυξη· 8) περιφερειακή και εδαφική συνεργασία. Η συμφωνία-πλαίσιο επικυρώθηκε στις 10 Ιουνίου 2015, γεγονός που επέτρεψε την υλοποίηση των κονδυλίων της ΜΠΒ II.

³⁰⁴ Nemes, M. / Νέμετς, Μ. (2014). όπ. αν. (σ. 53)

- ο Ζόραν Σταβρέσκι (σκοπιανά: *Зоран Ставрески*), πρώην εργαζόμενος στην Παγκόσμια Τράπεζα, αναπληρωτής πρωθυπουργός (αντιπρόεδρος της κυβέρνησης) και αρμόδιος για τα οικονομικά από το 2006 έως το 2009·
  - ο Γκλίγκορ Τάσκοβιτς (σκοπιανά: *Глигор Ташковиќ*), Υπουργός χωρίς χαρτοφυλάκιο κατά την περίοδο 2006-2009, είναι υπήκοος των ΗΠΑ και αντιπρόεδρος της κοινοπραξίας AMBO Oil Consortium·
  - η Γκαμπριέλα Κονέφσκα (σκοπιανά: *Габριјела Коневска*), η οποία υπηρέτησε ως Υπουργός Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης κατά την περίοδο από το 2006 έως το 2009, είναι η Πρώην Πρόεδρος της ΜΚΟ «Διαφάνειας (πΓΔ) Μακεδονίας» (αγγλικά: *Transparency Macedonia*)
- όλα αυτά τα γεγονότα αποτελούν ένδειξη ενός άλλου ψυχολογικού εργαλείου των εμπειρογνομόνων αλλά και άλλων ανθρώπων - οι περισσότεροι Σκοπιανοί αξιωματούχοι είχαν στενή επαφή με τις αρχές της ατλαντικής συμμαχίας³⁰⁵ και εξακολουθούν να συνδέονται ιδεολογικά με αυτή.

6.3.2. Η αλβανική εθνική μεινότητα ως ψυχολογικό μέσο

Τις τελευταίες δεκαετίες, ο στόχος της Δύσης ήταν να αποσταθεροποιήσει αυτή τη νέα και αδύναμη χώρα, αλλά και να αρνηθεί στους Σκοπιανούς την ευκαιρία να αναπτύξουν τη δική τους ταυτότητα μέσω της ενδυνάμωσης και της σύνδεσης με τους γείτονές τους. *Σίγουρα βόλεψε τη Δύση περισσότερο μια ασταθής χώρα, που κυβερνιέται από ένα ισχυρό κίνητρο για αυτο-επιβεβαίωση και απόκτηση ειρήνης, επειδή αποτελεί πρόσφορο έδαφος για την εφαρμογή μηχανισμών χειραγώγησης.*

Προφανώς, παρά τις συνέπειες όλων των στρατηγικών που εφαρμόστηκαν στο έδαφός της, η πΓΔΜ εξακολουθεί να έχει τα περισσότερα προβλήματα εσωτερικά σε σχέση με τις εθνικές μειονότητες. «Οι σκοπιανές-αλβανικές σχέσεις είναι κακές και αποτελούν το κλασικό παράδειγμα μιας ‘λανθάνουσας σύγκρουσης’.»³⁰⁶ Ως εκ τούτου, οι μηχανισμοί χειραγώγησης που χρησιμοποιούνται συχνότατα στη χώρα αυτή είναι ψυχολογικής φύσεως, και τις περισσότερες φορές εφαρμόζονται με τη βοήθεια της προαναφερθείσας αλβανικής μειονότητας.

Μετά την ανεξαρτησία και την υιοθέτηση του πρώτου Συντάγματος, ανακηρύχθηκε η πΓΔΜ «ως κράτος του Σκοπιανού λαού, όπου διασφαλίζεται η πλήρης ισότητα και η διαρκής συνύπαρξη μεταξύ των Αλβανών, των Τούρκων, των Βλάχων, των Ρομά και των άλλων εθνικών μειονοτήτων που ζουν στη Δημοκρατία της Μακεδονίας»³⁰⁷. Στη συνέχεια ακολούθησε ένας καινούργιος ψυχολογικός μηχανισμός υπό τη μορφή ένοπλης σύγκρουσης μεταξύ της σκοπιανής αστυνομίας και των αλβανικών ανταρτών, που διήρκεσε για πολλούς μήνες, το 2001. Είναι σαφές, γιατί μια τέτοια διατύπωση δεν ωφελούσε την αλβανική μειονότητα στην πΓΔΜ, η οποία επεδίωκε να έχει καθεστώς ενός συνιστώντος λαού³⁰⁸ και ενός διαφορετικού πολιτικού και νομικού πλαισίου.

³⁰⁵ Για περισσότερες πληροφορίες: Trud, A. Ž. (2013). όπ. αν.

³⁰⁶ Proroković, D. (2013). όπ. αν. (σ. 211)

³⁰⁷ Constitution of the Republic of Macedonia (1991) / Σύνταγμα της Δημοκρατίας της Μακεδονίας (1991) - διατίθεται στη διεύθυνση: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/mk/mk014en.pdf>

³⁰⁸ **Συνιστών έθνος ή συνιστών λαός** - όρος της γιουγκοσλαβικής ιστορίας, που στην πράξη χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στο Σύνταγμα της Ομοσπονδίας του 1946. Χρησιμοποιήθηκε για να αποφευχθεί οποιαδήποτε ανισότητα

Εκείνη την περίοδο, «ακόμη και ο στρατός έπρεπε να παρεμβαίνει στην περιοχή Τανούσεβτσι κοντά στο Κοσσυφοπέδιο και στο Τέτοβο, τη δεύτερη μεγαλύτερη πόλη της χώρας, όπου την πλειοψηφία είχε ο αλβανικός πληθυσμός (80%)»³⁰⁹. Επίσης οι αλβανικές παραστρατιωτικές μονάδες έχοντας το κέντρο διοίκησης τους εντός του λεγόμενου Εθνικού Απελευθερωτικού Στρατού (ΥÇΚτων Σκοπίων)³¹⁰ διέθεταν ένα εξαιρετικό σύστημα συντονισμού, ενώ οι σκοπιανές δυνάμεις βρέθηκαν εντελώς απροετοίμαστες για να αντιμετωπίσουν αυτό το είδος εξέγερσης, που οδήγησε στην απώλεια ελέγχου πολλών χωριών και του Τέτοβου.

Με την ευκαιρία αυτή, οι αντάρτες ζήτησαν ισότητα με τους Σκοπιανούς, και προέβησαν σ' ένα σοβαρό βήμα στο οποίο τους ενθάρρυνε η βοήθεια που παρείχε το ΝΑΤΟ στους Αλβανούς του Κοσσυφοπεδίου, καθώς και οι ηγέτες τους - τρεις βετεράνοι του Κοσόβου, μέλη του Λαϊκού Κινήματος του Κοσσυφοπεδίου. Αυτός ο ψυχολογικός μηχανισμός, ενισχυμένος περαιτέρω από την πίεση της διεθνούς κοινότητας, καρποφόρησε, η κυβέρνηση της πΓΔΜ υποχώρησε στις διαπραγματεύσεις με την αλβανική κοινότητα και στις 13 Αυγούστου 2001 υπέγραψε τη Συμφωνία της Οχρίδας³¹¹. Χάρη σ' αυτή την συμφωνία, οι δυτικές δυνάμεις, με επικεφαλής τις ΗΠΑ, πέτυχαν τη μετατροπή της πΓΔΜ σε πολυεθνικό κράτος, κάτι που οδήγησε σε επιπλέον «υπονόμευση της ασφάλειας του σκοπιανού έθνους όπως επίσης και στη διάνοιξη «χώρο» για την αρνητική δράση των γειτόνων της, οι οποίοι είχαν ήδη αρνηθεί την ύπαρξη της ως ξεχωριστό έθνος»³¹². Από την άλλη πλευρά, στην αλβανική εθνική μειονότητα απένειμαν πρόσθετα δικαιώματα που αποκτήθηκαν με την υπογραφή της παρούσας συμφωνίας και στην οποία επιτεύχθηκαν οι ακόλουθοι στόχοι³¹³:

- 1) την άρση εμποδίων όσον αφορά την εθνική ταυτότητα για την πολιτική κινητοποίηση των Αλβανών εναντίον του κράτους → το παραπάνω επιτεύχθηκε με το να δοθεί πολύ μεγαλύτερο περιθώριο στη γενική χρήση των εθνικών συμβόλων, αλλά και στη χρήση τους στην εκπαίδευση και την επίσημη επικοινωνία. Έτσι τέθηκαν οι βάσεις έτσι ώστε αυτή η

μεταξύ των λαών που μαζί αποτελούσαν την Ομοσπονδία (Σέρβοι, Κροάτες, Σλοβένοι, Σκοπιανοί και Μαυροβούνιοι). (Κατά: Bihalji - Merin, O. και σύν. [επιμ.] (1986). όπ. αν.)

³⁰⁹ Trud, A. Ž. (2013). όπ. αν. (σ. 81)

³¹⁰ Ο **Εθνικός Απελευθερωτικός Στρατός** έχει αναλάβει την ευθύνη για τις επιθέσεις, με την δικαιολογία ότι αγωνιζόταν για τη βελτίωση του καθεστώτος και των δικαιωμάτων των Αλβανών στη πΓΔΜ και διατύπωσε τα ακόλουθα πολιτικά αιτήματα (όπως μετέδωσαν τα περισσότερα δυτικά μέσα ενημέρωσης): 1) διαμεσολάβηση της διεθνούς κοινότητας για την επίλυση προβλημάτων με την σκοπιανή πλειοψηφία της πΓΔΜ· 2) προσδιορισμός του ακριβούς μεγέθους των αλβανικών κοινοτήτων· 3) αλλαγή του σκοπιανού συντάγματος έτσι ώστε η αλβανική κοινότητα να αναγνωρίζεται ως συνιστών λαός· 4) απελευθέρωση πολιτικών κρατουμένων. (Κατά: Hedges, C. „Albanian War Cry Rises Half a World Away, in Staten Island / Αλβανική κραυγή πολέμου ανεβαίνει μισό κόσμο, στο Στάτεν Άιλαντ“. *The New York Times*, 2001. - Διατίθεται στη διεύθυνση: <https://www.nytimes.com/2001/03/19/nyregion/albanian-war-cry-rises-half-a-world-away-in-staten-island.html>)

³¹¹ https://web.archive.org/web/20070113074850/http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/police_and_internal_security/OHRID%20Agreement%2013august2001.asp

³¹² Vučić, S. και Milenković, M. (2014) όπ. αν. (σ. 438)

³¹³ Κατά: Gyarmati, I. και Staničić, D. (2007). *Study on the Assessment of Regional Security Threats and Challenges in the Western Balkans* / Μια μελέτη για την αξιολόγηση των απειλών και προκλήσεων της περιφερειακής ασφάλειας στα Δυτικά Βαλκάνια. Γενεύη: Κέντρο για τον Δημοκρατικό Έλεγχο των Ενόπλων Δυνάμεων της Γενεύης (DCAF). (σ. 105) - Διατίθεται στη διεύθυνση: <https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/gyarmati-stancic-study-western-balkans-2007.pdf>

εθνική μειονότητα να δημιουργήσει ένα ισχυρό σύστημα αξιών μέσα σε ένα κυρίαρχο κράτος·

- 2) τη διατήρηση όλων των διεθνοτικών διαφορών εντός των κρατικών πλαισίων → η εγκαθίδρυση μεγαλύτερων πολυεθνικών ιδρυμάτων εμπόδισε τη λήψη αποφάσεων χωρίς τη συγκατάθεση εκείνων των βουλευτών που εκπροσωπούν εθνικές μειονότητες·
- 3) Στην κεντρική διοίκηση κατατέθηκαν τα συμφέροντα των Αλβανών και των άλλων μειονοτήτων → με τη μεταρρύθμιση του κράτους και των κρατικών οργάνων του σε επιτροπές δίχως περιορισμούς, αποτελούμενες από μέλη ανάλογα με το μέγεθος της κοινότητας τους, υπήρξε απώλεια διοικητικής εξουσίας για τους Σκοπιανούς λόγω δημογραφικού ελλείμματος·
- 4) ανεξάρτητη διευθέτηση του αιτήματος για αυτοδιοίκηση, χωρίς να αμφισβητείται ο ενιαίος χαρακτήρας του κράτους → η αποκέντρωση της διοικητικής εξουσίας των Σκοπιανών παρεμπόδισε κάθε τάση ελευθερίας, ανεξαρτησίας και αυτόβουλης / ανεξάρτητης λήψης αποφάσεων.

Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι όλες αυτές οι αποφάσεις ενίσχυσαν το σκοπιανό κίνητρο για ανεξαρτησία και ελευθερία, του οποίου η ικανοποίησή γινόταν όλο και περισσότερο κάτι απόμακρο.

Λίγο αργότερα, στις 15 Νοεμβρίου 2001, το Κοινοβούλιο της πΓΔΜ υιοθέτησε επίσης ένα νέο Σύνταγμα, το οποίο αναγνώρισε τα δικαιώματα της αλβανικής εθνικής μειονότητας. Επίσης σύμφωνα με αυτό η αλβανική μειονότητα απέκτησε και το καθεστώς του δεύτερου συνιστώντος έθνους. Οι αποφάσεις ήταν οι ακόλουθες³¹⁴:

- επίσημη γλώσσα του κράτους εκτός από τη σκοπιανή ορίζεται και η αλβανική,
- μεγαλύτερος αριθμός Αλβανών βουλευτών διορίζεται στα δημόσια λειτουργήματα - πέντε υπουργικές θέσεις στην κυβέρνηση όπως και η θέση του αναπληρωτή πρωθυπουργού,
- η ύπαρξη δύο αλβανικών πολιτικών κομμάτων,
- η ίδρυση του Αλβανικού Πανεπιστημίου στο Τέτοβο,
- η μετάδοση των μέσων μαζικής ενημέρωσης στα αλβανικά (ραδιοφωνικοί και τηλεοπτικοί σταθμοί, εφημερίδες και περιοδικά).

Ωστόσο, ούτε αυτά δεν τους ήταν αρκετά, κι έτσι διατύπωσαν και νέα αιτήματα, το 2002 για την επίτευξη των τεσσάρων παρακάτω στόχων:

1. γλωσσική και πολιτιστική ισότητα,
2. ισότητα στην τριτοβάθμια εκπαίδευση,
3. ισότιμη παρουσία στα δημόσια λειτουργήματα, καθώς και στην αστυνομία και τον στρατό,
4. εδαφική αποκέντρωση → που ήταν το πρώτο βήμα προς τη δημιουργία μιας ομοσπονδίας.

---

³¹⁴ Κατά: Trud, A. Ž. (2013). *όπ. αν.* (σ. 87)

Εξετάζοντας αυτά τα αιτήματα, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι Αλβανοί στην πΓΔΜ γνωρίζουν καλύτερους τρόπους όσον αφορά τον αγώνα τους για την ταυτότητά τους από τους ίδιους τους Σκοπιανούς. Πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι, δεδομένης της αυξανόμενης δυσαρέσκειας των τοπικών Αλβανών και των ηγετών τους, επισημαίνεται ολοένα και περισσότερο η ιδέα δημιουργίας ξεχωριστής εδαφικής περιοχής εντός της ίδιας της πΓΔΜ³¹⁵, η οποία θα κατοικείται αποκλειστικά από τον αλβανικό πληθυσμό. Αυτό αποτελεί ένα άλλο σημάδι ότι οι Αλβανοί γνωρίζουν ακριβώς ποια είναι τα βήματα του αγώνα για την δόμηση εθνικής ταυτότητας και τη διεθνή αναγνώριση των δικαιωμάτων και της κυριαρχίας.

Από την άλλη πλευρά, με βάση όλα τα παραπάνω, θα μπορούσε να συναχθεί το συμπέρασμα ότι οι Σκοπιανοί έχουν εισέλθει σε ένα φαύλο κύκλο, πράγμα που αποτελεί ένδειξη ότι ο ψυχολογικός μηχανισμός εκφοβισμού από τις δυτικές δυνάμεις έχει καρποφορήσει. Στην προσπάθεια τους να επιτύχουν ειρήνη και να σταματήσουν τις απόπειρες αυτονομίας με τη χρήση όπλων, οι Σκοπιανοί συμφώνησαν να αλλάξουν συμπεριφορά και αποφάσισαν να αλλάξουν το Σύνταγμα, κάτι το οποίο ήταν μόνον το πρώτο βήμα για την εφαρμογή των ψυχολογικών μηχανισμών της Δύσης. Φυσικά, αυτή η δυτική στρατηγική προκάλεσε περαιτέρω χάος. Ξεκινούν νέα εσωτερικά προβλήματα, όπως η ανατροπή ενός συνασπισμού αριστερών στις εκλογές του 2006 από τους δυσαρεστημένους ακροδεξιούς, μετά την οποία ήταν αναμενόμενο να αντισταθεί το αλβανικό τμήμα του σκοπιανού πληθυσμού. Όχι μόνο μπλοκάρουν τους δρόμους και τους σιδηροδρόμους στα Σκόπια, το Τέτοβο, το Κουμάνοβο, τη Στρούγκα και τη Ντέμπρα το ίδιο έτος, αλλά το 2007 μπιοϊκοτάρουν τη Συνέλευση εμποδίζοντας την υιοθέτηση νόμων, που είναι δυσμενείς για την αλβανική μειονότητα. Με την ευκαιρία αυτή παρενέβη η Ευρωπαϊκή Ένωση, λόγω της οποίας σύντομα βρέθηκε ο συμβιβασμός, ο οποίος, όμως, σύντομα διακόπηκε λόγω των δυσμενών εξελίξεων στο Κοσσυφοπέδιο. Από τον Οκτώβριο έως τον Νοέμβριο του 2007, ξέσπασαν νέες συγκρούσεις στην περιοχή του Όρους Σκάρδου μεταξύ της αλβανικής τρομοκρατικής οργάνωσης και των ειδικών δυνάμεων της πΓΔΜ (η αποκαλούμενη *Operation Mountain Storm*). Το μέγεθος των ταραχών υποδηλώνεται από το γεγονός ότι, ύστερα από την κατευνασμό τους το 2008, «ξεκίνησαν 34 δικαστικές διαδικασίες και 28 αστυνομικοί τέθηκαν σε αναστολή εργασίας. Η κρατική εκλογική επιτροπή ακύρωσε τα αποτελέσματα σε 197 εκλογικά κέντρα (...) και τα αποτελέσματα των εκλογών του Ιουνίου ανάγκασαν τον πρωθυπουργό Νικόλα Γκρουέφσκι³¹⁶ να σχηματίσει κυβέρνηση με δύο αλβανικά κόμματα - τη Δημοκρατική Ένωση για την Ένταξη και το Κόμμα του

³¹⁵ Đukanović, D. (2015). *όπ. αν.* (σ. 253)

³¹⁶ **Νικόλα Γκρουέφσκι** (1970 -) - Σκοπιανός πολιτικός που γεννήθηκε στην πρωτεύουσα της πΓΔΜ και προήδρευσε στο κόμμα ΕΜΕΟ-ΔΚΜΕΕ από τον Μάιο του 2003 έως τον Δεκέμβριο του 2017. Έχει υπηρετήσει ως Πρόεδρος της Παγκόσμιας Τράπεζας και της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης, αλλά έχει επίσης διατελέσει Πρόεδρος της Επιτροπής Κεφαλαιαγοράς και Πρόεδρος της σκοπιανής Χρηματιστηριακής Ένωσης. Υπηρέτησε ως Υπουργός χωρίς χαρτοφυλάκιο και Υπουργός Οικονομίας. Από το Δεκέμβριο του 1999 μέχρι το Σεπτέμβριο του 2002 υπηρέτησε ως Υπουργός Οικονομικών. Την ίδια χρονιά έγινε μέλος της Συνέλευσης της πΓΔΜ. Έγινε πρωθυπουργός στις 28 Ιουλίου 2006 και θα παραμείνει στη θέση του μέχρι τις 15 Ιανουαρίου 2016. Σήμερα (2019) έχει ζητήσει άσυλο στην Ουγγαρία. Ο Νικόλαος Γκρούος, ο παππούς του Νικόλα Γκρουέφσκι, από τον οποίο πήρε το όνομα, πολέμησε στον ελληνοϊταλικό πόλεμο, όπως αποδεικνύεται από το μνημείο αυτών που σκοτώθηκαν στους Βαλκανικούς και τους Παγκόσμιους Πολέμους. Το όνομά του είναι επίσης εγγεγραμμένο στο μνημείο αυτό. (Αχαλάδα, Νομός Φλώρινας).

Ευρωπαϊκού Μέλλοντος»³¹⁷. Και έτσι ο Ατλαντισμός όχι μόνο βρήκε αλλά και εξασφάλισε τη θέση του στην κυβέρνηση της πΓΔΜ.

Την Άνοιξη του 2012 έγιναν οι τελευταίες μαζικές συγκρούσεις στα Σκόπια, το Τέτοβο και το Πρίλεπ και διήρκεσαν μερικές εβδομάδες. Την ημέρα του Πάσχα, στις 12 Απριλίου, σκοτώθηκαν πέντε Σκοπιανοί κοντά στην πρωτεύουσα, και για τη δολοφονία τους υποψιάζονταν άτομα που αγωνίζονταν εναντίον του ΝΑΤΟ, στο Αφγανιστάν και το Ιράκ. Μετά τη σύλληψή τους και την καταδίκη τους, στο κέντρο της πρωτεύουσας ξεκίνησαν οι μαζικές διαμαρτυρίες. Σ'αυτές συμμετείχαν περισσότεροι από 10.000 νεαροί Αλβανοί. Οι διαμαρτυρίες αυτές «κορυφώθηκαν με την κάυση της σημαίας της πΓΔΜ και τις κραυγές : 'τα Σκόπια στους Αλβανούς'»³¹⁸. Με το τέλος αυτών των μαζικών καβγάδων μεταξύ νεαρών Σκοπιανών και Αλβανών, για πρώτη φορά αρχίζει να συζητείται και η θρησκευτική διάσταση της σύγκρουσης. Καθώς «οι ερωτήσεις για την εθνική ταυτότητα γίνονται πιο συχνά ο παράγοντας που υποκινεί αγώνες και προκαλεί τον φόβο, η θρησκεία βγαίνει στην επιφάνεια, αντιπροσωπεύοντας και θέτοντας τη γραμμή οριοθέτησης, αλλά και το σημαντικότερο στοιχείο της εθνικής ταυτότητας»³¹⁹.

Τον Φεβρουάριο του 2013, ο Φατμίρ Μπεσίμι (αλβ. *Fatmir Besimi*), πρώην Υπουργός Άμυνας, αντικαταστάθηκε από τον Ταλάλ Ξαφέρη (αλβ. *Talal Xhaferi*), ο οποίος ήταν Διοικητής της 116ης Ταξιαρχίας του Εθνικού Στρατού Απελευθέρωσης. Είναι ενδιαφέρον ότι και οι δύο είναι εκπρόσωποι της Δημοκρατικής Ένωσης για την Ένταξη, του μεγαλύτερου αλβανικού κόμματος της πΓΔΜ. Ο Μπεσίμι, ως υπουργός Άμυνας, κατέθεσε στεφάνι στο μνημείο των πεσόντων στρατιωτών, μελών του τρομοκρατικού UÇK. Στη συνέχεια ανέλαβε τη θέση του αναπληρωτή Πρωθυπουργού με το καθήκον της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι ο Μεντούχ Θάτσι (αλβ. *Menduh Thaci*), πρόεδρος του ελάχιστα μικρότερου Δημοκρατικού Κόμματος Αλβανών, δήλωσε τον Μάρτιο του 2012 ότι «η πΓΔΜ είναι ένα πειραματικό κράτος και ότι στην περίπτωση νέων συνοριακών αλλαγών στα Βαλκάνια θα ήταν σκόπιμο να σχηματιστεί ένα εθνικό αλβανικό κράτος, το οποίο

θα ήταν η εκπλήρωση ενός ιστορικού ονείρου και μιας ιστορικής επιθυμίας των Αλβανών»³²⁰.

Πράγματι λοιπόν οι ψυχολογικοί μηχανισμοί που χρησιμοποιούνται με στόχο τον έλεγχο της πολιτικής, αλλά και την πρόκληση αναταραχών, μποϊκοτάζ και παρεμπόδισης κυκλοφορίας στους δρόμους, ουσιαστικά αποτελούν διαδικασία εκφοβισμού, αποφέρει καρπούς φαίνεται από τη λήψη μιας απόφασης του Πρωθυπουργού η οποία ήταν εξαιρετικά ευνοϊκή για τους Αλβανούς. Τέλος, από την ανεξαρτησία της πΓΔΜ μέχρι σήμερα, αμφισβητείται η ταυτότητά της - τόσο λόγω των ισχυρισμών των εθνικών μειονοτήτων όσο και λόγω του θέματος του επίσημου ονόματός της και της εθνικής σημαίας-. Το σκοπιανό έθνος αγωνίζεται διαρκώς να υπάρξει τουλάχιστον μια

³¹⁷ Trud, A. Ž. (2013). όπ. αν. (σ. 92)

³¹⁸ Vučić, S. και Milenković, M. (2014). όπ. αν (σ. 439)

³¹⁹ Ibid. (σ. 429)

³²⁰ Σύμφωνα με: Ραδιοφωνία της Σερβίας, 19 Μαρτίου 2012 (Διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/region/1066116/opet-napadi-u-skoplju.html>)

συμβολική σχέση μεταξύ του σκοπιανού κράτους και του σκοπιανού λαού, ως εγγυητή κυριαρχίας και νομιμότητας³²¹.

7. ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

7.1. Η ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Η γεωγραφική θέση της Δημοκρατίας της Ελλάδας στην Ανατολική Μεσόγειο είναι εξαιρετικά σημαντική, κυρίαρχη και ευνοϊκή, καθώς αντιπροσωπεύει τη ζώνη επαφής Ευρώπης, Ασίας και Αφρικής. Χάρη ακριβώς μια τέτοια θέση, σε όλη την ιστορία της αυτή η χώρα προσέλκυε συνεχώς την προσοχή και το ενδιαφέρον μεγάλων γεωπολιτικών δυνάμεων, καθώς και τις κατακτητικές τους προθέσεις.

Εκτεινόμενη σε απίστευτα 13.676 χιλιόμετρα, η ελληνική ακτή μαζί με το αρχιπέλαγός της αντιπροσωπεύει τη φυσική προστασία της στεριάς, διευκολύνοντας την άμυνά της. Αυτή η χώρα έχει περισσότερα από 1.500 νησιά μέσω των οποίων η Μεσόγειος συναντά την Αδριατική και τη Μαύρη Θάλασσα, επομένως υπό μια ευρύτερη έννοια θεωρούνται σημαντικό σημείο σύνδεσης μεταξύ του Ινδικού και του Ατλαντικού ωκεανού. Το μειονέκτημα αντικατοπτρίζεται στο γεγονός ότι ορισμένα από αυτά τα νησιά βρίσκονται εξαιρετικά κοντά στις τουρκικές ακτές, έτσι ώστε η ενδεχόμενη τους κατάκτηση από την Τουρκία θα χειροτέρευε δραματικά τη θέση της Ελλάδας. Από την άλλη, αυτή η χώρα αποτελεί την καρδιά της κατεύθυνσης με την οποία η Γερμανία και η Ρωσία φτάνουν στις ζεστές θάλασσες. Για τον λόγο αυτό, δεν φαίνεται παράξενο που η γεωπολιτική κατάσταση της Ελλάδας ενδιαφέρει όλη την Ευρώπη και τη Δύση, επειδή ενδιαφέρονται αναμφισβήτητα για τη διατήρηση και την επικράτηση της γεωστρατηγικής τους επιρροής στις παρούσες περιοχές. Ο συγγραφέας D. Proroković εξήγησε απλώς αυτό το γεγονός: «Το μόνιμο ενδιαφέρον που θα δείχνουν οι ατλαντικές δυνάμεις για τον έλεγχο της Ελλάδας πηγάζει από τη γεωγραφική της θέση και την περιοχή που κατοικείται από τον ελληνικό πληθυσμό, γιατί η απώλεια του ελέγχου αυτής της χώρας για αυτές σημαίνει απώλεια του ελέγχου του ανατολικού τμήματος της Μεσογείου»³²².

Πολλοί επιστήμονες είναι της άποψης ότι αυτή η θαλασσοκρατική χώρα θα πρέπει φυσικά να κλίνει προς την ατλαντική αντίληψη και ότι η επιρροή της είναι έντονη και εύκολα ορατή στην Ελλάδα. Ωστόσο, η βασική απειλή για την ελληνική ασφάλεια παρουσιάζουν η Τουρκία, η Αλβανία και εν μέρει η Βουλγαρία – ακριβώς ίδιοι οι σύμμαχοι του Ατλαντισμού από το περίγυρό της. Ως εκ τούτου, για την εν λόγω χώρα η αντίληψη αυτή είναι τόσο πρόβλημα όσο και λύση. Από την άλλη, παρατηρήθηκε ότι η Ελλάδα έλκεται πολύ πιο συχνά προς τον ρωσικό ευρασιανισμό λόγω της άρρηκτης ορθόδοξης σύνδεσης, όπου παρατηρείται και η σημασία του

³²¹ Vučić, S. και Milenković, M. (2014). όπ. αν. (σ. 433)

³²² Proroković, D. (2018). όπ. αν. (σ. 681)

ελληνικού ψυχολογικού παράγοντα. Οι Έλληνες, ως Ορθόδοξοι Χριστιανοί στηριζόμενοι στη βυζαντινή κληρονομιά και παράδοση, ανέπτυσαν σχέσεις με τον μεγαλύτερο εκπρόσωπο της Ορθοδοξίας εδώ και αιώνες, αλλά και βρίσκοντας σύμμαχο σε αυτή κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και της Καθολικής Δύσης. Από τη εποχή του Πέτρου Α', αυτή η μεγάλη δύναμη προσπάθησε να προστατεύσει τα συμφέροντα των ορθοδόξων λαών των Βαλκανίων και να οικοδομήσει εμπιστοσύνη στις σχέσεις με αυτούς. Έτσι, παρενέβη αποφασιστικά στον ελληνικό αγώνα για ανεξαρτησία, υπερασπίστηκε το δικαίωμά της για τον αυτοπροσδιορισμό και υποστήριξε τις ελληνικές προθέσεις να επεκταθεί στον βορρά κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών πολέμων. Τέλος, πρέπει να αναφέρουμε και την αναπόφευκτη επιρροή του γερμανικού ηπειρωτισμού, που έχει μακρά παράδοση στην εν λόγω χώρα και βρίσκει το ενδιαφέρον του στην οικονομική της κατάσταση.

- **Δημογραφική εικόνα της Δημοκρατίας της Ελλάδας**

Σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία, η Ελλάδα έχει 10.533.871 κατοίκους³²³, εκ των οποίων το 91,6% έχει ελληνική υπηκοότητα, το 4,4% αλβανική και το 4% κάποια άλλη³²⁴. Το ένα τρίτο του συνολικού πληθυσμού ζει μέσα ή γύρω από την πρωτεύουσα Αθήνα, ενώ η υπόλοιπη χώρα έχει μέτρια πυκνότητα πληθυσμού αναμεμιγμένη με σημαντικές αστικές ομάδες. Με βάση στατιστικά στοιχεία, φαίνεται ότι από το 2005 η Ελλάδα καταγράφει μεγάλη δημογραφική πτώση (από 11.23 εκατομμύρια σε 10.42 εκατομμύρια σε δεκαπέντε χρόνια)³²⁵. Οι κύριοι λόγοι για αυτό είναι το χαμηλό ποσοστό γεννήσεων, η οικονομική κρίση, η μετανάστευση και η γήρανση του πληθυσμού. Με άλλα λόγια, ο πληθυσμός εξαρτάται από δύο ισοζύγια: το φυσικό (γεννήσεις - θάνατοι) και το μεταναστευτικό (είσοδοι - έξοδοι). Η αύξηση του πληθυσμού στις τελευταίες δεκαετίες οφειλόταν αποκλειστικά στις κατά περιόδους μεταναστευτικές ροές και τη ραγδαία αύξηση του προσδόκιμου ζωής, το οποίο μέσα σε αυτό το διάστημα αυξήθηκε κατά 8 χρόνια για τους άντρες και κατά 10 χρόνια για τις γυναίκες – που παρουσιάζει μια αύξηση θεαματική³²⁶.

Όσον αφορά τη θρησκευτική πίστη των κατοίκων της Ελλάδας, σύμφωνα με στοιχεία του 2015, υπάρχουν 81 έως 90% Ορθόδοξοι, 2% Μουσουλμάνοι, 4 έως 15% άθεοι και 4% άλλων θρησκευτών ή αναποφάσιστοι. Το μεγάλο πλεονέκτημα της Ελλάδας αντανακλάται στη θρησκευτική ομοιογένεια του πληθυσμού. Η ομιλούμενη γλώσσα είναι η ελληνική, η οποία είναι μια από τις ινδοευρωπαϊκές γλώσσες με τη μεγαλύτερη ιστορία. Ως απομονωμένη γλώσσα, δεν μπορεί να ταξινομηθεί σε καμία υποομάδα, αλλά είναι πασίγνωστο δεδομένο ότι τα λατινικά, όπως και όλες οι μεταγενέστερες ευρωπαϊκές γλώσσες, αναπτύχθηκαν με βάση την αρχαία ελληνική γλώσσα.

---

³²³ Κατά: *The World Factbook*, CIA - <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/greece/#people-and-society> (πρόσβαση στις 11 Ιουλίου 2022)

³²⁴ Επειδή η Ελλάδα δε συλλέγει στοιχεία για την εθνικότητα, πρόκειται για τις πληροφορίες του 2011 από την ίδια πηγή.

³²⁵ Κατά: *World Population Review* - <https://worldpopulationreview.com/countries/greece-population> (πρόσβαση στις 11 Ιουλίου 2022)

³²⁶ Για περισσότερες πληροφορίες: <https://www.dianeosis.org/2016/09/greece-demographic-crisis/>

- **Πολιτική σκηνή της Δημοκρατίας της Ελλάδας**

Μία από τις ευρωπαϊκές χώρες με την πιο δυναμική εσωτερική πολιτική σκηνή είναι η Ελλάδα, κυρίως λόγω οξείων πολιτικών εκστρατειών, σχετικά συχνών εκλογών, πολυάριθμων διαδηλώσεων και μορφών πολιτικής ανυπακοής που μερικές φορές συνοδεύονται από τρομοκρατικές ενέργειες. Κυρίως με αυτόν τον τρόπο οι πολίτες εκφράζουν την δυσαρέσκεία τους που προκαλείται από την έντονη ταξική ανισότητα ή τις μη ικανοποιητικές συνθήκες διαβίωσης. Η αιτία της ανυπέρβλητης αντίθεσης μεταξύ πολιτικών αντιπάλων βρίσκεται, λοιπόν, στις μεγάλες διαιρέσεις εντός της ελληνικής ελίτ, ριζωμένες στην ταραχώδη ιστορία το παρόντος έθνους. Για να τις κατανοήσουμε επαρκώς, είναι απαραίτητο να γνωρίζουμε τον ψυχολογικό παράγοντα και τις κυρίαρχες στάσεις που χαρακτηρίζουν την ελληνική κοινωνία σήμερα. Έτσι, ο συγγραφέας D. Proroković δίνει μια σαφή εικόνα της ποιότητας και της πηγής του ψυχολογικού παράγοντα υποστηρίζοντας ότι «η σημερινή δομή της ελληνικής κοινωνίας και η μεγάλη επιρροή της πολιτικής και οικονομικής ελίτ στην ‘καθοδήγηση’ του κράτους πηγάζουν από τη διαδικασία οικοδόμησης του ελληνικού έθνους και κράτους»³²⁷, που θα συζητηθεί περαιτέρω στο παρακάτω κείμενο.

Εδώ, όμως, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι ακριβώς η διαίρεση της ελληνικής κοινωνίας σε μπλοκ ευθύνεται για την πώλωση του πολιτικού συστήματος, καθώς και για τον γεωπολιτικό προσδιορισμό του ίδιου του κράτους. Για τον λόγο αυτό, ο ατλαντισμός ως γεωπολιτική αντίληψη μπορεί, στην καλύτερη περίπτωση, να βασιστεί στην υποστήριξη των μισών πολιτικών υποκειμένων της Ελλάδας, ενώ το άλλο μισό επιλέγει παραδοσιακά τον ευρασιατισμό της Ρωσίας. Αυτή η χώρα θεωρείται συχνά εκείνη η βαλκανική χώρα που ελέγχεται περισσότερο από τις ατλαντικές δυνάμεις και στην οποία ταυτόχρονα υπάρχουν οι πιο έντονες απόψεις για τον αντιαμερικανισμό. Συνολικά, το ελληνικό πολιτικό σύστημα, αν και χαρακτηρίζεται από κοινωνική διαστρωμάτωση και διαφωνίες, εξακολουθεί να λειτουργεί σύμφωνα με καθιερωμένους κανόνες που υποτάσσονται σε γενικά αποδεκτούς στόχους. Ένα παράδειγμα αυτού του γεγονότος φαίνεται ξεκάθαρα στις στάσεις και τις σχέσεις με τη Σερβία, την πλευρά της οποίας η Ελλάδα έπαιρνε και όταν η ίδια κινδύνευε να αγανακτήσει με τις ατλαντικές δυνάμεις, κάτι που θα συζητηθεί περαιτέρω αργότερα.

- **Επισκόπηση της οικονομικής κατάστασης**

Η περίφημη κατάρρευση ορισμένων αμερικανικών τραπεζών και ασφαλιστικών εταιρειών στις αρχές του 21^{ου} αιώνα είχε σοβαρές συνέπειες και για τις χώρες της Ευρωζώνης, καθώς και τα οικονομικά τους συστήματα υπέστησαν μεγάλες απώλειες. Έτσι, τον Οκτώβριο του 2008, η επίσημη Αθήνα ανακοίνωσε ότι τα στοιχεία του δημοσιονομικού ελλείμματος παραποιήθηκαν, γεγονός που οδήγησε την Ελλάδα σε πλήρη οικονομική κατάρρευση. Μετά τις βουλευτικές εκλογές, η νέα ελληνική κυβέρνηση ανακοίνωσε στη δημοσιότητα ότι υπάρχει τρύπα στα ταμεία του προϋπολογισμού (12,7%). Δεδομένου ότι επρόκειτο για ποσοστό διπλάσιο από εκείνο που είχε

---

³²⁷ Proroković, D. (2012). *όπ. αν.* (σ. 512)

αναφερθεί στην αρχή (6%)³²⁸, δεν φαίνεται περίεργο που αργότερα αποδείχθηκε ότι το χρέος προς τους Γερμανούς διαχειριστές ήταν εξωπραγματικά υψηλό. Με το τέλος της διαπραγμάτευσης των ομολογών, η Ελλάδα έρχεται στο χείλος της χρεοκοπίας και αναγκάζεται να δεχτεί μέτρα λιτότητας προκειμένου να λάβει βοήθεια από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα.

Ωστόσο, αναλύοντας τις οικονομικές εκθέσεις για την περίοδο 2008 – 2013, παρατηρούνται παράμετροι που, παρά τη χρηματοπιστωτική κρίση, κατατάσσουν την Ελλάδα στις επιτυχημένες οικονομίες των Βαλκανίων, πολύ μπροστά από τις γειτονικές χώρες της περιοχής³²⁹. Το συνολικό ακαθάριστο εγχώριο προϊόν αυτής της χώρας για την εν λόγω περίοδο ήταν μεταξύ 305 και 315 δισεκατομμυρίων δολαρίων, δηλαδή μεταξύ 300 και 330 δισεκατομμυρίων σύμφωνα με την ισοτιμία αγοραστικής δύναμης. Με άλλα λόγια, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ σύμφωνα με την ισοτιμία αγοραστικής δύναμης ήταν 27.000 – 30.000 δολάρια ετησίως. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι το ελληνικό οικονομικό σύστημα βασίζεται ουσιαστικά στο εμπόριο, τις θαλάσσιες μεταφορές και άλλες υπηρεσίες, αφού σχεδόν το 80% του ΑΕΠ της Ελλάδας προέρχεται άμεσα ή έμμεσα από τους προαναφερθέντες τομείς.

Επιπλέον, στην ανάλυση του Οικονομικού Πυλώνα, είναι απαραίτητο να παρατηρηθεί η γεωπολιτική θέση της Ελλάδας από την ενεργειακή άποψη, επομένως πρέπει να θυμόμαστε ότι αυτή ανέκαθεν θεωρείτο ως κρίσιμο μέρος των σχεδίων για τη δημιουργία πανηπειρωτικών συνδέσεων μεταξύ Γερμανίας και Ρωσίας. Είναι η σύνδεση αυτών των δύο ηγετικών δυνάμεων του κεντροευρωπαϊκού και ευρασιατικού ηπειρωτισμού που αντιπροσωπεύει ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα για τον Ατλαντισμό, που έγινε εν μέρει πραγματικότητα το 2011 με την κατασκευή του αγωγού φυσικού αερίου «Νορντ Στριμ» σημαίνοντας τον ενεργειακό και στρατηγικό τους συνεταιρισμό. Αντιμέτωπος με τη νέα κατάσταση, οι ατλαντικές δυνάμεις στράφηκαν προς τις χώρες του «υγειονομικού κλοιού»³³⁰ αναζητώντας λύση, και έτσι οι εν λόγω χώρες «λαμβάνουν έναν ακόμη ρόλο στην ατλαντική αντίληψη, όπου εκτός από όλα θα πρέπει τώρα να εκπροσωπούν και το ατλαντικό φράγμα για τη σύνδεση ενδιαφέροντος της Γερμανίας και της Ρωσίας»³³¹.

³²⁸ Dragičević, O. (2015). όπ. αν. (σ. 22)

³²⁹ Κατά: Proroković, D. (2018). όπ. αν. (σ. 684)

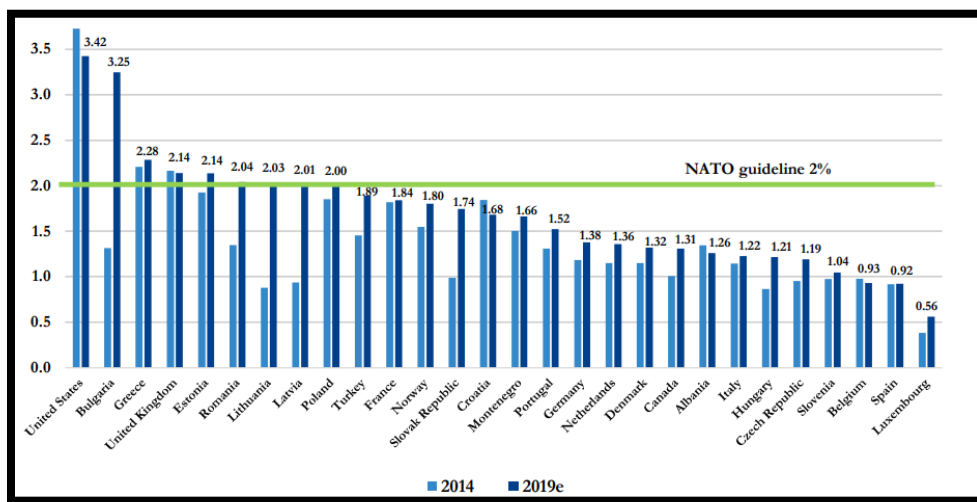
³³⁰ **Υγειονομικός κλοιός** – περιορισμός της μετακίνησης ανθρώπων προς ή από μια καθορισμένη γεωγραφική περιοχή (π.χ. κοινότητα, πόλη, πολιτεία ή περιοχή). Ο όρος αρχικά σήμαινε ένα φράγμα που χρησιμοποιήθηκε για να σταματήσει την εξάπλωση μολυσματικών ασθενειών, αλλά αργότερα πήρε μια μεταφορική σημασία. Σήμερα, η πιο κοινή του χρήση αναφέρεται σε προσπάθειες αποτροπής της εξάπλωσης μιας ιδεολογίας που θεωρείται ανεπιθύμητη ή επικίνδυνη, όπως η πολιτική περιορισμού που εισήγαγε ο Αμερικανός διπλωμάτης George F. Kennan κατά της Σοβιετικής Ένωσης. Ένα άλλο παράδειγμα ιδεολογικού περιορισμού συνέβη την περίοδο μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο – η Γαλλία εγκαθίδρυσε ένα σύστημα συμμαχιών στην Ευρώπη που εκτεινόταν από τη Φιλανδία έως τα Βαλκάνια, περικλείοντας πλήρως τη Γερμανία και χωρίζοντας τη Ρωσία από τη Δυτική Ευρώπη, για να απομονώσει αυτά τα δύο «πολιτικά ανεπιθύμητα» ευρωπαϊκά έθνη.

³³¹ Proroković, D. (2012). όπ. αν. (σ. 433)

- **Στρατιωτικές δυνάμεις της Δημοκρατίας της Ελλάδας**

Η Ελλάδα παρουσιάζει μια από τις λίγες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις οποίες η υποχρεωτική στρατιωτική θητεία δεν καταργήθηκε ποτέ, επομένως οι στρατιωτικές της δυνάμεις είναι αρκετά εκτεταμένες³³² – περίπου 85.000 μέλη των χερσαίων δυνάμεων, 33.000 αεροπορικών και 30.000 ναυτικών. Στη συνέχεια, διαθέτει 500 αεροσκάφη, εκ των οποίων τα 300 είναι μαχητικά³³³, αλλά και 29 αεροπλάνα του πολεμικού ναυτικού, 84 πολεμικά πλοία, 11 υποβρύχια και 49 σκάφη για άλλους σκοπούς³³⁴. Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον ότι η Ελλάδα ξοδεύει ετησίων έως και 4,3-4,9% του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος για τον στρατό. Επομένως, ο στρατιωτικός της προϋπολογισμός μπορεί να συγκριθεί σε ποσοστιαία βάση με τις χορηγήσεις ενός μικρού αριθμού παγκοσμίων χωρών.

Πίνακας 06. Ποσοστό του ΑΕΠ για δαπάνες που διατίθενται μόνο για την άμυνα³³⁵

Τέτοιες παράμετροι δεν είναι τυχαίες. Η απειλή από την Τουρκία στην Ανατολική Μεσόγειο σχεδόν πάντα κρατά την Ελλάδα σε κατάσταση μάχης και την αναγκάζει να ξοδεύει τεράστιους πόρους για εξοπλισμούς. Αν και έχει επτά φορές λιγότερους κατοίκους είναι σαφές ότι η νοτιότερη χώρα των Βαλκανίων αναζητά τους πιο κατάλληλους τρόπους για να ταιριάξει αυτή τη Μεγάλη Δύναμη με το ναυτικό και την αεροπορία της. Εφόσον η Τουρκία πρέπει να εξασφαλίσει την ακτή της Μαύρης Θάλασσας³³⁶, η Ρωσία είναι ο καλύτερος και μάλιστα φυσικός σύμμαχος της Ελλάδας

³³² Κατά: Ibid., σ. 686

³³³ Κατά: *Πολεμική Αεροπορία της Ελλάδας* - <https://www.haf.gr/> (πρόσβαση στις 25 Νοεμβρίου 2018)

³³⁴ Κατά: *Πολεμικό Ναυτικό της Ελλάδας* - <https://www.hellenicnavy.gr/el/> (πρόσβαση στις 25 Νοεμβρίου 2018)

³³⁵ Το διάγραμμα βασίζεται σε τιμές και συναλλαγματικές ισοτιμίες από το 2015 από το NATO:

https://www.nato.int/nato-static-f12014/assets/pdf/pdf_2019_11/20191129_pr-2019-123-en.pdf (πρόσβαση στις 24 Ιουνίου 2022)

³³⁶ Ο ρώσικος στόλος της Μαύρης Θάλασσας διαθέτει 31 πολεμικά πλοία, 43 περιπολικά πλοία, 14 υποβρύχια και 125 αεροσκάφη, τα οποία σε ορισμένα τμήματα υπερβαίνουν τη δύμνη του τουρκικού ναυτικού. (Ανακτήθηκε στις 25 Νοεμβρίου 2018 από την εξής ιστοσελίδα: <https://www.globalsecurity.org/military/world/russia/mf-black.htm>)

σε αυτόν τον τομέα. Αυτή η «διαίρεση» των τουρκικών δυνάμεων³³⁷ είναι μια εξαιρετικά ευνοϊκή συγκυρία και η Ελλάδα τη χρησιμοποιεί στο μέγιστο βαθμό με επιτυχία στη γεωστρατηγική της. Ωστόσο, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι την περίοδο από το 2009 έως το 2014, όταν η «μεγάλη οικονομική κρίση» στην Ελλάδα έφτασε στο αποκορύφωμά της, «η πίεση για μείωση του στρατιωτικού προϋπολογισμού προερχόταν κυρίως από τη Γερμανία, η οποία χρησιμοποιούσε τους μηχανισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης»³³⁸. Ένας λόγος παραπάνω να μη παρεκκλίνει η Ελλάδα από τις προηγούμενες προθέσεις της να εξασφαλίσει ανεξάρτητα την προστασία της χώρας και του λαού της.

7.2. Ο ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Αν και κατά τη διάρκεια της ιστορικής του ανάπτυξης ο ψυχολογικός παράγοντας της Ελλάδας έφτανε συχνά σε επίπεδο ιδεολογίας, όταν αναλύεται η σημερινή του μορφή, παρατηρείται ένα εξαιρετικά πλούσιο σύστημα αξιών εν όψει του όρου **ελληνισμού**³³⁹. Λόγω πολλών διαφορετικών σημασιών που αποδίδονται σε αυτόν τον όρο, για τους σκοπούς αυτής της εργασίας ως αρχικός του ορισμός θα ληφθεί ο ορισμός από τη Μετάφραση των Εβδομήκοντα³⁴⁰: «η μίμηση του ελληνικού τρόπου ζωής και των ελληνικών εθίμων». Καθώς όμως το δεύτερο επίπεδο ανάπτυξης του ψυχολογικού παράγοντα αντιπροσωπεύει τη διεθνή αναγνώριση, δηλαδή την ταυτότητα που αποτελείται από ένα σύστημα αξιών, στάσεων, κανόνων, πεποιθήσεων, κινήτρων και χαρακτηριστικών μιας οργανωμένης ομάδας ή ενός λαού, συνάγεται εύκολα το συμπέρασμα ότι η χαρακτηριστική μοναδικότητα του ελληνικού λαού είναι ακριβώς η **πολιτιστική του κληρονομιά**. Αυτή η κληρονομιά αντικατοπτρίζεται στην ανωτερότητα του ελληνικού πολιτισμού στην περίοδο της κλασικής αρχαιότητας, στις κατακτήσεις και επιτυχίες του Φιλίππου της Μακεδονίας³⁴¹ και του

³³⁷ Το τουρκικό Πολεμικό Ναυτικό στο σύνολό του συγκεντρώνει 49.000 μέλη και διαθέτει 51 πολεμικά πλοία, 14 υποβρύχια και 75 αεροσκάφη, οπότε αυτή η διαίρεση των δυνάμεων και αξάρθρωσή τους σε διαφορετικές πλευρές δεν το βοηθά καθόλου. (Ανακτήθηκε στις 25 Νοεμβρίου 2018 από την ιστοσελίδα των Τουρκικών Ναυτικών Δυνάμεων: www.dzkk.tsk.tr/english)

³³⁸ Prorokonić, D. (2018). *όπ. αν.* (σ. 686)

³³⁹ **Ελληνισμός** - (μεταξύ άλλων εξηγήσεων) η εποχή που ξεκινά με τον Μέγα Αλέξανδρο και τις κατακτήσεις του και χαρακτηρίζεται από την απώλεια της πολιτικής ανεξαρτησίας των ελληνικών πόλεων-κρατών, τη δημιουργία μοναρχιών στην τεράστια αυτοκρατορία του Αλεξάνδρου και την ταυτόχρονη διάδοση της ελληνικής γλώσσας και πολιτισμού σε όλη την περιοχή. Έτσι, το ελληνικό πνεύμα, η γλώσσα και η τέχνη περνούν τα στενότερης σημασίας σύνορα και εξαπλώνονται στην Ανατολή και τις χώρες της Μεσογείου, διασχίζοντας ανατολίτικους πολιτισμούς και επιδρώντας ευεργετικά σε άλλους λαούς. Κατά τον 4^ο και 3^ο αιώνα π.Χ., στα κράτη που σχηματίζονται στην επικράτεια της αυτοκρατορίας του Αλεξάνδρου, δημιουργείται μια συγκεκριμένη μορφή της ελληνικής γλώσσας με βάση την αττική διάλεκτο, η λεγόμενη *κοινή*, που ήταν ένα κοινό μέσο επικοινωνίας. Σε αντάλλαγμα, οι πολιτισμοί των ανατολικών κρατών επηρεάζουν έντονα την Ελλάδα με αποτέλεσμα να υπάρξει συγκρητισμός και επιρροή της Ανατολής σε πολλούς τομείς και ιδιαιτέρως στη θρησκεία. Πιστεύεται ότι η ελληνιστική περίοδος διήρκεσε από το 323 έως το 31 π.Χ., αλλά η ελληνική επιρροή που υπήρξε στους ρωμαϊκούς χρόνους και στην Ανατολή πέρασε στο βυζαντινό πολιτισμό. (Κατά: Bihalji - Merin, O. και σύν. [επιμ.] (1986). *όπ. αν.*)

³⁴⁰ **Εβδομήκοντα** - μετάφραση της Παλαιάς Διαθήκης από τα εβραϊκά στα ελληνικά από τον 3^ο αιώνα π.Χ.

³⁴¹ **Φίλιππος της Μακεδονίας** (περίπου 382-336 π.Χ.) - πατέρας του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Είναι περισσότερο γνωστός για τη νίκη κατά των Ελλήνων στην Χαϊρώνεια το 338 π.Χ. και την κατάκτηση της Ελλάδας. (Κατά: Bihalji - Merin, O. και σύν. [επιμ.] (1986). *όπ. αν.*)

Μεγάλου Αλεξάνδρου³⁴², αλλά και στη συνεισφορά της βυζαντινής εποχής που σηματοδεύτηκε από την κληρονομιά του Ορθόδοξου Χριστιανισμού.

Αν φαίνεται περίεργο που ο σημερινός ψυχολογικός παράγοντας ενός έθνους βασίζεται στο σύστημα αξιών που διαμορφώθηκε πριν από είκοσι και πλέον αιώνες, για αυτήν την κατάσταση υπάρχει μια απλή εξήγηση και δόθηκε από τον ιστορικό Bernard Lori. Κατά τη διάρκεια μιας λεπτομερούς ανάλυσης του ψυχολογικού φαινομένου του *πρωτοχρονισμού* που βασιλεύει στα Βαλκάνια, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι αυτός αντιπροσωπεύει «μια ασυνήθιστη αντίληψη σύμφωνα με την οποία ένα έθνος, ειδικά όσο παλαιότερο είναι, έχει περισσότερα δικαιώματα στις εθνικές επιθυμίες»³⁴³. Ακριβώς λόγω αυτού του φαινομένου, ο ψυχολογικός παράγοντας της Ελλάδας βασίζεται στον ελληνισμό, ο οποίος της δίνει ιδιαίτερα δικαιώματα χάρη στα ιστορικά επιτεύγματα και της συμβολής του στην ανάπτυξη του ευρωπαϊκού και παγκόσμιου πολιτισμού.

Επιπλέον, όπως αναφέρει και ο περίφημος Ν. Μάρτης: «ο Ελληνισμός και κατά τους χρόνους της δουλείας διατήρησε κατά κάποιον τρόπο τα χαρακτηριστικά μιας συγκροτημένης πολιτείας. Σ' αυτό σημαντικό ρόλο έπαιξαν **η ομιλούμενη γλώσσα, η πολιτιστική παράδοση, η μνήμη της ένδοξης ιστορίας των προγόνων, η παιδεία και κυρίως η θρησκεία. Έτσι όλα μαζί συνέβαλαν στη διαμόρφωση και διατήρηση μιας κοινής εθνικής συνείδησης**»³⁴⁴. Είναι πασίγνωστο ότι οι αρχαίοι Έλληνες επέτυχαν μεγάλα επιτεύγματα στην επιστήμη, την ιατρική, την αρχιτεκτονική, τη φιλοσοφία, τα μαθηματικά, τη γλωσσολογία, τη λογοτεχνία, τις πολιτικές επιστήμες κ.λπ.. Επίσης λόγω του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού εμφανίστηκαν και αναπτύχθηκαν πολλοί μεταγενέστεροι πολιτισμοί. (ρωμαϊκός, βυζαντινός και άλλοι σύγχρονοι ευρωπαϊκοί). Ορισμένοι συγγραφείς τείνουν να υποστηρίζουν ότι κυρίως λόγω του Φιλίππου και του Μεγάλου Αλεξάνδρου η ελληνική πολιτιστική κληρονομιά έχει επιβιώσει μέχρι σήμερα. Θεωρούν ότι αυτή είναι ίσως η μοναδική περίοδος της ελληνικής ιστορίας κατά την οποία το κράτος χαρακτηρίζεται από ενότητα, και όχι διαρκή διαίρεση σε πόλεις, σαντζάκια, δουκάτα και βασιλεία. Δεν πρέπει να λησμονείται ότι μέχρι τότε «οι αρχαίοι Έλληνες προτιμούσαν να αυτοπροσδιορίζονται με βάση την πόλη στην οποία ζούσαν παρά με βάση την παγκοσμίου φήμης ταυτότητα του ελληνικού έθνους»³⁴⁵. Επιπροσθέτως,

---

³⁴² **Μέγας Αλέξανδρος** (356-323 π.Χ.) - Μακεδόνας βασιλιάς την περίοδο από το 336 έως το 323 π.Χ., γιος του Φιλίππου Β', μαθητής του Αριστοτέλη και ο μεγαλύτερος στρατιωτικός ηγέτης του αρχαίου κόσμου. Ολοκλήρωσε την υποταγή της Ελλάδας, που είχε ξεκινήσει ο πατέρας του και το 334 πολέμησε κατά των Περσών. Κατέκτησε την Μικρά Ασία, τη Συρία, την Αίγυπτο, την Περσία και έφτασε στο Ινδό, για να πεθάνει στη Βαβυλώνα. Αυτός ο ασυνήθιστα γενναίος άνθρωπος είναι ένας από τους μεγαλύτερους στρατιωτικούς ηγέτες στον κόσμο. Αποτελεί εκπρόσωπο της μεθοδευμένης στρατηγικής για την εξολόθρευση του εχθρού, ενώ στον τομέα της τακτικής χρησιμοποιούσε τη συνεργασία ιππικού και πεζικού. Υπήρξε ο πρώτος στην ιστορία των πολεμικών δεξιοτήτων που εισήγαγε την έννοια της συστηματικής αρχηγείας του στρατού. Η στρατιωτική του ιδιοφυΐα βασίστηκε σε μια ευρεία γενική κουλτούρα. Σε αυτόν οφείλεται η διάδοση του ελληνικού πολιτισμού στην Ανατολή και υπάρχει ένα τεράστιο λογοτεχνικό έργο για τον ίδιο και τα έργα του. Κατά την περίοδο του Μεσαίωνα, οι ιστορίες για αυτόν διείδυσαν και στην παλιά σέρβικη λογοτεχνία - π.χ. το έργο «Aleksandrida». (Κατά: Ibid.)

³⁴³ Trud, A. Ž. (2013). όπ. αν. (σ. 84)

³⁴⁴ Μάρτης, Ν. Κ. (2007). όπ. αν. (σ. 143)

³⁴⁵ Ζέρβας, Θ. Γ. (2017). *(Re)Creating a National Identity in 19th Century Greece: National Identity, Education and European Perception of Greece / (Επανα)Δημιουργία Εθνικής Ταυτότητας στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα: Εθνική Ταυτότητα, Εκπαίδευση και Ευρωπαϊκή Αντίληψη για την Ελλάδα*. Σικάγο: North Park University. (σ. 2)

κατά την περίοδο αυτή δημιουργείται μια κοινή μορφή της ελληνικής γλώσσας³⁴⁶, προκειμένου να διευκολυνθεί η επικοινωνία. Η σημασία της γλώσσας για τις διαδικασίες ευαισθητοποίησης του εθνικού ανήκειν φαίνεται και από το γεγονός ότι οι αρχαίοι Έλληνες αποκαλούσαν βάρβαρους όλους εκείνους τους λαούς που δεν μιλούσαν αρχαία ελληνικά. Ο ίδιος ο Σ. Χάντινγκτον πιστεύει ότι « οι δεσμοί αίματος, η γλώσσα, η θρησκεία και ο τρόπος ζωής ήταν τα κοινά στοιχεία των Ελλήνων που τους διαφοροποιούσαν από τους Πέρσες και τους άλλους μη Έλληνες»³⁴⁷. Έτσι, το προνομιακό καθεστώς της ελληνικής κληρονομιάς επιτεύχθηκε μέσω της διαδικασίας της γενικής αναγνώρισης των επιτευγμάτων άλλων πολιτισμών και εθνών εκείνης της περιόδου, αλλά και των διαφορών τους σε σχέση με τα ελληνικά. Με τον τρόπο αυτό, δόθηκε η ευκαιρία να ικανοποιηθεί η ανάγκη για τον πολιτιστικό του προσδιορισμό.

Αυτό το φαινόμενο εξηγείται από τη θεωρία των κοινωνικών ταυτοτήτων, που βασίζεται στον κονστρουκτιβισμό³⁴⁸ και αναλύει «τον ρόλο της αυτοαντίληψης του ατόμου στην ομάδα, στις ομαδικές διαδικασίες και στις διαομαδικές σχέσεις»³⁴⁹. Με άλλα λόγια, σύμφωνα με αυτήν, η ταυτότητα ορίζεται ως «η γνώση ενός ατόμου ότι αποτελεί μέρος μιας συγκεκριμένης κατηγορίας ή ομάδας, με την τάση να τονίζονται συνεχώς οι ομοιότητες μεταξύ των μελών της ομάδας και να υπερτονίζονται οι διαφορές από τα μέλη άλλων ομάδων»³⁵⁰. Είναι ακριβώς αυτή η διαδικασία που παρατηρείται στους Έλληνες της ελληνιστικής περιόδου που βρισκόταν σε συνεχή επαφή με τους ανατολικούς λαούς της αυτοκρατορίας του Αλεξάνδρου. Αλλά, κατά τη διαδικασία ταυτοποίησης και της δημιουργίας του συστήματος τους αξιών, οι Έλληνες προχώρησαν ένα βήμα παραπέρα - αναφερόμενοι συνεχώς στις επιτυχίες και στα επιτεύγματα του παρελθόντος τους, ανακήρυξαν τον πολιτισμό τους κανόνα. Η περιφρόνηση σε κάθετι διαφορετικό εξασφάλιζε την υπεροχή του έναντι των άλλων πολιτισμών, αλλά και το συνιστούσε ως το καλύτερο πρότυπο και το αδιαμφισβήτητο υπόδειγμα του παρόντος. Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα προαναφερθέντα, είναι ξεκάθαρο γιατί η ταυτότητα των Ελλήνων ήταν γεμάτη αυτοπεποίθηση, νικηφόρα νοοτροπία και κοινωνικές στάσεις περί του έθνους αυτού ως ανώτερου και αρχοντικού - μεγαλύτερου, ισχυρότερου και πιο πολιτισμένου από τους λαούς τους οποίους κυβερνούσαν και με τους οποίους έρχονταν σε επαφή. Επομένως, μπορεί να δικαιολογηθεί ο ισχυρισμός ότι αυτή ήταν η πρώτη φορά στην ιστορία που ο ελληνισμός είχε την φιλοδοξία και κατάφερε να φτάσει στο επίπεδο της ιδεολογίας.

Τέλος, «σε μια τέτοια διαδικασία πολιτιστικού προσδιορισμού ενός έθνους προκύπτει η ανάγκη διατήρησης και ενίσχυσης της πολιτιστικής του ταυτότητας, αλλά και η επεκτατική προσπάθεια

---

³⁴⁶ **Κοινή** - ένας κοινός, αλλά μη μοναδικός τύπος ομιλίας που είναι κατανοητός σε πολλές περιοχές ομιλίας και, ως εκ τούτου, χρησιμοποιείται ευρύτερα με ορισμένες τοπικές ιδιαιτερότητες. (Κατά: Bihalji - Merin, O. και σύν. [επιμ.] (1986). όπ. αν.)

³⁴⁷ Χάντινγκτον, Σ. Π. (1998). *Η Σύγκρουση των Πολιτισμών και ο Ανασχηματισμός της Παγκόσμιας Τάξης*. Αθήνα: Terzo Books. (σ. 44)

³⁴⁸ «Ο κοινωνικός κονστρουκτιβισμός μελετά τις διαδικασίες μέσω των οποίων οι φορείς (πολιτικοί, έθνη, κράτη) διαμορφώνουν την ταυτότητα τους, αλλάζουν αξιακούς προσανατολισμούς, διαμορφώνουν και μαθαίνουν νέες συμπεριφορές ενώ αποδέχονται ταυτόχρονα νέες ιδέες.» (Κατά: Vučić, S. και Milenković, M. (2014). όπ. αν.)

³⁴⁹ Hogg, M. A. (2006). *Social Identity Theory / Θεωρία Κοινωνικής Ταυτότητας*. Σε: Burke J. P. (2006). *Contemporary Social Psychological Theories / Σύγχρονες Κοινωνικές Ψυχολογικές Θεωρίες*. ΗΠΑ: Stanford University Press. (σ. 111)

³⁵⁰ Vučić, S. και Milenković, M. (2014). όπ. αν. (σ. 432)

μείωσης ή αποκλεισμού πολιτισμών των άλλων λαών προκειμένου να κατακτηθούν ευκολότερα»³⁵¹. Εάν δούμε αυτή την άποψη από την πλευρά του ψυχολογικού παράγοντα, όσον αφορά το πρώτο της μέρος υποδηλώνει έναν από τους βασικούς στόχους του συστήματος αξιών - τη διατήρηση και εδραίωση της ίδιας της ταυτότητας - ενώ όσον αφορά το δεύτερο υποδηλώνει ορισμένους ψυχολογικούς μηχανισμούς, που συμβάλουν στην ανάπτυξη της ιδεολογίας ενός συγκεκριμένου έθνους. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο, μεταξύ άλλων, πιστεύεται ότι ο ελληνισμός ως ψυχολογικός παράγοντας αναπτύχθηκε και στα δύο επίπεδα στην μακρά του ιστορία της ύπαρξής του.

7.2.1. Ο ελληνισμός ως ιδεολογία

Όπως ήδη αναφέρθηκε, ο ελληνισμός έφτασε στο επίπεδο της ιδεολογίας αρκετές φορές στην ιστορία, και η πρώτη φορά ήταν επί Μεγάλου Αλεξάνδρου, όταν ο ψυχολογικός παράγοντας των Ελλήνων ήταν εξαιρετικά ανεπτυγμένος και παγκοσμίως αποδεκτός. Επομένως, δεν ήταν παράξενο που όλοι οι λαοί υπό την κυριαρχία του Αλεξάνδρου χρησιμοποιούσαν την ελληνιστική κοινή διάλεκτο ανεξάρτητα από την εθνική τους ταυτότητα, ενώ κάποιοι στην ανατολική Μεσόγειο, τη Μέση Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική υιοθέτησαν τον ελληνισμό ως δικό τους σύστημα αξιών. «Στην κοσμοπολίτικη αυτοκρατορία του Μεγάλου Αλεξάνδρου οι πολίτες αδιακρίτως καταγωγής, φυλής, γλώσσας, εθνικότητας και θρησκείας, συναγωνίζονταν στην εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και παιδείας και στην αφομοίωση του ελληνικού πνεύματος για να θεωρούνται μορφωμένοι.»³⁵² Είναι σαφές ότι εκείνη την περίοδο τα επιτεύγματα της αρχαίας Ελλάδας μελετήθηκαν και έγιναν άξια σεβασμού έξω από τα σύνορά της - έτσι συχνά υπήρχε άμεση επιρροή μέσω παραδείγματος σε παγκόσμιο επίπεδο κατά τη διάρκεια της ιστορίας.

Δεν πρέπει να λησμονείται ότι κατά την περίοδο μετά το θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου, αυτός ο ψυχολογικός παράγοντας χρησιμοποιήθηκε συχνά για την εφαρμογή ψυχολογικών μηχανισμών σε μακροχρόνιους αγώνες για επικράτηση. Οι ελληνιστές μονάρχες, λοιπόν, ως πρωταρχικό στόχο πολύ συχνά είχαν την υιοθέτηση του ελληνικού πολιτισμού ως επίσημο και κυρίαρχο πολιτισμό των μοναρχιών τους, γιατί έτσι αποκτούσαν κυριαρχία και αναγνώριση στη διεθνή πολιτική σκηνή. Ο καταλληλότερος τρόπος ήταν να στηριχθούν πάνω στο ένδοξο αρχαίο παρελθόν και να αποδείξουν τη συμμετοχή τους σε αυτό. Υποστηρίζεται ότι η εξιστόρηση των υψηλών επιτευγμάτων αυτού του πολιτισμού ήταν εξαιρετικά διαδεδομένη³⁵³ και μεταξύ των Ελλήνων της ελληνιστικής περιόδου. Αυτό ενισχύεται και από το γεγονός ότι κατά τη διδασκαλία των ελληνικών σχολείων εκείνης της εποχής, δίνεται πολύ μεγάλη έμφαση στη μελέτη των «κλασικών»³⁵⁴. Έτσι, κατά τη διάρκεια της εν λόγω περιόδου καθιερώνεται η συνείδηση της ανωτερότητας του αρχαίου

³⁵¹ Kuzmanović, Z. (2008). Koncept helenizma - ideološke implikacije / Η έννοια του ελληνισμού – ιδεολογικές προεκτάσεις. *Επετηρίδα κοινωνικής ιστορίας, αρ. 1-3*. (σ. 73)

³⁵² Μάρτης, Ν. Κ. (2007). *όπ. αν.* (σς. 23-24)

³⁵³ Kartlidž, P. (2007). *Kembridž - Antička Grčka / Κέμπριτζ – Αρχαία Ελλάδα*. Νόβι Σαντ: Stylos Art. (σς. 345-347) και Vebster, T. B. L. (1970). *Helenizam / Ελληνισμός*. Νόβι Σαντ: Bratstvo i jedinstvo. (σ. 7)

³⁵⁴ Maehler, H. (2006). Alexandria, the Mouseion, and Cultural Identity / Η Αλεξάνδρεια, το Μουσείο και η Πολιτιστική Ταυτότητα. Σε: Hirst, A. και Silk, M. [ed.] *Alexandria. Real and Imagined / Η Αλεξάνδρεια. Πραγματική και Φανταστική*. Λονδίνο: Εκδόσεις του Κέντρου Ελληνικών Σπουδών του Βασιλικού Κολεγίου. (σς. 3-4)

ελληνικού πολιτισμού και καθώς ενισχύονται τα υπάρχοντα *κίνητρα αυτοεπιβεβαίωσης και διεθνούς αναγνώρισης*, ενθαρρύνεται και η διατήρηση του *συνδρόμου του πολιτισμικού απαραβίαστου*.

Χάρη στην υπάρχουσα πολιτιστική υπεροχή, ο ελληνισμός για δεύτερη φορά φτάνει σε επίπεδο της ιδεολογίας κατά την Αναγέννηση³⁵⁵. Επειδή εκείνη την περίοδο δεν χρησίμευε για γεωστρατηγικούς προσανατολισμούς, ούτε υπήρχαν ιδεολογικοί ηγέτες που θα ενθάρρυναν την αποδοχή των επιθυμητών αρχών, η επιρροή του ελληνισμού βρισκόταν στα επιστημονικά, καλλιτεχνικά και πολιτιστικά ιδεώδη τα οποία υποστήριζε η Αναγέννηση. Αυτό αποτελεί μια άλλη απόδειξη ότι πρόκειται για ένα σύστημα αξιών που βασίζεται στη συνεισφορά της πολιτιστικής κληρονομιάς. Επομένως, δεν είναι καθόλου περίεργο που στη μεταγενέστερη περίοδο τα σύγχρονα ευρωπαϊκά έθνη βρίσκουν σε αυτήν τη βάση για την οικοδόμηση της δικής τους ταυτότητας. Το φαινόμενο αυτό εξηγείται αναλυτικά από την συγγραφέα Z. Kuzmanović: «Η εξέταση της διαδικασίας θεοποίησης και μνημειοποίησης της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς κατά την ελληνιστική περίοδο, ως συγκεκριμένη και ιστορικά ενσωματωμένη αφομοίωση του ελληνικού πολιτισμού, υποδηλώνει ότι η ελληνιστική εξιστόρηση των अपαράμιλλων επιτευγμάτων του ελληνικού πολιτισμού, πολλούς αιώνες αργότερα, κατά τη σύγχρονη εποχή, χρησίμευσε ως λογοτεχνική / ιδεολογική βάση του σύγχρονου ευρωπαϊκού ιμπεριαλισμού, αλλά και πολλών άλλων πολιτικών ισχύος»³⁵⁶.

Έτσι, η τρίτη φορά στην ιστορία, κατά την οποία ο ελληνισμός λαμβάνει ιδεολογική μορφή στη σύγχρονη εποχή, είναι όταν οι ευρωπαϊκές χώρες του προσδίδουν τα χαρακτηριστικά του ιμπεριαλισμού θεωρώντας τον ως μια από τις ισχυρότερες πολιτιστικές και πολιτικές κληρονομίες. Επειδή ο ιμπεριαλισμός περιγράφηκε ως μια πολιτική που «παρακινεί ή νομιμοποιεί τις πρακτικές επεκτατικής κυριαρχίας μιας κοινωνίας πάνω στην άλλη»³⁵⁷, αναμενόταν ότι οι συζητήσεις γι' αυτόν θα περιορίζονταν σε ζητήματα πολιτικών αποφάσεων και οικονομικών νόμων. Ωστόσο, ο E. Σαϊντ εισήγαγε την έννοια του πολιτισμού του ιμπεριαλισμού, επειδή πίστευε ότι ο προνομιακός ρόλος του πολιτισμού (και ειδικότερα η διαχρονική, αναμφισβήτητη αξία ελληνική κληρονομιά που αποκτά τεράστια σημασία και διαφυλάσσεται κατά την ελληνιστική περίοδο) επηρέασε

³⁵⁵ **Αναγέννηση** - ιστορική περίοδος από τα μέσα του 14^{ου} έως τις αρχές του 16^{ου} αιώνα, που σχετίζεται κυρίως με την Ιταλία. Περίοδος κατά την οποία σημειώθηκε σημαντική ανανέωση της επιστήμης, της φιλοσοφίας και την τέχνης σύμφωνα με αρχαία πρότυπα. Επειδή οι ιστορικοί θεωρούν ότι αυτή η εποχή είναι μια αναβίωση της ευρωπαϊκής τέχνης με βάση τον αρχαίο πολιτισμό, της δόθηκε ένα όνομα που στα γαλλικά σημαίνει ακριβώς αυτό - ανανέωση, ευημερία, αναβίωση. Ωστόσο, η εμφάνιση και ο χαρακτήρας της είναι πολύ πιο σύνθετοι. Δημιουργήθηκε σε συγκεκριμένες συνθήκες κοινωνικής ζωής, με κύρια χαρακτηριστικά την ανάπτυξη των πόλεων, τη βιοτεχνία και το εμπόριο, την επικράτηση της ανεξιθρησκείας, την αφύπνιση της επιστήμης, την ορθολογιστική και κριτική κοσμοθεωρία. Υπό την επίδραση όλων αυτών, προέκυψε μια νέα θεώρηση του κόσμου, ώστε με τον καιρό οι καλλιτέχνες της Αναγέννησης βρέθηκαν στον ίδιο δρόμο με τους αρχαίους Έλληνες και Ρωμαίους, των οποίων την εμπειρία χρησιμοποίησαν εκτενώς. (Κατά: Bihalji - Merin, O. και σύν. [επιμ.] (1986). όπ. αν.)

³⁵⁶ Kuzmanović, Z. (2008). όπ. αν. (σ. 57)

³⁵⁷ Dietler, M. (2005). The Archaeology of Colonization and the Colonization of Archaeology - Theoretical Challenges from an Ancient Mediterranean Colonial Encounter / Η Αρχαιολογία του Αποικισμού και ο Αποικισμός της Αρχαιολογίας – Θεωρητικές Προκλήσεις από μια Αρχαία Μεσογειακή Αποικιακή Συντήρηση. Σε: Stein, G. J. [επιμ.] (2005). *The Archaeology of Colonial Encounters - Comparative Perspectives / Η Αρχαιολογία των Αποικιακών Συναντήσεων – Συγκριτικές Προοπτικές*. Santa Fe: SAR Press. (σ. 53)

σημαντικά τη δημιουργία των αυτοκρατορικών απόψεων, αναφορών και εμπειριών και πρέπει να εξεταστεί ως μια ουσιαστική πτυχή της ιμπεριαλιστικής διαδικασίας. Κατά τον ίδιο, η εξέταση αυτή συνεπάγεται «την ανακάλυψη των τρόπων με τους οποίους -μέσα από προδιαθέσεις, αυθεντίες, αναγνωρίσιμους πολιτισμικούς σχηματισμούς, συνεχούς εδραίωσης της εκπαίδευσης, της λογοτεχνίας και των εικαστικών τεχνών- ένα νέο επίπεδο - το επίπεδο του εθνικού πολιτισμού»³⁵⁸. Επομένως, είναι απολύτως κατανοητό ότι οι ευρωπαϊκές χώρες δικαιολόγησαν την μοναρχική τους πολιτική εκτός της ευρωπαϊκής ηπείρου μέσω των κύριων επιτευγμάτων του αρχαίου πολιτισμού. « Υιοθέτησαν την ελληνική πολιτιστική υπεροχή και τις ρωμαϊκές κρατικές και διοικητικές δεξιότητες σαν πολιτιστική τους κληρονομιά. Ενώ η ταυτόχρονη συγκρότηση εθνικών κρατών στην Ευρώπη συνοδεύτηκε από την «κατασκευή» παραδόσεων των οποίων η προέλευση επεδίωκε να αναφερθεί άμεσα ή να συνδεθεί με την ελληνική και τη ρωμαϊκή κληρονομιά [αυτά τα δύο τελείως διαφορετικά μοντέλα κοινωνιών κυριάρχησαν στη σύγχρονη ευρωπαϊκή ιστορία και αμφότερα στήριζαν τις πολιτικές της εξουσίας τους στην αναφορά της κληρονομιάς του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού]»³⁵⁹. Έτσι, οι Γάλλοι διανοούμενοι του 18^{ου} αιώνα επένδυσαν στο ρωμαϊκό παρελθόν θέλοντας να βασίσουν τον ψυχολογικό τους παράγοντα στην ιδέα του ρεπουμπλικανισμού, ενώ οι Γερμανοί ανακάλυψαν τη «χρυσή εποχή» της Ελλάδας και την επικαλέστηκαν θεωρώντας την ανώτερο πολιτισμό από την παρακμιακή Ρώμη³⁶⁰.

Ο Γερμανός ιστορικός Γιόχαν Γκούσταφ Ντρώζεν³⁶¹ (γερμ. *Johann Gustav Droysen*) ήταν ο πρώτος που το 1833 επικέντρωσε την προσοχή της επιστημονικής κοινότητας στον ελληνισμό³⁶² με το έργο του «Ιστορία του Μεγάλου Αλέξανδρου». Σε αυτό παρουσίαζε την ελληνιστική εποχή ως μια ένδοξη περίοδο του ελληνικού παρελθόντος, αλλά και τον Αλέξανδρο, ως ένα μεγάλο στρατιωτικό ηγέτη, ενοποιητή και κληρονόμο του ελληνικού πολιτισμού, προορισμένο να ξεκινήσει αυτή τη νέα, σημαντική εποχή. Με την ευκαιρία αυτή, αναφέρεται στη διδασκαλία του

---

³⁵⁸ Said, E. (2002). *Kultura i imperijalizam / Πολιτισμός και ιμπεριαλισμός*. Βελιγράδι: Časopis Beogradski krug. (σ. 95)

³⁵⁹ Kuzmanović, Z. (2008). *όπ. αν.* (σ. 58)

³⁶⁰ Κατά: Morris, I. [επιμ.] (1994). *Classical Greece: ancient histories and modern archeologies / Κλασική Ελλάδα: αρχαίες ιστορίες και σύγχρονες αρχαιολογίες*. Νέα Υόρκη: Cambridge University Press. (σ. 16-17)

³⁶¹ **Γιόχαν Γκούσταφ Ντρώζεν** (1808-1884) – Γερμανός ιστορικός, βουλευτής της Εθνοσυνέλευσης στην Φρανκφούρτη από το 1848 και γραμματέας στη συνταγματική της επιτροπή. Ήταν γνωστός για το ότι υποστήριζε στις πολιτικές του δραστηριότητες την υπεροχή της Πρωσίας. Επιπλέον, τον θυμούνται για τη δημιουργία του όρου «Ελληνισμός», τον οποίο ανέφερε για πρώτη φορά στο έργο το «Η Ιστορία του Ελληνισμού», αλλά και για το γεγονός ότι υπήρξε δάσκαλος του μεγάλου Γερμανού συνθέτη Φέλιξ Μέντελσον Μπαρτόλντι. Ήταν μέλος πολλών Ακαδημιών, της Βασιλικής Σαξονικής Εταιρείας Επιστημών και της Ακαδημίας Βερολίνου–Βρανδεμβούργου. Μερικά από τα πιο διάσημα του έργα είναι «Ιστορία του Μεγάλου Αλέξανδρου», «Ιστορία της Πρωσικής Πολιτικής», «Πρόχειρο Ιστορίας» και άλλα.

³⁶² Στα έργα του με τον όρο ελληνισμό εννοούσε χρονικά την εποχή της αρχαιότητας μετά τις κατακτήσεις του Αλεξάνδρου. Κύριο χαρακτηριστικό του ελληνισμού ήταν η συγχώνευση του ελληνικού πολιτισμού με τους πολιτισμούς των αρχαίων ανατολικών λαών σε έναν νέο «ελληνιστικό πολιτισμό». (Κατά: Alcock, S. (1994). *Breaking up the Hellenistic world: survey and society / Διάλυση του ελληνιστικού κόσμου: έρευνα και κοινωνία*. Σε: Morris, I. [ed.] (1994). *όπ. αν.* p. 171). Αυτός ο όρος, ο όρος του ελληνισμού αποτελεί βασική έννοια που ορίζεται στους Εβδομήκοντα, αλλά και αναφέρεται στην Καινή Διαθήκη - η ονομασία «ελληνιστές» αντιπροσωπεύει τους Εβραίους που έχουν αποδεχτεί την ελληνική γλώσσα και έθιμα. (Για περισσότερες πληροφορίες: Papazoglu, F. (1972). *Istorija Helenizma. Epoha Aleksandra Velikog / Ιστορία το Ελληνισμού. Η εποχή του Μεγάλου Αλέξανδρου*. Βελιγράδι: Naučna knjiga. (σ. 8))

Χέγκελ περί της ιστορίας ως διαδικασίας ανάπτυξης ενός «παγκόσμιου πνεύματος» με τη μορφή ενός ήρωα που ενσαρκώνει αυτό το πνεύμα - του Μεγάλου Αλεξάνδρου³⁶³. Μάλιστα, αυτή η προσέγγιση ήταν απολύτως δικαιολογημένη αν λάβουμε υπόψη την τότε γεωπολιτική κατάσταση στη Γερμανία, η οποία επεδίωκε σθεναρά την εθνική ενοποίηση. Η μελέτη του ελληνισμού πολιτισμού από τον Ντρώζεν, όπως και η ταύτιση της Μακεδονίας του Αλεξάνδρου με την Πρωσία αντιμετωπίστηκαν ευνοϊκά. Ο ίδιος πίστευε ότι η Πρωσία ήταν προορισμένη να υλοποιήσει πολιτικές φιλοδοξίες ανάλογες με νίκη του Φιλίππου στην Χαιρώνεια που έφερε την εθνική ενοποίηση στην Ελλάδα³⁶⁴. Κατά αυτό τον τρόπο ο Ντρώζεν έθεσε τη δυνητική βάση του συστήματος αξιών της Γερμανίας, τη δεκαετία του 1840. Επομένως μπορεί να υποστηριχθεί ότι εκείνη την εποχή ο ψυχολογικός παράγοντας της Ελλάδας για πρώτη φορά έλαβε ένα σύγχρονο ιδεολογικό όνομα και ήταν επίσημα αναγνωρισμένος στη διεθνή γεωπολιτική σκηνή.

Με την πάροδο του χρόνου, αυτή η ιδεολογία γίνεται τόσο ισχυρή, που κατά τον 19^ο αιώνα το φιλελληνικό κίνημα γίνεται γνωστό στον κάθε ελάχιστο μορφωμένο άνθρωπο³⁶⁵. Έτσι, το εν λόγω κίνημα εισήλθε σε Μουσεία, Λύκεια, Ακαδημίες Καλών Τεχνών και ευρωπαϊκά Πανεπιστήμια, γεγονός που κατέστησε αυτόν τον ψυχολογικό παράγοντα καθολικό και προσιτό στον ευρύτερο ευρωπαϊκό πληθυσμό. Όσον αφορά τα υλικά απομεινάρια του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού και άλλοι λαοί της Ευρώπης τα διεκδίκησαν, με στόχο να εμπλουτίσουν τα Μουσεία τους και να επιδείξουν τις επεκτατικές τους ικανότητες, οι οποίες βασίζονταν στην οιονεί ελληνική καταγωγή –πολιτισμική τους υπόσταση. Έτσι με βάση την κληρονομιά του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού, καθιερώθηκε η ιδέα της ευρωπαϊκής πολιτιστικής υπεροχής έναντι του υπόλοιπου κόσμου. Κάθε σύγχρονη χώρα αυτής της ηπείρου αισθανόταν ως περήφανη κληρονόμος που είχε αποστολή τον «εκπολιτισμό» των διάφορων «βαρβάρων» και με αυτόν τον τρόπο δικαιολογούσε τις ιμπεριαλιστικές της πρακτικές. Ως εκ τούτου, ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός άρχισε να θεωρείται η «παιδική ηλικία της Ευρώπης»³⁶⁶, κάτι που οδήγησε στο γεγονός ότι «η Ελλάδα αποδείχθηκε τελικά μια παγκόσμια παρά εθνική κληρονομιά»³⁶⁷.

7.2.2. Πρωτότυπο σύστημα αξιών των Ελλήνων

Η περίοδος της βασιλείας του Μεγάλου Αλεξάνδρου ήταν κρίσιμη για την οικοδόμηση του ψυχολογικού παράγοντα των Ελλήνων, επειδή «η κύρια σημασία αυτής της εποχής έγκειται στη μεταβατική φύση της, στην επικείμενη αναγκαία πολιτιστική συγχώνευση ελληνικών και ανατολίτικων στοιχείων που δημιούργησε την μετέπειτα εποχή του Χριστιανισμού»³⁶⁸. Μάλιστα,

³⁶³ Hartog, F. (2001). *Memories of Odysseus - Frontier Tales from Ancient Greece / Αναμνήσεις του Οδυσσέα – Ιστορίες συνόρων από την αρχαία Ελλάδα*. Σικάγο: Τύπος του Πανεπιστημίου Σικάγο. (σ. 158)

³⁶⁴ Για περισσότερες πληροφορίες: Papazoglu, F. (1972). *όπ. αν.* (σ. 17)

³⁶⁵ Dietler, M. (2005). *όπ. αν.* (σς. 38-39)

³⁶⁶ Κατά: Shanks, M. (1996). *Classical Archeology of Greece / Κλασική Αρχαιολογία Ελλάδος*. Λονδίνο: Routledge. (σ. 85)

³⁶⁷ *Ibid.*, σ. 82

³⁶⁸ Kuzmanović, Z. (2008). *όπ. αν.* (σ. 63), και κατά: Alcock, S. (1994) *όπ. αν.* (σ. 171)

η τελευταία φυσική και αυτοτελής διαδικασία ολοκλήρωσης του ελληνικού συστήματος αξιών έγινε ακριβώς κατά τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία και κατά την αποδοχή της Ορθοδοξίας.

Πολλοί δυτικοί ιστορικοί επηρεασμένοι από αρνητικές στάσεις κατά της Ανατολής και ό,τι αυτή αντιπροσωπεύει, θεωρούν την βυζαντινή περίοδο μια εποχή πνευματικής παρακμής και σκότους του Μεσαίωνα. Ωστόσο, ο συγγραφέας Χ. Γιανναράς διαφωνεί και δηλώνει ότι την περίοδο αυτή η ελληνική κυριαρχία στην Ανατολή ήταν απόλυτη και ότι πρόκειται για μια εποχή μεγάλης πνευματικής ανάπτυξης. Ο ίδιος μάλιστα επιμένει ότι εκεί ακριβώς βρίσκεται η καταγωγή της ελληνικής εθνικής ταυτότητας³⁶⁹, και αυτό γιατί, όχι μόνο συνεχίστηκε η μίμηση της πολιτιστικής κληρονομιάς της αρχαιότητας κατά την εν λόγω περίοδο, αλλά και γιατί προσαρμόστηκε στην εμφάνιση και στις ανάγκες του Χριστιανισμού. Επιπλέον, τονίζει ότι στην εποχή αποδοχής αυτής της θρησκείας από τις ελληνικές αποικίες, η χριστιανική εκκλησία ήταν ήδη καλά οργανωμένη και εδραιωμένη ως θρησκευτικο-πολιτικός οργανισμός. Επομένως, δεν είναι παράξενο, που ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος³⁷⁰ πίστευε ότι αυτή η θρησκεία θα του επέτρεπε την απόλυτη εξουσία, γιατί τότε ο αυτοκράτορας θεωρούνταν διαμεσολαβητής μεταξύ Θεού και ανθρώπου και η μοναρχία ιδανική μορφή διακυβέρνησης. Ωστόσο, η πληρέστερη και η σημαντικότερη θεωρητική διατύπωση της χριστιανικής διδασκαλίας εκείνης της εποχής βρίσκεται στο περίφημο έργο του Ευσεβίου³⁷¹ – Ομιλίες. Ο συγγραφέας αυτός μπόρεσε να προσαρμόσει απόλυτα το αρχαίο ελληνικό όραμα, καθώς και την ελληνιστική αντίληψη της θείας εξουσίας σε μια ενότητα θέτοντας έτσι τα θεμέλια για την ανάπτυξη της σημερινής μορφής του ψυχολογικού παράγοντα της Ελλάδας. Τέλος, η ιδιαίτερη πολιτιστική φυσιογνωμία των Ελλήνων φαίνεται και από το γεγονός

³⁶⁹ Γιαννάρας, Χ. (2005). *Ορθοδοξία και Δύση στη Νεώτερη Ελλάδα*. Αθήνα: Δόμος. (σς. 26-27)

³⁷⁰ **Μέγας Κωνσταντίνος Α'** (περ. 280 – 337) - Ρωμαίος αυτοκράτορας, γεννημένος στη Νις (σημερινή Σερβία), πόλη γνωστή με το αρχαίο όνομα Ναϊσός. Ανακηρύχθηκε αυτοκράτορας από τους Ρωμαίους Λεγεωνάριους στη Βρετανία το 306. Με από μια σειρά συγκρούσεων νίκησε τον αντίπαλό του και κυβέρνησε τα δυτικά μέρη της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Με τον Λικίνιο, τον αυτοκράτορα της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, υπέγραψε το Διάταγμα των Μεδιολάνων, το 313, το οποίο διάταγμα έδωσε ελευθερία πίστης στους χριστιανούς. Μετά την τελική νίκη επί του Λικίνιου (324), συνέχισε να κυβερνά μόνος του τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, μέχρι το θάνατό του. Ήταν ο πρώτος Ρωμαίος αυτοκράτορας, που αναζήτησε υποστήριξη στη χριστιανική εκκλησία για να ενισχύσει την εξουσία του αλλά και για να βελτιώσει το δουλοκτητικό σύστημα της αυτοκρατορίας. Έτσι έδωσε στην εκκλησία πολλά προνόμια και τη βοήθησε κατά της αίρεσης του Αρειανισμού, στην Α' Οικουμενική Σύνοδο, στη Νίκαια (325). Δεν έχει εξακριβωθεί με αξιοπιστία, αν αποδέχτηκε τον Χριστιανισμό, αν και η Εκκλησία τον ανακήρυξε άγιο. Τα σημαντικότερα έργα του ήταν: η ίδρυση της νέας πρωτεύουσας στα ανατολικά, το 330 – της Κωνσταντινούπολης – και το διάταγμα το 332 με το οποίο απαγόρευσε στους αποίκους να εγκαταλείψουν τη χώρα υπό την απειλή των αλυσίδων και της υποδούλωσης – με αυτό το δέσιμο των αποίκων με τη γη προοιωνίζεται η μετέπειτα εμφάνιση της δουλοπαροικίας. (Κατά: Bihalji - Merin, O. και σύν. [επιμ.] (1986). όπ. αν.)

³⁷¹ **Ευσέβιος Καισαρείας** (περίπου 275-339) – Χριστιανός ιστορικός, φιλόλογος, Λόγιος και Απολογητής. Επίσκοπος Καισαρείας από το 311 και σύμμαχος του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου μετά την ήττα του Λικίνιου. Συνέλεξε στοιχεία και έγγραφα σχετικά με τους χριστιανικούς θεσμούς, τα γεγονότα, τους συγγραφείς, τους μάρτυρες της πρώτης χριστιανικής εκκλησίας. Χάρη σε αυτόν έχει διατηρηθεί το σημαντικότερο ιστορικό υλικό για τον πρώιμο Χριστιανισμό. Επίσης έχουν διατηρηθεί ημερομηνίες σημαντικές για την ιερή και μη ιστορία. Διατύπωσε την προσωπική του αντίληψη για την ιστορία του κόσμου και της Εκκλησίας, παρουσιάζοντας την προσωπικότητα του αυτοκράτορα και τον αυτοκρατορικό θεσμό ως επίγεια αντανάκλαση της επουράνιας βασιλείας. Παρουσίασε τις ρίζες των μη χριστιανικών θρησκειών και απέδειξε ότι οι χριστιανοί δικαίως προτιμούν τον Ιουδαϊσμό έναντι του παγανισμού, αλλά και ότι η Παλαιά Διαθήκη είναι πηγή για την ελληνική φιλοσοφία. Το 315 μας έδωσε τα πρώτα στοιχεία για τον εκχριστιανισμό του Κωνσταντίνου στο έργο του η «Ιστορία της Εκκλησίας», ενώ το βιογραφικό έργο «Βίος του Κωνσταντίνου» το ολοκλήρωσε λίγο πριν το θάνατό του (το 339).

ότι ήταν ο πρώτος μη σημιτικός λαός στον οποίο η Ορθοδοξία εξαπλώθηκε με αστραπιαία ταχύτητα. Επίσης στη συνέχεια οι Έλληνες πρωτοστατούν στην περαιτέρω εξάπλωση της μετά τον θάνατο των πρώτων Αποστόλων. Σ αυτό το σημείο πρέπει να επισημανθεί ότι η ελληνική γλώσσα στη συνέχεια, γίνεται η επίσημη γλώσσα της επικοινωνίας των χριστιανών.

Λόγω όλων των παραπάνω, αναμενόταν ότι η πτώση του Βυζαντίου, του φυσικού κληρονόμου της ελληνιστικής περιόδου, που ήταν ο σημαντικότερος υπέρμαχος της χριστιανικής πίστης θα έθετε σε αμφισβήτηση το σύστημα αξιών του ελληνικού έθνους. Έτσι, λοιπόν η πτώση και το γεγονός ότι το ελληνικό έθνος βρέθηκε υπό την κυριαρχία απάνθρωπων μουλσουλμάνων κατακτητών αυτό από μόνο του σήμαινε δυσκολίες στη διατήρηση της πολιτιστικής και εθνικής ταυτότητας του. Προσθέστε σε αυτό την πληροφορία ότι «η κατάκτηση διήρκεσε για αρκετούς αιώνες και ότι σιγά-σιγά τα αρχαία ελληνικά χαρακτηριστικά άρχισαν να ξεθωριάζουν στο μυαλό των ανθρώπων, όπως επίσης ότι η Τουρκία με πολλούς τρόπους προσπάθησε συνειδητά και σκόπιμα να γίνει αυτή την απομάκρυνση – είναι θαύμα που η κρίση ταυτότητας δεν είχε μεγαλύτερες και εκτεταμένες συνέπειες για όλους τους Έλληνες»³⁷². Επί τουρκοκρατίας, η εμφάνιση της κρίσης ταυτότητας ήταν αναπόφευκτη, αλλά και απολύτως δικαιολογημένη από τα γεωπολιτικά γεγονότα και τις συνθήκες διαβίωσης των ανθρώπων υπό την τότε κατοχή. Ωστόσο, αυτή δεν δημιουργήθηκε αμέσως και με τη μία, αλλά προκαλούνταν και χιζόταν συστηματικά μέσω ψυχολογικών παραγόντων. Βέβαια ο ευκολότερος τρόπος για να επιτευχθεί κρίση ταυτότητας ενός λαού είναι να αμφισβητούνται οι εθνικές αξίες του και το δομημένο σύστημα αξιών του³⁷³. Όταν αυτό πραγματοποιηθεί με επιτυχία, τότε η τάση του λαού για την ικανοποίηση νέων επιθυμιών (π.χ. για ανεξαρτησία, αναγνώριση ή απόκτηση) αφήνει κατάλληλο χώρο για την εφαρμογή μηχανισμών εκφοβισμού και χειραγώγησης. Σε τόσο δύσκολους χρόνους, το μόνο που ωφέλησε τους Έλληνες ήταν η οργανωτική δομή της Αυτοκρατορίας, δηλαδή η διαίρεση της μιλλέτ³⁷⁴. Χάρη στο γεγονός ότι ο Οθωμανικός λαός, που ήταν νομαδικός, μετά τις κατακτήσεις του είχε υπό την κατοχή του ένα μεγάλο αριθμό λαών που ανήκε σε διαφορετικές θρησκείες και επειδή έπρεπε να κυβερνηθούν με τον καλύτερο τρόπο, πάρθηκε η απόφαση να χωριστεί ο πληθυσμος σε μικρότερες κοινότητες με βάση το θρησκευτικό ανήκειν και όχι την εθνικότητά τους. Έτσι το ορθόδοξο μιλλέτ έγινε το δεύτερο μεγαλύτερο στην Αυτοκρατορία, αμέσως μετά το μουσουλμανικό. Από τη σημερινή σκοπιά, αυτή η προσέγγιση αποτέλεσε μια θετική συγκυρία για τους τουρκοκρατούμενους Έλληνες, γιατί κατάφεραν να διατηρήσουν τη χριστιανική ταυτότητά τους σε εκείνους τους δύσκολους καιρούς. Και όχι μόνον αυτό, επιπλέον το σύνδρομο της αρχαίας ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς διατηρήθηκε στο λαϊκό υποσυνείδητο, λόγω «κάποιου είδους υπεροχής

³⁷² Nemes, M. P. / Νέμετς, Μ. Π. (2021). Η γεωστρατηγική της απελευθέρωσης των Ελλήνων και ο ρόλος των Σέρβων σε αυτήν. *Singilogos - επιστημονικό περιοδικό της Πανεπιστημίου Singidunum*. (σ. 207)

³⁷³ Για περισσότερες πληροφορίες: Nemes, M. P. / Νέμετς, Μ. Π. (2020). Ο ψυχολογικός παράγοντας στη γεωπολιτική ανάληψη και η δημιουργία κατάλληλης (γεω)στρατηγικής. *Διάλογος «Σπουδές στη Θεολογία» Επιστημονική επιθεώρηση του μεταπτυχιακού προγράμματος «Σπουδές στη Ορθόδοξη Θεολογία», τόμος ΙΑ' /2020*. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. (σς. 301-328)

³⁷⁴ **Μιλλέτ** – σύστημα διακυβέρνησης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, με επικεφαλής τις θρησκευτικές αρχές της κοινότητας, σύστημα τοπικής αυτοδιοίκησης.

έναντι των άλλων λαών της Αυτοκρατορίας ένεκα της θετικής στάσης τόσο των θρησκευτικών όσο και των πολιτικών ηγετών»³⁷⁵.

Αυτή η αίσθηση ανωτερότητας ήταν απολύτως δικαιολογημένη. Πρώτον, το προαναφερθέν ορθόδοξο μιλλέτ, οι Τούρκοι πάντα το ονόμαζαν ελληνικό, ενώ ανήκαν σ' αυτό όλοι οι Ορθόδοξοι Χριστιανοί της Αυτοκρατορίας (Σέρβοι, Βούλγαροι, Βλάχοι, Αλβανοί και Άραβες). Δεύτερον, η Εκκλησία είχε εξουσία και προνόμια που ήταν «ευρύτερα υπό των Οθωμανών σουλτάνων παρά υπό των Βυζαντινών αυτοκρατόρων»³⁷⁶. Επιπλέον τη θέση του Οικουμενικού Πατριάρχη πάντοτε την κατείχαν Έλληνες. Επιπροσθέτως, η ελληνική επιρροή στην Κωνσταντινούπολη ήταν τεράστια και μακροχρόνια, ιδιαίτερα λόγω της αξιοζήλευτης θέσης των Φαναριωτών στο πολιτικό και οικονομικό σύστημα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η επιχειρηματική αστική τάξη είχε τέτοια επιρροή που οι εκπρόσωποι της συμμετείχαν ακόμη και στην εκλογή της εκκλησιαστικής διοίκησης και του Πατριάρχη. Η θέση της ελληνικής «αριστοκρατίας» ήταν τόσο ευνοϊκή που μερικές φορές «εξομοίωναν τα συμφέροντά της με τη διατήρηση της ακεραιότητας της αυτοκρατορίας και ελάχιστοι από αυτούς συμμετείχαν ενεργά στον αγώνα για ανεξαρτησία»³⁷⁷, πράγμα απολύτως κατανοητό αν λάβουμε ύποψη το γεγονός ότι «η εν λόγω τάξη με αυτόν τον τρόπο ικανοποιούσε το κίνητρο της για απόκτηση όπως επίσης στήριζε την ύπαρξη της και τον αξιοζήλευτο ρόλο που είχε στο νεοδημιουργημένο περιβάλλον»³⁷⁸. Έτσι, λοιπόν, η επίγνωση ότι αυτό το έθνος ήταν πολιτισμικά και οικονομικά το πιο προηγμένο από όλα τα άλλα βαλκανικά, ορθόδοξα έθνη που ήταν υπό την κυριαρχία των Οθωμανών, δεν υπήρχε μόνο μέσα στο ίδιο το έθνος, αλλά και στη συνείδηση του κατακτητή του – κάτι που σαφώς μιλάει για την ύπαρξη του ψυχολογικού παράγοντα και τη σποραδική, αλλά αναπόφευκτη εκδήλωσή του.

Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι το μεγάλο πλεονέκτημα των Ελλήνων ως προς την ανοικοδόμηση του ψυχολογικού παράγοντα φάνηκε «στο κλίμα εμπιστοσύνης που υπήρχε στους Οθωμανούς. Μέσω της θετικής επιρροής που ασκούσαν αλλά και της καλής φήμης που είχαν οι Φαναριώτικες οικογένειες, οι Έλληνες έμποροι και εφοπλιστές είχαν στην εξαιρετική θέση και η εμπορική τάξη δημιούργησε ένα εξαιρετικά ισχυρό δίκτυο αποικιών σε όλη την Ευρώπη»³⁷⁹. Μερικές από τις μεγαλύτερες αποικίες εκείνης της εποχής βρίσκονταν στο Άμστερνταμ, τη Βιέννη, το Μπρασόβ στην Τρανσυλβανία, το Λονδίνο, το Μίσκολτς στην Ουγγαρία και την Οδησό, ενώ η Θεσσαλονίκη, η Σμύρνη και η Τραπεζούντα απολάμβαναν προνομιούχο καθεστώς λόγω ότι ήταν από τα μεγαλύτερα ελληνικά λιμάνια στο έδαφος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Μετά την απαγόρευση της επιχειρηματικής δραστηριότητας μεταξύ μουσουλμάνων εμπόρων και χριστιανών «απίστων»³⁸⁰, οι Έλληνες έμποροι έγιναν ένας εξαιρετικά σημαντικός κρίκος με τη μορφή διαμεσολαβητών ανάμεσα στα χριστιανικά κράτη της Δύσης και της Κωνσταντινούπολης, δηλαδή ανάμεσα στις αγορές της Δυτικής Ευρώπης και της Μέσης Ανατολής. Χάρη σε αυτή την

³⁷⁵ Nemeč, M. P. / Νέμετς, Μ. Π. (2021). *όπ. αν.* (σ. 208)

³⁷⁶ Klog, R. (2000). *Istorija Grčke novog doba / Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας*. Βελιγράδι: Clío. (σ. 14)

³⁷⁷ *Ibid.*, σ. 27

³⁷⁸ Nemeč, M. P. / Νέμετς, Μ. Π. (2021). *όπ. αν.* (σ. 208)

³⁷⁹ *Ibid.*, σ. 209

³⁸⁰ Για περισσότερες πληροφορίες: Proroković, D. (2018). *όπ. αν.* (σ. 673)

κατάσταση, «Έλληνες και εξελληνισμένοι έμποροι εξασφάλισαν σταδιακά πρωταγωνιστικό ρόλο στην εμπορική ζωή της Αυτοκρατορίας εξάγοντας πρώτες ύλες και εισάγοντας τελικά δυτικά προϊόντα και αποικιακά αγαθά, με αποτέλεσμα η ελληνική γλώσσα να γίνει η Lingua Franca του βαλκανικού εμπορίου»³⁸¹. Αξίζει να σημειωθεί ότι αργότερα, την περίοδο 1900-1912, αυτό το δίκτυο και η ελληνική επιρροή εξαπλώνονται και στην Αυστραλία και τις Ηνωμένες Πολιτείες λόγω των μεγάλων πληθυσμιακών μεταναστεύσεων που προκλήθηκαν από την οικονομική κρίση. Επιπλέον, οι Έλληνες κατάφεραν να σχηματίσουν μια αριστοκρατική εφοπλιστική αριστοκρατία με σημαντική επιρροή, η οποία απέκτησε τεράστιο πλούτο της κατά τη διάρκεια του Ηπειρωτικού αποκλεισμού³⁸². Ωστόσο, με την κατάργηση της δουλοπαροικίας, το δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα και τη γενική στρατιωτική, εδαφική και οικονομική αποδυνάμωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, κορυφώθηκε το καθεστώς της τάξης των εφοπλιστών. Δεδομένου ότι εκείνη την περίοδο δόθηκε η ευκαιρία στους Έλληνες ναυτικούς να πλέουν με ρώσικη σημαία³⁸³, η επαφή με την χώρα αυτή, την κύρια εκπρόσωπο της Ορθοδοξίας κατά τη διάρκεια του μουσουλμανικού ζυγού, ήταν ένας εξαιρετικά ισχυρός και επιτυχώς εφαρμοσμένος ψυχολογικός μηχανισμός. Σιγά σιγά δημιουργήθηκε στη συνείδηση των ανθρώπων η ιδέα ότι αυτή η συνεργασία αντιπροσώπευε μια μορφή απελευθέρωσης και οικονομικής ανεξαρτησίας από την αδιάστακτη οθωμανική φορολογία. Με αυτόν τον τρόπο ενισχύθηκαν τα κίνητρα για ανεξαρτησία, ελευθερία και αυτοεπιβεβαίωση. Από ψυχολογική άποψη, μπορεί ελεύθερα να υποστηριχθεί ότι αυτό αποτέλεσε το αρχικό έναυσμα της σκέψης για την έναρξη του αγώνα εναντίον των κατακτητών.

Αν και οι περισσότεροι έμποροι και εφοπλιστές δεν έδειξαν κανένα ενδιαφέρον για την απελευθέρωση και την εθνική υπόθεση, η έμμεση συνεισφορά τους ήταν καθοριστική. «Αυτή η επιχειρηματική ανώτερη τάξη που ήταν διασκορπισμένη, παρείχε την υλική βάση για την πνευματική αναβίωση και αποτέλεσε το κλειδί για την δημιουργία **μιας νέας ελληνικής ταυτότητας με την στενότερη έννοια του όρου ελληνικής. Η νέα ταυτότητα διαφοροποιούνταν ως προς την προηγούμενη ταυτότητα η οποία είχε ευρύτερη έννοια και εντονότερα ορθόδοξη.**»³⁸⁴ Όχι μόνο εξόπλισαν σχολεία και βιβλιοθήκες και χρηματοδότησαν την έκδοση ελληνικών βιβλίων, αλλά συγχρόνως προσέφεραν και υλική υποστήριξη σε νέους Έλληνες, που σπούδαζαν σε πανεπιστήμια της Δυτικής Ευρώπης. Οι Έλληνες αυτοί κατά τη διάρκεια των σπουδών τους είχαν την ευκαιρία να γνωρίσουν τις μεθυστικές ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης, του εθνικορομαντισμού και του Διαφωτισμού³⁸⁵, και να συνειδητοποιήσουν πόσο

³⁸¹ Klog, R. (2000). όπ. αν. (σ. 27)

³⁸² **Ηπειρωτικός αποκλεισμός** – ανακοινώθηκε τον Σεπτέμβριο του 1806 στο Βερολίνο, ένα χρόνο μετά την ήττα της Μεγάλης Βρετανίας στο Τραφάλγκαρ. Ο Ναπολέων απαγόρευσε σε όλα τα κράτη υπό την εποπτεία του να συναλλάσσονται με την Αγγλία. Αυτή η κίνηση ήταν ανελέητη οικονομικά, επειδή τα βρετανικά αγαθά απομακρύνθηκαν όχι μόνο από τη Γαλλική Αυτοκρατορία, αλλά και από ολόκληρη την Ευρώπη. Ο αποκλεισμός άρθηκε επίσημα τον Απρίλιο του 1814. Εκείνη την περίοδο, οι επιτυχίες της Γαλλικής Επανάστασης είχαν έντονη απήχηση στους Έλληνες.

³⁸³ Prorokonić, D. (2018). όπ. αν. (σ. 674)

³⁸⁴ Nemes, M. P. / Νέμετς, Μ. Π. (2021). όπ. αν. (σ. 210)

³⁸⁵ **Διαφωτισμός** – φιλοσοφικό και γενικώς κοινωνικό κίνημα στην Ευρώπη, ιδιαίτερα στην Γαλλία. Το ουσιαστικό νόημα και η σημασία του συνίστατο στην προετοιμασία της αστικοδημοκρατικής επανάστασης. Η προσωπική ελευθερία και η ισότητα των πολιτών ανακηρύχθηκαν ως ανώτατες αξίες, ενώ συγχρόνως ανώτατη αξία ορίστηκε και το δικαίωμα του ανθρώπου να έχει άποψη περί της θρησκείας και της πολιτικής. Η λογική ανακηρύχθηκε ο ανώτατος

σημαντική θέση έχει στο μυαλό των Ευρωπαίων η πολιτιστική κληρονομιά και η γλώσσα της πατρίδας τους. Αν και « οι αιώνες της τουρκοκρατίας έσβησε κάθε μνήμη του αρχαίου κόσμου, χάρη στην ενθάρρυνση που προήλθε από τις σπουδές στη Δύση, η νεαρή διανοήση αντιλήφθηκε ότι οι τότε Έλληνες ήταν κληρονόμοι μιας κληρονομιάς που απολάμβανε τον αμέριστο σεβασμό σε όλο τον πολιτισμένο κόσμο»³⁸⁶.

7.2.3. Ανοικοδόμηση του συστήματος αξιών

Η τόνωση της εθνικής συνείδησης ξεκινά με τη διαμόρφωση της εθνικής ιδεολογίας, την οποία ενθαρρύνουν οι ολοένα και πιο πλούσιες ελληνικές εμπορικές οικογένειες. Την περίοδο αυτή αυτές τείνουν να συγχωνευθούν με την πολιτική διανοήση η οποία είναι διαιρεμένη σε διάφορες ομάδες συμφερόντων. Οι εν λόγω ομάδες έμειναν γνωστές στην ιστορία για τις διαμάχες που είχαν μεταξύ τους και όχι λόγω της ενότητας τους, της κοινής ιδέας ή δράσης γύρω από τις οποίες θα συγκέντρωναν τα μέλη τους. Μια από τις κύριες διαφωνίες που προέκυψε ήταν σχετική με την ελληνική γλώσσα – δηλαδή μια ομάδα υποστήριζε την επιστροφή στα παλιά μοντέλα αξιών και τη χρήση της *καθαρεύουσας* (μια γλώσσα με πολλά στοιχεία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας), ενώ μια άλλη ομάδα αγωνιζόταν για τον εκσυγχρονισμό και τη στροφή προς το μέλλον με τη μορφή της χρήσης της *δημοτικής γλώσσας* (της σύγχρονης μορφής της ελληνικής γλώσσας). Αυτό ακριβώς το ζήτημα, η επίλυση του οποίου θα διαρκέσει περισσότερο από έναν αιώνα και θα επιβραδύνει την κωδικοποίηση της ελληνικής σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες, αποτελεί πραγματικό καθρέφτη των βασικών χαρακτηριστικών του ψυχολογικού παράγοντα των Νεοελλήνων.

Αυτή η διχόνοια στη σκέψη για τη θέση του ελληνικού συστήματος αξιών θα δημιουργήσει στο μέλλον μια σειρά από προβλήματα στην εσωτερική και εξωτερική πολιτική της χώρας και θα δημιουργήσει ένα πρόσφορο έδαφος για τη διαίρεση της κοινωνίας σε *παραδοσιακούς* και *μεταρρυθμιστές*. Ενώ οι πρώτοι θεωρούν ότι αποκτούν δύναμη και γεωπολιτική επιρροή επικαλούμενοι *το φαινόμενο του πρωτοχρονισμού*, οι δεύτεροι πρεσβεύουν μια μοντέρνα Ελλάδα η οποία σύμφωνα με *τα εξευρωπαϊσμένα πρότυπα* θα ακολουθεί τους εθνικούς προσανατολισμούς των νεότερων από αυτήν εθνών. Διάφορες πολιτικές οργανώσεις, πολιτιστικοί σύλλογοι, συντεχνίες, ομάδες συμφερόντων και άτομα με επιρροή αποτέλεσαν την εσωτερική δομή των παραδοσιακών και των μεταρρυθμιστών. Τα μέλη αυτών των ομάδων είχαν μια στάση σταθερά ακλόνητη, λόγω της εχθρότητας τους απέναντι στην αντίπαλη ομάδα και το σύστημα αξιών της. Έτσι, « η διαίρεση και ο εσωτερικός κατακερματισμός θα παραμείνουν τα κύρια χαρακτηριστικά της ελληνικής ελίτ και στο μέλλον»³⁸⁷. Ένα παράδειγμα του παραπάνω ισχυρισμού είναι η γέννηση

δικαστής και θεωρήθηκε η βασική κινητήρια δύναμη της ιστορίας (ιστορικός ιδεαλισμός Γάλλων Διαφωτιστών και υλιστών). Το μεγαλύτερο κοινό έργο των Γάλλων Διαφωτιστών ήταν η περίφημη Εγκυκλοπαίδεια ενώ οι κύριοι φορείς του Διαφωτισμού ήταν ο John Locke στην Αγγλία, ο Voltaire, ο Rousseau, ο Diderot και άλλοι στην Γαλλία, ο Kant και ο Lessing στη Γερμανία, ο Herzen και ο Chernyshevsky στη Ρωσία. (Κατά: Bihalji - Merin, O. και σύν. [επιμ.] (1986). *όπ. αν.*)

³⁸⁶ Klog, R. (2000). *όπ. αν.* (σς. 29-30)

³⁸⁷ Proroković, D. (2012). *όπ. αν.* (σ. 513)

της ιδέας της εθνικής απελευθέρωσης – ενώ η μια ομάδα εξεδήλωνε την επιθυμία να ξεκινήσει ένοπλες μάχες κατά των Τούρκων το συντομότερο δυνατό, η άλλη ήταν υπέρ της αναμονής. Ως εκ τούτου, η Φιλική Εταιρεία άλλαζε τον πρωταρχικό της στόχο σε αρκετές περιπτώσεις. Η κεντρική ιδέα αυτής της μυστικής οργάνωσης ήταν η απελευθέρωση από την Οθωμανική κυριαρχία, αν και δεν ήταν ξεκάθαρο ποια μέτρα θα ληφθούν για την επίτευξη αυτού του στόχου – η αρχική ιδέα ήταν να αποκατασταθεί το ένδοξο Βυζάντιο, αργότερα άλλη ιδέα ήταν να δημιουργηθεί μια συμμαχία ελεύθερων ορθόδοξων κρατών. Τελικά, η Μεγάλη Ιδέα³⁸⁸ γεννήθηκε από την επιθυμία να ενωθούν όλες οι ελληνικές περιοχές με την μητέρα πατρίδα, την Ελλάδα.

Παρόλο που θεωρείται από πολλούς ότι το καθεστώς του Ιωάννη Μεταξά³⁸⁹ παρεκτράπη από την κοινοβουλευτική νομιμότητα και είχε αντικοινοβουλευτικό χαρακτήρα³⁹⁰, είχε κάποιες ενδιαφέρουσες απόψεις. Προσπάθησε να συμφιλιώσει δύο αντίθετους πολιτισμούς – τον αρχαίο (κλασικής αρχαιότητας) και το βυζαντινό (χριστιανικό). Με την επισήμανση ότι στην ελληνική εθνική ταυτότητα συνυπάρχουν τόσο η αρχαία όσο και η χριστιανική κληρονομιά, ο εν λόγω πολιτικός έθεσε τις βάσεις για τη δημιουργία του σημερινού ελληνικού συστήματος αξιών.

Ωστόσο, η προαναφερθείσα διαίρεση σε ομάδες, οι οποίες σε πολλές περιπτώσεις ήταν εντελώς αδιάλλακτες και οδήγησαν την Ελλάδα σε πολιτική απόγνωση, σημάδεψαν την ιστορία και την πολιτική της σκηνή και συνεχίζουν να την επηρεάζουν, ως και σήμερα. Αυτό συνέβη μόνο και μόνο επειδή δεν επέτρεψαν και δεν επιτρέπουν να κυριαρχήσει στο παρόν ένας σαφές σύστημα αξιών με αποτέλεσμα το έθνος να υπόκειται σε ψυχολογικούς μηχανισμούς, αλλά και σε διάφορες κρίσεις.

Ασφαλώς το μεγαλύτερο πρόβλημα έγκειται στο γεγονός ότι οι σύγχρονοι Έλληνες, προκειμένου να οικοδομήσουν ένα σταθερό σύστημα αξιών, έχουν καταφύγει σε διάφορους ευρωπαϊκούς ορισμούς και ερμηνείες της ταυτότητάς τους. Ίσως όμως θα έπρεπε να οικοδομήσουν ένα σύστημα αξιών εκ των έσω, δηλαδή με βάση την δική τους αντίληψη και συνείδησή για το τι πραγματικά

---

³⁸⁸ **Μεγάλη Ιδέα** – διατυπώθηκε από τον Αλέξανδρο Σούτσο, αμέσως μετά την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους. Ο μεγάλος υποστηρικτής της, ο πολιτικός Ιωάννης Κωλέττης, ο οποίος έμεινε στη μνήμη του λαού για τη δήλωσή του ότι η Ελλάδα δεν είναι μόνο το Ελληνικό βασίλειο με τα περιορισμένα σύνορα, που περιελάμβαναν τα φτωχότερα μέρη της Ελλάδας, αλλά ότι οι Έλληνες ζουν και στη Θεσσαλονίκη, τα Ιωάννινα, τις Σέρρες, την Ανδριανούπολη, την Τραπεζούντα, τη Σάμο και την Κρήτη και ότι τα δύο μεγάλα κέντρα του ελληνισμού είναι η Αθήνα και η Κωνσταντινούπολη. Καθώς η πλειοψηφία του ελληνικού πληθυσμού παρέμενε εκτός της επικράτειας του νεοσύστατου κράτους, υπήρχε έντονη επιθυμία να απελευθερωθεί η Μακεδονία του Αιγαίου, η Θεσσαλία, τα νησιά της Μεσογείου και οι ακτές της Μικράς Ασίας από την οθωμανική κυριαρχία. Αυτό θα είναι το κεντρικό θέμα της Μεγάλης Ιδέας, αλλά και της ελληνικής πολιτικής του επόμενου αιώνα, που θα βλάψει σε μεγάλο βαθμό τις σχέσεις της Ελλάδας με την Τουρκία. (Κατά: Ibid.)

³⁸⁹ **Ιωάννης Μεταξάς** (1871-1941) – Έλληνας στρατηγός και πολιτικός. Το 1897 συμμετείχε στον πόλεμο κατά της Τουρκίας, αλλά και στον Α' και Β' Βαλκανικό Πόλεμο (1912-1913). Υποστήριξε την ιδέα της ελληνικής ουδετερότητας στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο ως Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου (1915). Από το 1936 ήταν πρωθυπουργός και υπουργός Στρατιωτικών. Διέλυσε το κοινοβούλιο και καθιέρωσε προσωπική δικτατορία κατά την οποία αναδιοργάνωσε το στρατό και έθεσε τα σύνορα με τη Βουλγαρία. Στις 28 Οκτωβρίου 1940 απέρριψε τελεσίγραφο που του παρέδωσε η Ιταλία και αντιστάθηκε αποφασιστικά στην επιθετικότητά της. (Κατά: Bihalji - Merin, O. και σύν. [επιμ.] (1986). όπ. αν.)

³⁹⁰ Κατά: Τζιόβας, Δ. (1989). *Οι μεταμορφώσεις του εθνισμού και το ιδεολόγημα της ελληνικότητας στο μεσοπόλεμο*. Αθήνα: Οδυσσεάς. (σς. 108-122)

αντιπροσωπεύει η ελληνική ταυτότητα. Ο συγγραφέας J. Friedman καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η ελληνική εθνική ταυτότητα προήλθε από την Ευρώπη, η οποία τοποθέτησε την αρχαία Ελλάδα στην κορυφή των προγόνων του δυτικού πολιτισμού. Ως εκ τούτου, «η διαμόρφωση της ελληνικής εθνικής ταυτότητα αποτελεί διεθνοποίηση του τρόπου με τον οποίο οι δυτικοευρωπαίοι διανοούμενοι έβλεπαν την Ελλάδα. Βέβαια συγχρόνως με αυτό τον τρόπο οι δυτικοευρωπαίοι προσδιόρισαν και την δική τους «πολιτισμένη» καταγωγή. Επίσης η ελληνική ιστορία αποτέλεσε τη βάση για τον ελληνικό αυτοπροσδιορισμό (αγγλ. *self-definition*)»³⁹¹. Με άλλα λόγια, η ελληνική ιστορία εσωτερικεύει την εξωτερική άποψη του άλλου ευρωπαϊκού της μισού, καθιστώντας την Ελλάδα πρόγονο της Ευρώπης, και όχι μια απλή πολιτική και οικονομική της περιφέρεια. Όπως αναφέρει «ίσως η περίπτωση της Ελλάδας να είναι ακραία στην Ευρώπη, αφού αντιπροσωπεύει μια περίπτωση αυπροσδιορισμού μέσω των άλλων»³⁹².

Τίθεται, λοιπόν, το ερώτημα πώς χαρακτηρίζεται ένας άνθρωπος ως Έλληνας, ειδικά αν αναλογιστεί κανείς τον αριθμό των ατόμων που είναι ελληνικής καταγωγής εκτός των συνόρων της μητέρας χώρας. Όπως αναφέρει ο R. Klog, «κατά πάσα πιθανότητα, όχι από τη γλώσσα, γιατί πολλοί μετανάστες δεύτερης και τρίτης γενιάς γνωρίζουν ελάχιστα ή καθόλου ελληνικά. Η πίστη είναι και πάλι ένας σημαντικός παράγοντας, αλλά και εδώ έχουμε ένα υψηλό ποσοστό γάμων με άτομα που δεν είναι μέλη της Ορθόδοξης Εκκλησίας, μεταξύ των Ελλήνων της Διασποράς. Τελικά, φαίνεται ότι το μόνο που μπορεί να ειπωθεί είναι ότι αυτό που κάνει κάποιον Έλληνα είναι κάτι με το οποίο γεννιέται ο άνθρωπος και αυτή η ιδιότητα είναι τόσο δύσκολο να την χάσει όσο και θα ήταν δύσκολο για κάποιον που δεν είναι ελληνικής καταγωγής να την αποκτήσει»³⁹³. Τελικά πρόκειται για κάτι άλλο ή για το σύστημα αξιών που βρίσκεται στη βάση της ελληνικής εθνικής ταυτότητας;

7.2.4. Τα κυρίαρχα συστατικά του συστήματος αξιών

Ο ψυχολογικός παράγοντας της Ελλάδας είναι το σύστημα αξιών της τρίτης ομάδας, ο οποίος τονίζει τις **πολιτιστικές ιδιαιτερότητες και τα ειδικά χαρακτηριστικά του λαού** και βασίζεται στο σύνδρομο **της αδιαμφισβήτητης πολιτισμικής κληρονομιάς**. Όπως κάθε σύστημα αξιών, έτσι και αυτό διέπεται από μια έντονη γνωστική και συναισθηματική συνιστώσα.

Η γνωστική συνιστώσα αντικατοπτρίζεται στη συνειδητή, συστηματική και συνεπή δημιουργία της ελληνικής ταυτότητας κατά την ελληνιστική περίοδο, χάρη στη γνώση και την εμπειρία των ελληνιστών βασιλέων. Αντανακλάται, επίσης, στην εθνική συνείδηση της ανωτερότητας και της διαφορετικότητας του αρχαίου πολιτισμού έναντι των άλλων. Οι στάσεις και οι αξίες που συνθέτουν το περιεχόμενο αυτού του επιπέδου δίνουν έμφαση στην πολιτιστική κληρονομιά, τη γλώσσα και τα έθιμα – την εθνική συνείδηση που έχει επιβιώσει μέχρι σήμερα. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ούτε τις αξιακές κρίσεις ούτε τις γνώσεις που αποκτήθηκαν κατά την περίοδο του

³⁹¹ Friedman, J. (1992). Myth, History, and Political Identity / Μύθος, Ιστορία και Πολιτική Ταυτότητα. *Cultural Anthropology / Πολιτιστική Ανθρωπολογία*, τόμ. 7, αρ. 2. (Μάιος, 1992). (σ. 196)

³⁹² Ibid., σ. 195

³⁹³ Klog, R. (2000). όπ. αν. (σς. 9-10)

Διαφωτισμού, οι οποίες προϋποθέτουν μια εικόνα του τι πρέπει να αντιπροσωπεύει το σύγχρονο σύστημα αξιών της Ελλάδας.

Καθώς το παρόν σύστημα αξιών είναι χτισμένο πάνω στο σύνδρομο της αδιαμφισβήτητης πολιτιστικής κληρονομιάς, χαρακτηριστικό αυτού του έθνους είναι να αποπνέει μια **τεράστια αυτοπεποίθηση**, η οποία **σταδιακά αρχίζει να χάνεται** λόγω των προβληματικών καταστάσεων που συναντά στη σύγχρονη εποχή. Δηλαδή, πρόκειται για *ένα κράτος στο οποίο η δύναμη της άρχουσας τάξης φθίνει και τείνει να χάσει την ισχύ της*. Η ισχύς της υπονομεύεται περαιτέρω λόγω εσωτερικών αναταραχών, εχθρών και λόγω αρνητικών επιρροών και εξωτερικών πιέσεων. Προκειμένου να διατηρηθεί η προνομιακή θέση της άρχουσας τάξης, είναι απαραίτητο να μεταφερθεί η δυσaréσκεια του πληθυσμού από αυτήν σε άλλο αντικείμενο, γεγονός που δημιουργεί πρόσφορο έδαφος για την εμφάνιση και την ανάπτυξη **προκαταλήψεων κατά ορισμένων εθνικών ομάδων ή φαινομένων**. Ως εκ τούτου, η έννοια της *ξеноφοβίας* εμφανίζεται όλο και πιο συχνά στην Ελλάδα τον τελευταίο καιρό, σε μια χώρα που κάποτε ήταν γνωστή για το εξαιρετικό και εγκάρδιο καλωσόρισμα της. Άλλωστε ελληνική είναι η λέξη φιλοξενία ή αλλιώς ξενοφιλία. Επειδή όμως η απώλεια της αυτοπεποίθησης του ανθρώπου στην πραγματικότητα σημαίνει χάσιμο της εμπιστοσύνης στον εαυτό του, αλλά και απώλεια εμπιστοσύνης προς τους άλλους, τότε αυτό το φαινόμενο των προκαταλήψεων δεν είναι και τόσο ασυνήθιστο. Δεν πρέπει να λησμονείται ότι η εμπιστοσύνη δεν είναι μόνο ένας από τους καθοριστικούς παράγοντες του τρόπου με τον οποίο οι λαοί και τα έθνη συμπεριφέρονται μεταξύ τους, αλλά και του τρόπου που αντιμετωπίζουν τις προκλήσεις. Κατά συνέπεια, μπορεί να αποτελέσει έναυσμα, αλλά και κατάλληλο μέσο για την εφαρμογή ορισμένων ψυχολογικών μηχανισμών. Ένας από αυτούς είναι η συνεχής μετανάστευση ξένου πληθυσμού στην επικράτεια της Ελλάδας, που διαρκεί από το 1990 έως σήμερα, κάτι που θα αναλυθεί αργότερα σε κείμενο αφιερωμένο στους εν λόγω μηχανισμούς των Μεγάλων Δυνάμεων.

Για τον λόγο αυτό, θα μπορούσε να συναχθεί το συμπέρασμα ότι η συναισθηματική συνιστώσα που χαρακτηρίζει την Ελλάδα σήμερα αντικατοπτρίζεται στο συναίσθημα της **ταπείνωσης** – η *εμπιστοσύνη ήταν παρούσα στην χώρα αυτή, αλλά χάθηκε σε εκείνους που έχασαν την ελπίδα για ένα καλύτερο μέλλον. Όπως ήδη έχει αναφερθεί, η ταπείνωση επέρχεται όταν η αντίθεση μεταξύ του απογοητευτικού παρόντος και του εξιδανικευμένου και δοξασμένου παρελθόντος είναι πάρα πολύ μεγάλη*. Στην Ελλάδα, αυτή η αντίθεση επιτεύχθηκε, χάρη στη συνεχή εφαρμογή ψυχολογικών μηχανισμών, που θα συζητηθούν στη συνέχεια. Αυτοί μπορούν να οδηγήσουν στην ενίσχυση της πιο αδύναμης προς το παρόν συνιστώσας – της βουλευτικής συνιστώσας με τη μορφή της εμφάνισης κινήτρων για αυτοεπιβεβαίωση, για ανάκτηση της παλιάς εξουσίας και, τέλος, για ελευθερία. Λόγω του ότι αυτή η κατάσταση αποτελεί απειλή για τις εθνικές αξίες και δημιουργεί το ενδεχόμενο της κρίσης ταυτότητας, οι συνέπειες της αναφέρονται γιατί αποτελεί *ανάγκη να δοθεί υπερβολική έμφαση στην πολιτιστική ταυτότητα, την παράδοση και την ιστορία, ειδικά μεταξύ εκείνων των στρωμάτων που γνωρίζουν ότι χάνουν την επιρροή και την εξουσία*³⁹⁴. Μάλλον για τον λόγο αυτό προέκυψε ένα γεωπολιτικό πρόβλημα μεγάλης κλίμακας, όταν η πΓΔΜ, στην επιθυμία

³⁹⁴ Βλ. Το Κεφάλαιο 4.2, *Η λειτουργία του ψυχολογικού παράγοντα στη γεωπολιτική*.

της να ικανοποιήσει το κίνητρο της και να το υψώσει σε επίπεδο συστήματος αξιών, αμφισβήτησε το ελληνικό σύστημα, δηλαδή την ταυτότητα της Ελλάδας. Στον αγώνα της για ταυτότητα, άρχισε να ενισχύει το προαναφερθέν κίνητρο, το οποίο κατά τα άλλα δεν υπάρχει στο ίδιο το σύστημα αξιών. Βέβαια, θα παρουσιαστούν περισσότερες λεπτομέρειες για το ζήτημα αυτό στο κεφάλαιο το οποίο αναφέρεται στο Υποσύστημα «Ελλάδα - ΠΓΔΜ».

7.2.5. Η γεωστρατηγική σημασία του συστήματος αξιών

Καθώς το σύστημα αξιών ενός έθνους αντιπροσωπεύει την εθνική του συνείδηση, η οποία βασίζεται στην ανεξαρτησία του ειδικά, όταν πρόκειται για ένα έθνος, που έχει ήδη αποκτήσει την εθνική του ταυτότητα, είναι πολιτιστικά αναγνωρισμένο και η κυριαρχία του είναι αποδεκτή διεθνώς. Επομένως, ο πρωταρχικός ρόλος του συστήματος αξιών στη γεωστρατηγική, είναι το κράτος να καταλάβει μια ορισμένη διεθνή θέση με έμφαση στην εθνική του κυριαρχία και τους θεσμούς που χαρακτηρίζουν τον εθνικό κρατισμό³⁹⁵.

Δεδομένου ότι αυτός ο ψυχολογικός παράγοντας αντιπροσωπεύει την εθνική ταυτότητα, παρέχει την ευκαιρία σε κάθε πολίτη να βασίσει την προσωπική του ταυτότητα στο σύστημα αξιών της ομάδας ή του έθνους του οποίου είναι μέλος. Κατά συνέπεια, αυτό το γεγονός σημαίνει ότι ο εν λόγω άνθρωπος θα στηρίζει αναπόφευκτα τη συμπεριφορά και τη λήψη των αποφάσεων του στο σύστημα αξιών με το οποίο ταυτίζεται. Ως εκ τούτου, η συνακόλουθη γεωστρατηγική σημασία του συστήματος αξιών έγκειται στο γεγονός ότι η συμπεριφορά των ανθρώπων κατευθύνεται προς την υλοποίηση επιθυμητών αξιών και στόχων, πράγμα που αναπτύσσει έντονα και μόνιμα ορισμένες δραστηριότητες. Με άλλα λόγια, η γνώση του συστήματος αξιών ενός έθνους διευκολύνει την πρόβλεψη της συμπεριφοράς και της λήψης αποφάσεων στην εσωτερική και εξωτερική πολιτική.

Από τη στιγμή που αυτοί οι παράγοντες είναι προβλέψιμοι, είναι ευκολότερο να τους επηρεάσει κανείς και να τους κατευθύνει κατά την κρίση του, κάτι που αποτελεί την τρίτη γεωστρατηγική σημασία του συστήματος αξιών. Η ικανότητα πρόβλεψης με βάση τη γνώση του ψυχολογικού παράγοντα αυτού του επιπέδου αφήνει χώρο για ένα ευρύ φάσμα ψυχολογικών μηχανισμών που χρησιμοποιούνται από Μεγάλες Δυνάμεις για την επίτευξη ορισμένων γεωστρατηγικών στόχων. Επιπλέον, η γνώση του αποτελέσματος και των συνεπειών που μπορεί να προκαλέσει ένας συγκεκριμένος ψυχολογικός μηχανισμός είναι σίγουρα κρίσιμη για την επιτυχία της εφαρμογής μιας στρατηγικής που στηρίζεται στη γνώση του ψυχολογικού παράγοντα.

Ωστόσο, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι το σύστημα αξιών δεν είναι τόσο επιρρεπές στην χειραγώγηση όσο το σύνδρομο (το πρώτο επίπεδο ανάπτυξης του ψυχολογικού παράγοντα), λόγω του εξαιρετικά μικρού μεγέθους της βουλητικής συνιστώσας. Για τον λόγο αυτό, για να επιτευχθούν οι γεωστρατηγικοί στόχοι με τη μορφή λήψης της επιθυμητής απόφασης ή αλλαγής της συμπεριφοράς ενός λαού – του αντικειμένου της γεωστρατηγικής – είναι απαραίτητο να ενισχυθούν ορισμένα κίνητρα. Ο ευκολότερος τρόπος για να το πετύχει κανείς αυτό είναι να αμφισβητήσει τις εθνικές αξίες ενός λαού, που έχει δομημένο σύστημα αξιών, και να επιτρέψει

³⁹⁵ Nemeec, M. P. / Νέμετς, Μ. Π. (2020). όπ. αν. (σ. 307)

την εμφάνιση μιας κρίσης ταυτότητας³⁹⁶. Εάν αυτή πραγματοποιηθεί με επιτυχία, η επιθυμία να ικανοποιηθούν νεοδημιουργηθέντα κίνητρα του λαού, όπως είναι κίνητρα για ελευθερία, αυτοεπιβεβαίωση, εξουσία, δημιουργεί μια πολύ μεγάλη ευκαιρία στις Μεγάλες Δυνάμεις να εφαρμόσουν μια περαιτέρω στρατηγική και χειραγώγηση³⁹⁷. Αυτή η γνώση βοηθά πολύ στην κατανόηση των διεθνών συγκρούσεων που έχουν συμβεί στο παρελθόν, αλλά και στη σύγχρονη εποχή. «Η διερεύνηση της ιστορίας, της αποδοχής της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς, ελληνιστικής ή οποιασδήποτε άλλης εποχής, διευρύνει στη συνείδηση των ερευνητών τις επιπτώσεις που έχουν οι αρχές και οι απόψεις που δεν συνάδουν με τη σύγχρονη μας εποχή, ενώ απαιτεί την μαρτυρία μας και τον προβληματισμό μας για το πώς θα μπορούσαμε να συμμετάσχουμε σε μια τέτοιου είδους εξέταση»³⁹⁸.

7.3. ΟΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΠΟΥ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Το ενδιαφέρον των Μεγάλων Δυνάμεων για τη γεωπολιτική κατάσταση στην Ελλάδα άρχισε να αυξάνεται ραγδαία κατά την περίοδο του Ανατολικού Ζητήματος. Εφόσον οι επιτυχίες των Ελλήνων εξεγερμένων έναντι των οθωμανικών δυνάμεων αντήχησαν έντονα σε όλη την Ευρώπη, η επανάστασή τους έφτασε στο καθεστώς ενός γεωπολιτικού ζητήματος σε διεθνές επίπεδο, διασφαλίζοντας έτσι de facto την ανεξαρτησία του κράτους. Έτσι, «με την κοινή διπλωματική δράση της Μεγάλης Βρετανίας και της Ρωσίας, στην οποία προσχώρησε σύντομα και η Γαλλία, αποφασίστηκε η συγκρότηση της Ελλάδας, με την οποία ο σουλτάνος Μαχμούτ Β'³⁹⁹ έπρεπε να συμφωνήσει»⁴⁰⁰. Ωστόσο, η επιρροή τους δε σταματά εκεί. Η Μεγάλη Βρετανία, ανήσυχη για τη ρωσική παρέμβαση υπέρ ενός ορθόδοξου έθνους, παρακολουθούσε στενά κάθε της κίνηση στα Βαλκάνια και προσπάθησε να διατηρήσει όσο το δυνατόν ισχυρότερη επιρροή στους λαούς της περιοχής. Επιπλέον, είδε τη δυνατότητα της Ελλάδας να γίνει σημαντική ναυτική δύναμη σε αυτό το τμήμα το Μεσογείου και σύμμαχος στη απομόνωση των σλαβικών λαών της περιοχής, με κυρίαρχο προσανατολισμό τη Ρωσία⁴⁰¹. Επομένως, δεν φαίνεται παράξενο που η κύρια φιλοδοξία των ατλαντικών δυνάμεων – της Μεγάλης Βρετανίας και των ΗΠΑ – ήταν να βρουν διαφορετικούς

³⁹⁶ Nemes, M. P. / Νέμετς, Μ. Π. (2021). *όπ. αν.* (σ. 206)

³⁹⁷ Για περισσότερες πληροφορίες: Ibid.

³⁹⁸ Kuzmanović, Z. (2008). *όπ. αν.* (σ. 59)

³⁹⁹ **Μαχμούτ Β'** (1785-1839) – Τούρκος σουλτάνος την περίοδο από το 1808 έως το 1839. Πραγματοποίησε πολλές μεταρρυθμίσεις για να εισαγάγει μια συγκεντρωτική φεουδαρχική – απολυταρχική αυτοκρατορία. Έτσι το 1826 κατέστρεψε τους Γενίτσαρους και πολέμησε ενάντια στις φεουδαρχικές – αποσχιστικές τάσεις. Κατέστειλε βάνανσα το σέρβικο και το ελληνικό εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα. Μετά το τέλος του Ρωσοτουρκικού πολέμου, αναγκάστηκε να υπογράψει την Ειρήνη του Βουκουρεστίου το 1812, με την οποία χορηγήθηκε αμνηστία στη Σερβία και υποσχέθηκε κάποια αυτονομία εντός των συνόρων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Το 1829 υπογράφηκε και η Αδριατική Ειρήνη, η οποία παραχωρούσε αυτονομία στη Σερβία, τη Βλαχία και τη Μολδαβία, όπως και ανεξαρτησία στην Ελλάδα. Με την Αγγλία έκανε εμπορική σύμβαση το 1838. (Κατά: Bihalji - Merin, O. και σύν. [επιμ.] (1986). *όπ. αν.*)

⁴⁰⁰ Proroković, D. (2018). *όπ. αν.* (σ. 677)

⁴⁰¹ Για περισσότερες πληροφορίες: Seton – Watson, R. W. (1935). *Disraeli, Gladstone and the Eastern Question / Ο Ντισραέλι, ο Γκλάντστοουν και το Ανατολικό Ζήτημα*. Λονδίνο: Macmillan. (σ. 481)

τρόπους να επηρεάσουν όλες τις σημαντικές αποφάσεις που έπρεπε να λάβει η Ελλάδα και έτσι να εμπλέκονται συνεχώς στην εσωτερική πολιτική αυτής της χώρας.

Αντίστοιχα, μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, επετεύχθη συμφωνία μεταξύ Στάλιν και Τσόρτσιλ για τη διαίρεση των ζωνών συμφερόντων στα Βαλκάνια. Με την ευκαιρία αυτή, η Μεγάλη Βρετανία ήταν αποφασισμένη να αφήσει τη Ρουμανία στη Σοβιετική Ένωση, για να πάρει ως αντάλλαγμα την Ελλάδα, στην οποία ο λαός υποστήριζε τους κομμουνιστές σε μεγάλο βαθμό. Εδώ πρόκειται για μόνο ένα από τα πολλά παραδείγματα που μιλούν για τις στάσεις των ατλαντικών δυνάμεων απέναντι στη γεωπολιτική θέση της Ελλάδας και τη σημασία της. Έχοντας επίγνωση του γεγονότος ότι οι δυτικές θαλασσοκρατικές δυνάμεις θα αγωνιστούν να διατηρήσουν τον έλεγχο στη Μεσόγειο και, κατά συνέπεια, δε θα επιτρέψουν ποτέ η Ελλάδα να πέσει κάτω από την κομμουνιστική επιρροή, η Ρωσία αποδέχτηκε αυτή τη διαίρεση ως τη βέλτιστη λύση για τις συνθήκες εκείνης της περιόδου. Ως εκ τούτου, είναι απολύτως κατανοητό ότι «ο Σοβιετικός ηγέτης επικεντρώθηκε στο να ‘σιωπήσει’ την κομμουνιστική επανάσταση στην Ελλάδα, συνειδητοποιώντας ότι η εναλλακτική – η συμβολή του στη σταθερή εδραίωση του κομμουνιστικού καθεστώτος στην Αθήνα – δεν θα μπορούσε τίποτα άλλο παρά να αντιπροσωπεύει μια άμεση σύγκρουση μεταξύ της ΕΣΣΔ αφενός, και της Μεγάλης Βρετανίας και των ΗΠΑ αφετέρου»⁴⁰². Αυτό το γεγονός ανοίγει έναν ευθύ δρόμο του ατλαντισμού προς τις εσωτερικές τάξεις της ελληνικής πολιτικής κατεύθυνσης.

Δεδομένου ότι η Ορθόδοξη παρόρμηση της Ευρασίας μεταδίδεται στα Βαλκάνια σήμερα από Σέρβους και εν μέρει από Βούλγαρους, δύο λαούς που αντιπροσωπεύουν τους φορείς ιδεών της Heartland, η Ελλάδα παραμένει διχασμένη ανάμεσα στην ιστορική ταύτιση με τη Rimland και την εν λόγω παρόρμηση. Με άλλα λόγια, κάθε είδους σχέδια περιφερειακής ολοκλήρωσης θα μπορούσαν να συμβάλουν στην ενίσχυση της ενδοηπειρωτικής ιδεολογίας στην Ελλάδα, αλλά και στην ενδυνάμωση της θρησκευτικής της εγγύτητας με τη Ρωσία⁴⁰³. Αυτό σε καμία περίπτωση δε θα αντιστοιχούσε στον ατλαντισμό ως κυρίαρχο προσανατολισμό των βαλκανικών χωρών, γιατί η κυριαρχία του θα μειωνόταν με την «εξισορρόπηση» των εξωτερικών επιρροών. Επιπλέον, η περιοχή θα ερχόταν πολύ πιο κοντά στη ρωσική ευρασιατική αντίληψη, αλλά στον γερμανικό ηπειρωτισμό. Για το λόγο αυτό, δεν είναι ασυνήθιστο που οι Δυτικές Δυνάμεις ασκούν τόσο μεγάλο όγκο ψυχολογικών μηχανισμών στη Χερσόνησο, προκειμένου να αποτρέψουν πάση θυσία το προαναφερθέν σενάριο και να έμποδίσουν τη δημιουργία ενωμένου «βαλκανικού γεωπολιτικού πυρήνα». Ένας από τους μηχανισμούς ήταν και η ένταξη της Ελλάδας και της Τουρκίας στη Βορειοατλαντική Συμμαχία το 1952, επειδή αυτές οι δύο χώρες έγιναν αποδεκτές από το Δόγμα Τρούμαν⁴⁰⁴ με σκοπό να αποτρέψουν τη διείσδυση της ΕΣΣΔ στη Μεσόγειο. Δυστυχώς, η Ελλάδα

⁴⁰² Dilas, M. (1990). *Razgovori sa Staljinom / Συζητήσεις με τον Στάλιν*. Βελιγράδι: Književne novine. (σς. 51-119)

⁴⁰³ Για περισσότερες πληροφορίες: Dugin, A. (2004). *Osnovi geopolitike: Geopolitička budućnost Rusije / Βασικές αρχές της γεωπολιτικής: το γεωπολιτικό μέλλον της Ρωσίας*. Ζρενιάνιν: Ekopres.

⁴⁰⁴ **Χάρι Τρούμαν** (1884-1972) – Αμερικανός πολιτικός, ένας από τους ηγέτες του Δημοκρατικού Κόμματος. Μετά τον θάνατο του Προέδρου Ρούσβελτ τον Απρίλιο του 1945, έγινε Πρόεδρος των ΗΠΑ, επανεξελέγη το 1948 και παρέμεινε σε αυτή τη θέση μέχρι το 1953. Η πολιτική του Τρούμαν μετά τον πόλεμο πήρε την κατεύθυνση της τροφοδότησης του «Ψυχρού Πολέμου» και της επικέντρωσης την πολιτική των μονοπωλιακών συμφερόντων των ΗΠΑ. Κατά τη διάρκεια της κυβέρνησής του ξεκίνησε το πρόγραμμα κατασκευής αμερικανικών στρατιωτικών

ενεπλάκη σιγά σιγά στο σκηνικό του Ψυχρού Πολέμου, οπότε λόγω της σύγκρουσης με την Τουρκία για την Κύπρο, αποχώρησε από το Σύμφωνο το 1974, για να επιστρέψει σε αυτό το 1980, που διέλυσε σε μεγάλο βαθμό τις σχέσεις εντός του NATO. Μεταξύ άλλων, και εξαιτίας αυτής της κατάστασης, πολλοί συγγραφείς υποστηρίζουν σήμερα ότι η γεωπολιτική κατάσταση της Ελλάδας είναι συχνά συνέπεια της ένταξής της στη Συμμαχία ή συνεχών διαφωνιών με την Τουρκία.

Όσον αφορά τη Γερμανία, η επίδρασή της σε αυτή τη χώρα αισθανόταν περισσότερο μέσω των ψυχολογικών μηχανισμών οικονομικού χαρακτήρα. Καθώς η Ελλάδα έγινε πρώτα μέλος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας το 1981, και στη συνέχεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης αμέσως μετά την ίδρυσή της, η γερμανική επιρροή στον χρηματοπιστωτικό της τομέα ήταν αναπόφευκτη. Αναπτυσσόταν μάλιστα με τέτοια ταχύτητα που το 2009 «το ελληνικό χρέος προς τους Γερμανούς πιστωτές ισοδυναμούσε με το ακαθάριστο εθνικό προϊόν της Ελλάδας»⁴⁰⁵.

Σύμφωνα με τον D. Đukanović, «δύο κυρίαρχες διαδικασίες χαρακτήριζαν την κατάσταση στα Δυτικά Βαλκάνια το 2014 – αφενός είναι η προσπάθεια αυτής της ομάδας χωρών να επιτύχουν τη δική τους ολοκλήρωση και, αφετέρου, η οικονομική κρίση έλαβε ένταση και άφηνε ακαταμέτρητες συνέπειες για τα κατά τα άλλα πολύ ασταθή οικονομικά συστήματα»⁴⁰⁶. Ούτε η Ελλάδα δεν κατάφερε να ξεφύγει από αυτές τις διεργασίες στην περιοχή. Αν και η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση της Σερβίας και της πΓΔΜ είναι εντελώς διαφορετική από αυτή της Ελλάδας, η οποία είναι μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης εδώ και αρκετό καιρό, είναι αλήθεια ότι οι Έλληνες ηγέτες έχουν σκεφτεί άπειρες φορές για την αποχώρηση από την Ένωση. Και ιδιαίτερος επειδή η Ελλάδα χρειάστηκε να αντιμετωπίσει ριζοσπαστικά μέτρα λιτότητας που της επιβλήθηκαν ανελέητα κατά τη διάρκεια της οικονομικής και πολιτικής αναταραχής στη χώρα - η άμεση απόδειξη ότι η καλοπροαίρετη στοργή της ΕΕ προς την εν λόγω χώρα πρέπει να αμφισβητηθεί.

7.3.1. Οικονομικοί και ενεργειακοί μηχανισμοί χειραγώγησης

Εξετάζοντας προσεκτικά τις ιστορικές απαρχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μπορεί να παρατηρηθεί η κυρίαρχη οικονομική ένταξη, στη σταδιακή μεταμόρφωση της οποίας αυτή η οργάνωση οφείλει την περαιτέρω ανάπτυξή της. Ωστόσο, η Ελλάδα έγινε μέλος στην πρώτη κιόλας φάση της επέκτασης της Ένωσης (το 1981), για να διαπιστωθεί τέσσερις δεκαετίες αργότερα ότι αντιμετωπίζει ορισμένα προβλήματα με την εφαρμογή των ευρωπαϊκών προτύπων, ιδίως στον χρηματοπιστωτικό και νομισματικό τομέα⁴⁰⁷.

βάσεων και επαναστρατιωτικοποίησης της Δυτικής Γερμανίας. Το 1951, από το «Σχέδιο Μάρσαλ» και το «Δόγμα Τρούμαν» η κυβέρνησή του έκανε ένα γενικό σχέδιο ιμπεριαλιστικής επέκτασης με βάση τον νόμο περί διαφύλαξης της αμοιβαίας ασφάλειας. Άρχισε, επίσης, να καθιερώνει ένα σύστημα επιθετικών στρατιωτικών μπλοκ, με κυριότερο το Βορειοατλαντικό (που ιδρύθηκε το 1949).

⁴⁰⁵ Proroković, D. (2012). όπ. αν. (σ. 521)

⁴⁰⁶ Đukanović, D. (2014). όπ. αν. (σ. 248)

⁴⁰⁷ Για περισσότερες πληροφορίες: Đukanović, D. (2015). Videnja Balkana u savremenim evropskom geopolitičkom okruženju / Απόψεις περί των Βαλκανίων στο σύγχρονο ευρωπαϊκό γεωπολιτικό περιβάλλον. Σε: Kolarić, D. [επιμ.] (2015). *Suprotstavljanje savremenim oblicima kriminaliteta – analize stanja / Καταπολέμηση σύγχρονων μορφών εγκληματικότητας – ανάλυση της κατάστασης*. Βελιγράδι: Ακαδημία Εγκληματικής Αστυνομίας. (σς. 245-255)

Στην ανάλυση ολόκληρου του αστερισμού των οικονομικών μηχανισμών που εφαρμόζονται σε αυτή τη χώρα, ίσως για τους σκοπούς της παρούσας εργασίας θα ήταν επαρκές να ξεκινήσουμε από τα μέτρα λιτότητας που επέβαλε η Ευρωπαϊκή Ένωση το 2010, αν και αυτοί οι μηχανισμοί θα μπορούσαν να εντοπιστούν πολύ πιο πίσω στην ιστορία της Ελλάδας. Σύμφωνα με τον συγγραφέα Ο. Dragičević, ο επίσημος στόχος των αναφερθέντων μέτρων ήταν να σταθεροποιήσουν τη βάση για την αύξηση της οικονομικής ανάπτυξης, να μειώσουν τις δημόσιες δαπάνες και τους μισθούς, καθώς και το δημόσιο χρέος μέσω ιδιωτικοποιήσεων και μεταρρύθμισης του χρηματοπιστωτικού τομέα και των κοινωνικών ταμείων⁴⁰⁸. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με το επίσημο έγγραφο⁴⁰⁹ που εγκρίθηκε από τις Βρυξέλλες τον Μάιο του ίδιου έτους, ως βραχυπρόθεσμοι στόχοι του κύριου προγράμματος καθορίστηκαν η αποκατάσταση της εμπιστοσύνης και η διατήρηση της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας. Οι μεσοπρόθεσμοι αναφέρθηκαν με τη μορφή βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας και αλλαγής της δομής της οικονομίας με σκοπό την προσέλκυση επενδύσεων και την αύξηση των εξαγωγών, ενώ πρωταρχικός στόχος ήταν η οριστική αποκατάσταση της αξιοπιστίας της Ελλάδας στους ιδιώτες επενδυτές⁴¹⁰. Δεν φαίνεται καθόλου ασυνήθιστο που ορισμένοι από τους στόχους ήταν προσανατολισμένοι στην αποκατάσταση της εμπιστοσύνης των ξένων επενδυτών προς την Ελλάδα, κάτι που θα αναλυθεί περισσότερο στο Κεφάλαιο 11, *Επεξεργασία γεωπολιτικών δεικτών*.

Αυτή η προσέγγιση νοείται και ως ψυχολογικός μηχανισμός, γιατί μια μεγάλη δύναμη (η ΕΕ), επιβάλλοντας συνθήκες, προσπάθησε να αλλάξει τη συμπεριφορά της Ελλάδας και της παρείχε κίνητρο με τη μορφή ανταμοιβής – οικονομικής βοήθειας από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Αυτή την στάση υποστηρίζει και το γεγονός ότι εκείνη την εποχή επεξεργαζόταν και τα σχέδια κατασκευής του αγωγού φυσικού αερίου «South Stream», που έθετε την Ελλάδα στο επίκεντρο ενός από τα μεγαλύτερα ενεργειακά έργα στην Ευρώπη. Το ότι η Ελλάδα είχε σοβαρές ελπίδες για την κατασκευή αυτού του αγωγού δηλώνει και ο επιστήμονας D. Proroković: «προκειμένου να εξισορροπηθούν οι οικονομικές επιρροές, να αναζητηθεί μια οικονομική εναλλακτική λύση και να λυθεί το ζήτημα της ενεργειακής ασφάλειας, η Ελλάδα κατέληξε σε συμφωνία για ενεργειακή συνεργασία με τη Ρωσία το 2007. Με την ευκαιρία αυτή, εξέφρασε την πρόθεσή της να κατασκευάσει τη νότια διακλάδωση του ‘South Stream’ πάνω στην επικράτειά της, ο οποίος θα συνδεόταν με τον περιφερειακό αγωγό φυσικού αερίου Μπουργκάς - Αλεξανδρούπολης και στη συνέχεια θα επεκτεινόταν νότια προς την Πελοπόννησο και περαιτέρω, κατά μήκος του βυθού, προς το νότιο τμήμα της χερσονήσου των Απεννίνων»⁴¹¹.

---

⁴⁰⁸ Dragičević, O. (2015). όπ. αν. (σ. 23)

⁴⁰⁹ „The Economic Adjustment Programme for Greece“, 26 May 2010, Brussels / «Το Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής για την Ελλάδα», 26 Μαΐου 2010, Βρυξέλλες (πόσβαση στις 25 Νοεμβρίου 2015): http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publications/occasional_paper/2010/pdf/ocp61_en.pdf

⁴¹⁰ Δεν είναι περιττό να υπενθυμίσουμε ότι η Ιταλία αντιμετώπισε επίσης το πρόβλημα της δυσπιστίας των επενδυτών ως προς την ικανότητά της να πληρώσει το σχετικά υψηλό δημόσιο χρέος, που είχε ως αποτέλεσμα την μείωση του εμπορίου ιταλικών ομολόγων και τη σοβαρή εκροή κεφαλαίων. (Για περισσότερες πληροφορίες: Feldstein, M. (2012). The Failure of the Euro / Η αποτυχία του ευρώ. *Foreign Affairs* 91(1): 2012. (σ. 3))

⁴¹¹ Proroković, D. (2012). όπ. αν. (σ. 521)

Με τη συμμετοχή στο εν λόγω έργο, η Ελλάδα θα μπορούσε να βάλει την οικονομία της σε σταθερή βάση και να επιτύχει εξαιρετικά μεγάλα έσοδα από τον ίδιο τον αγωγό φυσικού αερίου. Αυτό θα της έδινε την ευκαιρία όχι μόνο να βγει πιο εύκολα από την κρίση, αλλά και να εξασφαλίσει το οικονομικό της μέλλον σε άμεση συνεργασία με τη Ρωσία, κάτι που δεν ήταν καθόλου αποδεκτό από τις δυτικές δυνάμεις. Όταν η παρούσα κατάσταση θεαθεί από αυτή την οπτική, γίνεται πιο ξεκάθαρο γιατί εργάστηκαν τόσο σκληρά για να «φέρουν» την Ελλάδα σε κατάσταση σοβαρής οικονομικής κρίσης (πρακτικά στα πρόθυρα χρεοκοπίας), ώστε να την αποτρέψουν από τη συμμετοχή στο προαναφερθέν έργο. Η διακλάδωση που έπρεπε να πήγαινε σε αυτή τη χώρα εγκαταλείφθηκε το 2011, επειδή εμποδίστηκε να ακολουθήσει την κατασκευή της εν μέσω της σοβαρής οικονομικής κρίσης στην οποία βρέθηκε. Προκειμένου να αποσοβήσει την άμεση οικονομική συνεργασία με τη Ρωσία, η Ευρωπαϊκή Ένωση εισήγαγε νομικούς περιορισμούς με τη μορφή της τρίτης δέσμης ενεργειακών μέτρων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής⁴¹². Σε αυτή, μεταξύ άλλων, προσβλέπεται η αρχή των αμοιβαίων επενδύσεων, που θα καθιστούσαν αδύνατη την επίτευξη μονοπωλίου στην εισαγωγή φυσικού αερίου στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Έτσι, όλη η κατασκευή του εν λόγω αγωγού φυσικού αερίου τέθηκε υπό αμφισβήτηση μόνο για να σταματήσει τελείως στα τέλη του 2014, ενώ το μέλλον της Ελλάδας τέθηκε απευθείας στα χέρια της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της – όχι τόσο καλοπροαίρετης – Γερμανίας.

Αντιμέτωπη με μια απελπιστική κατάσταση, η ελληνική κυβέρνηση αναγκάστηκε να ζητήσει τη συγκρότηση Ομάδας Εργασίας⁴¹³ από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή τον Ιούλιο του 2011, η οποία διόρισε αρχηγό της τον Horst Reichenbach, έτσι ώστε η ίδια η ομάδα αργότερα να αντικατασταθεί από τις δομές της Υπηρεσίας Υποστήριξης των Μεταρρυθμίσεων. Στις 19 Αυγούστου 2015 υπέγραψε Μνημόνιο Συνεργασίας με την Επιτροπή, το οποίο περιλάμβανε, μεταξύ άλλων την επίτευξη μεσοπρόθεσμου πρωτογενούς πλεονάσματος 3,5% του ΑΕΠ της Ελλάδας⁴¹⁴, την εφαρμογή μιας φιλόδοξης μεταρρύθμισης του συνταξιοδοτικού συστήματος για τη διασφάλιση της βιωσιμότητας και, εάν χρειαστεί, την ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών, τη λήψη επειγόντων μέτρων για την αντιμετώπιση του προβλήματος των μη εξυπηρετούμενων δανείων του τραπεζικού τομέα, τη δημιουργία ανεξαρτήτου ταμείου υπό την εποπτεία ευρωπαϊκών θεσμών με στόχο την

---

⁴¹² European Commission: *Energy, Single market for gas & electricity, Third package*, Brussels, 2007. / Ευρωπαϊκή Επιτροπή: *Ενέργεια, Ενιαία αγορά φυσικού αερίου και ηλεκτρικής ενέργειας, Τρίτη δέσμη*, Βρυξέλλες, 2007. Επίσημος ιστότοπος: http://ec.europa.eu/energy/gas_electricity/legislation/third_legislative_package_en.htm

⁴¹³ Ως κύριοι στόχοι της εν λόγω ομάδας αναφέρθηκαν οι εξής: 1) εντοπισμός και συντονισμός της τεχνικής βοήθειας που χρειάζεται η Ελλάδα για να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του προγράμματος προσαρμογής ΕΕ/ΔΝΤ· 2) παροχή βοήθειας στις αρμόδιες ελληνικές αρχές στον καθορισμό του είδους της τεχνικής βοήθειας που θα παρέχεται και στατάσεων για νομοθετικά, ρυθμικά, διοικητικά και, εάν χρειάζεται, (επανα)προγραμματισμένα μέτρα για ταχύτερη εξαγορά των κονδυλίων της ΕΕ – ιδιαίτερη προσοχή στην ανταγωνιστικότητα, ανάπτυξη και απασχόληση. (Ανακτήθηκε στις 25 Νοεμβρίου 2018 από την επίσημη ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής: http://ec.europa.eu/economy_finance/assistance_eu_ms/greek_loan_facility/index_en.htm)

⁴¹⁴ Η ιδέα ήταν το πλεόνασμα να πραγματοποιείται σταδιακά: τουλάχιστον 0,25% εκείνη τη χρονιά, 0,5% την επόμενη, 1,75% το 2017 και 3,5% το 2018.

αποτίμηση της κρατικής παρουσίας και την ενίσχυση του προγράμματος ιδιωτικοποιήσεων (το οποίο θα αναλάβει και τραπεζικές μετοχές μετά την ανακεφαλαιοποίηση) κ.ά⁴¹⁵.

Αν και όλα τα παραπάνω μιλούν για την εξαιρετικά αξιοζήλευτη θέση στην οποία βρέθηκε η Ελλάδα μετά την αποδοχή του πακέτου των μέτρων λιτότητας που επέβαλε η ΕΕ, υπάρχει ένα πολύ μεγαλύτερο πρόβλημα στο παρασκήνιο. Μετά από πρακτική αξιολόγηση της κατάστασης, μπορεί να σημειωθεί ότι κανένα από τα προαναφερθέντα μέτρα δεν θα επηρέαζε την επίτευξη τελικής επίλυσης της κατάστασης, τον μακροπρόθεσμο σχεδιασμό και τη διατήρηση του οικονομικού μακροπρογράμματος αυτής της χώρας. Μάλλον, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι πρόκειται για στιγμιαία αποπληρωμή μέρους του χρέους της Ελλάδας προορισμένη να εξαρτήσει νέες μεταρρυθμίσεις και τα πακέτα λιτότητας χωρίς δυνατότητα επίτευξης κρατικού πλεονάσματος και πλήρους αποπληρωμής του χρέους. Το ερώτημα παραμένει: ποιος θα ωφεληθεί από αυτή την κατάσταση – οικονομικά «αδύναμη» Ελλάδα με εξαιρετικά περιορισμένο χώρο για ανεξάρτητη δράση και λήψη αποφάσεων, και ταυτόχρονα αναγκασμένη να συμμορφωθεί με τις στρατηγικές ιδέες και τις απαιτήσεις της ΕΕ που δεν της φέρνουν ούτε την αποτελεσματική λύση, ούτε την ελευθερία.

Κατά τη διάρκεια της έρευνάς του⁴¹⁶, ο συγγραφέας Ο. Dragičević διαπίστωσε ότι υπάρχουν ορισμένοι λόγοι για τους οποίους τα προαναφέρθεντα πακέτα των μέτρων λιτότητας ήταν εξ αρχής καταδικασμένα σε αποτυχία. Ένας από αυτούς είναι το γεγονός ότι για την εφαρμογή της διαδικασίας λιτότητας, η περίοδος των τριών ετών είναι πολύ μικρή για να επιφέρει ριζικές αλλαγές σε οποιαδήποτε χώρα αντιμέτωπη με χρεοκοπία. Έχει αποδειχθεί μάλιστα ότι ένα στενό χρονικό πλαίσιο μπορεί να είναι αντιπαραγωγικό για την εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων – «λόγω της σκληρότητας των μέτρων και των πιθανών συνεπειών, υπάρχει ισχυρή πίεση να μη εφαρμόζονται πλήρως τα αναφερόμενα μέτρα ή να αναβληθεί συνεχώς η εφαρμογή τους»⁴¹⁷. Αυτός ο ισχυρισμός επιβεβαιώνεται στην πράξη από τους αποκλεισμούς διαμαρτυρίας και τις ταραχές που σημειώθηκαν στην Ελλάδα την περίοδο 2010-2012, που οδήγησαν στην αντικατάσταση της κυβέρνησης που αρχικά αποδέχτηκε αυτά τα μέτρα λιτότητας. Ωστόσο, η κυβερνητική αλλαγή δεν ήταν η μόνη συνέπεια. Η απώλεια της νομιμότητας επέρχεται σιγά σιγά και «η οικονομική και πολιτική κρίση στην Ελλάδα έχει προκαλέσει την ενίσχυση της ριζοσπαστικής αριστερά και ορισμένου σκεπτικισμού και αντιπολίτευσης προς την ΕΕ»⁴¹⁸.

Είναι αδιαμφισβήτητο ότι τα εφαρμοσμένα μέτρα λιτότητας, οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις και η τεράστια οικονομική βοήθεια έφεραν μόνο μια βραχυπρόθεσμη ανάπαυλα τόσο στην Ελλάδα, όσο και σε άλλες υπερχρεωμένες χώρες – μέλη της Ευρωζώνης. Δεν υπήρξε ορατή μείωση του χρέους, ούτε παροχή σταθερής οικονομικής βάση λόγω της απουσίας προγραμματισμένων επενδύσεων σε μακροοικονομικά σχέδια της κρατικής οικονομίας, που θα έφεραν συνεχή και

---

⁴¹⁵ Για περισσότερες πληροφορίες: <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/08/14-eurogroup-statement/> (πρόσβαση στις 14 Αυγούστου 2015)

⁴¹⁶ Για περισσότερες πληροφορίες: Dragičević, O. (2015). όπ. αν.

⁴¹⁷ Ibid., σ. 27

⁴¹⁸ Đukanović, D. (2014). όπ. αν. (σ. 248)

αξιόπιστα έσοδα στο κράτος, αποκαθιστώντας έτσι την εμπιστοσύνη και τις επενδύσεις ξένων επενδυτών. Δεδομένου του γεγονότος ότι στις υπερχρεωμένες χώρες υπήρξε ακόμη και σημαντική αύξηση των υποχρεώσεων του χρέους μετά τη λήψη αυτών των μέτρων λιτότητας⁴¹⁹, τίθεται το ερώτημα εάν οι απαιτήσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορεί να επιβράδυναν την έξοδο από την κρίση.

7.3.2. Η Κύπρος ως ψυχολογικό μέσο του NATO

Εάν οι δραστηριότητες του NATO στα Βαλκάνια παρακολουθούνται προσεκτικά, θα μπορούσε κανείς εύκολα να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι πολύ πιο συχνά έπαιρνε θέση και προστάτευε τα συμφέροντα άλλων περιφερειακών εταίρων και παρά της Ελλάδας. Έτσι, σε θέματα ενεργειακής φύσης, το NATO είχε πάντα ιδιαίτερη στάση απέναντι στους βουλγαρικούς στόχους, που αργότερα θα αντανακλάται στη θέση αυτής της χώρας απέναντι στην πΓΔΜ και πιθανότητα εις βάρος των ίδιων των Ελλήνων. Επιπλέον, το 1999, ήταν η Συμμαχία που επέτρεψε τη θεσμική στρογγυλοποίηση της αυτοαποκαλούμενης Δημοκρατίας του Κοσσυφοπεδίου δίνοντας έτσι την υποστήριξή της στη δημιουργία Μεγάλης Αλβανίας, η οποία θα περιλάμβανε σημαντικά τμήματα της Ελλάδας. Είναι σαφές ότι «η υποθετική προσάρτηση του Κοσσυφοπεδίου, της Μετόχιας και της Δυτικής πΓΔΜ στην Αλβανία θα παρείχε την προστασία των αμερικανικών οχυρών, το απαραίτητο στρατηγικό βάθος, τη διείσδυση στα βάθη της Βαλκανικής Χερσονήσου και τον έλεγχο των κύριων κυκλοφοριακών και γεωστρατηγικών διαδρόμων της»⁴²⁰.

Έχοντας όλα αυτά κατά νου, είναι αναμενόμενο ότι σε μια πιθανή τουρκική-ελληνική σύγκρουση οι ατλαντικές δυνάμεις θα υποστήριζαν τον επί χρόνια εταίρο και κρίσιμο τους σύμμαχο στην ευρύτερη περιοχή. Αν και το ερώτημα σε ποιο βαθμό το NATO θα το έκανε αυτό, ένα γεγονός είναι σίγουρο – η Ελλάδα θα ήταν σε μεγάλη απώλεια. Ως εκ τούτου, φαίνεται απολύτως κατανοητό ότι σε ένα μέρος της ελληνικής πολιτικής ελίτ, του κλήρου και της κοινής γνώμης εξακολουθεί να υπάρχει δυσπιστία απέναντι στον ατλαντισμό και την πεποίθηση ότι οι σχέσεις με τη Ρωσία πρέπει να ενισχυθούν. Από την άλλη, ένα τμήμα επιχειρηματικής ελίτ πιστεύει ότι είναι καλύτερο να αναπτυχθούν οικονομικά και να εναρμονίζονται τα δικά τους συμφέροντα με τις επιδιώξεις του γερμανικού ηπειρωτισμού. Ακριβώς αυτές οι στάσεις, που παρέμειναν παρά την κυρίαρχη ατλαντική επιρροή, δείχνουν ξεκάθαρα ότι «η ελληνική κοινωνία επιμένει να βρίσκει τον δικό της δρόμο, να διατηρεί την ανεξαρτησία της, και ότι μέρος της ελίτ προσπαθεί να εξισορροπήσει την επιρροή εξωτερικών παραγόντων»⁴²¹.

Η υποβάθμιση των ελληνοτουρκικών σχέσεων που σημειώθηκε κατά τη διάρκεια των απελευθερωτικών δραστηριοτήτων των Ελλήνων θα οδηγήσει σε μια από τις πιο εκτεταμένες μαζικές μετακινήσεις πληθυσμού στην ιστορία, με την οποία οι οποιοσδήποτε σχέσεις μεταξύ αυτών των δύο εθνών θα πάνε να υφίστανται ήδη από τη δεύτερη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα. Ωστόσο, μια άλλη ελληνοτουρκική σύγκρουση θα συμβεί μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

⁴¹⁹ Dragičević, O. (2015). *όπ. αν.* (σ. 33)

⁴²⁰ Proroković, D. (2012). *όπ. αν.* (σς. 437-438)

⁴²¹ Proroković, D. (2018). *όπ. αν.* (σ. 683)

Το 1952, λοιπόν, τέθηκε το ζήτημα της Κύπρου, στο οποίο θα παρέμβει η Δύση και μεσολαβώντας θα οδηγήσει στο «πάγωμα» και στην αναπόφευκτη δημιουργία του ανεξάρτητου κράτους της Κύπρου. Το εν λόγω νησί έχει εξαιρετική γεωστρατηγική σημασία λόγω της θέσης του, που ελέγχει την πρόσβαση στην Ανατολική Μεσόγειο, καθώς και την είσοδο και έξοδο στη Διώρυγα του Σουέζ. Επομένως, δεν φαίνεται καθόλου περίεργο που τράβηξε τόση προσοχή των Μεγάλων Δυνάμεων, αλλά και την αποφασιστικότητα των Τούρκων να διατηρήσουν με κάθε κόστος την πρόσβασή τους στο νησί που είχαν κερδίσει με μεγάλο κόπο. Αν και το 80% του πληθυσμού εκείνη την εποχή ήταν Έλληνες, η διαίρεση του νησιού σε τουρκικά (μικρότερα) και ελληνικά (μεγαλύτερα) τμήματα εμπόδισε την ένωσή του με τη μητέρα χώρα, που άλλωστε ήταν και ο στόχος των δυτικών δυνάμεων. Από την άλλη πλευρά, οι Τουρκοκύπριοι αρνήθηκαν να ενσωματωθούν στον αυτόχθονα πληθυσμό ακόμη και όταν το ελληνικό τμήμα του νησιού ήταν διεθνώς αναγνωρισμένο με όλα τα δικαιώματα κυριαρχίας. Η απάντησή τους θα είναι η δημιουργία της Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου⁴²², στην πραγματοποίηση της οποίας ουσιαστικά θα συμβάλει η Μεγάλη Βρετανία. Αυτή η Μεγάλη Δύναμη αρνιόταν κατηγορηματικά να αποσυρθεί από το νησί, το οποίο βρισκόταν υπό τον έλεγχό της για μεγάλο χρονικό διάστημα, έως το σημείο όπου το Λονδίνο «αντέδρασε σε μια σειρά ενεργειών που ανέλαβαν οι Ελληνοκύπριοι ‘ενθαρρύνοντας διπλωματικά’ την Τουρκία να μην επιτρέψει την προσάρτηση της Κύπρου στην Ελλάδα»⁴²³. Η κλιμάκωση της βίας κατά του μικρού ελληνικού πληθυσμού δεν θα μπορούσε παρά να προστεθεί στη σειρά συγκρούσεων εθνοκάθαρσης πραγματοποιούμενων στην Κύπρο, που είχαν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων συνόρων χωρισμού αυτών των δύο λαών.

Η μερική εκτόνωση της έντασης έρχεται μετά την αλλαγή της πολιτικής κατάστασης στην Ελλάδα, αλλά και υπό ισχυρές πιέσεις από τη Δύση. Ωστόσο, οι σχέσεις μεταξύ αυτών των δύο χωρών θα παραμείνουν μόνιμα χαρακτηρισμένες από δυσπιστία και εχθρότητα. Το σίγουρο είναι ότι «η ένταξη και των δύο χωρών το NATO θα σημαίνει μόνο ότι οι σχέσεις Ελλάδας – Τουρκίας γίνονται ανεκτές και μερικώς ελεγχόμενες (σε κάποιο βαθμό κατευθυνόμενες) από έξω και τίποτα περισσότερο»⁴²⁴. Εδώ ακριβώς βρίσκεται ο ψυχολογικός μηχανισμός, γιατί το NATO θα χρησιμοποιηθεί αυτή την επιρροή στο μέλλον για να χειραγωγήσει ορισμένες αποφάσεις της Ελλάδας και να πετύχει τους δικούς του στόχους.

7.3.3. Ο ψυχολογικός μηχανισμός της ξενοφοβίας

Η ξενοφοβία αναπτύσσεται σε ορισμένες γεωπολιτικές συνθήκες και συχνή της αιτία είναι η υπερβολική εισροή ξένων πληθυσμών, οι πράξεις των οποίων απειλούν την ακεραιότητα των αυτοχθόνων πληθυσμών, θέτοντας υπό αμφισβήτηση το σύστημα αξιών τους. Μέσω της σκόπιμης πρόκλησης της ξενοφοβίας μπορούν να εφαρμοστούν διάφοροι μηχανισμοί χειραγώγησης, αλλά

---

⁴²² Για περισσότερες πληροφορίες: Hitchens, C. (1989). *Hostage to History: Cyprus from the Ottomans to Kissinger / Ομηρος της Ιστορίας: Η Κύπρος από τους Οθωμανούς στο Κίσινγκερ*. Νέα Υόρκη: The Noonday Press.

⁴²³ Proroković, D. (2018). *όπ. αν.* (σ. 679)

⁴²⁴ *Ibid.* (σς. 679-680)

αυτή επίσης μπορεί να οδηγήσει σε αντεδείξεις με τη μορφή ενίσχυσης ρευμάτων εθνικισμού μέσα στον ίδιο τον λαό.

Δεδομένου ότι κάποτε η Ελλάδα ήταν η μόνη χώρα στη Βαλκανική Χερσόνησο όπου ο κομμουνισμός ηττήθηκε από τις εθνικιστικές τάσεις, είναι απολύτως κατανοητό ότι ο λαός είχε εξαιρετικά ισχυρή στάση ενάντια στις εθνικές μειονότητες (κυρίως αλβανικές και σλαβικές). Στη διαδικασία αυτοεπιβεβαίωσης και οικοδόμησης της ταυτότητας, η επίτευξη εθνικής ομογενοποίησης αποτελεί ένα αναπόφευκτο βήμα, επομένως η εξουδετέρωση του χώρου εθνοτικής διαφορετικότητας εντός των ελληνικών συνόρων ήταν επιθυμητή και αναγκαία. Με άλλα λόγια, οι Έλληνες κατέφυγαν στην εξάλειψη όλων εκείνων που μπορούσαν να αμφισβητήσουν την κυριαρχία και την επικράτησή τους στην ίδια τους τη χώρα.

Η ενίσχυση τέτοιων εθνικών στάσεων και κινήτρων αυτοεπιβεβαίωσης μπορεί να είναι τρόπος ψυχολογικού μηχανισμού εφαρμοσμένου από την Κομιντέρν, η οποία με τις αριστερές της στάσεις υποστήριζε τη θέση της σλαβομακεδονικής μειονότητας ως ελεύθερου και ανεξάρτητου λαού. Γι' αυτό και ο συγγραφέας Α. Ελεφάντης, αν και ο ίδιος αριστερός, ισχυρίζεται ότι «η θέση αυτή ήταν σίγουρα λάθος και ότι έβλαψε το κόμμα μακροπρόθεσμα»⁴²⁵. Ωστόσο, δηλώνει επίσης ότι δεν επιτρεπόταν στους Έλληνες κομμουνιστές να αμφισβητήσουν το σχέδιο δημιουργίας ανεξάρτητου σλαβομακεδονικού κράτους, γιατί η συζήτηση αυτού του θέματος θα ήταν ζήτημα κομματικής πειθαρχίας. Αν και στην αρχή του Εμφυλίου Πολέμου οι Σλαβομακεδόνες αντάρτες εντάχθηκαν στις κομμουνιστικές ταξιαρχίες, πιστεύεται ότι το έκαναν για να εκπληρώσουν τις εθνικιστικές τους τάσεις να δημιουργήσουν το δικό τους ανεξάρτητο κράτος⁴²⁶, που οι Έλληνες κομμουνιστές κάποια στιγμή καταδίκασαν και έτσι έκοψαν όλους τους δεσμούς τους με αυτά τα στρατεύματα. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια αυτού του πολέμου, «το ΚΚΕ εξέφτασε για άλλη μια φορά τη στάση της ότι ευνοεί τα δικαιώματα της σλαβομακεδονικής εθνικής μειονότητας»⁴²⁷, προκαλώντας έτσι ένα μη αναστρέψιμο πλήγμα στον εαυτό του. Για τον λόγο αυτό, χρειάστηκε να ληφθεί μια πιο αποφασιστική στάση απέναντι σε αυτό το θέμα. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι ακόμη και στην περίπτωση της σλαβομακεδονικής εθνικής μειονότητας, το καθεστώς Μεταξά προέβη σε σοβαρά μέτρα κατά του σχηματισμού ξεχωριστής εθνικής ταυτότητας, επομένως, μεταξύ άλλων, απαγόρευσε τη διοργάνωση δημόσιων εκδηλώσεων προοριζόμενων για την προώθηση αυτού του πολιτισμού. Αναλύοντας όλα τα παραπάνω, είναι απολύτως σαφές γιατί ακόμη και σήμερα στον ελληνικό λαό υπάρχουν πεποιθήσεις όπως χαρακτηριστικά ότι η διαμόρφωση σλαβομακεδονικής ταυτότητας μπορεί να βλάψει την εθνική του ταυτότητα, ειδικά αν ληφθεί υπόψη ότι οι Σκοπιανοί

---

⁴²⁵ Ελεφάντης, Α. (1976). *Η επαγγελία της αδύνατης επανάστασης. ΚΚΕ και αστισμός στο Μεσοπόλεμο*. Αθήνα: Οίκος. (σς. 36-38)

⁴²⁶ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με αυτό το θέμα: Κωφός, Ε. (1964). *Nationalism and communism in Macedonia / Εθνικισμός και κομμουνισμός στα Σκόπια*. Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου (ΙΜΧΑ).

⁴²⁷ Koumandaraki, A. (2002). The Evolution of Greek National Identity / Η Εξέλιξη της Ελληνικής Εθνικής Ταυτότητας. *Studies in Ethnicity and Nationalism / Μελέτες στην εθνότητα και τον εθνικισμό*, τόμ. 2, αρ. 2/2002. (σ. 46)

το πραγματοποιούν αναφερόμενοι στα ελληνικά πολιτιστικά και ιστορικά χαρακτηριστικά και οικειοποιώντας την αρχαία κληρονομία.

Αυτό, δυστυχώς, δεν είναι το μοναδικό παράδειγμα τάσης για ανισορροπία του ελληνικού συστήματος αξιών. Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι πολύ μεγαλύτερο κίνδυνο εγκυμονεί η αλβανική εθνική μειονότητα στη βόρεια Ελλάδα, η οποία με τις ακτιβιστικές της δραστηριότητες αγωνίζεται προς την υλοποίηση του σχεδίου της Μεγάλης Αλβανίας⁴²⁸. Η σοβαρότητα αυτού του προβλήματος γίνεται αντιληπτή στον ισχυρισμό του επιστήμονα P. Petkonici ότι «η ιδέα της Μεγάλης Αλβανίας, με την οποία μεγάλωσαν και συνεχίζουν να μεγαλώνουν πολλές γενιές, είναι βαθιά συνυφασμένη στην πολιτιστική και μυθική κληρονομιά του αλβανικού λαού, ιδιαιτέρως εκείνου του μέρους του που βρίσκεται εκτός της πατρίδας»⁴²⁹. Αν και στη δεκαετία του 1970, οι ελληνοαλβανικές σχέσεις μπορούσαν να χαρακτηριστούν φιλικές και κυρίως συνεργατικές⁴³⁰, η κατάσταση επιδεινώθηκε ξαφνικά και αμετάκλητα δύο δεκαετίες αργότερα. Όχι μόνο μεγάλος αριθμός πραγματικών και υποτιθέμενων μελών της ελληνικής μειονότητας πέρασε στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια των αναταραχών που προκλήθηκαν στις χώρες του Ανατολικού Μπλοκ χωρίς τον έλεγχο των αλβανικών συννοριακών αρχών, αλλά και η απέλαση του Ελληνορθόδοξου ιερέα από την Αλβανία (το 1993) και η υπόθεση «Ομόνοια»⁴³¹ σοβαρά οπισθοχώρησαν τις σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών αυτών. Ως απάντηση στα αναφερθέντα γεγονότα, η Ελλάδα απέσυρε τον πρεσβευτή της, απέλασε 70.000 μετανάστες από το έδαφός της στην Αλβανία, έκλεισε τα σύνορά

---

⁴²⁸ **Μεγάλη Αλβανία** – ένα αλυτρωτικό σχέδιο με στόχο την ένωση όλων των Αλβανών σε ένα κράτος το οποίο προέρχεται από την Ένωση του Πρίζρεν του 1878. Πρόσθετη ώθηση σε αυτή την ιδέα έδωσε η Ιταλία κατά τη διάρκεια της φασιστικής κατοχής, όταν έθεσε το μεγαλύτερο μέρος του Κοσσυφοπεδίου, τμήματα της δυτικής Μακεδονίας και το ανατολικό Μαυροβούνιο υπό την διοίκηση του Βασιλείου της Αλβανίας. Ωστόσο, ούτε οι Αλβανοί, ούτε οι Βούλγαροι δεν έμειναν ικανοποιημένοι από τη γραμμή οριοθέτησης και έτσι δημιουργήθηκε μεγάλη ένταση μεταξύ Ιταλίας και Βουλγαρίας. Εκείνη την περίοδο, οι διώξεις των Σέρβων και άλλων μη Αλβανών ήταν σκληρές και άγριες, και η αφήγηση της «σέρβικης αποικιοκρατίας» στο Κοσσυφοπέδιο ήταν κυρίαρχη στις ομιλίες του Μουσταφά Κρούγια, του τότε πρωθυπουργού της Αλβανίας που καλούσε ανοιχτά τη μαζική δολοφονία των Σέρβων. Οι εδαφικές διεκδικήσεις στο πλαίσιο του σχεδίου της Μεγάλης Αλβανίας είναι οι εξής: η βορειοδυτική περιοχή της Ελλάδας με την Κέρκυρα, την Ήπειρο και τη Μακεδονία του Βαρδάρη, ολόκληρο το δυτικό τμήμα της πΓΔΜ, το νότιο τμήμα της Σερβίας με το Κοσσυφοπέδιο και τη Μετόχια, την περιοχή του Πρέσεβο, το Μπουγιανόβατς και της Μέντβετσα και τμήματα του Σαντζάκ – τόσο στη Σερβία, όσο και στο Μαυροβούνιο, το οποίο θα έκανε ολόκληρο το ανατολικό τμήμα της χώρας (την πρωτεύουσα Πονγκόριτσα και τα μεγάλα τουριστικά κέντρα Ούλτσιν και Μπαρ).

⁴²⁹ Petkonici, P. (2007). Velikoalbinski projekat / Μεγαλοαλβανικό σχέδιο. *Međunarodna politika / Διεθνής πολιτική, τόμ. LVIII, αρ. 1127-1128, Ιούλιος - Δεκέμβριος 2007*. (σ. 28)

⁴³⁰ Υποκινούμενη από συνεχείς συγκρούσεις με τους πλησιέστερους γείτονές της – την Γιουγκοσλαβία και την Ελλάδα – η Αλβανία στράφηκε στην περιφερειακή πολιτική εκείνη την περίοδο με στόχο την εξομάλυνση των σχέσεων. Το 1971 κατάφερε να συνάψει διπλωματικές σχέσεις με την Ελλάδα, αν και αυτή είχε αποκηρύξει προηγουμένως τη Βόρεια Ήπειρο υπέρ της Αλβανίας. Με την πάροδο του χρόνου, οι ανταλλαγές αγαθών τους αυξήθηκαν και το 1977 έφτασαν συνολικά τα 21 εκατομμύρια δολάρια. Αναπτύχθηκε και η εναέρια κυκλοφορία στη γραμμή Τίρανα – Αθήνα, οργανώθηκαν ανταλλαγές κυβερνητικών και εμπορικών αντιπροσωπειών, καθώς και αμοιβαίες προσκεκλημένες εμφανίσεις καλλιτεχνικών θιάσων. (Για περισσότερες πληροφορίες: Bartl, P. (2001). *Albanci / Αλβανοί*. Βελιγράδι: Clío. (σς. 253-267))

⁴³¹ Ονομαζόμενη από το πιο ισχυρό πολιτικό κόμμα των Αλβανών Ελλήνων στη Βόρεια Ήπειρο, η υπόθεση «Ομόνοια» αντιπροσωπεύει μια υπόθεση στην οποία, στα μέσα της δεκαετίας του ενενήντα του περασμένου αιώνα, μετά από ένοπλη επίθεση σε αλβανική συννοριακή περίπολο στην οποία σκοτώθηκαν τρεις στρατιώτες, ομάδα Αλβανών Ελλήνων καταδικάστηκε για τρομοκρατικές ενέργειες, παραβάσεις της συνταγματικής τάξης και κατασκοπεία με ρητή απόφαση του αλβανικού δικαστηρίου. (Κατά: Prorokonic, D. (2012). όπ. αν.)

της και εμπόδισε την καταβολή οικονομικής βοήθειας ύψους 43 εκατομμυρίων δολαρίων⁴³² που είχαν υποσχεθεί στα Τίρανα από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ανεξάρτητα από το γεγονός ότι η κατάσταση άρχισε να εξομαλύνεται μετά την αλλαγή της αρχικής απόφασης του αλβανικού δικαστηρίου για την υπόθεση «Ομόνοια», η δυσπιστία και η συνεχή επιφυλακτικότητα στις σχέσεις γειτονίας συνέχισαν να υφίστανται, υποστηριζόμενη από συχνές εκρήξεις μισαλλοδοξίας μεταξύ των δύο λαών.

Ωστόσο, τη δυσκολότερη κατάσταση δημιουργούν οι αδιάκοπες μεταναστευτικές ροές από την Ασία και την Αφρική τις τελευταίες δύο δεκαετίες, που δυσχεραίνουν σοβαρά τις συνθήκες διαβίωσης στη χώρα αυτή. Όπως αναφέρει ο συγγραφέας S. Janković, «η προσφυγική κρίση, μαζί με τις τρομοκρατικές επιθέσεις, είναι βαρύ πυροβολικό για τον λαό που πλήττεται από την οικονομική κρίση, τη συνεχή μείωση των δικαιωμάτων της πλειοψηφίας, την εφεύρεση νέων δικαιωμάτων για τις μειονότητες, αλλά και την αγριότητα και την κοινοτοπία του ΜΜΕ περιεχομένου»⁴³³. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι στα τέλη του 2015, η ΕΕ πήρε θέση για την ανενόχλητη υποδοχή μη Ευρωπαίων μεταναστών (συμπεριλαμβανομένων των Αλβανών), με βάση τη δήλωση της Γερμανίδα Καγκελαρίου Άγκελας Μέρκελ και άλλων ηγετών ότι αυτές οι μαζικές μεταναστεύσεις αντιπροσωπεύουν ανθρωπιστική κρίση. Φαίνεται ενδιαφέρον ότι η Σουηδία και η Γερμανία, οι δύο χώρες που είναι και ο κυρίαρχος προορισμός αυτών των κυμάτων, ήταν πρωτίστως αυτής της στάσης, ενώ η Ουγγαρία προειδοποίησε εξ αρχής ότι με αυτόν τον τρόπο απειλείται όχι μόνο η χριστιανική ταυτότητα της Ευρώπης, αλλά και ο εννοιολογικός προσδιορισμός της ίδιας της Ένωσης και του Σένγκεν ως ελεύθερης μορφής μετακίνησης στο εσωτερικό της⁴³⁴. Έτσι, χείμαρροι από τη Μέση Ανατολή, από την Αφρική, ακόμη και από την Αλβανία και το Κοσσυφοπέδιο και Μετόχια κατοικούσαν στα εδάφη χωρίς (σοβαρότερες) συγκρούσεις με τους ντόπιους. Ταυτόχρονα, απολάμβαναν οφέλη από τις αρχές με τη μορφή παροχών, τροφής και στέγης, όλα σε βάρος του τοπικού πληθυσμού που δεν είχε λόγο στην όλη διαδικασία. Ωστόσο, δεν πρέπει να λησμονηθεί ότι η ασφάλεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης βρίσκεται σε πραγματικό κίνδυνο, αλλά και ότι η μεγάλη εισροή μουσουλμανικού πληθυσμού έχει ως αποτέλεσμα «μια διακαή ανάγκη για αυτοσυντήρηση της συλλογικής ταυτότητας ως έναν από τους κύριους παράγοντες στα πρότυπα συμπεριφοράς του πληθυσμού και των κυβερνήσεων των κρατών -μέλων της»⁴³⁵.

Έχοντας κατά νου το ιστορικό πλαίσιο προέλευσης του ελληνικού συστήματος αξιών, μπορεί κανείς να καταλάβει γιατί ο ψυχολογικός παράγοντας του εν λόγω λαού είναι ευάλωτος και

⁴³² Για περισσότερες πληροφορίες: Krempton, R. Dž. (2003). *Balkan posle Drugog svetskog rata / Τα Βαλκάνια μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο*. Βελιγράδι: Clio. (σς. 410-411)

⁴³³ Janković, S. (2016). Izbegličko-migrantska kriza: uzrok, posledice i smisao / Προσφυγική – μεταναστευτική κρίση: αιτία, συνέπειες και νόημα. *Nacionalni interes / Εθνικό συμφέρον, έτος. XII, τομ.25, αρ. 1/2016*. (σς. 69-102)

⁴³⁴ Για περισσότερες πληροφορίες: Orbán, V. (2015). Wer überrannt wird, kann niemanden aufnehmen / Αυτός που κατακλύζεται δεν μπορεί να δεχτεί κανέναν. *FAZ (02.09.2015)*: <http://www.faz.net/aktuell/politik/fluechtlingskrise/viktor-orban-wer-ueberrannt-wird-kann-niemanden-aufnehmen-13782061.html> (πρόσβαση στις 10 Οκτωβρίου 2015)

⁴³⁵ Vulević, S. M. (2018). Migrantska kriza kao izazov socijalnoj bezbednosti u Evropskoj uniji / Η μεταναστευτική κρίση ως πρόκληση για κοινωνική ασφάλιση στην Ευρωπαϊκή Ένωση. *Vojno delo / Στρατιωτικό έργο, 3/2018*. (σ. 55)

επιρρεπής στην επίδραση των μηχανισμών της ξενοφοβίας. Ασχολούμενη με την ανάπτυξη της εθνικής τους ταυτότητας, η Α. Κουμανδάρáκη ανέφερε αρκετούς παράγοντες ενίσχυσης των εθνικιστικών συναισθημάτων στους Έλληνες της δεκαετίας του '90:

1. Η μετανάστευση μεγάλου αριθμού αλλοδαπών εργατών στην χώρα, που έθεσε τις βάσεις για τη δημιουργία συναισθημάτων ξενοφοβίας στο τοπικό πληθυσμό.
2. Η ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) συνεπαγόταν ορισμένες απαιτήσεις για την επίτευξη χρηματοπιστωτικής σταθερότητας, οι οποίες έθεσαν σε δοκιμασία τις στάσεις και τα συναισθήματα των Ελλήνων που είχαν φιλοευρωπαϊκό προσανατολισμό.
3. Ο αποκλεισμός της θρησκείας από ζητήματα ταυτότητας που εξουσιοδοτεί το κράτος, τον οποίο εφαρμόσε η κυβέρνηση του Κώστα Σημίτη⁴³⁶, που συνάντησε την έντονη δυσαρέσκεια⁴³⁷ του Αρχιεπισκόπου Χριστοδούλου⁴³⁸.

Με τον τρόπο αυτό (ο οποίος αφορά σε αρκετούς διαφορετικούς παράγοντες), κλονίζεται ο πυλώνας του συστήματος αξιών της Ελλάδας, δημιουργώντας έτσι χώρο για μία κρίση ταυτότητας. Η άνευ λόγου ενίσχυση του εθνικισμού σε αυτή τη χώρα παρέχει τη βάση για τον κοινωνικό αποκλεισμό των μεταναστών, που ήρθαν αναζητώντας εργασία, υπονομεύοντας έτσι την πολιτική δημοκρατία για την οποία περηφανευόταν αυτή η χώρα πριν από χρόνια. Επιπλέον, σε αντίθεση

---

⁴³⁶ **Κώστας Σημίτης** (1936-) – Έλληνας πολιτικός, πρωθυπουργός και αρχηγός του Πανελληνίου Σοσιαλιστικού Κινήματος (ΠΑΣΟΚ) την περίοδο 1996-2004. Σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο του Μάρμπουργκ (Γερμανία) και οικονομικά στη Σχολή Οικονομικών του Λονδίνου (Μεγάλη Βρετανία), για να επιστρέψει στην Ελλάδα το 1965 και να γίνει ένας από τους ιδρυτές της ερευνητικής ομάδα «Αλέξανδρος Παπαναστασίου». Μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα (το 1967), η ομάδα αυτή μετατράπηκε σε οργάνωση «Δημοκρατική Άμυνα», που αντιτάχθηκε στο κατεστημένο, στρατιωτικό καθεστώς. Αναγκάστηκε να διαφύγει στο εξωτερικό λόγω των τότε δραστηριοτήτων του, για να επιστρέψει το 1974 ως ένας από τους συνιδρυτές του Πανελληνίου Απελευθερωτικού Κινήματος (ΠΑΚ, το οποίου τότε ηγήθηκε ο Ανδρέας Παπανδρέου. Στη μετέπειτα του καριέρα διετέλεσε Υπουργός Γεωργίας, Εθνικής Οικονομίας, Υπουργός Εμπορίου και Βιομηχανίας και Πρωθυπουργός για οκτώ χρόνια, που είναι η μεγαλύτερη συνεχής θητεία στην ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας. Στη θέση αυτή τον διαδέχθηκε ο Κώστας Καραμανλής, ο αρχηγός του συντηρητικού κόμματος «Νέα Δημοκρατία».

⁴³⁷ Ο κύριος ηγέτης της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας χρησιμοποίησε τη λαϊκή δυσαρέσκεια για την κυβέρνηση Σημίτη και τις αποφάσεις της ΟΝΕ προς όφελός του, γι' αυτό προώθησε το σύνθημα «Η ταυτότητά μας είναι η ψυχή μας» προκειμένου να ενισχύσει τον ελληνικό εθνικισμό και την υποταγή στην Ορθόδοξη Εκκλησία. Οι προσπάθειές του υποστηρίχθηκαν από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τα οποία του πρόσφεραν μεγάλη δημοσιότητα και προσέελκυσαν απίστευτο αριθμό οπαδών πίσω στην ελληνική εκκλησία. Μέχρι τότε θεωρούνταν ότι η θρησκεία ήταν ουσιαστικό, καθοριστικό παράγοντας της ελληνικής εθνικής ταυτότητας, αν και ήταν γενικά γνωστό ότι ο λαός στα νεογέννητα παιδιά έδινε πολύ πιο συχνά ονόματα π.χ. των αρχαίων ηρώων και μεγάλων ανδρών, παρά των ορθόδοξων αγίων.

⁴³⁸ **Χριστόδουλος** (1939-2008) – διαδεχόμενος τον Αρχιεπίσκοπο Σεραφείμ το 1998, διετέλεσε Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος και, ως εκ τούτου, εκπρόσωπος της Αυτοκέφαλης Ορθόδοξης Εκκλησίας της Ελλάδος μέχρι το θάνατό του το 2008. Σε ηλικία 59 ετών έγινε ο νεότερος αρχιεπίσκοπος επικεφαλής της Ελληνικής Εκκλησίας, γνωστός για την έναρξη δύσκολων κοινωνικών ζητημάτων και επιλύσεών τους στην ελληνική κοινωνία. Έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στην υποστήριξη της Σερβίας κατά τους βομβαρδισμούς το 1999 και στην ενθάρρυνση της κοινής αντίθεσης στο ΝΑΤΟ. Επιπλέον, μίλησε έντονα ενάντια στις προθέσεις της κυβέρνησης υπό τον Κώστα Σημίτη να ακολουθεί τυφλά τις οδηγίες της ΕΕ, ειδικά όταν αυτές συγκρούονται με την άποψή του για την παραδοσιακή ελληνική πολιτική. Λίγο μετά την ορκωμοσία δήλωσε ότι είναι αίσχος για τους Νεοέλληνες να παίρνουν πάντα ως κριτήριο αυτό που θέλουν οι ντρεκτίβες των Βρυξελλών (για περισσότερες πληροφορίες:

<https://web.archive.org/web/20070929105610/http://www.hri.org/news/grpapers/typos/1998/98-05-05.typos.html#4>)

με την παρόμοια κατάσταση στην Ιταλία, οι ελληνικές αρχές δεν κατάφεραν να ελέγξουν τον όγκο των μεταναστών που εισέρχονταν στη χώρα. Αυτό το γεγονός τους οδήγησε στη δημιουργία κινδύνων για την ασφάλεια, που οριστικά συνέβαλε στη ενίσχυση της κρίσης. Τέλος, η ελληνική δεξιά χρησιμοποίησε αυτή την αποτυχία ως ένδειξη ότι η κυβέρνηση δεν μπόρεσε να διατηρήσει την εξουσία της και την κυριαρχία του ίδιου του κράτους, κάτι που άρχισε να προκαλεί ταραχές και σε πολιτικό επίπεδο. Έτσι, μέσα σε λίγα χρόνια, η Ελλάδα κλονίστηκε σε δημογραφικό, οικονομικό, ασφαλιστικό, πολιτικό και θρησκευτικό επίπεδο, γεγονός που αναπόφευκτα οδήγησε στη δημιουργία των ριζών της κρίσης ταυτότητας. Όταν σε αυτή την εξίσωση περιλαμβάνεται και η τάση δημιουργία προκαταλήψεων εναντίον ορισμένων εθνοτικών ομάδων και φαινομένων, που χιζόταν εδώ και δεκαετίες από την άρχουσα τάξη που επιθυμούσε να διατηρήσει την προνομιακή της θέση, τότε δεν φαίνεται καθόλου ασυνήθιστο που η έντονη ξеноφοβία αρχίζει να εμφανίζεται αυτή την περίοδο. Όπως καταλήγει η Α. Κουμανδράκη, «υπό αυτές τις συνθήκες, η ανοιχτή εχθρότητα προς τους μετανάστες συνδέεται με την αυξανόμενη κίνηση προς τον εθνικισμό»⁴³⁹, που μπορεί να αποτελέσει σαφή πρόβλεψη για το περαιτέρω μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των δυνάμεων της επιβεβαρυμένων από μια μεγάλη εισροή ξένων πληθυσμών τις πρώτες δεκαετίες του 21^{ου} αιώνα.

8. ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΤΗΣ ΣΕΡΒΙΑΣ

8.1. Η ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΣΕΡΒΙΑΣ

Η Δημοκρατία της Σερβίας βρίσκεται στη Νοτιοανατολική Ευρώπη και καταλαμβάνει το κεντρικό τμήμα της Βαλκανικής Χερσονήσου, το οποίο διαπερνάται από τις σημαντικότερες οδικές διαδρομές συνδέοντας την Ευρώπη και την Ασία. Ο γεωγραφικός χώρος που καταλαμβάνει αυτή η χώρα «ήταν πάντα ένα σταυροδρόμι διαφορετικών πολιτισμικών ροών, εξ ου και η ιδιαιτερότητά του στην πολυπολιτισμικότητα, την πολυεθνικότητα και την πολυμοιολογικότητα, δηλαδή τη συνύπαρξη της διαφορετικότητας»⁴⁴⁰. Για τον λόγο αυτό, θεωρείται ένας βαλκανικός γεωπολιτικός κόμβος, στον οποίο συμπλέκονται τα διάφορα στρατηγικά συμφέροντα της Κεντρικής Ευρώπης, της Ευρασίας, του Ατλαντισμού και του ισλαμικού κόσμου. Επομένως, δεν φαίνεται ασυνήθιστο που σε όλη την ιστορία της ήταν μια εύθραυστη περιοχή με συχνούς διαχωρισμούς και αναταραχές, που συχνά εμπόδιζαν και επιβράδυναν την πολιτική και πολιτιστική της ανάπτυξη. Έτσι, λοιπόν, για να κατανοήσουμε τη ιστορική εξέλιξη της γεωπολιτικής των Βαλκανίων και όλων των σχέσεων τους «είναι απαραίτητο να γνωρίζουμε τις γεωπολιτικές αντιλήψεις των Μεγάλων Δυνάμεων, τις ομοιότητες και τις διαφορές τους, τις αδυναμίες και τις δυνάμεις τους, τις συμφωνίες και τις συγκρούσεις, τους στόχους και τις στρατηγικές εξωτερικής πολιτικής που προκύπτουν από αυτές

⁴³⁹ Koumandaraki, A. (2002). *όπ. αν.* (σς. 39-40)

⁴⁴⁰ Sekulović, D. και Gigović, LJ. (2008). *Evropska komponenta geopolitičkog položaja Srbije / Η ευρωπαϊκή συνιστώσα της γεωπολιτικής θέσης της Σερβίας. Vojno delo / Στρατιωτικό έργο, 3/2008.* (σ. 14)

τις αντιλήψεις»⁴⁴¹. Είναι γεγονός ότι κάποτε η διείσδυση των τουρκικών δυνάμεων στην Ευρώπη κατεθυνόταν μέσω των Βαλκανίων, αλλά και των γερμανικών προς τα νοτιανατολικά. Επιπλέον, σε αυτές τις περιοχές, τα συμφέροντα του Ατλαντισμού συγκρούονται διαρκώς με τα ευρωπαϊκά και κυρίως τα γερμανικά και τα ρώσικα, έτσι ώστε «η Σερβία να κατέχει κεντρική θέση στην ευρασιατική σκηνή αυτών των συγκρούσεων, που καθόριζε σημαντικά και συνεχίζει να καθορίζει τη μοίρα του σερβικού λαού»⁴⁴².

Το μεγαλύτερο μέρος της έκτασής της απλώνεται στη Βαλκανική Χερσόνησο, αλλά καθώς η βόρειά της επαρχία βρίσκεται στην Παννονική Πεδιάδα, εντάσσεται επίσης στην ομάδα των χωρών της Κεντρικής Ευρώπης. Έτσι, βρίσκεται πιο κοντά στον ισημερινό παρά στον Βόρειο Πόλο, έτσι ώστε γεωγραφικά και κλιματικά ανήκει και στις μεσογειακές χώρες. Αν και η Αδριατική Θάλασσα έχει πολυδιάστατη σημασία για την παρούσα χώρα⁴⁴³, από το 2006 δεν βγαίνει πλέον σε αυτή. Έτσι, σήμερα το συνολικό μήκος των συνόρων της Δημοκρατίας της Σερβίας είναι 2.397 χλμ, τα οποία βασίζονται σε τρεις αρχές: φυσικο-γεωγραφική, ιστορική και εθνική. Μια βαθύτερη ανάλυση αυτού του ζητήματος αποκαλύπτει ότι η εν λόγω χώρα έχει ως επί το πλείστον προβληματικά σύνορα με τους γείτονές της – πρώην μέλη της Γιουγκοσλαβίας. Τα περισσότερα από αυτά είναι αρκετά ισχυρά φυσικο-γεωγραφικά σύνορα (όπως εκείνα με τη Βοσνία και το Μαυροβούνιο), ενώ τα φυσικά σύνορα με την πΓΔΜ είναι εν μέρει ισχυρά και με την Κροατία εν μέρει αδύναμα (απλώνεται στη μέση του Δούναβη, αφήνοντας πολλά ερωτήματα εδαφικής οριοθέτησης ανοικτά). Όσον αφορά τα σύνορα με την πΓΔΜ μπορεί τουλάχιστον να ειπωθεί ότι μέρος του εκτείνεται κατά μήκος της γραμμής του εθνοτικού διαχωρισμού, ενώ ακόμη και σε αυτή την αρχή υπάρχουν αμφισβητήσεις με την Κροατία. Τέλος, ίσως το μεγαλύτερο πρόβλημα αντιπροσωπεύουν τα σύνορα με την Αλβανία, τα οποία οδηγούν ως επί το πλείστον πάνω από κορυφογραμμές βουνών, αλλά από τις 10 Ιουνίου 1999 δεν τελεί υπό τον έλεγχο των σερβικών κρατικών αρχών, αν και το Ψήφισμα 1244⁴⁴⁴ προβλέπει την παρουσία του προσωπικού

⁴⁴¹ Nemes, M. (2014). όπ. αν. (σ. 29)

⁴⁴² Sekulović, D. και Gigović, LJ. (2008). όπ. αν. (σ. 15)

⁴⁴³ Για περισσότερες πληροφορίες: Stepić, M. (2004). Promenljivost determinanti geopolitičkog položaja srpskih zemalja / Η μεταβλητότητα των καθοριστικών παραγόντων της γεωπολιτικής θέσης των σερβικών χωρών. Σε: *Srpsko pitanje – geopolitičko pitanje / Το σερβικό ζήτημα – ένα γεωπολιτικό ζήτημα*. Βελιγράδι: Jantar grupa (σ. 164)

⁴⁴⁴ **Ψήφισμα 1244 του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών** – παρουσιάζει μια πράξη που ενέκρινε τη διεθνή στρατιωτική και πολιτική παρουσία στην ΟΔ Γιουγκοσλαβία, καθώς και τη σύσταση της Προσωρινής Διοικητικής Αποστολής του ΟΗΕ στο Κοσσυφοπέδιο (UNMIK). Μετά την ανάκληση των ψηφισμάτων 1160, 1199 και 1203, εγκρίθηκε στις 10 Ιουνίου 1999 με δεκατέσσερις ψήφους υπέρ και καμία κατά. Η Κίνα παρέμεινε συγκρατημένη ως ένδειξη διαμαρτυρίας για την επιθετικότητα του ΝΑΤΟ, επειδή η πρεσβεία της στο Βελιγράδι βομβαρδίστηκε εκείνη την ευκαιρία, αλλά και επειδή πίστευε ότι η σύγκρουση έπρεπε να επιλυθεί από την ομοσπονδιακή κυβέρνηση της ΟΔΓ και τον λαό της και όχι από εξωτερικούς παράγοντες. Ως κύριοι στόχοι του Ψηφίσματος αναφέρθηκαν οι εξής: 1) η εισαγωγή του Κοσσυφοπεδίου και Μετόχιας υπό την προσωρινή διοίκηση του ΟΗΕ, ενώ η Σερβία έχει τη δυνατότητα να επιστρέψει τους θεσμούς της όταν πληρούνται οι προϋποθέσεις· 2) η εξουσιοδότηση ειρηνευτικών δυνάμεων υπό το ΝΑΤΟ (KFOR)· 3) η μεταρρύθμιση της εδαφικής ακεραιότητας της ΟΔΓ, με την οποία το Κοσσυφοπέδιο παραμένει αναπόσπαστο μέρος της, δεδομένου ότι η Σερβία ήταν μια αναγνωρισμένη χώρα συνέχεια· 4) η εξουσιοδότηση του ΟΗΕ να ξεκινήσει μια πολιτική διαδικασία για τον καθορισμό του μελλοντικού καθεστώτος του Κοσσυφοπεδίου και Μετόχιας κλπ. Το Ψήφισμα προβλέπει επίσης την επιστροφή και διατήρηση της παρουσίας ορισμένου αριθμού Σέρβου προσωπικού σε σερβικούς ιστορικούς και θρησκευτικούς χώρους, καθώς και σε συνοριακά περάσματα. (Για περισσότερες πληροφορίες: <https://unmik.unmissions.org/united-nations-resolution-1244>)

τους στις επίσημες συννοριακές διελεύσεις. Ωστόσο, είναι μόνο ένα από μια σειρά θεμάτων που προβλέπονται από αυτό το έγγραφο των Ηνωμένων Εθνών, τα οποία δεν έχουν εκπληρωθεί ποτέ. Σύμφωνα με τις διατάξεις του εν λόγω Ψήφισματος, η Σερβία εξακολουθεί να αντιμετωπίζει το έδαφος του Κοσσυφοπεδίου και Μετόχιας ως αναπόσπαστο μέρος του κράτους της, το οποίο δεν μπορεί να διεκδικηθεί για του Αλβανούς του Κοσόβου και για μεγάλο αριθμό χωρών στον κόσμο. Αν και μετά την παρέμβαση των δυνάμεων του ΝΑΤΟ κατά της ΟΔ Γιουγκοσλαβίας το 1999 προβλεπόταν η δημιουργία ειδικών προσωρινών ιδρυμάτων στη σερβική αυτή επαρχία υπό την επίβλεψη της αποστολής της ΟΗΕ, τον Φεβρουάριο του 2008, οι Αλβανοί του Κοσσυφοπεδίου διακήρυξαν μονομερώς και παράνομα την ανεξαρτησία της λεγόμενης Δημοκρατίας του Κοσόβου, της οποίας η κυριαρχία αναγνωρίστηκε μέχρι το τέλος του 2011 από 83 μέλη των ίδιων των Ηνωμένων Εθνών που συνέταξαν, ψήφισαν και εφάρμοσαν το Ψήφισμα 1244. Έτσι, παρόλο που οι θεσμοί της αυτοαπακαλούμενης δημοκρατίας έλαβαν τις δικές του αποφάσεις για την ανακήρυξη των επαρχιακών συνόρων ως διεθνών, η Δημοκρατία της Σερβίας τους βλέπει ως διοικητική γραμμή μεταξύ της «Κυρίως Σερβίας» και της επαρχίας του Κοσσυφοπεδίου και Μετόχιας με μήκος 325 χλμ⁴⁴⁵.

Για τους σκοπούς της παρούσας εργασίας, είναι σημαντικό να αναφερθούμε στη γεωπολιτική σημασία της περιοχής του Κοσσυφοπεδίου και Μετόχιας. Κάποτε, ο διάσημος J. Cνίτζιέ εξήγησε ότι ορισμένα από τα τμήματά της είναι μέρος του Εδαφικού Πυρήνα («της γεωπολιτικής καρδιάς των Βαλκανίων»), αλλά και της Κεντρικής Περιφέρειας της Χερσονήσου («του γεωπολιτικού τους στομαχίου») ⁴⁴⁶. Δεδομένου ότι είναι δυνατός ο έλεγχος ολόκληρων των Βαλκανίων από την περιοχή αυτή, η γεωστρατηγική της σημασία είναι ανυπολόγιστη, οπότε ο λόγος που η Αμερική επέλεξε αυτή την τοποθεσία για την κατασκευή στρατιωτικής βάσης είναι απολύτως σαφής. Επιπλέον, η ευνοϊκή γεωγραφική θέση της αναφερόμενης επικράτειας έγκειται στο γεγονός ότι όχι μόνο οριοθετείται από ψηλές οροσειρές που αποτελούν τη φυσική της προστασία, αλλά και βρίσκεται σε μια σημαντική περιοχή διέλευσης που περιλαμβάνει τρεις μεγάλες λεκάνες απορροής (Αδριατική, Αιγαίο και Μαύρη Θάλασσα). Η κυκλοφοριακή του σημασία αποδεικνύεται επίσης από τα δεδομένα που μπορούν να εντοπιστούν σε διαφορετικές ιστορικές περιόδους:

- Κατά τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, το Κόσοβο και η Μετόχια συνδέονταν με την *Εγνατία οδό*, που ένωνε την Κωνσταντινούπολη με τη Ρώμη;
- Την εποχή του μεσαιωνικού σερβικού κράτους, η περιοχή αυτή βρισκόταν στην εξαιρετικά σημαντική διαδρομή Πρίζρεν – Δυρράχιο – Σκαντάρ;
- Από εδώ ήταν δυνατή η πρόσβαση σε δύο κατευθύνσεις προς τον δρόμο του Ντουμπρόβνικ, δηλαδή προς την *Ραγκούσα οδό*, μέσω της οποίας το Ντουμπρόβνικ συνδέθηκε με το εσωτερικό της Βαλκανικής Χερσονήσου;
- Την εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από την εν λόγω επικράτεια περνούσε ο βοσνιακός δρόμος, ο οποίος χρησίμευε για τη μεταφορά εμπορευμάτων από το εσωτερικό της Βοσνίας στην Κωνσταντινούπολη;

⁴⁴⁵ Proroković, D. (2011). όπ. αν.

⁴⁴⁶ Βλ. το Κεφάλαιο 6.1, *Γεωπολιτική θέση της πΓΔΜ*.

- Τον 19^ο αιώνα υπήρξε μια εξαιρετικά σημαντική σύνδεση με την κυκλοφορία Μοράβα – Βαρδάρη;
- Τον 21^ο αιώνα, στις προβολές του νεο-οθωμανισμού από εδώ περνάει το λεγόμενο Πράσινο άξονα, που στοχεύει να συνδέσει τις βαλκανικές χώρες με τον μουσουλμανικό πληθυσμό, κυρίως τη Βοσνία με την Τουρκία.

- **Δημογραφική εικόνα**

Πριν δώσουμε προσοχή στην ανάλυση της δημογραφικής εικόνας, είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι ο σερβικός πληθυσμός κατοικεί σε πολύ μεγαλύτερη γεωγραφική περιοχή από αυτή που καταλαμβάνει η Δημοκρατία της Σερβίας. Ο λόγος για αυτό το φαινόμενο μπορεί επίσης να εξηγηθεί από την υβριδική διαδικασία δημιουργίας συνόρων μεταξύ των χωρών της πρώην Γιουγκοσλαβίας. είναι αλήθεια ότι «πολιτικοί και πολιτισμικοί παράγοντες, καθώς και διάφορες ιστορικές συγκυρίες, επηρέασαν τη συνεχή διαίρεση και συνεχή κατακερματισμό του γιουγκοσλαβικού πληθυσμού, που αντικατοπτρίστηκε στην ασταμάτητη διαδικασία σχηματισμού νέως εθνών»⁴⁴⁷.

Στην απογραφή του 2011, η Σερβία μετρούσε 7.200.000 κατοίκους (χωρίς το Κοσσυφοπέδιο και Μετόχια)⁴⁴⁸, μόλις έντεκα χρόνια αργότερα ο επίσημος αριθμός ήταν 6.739.471, εκ των οποίων το 83,3% ήταν Σέρβοι, το 3,5% Ούγγροι, το 2,1% Ρομά, το 2% Μποσνιάκοι και 5,7% άλλοι⁴⁴⁹. Οι τεράστιες ανθρώπινες απώλειες που υπέστη η Σερβία κατά τη διάρκεια των Παγκοσμίων Πολέμων είναι ένας παράγοντας που είχε μακροπρόθεσμο αντίκτυπο στη δημογραφική εικόνα αυτού του έθνους – στον Πρώτο, έχασε μεταξύ 1,1 και 1,3 εκατομμύρια ζωές πολιτών και στρατιωτικών (εκ των οποίων περίπου 60% του ανδρικού πληθυσμού), ενώ στο Δεύτερο, ο αριθμός υπολογίζεται μεταξύ 600.000 και 850.000, όπου υπέφερε το περισσότερο ο σερβικός πληθυσμός στην Κροατία και το Κοσσυφοπέδιο και Μετόχια. Είναι σαφές ότι πρόκειται για απώλειες που δεν πρόκειται να αποζημιωθούν ποτέ⁴⁵⁰.

Κατά την ανάλυση της δομής του πληθυσμού, μπορούν να παρατηρηθούν τρεις δείκτες που τον επηρεάζουν αρνητικά: 1) μείωση του αριθμού των κατοίκων, 2) εσωτερική μετανάστευση ανθρώπων σε μεγάλες αστικές περιοχές και 3) στασιμότητα του ποσοστού του πληθυσμού με υψηλή μόρφωση. Ίσως ο πιο ανησυχητικός είναι ο πρώτος δείκτης, ο οποίος τείνει να εκδηλωθεί σε ακόμη μεγαλύτερη κλίμακα στο μέλλον. Ο λόγος για αυτό είναι, καταρχάς, οι δυσμενείς γενικοί δημογραφικοί δείκτες (αρνητική αύξηση του πληθυσμού, και υψηλή μέση ηλικία του πληθυσμού), αλλά και η αυξανόμενη συχνότητα μετανάστευσης του νέου και αναπαραγωγικά ικανού πληθυσμού σε χώρες του εξωτερικού λόγω της μη ικανοποιητικής οικονομικής κατάστασης στην

⁴⁴⁷ Proroković, D. (2018). *όπ. αν.* (σς. 456-457)

⁴⁴⁸ Κατά την επίσημη ιστοσελίδα της Στατιστικής Υπηρεσίας της Δημοκρατίας της Σερβίας - www.popis2011.stat.rs (πρόσβαση στις 11 Ιουλίου 2022)

⁴⁴⁹ Κατά: *The World Factbook*, CIA - <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/serbia/#people-and-society> (πρόσβαση στις 11 Ιουλίου 2022)

⁴⁵⁰ Ekmečić, M. (2002). *Ogledi iz istorije / Δοκίμια από την ιστορία*. Βελιγράδι: Službeni list SRJ / Επίσημη Εφημερίδα της ΟΔΓ. (σ. 178)

χώρα. Όσον αφορά τις γύρω χώρες⁴⁵¹, ο μεγαλύτερος σερβικός πληθυσμός βρίσκεται στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη (1,2 εκατομμύρια), στο Μαυροβούνιο (περίπου 250.000 σε σύνολο 600.000 κατοίκων), ενώ στη διασπορά υπάρχουν μεταξύ 1,5 και 3 εκατομμύρια Σέρβοι (περίπου 1,4 εκατομμύρια ζουν σε ευρωπαϊκές χώρες). Στο Μαυροβούνιο υπάρχουν πολύ περισσότεροι κάτοικοι που δηλώνουν πως μιλούν τη σερβική γλώσσα (περίπου 400.000) από εκείνους που ισχυρίζονται ότι είναι Σέρβοι (250.000), αν και είναι γνωστό ότι οι Μαυροβούνιοι στην ουσία είναι Σέρβοι που ζούσαν στην επικράτεια αυτής της χώρας. Η κατάσταση άλλαξε μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας το 2006, κάτι που δικαιολογείται απόλυτα εάν ληφθεί υπόψη η ανάγκη δημιουργίας και ανάπτυξης του ψυχολογικού τους παράγοντα.

Εξετάζοντας τη θρησκευτική δομή, κατά τα δεδομένα του 2011⁴⁵² παρατηρείται η εξής κατάσταση: το 84,6% του σερβικού πληθυσμού είναι Ορθόδοξοι, το 5% Καθολικοί, το 3,1% Μουσουλμάνοι, 1% Προτεστάντες, το 1,1% άθεοι και 0,8% κάποιας άλλης θρησκείας.

- **Πολιτική σκηνή**

Η πολιτική σκηνή της Σερβίας ήταν πάντα εξαιρετικά δυναμική και πολύπλοκη. Αν σκεφτεί κανείς μόνο τη γεωπολιτική της θέση μεταξύ Ανατολής και Δύσης, Ασίας και Ευρώπης, Ευρασιανισμού, Κεντροευρωπαϊκού Ήπειρωτισμού και Ατλαντισμού, Βατικανού, Κωνσταντινούπολης και Μόσχας – υπάρχουν ήδη αρκετοί πόλοι εξουσίας που πρέπει να ληφθούν υπόψη στην εξωτερική και εσωτερική πολιτική αυτής της χώρας. Αν προστεθεί σε αυτό μια πλούσια ιστορική κληρονομιά που επιβαρύνεται από το βάρος των σχέσεων με τις γειτονικές χώρες, γίνεται σαφές ότι η κατάσταση δεν είναι καθόλου απλή.

Η εξουσία αυτής της δημοκρατικής χώρας χωρίζεται σε νομοθετική (ανήκει στην Εθνοσυνέλευση), εκτελεστική (ανήκει στην Κυβέρνηση) και δικαστική. Το σύστημα των πολιτικών κομμάτων είναι σημαντικός παράγοντας στη συνολική πολιτική ζωή της Σερβίας, αλλά ουσιαστικά όλα περιστρέφονται γύρω από τον «πολιτικό ηγέτη του κράτους». Η εμπειρία έχει δείξει ότι η επιτυχία ενός ηγέτη αντιπροσωπεύεται κυρίως από τη στάση του απέναντι στις πιέσεις και τις επιρροές εξωτερικών παραγόντων, καθώς και από τα αποτελέσματα της σχέσης μαζί τους. Έτσι, η περίοδος μεταξύ 2008 και 2012, όταν ο Μπόρις Τάντιτς ήταν στην εξουσία, θεωρείται η περίοδος με τη μεγαλύτερη επιρροή ξένων παραγόντων στην εσωτερική πολιτική της Σερβίας. Ο πρόεδρος του κράτους, εκτός από τη διατήρηση της κρατικής ενότητας και των λειτουργιών πρωτοκόλλου, έχει καθήκον και υποχρέωση να εκπροσωπεί τη Σερβία στο εξωτερικό, να προτείνει υποψηφίους για τη θέση του πρωθυπουργού και υποψηφίους για τους κατόχους άλλων θέσεων. Το πόσο δυναμική είναι η σερβική σκηνή γαίνεται και από το γεγονός ότι τα προηγούμενα τριάντα χρόνια διεξήχθησαν επτά προεδρικές εκλογές. Κάποια στιγμή υπήρξε θεσμική κρίση (την περίοδο 2002-2004), γιατί σε τρεις διαδοχικούς εκλογικούς κύκλους δεν εξελέγη καθόλου πρόεδρος της Δημοκρατίας. Ένας από τους λόγους ήταν ότι περίπου το 15% του συνολικού εκλογικού σώματος

---

⁴⁵¹ Όλα τα στοιχεία είναι κατά: Proroković, D. (2018). *όπ. αν.* (σ. 470)

⁴⁵² Κατά: *The World Factbook*, CIA - <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/serbia/#people-and-society> (πρόσβαση στις 11 Ιουλίου 2022)

άνηκε στους Αλβανούς του Κοσσυφοπεδίου, οι οποίοι εκείνη την εποχή μοιχόταραν τις εκλογές. Επομένως, σύμφωνα με το τότε Σύνταγμα της Σερβίας, ήταν απαραίτητο να ψηφίσουν περισσότερα από τα δύο τρίτα των υπολοίπων πολιτών για να θεωρηθούν επιτυχημένες οι εκλογές.

Ένα μεγάλο μέρος της σερβικής πολιτικής σκηνής αφορά το καθεστώς του Κοσσυφοπεδίου και Μετόχιας, το οποίο ορίστηκε στο Προοίμιο του Συντάγματος της Δημοκρατίας της Σερβίας το 2006 ως «αναπόσπαστο τμήμα της Σερβίας», το οποίο έχει «θέση ουσιαστικής αυτονομίας εντός του κυρίαρχου κράτους της Σερβίας», που σημαίνει αυτόματα ότι «οι υποχρεώσεις όλων των κρατικών αρχών είναι να εκπροσωπούν και να προστατεύουν τα κρατικά συμφέροντα της Σερβίας στο Κοσσυφοπέδιο και Μετόχια σε όλες τις εσωτερικές και εξωτερικές πολιτικές σχέσεις»⁴⁵³. Την περίοδο από το 2011 έως το 2018 διεξήχθησαν αρκετοί γύροι διαπραγματεύσεων μεταξύ Βελιγραδίου και Πρίστινα. Ωστόσο, παράλληλα με αυτό, η Σερβία εργάστηκε για να αποσύρει τη διεθνή αναγνώριση του Κοσσυφοπεδίου. Δεδομένου ότι αρχικά 98 χώρες από τις συνολικά 193 στα Ηνωμένα Έθνη αναγνώρισαν την ανεξαρτησία αυτής της νότιας σερβικής επαρχίας, η κατάσταση αλλάζει από μέρα σε μέρα. Συγκεκριμένα, μέχρι τα μέσα του 2022, η αναγνώριση αποσύρθηκε από 14 χώρες, οπότε η εν λόγω κατάσταση είναι η εξής: το ανεξάρτητο Κοσσυφοπέδιο αναγνωρίζεται από 84 χώρες, 104 χώρες το θεωρούν επαρχία της Σερβίας, ενώ 5 χώρες βρίσκονται σε ρευστή κατάσταση, η οποία σημαίνει ότι αναγνωρίζουν επίσημα την Πρίστινα, αλλά δεν ψηφίζουν πλέον υπέρ της. Με άλλα λόγια, είναι ολοένα και πιο προφανές ότι το Κοσσυφοπέδιο έχει χάσει τη διεθνή υποστήριξη, που τους αλβανικές του ηγέτες φαίρνει σε θέση να προσπαθούν με κάθε δυνατό τρόπο να εκτοξεύσουν μια ψευτική εικόνα της Σερβίας και να υπονομεύσουν τη σταθερότητα στην περιοχή.

- **Στρατιωτικές δυνάμεις**

Στή σύγχρονη ιστορία των Βαλκανίων, έχουν διεξαχθεί πολλές ένοπλες συγκρούσεις και έχουν διαταραχθεί αναρίθμητες διεθνείς σχέσεις αποκλειστικά για δύο αιτίες – εθνικά ζητήματα και ανεπίλυτες συνοριακές διαφορές. Αυτός ο τομέας συχνά χαρακτηρίζεται στην ξένη βιβλιογραφία ως χώρος συνεχούς αναταραχής και έντασης στις διακρατικές σχέσεις. Ως εκ τούτου, το θέμα της ασφάλειας είναι ένας από τους βασικούς παράγοντες για τη διατήρηση της σταθερότητας στην εν λόγω περιοχή.

Από το 2007, η Σερβία έχει δηλώσει ότι είναι «στρατιωτικά ουδέτερη», ένας όρος που ήταν κάπως ασαφής σε όλους στην επίσημή του δήλωση, αν και ο δυτικός κόσμος τον ερμήνευσε με τον δικό του τρόπο. Αυτός, δηλαδή, περίμενε ότι μετά το 1999 η Σερβία θα υπόκειται πάντα στη δράση των μηχανισμών του ΝΑΤΟ, οι οποίοι θα την αναγκάσουν να συνεργαστεί τουλάχιστον επίσημα με τη Συμμαχία. Ωστόσο, έχουν αυτή τη στάση μόνο και μόνο επειδή δεν γνωρίζουν τον ψυχολογικό παράγοντα της αναφερόμενης χώρας. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι «μετά την επέμβαση του ΝΑΤΟ κατά της ΟΔΓ, την ίδρυση της στρατιωτικής αποστολής της ΚFOR στο Κοσσυφοπέδιο και Μετόχια και την εξαιρετικά εχθρική στάση των βασικών χωρών του ΝΑΤΟ απέναντι στο ζήτημα

---

⁴⁵³ Σύνταγμα της Δημοκρατίας της Σερβίας, Προοίμιο. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: https://www.paragraf.rs/propisi/ustav_republike_srbije.html (πρόσβαση στις 22 Οκτωβρίου 2020)

της εδαφικής ακεραιότητας της Σερβίας, αλλά και της οργάνωση στο σύνολό της, λόγω παροχής βοήθειας στη συγκρότηση των λεγόμενων Ένόπλων Δυνάμεων του Κοσσυφοπεδίου, η διάθεση προς αυτή τη Συμμαχία έχει γίνει εξαιρετικά αρνητική στη Σερβία»⁴⁵⁴. Ίσως οι δυτικές δυνάμεις πρέπει να θυμούνται ότι ένα χρόνο αφότου υπέγραψε το έγγραφο για την αποχώρηση της σερβικής αστυνομίας και στρατού από το Κοσσυφοπέδιο και Μετόχια, που ήταν προϋπόθεση για το τέλος του βομβαρδισμού, ο τότε πρόεδρος Σλόμπονταν Μιλόσεβιτς ανατράπηκε σε λαϊκές διαδηλώσεις των προτόγνων διαστάσεων (η περίφημη 5^η Οκτωβρίου). Αυτό λέει πολλά για τη στάση του λαού απέναντι στο εν λόγω θέμα, αλλά και για τον ψυχολογικό του παράγοντα.

Επιπλέον, η Αμυντική στρατηγική της Δημοκρατίας της Σερβίας από το 2019 επεξεργάζεται πλήρως την έννοια της στρατιωτικής ουδετερότητας. Εκεί αναφέρεται ότι πρόκειται για «το αμύντικό συμφέρον της Δημοκρατίας της Σερβίας, το οποίο πρόεκυψε από τις εθνικές της αξίες και συμφέρονται και τη διεθνή της θέση. Με στρατιωτική ουδετερότητα, η Δημοκρατία της Σερβίας εκφράζει την αποφασιστικότητά της να μη ενταχθεί σε στρατιωτικοπολιτικές συμμαχίες, κάτι που δεν αποκλείει τη συνεργασία στον τομέα της άμυνας. Αυτό δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την ενίσχυση των δυνατοτήτων και των ικανοτήτων του αμυντικού συστήματος και τη βελτίωση της συνολικής ασφάλειας της Δημοκρατίας της Σερβίας και των πολιτών της»⁴⁵⁵ - κάτι για το οποίο έγινε πραγματικά εντατική δουλειά τα προηγούμενα χρόνια. Επιτέλους, μετά από αρκετές δεκαετίες στασιμότητας, έλαβε χώρα η ενίσχυση των σερβικών ενόπλων δυνάμεων, κινούμενη προς τρεις κατευθύνσεις: 1) εκσυγχρονισμός υφιστάμενων συστημάτων τεχνικών μονάδων, 2) εισαγωγή στρατιωτικού εξοπλισμού και όπλων εγχώριας παραγωγής και 3) αγορά πολικών μέσων στην παγκόσμια αγορά. Έτσι, ο χερσαίος στρατός, η αεροπορία και η αεράμυνα των Σερβικών Ένόπλων Δυνάμεων διέρχονται μια πολύπλοκη διαδικασία τεχνικού και τεχνολογικού εκσυγχρονισμού και εξοπλισμού, που σιγά σιγά την κατατάσσει μεταξύ των στρατιωτικά καλύτερα εξοπλισμένων χωρών της περιοχής.

- **Ανασκόπηση της οικονομικής κατάστασης**

Για μια επαρκή ανάλυση της οικονομικής κατάστασης της Σερβίας, είναι απαραίτητο να θυμόμαστε ότι η χώρα αυτή βρισκόταν υπό καθεστώς οικονομικών και πολιτικών κυρώσεων για σχεδόν μια ολόκληρη δεκαετία (την περίοδο από το 1992 έως το 2000)⁴⁵⁶, ότι αντιμετώπισε τεράστιες υλικές ζημιές κατά τη διάρκεια του Νατοϊκού βομβαρδισμού και καταστροφής της Γιουγκοσλαβίας το 1999 (που κυμαίνονται μεταξύ 26 και 40 δυσεκατομμυρίων δολαρίων) και ότι

---

⁴⁵⁴ Progoconić, D. (2018). όπ. αν. (σ. 550)

⁴⁵⁵ Πρακτικά από την Εθνοσυνέλευση της Δημοκρατίας της Σερβίας, 2019b, 8. Διαθέσιμα στη διεύθυνση: <https://www.narodnaskupstinars.net/?q=en> (πρόσβαση στις 14 Ιουλίου 2020)

⁴⁵⁶ Θεωρείται ότι ο υπερπληθωρισμός που κυριεύσε τη Γιουγκοσλαβία την περίοδο 1992-1994 κατέχει την τρίτη θέση στην παγκόσμια οικονομική ιστορία, ως προς τη διάρκεια (22 μήνες), ως προς το μέγιστο μηνιαίο επίπεδο των 314 εκατομμυρίων τοις εκατό. Ο υπερπληθωρισμός διήρκεσε περισσότερο μόνο στη Νικαράγουα και την Κίνα, ενώ υψηλότερο μηνιαίο επίπεδο επιτεύχθηκε στην Ουγγαρία και την Ελλάδα, το οποίο ανήλθε σε 855 εκατομμύρια τοις εκατό το 1944. (Κατά: Dušanić, J. (2001). *Tranzicija: velika šansla, ali i opasna zamka* / Μετάβαση: μεγάλη ευκαιρία, αλλά και επικίνδυνη παγίδα. Βελιγράδι: Nikola Pašić.)

γεωγραφικά βρίσκεται στην περιοχή της οικονομικής περιφέρειας, για αυτό ποτέ δεν είχε την ευκαιρία να αναπτύξει μια υγιή βάση του οικονομικού της συστήματος.

Το έτος 2001, όταν το κατά κεφαλήν ΑΕΠ ήταν μόνο 40% της αξίας που είχε το 1989⁴⁵⁷, θεωρείται η αρχή της οικονομικής ματάβασης της Σερβίας. Την περίοδο έως το 2009, αυξήθηκε έως και δύομισι φορές, κάτι που στην πραγματικότητα δεν είναι και τόσο εντυπωσιακό αν συνυπολογίσουμε την εξαιρετικά κακή βάση από το 2001. Σίγουρα δεν ήταν αρκετό για να απομακρυνθεί αυτή η χώρα από την ομάδα των λιγότερο ανεπτυγμένων ευρωπαϊκών οικονομιών⁴⁵⁸. Απόλυτα δικαιολογημένο, αν αναλογιστεί κανείς ότι η χώρα αυτή βρίσκεται σε ύφεση τρεις φορές τα τελευταία δέκα χρόνια. Ωστόσο, από το 2014 αλλάζει την οικονομική της πολιτική και το επόμενο διάστημα αντί να ενθαρρύνει την κατανάλωση των πολιτών της, τους προτρέπει να αποταμιεύει, κάτι που επιφέρει ανατροπή και επιτυγχάνει τη σταθερότητα των δημοσίων οικονομικών. Το 2019, το ΑΕΠ στη Σερβία αυξήθηκε κατά 4%, και οι ξένες επενδύσεις κατά 14,2% σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος. Δύο χρόνια αργότερα καταγράφεται αύξηση του ΑΕΠ 7,5% και ακαθάριστες επενδύσεις 14,1% σε σχέση με το 2020, γεγονός που αποτελεί μεγάλη επιτυχία λαμβάνοντας υπόψη την οικονομική και επιδημιολογική κατάσταση όλου του κόσμου. Το ποσοστό ανεργίας εκείνη τη χρονιά ήταν 10,5%, για να πέσει στο 8,4% μετά το πρώτο εξάμηνο του 2022⁴⁵⁹.

• Οι ενεργειακοί και κυκλοφοριακοί διάδρομοι

Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της γεωγραφικής θέσης της Δημοκρατίας της Σερβίας είναι το γεγονός ότι βρίσκεται στο σταυροδρόμι των δρόμων από τη Δυτική και Κεντρική Ευρώπη, μέσω των ακτών του Αιγαίου και της Μικράς Ασίας, μέχρι την Εγγύς και Μέση Ανατολή. Μία τέτοια ευνοϊκή θέση χαρακτηρίζεται από μερικές από τις σημαντικότερες διεθνείς χερσαίες, αεροπορικές και ποτάμιες διαδρομές, που διασταυρώνονται στη σερβική πρωτεύουσα. Καθώς βρίσκεται στον Δούναβη που είναι πλωτό σε όλη τη Σερβία (588 χλμ), το Βελιγράδι αντιπροσωπεύει ένα από τα κύρια κέντρα του ποταμού μεταξύ του Ατλαντικού, της Μαύρης και της Βόρειας Θάλασσας. Για τον λόγο αυτό, «σε επίπεδο μεταφορών και διέλευσης, η πρωταρχική σημασία της Σερβίας ως γεωπολιτικού κέντρου της Βαλκανικής Χερσονήσου είναι αδιαμφισβήτητη – από τους δέκα πανευρωπαϊκούς διαδρόμους μεταφορών, που συνδέουν περιοχές της ηπείρου ζωτικής στρατηγικής σημασίας για την Ευρώπη, τρεις έχουν ουσιαστική γεωστρατηγική σημασία για τον γεωδιάστημα της Σερβίας»⁴⁶⁰. Αυτό αναφέρεται κυρίως στον Διάδρομο X και τον Διάδρομο VIII, οι οποίοι περιγράφονται λεπτομερώς στο Κεφάλαιο 6.1, *Η γεωπολιτική θέση της πΓΔΜ –*

⁴⁵⁷ Trud, A. (2007). *όπ. αν.* (σ. 177)

⁴⁵⁸ Κατά: EUROSTAT - <https://ec.europa.eu/eurostat> (πρόσβαση στις 11 Ιουλίου 2022)

⁴⁵⁹ Όλα τα δεδομένα ελήφθησαν από τον επίσημο ιστότυπο του Στατιστικού Ινστιτούτου της Δημοκρατίας της Σερβίας: <https://www.stat.gov.rs/en-US/> (πρόσβαση στις 01 Οκτωβρίου 2022)

⁴⁶⁰ Gigočić, LJ. (2007). Činioci geostrateškog položaja Srbije / Παράγοντες της γεωστρατηγικής θέσης της Σερβίας. *Zbornik radova sa naučnog skupa „Srbija i Republika Srpska u regionalnim i globalnim procesima“ / Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης «Η Σερβία και η Σερβική Δημοκρατία σε περιφερειακές και παγκόσμιες διεργασίες. Τρεμπίνιε: Γεωγραφική Σχολή του Πανεπιστημίου Βελιγραδίου και Σχολή Φυσικών Επιστήμων και Μαθηματικών του Πανεπιστημίου Μπάνια Λούκα. (σ. 57)*

ενεργειακοί και κυκλοφοριακοί δρόμοι, αλλά και στον Διάδρομο VII, που εκτείνεται κατά μήκος της υδάτινης ροής του Δούναβη. Έτσι, οι δύο βραχίονες του Διάδρομου X τέμνονται στο Βελιγράδι – αυτός που εκτείνεται από το Σάλτσμπουργκ, μέσω του Ζάγκρεμπ και της Λιουμπλιάνας (δυτικός) και ο άλλος από τη Βουδαπέστη, μέσω της Νις, μέχρι τη Θεσσαλονίκη και την Κωνσταντινούπολη (βόρειος). Από την άλλη, ο Διάδρομος VIII συνδέει τη δυτική άκρη της Μαύρης Θάλασσας με την Αλβανία μέσω Σόφιας, Σκοπίων, Τιράνων και Δυρραχίου. Επομένως, δεν είναι ασυνήθιστο ότι ο οργανισμός της Οικονομικής Συνεργασίας του Ευξείνου Πόντου ανέλαβε την πρωτοβουλία να κατασκευάσει έναν αυτοκινητόδρομο κατά μήκος της άκρης της παρούσας θάλασσας, ο οποίος θα αύξανε σημαντικά τη διαμετακομιστική σημασία και της Δημοκρατίας της Σερβίας. Όσον αφορά τον Διάδρομο VII, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται αυξανόμενος αριθμός πρωτοβουλιών που σχετίζονται με τον Δούναβη, οι οποίες αφορούν κυρίως την αναλαβή του ελέγχου του πλεύσιμου διαδρόμου του από τα χέρια των παραποτάμιων χωρών, υπέρ των ΗΠΑ και της ΕΕ. Επομένως, το ενδιαφέρον των Μεγάλων Δυνάμεων στο έδαφος της Σερβίας δεν μπορεί να επιφέρει θετικά αποτελέσματα για την οικονομική της κατάσταση, αν ληφθεί υπόψη ότι καθοδηγούνται από τους δικούς τους γεωοικονομικούς στόχους στην περίπτωση της εκμετάλλευσης του Δούναβη.

Δεν είναι περιττό να τονίσουμε ότι την τελευταία δεκαετία έχει γίνει εντατική δουλειά για τη βελτίωση της σκηνης των υποδομών της Σερβίας, έτσι έχουν κατασκευαστεί περίπου 300 χλμ αυτοκινητοδρόμου, ενώ γίνονται εργασίες σε άλλα 350 χλμ αυτοκινητοδρόμων και οδών ταχείας κυκλοφορίας και το σχέδιο είναι να κατασκευαστούν άλλα 400 χλμ, που θα έχει απίστευτα πλεονεκτήματα για τους πολίτες της Σερβίας και όλους όσους θα περάσουν από αυτές. Επιπλέον, ολοκληρώθηκε επιτέλους και ο ανατολικός κλάδος του Διαδρόμου X – από τη Νις προς τη Βουλγαρία (87 χλμ δρόμου), καθώς και ο νότιος κλάδος – από τη Νις έως τα σύνορα με το πΓΔΜ (26 χλμ), ολοκληρώνοντας έτσι αυτή τη διαδρομή μέσω Σερβίας. Εν τω μεταξύ, κατασκευάστηκε και ο Διάδρομος XI, ο οποίος αντιπροσωπεύει τη σύνδεση μεταξύ Βελιγραδίου και Μαυροβουνίου. Σε εξέλιξη βρίσκονται και οι εργασίες για την κατασκευή οδών ταχείας κυκλοφορίας σε όλη τη Σερβία, καθώς και σιδηροδρομικών υποδομών. Ακολουθώντας το παράδειγμα του νέου σιδηροδρόμου υψηλής ταχύτητας Βελιγραδίου – Νόβι Σαντ, στον οποίο τα τρένα μπορούν να ταξιδέψουν έως και 200 χλμ/χ, σχεδιάζονται να κατασκευαστούν παρόμοιοι προς την πόλη Νις στο νότο, αλλά και προς τα σύνορα με την Ουγγαρία.

Εκτός από το γεγονός ότι τα Βαλκάνια αποτελούν σημαντική διασταύρωση οδών κυκλοφορίας, είναι ίσως ακόμη και πιο σημαντική περιοχή για μεταφορά πετρελαίου και φυσικού αερίου, διότι συνδέει τις δυτικές αγορές (ιδιαίτερα τις ΗΠΑ και την ΕΕ για τις οποίες αυτό το θέμα είναι ζωτικής σημασίας) με τις πηγές της Ευγγύς και Μέσης Ανατολής. Με άλλα λόγια, το θέμα της ενεργειακής ασφάλειας στα Βαλκάνια είναι ένας από τους κύριους γεωστρατηγικούς στόχους των δυνάμεων του Ατλαντισμού και του Ευρασιατισμού. Έτσι, εκτός από τους νααφερόμενους κυκλοφοριακούς διαδρόμους, στη Χερσόνησο «προβλέπεται η κατασκευή έως και πέντε ενεργειακών διαδρόμων – των αγωγών φυσικού αερίου South Stream, Nabucco και Trans-Adriatic, καθώς και των πετρελαιαγωγών AMBO και CPOT»⁴⁶¹. Από όλα τα παραπάνω, το μόνο σημαντικό για τη Σερβία

⁴⁶¹ Proroković, D. (2018). *όπ. αν.* (σ. 528)

από άποψη σκοπιμότητας και κερδοφορίας ήταν το South Stream, το οποίο υποτίθεται ότι θα περνούσε από τέσσερις βαλκανικές χώρες (Βουλγαρία, Ελλάδα, Σερβία και Σλοβενία). Για τις χώρες αυτές, η πραγματοποίησή του θα σήμαινε εισόδημα από τη διαμετακόμιση, τη σταθερότητα του εφοδιασμού με φυσικό αέριο και υπό ευνοϊκότερες συνθήκες, που θα αύξαναν την ανταγωνιστικότητα σε άλλες αγορές και θα δημιουργούσαν προϋπόθεση για την ανανέωση της βιομηχανικής παραγωγής.

8.2. Ο ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΤΗΣ ΣΕΡΒΙΑΣ

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, ο ψυχολογικός παράγοντας υπάρχει, δρα και επηρεάζει το γεωπολιτικό σύστημα, αλλά μπορεί επίσης να αναπτυχθεί και να αλλάξει υπό την ισχυρή πίεση του γεωγραφικού χώρου της προέλευσής του. Το καλύτερο παράδειγμα αυτού δίνει ο σερβικός λαός, του οποίου το κράτος σχηματίστηκε και διήρκεσε για αιώνες στη συνοριακή περιοχή των μεγάλων αυτοκρατοριών, έτσι ο διαχωρισμός μεταξύ Ανατολής και Δύσης τον ακολούθησε πιστά σε κάθε φάση της ανάπτυξής του. Ακόμη και σήμερα, τα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων συγκρούονται σε αυτή την περιοχή – της Αμερικής (στρατιωτικά παρούσα στην επιθυμία να αποσταθεροποιήσει την «μαλακή κοιλιά» της Ευρώπης από εκεί και να καταστείλει τη Ρωσία), της Γερμανίας (έφτασε στα λιμάνια της Αδριατικής ανανεώνοντας την επιρροή της στην Κροατία και τη Σλοβενία), της Ρωσίας (η επιρροή της στα Βαλκάνια ανασυγκροτείται αργά, αλλά σταθερά) και της Τουρκίας (συχνά δείχνει τις ανανεωμένες, αυτοκρατορικές φιλοδοξίες της). Έτσι, «το μεγαλύτερο μέρος των ιστορικών και πολιτικών συνεπειών έγκειται στο γεγονός ότι οι Σέρβοι ως λαός συνέδεσαν την ιστορική, πολιτιστική, πολιτική, θρησκευτική και οικονομική τους ανάπτυξη με τη (μη) ευνοϊκή τους γεωπολιτική θέση»⁴⁶².

Υπό το πρίσμα μιας τέτοιας γεωπολιτικής κατάστασης, μπορεί κανείς να παρατηρήσει έναν εξαιρετικά ενδιαφέρον ψυχολογικό παράγοντα του σερβικού λαού. Περιγράφεται καλύτερα από τις ακόλουθες δηλώσεις του συγγραφέα Ž. Đurić: «Κάτων από τις πιέσεις και τις φιλοδοξίες μεγάλων εθνικών και πολιτικών δυνάμεων να τους υποδουλώσουν, οι Σέρβοι ανέπτυξαν μεγάλη αντοχή στην αντίσταση, την επιβίωση, την ανασυγκρότηση και την αυτοπροτοβουλία για να επιβιώσουν και να διατηρήσουν τη μακροχρόνια επιθυμία για ελευθερία και αυτονομία. Η ανεξαρτησία, ο ατομικισμός και η πρωτοβουλία τους στον δύσκολο αγώνα για επιβίωση και πρόοδο μετατράπηκαν σε μόνιμες ιδιότητες»⁴⁶³. Σε αυτό, ο επιστήμονας D. Proroković προσθέτει περιατέρω: «Η συχνή σερβική αδιαλλαξία και η αποφασιστικότητα να υπερασπιστούν τη χώρα με κάθε κόστος, σκληρή διαδικασία οικοδόμησης του κράτους, ήταν όχι μια αντανάκλαση της τρέχουσας πολιτικής σε ορισμένες στιγμές, βρήκαν ήδη την καταγωγή τους πολύ πιο βαθιά, στη νοοτροπία ενός λαού»⁴⁶⁴. Με άλλα λόγια, το αναφερόμενο έθνος διαθέτει ένα απίστευτα σταθερό

⁴⁶² Despotović, Lj. (2009). όπ. αν. (σ. 156)

⁴⁶³ Đurić, Ž. (2007). Pravoslavna religija u Srbiji i savremena neoliberalna ekonomska politika / Η ορθόδοξη θρησκεία στη Σερβία και η σύγχρονη νεοφιλελεύθερη οικονομική πολιτική. Σε: *Politikologija religije / Πολιτική επιστήμη της θρησκείας*. Βελιγράδι: Κέντρο για τη μελέτη της θρησκείας και της θρησκευτικής ανοχής. (σ. 90)

⁴⁶⁴ Proroković, D. (2018). όπ. αν. (σ. 481)

σύστημα αξιών με τη μορφή του *σερβισμού*, ο οποίος αποπνέει μια εξαιρετικά ισχυρή *εξυγεγερμένη μαχητικότητα ευαίσθητη στην αδικία*.

Ωστόσο, την τελευταία δεκαετία, έχει γίνει αντιληπτή η σοβαρή του δυνατότητα να φτάσει στο τρίτο επίπεδο ανάπτυξης. Αν και δεν πρόκειται για τη μορφή της ιδεολογίας που έχει περιγραφεί μέχρι τώρα στην παρούσα εργασία, επειδή η Σερβία σίγουρα δεν είναι μια μεγάλη δύναμη εντελώς ανεξάρτητη στις ενέργειές της και ανθεκτική στην εξωτερική επιρροή, μπορεί να παρατηρηθεί μια μικρή μετάβαση σε κάποιο είδος περιφερειακής ιδεολογίας τροποποιημένης μορφής. Έτσι, στις επιδόσεις της στην εξωτερική πολιτική τα τελευταία δέκα χρόνια, η Σερβία καθοδηγείται από το σύνθημα «*ειρήνη και σταθερότητα στην περιοχή*». Με τον τρόπο αυτό διαχέει έμμεσα τη δύναμη επιρροής μέσω του παραδείγματός της και σε άλλες βαλκανικές χώρες, ειδικά σε εκείνες όπου υπάρχουν αρνητικές στάσεις για την ραθυμία, τον παρορμητισμό και την επιθετικότητα των Σέρβων. Έτσι προσπαθούν να καταρρίψουν τα στερεότυπα που έχουν χτιστεί τακτικά για τον σερβικό λαό από τις δυτικές δυνάμεις προκειμένου να δικαιολογήσουν τις ενέργειες επιθετικής διαίρεσης και κατοχής των εδαφών του.

8.2.1. Εμφάνιση και ανάπτυξη του ψυχολογικού παράγοντα των Σέρβων

Είναι δύσκολο να διαπιστωθεί πότε ακριβώς δημιουργήθηκε ο ψυχολογικός παράγοντας των Σέρβων, γιατί σήμερα είναι γνωστό ότι κατά τη διάρκεια της εγκατάστασης των Βαλκανίων από τους Νότιους Σλάβους, υπήρχε ήδη η συνειδητοποίηση του σερβικού λαού ως οργανωμένης κοινότητας μέσα σε αυτή τη μεγάλη φυλή. Επομένως, όταν έφτασαν στις σημερινές περιοχές ήδη είχαν σημάδια ταυτότητας και για αυτό η επίσημη διαδικασία οικοδόμησης εθνικής τους ταυτότητας έγινε αρκετά νωρίς – την εποχή της δημιουργίας των πρώτων μεσαιωνικών σλαβικών κρατών. Αυτό το πρώιμο σερβικό κράτος επεκτάθηκε σχετικά γρήγορα χάρη στη μεγάλη σύνδεση μεταξύ των νοτιοσλαβικών αδελφοτήτων και φυλών, αλλά και σε ένα εξαιρετικά σημαντικό χαρακτηριστικό που αντικατοπτρίστηκε στην ανεπτυγμένη και ιεραρχικά οργανωμένη εσωτερική δομή. Πολλοί κοινωνιολόγοι πιστεύουν ότι η βάση για τη μετέπειτα ανάπτυξη του σερβικού έθνους βρίσκεται ακριβώς στις ισχυρές σχέσεις της αρχαίας φυλετικής κοινότητας⁴⁶⁵ – μια «συλλογικότητα» με την οποία κάθε άτομο ήταν συναισθηματικά συνδεδεμένο. Έτσι, στην ύστερη εποχή της Σερβίας των Νεμάνιτς⁴⁶⁶, αυτή η διαδικασία απέκτησε πλήρη δυναμική χάρη στον «βασικό παράγοντα της αποδοχής του Χριστιανισμού και της απομίμησης του υπέροχου

⁴⁶⁵ Για περισσότερες πληροφορίες: Hamilton, D. (1964). The Genetical Evolution of Social Behavior / Η γενετική εξέλιξη της κοινωνικής συμπεριφοράς. *Journal of Theoretical Biology / Περιοδικό Θεωρητικής Βιολογίας*, 7(1). (σς. 1-16)

⁴⁶⁶ **Δυναστεία των Νεμάνιτς** – σερβική δυναστεία, η οποία επισήμως αναφέρεται ότι κατάγεται από τον Στέφαν Νεμάνια, αν και οι πρόγονοί του ήταν ήδη ηγεμόνες τη Ράσκα ως μεγάλοι έπαρχοι. Η δυναστεία κυβερνούσε τα σερβικά εδάφη συνεχώς από το 1168 έως το 1371 και δημιούργησε τη μεγαλύτερη επέκταση της μεσαιωνικής Σερβίας. Είχε δύο γραμμές – η μία προερχόταν από τον μεγαλύτερο γιο του Νεμάνια, τον Βουκάν, και η άλλη, βασιλική, από τον μεσαίο γιο του, Στέφανο τον Πρωτοαφιερωμένο. Ο μικρότερος γιος, ο Ράσσκο, δεν είχε απογόνους και τον θυμόταν ο λαός με το μοναστικό του όνομα – Άγιος Σάββας. Στη δυναστεία αυτή ανήκει και ο διάσημος αυτοκράτορας Ντούσαν ο Ισχυρός για τον οποίο επώθησαν περισσότερα στα προηγούμενα κεφάλαια. Το Βασίλειο της Σερβίας ανακηρύχθηκε το 1217 και το 1219 ανακηρύχθηκε επίσης αυτοκέφαλη σερβική αρχιεπισκοπή. Έγινε αυτοκρατορία το 1346. (Κατά: Bihalji - Merin, O. και συν. [επιμ.] (1986). *όπ. αν.*)

βυζαντινού προτύπου»⁴⁶⁷. Ως εκ τούτου, οι απαρχές της συγκρότησης του ψυχολογικού παράγοντα των Σέρβων μπορούν να τοποθετηθούν ακριβώς σε αυτό το πλαίσιο. Ωστόσο, η περαιτέρω πορεία της ανάπτυξης του θα εξαρτηθεί από την οθωμανική κατοχή και τις συνέπειές της. Καθώς ο σερβικός πληθυσμός εικείνη την εποχή, φυσικά, δεν μπορούσε να αντιπροσωπεύει ένα ενιαίο έθνος, αλλά αποτελούνταν από φυσικά απομακρυσμένες ομάδες, τότε τα διάφορα του τμήματα είχαν επίσης μια άνιση και ανεξάρτητη πορεία ανάπτυξης. Με άλλα λόγια, κατά την διακυβέρνηση πολλών αιώνων των εν λόγω θηριωδών κατακτητών, ψυχολογικοί παράγοντες εκδηλώθηκαν και αναπτύχθηκαν διαφορετικά σε διακριτές ομάδες του σερβικού πληθυσμού, ενώ μέσω των κοινωνικών και πολιτικών πιέσεων «μετασχηματίζονται οι αμοιβαίες τους διαφορές και παίρνουν μια μορφή που θα κρατήσει μέχρι σήμερα»⁴⁶⁸.

Αυτή η διαδικασία περιγράφεται καλύτερα από τον ευρέως αναγνωρισμένο Σέρβο επιστήμονα J. Cvijić. Ετις εκτενείς αναλύσεις του ανέφερε, καταρχάς, ότι ο κεντρικός τύπος του σερβικού λαού ζούσε και αναπτύχθηκε σε εύφορες και πιο αστικές περιοχές, όπου και ο τουρκικός ή αλβανικός πληθυσμός αποτελούσε την πλειοψηφία και αντιπροσώπευε μέρος της αγροτικής ζωής. Δεδομένου ότι η τουρκική επιρροή ενισχύθηκε έτσι σημαντικά, οδήγησε στην εμφάνιση ενός «ηθικού μιμητισμού» αυτού του τμήματος του σερβικού λαού, που εκδηλώθηκε με τη μορφή προσαρμογής σε αυτό που ήθελε ο «άρχοντας», αναγνώρισης πώς θα μπορούσε να είναι ικανοποιημένος και ικανότητας να συγχωνεύει τον ψυχολογικό του παράγοντα με το καινούργιο περιβάλλον. Αυτή η διαδικασία προσαρμογής στην αρχή πραγματοποιούνταν οπτικά (φορώντας τουρκικά ενδύματα και μουσουλμανικά σύμβολα), μετά στην ομιλία (αποδοχή και χρήση του τουρκισμού στην καθημερινή γλώσσα) και, τέλος, στη μίμηση του τρόπου ζωής του άρχοντα (μεταμόρφωση στη θρησκεία του). Επιπλέον, ο πρναφερόμενος συγγραφέας αναφέρει ότι «μόλις αποδέχεται το Ισλάμ, ένας Σέρβος γίνεται ο χειρότερος εχθρός των αδελφών του και αυτός ο τύπος αρχίζει να εμφανίζει τα χαρακτηριστικά της προσποίησης, λιτότητας, επιβουλής, δυσπιστίας και μυστικότητας»⁴⁶⁹. Επιπροσθέτως, ο «ηθικός μιμητισμός» παύει να ασκείται από τη στιγμή της μεταστροφής στον Μωαμεθανισμό, επομένως η σχέση με τους χθεσινούς φυλετικούς αντανακλά τη νεοαποκτηθείσα ελευθερία και τη βελτιωμένη κοινωνική θέση. Στην ψυχολογική ορολογία, με την ικανοποίηση των κινήτρων για ελευθερία και αναγνώριση, αυτός ο «νεογέννητος Τούρκος» βρίσκει μια νέα βάση για το δικό του σύστημα αξιών και στην επιθυμία να αποδείξει ότι έχει πραγματικά απαρνηθεί την προηγούμενή του ταυτότητα και ότι ουσιαστικά ανήκει στους Μωαμεθναούς («άρχοντες»), φτάνει στα άκρα στη στάση του απέναντι σε οτιδήποτε του θυμίζει το παρελθόν του. Δυστυχώς, το σύνδρομο παραμένει τόσο ισχυρό ακριβώς λόγω της επιθυμίας να αποδείξει τον εαυτό του και να γίνει πλήρως δεκτός από τη νέα του κοινότητα που είναι πρακτικά αδύνατο να ικανοποιηθεί. Σε αυτό το χάσμα, ο πρώην σερβικός (ορθόδοξος) πληθυσμός παραμένει πολύ ευάλωτος στους ψυχολογικούς μηχανισμούς χειραγώγησης και δεκτικότητας, επειδή το σύστημά τους αξιών δεν στηρίζεται σε υγιή θεμέλια, ούτε σε αληθινή ταύτιση. Η απόδειξη αυτού φαίνεται στις μεταγενέστερες γενιές, οι οποίες ακόμη και σήμερα βρίσκουν ένα οδυνηρό σημείο

⁴⁶⁷ Proroković, D. (2018). όπ. αν. (σ. 474)

⁴⁶⁸ Ibid., σ. 475

⁴⁶⁹ Cvijić, J. (1922). όπ. αν. (σς. 75-76)

στο γεγονός ότι αυτός ο πληθυσμός δεν παρέμεινε συνεπής στη μίμηση του δικού του συστήματος αξιών, αλλά συμφώνησε με την πλήρη απώλεια της ταυτότητάς του για χάρη μιας πιο άνετης ζωής και υλικού κέρδους του - κάτι που τον καθημερινά υπενθυμίζει μόνο με την απλή του ύπαρξη ο ορθόδοξος, σερβικός λαός.

Από την άλλη πλευρά, ο ντιναρικός τύπος του σερβικού πληθυσμού αρνήθηκε να καταλήξει σε οποιαδήποτε πιθανότητα συνύπαρξης με τον κατακτητή της μουσουλμανικής πίστης. Λόγω της εισόδου στις αστικές περιοχές, τις μεσαιωνικές πόλεις και του ελέγχου των κύριων εμπορικών κόμβων από τους Τούρκους, αυτός ο πληθυσμός αποσύρθηκε και εγκαταστάθηκε σε πιο ασφαλείας, πιο απομονωμένες, κυρίως ορεινές περιοχές. Εκείνη την ευκαιρία, ο σερβικός ψυχολογικός παράγοντας δυναμώνει ξαφνικά και έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας νέα κοινωνίας με σαφείς κανόνες λειτουργίας, της οποίας ο «προφορικός νόμος» τηρείται από όλα τα μέλη, ενώ η βάση του γίνονται η κοινή οργάνωση και πρακτική της κτηνοτροφίας. Ως τα πιο παρόντα χαρακτηριστικά αυτού του τμήματος του πληθυσμού, ο J. Cνίτζιέ αναφέρει ζωηρό πνεύμα, λεπτή ευφυΐα, εκφρασμένη και ποικιλόμορφη ευαισθησία, εύκολη παρόρμηση ενθουσιασμού και οργής, πατριαρχική ζωή και στήριξη της κοινότητας. Ως εκ τούτου, αυτός ο ιδιαίτερος πατριαρχικός πολιτισμός χαρακτηρίζεται από «βαθύτερο νόημα και εθνικό αίσθημα, την αδιατάρακτη πίστη, την απέραντη αυτοπεποίθηση»⁴⁷⁰. Και έτσι οι πράξεις του ντιναρικού ανθρώπου παραμένουν απρόσβλητες στο υλικό ενδιαφέρον και εμπνέονται από εσωτερικά κίνητρα. Όλα αυτά μιλούν για ένα εξαιρετικά ισχυρό σύστημα αξιών, χτισμένο «εκ των έσω», με το οποίο ένα μέλος του ντιναρικού τύπου ταύτιζε ξεκάθαρα τον εαυτό του, ενώ η συνάντηση με αντίθετα απλά ενίσχυσε περαιτέρω την πίστη και την εμπιστοσύνη του σε αυτό που είναι χωρίς καμία επιθυμία να υπακούσει και να αποδεχτεί από την αντίθετη πλευρά. Χάρη στην ύπαρξη ενός τέτοιου ψυχολογικού παράγοντα, διατηρήθηκε η σερβική ταυτότητα, άρχισε ο απελευθερωτικός πόλεμος κατά των Οθωμανών και έγινε η μετέπειτα εθνική επιβεβαίωση και κρατική αναβίωση. Επομένως, αν και η οθωμανική καροχή οδήγησε στη φυσική εξαφάνιση του μεσαιωνικού σερβικού κράτους ως δυνητικού παράγοντα αφύπνισης της εθνικής συνείδησης, η αλήθεια είναι ότι η διαδικασία οικοδόμησης της εθνικής ταυτότητας δεν σταμάτησε, απλώς συνέχισε να λαμβάνει χώρα υπό διαφορετικές συνθήκες. Άλλη μια απόδειξη ότι ο ψυχολογικός παράγοντας μπορεί να υπερνικήσει τον παράγοντα του κρατισμού και να συνεχίσει να ενισχύεται ακόμη και σε συνθήκες γεωπολιτικής αναταραχής και ανακατανομής ισχύος στη συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή.

8.2.2. Η σημασία του Κοσσυφοπεδίου και Μετόχιας για τον σερβικό ψυχολογικό παράγοντα

Αν και σύμφωνα με τα αρχαιολογικά κατάλοιπα είναι γνωστό ότι η περιοχή του Κοσσυφοπεδίου και Μετόχιας κατοικούνται ήδη από την εποχή των Κελτών και των Ρωμαίων, η εθνοτική της δομή άλλαξε με την πάροδο των αιώνων. Μετά την πτώση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, υπήρξαν συνεχές και καταστροφικές επιδρομές των Γότθων, οι οποίοι άφησαν πίσω τους το κυρίως κατεστραμμένο έδαφος της εν λόγω περιοχής. Τον 7^ο αιώνα σε αυτή μετάναστευσαν οι Νότιοι

---

⁴⁷⁰ Ibid.

Σλάβοι (Σέρβοι για την ακρίβεια) και μέσα σε εκατό χρόνια κατάφεραν να εποικίσουν πλήρως το έδαφος του σημερινού Κοσόβου, αποτελώντας την κυρίαρχη πλειοψηφία σε αυτό. Έτσι, «τους επόμενους αιώνες θα συγκροτηθεί πάνω του το σερβικό μεσαιωνικό κράτος, το οποίο θα βρίσκεται υπό την τεράστια πολιτιστική, θρησκευτική και πολιτική επιρροή του Βυζαντίου»⁴⁷¹, έτσι ώστε θα αναλάβει το ρόλο περιφερειακής δύναμης από τη Βουλγαρία. Το σημερινό όνομα αυτής της περιοχής εμφανίζεται για πρώτη φορά σε ιστορικά συγγράμματα μετά τη Μάχη του Κοσσυφοπεδίου⁴⁷² (το 1389), αν και μέχρι τότε αναφερόταν απλώς ως Σερβία. Δεν χρειαζόταν, δηλαδή, οριοθέτηση του εδάφους που αποτελούσε τμήμα του σερβικού μεσαιωνικού κράτους και κατοικούσαν πλήρως από τον πληθυσμό του. Επομένως, αν δεν υπήρχε η αναφερθείσα μάχη, η οποία ήταν κρίσιμη για τη διατήρηση της Σερβίας κατά τον Μεσαίωνα, το όνομα αυτό πιθανότατα δεν θα χρησιμοποιούνταν για πολύ καιρό, ούτε θα είχε συνδεθεί συμβολικά με την επιβίωση του σερβικού λαού, καθώς και με την ίδια την καρδιά της ιστορικής του ταυτότητας στους μεταγενέστερους αιώνες. Έτσι, μετά τη μετεγκατάσταση του κέντρου του κράτους από τη Ράσκα προς τα νότια, η περιοχή του Κοσσυφοπεδίου και Μετόχιας έγινε το κεντρικό του τμήμα και προπύργιο περαιτέρω επέκτασης προς τα νότια και τα ανατολικά. Δεν είναι περιττό να αναφέρουμε ότι τότε υπήρξε μετακίνηση πληθυσμού προς την Ήπειρο και τη Θεσσαλία, του ίδιου του πληθυσμού που ζούσε στις ορεινές περιοχές νότια της Μετόχιας και νοτιοδυτικά του Κοσσυφοπεδίου, πιο συγκεκριμένα στα βόρεια τμήματα της σημερινής Αλβανίας και της Μακεδονίας του Βαρδάρη. Ορισμένοι συγγραφείς είναι της άποψης ότι πρόκειται για πληθυσμό που ήρθε στην περιοχή από διάφορα μέρη της Βαλκανικής Χερσονήσου, καταπιεστεί από τις ενέργειες των Γότθων, των Αβάρων και των Σλάβων, ότι με την πάροδο του χρόνου ομογενοποιήθηκε και στον ύστερο Μεσαίωνα άρχισε τη διαδικασία δημιουργίας του αλβανικού έθνους. Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι αυτή η στάση είναι πολύ αμφισβητήσιμη, γιατί ακόμα και σήμερα υπάρχουν μια χούφτα θεωρίες για την προέλευση αυτού του έθνους λόγω ανεπαρκών ιστορικών στοιχείων για αυτό.

Για τους Σέρβους, η κατάσταση έγινε δυσμενής κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής κυριαρχίας, οι αρχές των οποίων παρείχαν ειδική υποστήριξη για την επέκταση των Αλβανών σε όλη την

---

⁴⁷¹ Proroković, D. (2011). *όπ. αν.* (σ. 10)

⁴⁷² **Η Μάχη του Κοσσυφοπεδίου** – μια μεγάλη μάχη που έλαβε μέρος κοντά στην Πρίστινα στις 15 Ιουνίου, δηλαδή στις 28 Ιουνίου 1389, μεταξύ σερβικού και τουρκικού στρατού. Μετά τη σερβική ήττα στη Μαρίτσα το 1371, οι Τούρκοι συνέχισαν να διεισδύουν στο εσωτερικό των Βαλκανίων. Εκείνη τη στιγμή, οι Βούλγαροι και Βυζαντινοί αυτοκράτορες έγιναν Τούρκοι υποτελείς, οπότε οι ελπίδες εναποθήκασαν στην ισχυρότερη τότε στρατιωτική δύναμη των Βαλκανίων – τη Σερβία, παρόλο που η ισχύς της ως ενιαίο κράτος εξασθενούσε ολοένα και περισσότερο. Πριν από αυτή τη μάχη, οι Τούρκοι εισέβαλαν στα εδάφη του πρίγκιπα Λάζαρου δύο φορές (το 1381 και το 1386), αλλά ηττήθηκαν και τις δύο φορές με σημαντικές απώλειες. Ο εν λόγω πρίγκιπας δεν εξεπλάγη από την επίθεση του σουλτάνου Μουράτ Α' και των γιων του Βαγιαζίτ και Γιακούμπ. Τα προηγούμενα χρόνια είχε κάνει διπλωματικές, πολιτικές και στρατιωτικές προετοιμασίες για την άμυνα της χώρας. Ο Βουκ Μπράνκοβιτς, ευγενής και ηγεμόνας της περιοχής του Κοσσυφοπεδίου, ήρθε σε βοήθειά του, ενώ ο Τβρτκο Α', ο Βόσνιος βασιλιάς, έστειλε ένα μέρος του βοσνιακού στρατού, στο οποίο προσχώρησε και κροατικό απόσπασμα. Κατά τη διάρκεια της μάχης σκοτώθηκαν οι ηγεμόνες και των δύο πλευρών. Ο θάνατος του πρίγκιπα Λάζαρου ήταν μεγάλο πλήγμα για τη Σερβία η οποία υπέστη τεράστιες απώλειες σε ανθρώπινο δθναμικό και, τελικά, δεν κατάφερε να σταματήσει την εισβολή των Τούρκων. Ωστόσο, αυτή η μάχη ήταν τόσο σημαντική που σύντομα έγινε θρύλος και ένα είδος μύθου που μεταδίδεται από γενιά σε γενιά στον σερβικό λαό. (Κατά: Bihalji - Merin, O. και συν. [επιμ.] (1986). *όπ. αν.*)

επικράτεια του Κοσσυφοπεδίου και Μετόχιας κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα. Επιθυμία τους ήταν να επιτύχουν καλές σχέσεις με τον λαό που αποδεχόταν την πίστη τους και εκτελούσε με χαρά τις εντολές του, εις βάρος των Σέρβων, με τους οποίους ήταν αδύνατο να επιτευχθεί οποιοδήποτε είδους συνεργασία. Έτσι, η περιοχή αυτή γίνεται ο ζωτικός χώρος του μεγαλύτερου μέρους των αλβανικών υποστηρικτών της Τουρκίας. Για τον λόγο αυτό, μεταξύ των δύο παγκοσμίων πολέμων, το Βασίλειο της Γιουγκοσλαβίας ακολούθησε ενεργά μια πολιτική αποικισμού και επανεγκατάστασης Σέρβων στην περιοχή αυτή. Αν και το κράτος τους εκχώρησε γη που κατάφερε να εθνικοποιήσει μετά την εκδίωξη των Τούρκων, ο σερβικός πληθυσμός εργάστηκε σκληρά και ευημερούσε, έτσι κατάφερε να αυξήσει τις κτήσεις του αγοράζοντας γειτονικές εκτάσεις⁴⁷³. Ωστόσο, μεγάλες αλλαγές σημειώθηκαν κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αφού μέσω της ιταλικής ζώνης κατοχής εκτεινόταν η λεγόμενη Μεγάλη Αλβανία. Έτσι, οι Αλβανοί του Κοσσυφοπεδίου έδιωχναν τον σερβικό πληθυσμό ο ένας μετά τον άλλο, που οδήγησε στη μετανάστευση μεγάλου αριθμού Σέρβων που δεν επέστρεψαν ποτέ στην πατρίδα τους. Το τελειωτικό χτύπημα δόθηκε από την κομμουνιστική κυβέρνηση της Γιουγκοσλαβίας, η οποία απαγόρευσε αδιάμφισβητητα την επιστροφή τους με το πρόσχημα ότι ήθελενα να «αποκοικοποιήσει» το Κοσσυφοπέδιο. Μια παράδοση που καθιέρωσε κάποτε ο Γιόσιπ Μπροζ Τίτο, ο ηγέτης του κομμουνιστικού κόμματος και επί μακρόν πρόεδρος της ΣΟΔΓ, έμεινε στη μνήμη του σερβικού λαού. Πρόκειται για μια ιδιαίτερη τιμή – ο Τίτο γινόταν νονός κάθε ένατου αλβανικού παιδιού στο Κοσσυφοπέδιο. Ποιος είναι ο πραγματικός λόγος για τον οποίο αυτός ο Γιουγκοσλάβος ηγέτης ενθάρρυνε τον εποικισμό του Κοσσυφοπεδίου και Μετόχιας από την αλβανική εθνική μεινότητα και τον δημογραφικό πολλαπλασιασμό της στην αναφερόμενη περιοχή, ενώ απαγόρευε την επιστροφή του γηγενούς, σερβικού πληθυσμού, παραμένει ένα ερώτημα που πρέπει να απαντηθεί στις κάποιες μελλοντικές αναλύσεις.

Ανεξάρτητα από τη σημερινή εθνοτική δομή του Κοσσυφοπεδίου και Μετόχιας, το γεγονός ότι η διαδικασία οικοδόμησης της εθνικής ταυτότητας των Σέρβων ξεκίνησε και προχώρησε σε αυτή την περιοχή δεν μπορεί να αμφισβητηθεί. Επιπλέον, το «Άγιο Κοσσυφοπέδιο» ήταν καίριας σημασίας όχι μόνο για τη δημιουργία εθνικής συνείδησης, αλλά και για τις θρησκευτικές και πολιτιστικές διεργασίες που έλαβαν χώρα στον σερβικό λαό κατά τη διάρκεια της ιστορίας. Ως εκ τούτου, ή επιρροή του στην ανάπτυξη και διατήρηση του ψυχολογικού παράγοντα του εν λόγω έθνους ήταν αδιάψευστη. «Όταν θα συγκρινόνταν οι μύθοι και τα στερεότυπα γύρω από τη διαδικασία οικοδόμησης της εθνικής ταυτότητας μεταξύ των ευρωπαϊκών εθνών, ο σερβικός μύθος του Κοσσυφοπεδίου θα ήταν ένας από τους πιο εντυπωσιακούς – το Κοσσυφοπέδιο είναι μια

---

⁴⁷³ Μία από τις πρώτες αποφάσεις που έλαβε η κομμουνιστική κυβέρνηση μετά την ίδρυσή της ήταν η ψήφιση του νόμου για την αναθεώρηση της κατανομής της γης στις περιοχές της Μακεδονίας του Βαρδάρη και του Κοσσυφοπεδίου. Η εφαρμογή του εκδηλώθηκε τελικά με τη μορφή γενικής απαλλοτρίωσης ακόμη και εκείνων των περιουσιών που οι Σέρβοι δεν έλαβαν από το κράτος, αλλά τους αγόρασαν μόνοι τους (εκτιμάται ότι με την ευκαιρία αυτή ελήφθησαν από 21.000 έως 24.000 στρέμματα). Αν και κομμουνιστές κρύφτηκαν πίσω από τη δικαιολογία της διόρθωσης της υποτιθέμενης αδικίας, η αλήθεια ήταν ότι θεωρούσαν απαραίτητο να κερδίσουν τους Αλβανούς για ένταξη στο Κομμουνιστικό Κόμμα, όπου δεν υπήρχαν σχεδόν καθόλου μέχρι το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. (Για περισσότερες πληροφορίες: Pribićević, A. (1996). *Od gospodina do seljaka / Από κύριος σε αγρότη*. Ζάγκρεμπ: SKD Prosvjeta.)

υπενθύμιση στον σερβικό λαό για το μεγαλείο και την επιτυχία του σερβικού μεσαιωνικού κράτους, τη σύνδεση με την Ορθοδοξία και τον βυζαντινό πολιτισμό και τις βαθιές ρίζες της διαδικασίας οικοδόμησης του κράτους και έθνους, και λίγα είναι τα ευρωπαϊκά έθνη που θα μπορούσαν να καυχηθούν για κάτι τέτοιο»⁴⁷⁴.

8.2.3. Εθνική και κρατική αναγέννηση των Σέρβων

Μετά από σχεδόν έξι αιώνες ασυνεχούς ανάπτυξης του ψυχολογικού παράγοντα και του κρατισμού της Σερβίας, στις αρχές του 19^{ου} αιώνα έγινε αγώνας για λαϊκή χειραφέτηση και εκσυγχρονισμό του εθνικού κράτους σύμφωνα με τις ευρωπαϊκές τάσεις. Ένα από τα σημαντικότερα επιτεύγματα εκείνης της περιόδου ήταν ο αγώνας για την τυποποίηση της σερβικής γλώσσας, που αποτελούσε μια υγιή βάση για την περαιτέρω ανάπτυξη της συνείδησης ενός σύγχρονου έθνους. Με άλλα λόγια, αυτό το βασικό υπόστρωμα της εθνικής ταυτότητας⁴⁷⁵ όριζε «τη μοίρα του σερβικού λαού σημαντικά, ίσως και σημαντικότερα από τη θρησκευτικο-ομολογιακή διάσταση και τη μετέπειτα πολιτική του ιστορία»⁴⁷⁶.

Ως εκ τούτου, αυτός ο αμφιλεγόμενος και ταραγμένος αιώνας για τους Σέρβους έφερε το βάρος μιας τεράστιας και εξαιρετικά βαριάς ιστορικής κληρονομιάς, ιδιαίτερα από την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Πιστεύεται ότι ο αγώνας για επιβίωση κάτω από τον βάνουσο άρχοντα μιας άλλης πίστης οδήγησε σε ακόμη μεγαλύτερη ευσέβεια στον λαό, στην ενωσμάτωση της θρησκευτικής παράδοσης στην ύπαρξή του και στην περήφανη επίδειξη της δικής του κληρονομιάς. Επομένως, όπως και στην περίπτωση του ψυχολογικού παράγοντα των Ελλήνων, το σύστημα αξιών των Σέρβων διατηρήθηκε επό Τουρκοκρατίας μέσω της θρησκευτικής γραμμής της Ορθοδοξίας.

Έτσι στην περίοδο της επαναβεβαίωσης του συστήματος αξιών τους, δύο ρεύματα εθνικής διαμόρφωσης είχαν καιρίια σημασία:

⁴⁷⁴ Proroković, D. (2018). όπ. αν. (σ. 857)

⁴⁷⁵ Στη σερβική συνείδηση, υπήρχε μια σαφής πεποίθηση ότι το έθνος αντιπροσώπευε μια κοινότητα γλωσσών, η οποία ήταν κοντά στην κατανόηση του συγγραφέα J. G. Χέρντερ, γνωστού για τη θεωρία του ότι τα σύνορα μεταξύ των εθνών θα καθορίζονται από γλωσσολόγους και όχι από στρατηγούς. Ανεξάρτητα από το πόσο απίθανη ήταν αυτή η ιδέα στον πραγματικό κόσμο, η αλήθεια παραμένει ότι η γεωπολιτική διάσταση της γλώσσας μπορεί να μην έχει διερευνηθεί επαρκώς. Το 1771, λοιπόν, στο έργο του «Γενική ιστορία του Βορρά», ο Α. Λ. Σλέτσερ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι Σέρβοι είναι περισσότερα από τα σύνορα της ορθόδοξης θρησκείας σε εκείνη την περιοχή, δηλαδή ότι είναι μέρος του νοτιοσλαβικού κόσμου συγκεντρωμένου σε μια εθνική κοινότητα της σερβικής γλώσσας που ξεπερνά τις διαφορές θρησκευτικού-ομολογιακού δεσμού και οργάνωσης εκείνου του έθνους. Μια άλλη επιβεβαίωση της σημασίας της διάστασης και της λειτουργίας της γλώσσας βρίσκεται στα τελευταία γεγονότα στην εστία της πρώην Γιουγκοσλαβίας. Υπό την πίεση των Μεγάλων Δυνάμεων, ολοκληρώθηκαν οι διαδικασίες κλοπής και αλλαγής της σερβικής γλώσσας, που είχαν ξεκινήσει εδώ και πολύ καιρό. Έτσι οι γλώσσες των ηττημένων εθνών χαρακτηρίστηκαν με γενικά ανούσια ονόματα (π.χ. μετά τον χωρισμό του Μαυροβουνίου και της Σερβίας το 2006, γράφτηκε στο Σύνταγμα του ότι οι Μαυροβούνιοι μιλούν «τη μητρική» τους γλώσσα, αντί για τα σερβικά). Πρόκειται για άλλου τύπου ψυχολογικούς μηχανισμούς της Δύσης, που στόχευαν στην πρόσθετη αποσταθεροποίηση της περιοχής και στο σπάσιμο του πολιτισμικού δεσμού με τη Ρωσία. (Για περισσότερες πληροφορίες: Ekmečić, M. (2002). *Dijalog prošlosti i sadašnjosti / Διάλογος του παρελθόντος και του παρόντος*. Βελιγράδι: Službeni list.)

⁴⁷⁶ Despotović, Lj. (2009). όπ. αν. (σς. 170-171)

1. η διαδικασία συγκρότηση της σερβικής εθνικής ταυτότητας – στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, εκδηλώθηκε μέσω του αγώνα για την εθνική απελευθέρωση και την απόκατάσταση του σερβικού κράτους, που βοηθήθηκε από μια ιδιαίτερη ανεξαρτησία που δεν υπήρχε σε άλλα ευρωπαϊκά έθνη. Συγκεκριμένα, «στοιχεία εθνικότητας και μια ιδιαίτερα ανεπτυγμένη εθνική συνείδηση στους Σέρβους, μπορούσαν να παρατηρηθούν ακόμη και στη φεουδαρχιακή κοινωνία όταν το κράτος των Νέμανιτς αντιλαμβανόταν ταυτόχρονα και ως θρησκευτική κοινότητα»⁴⁷⁷ - γεγονός που επιβεβαιώνει την ύπαρξη του φαινομένου του πρωτοεθνικισμού⁴⁷⁸.
2. η πολιτιστική και εκπαιδευτική αναγέννηση των Σέρβων – αν και διήρκεσε για μεγάλο χρονικό διάστημα και εκδηλώθηκε με τις πιο διαφορετικές μορφές και περιεχόμενα πολιτιστικών τομέων και ιδεολογικών επιρροών, έφτασε στο αποκορύφωμά της στην εποχή του ρομαντισμού. Μαζί με τον αγώνα για απελευθέρωση και την απόκατάσταση του σερβικού κράτους καθιέρωσε την οικοδόμηση του εθνικού του σώματος σε μια εποχή που το έκαναν και πιο ανεπτυγμένα, ελεύθερα ευρωπαϊκά έθνη.

Τέλος, «δεν υπάρχει λόγος να αρνηθούμε το πρωτοεθνιστικό αίσθημα στους Σέρβους πριν τον 19^ο αιώνα, όχι μόνο επειδή είναι Ορθόδοξοι που πολεμούσαν εναντίον των καθολικών και μουσουλμάνων γειτόνων τους – αυτό δεν θα τους ξεχώριζε από τους Βούλγαρους – αλλά επειδή η μνήμη του βασιλείου που ηττήθηκε από τους Τούρκους διατηρήθηκε σε τραγούδια και επικές ιστορίες και ίσως, που είναι ακόμη πιο κοντά στην ουσία, στις καθημερινές λειτουργίες της Σερβικής Εκκλησίας, που αγιοποίησε τους περισσότερους Σέρβους ηγεμόνες»⁴⁷⁹.

Εξαιτίας όλων των παραπάνω, η «προσκολληση στη θρησκεία θεωρήθηκε το θεμέλιο της επιβίωσης του σερβικού λαού τον 19^ο αιώνα, αλλά όχι τον 20^ο αιώνα»⁴⁸⁰. Στον 20^ο αιώνα, όμως, η Ορθοδοξία μπορεί να θεωρηθεί εμπόδιο στην ανάπτυξη του ψυχολογικού παράγοντα των Σέρβων. Εκτός από το ότι χρησιμοποιήθηκε στα τέλη του εν λόγω αιώνα ως δικαιολογία για την έναρξη της διαδικασίας καταστροφής της Γιουγκοσλαβίας, ήδη στις αρχές του επέτρεψε την εμφάνιση του φαινομένου της *σερβοφοβίας*, που συχνά οδήγωσε στην εμφάνιση συναισθημάτων ταπείνωσης σε αυτό το έθνος. Είναι μια μορφή χειραγώγησης που βασίζεται στο συναίσθημα του φόβου προκειμένου να επηρεαστεί η σκέψη και η συμπεριφορά της κοινής γνώμης, με στόχο να την καθοδηγήσει προς έναν σχεδιασμένο αποτέλεσμα. Προκληθείς από έξω, αυτός ο ψυχολογικός μηχανισμός έχει πολύ ισχυρότερη επίδραση από την εφαρμογή της απλής προπαγάνδας⁴⁸¹, γιατί ο

⁴⁷⁷ Bazić, J. (2003). *Srpsko pitanje / Το σερβικό ζήτημα*. Βελιγράδι: Službeni list. (σς. 23-24)

⁴⁷⁸ **Πρωτοεθνικισμός** – όρος που υποδηλώνει μια προπαρασκευαστική κοινωνική υποκειμενικότητα, η οποία οδήγησε και ίδρυσε μια μοναδική εθνική κοινότητα. Στην πρωτοεθνική φάση του σχηματισμού των εθνικών ταυτοτήτων, υπάρχει προετοιμασία, διαμόρφωση και σαφής πρόβλεψη της διαδικασίας που θα ακολουθήσει, της διαδικασίας ενός άμεσου και ισχυρού εθνικού συντάγματος, που αποκτά μια απολύτως σαφή πολιτική και νομική διαμόρφωση, και που στις περισσότερες περιπτώσεις είναι συνέπεια της δραστηριότητας της κρατικής δράσης και της εθνικής ελίτ. (Για περισσότερες πληροφορίες: Despotović, Lj. (2009). *όπ. αν.*)

⁴⁷⁹ Despotović, Lj. (2008). *Srpska politička moderna / Σερβικό πολιτικό σύγχρονο*. Νόβι Σαντ: Stilos art. (σ. 37)

⁴⁸⁰ Dimić, Lj., Stojanović, D. και Jovanović, M. (2005). *Srbija 1804-2004 / Σερβία 1804-2004*. Βελιγράδι: Σύλλογος Κοινωνικής Ιστορίας. (σ. 48)

⁴⁸¹ Σε περιόδους ειρήνης, η προπαγάνδα χρησιμεύει στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης με στόχο να την υποκινήσει σε ισχυρή πολιτική δράση. Σε περιόδους πολέμου ή κρίσης, όμως, μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να σηματοδέψει τον εχθρό και να υποκινήσει εναντίον του, με σκοπό τη διεξαγωγή μαζικής δράσης (αυθόρμητη ή οργανωμένη). Σε

στόχος του αντανακλάται στη δημιουργία στερεοτύπων, τα οποία αργότερα μπορούν να οδηγήσουν σε εξαιρετικά έντονες προκαταλήψεις και, τέλος, σε κοινωνικούς φόβους – φοβίες. Για πολύ καιρό, η «βασική πολιτική λειτουργία τους έχει παρατηρηθεί ως μια ελεγχόμενη και προγραμματισμένη δραστηριότητα που στοχεύει στην επίτευξη ιδεολογικής, πολιτικής και εθνικής κινητοποίησης για την επίτευξη κάποιων στόχων εξουσίας και πιο συχνά για την επιτυχή προετοιμασία της κοινής γνώμης για διεξαγωγή πολέμου και δικαιολόγηση πολεμικής καταστροφής και επιθέσεων σε μια χώρα (ένα έθνος)»⁴⁸².

Θεωρείται ότι οι ρίζες της σερβοφοβίας βρίσκονται στη ρωσοφοβία⁴⁸³, η οποία δημιουργήθηκε στη Δύση στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Μετά την επανάσταση του Οκτωβρίου, εμφανίζεται η λεγόμενη κόκκινη φοβία απέναντι σε όλους τους ορθόδοξους λαούς (με επικεφαλής τη Ρωσία) κατηγορώντας τους ότι είναι ένας μολοσεβίκικ-κομμουνιστικός κίνδυνος για τη δυτική δημοκρατία. Έτσι, μεταδίδονται οι απόψεις ότι η ορθοδοξία και η βυζαντινή αντιπροσωπεύουν το έδαφος των φύλων για μολοσεβικισμό για να ενισχύσουν το επιχείρημα κατά της Ρωσίας και της Σερβίας, όπου το βασικό ρόλο διαδραμάτισαν οι Γερμανοί, οι Βρετανοί, οι Αυστριακοί, οι Κροάτες και οι Σλοβένοι. Τέλος, δημιουργούνται οι ανυπέβλητες διαφορές – πολιτικές (δημοκρατία έναντι μολοσεβικισμού), θρησκευτικές (καθολικισμός / προτεσταντισμός έναντι ορθοδοξίας) και πολιτιστικές (εκσυγχρονισμένη Δύση ενάντι το την σκοτεινή, καθυστερημένη Ανατολή). Και ακριβώς εκείνες οι διαφορές των οποίων η ύπαρξη είναι απαραίτητη για τη πραγματοποίηση των ψυχολογικών μηχανισμών της κατασκευής των κοινωνικών φοβιών. Όπως δηλώνει ο Lj. Despotović, «οι διαφορές που υπάρχουν στα πολιτισμικά-πολιτιστικά πρότυπα μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για το φόβο κάποιου, αλλά ότι αυτή η κατασκευή θα είχε μακρά διάρκεια και αποτελεσματικότητα, πρέπει να επηρεάσει το βαθύ ενδιαφέρον εκείνου στον οποίο προκαλείται αυτός ο φόβος, καθώς και εκείνου που σχηματίζει και διαδίδει αυτόν τον φόβο»⁴⁸⁴. Σε αυτή την περίπτωση, ο αναφερόμενος ψυχολογικός μηχανισμός ήταν στοιχειώδης για την επίτευξη στόχων του Ατλαντισμού με τη μορφή καταστροφής της Γιουγκοσλαβίας⁴⁸⁵ και δικαιολογώντας τις ενέργειές τους σε αυτό το μονοπάτι, κάτι που θα ήταν απολύτως απαράδεκτο

αντίθεση με τον μηχανισμό της κατήχησης, η προπαγάνδα διαρκεί λίγο και είναι υψηλής έντασης. Από την άλλη, η συστηματική και ελεγχόμενη διάδοση της πολιτικής ιδεολογίας έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας γενικά αποδεκτής, μεταφερόμενης άποψης για τον κόσμο. Για αυτό τα στερεότυπα που δημιουργούνται με την ευκαιρία αυτή χαρακτηρίζονται από εξαιρετικά σταθερές αντιλήψεις που δημιουργούνται από τυπικές και κλισέ ιδέες για κοινωνικά φαινόμενα ή αντικείμενα. Είναι ευρέως διαδεδομένα και βαθιά ριζώμενα στην κοινωνία, επειδή μεταδίδονται συχνότερα μέσω της οικογένειας, του εκπαιδευτικού συστήματος, της κοινωνίας ή των μέσων ενημέρωσης. Αντλούν δύναμη από το γεγονός ότι μοιάζουν με πραγματικότητα και αλήθεια, η ερμηνεία της οποίας διαστρεβλώνεται με σκοπό την ευκολότερη υιοθέτηση προκαταλήψεων εντελώς απαλλαγμένων από αντικειμενικότητα ή, τουλάχιστον, του λογικού συλλογισμού.

⁴⁸² Despotović, LJ. (2009). *όπ. αν.* (σ. 189)

⁴⁸³ Ένας από τους μεγαλύτερους φόβους της Δύσης αντανακλάται στην αποστροφή της μεγάλης ρωσικής αυτοκρατορικής εξουσίας και ορθοδοξίας. Παρόλο που αυτή η αυτοκρατορία έλαβε και έχασε σε ισχύ με την πάροδο του χρόνου, ο φόβος δεν υποχωρούσε, αφήνοντας πρόσφορο έσχατος για την εμφάνιση του συνδρόμου. Δεδομένου ότι οι Σέρβοι θεωρούσαν πάντοτε η μπορστίνη φρουρά των ρωσικών γεωπολιτικών συμφερόντων στα Βαλκάνια, οι δυτικές δυνάμεις δεν δίστασαν ναβάλουν ένα σημάδι ισότητας μεταξύ αυτών των δύο «κινδύνων», ακόμη και σε εκείνες τις περιπτώσεις, όταν η ρωσική γεωστρατηγική δράση απομάκρυνε από τα σερβικά εθνικά συμφέροντα.

⁴⁸⁴ Despotović, LJ. (2009). *όπ. αν.* (σ. 191)

⁴⁸⁵ Βλ. το Κεφάλαιο 8.3.1, *Ψυχολογικοί μηχανισμοί δημιουργίας και καταστροφής της Γιουγκοσλαβίας*.

σε οποιαδήποτε άλλη περίπτωση. Ως εκ τούτου, η «σερβοφοβία δεν ήταν ποτέ τόσο διαδεδομένη όσο σήμερα και τόσο βαθιά αποτυπωμένη στη συνειδητοποίηση του μέσου δυτικού ανθρώπου»⁴⁸⁶.

8.2.4. Η Γιουγκοσλαβία – η κινούμενη άμμος του ψυχολογικού παράγοντα

Η οικοδόμηση της σερβικής εθνικής ταυτότητας και ο τελικός σχηματισμός του συστήματος αξιών των Σέρβων διήρκεσαν περισσότερο από δύο αιώνες και χαρακτηρίστηκε από σκαμπανεβάσματα, δυνατά και συχνά οπισθοδρομικά χτυπήματα, φάσεις απογείωσης και ανάπτυξης, και μετέπειτα περιπλανώμενης και εμποδίων. Ωστόσο, αυτή ακριβώς η διαδικασία ήταν κρίσιμης σημασίας για τη δημιουργία όχι μόνο μιας ισχυρής συνειδητοποίησης του εθνικού ανήκειν, αλλά και ενός εξαιρετικού σαφούς και σταθερού ψυχολογικού παράγοντα των Σέρβων. Και αυτό μπορούσε να παρατηρηθεί καλύτερα σε σύγκριση με άλλα Γιουγκοσλαβικά έθνη, που άργησαν στην διαδικασία αυτή και ουσιαστικά παρέλειψαν την πρωτοεθνική της φάση. Αργότερα, προσπάθησαν να το αναπληρώσουν, ιεροποιώντας τη δική τους ιστορία, και αποκαθιστώντας κρατικούς θεσμούς και συστήματα προκειμένου να έχουν τη βάση για τη διαμόρφωση νέων εθνο-κρατικών ταυτοτήτων. Ωστόσο, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι τον 19^ο αιώνα δεν είχαν όλα τα έθνή τις απαραίτητες δυνατότητες για τη δημιουργία εθνικού κρατισμού και λαϊκής χειραφέτησης. Έτσι, ο E. Hobsbawm αναφέρει ότι χρειάζεται πρώτα «μια ζωντανή ιστορική σύνδεση με το κράτος (είτε υπάρχον είτε του παρελθόντος), μετά η ύπαρξη της απαραίτητης συμπαγούς πολιτιστικής ελίτ, της εθνικής λογοτεχνίας και μητρικής διοικητικής γλώσσας και, τέλος, η αποδεδειγμένη ικανότητα και ζωτικότητα για κατάκτηση και απελευθέρωση από την ξένη κυριαρχία»⁴⁸⁷. Για να πούμε την αλήθεια, από όλα τα Γιουγκοσλαβικά έθνη, οι Σέρβοι ήταν μοναδικοί που πληρούσαν κάθε μία από τις προαναφερθείσες προϋποθέσεις.

Ίσως αυτός είναι ακριβώς ο λόγος που εντός της ΣΟΔ Γιουγκοσλαβίας, και πριν από αυτή στο Βασίλειο της Γιουγκοσλαβίας, υπήρχε μια τάση διάλυσης της σερβικής εθνικής ταυτότητας και του κρατικού εδάφους. Δεδομένου ότι μια προηγμένη, σταθερή και ισχυρή Σερβία με πραγματική δυνατότητα να φτάσει στο καθεστώς μιας περιφερειακής δύναμης και το ύψος της ιδεολογίας δεν τους ταίριαζε, έγιναν καλπάζοντα βήματα για να αποδυναμωθεί η εθνική και κρατική της προοπτική. Ταυτόχρονα, το Βασίλειο εξυπηρετούσε άλλους λαούς⁴⁸⁸ για τη σταθεροποίηση των λαϊκών τους φιλοδοξιών και την προετοιμασία της οικοδόμησης του κρατικού τους σώματος. Η διάδοση της ιδέας του «ενσωματωμένου Γιουγκοσλαβισμού»⁴⁸⁹ αποδείχθηκε τελικά μια ιδιαίτερου είδους αυταπάτη και πραγματική αιτία της φλόγας εθνικιστών και θρησκευτικών παθών⁴⁹⁰. Αυτό

⁴⁸⁶ Despotović, LJ. (2009). όπ. αν. (σ. 205)

⁴⁸⁷ Hobsbawm, E. (1996). *Nacije i nacionalizam od 1780 / Έθνη και εθνικισμός από το 1780*. Βελιγράδι: Filip Višnjić. (σ. 16)

⁴⁸⁸ Εννοούμε Κροάτες, Σκοπιανούς, Σλοβένους και Μποσνιάκους.

⁴⁸⁹ **Ενσωματώμενος Γιουγκοσλαβισμός** - ο όρος άρχισε να χρησιμοποιείται από την ίδρυση του Βασιλείου των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων, για να δηλώσει την ιδεολογική και πολιτική πεποίθηση ότι όλοι οι Γιουγκοσλάβοι αποτελούν ένα έθνος και ότι οι «φυλετικές διαίρεσεις» που υπήρχαν μέχρι τότε πρέπει να ξεπεραστούν. Θεωρήθηκε ότι το κράτος χρειάζεται να είναι αυστηρά συγκεντρωτικό, και όλες οι απόπειρες οποιουδήποτε «αποσχιστισμού» καταπνίγονταν αποφασιστικά - μερικές φορές ακόμη και με βάνουσα μέτρα τρόμου.

⁴⁹⁰ Το αποκορύφωμα αυτών των εξάρσεων θα λάβει χώρα στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο με έναν εξαιρετικά βάνουσο και κακοήθη τρόπο. Συγκεκριμένα, ένα ιδιαίτερο εκδικητικό ρεύμα έγινε αισθητό προς τη σερβική πλευρά σε

το φαινόμενο μπορεί εύκολα να εξηγηθεί αν κανείς γνωρίζει τη διαδικασία οικοδόμησης ενός ψυχολογικού παράγοντα και τις τάσεις της εκδήλωσής του. Τα κίνητρα του ανήκειν, της αναγνώρισης και της εξουσίας ήταν πολύ ισχυρά λόγω του κυρίαρχου συνδρόμου χαμηλότερης αξίας⁴⁹¹, αλλά στη διαδικασία του αυτοπροσδιορισμού εμφανίστηκε και το κίνητρο της μάχης, που οδήγησε στη δημιουργία αντίπαλων ή τουλάχιστον αντίθετων ταυτοτήτων. Αυτή η αντιπαλότητα στρεφόταν κυρίως προς τους Σέρβους και ο αυτοπροσδιορισμός των άλλων λαών χαρακτηριζόταν συνήθως από το γεγονός ότι «δεν είναι Σέρβου», επειδή αυτό ήταν το μόνο έθνος που σε αυτή την ευρύτερη διεθνοτική κοινότητα είχε ένα ξεκάθαρα δομημένο σύστημα αξιών, μια διεθνώς αναγνωρισμένη ταυτότητα και μια επίσημη γλώσσα. Ωστόσο, δεν τελειώνει εκεί.

Το τελειωτικό και αποφασιστικό χτύπημα στη διάλυση του σερβικού κρατισμού και της εθνικής ταυτότητας δόθηκε από τον Γιόσιπ Μπροζ Τίτο και τις μπολσεβίκικες δομές στη Σερβία πιστές στο καθεστώς του. Αυτός ο ηγεμόνας χρησιμοποίησε όλα τα δυνατά πολιτικά και καθεστωτικά μέτρα για να αποδυναμώσει τη σερβική εθνική και κρατική τάξη. Έτσι, η Σερβία, αν και η μόνη χώρα που ενσωμάτωσε την κρατική της δομή στο γιουγκοσλαβικό σώμα με τη στρατιωτική απελευθέρωση του μεγαλύτερου μέρους της μελλοντικής επικράτειας του Βασιλείου των ΣΚΣ, ήταν η τελευταία που έλαβε το κρατικό και νομικό της πλαίσιο εντός της Γιουγκοσλαβίας. Και όχι μόνο, αλλά εκείνη τη στιγμή το εν λόγω πλαίσιο πήρε απολύτως τα χαρακτηριστικά της «προκρούστειας κλίνης» της πολιτικής, εδαφικής, οικονομικής και πολιτιστικής της ανάπτυξης. Εν ολίγοις, «κάθε προσπάθεια να θέσει ερωτήσεις για το συνταγματικό της καθεστώς στην Ομοσπονδία της Γιουγκοσλαβίας ή τις οικονομικές και πολιτιστικές της καθυστερήσεις χαιρετίστηκε ως εξέγερση και μεγάλη σερβική απειλή της Γιουγκοσλαβίας και της πολιτικής εξουσίας του Μπροζ. Οποιαδήποτε προσπάθεια για την εθνική ενοποίηση και εξυγίανση της Σερβίας περικόπηκε βάνουσα κατά την περίοδο αυτή. Η εθνική της ταυτότητα διαβρώθηκε και αποδομήθηκε - και ιδιαίτερος με την ενθάρρυνση της δημιουργίας και ενίσχυσης της λεγόμενης ταυτότητας της Βοϊβοδίνας, αλλά και με την υποστήριξη και ενίσχυση των αποσχιστικών βλέψεων των πολιτικών δομών των Αλβανών στο Κοσσυφοπέδιο και Μετόχια. Η κλίμακα και η ένταση τέτοιων δραστηριοτήτων φαίνεται καλύτερα από τον αριθμό των σωματικά εκτοπισθέντων σερβικών πληθυσμών από το έδαφος αυτής της επαρχίας»⁴⁹². Στην ουσία, τρεις πτυχές της σερβικής ακεραιότητας δέχθηκαν ταυτόχρονα επίθεση: 1) συμβαίνει σοβαρή αποκυριαρχία της κρατικής επικράτειας της Σερβίας, 2) υποβαθμίζεται το εθνικό καθεστώς του λαού και 3) η κρίση του Κοσσυφοπεδίου προκαλείται μέσω της απόσχισης και της απέλασης του πληθυσμού από το ιστορικό κέντρο της σερβικής ταυτότητας. Προσθέτοντας σε αυτό και τον ιδιαίτερα σκληρό διωγμό της Σερβικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, την ιστορική και πνευματική ραχοκοκαλιά αυτού του έθνους, καθώς και την απαγόρευση κάθε θρησκευτικής δραστηριότητας μέσα στον λαό, παραμένει πραγματικό θαύμα το πώς κατάφερε να διατηρηθεί ο ψυχολογικός του παράγοντας κατά τη

πολύαριθμες πράξεις εγκλημάτων πολέμου, γενοκτονίας και εθνοκάθαρσης. Η πολεμική μηχανή του Χίτλερ, οι Ναζί, καθώς και οι ντόπιοι, ανταγωνιστικοί εθνικισμοί έπεσαν πάνω της με όλη τους την αγριότητα. Έτσι τα βάσανα, οι απώλειες και οι συλλογικές διώξεις των Σέρβων ήταν αδιανόητες.

⁴⁹¹ Βλ. το Κεφάλαιο 6.2, *Ο ψυχολογικός παράγοντας της ΠΓΑΜ*.

⁴⁹² Despotović, Lj. (2009). *όπ. αν.* (σς.167-168)

διάρκεια αυτής της περιόδου. Και έτσι «μια άκαμπτη και αντιδημοκρατική κομματική δομή, η οποία, με τις αποδεδειγμένες μεθόδους του μπολσεβίκικου τρόμου και του γυμνού αυταρχισμού, εγκαινίασε τον πολιτικό πρωτογονισμό με τη μορφή ενός εθνικιστικού παραδείγματος και της αρχής αντιπαράθεσης με όλους και οποιονδήποτε που θα προσπαθούσε να θέσει το σερβικό εθνικό ζήτημα και να το λύσει με δημοκρατικούς τρόπους και μέσα»⁴⁹³, εισήγαγε αυτό το έθνος σε μια περίοδο νέων διαχωρισμών και αφάνταστων τραγωδιών.

Είναι σαφές ότι κατά την περίοδο της κομμουνιστικής διακυβέρνησης στη ΣΟΔ Γιουγκοσλαβία, έγιναν προσπάθειες για την επίλυση των προκλήσεων μέσω της εξάλειψης του ταξικού ανταγωνισμού και της επίσημης παραμέλησης του εθνικού ζητήματος, τα οποία άνοιγαν μόνο όταν «αυτό μπορούσε να ωφελήσει τους στόχους του Κομμουνιστικού Κόμματος και σε εκείνο τον βαθμό που ήταν προς το συμφέρον της νέας πολιτειακής ηγεσίας»⁴⁹⁴. Και ήταν πάντα προς το συμφέρον του κόμματος όταν έπρεπε να εκλαϊκευθεί, να διαδώσει τις ιδέες και την επιρροή του και να αυξηθούν και ενταχθούν μαζικά μέλη από άλλων Γιουγκοσλαβικών λαών. Για τον λόγο αυτό, για να επιτύχουν τους στόχους τους χρησιμοποίησαν προπαγάνδα και χειραγώγηση προκειμένου να δημιουργήσουν δυσπιστία προς τους Σέρβους, να καταπνίξουν τα συμφέροντά τους και να κερδίσουν όσο το δυνατόν περισσότερους συμπαθούντες στα συνιστών έθνη. Το πέτυχαν, επειδή στη συνείδηση αυτών των λαών κατάφεραν να ισο «ταυτίσουν και να εξισώσουν τη δικτατορία του πρώην μονάρχη με τη ‘μεγαλοσερβική ηγεμονία’, παρόλο που οι ίδιοι οι Σέρβοι υπέστησαν τις σοβαρές συνέπειες της ίδιας της δικτατορίας»⁴⁹⁵. Εκείνη την εποχή γεννήθηκε η περίφημη φράση «αδύναμη Σερβία - ισχυρή Γιουγκοσλαβία». Επιπλέον, δημιουργήθηκαν έξι ξεχωριστές ομοσπονδιακές μονάδες του Γιουγκοσλαβικού συστήματος από τη «διαδικασία απελευθέρωσης των εθνών»⁴⁹⁶. Υποτίθεται ότι το καθεστώς του Τίτο ουσιαστικά τους «απελευθέρωσε» από την ήδη αναφερόμενη «μεγαλοσερβική ηγεμονία». Τέλος, το ίδιο αυτό καθεστώς επένδυσε όλους τους διαθέσιμους πόρους στην αναγκαστική κατασκευή των ταυτοτήτων άλλων λαών στο έδαφος της Γιουγκοσλαβίας. Και ενώ ο τεχνολογικός εκσυγχρονισμός των οικονομικά καθυστερημένων κοινωνιών οδήγησε στην αφύσικη ανάπτυξη των οικονομιών σε ορισμένες περιοχές, το εγχείρημα της επιταχυνόμενης δημιουργίας εθνών

⁴⁹³ Ibid., σ. 168

⁴⁹⁴ Αυτή η λύση ήρθε στους Σέρβους κομμουνιστές επηρεασμένους από τους Σοβιετικούς τους συναδέλφους, οι οποίοι ξεχώριζαν ξεκάθαρα τον εθνικισμό από τον πατριωτισμό. Ενώ το πρώτο θεωρούνταν προϊόν της αστικής συνείδησης, δηλαδή μια εκφυλιστική διαδικασία που είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία καπιταλιστικών εθνών, τον πατριωτισμό χαρακτήριζαν ως επιθυμητή, αγνή αγάπη για τη χώρα τους. (Για περισσότερες πληροφορίες: Proroković, D. (2018). *όπ. αν.*, σ. 324). Η επίσημη υιοθετημένη αντίληψη του έθνους δημιουργήθηκε υπό την επιρροή του Ιωσήφ Στάλιν, ο οποίος εμπνεύστηκε πραγματικά από τις ιδέες του Όττο Μπάουερ. Στις αναλύσεις του, ο Ο. Μπάουερ τόνισε ότι το έθνος αντιπροσώπευε μια κοινωνία συνδεδεμένη με τη μοίρα, της οποίας ο σχηματισμός ήταν στην πραγματικότητα το αποτέλεσμα μιας κοινής ιστορίας και ότι ο μοναδικός χαρακτήρας και το πολιτιστικό πρότυπο αυτής της κοινωνίας προέκυψαν από αυτήν. Επιπλέον, πίστευε ότι η δομή της οργάνωσης μιας κοινωνίας αλλάζει με τους φορείς της εθνικής ιδέας, αλλά ότι τα τέσσερα βασικά χαρακτηριστικά ενός έθνους είναι η κοινή γλώσσα, ο χώρος στον οποίο ζει το έθνος, η οικονομική ζωή και η ψυχολογική αρμονία, που προκύπτει από τις ιδιαιτερότητες του εθνικού πολιτισμού. Για περισσότερες πληροφορίες: Bauer, O. (1907). *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie / Το ζήτημα της εθνικότητας και η σοσιαλδημοκρατία*. Βιέννη: I. Brand., σς. 82-137)

⁴⁹⁵ Proroković, D. (2018). *όπ. αν.* (σ. 324)

⁴⁹⁶ Za više informacija: Tito, J. B. (1947). *Borba za oslobođenje Jugoslavija 1941-1945 [knjiga I] / Ο αγώνας για την απελευθέρωση της Γιουγκοσλαβίας 1941-1945 [βιβλίο I]*. Βελιγράδι: Kultura.

χωρίς ιστορικές προϋποθέσεις και διαδικασίες ψυχολογικής-κοινωνιολογικής ανάπτυξης περιορίστηκε σε μεγάλο βαθμό σε καθαρό γραφειοκρατισμό και αφύσικη έμφαση στις επιβεβλημένες ταυτότητες. Σε μεταγενέστερες περιόδους, η προσέγγιση αυτή θα έχει καταστροφικό αντίκτυπο στους ανώριμους ψυχολογικούς παράγοντες των νεοσύστατων εθνών (π.χ. ΠΓΔΜ), αλλά και στην αντίληψη του φαινομένου της «βαλκανοποίησης» που χαρακτηρίζεται αρνητικά από τον υπόλοιπο κόσμο. Αν λάβουμε υπόψη το γεγονός ότι η διαδικασία δημιουργίας του γαλλικού έθνους, ακολουθούμενη από την επαρκή ανάπτυξη του ψυχολογικού του παράγοντα, διήρκεσε πάνω από χίλια χρόνια (από τον 9ο αιώνα)⁴⁹⁷, τότε είναι πολύ λογικό γιατί οι προσπάθειες των Σοβιετικών και Γιουγκοσλάβων κομμουνιστών να «συμπιέσουν» αυτή τη διαδικασία⁴⁹⁸ σε μερικές δεκαετίες ήταν καταδικασμένες σε αποτυχία. Ως εκ τούτου, δεν είναι ασυνήθιστο το γεγονός ότι ορισμένοι επιστήμονες χαρακτήρισαν αυτό το έργο της γέννησης νέων εθνών στο ιδεολογικό πλαίσιο των Γιουγκοσλάβων κομμουνιστών ως εθνικιστικό «με βάση την επιταχυνόμενη τυποποίηση νέων τεχνητών γλωσσών και τη δημιουργία συνειδητοποίησης περί της αμφίβολης, συχνά παραπονημένης ιστορικής βάσης της δικής τους εθνικής ταυτότητας και κρατικότητας»⁴⁹⁹.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, λοιπόν, το βασικό χαρακτηριστικό της δημιουργίας μιας κυρίαρχης εθνικής ταυτότητας είναι μια φυσική πορεία στην ανάπτυξη του ψυχολογικού της παράγοντα, η οποία διαρκεί για μεγάλο χρονικό διάστημα και διαμορφώνεται με βάση την εθνική συνείδηση, τα πολιτισμικά πρότυπα, τη γλωσσική ταυτότητα και την εθνική επικράτεια όπου ο λαός ζούσε για αιώνες. Από την άλλη πλευρά, όταν πρόκειται για συνθετικά ή υβριδικά έθνη, αυτά δημιουργούνται από τις κυρίαρχες ελίτ μέσω της απλής συγκέντρωσης κοινοτήτων διαφορετικών λαών ή διαφορετικών θρησκευτικών ομάδων του ίδιου λαού, προκειμένου να οικοδομηθεί μια τεχνητή συνείδηση ότι ανήκουν στη νέα συγκροτημένη κρατική ομάδα. Με άλλα λόγια, «η ουσιαστική διαφορά ανάμεσα σε ένα κυρίαρχο και ένα συνθετικό έθνος είναι ότι το τελευταίο μπορεί να εφευρεθεί και να ζωντανέψει σε μια σύντομη πολιτική διαδικασία, ενώ ένα κυρίαρχο έθνος δημιουργήθηκε από ασυνείδητες κοινωνικές διαδικασίες που διήρκεσαν αρκετούς αιώνες».⁵⁰⁰ Από ψυχολογικής άποψης, ελλείψει άλλων λύσεων, ο παράγοντας τους επιβάλλεται απ' έξω, με αφύσικο τρόπο και, αν μπορεί κανείς να μιλήσει για οποιαδήποτε δομή, εξακολουθεί

⁴⁹⁷ Гумилев, Л. (1994). *Конец и вновь начало / Τελειώστε και ξαναξεκινήστε*. Μόσχα: ДИ-ДИК. (σ. 50)

⁴⁹⁸ Σύμφωνα με τον M. Hroch, σε φυσικές συνθήκες η παρούσα διαδικασία συνίσταται από την εμφάνιση ενδιαφέροντος για τη συλλογή γνώσεων περί μιας συγκεκριμένης εθνοτικής ομάδας – της γλώσσας της, του πολιτισμού και της κοινής της ιστορίας. Μετά από αυτό, συνεχίζεται η συνειδητή ανάπτυξη του εθνικού πολιτισμού, καθώς και η δημιουργία εθνικού πολιτικού προγράμματος και πολιτικών θεσμών. Το τελευταίο στάδιο αντιπροσωπεύεται από τη μαζική εξάπλωση του εθνικοπολιτικού και κρατικοπολιτικού προγράμματος στον πληθυσμό. Ο προαναφερόμενος συγγραφέας τονίζει ότι αυτή η διαδικασία των τριών σταδίων δημιουργίας ενός έθνους έχει τη δική της χρονική διάσταση, για την οποία σε ορισμένες περιπτώσεις χρειάζεται να περάσουν δύο ολόκληροι αιώνες. (Για περισσότερες πληροφορίες: Hroch, M. (1971). *Obrození malých evropských národů: Národy severní a východní Evropy / Η αναγέννηση των μικρών ευρωπαϊκών εθνών: Έθνη της Βόρειας και Ανατολικής Ευρώπης*. Πράγα: Πανεπιστήμιο του Καρόλου)

⁴⁹⁹ Proroković, D. (2018). όπ. αν. (σ. 325)

⁵⁰⁰ Ekmečić, M. (2002). όπ. αν. (σ. 52)

να παραμένει στο πρώτο επίπεδο ανάπτυξης - σύνδρομο με εξαιρετικά ισχυρά και άφθονα κίνητρα ελευθερίας, αυτοπροσδιορισμού και αποδοχής.

Αυτό το φαινόμενο περιγράφεται επαρκέστερα στην ακόλουθη εξήγηση του D. Proroković: «Είναι χαρακτηριστικό για τις υβριδικές ταυτότητες ότι ο σχηματισμός τους προκαλείται από έξω, από ενδιαφερόμενους γεωπολιτικούς παίκτες, με στόχο τον κατακερματισμό ενός συγκεκριμένου χώρου. Για τη δημιουργία υβριδικών ταυτοτήτων, χρησιμοποιούνται διαφορές που έχει ένα μέρος του πληθυσμού στις περιοχές όπου ζει σε σχέση με τη μήτρα της ταυτότητάς του, σύμφωνα με τη δική του πολιτισμική εστία. Αυτές μπορεί να είναι θρησκευτικές, πολιτισμικές-γλωσσικές, οικονομικές ή πολιτικές διαφορές και η εργαλειοποίησή τους για γεωπολιτικούς σκοπούς οδηγεί στο γεγονός ότι η υβριδική ταυτότητα βασίζεται πάντα σε ριζοσπαστικό ανταγωνισμό προς την εστία του πολιτισμού. Αυτή η διαδικασία ‘διαχωρισμού’ από την ευρύτερη ταυτότητα ή χωρικό σύνολο θα είχε τη ‘φυσική της πορεία’, θα διαρκούσε πολύ και πιθανότατα δεν θα οδηγούσε στη δημιουργία ριζοσπαστικών ανταγωνισμών. Εξάλλου, η έκβαση αυτής της ‘φυσικής ροής’ δεν θα σήμαινε ότι το νέο έθνος απομακρύνεται από την πολιτισμική του εστία»⁵⁰¹. Αυτές οι λίγες προτάσεις περιγράφουν επαρκώς τι συνέβη στα έθνη της Γιουγκοσλαβίας και στους ψυχολογικούς τους παράγοντες εκείνη την περίοδο.

8.2.5. Οι ρίζες της δημιουργίας της ιδεολογίας

Τις τελευταίες δύο δεκαετίες, έχει γίνει αντιληπτό ότι η βιβλιογραφία για τη διάλυση της ΣΟΔ Γιουγκοσλαβίας, η οποία ασχολείται πρωτίστως με τον προσδιορισμό του πλαισίου της και την έρευνα των αιτιών της, βρήκε από πολλά στερεότυπα, παραποιήσεις, πολιτικούς μύθους και διαστρεβλωμένες ερμηνείες, με αποτέλεσμα μεγάλης επιδράσης στην κατεύθυνση της περαιτέρω ανάπτυξης του ψυχολογικού παράγοντα των Σέρβων. Καθώς αυτές οι συζητήσεις περιορίζονται στη δαιμονοποίηση και την κατηγορία του σερβικού λαού, αλλά και στη φιλοδοξία να αποδείξει με σχεδόν επιστημονικούς τρόπους τη «πλήρη και συνολική του ενοχή» για τη διάλυση μιας χώρας και τις καταστροφικές της συνέπειες, η εικόνα που δημιουργείται στον κόσμο για τον εν λόγω λαό δεν είναι καθόλου ευνοϊκή. Συγκεκριμένα, «οι οιονεί πολιτικές αξιολογήσεις που παρουσιάζονται σε αυτές τις εργασίες προσπαθούν να εντοπίσουν τους λόγους για το ξέσπασμα των συγκρούσεων στην πρώην ΣΟΔΓ στο επίπεδο των τοπικών χαρακτηρισολογικών ιδιαιτεροτήτων των βαλκανικών λαών, οι οποίοι (σύμφωνα με τα παγιωμένα δυτικά στερεότυπα) είναι επιρρεπείς σε βία, πολέμους, έγκλημα και βάνανσο μίσος, άρα τα κύρια αίτια του τελευταίου πολέμου βρίσκουν στον αυταρχικό και βίαιο χαρακτήρα του σερβικού καθεστώτος, ως ξεκάθαρα εκδηλωμένη φιλοδοξία για υποδούλωση γειτονικών χωρών και λαών»⁵⁰². Ωστόσο, δεν πρόκειται για τίποτα άλλο εκτός από τη συνέχιση της πολεμικής πολιτικής έναντι των Σέρβων, μόνο με ακαδημαϊκά μέσα που, κατά κανόνα, παρακάμπτουν τις γεωπολιτικές, γεωοικονομικές και γεωστρατηγικές διαστάσεις της

⁵⁰¹ Proroković, D. (2018). *όπ. αν.* (σς. 457-458)

⁵⁰² Despotović, LJ. (2009). *όπ. αν.* (σ. 117)

διάλυσης της Γιουγκοσλαβίας, οι οποίες θα συζητηθούν περισσότερο σε ένα μεταγενέστερο κείμενο.

Αν σε όλα αυτά προσθέσουμε το γεγονός ότι οι Σέρβοι μισούνται από την πλειοψηφία των γειτόνων τους, λόγω όλων των ψυχολογικών μηχανισμών και διεργασιών που έλαβαν χώρα εντός της Γιουγκοσλαβίας με στόχο την καταστροφή της, είναι απολύτως κατανοητό ότι το έθνος παραμένει σημαδεμένο από ένα μεγάλο στίγμα που δύσκολα μπορεί να σβήσει. Γι' αυτό έχουν γίνει σοβαρά βήματα τα τελευταία δέκα χρόνια με την ελπίδα ότι αυτό το στίγμα θα αμβλυνθεί έστω λίγο. Έτσι, το 2016, η Σερβία ήταν η πρώτη που έστειλε ανθρώπινη βοήθεια (43 πυροσβέστες-διασώστες, 13 οχήματα και 30 αντλίες) όταν σφοδρή καταιγίδα έπληξε την πΓΔΜ και προκάλεσε τεράστιες ζημιές. Το 2020, δώρισε ένα εκατομμύριο ευρώ στην Κροατία όταν επλήγη από σεισμό 6,3 Ρίχτερ. Κατά τη διάρκεια της πανδημίας, η Σερβία ήταν η πρώτη που παρείχε εμβόλια στους πολίτες της και στη συνέχεια τα δώρισε σε χώρες της περιοχής όταν ήταν αδύνατο να τα πάρει: Μαυροβούνιο (10.000), πΓΔΜ (περίπου 49.000) και Βοσνία-Ερζεγοβίνη (30.000), στους πολίτες των οποίων δόθηκε η ευκαιρία να εμβολιαστούν δωρεάν και στη Σερβία. Την περίοδο αυτή υλοποιήθηκε και το έργο «Ανοιχτά Βαλκάνια», με σκοπό να προσφέρει μεγαλύτερες ευκαιρίες για εμπόριο, ανταλλαγή φοιτητών και ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Αυτή τη στιγμή περιλαμβάνει τρία κράτη μέλη (Αλβανία, πΓΔΜ και Σερβία), ενώ υπάρχει πιθανότητα να ενταχθούν η Βοσνία-Ερζεγοβίνη, το Μαυροβούνιο και η λεγόμενη Δημοκρατία του Κοσσυφοπεδίου. Αυτού του είδους η πρωτοβουλία αντιπροσωπεύει έναν φανταστικό μηχανισμό συνεργασίας μεταξύ χωρών που αντιμετωπίζουν σοβαρά γεωπολιτικά προβλήματα και που έχουν βρει κοινό συμφέρον να διατηρήσουν τη σταθερότητα στην περιοχή. Εξ ου και το συμπέρασμα ότι τα τελευταία δέκα χρόνια ο ψυχολογικός παράγοντας των Σέρβων αρχίζει να εκδηλώνεται με ενδείξεις πιθανής ιδεολογίας *ειρήνης και σταθερότητας στην περιοχή*. Αν και δεν είναι πρόκειται για την πραγματική ιδεολογία, το τρίτο επίπεδο ανάπτυξης ψυχολογικού παράγοντα που προορίζεται για τις Μεγάλες Δυνάμεις ανεξάρτητες από τις εξωτερικές επιρροές, θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι κάποιο είδος της τροποποιημένης της μορφής.

Ο λόγος που η πορεία εξέλιξης του ψυχολογικού παράγοντα της Σερβίας πήγε προς αυτή την κατεύθυνση είναι πολύ προφανής και απλός. Πρώτον, το ίδιο το γεγονός ότι ο σερβικός λαός αγωνίζεται για ειρήνη και σταθερότητα στην περιοχή, τόσο με τα λόγια όσο και με τις πράξεις του, διαψεύδει πλήρως τις στερεότυπες σκέψεις που έχουν δημιουργηθεί μέχρι τώρα για τους Σέρβους ως επιτιθέμενους και τους ενόχους για όλα τα δεινά στα Βαλκάνια. Δίνοντας έμφαση στην περιοχή, ο σερβικός λαός θέλει να δείξει τη δέσμευσή του στους γείτονές του, κάτι που κερδίζει αυτόματα τη συμπάθεια της κοινής γνώμης και «αναγκάζει» τους ίδιους τους γείτονες να υιοθετήσουν αυτόν τον τρόπο σκέψης. Έτσι εξαπλώνεται, μάλιστα, η επιρροή του παραδείγματος - χαρακτηριστικό του τρίτου επιπέδου ανάπτυξης του ψυχολογικού παράγοντα. Δεύτερον, με την έκκληση για ειρήνη και σταθερότητα, αφήνεται χώρος μεταξύ των εφαρμοσμένων ψυχολογικών μηχανισμών των Μεγάλων Δυνάμεων και της αντίδρασης από τη σερβική πλευρά. Αυτή η στιγμή είναι εξαιρετικά σημαντική, διότι στην ιστορία του παρελθόντος, η Σερβία πολύ συχνά αντιδρούσε παρορμητικά σε αρνητικούς μηχανισμούς, οι οποίοι ως επί το πλείστον οδήγησαν σε κλιμάκωση με τη μορφή

πολεμικών δραστηριοτήτων. Έτσι, λοιπόν, κερδίζοντας χρόνο για να σκέψουμε καλά πριν αντιδράσουμε, είναι δυνατόν να χαμηλώσουμε τη συναισθηματική ένταση και να ενισχύσουμε τη γνωστική συνιστώσα του ψυχολογικού παράγοντα, που είναι ακριβώς το βασικό χαρακτηριστικό κάθε ιδεολογίας. Επιπλέον, η αρχή της επιλογής της ειρήνης, αντί της ικανοποίησης γρήγορα κλιμακούμενων κινήτρων, μπορεί να είναι ο οδηγός για όλες τις γεωπολιτικές καταστάσεις στις οποίες θα βρεθεί η Σερβία και να δημιουργήσει πρόσθετη ασυλία σε ορισμένους ψυχολογικούς μηχανισμούς που την αποδυνάμωσαν στο παρελθόν.

Και τέλος, ο τρίτος λόγος για τον οποίο αυτή η προσέγγιση στην εξωτερική και εσωτερική πολιτική είναι εξαιρετική έγκειται στο γεγονός ότι δίνει χώρο και χρόνο για την ανανέωση του κώδικα του σερβικού λαού. Με δεδομένο ότι το εθνικό δυναμικό των Σέρβων είχε πληγεί σημαντικά το περασμένο διάστημα⁵⁰³, τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά, ξεκίνησαν σοβαρά προγράμματα για την αποκατάστασή του. Από ειδική βοήθεια για νεογέννητα βρέφη στην επικράτεια της Σερβίας και έργα χρηματοδότησης εξωσωματικής γονιμοποίησης, μέσω προνομίων για ανεξάρτητες θέσεις εργασίας στη χώρα μέχρι το έργο για την επιστροφή των νέων από τη διασπορά και τις επενδύσεις στον οικισμό και τον εκσυγχρονισμό αγροτικών και εγκαταλελειμμένων περιοχών του σερβικού εσωτερικού - φιλοδοξία είναι να αντιμετωπίσουμε σε πολλά μέτωπα αυτή τη συνέπεια των γεωπολιτικών γεγονότων της προηγούμενης περιόδου. Αν και υπάρχει συνειδητοποίηση ότι δεν πρόκειται για οικονομική επαναστατική υποστήριξη και βοήθεια, η ουσία βρίσκεται στην έμμεση εργασία για την ανάκαμψη του λαού και την αποκατάσταση της αυτοπεποίθησης, της πίστης σε ένα καλύτερο μέλλον και της αίσθησης πατριωτισμού και σύνδεσης με τη χώρα του.

Αυτή η ιδεολογική στιγμή είναι καίριας σημασίας, διότι δεν πρέπει να λησμονείται ότι το σερβικό έθνος έχει κουραστεί και φθαρεί λόγω της δύο αιώνων ανασυγκρότησης του σερβικού ψυχολογικού παράγοντα που χαρακτηρίζεται από τρομερή καταστροφή και βαρβαρότητα, που διέβρωσε την εθνική αυτοπεποίθηση και τον ίδιο τον πυρήνα αυτού του έθνους. Οι αναλογίες τους αντικατοπτρίζονται στα ακόλουθα δεδομένα⁵⁰⁴:

1. Συνολικά δώδεκα πόλεμοι - οδήγησαν σε απώλεια πίστης σε ένα καλύτερο μέλλον, δημογραφική κόπωση, κατάσταση αδιαφορίας (πνευματικής και βιολογικής) και πρόκληση ενός υπαρξιακού ελάχιστου.
2. Περισσότερες γενοκτονίες - τόσο από τον Σουλτάνο όσο και σε επόμενους πολέμους, που σημάδεψαν τον 20ο αιώνα.
3. Πολλές ταραχές και εξεγέρσεις ενάντια στην αδικία, τους ξένους εισβολείς και κατακτητές (που περιλαμβάνει και τον αγώνα ενάντια στη φασιστική τάση).

---

⁵⁰³ Το δημογραφικό σοκ προκλήθηκε από μεγάλες απώλειες σε πολλούς πολέμους, εθνοκάθαρση, εγκλήματα πολέμου, μολυσματικές ασθένειες και κακές συνθήκες διαβίωσης που προκλήθηκαν από βαριές κυρώσεις. Εκτός από το γεγονός ότι ο εθνικός φορέας οπισθοδρομήθηκε με αυτόν τον τρόπο και τέθηκε υπό αμφισβήτηση η αυτοπεποίθηση του λαού, η πίστη στη δική του και πολιτική προοπτική ουσιαστικά εξαφανίστηκε, η οποία έπρεπε να αποκατασταθεί με κάθε κόστος, εάν μια πιο ασφαλής το μέλλον αυτού του έθνους ήταν επιθυμητό. Ως επιπρόσθετη συνέπεια αυτής της κατάστασης, τις δύο τελευταίες δεκαετίες σημειώθηκε μεγάλη εκροή νέων λόγω έλλειψης προοπτικής και αυξανόμενη μείωση του ποσοστού γεννήσεων λόγω οικονομικών δυσκολιών.

⁵⁰⁴ Despotović, Lj. (2009). *όπ. αν.* (σς. 155-156)

4. Αρκετές κατοχές, περισσότεροι εμφύλιοι πόλεμοι και απελευθερωτικά έπη - ο Γολγοθάς του Κοσσυφοπεδίου, ιστορικό χαρακτηριστικό της σερβικής εθνικότητας, κράτησε αιώνες και πιθανότατα θα συνεχιστεί για κάποιο χρονικό διάστημα.
5. Τέσσερις οικονομικοί αποκλεισμοί⁵⁰⁵ - έφαγαν είκοσι χρόνια, αρνούμενοι στους Σέρβους την επιτάχυνση της ανάπτυξης και του εκσυγχρονισμού, και στη συνέχεια άφησαν ανυπολόγιστες συνέπειες για τον πληθυσμό.
6. Δεκαπέντε μεγάλες διπλωματικές κρίσεις - προκάλεσαν ισχυρές εξωτερικές πιέσεις και κάθε είδους εντάσεις σε εσωτερικό επίπεδο.
7. Περισσότερες επαναστάσεις και δικτατορίες - τα δύο τρίτα του 20ού αιώνα πέρασαν σε αυτές.
8. Η τεράστια δαπάνη ενεργειών γενεών για την οικοδόμηση και τη διατήρηση του κράτους, την αποκατάσταση των κατεστραμμένων από τον πόλεμο εδάφη, τον εκσυγχρονισμό της κοινωνίας, τη δημιουργία θεσμών και την ικανοποίηση των απαιτήσεων της Ευρώπης - ο σερβικός λαός δημιούργησε και έχασε το κράτος του πέντε φορές, και το Βελιγράδι ισοπεδώθηκε με τη γη 44 φορές, εκ των οποίων τα δύο τρίτα αποκαταστάθηκαν από τον σερβικό λαό.

8.2.6. Τα κυρίαρχα συστατικά του ψυχολογικού παράγοντα της Σερβίας και η γεωστρατηγική του σημασία

Δεδομένου ότι ο σερβικός ψυχολογικός παράγοντας βρίσκεται στη μεταβατική περίοδο μεταξύ του συστήματος αξιών και μιας τροποποιημένης μορφής περιφερειακής ιδεολογίας, η δομή του είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα και πολύπλοκη. Αν το σύστημα αξιών των Σέρβων τηρούνταν ανεξάρτητα και εκτός αυτού του πλαισίου, θα εξαγόταν το συμπέρασμα ότι σήμερα ανήκει στην πρώτη ομάδα που τονίζει την κυριαρχία και την εξουσία του εθνικού κράτους. Δεν ήταν, όμως, πάντα έτσι. Ειδικά την εποχή της Τουρκοκρατίας, όταν έτεινε σε ένα σύστημα αξιών βασισμένο στην πολιτισμική μοναδικότητα και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ανθρώπων που απαρτίζουν το έθνος (η τρίτη ομάδα), που είχε ήδη συζητηθεί στο προηγούμενο κείμενο. Αφού το ερβικό κράτος δεν υπήρχε πλέον φυσικά, οι άνθρωποι συγκεντρώθηκαν γύρω από την κοινότητα, τη γλώσσα, τη θρησκεία και την κοινή ιστορία, όλα αυτά λειτούργησαν ως ευκαιρία για εθνική αφύπνιση τον 19^ο αιώνα. Όταν το κράτος επιβεβαιώθηκε και ενισχύθηκε, έγινε στήριγμα του λαού και νόμιμη πηγή αποφάσεων. Ακόμη και σε περιόδους που ο σερβικός λαός έτυχε κακής μεταχείρισης σε αυτό, παρέμενε προσκολλημένος στη χώρα του ύψιστη αξία, δοξάζοντας τα εθνικά σύμβολα και την ιστορία, ήδη διδασκόμενοι από την πείρα ότι οι Σέρβοι ήταν πάντα «μόνοι εναντίον όλων» για την ευημερία της χώρας τους και την ελευθερία του λαού τους.

Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι αυτή η μετάβαση από το σύστημα αξιών της τρίτης ομάδας στο σύστημα αξιών της πρώτης συνειδητοποίησε τη δυνατότητα για τη συνεχή ανάπτυξη του ψυχολογικού παράγοντα της Σερβίας και την πιθανή εμφάνιση της ιδεολογίας. Στην επιθυμία να διατηρηθεί η κυριαρχία της χώρας και να εκφραστεί πίστη σε αυτήν, οι αξίες αναβαθμίζονται σταδιακά με τη μορφή αρχών για διαχείριση σε νέες καταστάσεις. Αν και η βασική λειτουργία της

⁵⁰⁵ Ο πρώτος από το 1906 έως το 1908, ο δεύτερος από το 1948 έως το 1955, ο τρίτος από το 1992 έως το 1995 και ο τέταρτος από το 1998 έως το 2000.

ιδεολογίας είναι η ικανοποίηση ομαδικών και προσωπικών συμφερόντων, αλλά και η εξήγηση κοινωνικών και πολιτικών θεμάτων, αυτή είναι μια τροποποιημένη μορφή ιδεολογίας - που τείνει να παίρνει στάση απέναντι σε σημαντικά και αμφιλεγόμενα ζητήματα και να ενεργεί ανάλογα. Σήμερα, η κυρίαρχη θέση της Σερβίας είναι ότι θα ενεργήσει μόνο με τρόπο που θα φέρει ειρήνη και σταθερότητα στον σερβικό λαό και στην περιοχή.

Ως εκ τούτου, η γνωστική συνιστώσα του ψυχολογικού παράγοντα της Σερβίας είναι ίσως το πιο έντονο. Πέρα από το ότι ήταν δυνατή και στο σύστημα αξιών, σήμερα επιρατεί επικρατεί σε αυτή την τροποποιημένη μορφή ιδεολογίας. Κυρίαρχη στην απόκτηση γνώσεων και στη συλλογή πληροφοριών, στην αναλυτική σκέψη και στη λογική συλλογιστική, συμβάλλει στην επαρκή εύρεση λύσεων και στην ορθολογική εφαρμογή του προαναφερθέντος ρητού. Από την άλλη, η συναισθηματική συνιστώσα, η οποία κάποτε ήταν εξαιρετικά ισχυρή στο σύστημα αξιών, είναι πλέον καταπιεσμένη. Δεν υπάρχει χώρος για παρορμητικές αντιδράσεις και εξανθήματα όταν είναι αισθητή η επίδραση ψυχολογικών μηχανισμών ξένων δυνάμεων. Ευαίσθητοι στην πρόκληση, κατεστραμμένοι από την ψευδή προπαγάνδα, πολύ περήφανοι για τα βάσανά τους, οι Σέρβοι είχαν πάντα την τάση να τοποθετούνται συναισθηματικά στις ενέργειές τους προτού η λογική υποδείξει τους πιθανούς κινδύνους και τις συνέπειες. Γι' αυτό ήταν απαραίτητη αυτού του είδους η περαιτέρω πρόοδος. Τέλος, η βουλευτική συνιστώσα αντικατοπτριζόταν κάποτε στη συμφιλίωση με τη μοίρα, έτσι στο σύστημα αξιών την προηγούμενη περίοδο δεν εμφανίστηκαν ιδιαίτερα κίνητρα, ενώ τώρα αναγνωρίζονται τα κίνητρα της ασφάλειας, της ελευθερίας, της αυτοπραγμάτωσης, ακόμη και της ευημερίας και της εξουσίας. Έτσι, σήμερα ο ψυχολογικός παράγοντας των Σέρβων αποπνέει μια ασυνήθιστη νότα αυτοπεποίθησης που ανακαλύφθηκε ξανά, πιθανώς εμπνευσμένη από μια σιωπηλή ελπίδα για ένα καλύτερο αύριο. Ωστόσο, παραμένει μια δόση προσοχής στις επιδόσεις του, γιατί σε ένα έθνος που έχει υποφέρει τόσο πολλά στην ιστορία του, υπάρχουν βαθιά αρχαία και πεποιηθήσεις ότι δεν πρέπει ποτέ να χαλαρώνει πολύ.

Αν ανέλυε κανείς τη λειτουργία αυτής της τροποποιημένης μορφής ιδεολογίας στη γεωπολιτική, θα ήταν ένας ψυχολογικός παράγοντας στις γραφειοκρατικές-τεχνολογικές κοινωνίες που χρωματίζονται από ένα καπιταλιστικό ή σοσιαλιστικό σύστημα αξιών. Στην πραγματικότητα, το πιο σημαντικό πράγμα που πρέπει να σημειωθεί είναι ότι δίνει έμφαση στην οικονομική και ανάπτυξη των υποδομών, οργανώνει διαφορετικά την κοινωνία και αναπτύσσει έντονα την τεχνολογική πρόοδο. Σε αυτή τη διαδικασία, η έμφαση στην πολιτιστική ταυτότητα και η εξύμνηση της εθνικής κυριαρχίας μετατοπίζεται στην εξύμνηση του κράτους, της παραγωγικής του δύναμης και της αναπτυξιακής του δύναμης. Εκτός από αυτή τη γεωπολιτική λειτουργία, αυτή η παραλλαγή της ιδεολογίας έχει επίσης αρκετές γεωστρατηγικές λειτουργίες: 1) αναβολή αντίδρασης ή λήψης απόφασης, δηλαδή κέρδιση του χρόνου, 2) μπορεί να χρησιμεύσει ως δικαιολογία σε στιγμές που η δράση θα είχε απρόβλεπτες συνέπειες για το λαό ή το κράτος, 3) απρόσκοπτη εφαρμογή μηχανισμών συνεργασίας, δεκτικότητας και προστασίας, 4) διάνοιξη δρόμων που δεν μπορούσαν να ανοίξουν με κανένα πολιτικό ή διπλωματικό μέσο, 5) μετριασμός της δαιμονισμένης εικόνας δημιουργημένη για τους Σέρβους στα ΜΜΕ και συνεχής διάψευση των υφιστάμενων στερεοτύπων και, ίσως το πιο σημαντικό από όλα, 6) προστασία των δικών της

πολιτών. Είναι πιθανώς ότι αυτή είναι η οναδική ιδεολογία που προορίζεται να διαδώσει την επιρροή της μέσω του παραδείγματος με βασικό καθήκον – να προστατεύσει τον λαό της, να ενισχύσει το αίσθημα του πατριωτισμού και να δώσει χώρο και χρόνο για την ανανέωση του σερβικού κώδικα.

8.3. ΟΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΠΟΥ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΣΕΡΒΙΑΣ

Σήμερα είναι ευρέως γνωστά τα γεωπολιτικά συμφέροντα του Ατλαντισμού και του Ευρασιανισμού σε αυτές τις περιοχές, καθώς και οι σημαντικές προσπάθειες που καταβάλλει η Γερμανία για τη δημιουργία μιας ευρωπαϊκής διαγώνιου με κατεύθυνση τα Βαλκάνια, τη Μικρά Ασία και τη Μέση Ανατολή μέσω της έντονης εξωτερικής οικονομικής δραστηριότητας. Ωστόσο, παρατηρώντας τα γεωπολιτικά γεγονότα, τις δραστηριότητες και τις πρακτικές του σερβικού λαού κατά τη διάρκεια της ιστορίας, μπορεί να παρατηρηθούν οι στάσεις έντονης φιλίας προς τη Ρωσία, αμφιθυμίας προς τις ΗΠΑ και τη Μεγάλη Βρετανία, καθώς και αδυσώπλητης εχθρότητας προς τη Γερμανία.

Η αρχική απομάκρυνση της Σερβίας από τη Γερμανία συνέβη κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν η Αυστρία ήταν αναμφισβήτητα επικεντρωμένη προς τα Βαλκάνια και η ζώνη ενδιαφέροντος της Γερμανίας κατευθυνόμενη προς την Κεντρική Ευρώπη. Με την ευκαιρία αυτή, η Σερβία χρειάστηκε να σταθεί στο πλευρό της Γαλλίας και της Μεγάλης Βρετανίας, διακόπτοντας έτσι αμετάκλητα τους δεσμούς με τη εν λόγω χώρα. Ωστόσο, στο διάστημα μεταξύ των δύο πολέμων, υπήρξαν προσπάθειες από ορισμένους Σέρβους πολιτικούς να δημιουργήσουν διμερείς σχέσεις ακολουθώντας μια πολιτική μη αγανάκτησης, η οποία ήταν αναμφισβήτητα κατάλληλη για τη Γερμανία. Αν και η πολιτική ελίτ της θεωρούσε τη Γιουγκοσλαβία ως κύρια πηγή πρώτων υλών και επαρκή γεωργική υποστήριξη, αυτές οι προσπάθειες αποδείχθηκαν ανεπιτυχείς ήδη από το 1941. Επιπλέον, κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο έγινε ο εδαφικός κατακερματισμός της Σερβίας, «της οποίας το κεντρικό τμήμα βρισκόταν υπό άμεση γερμανική διοίκηση, όπου εφαρμόστηκε ο κανόνας ότι για κάθε Γερμανό στρατιώτη που σκοτώθηκε θα πυροβολούνταν οι 100 αιχμάλωτοι ή όμηροι και για κάθε τραυματίας στρατιώτη – οι 50 Σέρβοι»⁵⁰⁶. Τέτοιο μέτρο δεν εφαρμόστηκε σε καμιά άλλη χώρα των Βαλκανίων, πόσο μάλλον στην Ευρώπη. Δεν είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς γιατί το χάσμα μεταξύ των δύο εθνών βαρύνθηκε ανεπανόρθωτα και γιατί οι υπάρχουσες στάσεις των Σέρβων για του Γερμανούς ως αιώνιους εχθρούς υποστηρίχθηκαν και ενισχύθηκαν περαιτέρω.

Ως εκ τούτου, δεν είναι καθόλου παράξενο το γεγονός ότι οι δυνάμεις του Ατλαντισμού κατέφυγαν συχνά σε μηχανισμούς συνεργασίας με τη Σερβία όταν χρειαζόταν να σταματήσει η διείσδυση του κεντροευρωπαϊκού Ηπειρωτισμού στα Βαλκάνια, ιδιαιτέρως την περίοδο μετά τον Πρώτο και τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Όπως έχει εξηγηθεί, «ήταν εύκολο να παρακινηθεί ο σερβικός λαός ενάντια στη Γερμανία λόγω προηγούμενων δυάρεστων εμπειριών και να προσελκυθεί η σερβική

⁵⁰⁶ Proković, D. (2012). *όπ. αν.* (σ. 454)

πνευματική και πολιτική ελίτ στον ‘δυτικισμό’ προς τον οποίο ήδη είχε μια θετική στάση»⁵⁰⁷. Είναι ενδιαφέρον ότι, παρά το γεγονός ότι ο Ατλαντισμός στο σύνολό του αντιπροσωπεύει μια γεωπολιτική αντίληψη που είναι ενδτελώς δυσμενής για τη Σερβία, ταυτόχρονα συναντά επίσης ένα ευνοϊκό περιβάλλον απολύτως αχαρακτηριστικό για τα βαλκανικά κράτη λόγω της επιθυμίας να αποφευχθεί η γερμανική διείσδυση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ελεύθερα ότι αυτά είναι τα μόνα παραδείγματα όταν η Σερβία έγινε αποδεκτή από τη Δύση και ανέβηκε στο επίπεδο συμμάχου, που σύντομα θα ξεχνιόταν και θα επέστρεψε στην παλιά της δυσμένεια μετά την επίτευξη των δυτικών στόχων. Από την άλλη, λόγω της εξαιρετικά ισχυρής και θετικής στάσης και των παραδοσιακά καλών σχέσεων με τη Ρωσία, η Σερβία δεν λήφθηκε ποτέ υπόψη στις στρατηγικές που προετοιμαζόνταν για την εν λόγω Μεγάλη Δύναμη από τον Ατλαντισμό, αλλά βρέθηκε σε διάφορες απρόβλεπτε καταστάσεις, που θα συζητηθούν αργότερα. Υφίσταται επίσης σημαντικό να σημειωθεί ότι «η Σερβία βγήκε από αυτή τη συμμαχία με τον Ατλαντισμό και τις δύο φορές με τεράστιες καταστροφές και ανθρωποθυσίες και δεν ωφελήθηκε ποτέ, γιατί όλα τα υλικά οφέλη πήγαν σε βάρος του γιουγκοσλαβικού κράτους»⁵⁰⁸.

Ωστόσο, μετά το 1999, και υπό την εντύπωση των θυμάτων και των ζημιών που προκάλεσαν οι βομβαρδισμοί στη Σερβία, άρχισε να εκφράζεται η εξαιρετικά αρνητική στάση του κοινού της απέναντι στο ΝΑΤΟ. Ως εκ τούτου, είναι απολύτως σαφές στους γνώστες των κυρίαρχων στάσεων και του ψυχολογικού παράγοντα της Σερβίας ότι δεν μπορεί να ενταχθεί στη Συμμαχία για δύο εξαιρετικά σημαντικούς λόγους. Πρώτον, γιατί με αυτή την πράξη θα δικαιολογούσε συνειδητά τη συμπεριφορά του Συμφώνου κατά τη διάρκεια της γιουγκοσλαβικής κρίσης, τους βομβαρδισμούς το 1999, καθώς και την παράνομη απόσχιση των Αλβανών του Κοσσυφοπεδίου το 2008, κάτι που θα έδινε σε όλες αυτές τις ενέργειες διεθνή νομιμότητα. Δεύτερον, η ένταξη στο ΝΑΤΟ θα την κατάτασσε στην κατηγορία των ευρωπαϊκών χωρών τέταρτου βαθμού, από την οποία θα ήταν δύσκολο (αν ποτέ) να βγει. Μακροπρόθεσμα – θα έπρεπε να υπακούσει σε όλα εκείνα τα πλαίσια στα οποία η Δύση θα την περιόριζε, όπως και στις εφαρμογές των ιδεών εις βάρος της δικής της ακεραιότητας, η οποία είναι σίγουρα ξένη προς τη ψυχολογική σύνθεση του σερβικού λαού. Για τον λόγο αυτό, ο συγγραφέας LJ. Despotović συνέστησε κάποτε στη Σερβία «να οικοδομήσει πιο αποφασιστικά τις ικανότητες πολιτικής της κρατικής ασφάλειας, η οποία στο διεθνές πλαίσιο θα πρέπει να παραμείνει μια πολιτική ουδετερότητας και στρατιωτικής μη ευθυγράμμισης»⁵⁰⁹ - για την οποία η εν λόγω χώρα αγωνίζεται ενεργά εδώ και αρκετό καιρό και χάρη στην οποία εξασφάλισε χώρο για την ανάπτυξη του ψυχολογικού παράγοντα στο σημερινό επίπεδο.

Όσον αφορά τις σχέσεις μεταξύ Σέρβων και Ρώσων, αφθονούν σε θετικές στάσεις και πεποιθήσεις γεμάτες εμπιστοσύνη. Λόγω της συνεχούς ρωσικής παρουσίας και της συχνής υιοθέτησης μιας προστατευτικής στάσης απέναντο στον σερβικό πληθυσμό, διαμορφώθηκαν παραδοσιακές φιλικές και πολιτικές σχέσεις μεταξύ αυτών των δύο χωρών. Καθόρισαν σημαντικά την περαιτέρω ανάπτυξη και πρόοδο της συνεργασίας σε όλους τους τομείς – από την ανταλλαγή εμπορευμάτων,

⁵⁰⁷ Nemes, M. (2014). όπ. αν. (σ. 44)

⁵⁰⁸ Ibid.

⁵⁰⁹ Despotović, LJ. (2009). όπ. αν. (σ. 135)

μέσω των επενδύσεων και των τραπεζών, μέχρι τα ενεργειακά. Στόχος της Ρωσίας⁵¹⁰ είναι, πρώτα από όλα, να ανανεώσει την επιρροή και τη δύμανή της στα Βαλκάνια μέσω των ορθόδοξων χωρών και ενεργειακών διαδρόμων, κάτι που θα συνέβαλε στην οικοδόμηση της ρωσικής ισχύος και στην σύνδεσή της με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Σε αυτό το γεωστρατηγικό σχέδιο, η Σερβία κατέχει μια εξαιρετικά σημαντική θέση ως σταυροδρόμι ενεργειακών δρόμων και η μόνη ορθόδοξη χώρα που δεν ανήκει στο NATO. Τέλος, επενδύοντας στη σερβική (ακόμη και στη βαλκανική) ενέργεια, είναι δυνατή η επιστροφή της Ρωσίας σε αυτές τις περιοχές, η σημασία των οποίων έγκειται στην ανάπτυξη στρατηγικών διαδρόμων – περιφερειακών και ηπειρωτικών. Ήταν πιθανό και αναμενόμενο ότι αυτές οι τάσεις θα εξαρτώνται από νέες αντιπαράθεσεις μεταξύ ΗΠΑ και Ρωσίας, που φάνηκε κατά τη διακοπή της κατασκευής του αγωγού «South Stream», αλλά και την απώλεια του Κοσσυφοπεδίου και Μετόχιας, που προκλήθηκαν από γεωστρατηγικά, ή πιο συγκεκριμένα γεωοικονομικά σχέδια και κινήσεις των Μεγάλων Δυνάμεων.

8.3.1. Ψυχολογικοί μηχανισμοί δημιουργίας και καταστροφής της Γιουγκοσλαβίας

Η δημιουργία της Γιουγκοσλαβίας ήταν στην πραγματικότητα συνέπεια των ψυχολογικών μηχανισμών των δυνάμεων του Ατλαντισμού. Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο υποστήριξαν έναν τέτοιο σχηματισμό με σκοπό να σταματήσουν ευκολότερα τη διείσδυση του γερμανικού γεωπολιτικού ρεύματος στα Βαλκάνια, αλλά και να ελέγξουν και να κατευθύνουν το τότε επίκαιρο σερβικό εθνικό ζήτημα. Στόχος τους ήταν «να συγχωνεύσουν τη Σερβία σε μια ευρύτερη κοινότητα σε αβέβαιο μέλλον, χωρίς ελευθερία ανεξάρτητης λήψης αποφάσεων και δράσης»⁵¹¹.

Ωστόσο, με την πάροδο του χρόνου, η Γιουγκοσλαβία ξεπέρασε τις προβλέψεις των Ατλαντιστών, έτσι ώστε το 1989 (πολύ πριν από την Πολωνία και την Ουγγαρία) **υπέγραψε συνφωνία πριν ενταχθεί στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ)** και το 1990 ανακηρύχθηκε **Τρίτη χώρα στην Ευρώπη από άποψη ξενοδοχειακής χωρητικότητας** (ακριβώς πίσω από τη Γαλλία και την Ισπανία και μπροστά από τη Γερμανία και την Ιταλία). Η πιο σημαντική επιτυχία θεωρείται το γεγονός ότι ο Γιουγκοσλαβικός Στρατός, βασιζόμενος στην αποκεντρωμένη εδαφική άμυνα, αντιπροσώπευε **τον ισχυρότερο στρατό στη Νοτιοανατολική Ευρώπη εκείνη την εποχή**. Χάρη ακριβώς σε αυτές τις επιτυχίες, που της έδωσαν πλήρη ανεξαρτησία από τις Μεγάλες Παγκόσμιες Δυνάμεις, η Γιουγκοσλαβία κατάφερε να οικοδομήσει τον δικό της ψυχολογικό παράγοντα. Αντικατοπτρίστηκε σε μια ιδεολογία απολύτως ανεξάρτητη από τα ρεύματα του φιλελευθερισμού και του κομμουνισμού, που ως τέτοια ήταν ένα εξαιρετικά δελεαστικό ιδανικό για τους πολιτικά αδέσμευτους.

Έχοντας όλα αυτά κατά νου, είναι απολύτως δικαιολογημένο ότι η Δύση είχε την ανάγκη να καταστρέψει αυτό το μοντέλο, οπότε ήδη το 1988, η CIA περιέγραψε εκτενώς τη διαδικασία της

---

⁵¹⁰ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικές με την αντίληψη του Νεο-Ευρασιανισμού και την εργαλειοποίηση της επικράτειας της Νεο-Ρωσίας βλ. Dražeta, L. και Dražeta, B. (2018). Svaranje državnog identiteta Novorusije / Δημιουργία της κρατικής ταυτότητας της Νεο-Ρωσίας. *Srpska politička misao / Σερβική πολιτική σκέψη*, Αρ. 2/2018, ετ. 25, τόμ. 60. (σς. 211-224)

⁵¹¹ Nemeč, M. (2014). όπ. αν. (σ. 44)

διάλυσης της εν λόγω χώρας. Δεδομένου ότι δεν τους βόλευαν η εμφανής επέκταση και η άψογη φήμη που απέκτησε η Γιουγκοσλαβία με τις προσπάθειές της, καθώς και η επιρροή που άπλωσε με το παράδειγμά της, οι ατλαντικές και ηπειρωτικές δυνάμεις ενώθηκαν για ακόμη μια φορά γύρω από έναν κοινό στόχο – την καταστροφή της αναφερόμενης χώρας.

Συγκεκριμένα, στο Βερολίνο ακόμη και το 1933 παρουσιάστηκε το Πρόγραμμα Διοικήσεως της Γιουγκοσλαβίας, το οποίο πρότεινε «η Κροατία, ορισμένα μέρη της Σλοβενίας και της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης να εισέλθουν στη συνομοσπονδία του Δούναβη υπό τη διοίκηση της Γερμανίας, ενώ ταυτόχρονα η Σερβία, η Βουλγαρία, η Αλβανία και η Ελλάδα θα συγκροτούσαν μαζί με το πρώην Βασίλειο της Ρουμανίας τη Βαλκανική Ομοσπονδία υπό την επιρροή της Ιταλίας»⁵¹². Υπάρχουν αρχεία τόσο από Γερμανούς ερευνητές όσο και από τους επικεφαλές των μυστικών υπηρεσιών της Γιουγκοσλαβίας και της Κροατίας περί της συνεργασίας της γερμανικής υπηρεσίας πληροφοριών με τους Κροάτες αποσχιστές τη δεκαετία του 1970, η οποία συνεχίστηκε στις αρχές της δεκαετίας τους 1990. Εκτός από την παροχή οικονομικής βοήθειας (800 εκατομμύρια γερμανικά μάρκα στάλθηκαν στην κροατική υπηρεσία τον Μάρτιο του 1990, για να αποκαλυφθεί μόνο λίγους μήνες αργότερα ότι πρόκειται για μυστικό εμπόριο οπλών), η Γερμανία εργάστηκε σε μια ενεργή εκστρατεία μέσω ενημέρωσης για να δυσφημήσει τους Σέρβους και να βάλει τέλος στην «ηγεμονία» τους. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η βοήθεια που παρείχε η Γερμανία στη Σλοβενία και την Κροατία⁵¹³ για την ανεξαρτησία τους συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό στην ανάπτυξη των ψυχολογικών τους παραγόντων που εξακολουθούν να υπάρχουν και δρουν σε αυτές τις δύο χώρες ακόμα και σήμερα.

Το 1992, «ο Πρόεδρος Τζορτζ Μπους (πρεσβύτερος) απείλησε τη Γιουγκοσλαβία με στρατιωτική επέμβαση εάν ο εμφύλιος πόλεμος εξαπλωθεί στο Κοσσυφοπέδιο, και ήδη το 1997 είχαν σχεδιαστεί μυστικά σχέδια για όλους τους εναέριους βομβαρδισμούς της Σερβίας και του Μαυροβουνίου, επομένως το ανθρωπιστικό επιχείρημα ήταν απλώς μια δικαιολογία για εκείνη την υψηλή στρατηγική επιχείρηση – επέμβαση του NATO το 1999»⁵¹⁴. Ωστόσο, εκτός από τους ψυχολογικούς μηχανισμούς εκφοβισμού και επιθετικότητας, οι ατλαντικές δυνάμεις χρησιμοποίησαν ένα ίσως πιο ισχυρό όπλο εκείνη την εποχή – τη χειραγώγηση των μέσων ενημέρωσης.

---

⁵¹² Trud, A. (2007). όπ. αν. (σ.140)

⁵¹³ Σε μια περίοδο τριάντα ετών, οι πολιτικοί ηγέτες της Κροατίας και η επιδραστική διανοήση εργάστηκαν για την οικοδόμηση της εθνικής ταυτότητας των Κροατών, η οποία ήταν ενάντια στην ιδέα της Γιουγκοσλαβίας υποστηριζόμενης από τους Σέρβους και άλλα της έθνη. Η ισχυρή επιρροή του κροατικού λόμπι στο Αμερικανικό Κογκρέσο, που αποτελείται κυρίως από εξόριστους υποστηρικτές των Ουστάσα μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ήταν επιτυχής χάρη και στο γεγονός ότι το 1993 η αμερικανική κυβέρνηση εξόπλισε κρυφά τον κροατικό στρατό μέσω του λιμανιού τους Σπλιτ. Το 1995 πραγματοποιήθηκαν δύο μεγάλες επιχειρήσεις εξδίωξης του σερβικού στρατού και αμάχων από την Κράινα (επιχείρηση «Τυφώνας» τον Μάιο και «Θύελλα» τον Αύγουστο) χάρη στα ιδιωτικά κανάλια του αμερικανικού στρατιωτικού-βιομηχανικού συμπλόκου, αλλά και στους βετεράνους τους που εκπαιδευσαν και χρηματοδότησαν τους Κροάτες για δύο χρόνια. Η επιτυχία της «Θύελλας» συνοδεύτηκε από εκατοντάδες θανάτους κατά την έξωση και την εξδίωξη περισσότερων από 230.000 Σέρβων από τα σπίτια τους το καλοκαίρι του 1995, φαινόμενο που τα ξένα ΜΜΕ ονόμασαν «παράπλευρες ζημιές». (Κατά: Trud, A. Ž. (2013). όπ. αν., σ. 160)

⁵¹⁴ Ibid., σ.155

Αυτός ο μηχανισμός των δυτικών ΜΜΕ βασίστηκε σε ένα ήδη δοκιμασμένο σχήμα, πιο συγκεκριμένα στη μήτρα παραγωγής ψεμάτων των ΜΜΕ για τον σερβικό λαό και την επιταχυνόμενη διανομή τους. Αυτή η μήτρα στηριζόταν σε μερικές καθιερωμένες αρχές και κανόνες (που μπρούν ακόμα και σήμερα να παρατηρηθούν σε διάφορες περιπτώσεις και περιστάσεις) και εκείνη την εποχή ήταν ευκολότερο να πραγματοποιηθούν μέσω του καθεστώτος του Αλίγια Ιζετμπέγκοβιτς με τη μορφή πολεμικής προπαγάνδας. Μέσα από μια λεπτομερή ανάλυση της αφήγησης του προαναφερθέντος ηγετή και των δυτικών του μεντόρων, ο M. Collon κατάφερε να θεσπίσει και να εξηγήσει έξι απλούς κανόνες για την επιτυχή εφαρμογή αυτού του ισχυρού μηχανισμού⁵¹⁵:

1. Συνεχής έμφαση στον μύθο των Σέρβων ως λαού κατακτητή που ήρθε να υποτάξει τον βοσνιακό λαό⁵¹⁶
2. Ασυμβίβαστη απόκρυψη των εγκλημάτων των «φίλων μας»
3. Απεικονισμός του Σαράγεβο ως πόλης-θύματος
4. Υποχρεωτικό να γίνει ο διαβολισμός ενός ολόκληρου έθνους
5. Ως εκ τούτου, η δαιμονοποίηση των Σέρβων δεν έχει απαραίτητα καμία σχέση με πραγματικά γεγονότα
6. Πάση θυσία να κρυφτεί από τη δημοσιότητα ότι το καθεστώς του Α. Ιζετμπέγκοβιτς διαπράττει εγκλήματα κατά του δικού του λαού, για να αποδοθούν στους Σέρβους

Ο μύθος ήταν απαραίτητος για τις δυτικές δυνάμεις (Γερμανία, Βατικάνο και ΗΠΑ) έτις ώστε να διεθκολύνει τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, στην οποία οι Σέρβοι αντιτάχθηκαν τόσο πολύ ότι ήταν ευκολότερο να παραποιηθούν τα ιστορικά γεγονότα και να παρουσιαστεί αυτό το έθνος μέσα από ένα στερεότυπο κατακτητικού και καταστροφικού όχλου που προήλθε από ποιος ξέρει πού να υποτάξει τους ειρηνικούς και απροστάτευτους μικρούς λαούς των Βαλκανίων, ιδιαίτερα τους Μποσνιακούς. Για να επιτευχθεί αυτό, τα μέσα ενημέρωσης κάλυψαν πάση θυσία τα εγκλήματα τουστρατιωτικού και πολιτικού καθεστώτος των Βοσνίων και των Κροατών, παρουσιάζοντά τα ως ενέργειες των Σέρβων και μποϊκοτάροντας τις πληροφορίες που δημοσίευαν τα σερβικά μέσα ενημέρωσης. Ο μηχανισμός αυτός έφτασε στο σημείο να παραποιεί τα εγκλήματα του καθεστώτος του Α. Ιζετμπέγκοβιτς εναντίον μελών των δυνάμεων του ΟΗΕ, που παρείχαν στο λαό του αποστολές ανθρωπιστικής βοήθειας. Έτσι, ορισμένα μέλη αυτών των δυνάμεων, όταν επέστρεψαν στις πατρίδες τους, δήλωσαν ότι «η κυβέρνηση του Ιζετμπέγκοβιτς από μόνη τους προκαλεί τα σοβαρά δεινά του λαού της. Στην πραγματικότητα, τον κρατά όμηρο και ότι οποιαδήποτε είδηση για τη σερβική πολιορκία του Σαράγεβο είναι ψεύδης»⁵¹⁷. Με εκείνη την ευκαιρία, ακόμη και «η διεθνής οργάνωση του Ερυθρού Σταυρού έκανε ένα έγγραφο που υπολόγιζε ότι στην πόλη του

⁵¹⁵ Κατά: Collon, M. (1998). *Poker menteur, les grandes puissances, la Yougoslavie et les prochaines guerres / Ψευτικό πόκερ, οι Μεγάλες Δυνάμεις, η Γιουγκοσλαβία και οι επόμενοι πόλεμοι*. Βρυξέλλες: Editions EPO.

⁵¹⁶ Στον κόσμο της γεωπολιτικής ανάλυσης, υπάρχει ένα αληθινό ανέκδοτο που απεικονίζει καλύτερα αυτή την αρχή. Συγκεκριμένα, κάποια στιγμή κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων στη Γενεύη, ο Αμερικανός υπουργός Εξωτερικών, Γουόρεν Κρίστοφερ, είπε: «Εσείς φταίτε, Ευρωπαίοι! Αφήσατε τους Σέρβους να καταλάβουν τη Βοσνία!». Στον οποίο ο Ευρωπαίος διαπραγματευτής Ντέιβιντ Όουεν απάντησε: «Μα οι Σέρβοι ζούσαν εκεί!». Μπερδεμένος, ο Γουόρεν Κρίστοφερ ρώτησε: «Για πολύ καιρό;». Ντέιβιντ Όουεν: «**Από πάντα!**»

⁵¹⁷ Collon, M. (1998). *όπ. αν.* (σ. 20)

Σαράγεβο οι μουσουλμανικές δυνάμεις σκότωσαν περίπου επτά χιλιάδες Σέρβους»⁵¹⁸. Καθώς υπήρχαν και σερβικές συνοικίες σε αυτή τη διαιρεμένη πόλη, βομβαρδίστηκαν από μουσουλμανικές δυνάμεις, ενώ έδειχναν στον κόσμο φωτογραφίες άγριων Σέρβων που, με αποκλεισμούς και καταστροφές από τον πόλεμο, αυξάνουν τα δεινά του αθώου άμαχου πληθυσμού αυτής της πόλης – θυμάτος. Κι έτσι βρισκόμασταν ήδη στο δρόμο για τη δαιμονοποίηση των Σέρβων. Προσθέτοντας σε αυτά το αυξημένο αριθμό θυμάτων, τον διογκωμένο νούμερο υποτιθέμενων εγκλημάτων, ιστορίες για θηριωδίες και φωτογραφίες από τα «πεδία μάχης»⁵¹⁹, η δαιμονοποίηση του σερβικού λαού πρέπει να είναι πλήρης.

Το γεγονός ότι πολλά βιβλία έχουν δημιουργηθεί τις τελευταίες δεκαετίες για να εξηγήσουν τη διαδικασία αποσύνθεσης της πρώην Γιουγκοσλαβίας, αλλά στα περισσότερα από αυτά ο σερβικός λαός και η πολιτική και στρατιωτική του ελίτ είναι ένοχοι, λέει πολλά για το πόσο επιτυχώς εφαρμόστηκε αυτός ο μηχανισμός. Επομένως, αυτή η τάση είναι μόνο μια παρενέργεια και μια λογική συνέχεια των κατασκευασμένων αντιλήψεων για τον πόλεμο που δημιουργήθηκαν για να δαιμονοποιηθούν οι Σέρβοι (όπως έχει ήδη εξηγηθεί) και να κερδίσουν την υποστήριξη της κοινής γνώμης για τα γεωστρατηγικά σχέδια της Δύσης. Έτσι, «σε εκείνον τον παράφρονα πολεμική εκστρατεία και την εκστρατεία των μέσων ενημέρωσης εναντίον ενός έθνους, επιλέχθηκαν όλα τα μέσα, και το στρατιωτικό, και το ενημερωτικό, και το οικονομικό για να το αναγκάσουν να συνθηκολογήσει και να υποταχθεί στους άρχοντες της Νέας Παγκόσμιας Τάξης»⁵²⁰.

Στο τέλος, μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα ότι οι εθνοτικές συγκρούσεις, όπως και οι αντιπαραθέσεις σε θρησκευτική βάση αντιπροσωπεύουν τον πιο γνωστό και αμφιλεγόμενο τύπο κοινωνικών συγκρούσεων – είτε εκδηλώνονται μέσα σε μια κοινότητα, είτε με τη μορφή διαομολογιακών ή αποστασιοποιημένων διαμαχών. Επομένως, «μέσω της περιγραφής μιας σύγκρουσης ως εθνοτικής ή θρησκευτικής σε μεγάλο βαθμό υποδεικνύεται στην ύπαρξη προκαταλήψεων και στερεοτύπων, επειδή ξεκινούν από τη στάση ότι οι πολεμιστές τους είναι παράλογοι και οδηγούνται από κίνητρα που προέρχονται από την ομίχλη της ιστορίας, για τον λόγο αυτό και οι ίδιες οι θρησκευτικές συγκρούσεις θεωρούνται ακραίες και αποκλειστικές»⁵²¹.

---

⁵¹⁸ Despotović, LJ. (2009). όπ. αν. (σ. 210)

⁵¹⁹ Ένα από τα πολλά παραδείγματα είναι η πολύμηνη αναφορά από τα δυτικά μέσα ενημέρωσης για το πώς οι Σέρβοι καταστρέφουν την ιστορική πόλη του Ντουμπρόβνικ με 1.500 οβίδες την ημέρα, χωρίς να δείχνουν καμία φωτογραφία των πραγματικών ερειπίων. Ο λόγος για αυτό ήταν καλός: το μόνο πράγμα που έκαιγε στην αναφερόμενη πόλη ήταν τα λάστιχα που έκαψαν τα μέλη της Κροατικής Εθνικής Άμυνας στο λιμάνι και ακολούθησε μια πλημμύρα ανησυχητικών ανακοινώσεων από τις αρχές τους για υποτιθέμενες θηριωδίες των Σέρβων. Η απογοήτευση του διεθνούς κοινού ήταν τόσο μεγάλη που έστάλησαν ακόμη και αιτήσεις από ευρωπαϊκά πανεπιστήμια για τη διάσωση της πολιτιστικής κληρονομιάς και της αρχαίας πόλης. (Για περισσότερες πληροφορίες: Collon, M. (1998). όπ. αν., σ. 28)

⁵²⁰ Despotović, LJ. (2009). όπ. αν. (σ. 206)

⁵²¹ Ibid., σ. 77

8.3.2. Κόσοβο και Μετόχια – σκηνή ανακατανομής ισχύος των Μεγάλων Δυνάμεων

Αν ξεκινήσουμε από τον ορισμό που έδωσε ο Ζ. Μπρζεζίνσκι ότι οι γεωπολιτικές εστίες αστάθειας είναι στην *πραγματικότητα οι περιοχές όπου διασταυρώνονται διαφορετικά συμφέροντα*⁵²², τότε στο παρόν γεωπολιτικό σύστημα ως η πιο έντονη θα μπορούσε να θεωρηθεί το Κοσσυφοπέδιο και Μετόχια⁵²³. Το κοινό χαρακτηριστικό τέτοιων περιοχών είναι το γεγονός ότι έχουν ιδιαίτερα μεγάλη γεωπολιτική σημασία, ενώ ο λόγος αυτής της σημασίας διαφέρει από περίπτωση σε περίπτωση – από γεωγραφικής φύσης (π.χ. θέση σε διαδρόμους διέλευσης ή μεγάλος φυσικός και μεταλλευτικός πλούτος) μέχρι γεωστρατηγικού προσανατολισμού (π.χ. ευνοϊκή στρατιωτική θέση ή κοινός χώρος συνύπαρξης δύο ή περισσότερων λαών). Δεδομένου ότι τα Βαλκάνια θεωρούνται γενικά ως μια χερσόνησος όπου οι άμεσες διαεθντικές και διαθρησκευτικές επαφές διαφορετικών λαών είναι καθημερινές και η διέλευσή τους είναι καναπόφευκτη, θα μπορούσε κανείς να συμπεράνει ότι αυτός είναι ο μόνος λόγος μεγάλης σημασίας της οντότητας του Κοσσυφοπεδίου και Μετόχιας. Ωστόσο, ο λόγος για το ενδιαφέρον των Μεγάλων Δυνάμεων για την εν λόγω περιοχή πηγαίνει πολύ πιο πίσω στην ιστορία και πολύ πιο βαθιά στη γεωγραφία.

Εκτός από την απίστευτη γεωπολιτική θέση, το αδιαμφισβήτητο πλεονέκτημα της ΑΕ Κοσσυφοπεδίου και Μετόχιας είναι η αφθονία των φυσικών πόρων που έχει στη διάθεσή της, η οποία την κατατάσσει στην ομάδα των πλουσιότερων σε ορυκτά περιοχών της Ευρώπης. Ακόμα και ο επιστήμονας LJ. Despotović εξέφρασε την άποψη ότι «το Κοσσυφοπέδιο και Μετόχια έγινε λεία των ΗΠΑ επειδή στο νέο αστερισμό των σχέσεων στα Βαλκάνια η γεωπολιτική, γεωοικονομική και γεωενεργειακή του σημασία έγινε καθοριστική»⁵²⁴. Ως εκ τούτου, μεγάλες εκτάσεις που καλύπτονται από δάση παρέχουν τη δυνατότητα εκμετάλλευσης ξύλου για διάφορους σκοπούς, καθώς και πλούτο με τη μορφή διαφόρων μεταλλευμάτων, αποθεμάτων μη μεταλλικών ορυκτών πρώτων υλών και διακοσμητικών πετρών⁵²⁵ μαζί με τεράστιες ποσότητες λιγνίτη (περίπου 9,8 δισεκατομμύρια τόνους στο Κοσσυφοπέδιο και περίπου 1,6 δισεκατομμύρια τόνους στη Μετόχια)⁵²⁶ αποτελούν ιδιαίτερο χαρακτηριστικό αυτής της περιοχής. Μεταξύ των σημαντικότερων μεταλλευμάτων είναι το χρώμιο, τα κοιτάσματα του οποίου έχουν εξαντληθεί πλήρως σήμερα, αλλά και τα μεταλλεύματα βολφραμίου και ζirkονίου, που χρησιμοποιούνται για την κατασκευή βομβών και κεφαλών πυραύλων και βρίσκονται σε εξαιρετικά μικρές ποσότητες

⁵²² Για περισσότερες πληροφορίες: Brzezinski, Z. (1998). *Η Μεγάλη Σκακιέρα*. Αθήνα: Α.Α. Λιβάνη.

⁵²³ Στο σημερινό πολιτικό λόγο, συχνά ακούγεται μόνο το όνομα «Κόσοβο», το οποίο υπονοεί το έδαφος μιας διοικητικο-πολιτικής οντότητας αποτελούμενη από δύο γεωγραφικές ενότητες – κοιλάδες (Κοσσυφοπέδιο στα ανατολικά και Μετόχια στα δυτικά), οι οποίες χωρίζονται από δύο βουνά. Αυτή η επαρχία βρίσκεται στα νότια της Σερβίας και η διοικητική της γραμμή εκτείνεται κατά μήκος του βόρειου τμήματος του ορεινού όγκου Σκοπιανού Μαυροβουνίου σε σύνολο 325 χλμ. Τα δυτικά και νότια σύνορα της οντότητας είναι επίσης τα σύνορα της Δημοκρατίας της Σερβίας προς το Μαυροβούνιο, την Αλβανία και την πΓΔΜ.

⁵²⁴ Despotović, LJ. (2009). *όπ. αν.* (σ. 136)

⁵²⁵ Τα πιο κοινά μέταλλα είναι ο μόλυβδος και ο ψευδάργυρος (υπολογίζονται περίπου 50 εκατομμύρια τόνοι), το νικέλιο (περίπου 20 εκατομμύρια τόνοι), ο μαγγνίστης (8 εκατομμύρια τόνοι), ο σίδηρος βωξίτης (7 εκατομμύρια τόνοι), ο χρυσός, το ασήμι και ο σίδηρος, ενώ από τις διακοσμητικές πέτρες μπρούν να βρεθούν αμιάντο, δουνίτη, χαλαζίτη, γρανίτη, τάλκη, δολομίτη, ασβεστόλιθο, όνυχα, λευκίτη, χαλαζιακή άμμο κ. ά.

⁵²⁶ Κατά: *Spatial plan of the Republic of Serbia (2000) / Χωροταξικό σχέδιο της Δημοκρατίας της Σερβίας*. Υπουργείο Επιστήμης και Τεχνολογίας. Νόβι Σαντ: IGP, Prometej.

στον κόσμο. Για τον λόγο αυτό δεν παραξενεύει το γεγονός ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις προκαλούν συνεχή αναταραχή και συγκρούσεις στην αναφερόμενη περιοχή εδώ και δεκαετίες, ακόμη και αιώνες προκειμένου να αποκτήσουν εξουσία πάνω της και να εκμεταλλευτούν τα πλούτη που παρέχει. Επιπλέον, εκτός από το τεράστιο δυναμικό σε ορυκτού και φυσικούς πόρους, η σημασία του Κοσσυφοπεδίου και Μετόχιας για τη Σερβία αντικατοπτρίζεται επίσης στα ακόλουθα σημεία⁵²⁷:

1. Πρόκειται για μια μεγάλη πηγή ηλεκτρικής ενέργειας⁵²⁸, η οποία αυξάνει το επίπεδο της κρατικής ασφάλειας, μειώνει τις συνολικές εισαγωγές και τις οικονομικές δαπάνες της χώρας.
2. Ξεχωριστή γεωστρατηγική σημασία δεδομένου ότι αποτελεί μέρος της κεντρικής περιοχής των Βαλκανίων, άρα από εκεί είναι δυνατός ο έλεγχος ολόκληρης της Χερσονήσου προς όλες τις κατευθύνσεις.
3. Παρουσιάζει τη φυσική διαδρομή της Σερβίας προς την Αδριατική και το Αιγαίο, δηλαδή απευθείας συνδέσεις με το Μαυροβούνιο, την πΓΔΜ και την Ελλάδα.
4. Διευκολύνει την υπεράσπιση και την προστασία των σερβικών συμφερόντων στην περιοχή Ράσκα, την περιοχή Μπουγιάνοβατς και Πρέσεβου⁵²⁹ και την περιφέρεια Τόπλιτσα.
5. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, αντιπροσωπεύει το κεντρικό τμήμα των καθέτων της σερβικής ταυτότητας.

Τώρα, όταν εξηγήθηκαν οι λόγοι για τους οποίους αυτή η περιοχή είναι ιδιαίτερης σημασίας και προσελκύει τις φιλοδοξίες των Μεγάλων Δυνάμεω, ήρθε η ώρα να αφοσιώσουμε την προσχή στο πώς προκαλούνται αναταραχές και ανακατανομή ισχύος, που βάσουν το Κοσσυφοπέδιο και Μετόχια στη λίστα των γεωπολιτικών εστιών αστάθειας της Ευρώπης. Όπως και στην περίπτωση της πΓΔΜ, οι μεγαλύτερες προκλήσεις σε αυτόν τον τομέα προκύπτουν από τις δραστηριότητες της αλβανικής εθνικής μειονότητας. Εφόσον παρατηρήθηκε ότι σοβαρά γεωπολιτικά προβλήματα και στις τρεις χώρες του αναλυόμενου συμπλόκου προκλήθηκαν ακριβώς από τις ενέργειές της, η αλβανική μεινότητα γίνεται σαφές ψυχολογικό μέσο για την εφαρμογή των μηχανισμών του Ατλαντισμού, αλλά και πιθανός συνεκτικός παράγοντας της κρίσης για τα εν λόγω κράτη. Αυτή η συνεκτικότητα μπορεί να δικαιολογηθεί από την ύπαρξη του έργου «Μεγάλη Αλβανία», για το οποίο ειπώθηκε περισσότερο στο Κεφάλαιο 7.3.3, *Ο ψυχολογικός μηχανισμός της ξενοφοβίας*. Μερικοί συγγραφείς είναι της άποψης ότι η Αλβανία είναι στην πραγματικότητα τεχνητή δημιουργία της Δύσης και η πηγής αστάθειας στην περιοχή, επειδή «μαζί με τη Γερμανία, την Ουγγαρία, τη Ρωσία και τη Σερβία αντιπροσωπεύει το καλύτερο παράδειγμα ενός κράτους που ‘σπρώχτηκε’ σε ένα χώρο πολύ μικρότερο από το εθνικό του εύρος»⁵³⁰. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο το σχέδιο αυτό της εθνικής ομογενοποίησης των Αλβανών προβλέπει την επέκτασή τους

⁵²⁷ Nemes, M. (2014). όπ. αν. (σ. 85)

⁵²⁸ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. το ζήτημα της λίμνης Γκαζίβοντα: <https://www.gr-news.de/servia-kosovo-polemiki-etoimotita-tis-servias/> (πρόσβαση στις 27 Ιουλίου 2020)

⁵²⁹ Η Μπουγιάνοβατς και το Πρέσεβο είναι δύο δήμοι στα νότια της Σερβίας, οι οποίοι καταλαμβάνουν μια μικρή έκταση, αλλά έχουν μεγάλη γεωστρατηγική σημασία. Βρίσκονται στο Διάδρομο Χ, που σθνδέει την κεντρική Σερβία με το Αιγαίο Πέλαγος, καθώς και στο τμήμα επαφής της διαδρομής Μοράβας – Βαρντάρ. Ως εκ τούτου, αυτοί οι δύο δήμοι προσελκύουν μεγάλη προσοχή από τους Αλβανούς και μπαίνουν στον υπολογισμό τους για τη δημιουργία του «Μεγάλου Κοσσυφοπεδίου», δηλαδή την υλοποίηση του έργου «Μεγάλη Αλβανία».

⁵³⁰ Vučić, S. και Milenković, M. (2014). όπ. αν. (σ. 433)

στη Σερβία σε τρεις κατευθύνσεις: 1) μέσω της περιοχής Ράσκα (που θα οδηγούσε στη διακοπή της επικοινωνίας μεταξύ της Σερβίας και του Μαυροβουνίου, αλλά και στην εισαγωγή του παράγοντα των Μουσουλμάνων της Βοσνίας στην αλβανική μάχη)· 2) μέσω της περιοχής της Μπουγιάνοβατς και του Πρεσέβου⁵³¹ (που παρουσιάζει την κατεύθυνση της άμεσης συνδεσιμότητας βουλγαρικών και αλβανικών παραγόντων)· 3) μέσω της περιφέρειας Τόπλιτσα (που θα παρείχε ορισμένες γεωργικές και βιομηχανικές δυνατότητες για τους Αλβανούς).

Βεβαίως, «η καθιερωμένη ιδέα της Μεγάλης Αλβανίας διαδίδεται τόσο στον αλβανικό λαό, που ακόμη και η σκέψη της αναδιανομής των κρατικών εδαφών της Σερβίας, της Ελλάδας, της πΓΔΜ και του Μαυροβουνίου – εδώ και δεκαετίες δεν τον αποθαρρύνει. Απλώς, η συνταγή που χρησιμοποιούσαν στο Κοσσυφοπέδιο και Μετόχια εφαρμόζεται ήδη στη γύρω περιοχή»⁵³². Προκειμένου να αποτραπεί ή τουλάχιστον να επιβραδυνθεί η εξάπλωση των Αλβανών στα εδάφη των χωρών του αναλυομένου γεωπολιτικού συμπλόκου, είναι απαραίτητο να δημιουργηθούν συμμαχίες και γεωπολιτικές αντιλήψεις ακριβώς με εκείνα τα κράτη της περιοχής που αυτού του είδους ο αλυτρωτισμός απειλεί να παραβιάσει την εδαφική ακεραιότητα και τα εθνικά τους συμφέροντα. Ως εκ τούτου, στην περίπτωση της Σερβίας, προτεραιότητα είναι η σταθεροποίηση της κατάστασης στην περιοχή της Μπουγιάνοβατς και του Πρεσέβου, και για να επιτευχθεί αυτό, ο διάσημος επιστήμονας D. Proković αναφέρει μερικά σημαντικά βήματα: 1) **η ενίσχυση του Βράνιε**, επειδή αυτή η πόλη αντιπροσωπεύει το πολιτικό, οικονομικό, εκπαιδευτικό και διοικητικό κέντρο του νότιου τμήματος της Σερβίας, απαραίτητο για την ενίσχυση της σερβικής επιρροής στην αναφερόμενη περιοχή, στο Κοσσυφοπέδιο και Μετόχια, αλλά και στην πΓΔΜ· 2) **η ενδυνάμωση της θέσης και της επιρροής της Σερβίας στην περιοχή του Κουμάνοβο και της κοιλάδας του Μοράβα**, διότι με αυτόν τον τρόπο θα ασκούνταν γεωστρατηγική πίεση στην προαναφερθείσα περιοχή από όλες τις πλευρές, που θα ματαίωνε από την αρχή κάθε προσπάθεια αυτονομισμού· 3) **η υλοποίηση του προγραμματισμένου έργου για την κατασκευή της στρατιωτικής βάσης «Τσεπότινα»**, επειδή η δημιουργία αυτής της εγκατάστασης ελέγχει την είσοδο στην κοιλάδα του Βαρδάρη και τη λεκάνη της Νις και του Λέσκοβατς στο βόρρα, γεγονός που θα επέτρεπε στη Σερβία να ανταποκριθεί γρήγορα και επρακώς σε περίπτωση ξαφνικής κλιμάκωσης της βίας σε αυτόν τον τομέα.

Αν και ο κίνδυνος μπορεί να φανεί όχι μόνο στον αυτονομισμό, αλλά και στην πιθανή δημιουργία ενός διεθνικού δικτύου οργανωμένου εγκλήματος, «οι μαθητευόμενοι της ΕΕ και του NATO

---

⁵³¹ Αξίζει να σημειωθεί ότι η περιοχή της Μπουγιάνοβατς και του Πρεσέβου είναι εξαιρετικά σημαντική για τη γεωπολιτική θέση όχι μόνο της Σερβίας, αλλά και όλων των Βαλκανίων: 1) βρίσκεται στη πορεία του Διαδρόμου X, που παρέχει επικοινωνία μεταξύ της Σερβίας, της πΓΔΜ και της Ελλάδας· 2) διευκολύνει την επικοινωνία μεταξύ της Σερβίας και των Σέρβων στο Κοσσυφοπέδιο και την ευρεία κοιλάδα του Μεγάλου Μοράβα· 3) με την ιδέα της κατάκτησης αυτού του τμήματος της Σερβίας, οι Αλβανοί του Κοσσυφοπέδιου θα συγχωνεύονταν με τους Βούλγαρους, αποκόποντας έτσι τη Σερβία (και τα υπόλοιπα Βαλκάνια) από τις προαναφερθείσες ζώνες επικοινωνίας. Με άλλα λόγια, τα αλυτρωτικά σχέδια και τάσεις των Αλβανών δεν είναι μόνο επικίνδυνα για τη χώρα αυτή, αλλά αποτελούν σοβαρή απειλή για την αποσταθεροποίηση ολόκληρων των Βαλκανίων, με πραγματική πιθανότητα η προσέγγιση βίαιης απόσχισης των περιοχών των αξιώσεών τους να εξαπλωθεί στην Ευρώπη και σε ολόκληρο τον κόσμο.

⁵³² Petković, P. (2007). *όπ. αν.* (σ. 30)

ηγούνται μια πολιτική στρουθοκαμήλου μπορστά σε αυτόν τον συνεχή διαμελισμό, που αναγκαστικά θα προκαλέσει άλλα αλυτρωτικά κύματα σε όλη την Ευρώπη (Βοσνία, Αμπραχαζία, Φλάνδρα). Για αυτό, μπορούμε να αναμένουμε ότι το σύστημα που καθιέρωσε η αμερικανική κυβέρνηση στο Κοσσυφοπέδιο θα χρησιμοποιηθεί ως πρότυπο για μελλοντική απόσχιση εδαφών σε ολόκληρο τον κόσμο, τους οποίους η ίδια ήδη σχεδιάζει»⁵³³. Το αναφερόμενο μοντέλο περιλαμβάνει τα ακόλουθα ψυχολογικά μέσα⁵³⁴, που εξυπηρέτησαν αυτή τη δύναμη του Ατλαντισμού να χειραγωγήσει την κατάσταση. Συγκεκριμένα, την περίοδο από το 2000 έως το 2009, αναζήτησε έλεγχο και εκτός του διεθνούς συστήματος που καθιέρωσαν τα Ηνωμένα Έθνη και το ΝΑΤΟ, οπότε:

- Από το 1949, ο επικεφαλής του Ανώτατου Επιτελείου του ΝΑΤΟ αδιάκοπα καταλαμβάνεται από έναν Αμερικανό στρατηγ, ενώ οι διοικητές της KFOR είναι από άλλες χώρες μέλη της Συμμαχίας;
- Από το 1999 μέχρι σήμερα, ο δεύτερος άνθρωπος της UNMIK ήταν πάντα Αμερικανός⁵³⁵;
- Το 2004, η αμερικανική διπλωματική αποστολή στην Πρίστινα μετρούσε ακόμα και ογδόντα μέλη;
- Η μεγαλύτερη αμερικανική βάση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη είναι η «Bondsteel» και έχει χωρητικότητα 7.000 ατόμων (χτίστηκε το περίφημο έτος 1999).

Έτσι, όσον αφορά τους ψυχολογικούς μηχανισμούς, η αμερικανική εμπλοκή στην κατάσταση στο Κοσσυφοπέδιο και Μετόχια αντικατοπτρίστηκε σε πολλές διαφορετικές πτυχές. Με άλλα λόγια, υπήρχαν διαφορετικά ψυχολογικά μέσα και τρόποι με τους οποίους αυτή η ατλαντιστική δύναμη χειραγωγούσε την έκβαση του αναφερόμενου γεωπολιτικού ζητήματος:

1. εξοπλίζοντας τον ΥÇΚ⁵³⁶, που είχε αποφασιστεί ήδη το 1997 από το Στέιτ Ντιπάρτμεντ;
2. μέσω οικονομικών μέσων με τη μορφή έμμεσης χρηματοδότησης των δήμων και των δευτερευουσών εγκαταστάσεων τους;

---

⁵³³ Ibid., σ. 21

⁵³⁴ Σε άλλες χώρες που είναι γεωγραφικά απομακρυσμένες από τα Βαλκάνια (π.χ. Βολιβία και Αϊτή), η κυβέρνηση έστειλε Αμερικανούς ηγέτες από το Κοσσυφοπέδιο με κύριο στόχο την αποσταθεροποίηση του κράτους (Για περισσότερες πληροφορίες: Trud, A. Ž. (2013). *όπ. αν.*, σ. 165)

⁵³⁵ Ένας από τους πιο αμφιλεγόμενους είναι ο Αμερικανός στρατηγός Steven Shook, ο οποίος έφυγε πρόωρα από το Κοσσυφοπέδιο το 2007 λόγω έρευνας για τους δεσμούς του με ορισμένους εκπροσώπους των αρχών του Κοσσυφοπεδίου. Το όνομά του εμφανίστηκε για άλλη μια φορά το 2017, όταν ο σύμβουλος της γερμανικής κυβέρνησης στο Κοσσυφοπέδιο, Μάρτι Χάιπερτς, ισχυρίστηκε ότι αυτός ο στρατηγός ήταν υπεύθυνος για τις δολοφονίες μαρτύρων στη δίκη της Χάγης εναντίον του Ραμούς Χαραντινά. Με την ευκαιρία αυτή παρουσίασε επίσης την πληροφορία ότι οι Αμερικανοί τοποθέτησαν τον Ρ. Χαραντινά στη βάση «Bondsteel» μετά τον τραυματισμό του, επειδή τον χρειαζόταν για να ελέγξουν τον Χασίμ Θάτσι. (Για περισσότερες πληροφορίες: Hajrec, M. (2017). *Macchiato diplomatija – Kosovo, mrtvi ugao Evrope / Macchiato diplomatija – Κοσσυφοπέδιο, μια τυφλή γωνία της Ευρώπης*. Βελιγράδι: Albatros Plus)

⁵³⁶ Αυτή η τρομοκρατική οργάνωση πραγματοποίησε αρκετές βομβιστικές επιθέσεις στη Σερβία δύο χρόνια νωρίτερα, και στο τέλος εκείνης της δεκαετίας ο κύριος στόχος της ήταν να αποτρέψει τη ρωσική αναγέννηση και να επιστρέψει στα Βαλκάνια. Διαισθανόμενος ότι έχανε σιγά σιγά τον έλεγχο στα Βαλκάνια, ο ΥÇΚ δημιούργησε αρκετές βάσεις στην Αλβανία το 1998 και εξαπέλυσε επίθεση, την οποία υποστήριξαν και εργαλειοποίησαν οι ΗΠΑ, με κύριο στόχο – το τελειωτικό χτύπημα και την απομάκρυνση του τότε πρέδρου Σλόμπονταν Μιλόσεβιτς. (Κατά: Trud, A. Ž. (2013). *όπ. αν.*, σ. 162)

3. με την παρουσία ειδικού προσωπικού στο Κοσσυφοπέδιο και Μετόχια που είναι επιφορτισμένο με τη στρατηγική κατεύθυνση της κίνησης αυτού του ζητήματος – οι Αμερικανοί απεσταλμένοι προσπάθησαν να ελέγξουν όλες τις αποφάσεις της UNMIK και οι σύμβουλοι έκαναν κόπο να διατηρήσουν καλές σχέσεις με τους Αλβανούς δημάρχους;
4. διεισδύοντας στην αστυνομία τους Κοσσυφοπεδίου – όχι μόνο έπλευσε τόσο βαθιά στις τάξεις της που έλεγχε τα όργανά της πέρα από την εξουσία της UNMIK, αλλά οι Αμερικανοί εκπαίδευσαν νεοσύλλεκτους του Σώματος Προστυγασίας του Κοσσυφοπεδίου που σχηματίστηκε το 1999 ως «πραγματικός στρατιωτικός σχηματισμός, ακόμη και αν το όργανο αυτό θα έπρεπε να εξυπηρετεί αποκλειστικά για την προστασία των πολιτών»⁵³⁷;
5. αναλαμβάνοντας το ρόλο του κύριου προστάτη της κυβέρνησης της Πρίστινα, με βασικό καθήκον να εξασφαλίσει εκατό κράτη που θα την αναγνωρίσουν σε περίπτωση μονομερούς δήλωσης (το οποίο πέτυχε).

Τόση εμπλοκή των ΗΠΑ μπορεί να εξηγηθεί μόνο από το γεγονός ότι ο στόχος προτεραιότητάς τους είναι η κατάληψη οχυρών στη Νοτιοανατολική Ευρώπη – στις βαλκανικές ακτές της Αδριατικής και στην Πύλη του Οτράντο (ακτή της Αλβανίας και το νησί Σαζάν), που αντιπροσωπεύουν την είσοδο στη Μεσόγειο, προς την Κεντρική Ευρώπη και την ισχυρή Γερμανία. Με άλλα λόγια, «η υποθετική προσάρτηση του Κοσσυφοπεδίου και της Δυτικής Μακεδονίας στην Αλβανία θα παρείχε την προστασία των αμερικανικών οχυρών, το απαραίτητο στρατηγικό βάθος, θα επέτρεπε της διείσδυσης στα βάθη της Βαλκανικής Χερσονήσου και τον έλεγχο των κύριου κυκλοφοριακών γεωστρατηγικών διαδρομών»⁵³⁸.

8.3.3. Ψυχολογικοί μηχανισμοί αναβλητικότητας και καθυστέρησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Αν και στις αρχές της τελευταίας δεκαετίας του 20^{ου} αιώνα, η Ευρωπαϊκή κοινότητα προσπάθησε επανειλημμένα να επηρεάσει την κατεύθυνση των συγκρούσεων στην πρώην Γιουγκοσλαβία, αποδείχθηκε ότι δεν μπορούσε να συμβάλει στην επιτάχυνση της παύσης τους⁵³⁹. Μπορεί ακόμη να υποστηριχθεί ελεύθερα ότι η γιουγκοσλαβική κρίση επεκτάθηκε περαιτέρω ακριβώς λόγω των διάφορων Ευρωπαίων συμμετεχόντων που «συχνά έδιναν και έστελναν σαφώς αντιφατικά μηνύματα στους διάφορους παράγοντες εκεί»⁵⁴⁰. Έτσι, η σχέση της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τις χώρες της πρώην Γιουγκοσλαβίας άρχισε να ορίζεται μόνο στη μεταπολεμική περίοδο – κυρίως με τη Σλοβενία και την Κροατία. Λόγω της ειδικής κατάστασης στην περιοχή, ήταν απαραίτητο να αλλάξουν οι απαιτήσεις πρόσβασης αυτών των χωρών. Κατά κύριο λόγο, επέμειναν στη σταθεροποίηση της κατάστασης στις μεταπολεμικές ζώνες και στη συνέχεια στην εντατικοποίηση

⁵³⁷ Ibid., σ. 164

⁵³⁸ Proroković, D. (2012). όπ. αν. (σς. 437-438)

⁵³⁹ Για περισσότερες πληροφορίες: Đukanović, D. (2011). Politika Evropske unije prema Zapadnom Balkanu / Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης απέναντι στα Δυτικά Βαλκάνια. Σε: Simić, D. R. [ur.] (2011). *Integracija Zapadnog Balkana u mrežu globalne bezbednosti / Ενσωμάτωση των Δυτικών Βαλκανίων στο παγκόσμιο δίκτυο ασφάλειας*. Βελιγράδι: Ένωση Αμερικανικών Σπουδών στη Σερβία & Čigoja štampa. (σς. 225-236)

⁵⁴⁰ Đukanović, D. (2020). *Balkan na posthladnoratovskom raskršću (1989-2020) [drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje] / Τα Βαλκάνια στο μεταψυχροπολεμικό σταυροδρόμο (1989-2020) [δεύτερη αναθεωρημένη έκδοση]*. Βελιγράδι: Ινστιτούτο Διεθνούς Πολιτικής και Οικονομίας & JP Službeni glasnik. (σ. 62)

της περιφερειακής συνεργασίας και στη βελτίωση των σχέσεων καλής γειτονίας μεταξύ των χωρών⁵⁴¹. Ως συνέπεια αυτού, ορίστηκε ένας νέος τρόπος περιφερειακής ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, τον οποίο η Κροατία προσπάθησε να εμποδίσει από την εισαγωγή του στην επιθυμία να της επιτρέψει να ενταχθεί μεμονωμένα και όχι συλλογικά με άλλες χώρες των Δυτικών Βαλκανίων.

Όσον αφορά την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση της Σερβίας, παρατηρείται η εξής χρονολογική πορεία:

- Νοέμβριος 2000 – υπογράφηκε η «Συμφωνία Πλαίσιο ΕΕ με την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας» και στη Σύνοδο Κορυφής του Ζάγκρεμπ η ΟΔΓ συμπεριλήφθηκε στη Διαδικασία Σταθεροποίησης και Σύνδεσης.
- Ιούλιος 2003 – πραγματοποιήθηκε η πρώτη συνάντηση του «Ενισχυμένου Μόνιμου Διαλόγου», όπου δόθηκε ιδιαίτερη προσοχή στην υπέρβαση των εμποδίων στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση της Ένωσης Κρατών Σερβίας και Μαυροβουνίου.
- Έτος 2004 – το Συμβούλιο Υπουργών της ΕΕ εγκρίνει απόφαση σχετικά με τις αρχές, τις προτεραιότητες και τους όρους της ευρωπαϊκής εταιρικής σχέσης με την ΕΕ, για να υιοθετεί η προσέγγιση «διπλής τροχιάς»⁵⁴² λίγους μήνες αργότερα.
- Απρίλιος 2005 – η Σερβία και Μαυροβούνιο λαμβάνουν θετική αξιολόγηση της «Μελέτης Σκοπιμότητας» για την έναρξη των διαπραγματεύσεων μεταξύ αυτού του κράτους και της ΕΕ, και τον Νοέμβριο του ίδιου έτους ξεκινούν οι διαπραγματεύσεις για τη σύναψη της «Συμφωνίας Σταθεροποίησης και Σύνδεσης», μόνο για να ακυρωθούν από την ΕΕ τον επόμενο χρόνο τον Μάιο λόγω ανεπαρκούς συνεργασίας με το Δικαστήριο της Χάγης – στις 3 Ιουνίου 2006, η Ένωση Κρατών Σερβίας και Μαυροβουνίου παύει να υπάρχει.
- Ιούνιος 2007 – ελήφθη θετική αξιολόγηση της συνεργασίας με το Δικαστήριο και οι προαναφερθείσες διαπραγματεύσεις συνεχίστηκαν, έτσι ώστε τον Νοέμβριο η «Συμφωνία Σταθεροποίησης και Σύνδεσης» μεταξύ ΕΕ και Σερβίας μονογράφηθηκε στις Βρυξέλλες (υπογράφηκε επίσημα τον Απρίλιο του 2008 στο Λουξεμβούργο).
- 22 Δεκέμβριος 2009 – η Σερβία υποβάλλει αίτημα για ένταξη στην ΕΕ, μετά την εισαγωγή του καθεστώτος χωρίς βίζα και την απόφαση εφαρμογής της «Μεταβατικής Εμπορικής Συμφωνίας», η οποία τέθηκε σε ισχύ τον Φεβρουάριο του 2010.
- Μάρτιος 2012 – η Σερβία έλαβε το καθεστώς υποψηφίας χώρας από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο.
- Απρίλιος 2013 – μετά την υπογραφή της «Πρώτης Συμφωνίας για τις Αρχές που Ρυθμίζουν την Εξομάλυνση των Σχέσεων» μεταξύ του Ίβιτσα Ντάτσιτς, τον πρωθυπουργό της Σερβίας, και του Χασίμ Θάτσι, ως εκπροσώπου της Πρίστινα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή συνιστά στο Συμβούλιο την έναρξη διαπραγματεύσεων με τη Δημοκρατία της Σερβίας (μετά από αυτήν, το Συμβούλιο των Υπουργών Εξωτερικών των κρατών μελών της ΕΕ έκανε το ίδιο τον Ιούνιο).

---

⁵⁴¹ Για περισσότερες πληροφορίες: Lopandić, D. και Kronja, J. (2012). *Regionalne inicijative i multilateralna saradnja na Balkanu / Περιφερειακές πρωτοβουλίες και πολυμερής συνεργασία στα Βαλκάνια*. Βελιγράδι: Ευρωπαϊκό Κίνημα στη Σερβία & Ίδρυμα „Friedrich Ebert“. (σς. 224-232)

⁵⁴² Αυτός ο τύπος προσέγγισης σήμαινε ότι η Σερβία και το Μαυροβούνιο θα διαπραγματευόταν ξεχωριστά το εμπορικό μέρος της Συμφωνίας Σταθεροποίησης και Σύνδεσης, προκειμένου να διπραγματευτεί το πολιτικό μέρος ως ενιαία χώρα.

- Σεπτέμβριος 2013 – η «Συμφωνία Σταθεροποίησης και Σύνδεσης» τίθεται επιτέλους σε ισχύ.
- Ιανουάριος 2014 – ξεκίνησαν οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις, η πρώτη φάση των οποίων ολοκληρώνεται τον Μάρτιο του 2015, ακολουθούμενη από αναλυτική ανασκόπηση της νομοθεσίας της Δημοκρατίας της Σερβίας και του βαθμού συμμόρφωσής της με το κεκτημένο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Σύμφωνα με την επίσημη έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το έτος 2015, «η Σερβία παραμένει προσηλωμένη στον στρατηγικό στόχο της ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση και συνεχίζει να είναι επιτυχής στην εφαρμογή των υποχρεώσεων της ΣΣΣ · εφαρμόζει ένα φιλόδοξο πολιτικό και οικονομικό πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων και ολοκληρώνει με επιτυχία το σχέδιο δράσης που είναι απαραίτητο για να ανοίξει το κεφάλαιο του διαπραγματευτικού νόμου · έπαιξε σημαντικό ρόλο στην περιοχή · παρέμεινε προσηλωμένη στην εξομάλυνση των σχέσεων με το Κοσσυφοπέδιο και κατέληξε σε βασικές συμφωνίες μαζί του στο πλαίσιο αυτής της διαδικασίας · είχε επίσης πολύ εποικοδομητικό ρόλο στη διαχείριση της μεταναστευτικής κρίσης»⁵⁴³. Ωστόσο, ανεξάρτητα από τις θετικές εκθέσεις ελέγχου και τα συμπεράσματα που συνήχθησαν σχετικά με την πρόοδο που σημειώθηκε στον μεγαλύτερο αριθμό καθορισμένων απαιτήσεων της ΕΕ, η Επιτροπή επιμένει σε πρόσθετη βελτίωση. Έτσι, αν και στο δρόμο της προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, η Δημοκρατία της Σερβίας τήρησε κυριολεκτικά όλες τις απαιτήσεις που της είχαν τεθεί, κατά κάποιο τρόπο προστέθηκαν νέοι όροι και κριτήρια κάθε φορά, «σχεδόν χωρίς αρχές και συχνά αντίθετα με τους κανόνες της τρέχουσας διεθνούς νόμος»⁵⁴⁴.

- Δεκέμβριος 2015 – άνοιξαν τα πρώτα κεφάλαια διαπραγμάτευσης για τη χρηματοπιστωτική εποπτεία (Κεφάλαιο 32) και άλλα θέματα – εξομάλυνση των σχέσεων μεταξύ Βελιγραδίου και Πρίστινα (Κεφάλαιο 35), ενώ τον Ιούλιο του 2016 ανοίγονται τα κεφάλαια για τη Δικαιοσύνη και τα Θεμελιώδη Δικαιώματα (Κεφάλαιο 23) και για τη Δικαιοσύνη, Ελευθερία και Ασφάλεια (Κεφάλαιο 24) στην Τρίτη Διακυβερνητική Διάσκεψη μεταξύ Σερβίας και ΕΕ.
- Το 2017 – πραγματοποιήθηκαν η Πέμπτη, η Έκτη και η Έβδομη Διακυβερνητική Διάσκεψη, στις οποίες ασχολήθηκαν με τα ακόλουθα θέματα: Κεφάλαιο 20 (Επιχειρηματικότητα και Βιομηχανική Πολιτική), Κεφάλαιο 26 (Παιδεία και Πολιτισμός)⁵⁴⁵, Κεφάλαιο 7 (Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας), Κεφάλαιο 29 (Τελωνειακή Ένωση), Κεφάλαιο 6 (Εταιρικό Δίκαιο) και Κεφάλαιο 30 (Οικονομικές σχέσεις με ξένες χώρες).
- Κατά το 2018 – λήφθηκαν αποφάσεις για το άνοιγμα του Κεφαλαίου 33 (Χρηματοοικονομικές και Δημοσιονομικές Διατάξεις), του Κεφαλαίου 13 (Αλιεία), του

⁵⁴³ Σύμφωνα με την επίσημη έκθεση της Ευρωπαϊκής Ένωσης:

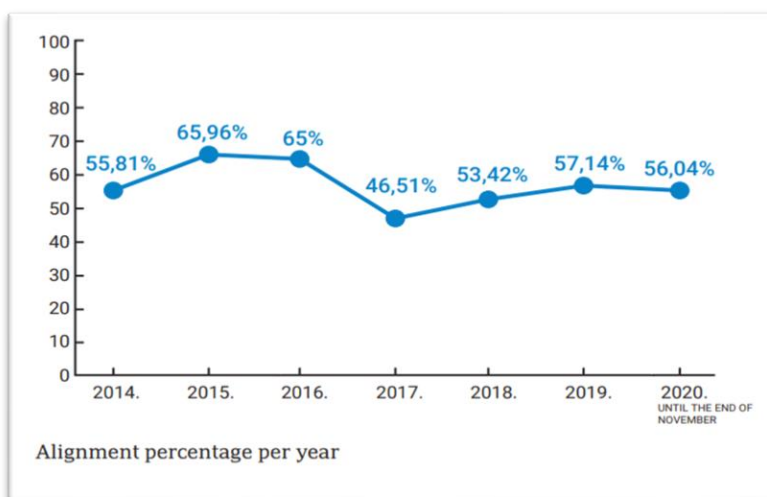
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_serbia.pdf (πρόσβαση στις 11 Οκτωβρίου 2019)

⁵⁴⁴ Jončić, V. (2015). Značaj Zapadnog Balkana, posebno Republike Srbije u procesima evropskih integracija / Η σημασία των Δυτικών Βαλκανίων, ιδιαίτερα της Δημοκρατίας της Σερβίας, στις διαδικασίες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. *Međunarodna politika / Διεθνής πολιτική, τόμ. LXVI, αρ. 1158-1159, Απρίλιος - Σεπτέμβριος 2015*. (σ. 69)

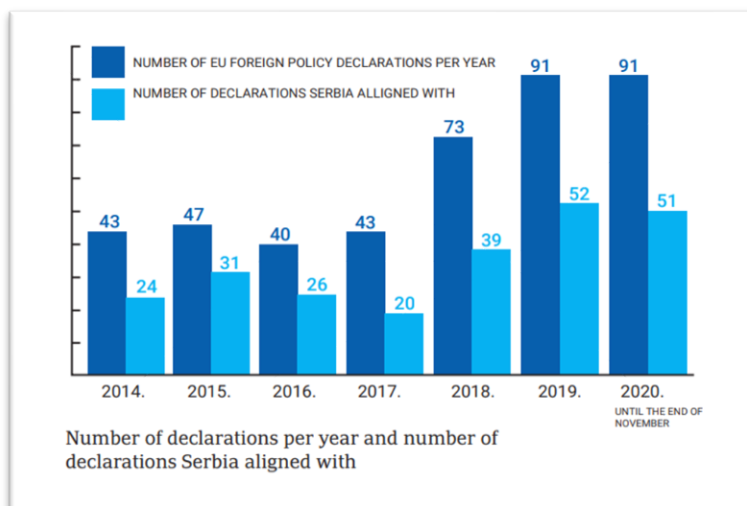
⁵⁴⁵ Το Κεφάλαιο 26 είναι προσωρινά κλειστό, επειδή δεν υπάρχουν κοινά κριτήρια εναρμόνισης της ΕΕ σε αυτόν τον τομέα και επομένως δεν υπάρχουν κριτήρια για το κλείσιμό του. Συνέπεια αυτής της κατάστασης είναι η ίδρυση του Υπουργείου Ολοκλήρωσης της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης (στις 26 Ιουνίου 2017), λόγω του οποίου έπαψε να υπάρχει το Γραφείο Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης της Κυβέρνησης της Σερβίας.

Κεφαλαίου 17 (Οικονομική και Νομισματική Πολιτική), του Κεφαλαίου 18 (Στατιστική), έστι ώστε την επόμενη χρονιά να ανοίξουν τα Κεφάλαια 9 και 4, τα οποία αφορούν Χρηματοπιστωτικές Υπηρεσίες και Ελεύθερη Κυκλοφορία Κεφαλαίων.

- 5 Φεβρουάριος 2020 – εγκρίθηκε μια νέα μεθοδολογία για τη διεξαγωγή προενταξιακών διαπραγματεύσεων (ομαδοποίηση των 35 κεφαλαίων σε 6 ομάδες).
- 14 Δεκέμβριος 2021 – άνοιξε το Cluster 4 (Πράσινη Ατζέντα και Βιώσιμη Συνδεσιμότητα) στη Δεύτερη Διακυβέρνητική Διάσκεψη από την υιοθέτηση της νέας μεθοδολογίας.

Πίνακας 07. Ποσοστό εναρμόνισης της Σερβίας ανά χρονιά⁵⁴⁶

Πίνακας 08. Ο αριθμός των δηλώσεων που έγιναν το έτος (σκούρο μπλε χρώμα) σε σχέση με τον αριθμό των δηλώσεων με τις οποίες συμμορφώθηκε η Σερβία (ανοιχτό μπλε χρώμα)⁵⁴⁷

⁵⁴⁶ Novaković, I. (2020). *Seven Years of Serbia's Alignment with the Common Foreign and Security Policy of the EU / Επτά χρόνια ευθυγράμμισης της Σερβίας με την Οικνή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας της ΕΕ*. Βελγιάδα: ISAC fund. (σ. 12) Προσελάστηκε στις 19 Ιουλίου 2022 στο:

<https://www.isac-fund.org/wp-content/uploads/2020/12/ISAC-7-Years-of-Alignment-Analysis.pdf>

⁵⁴⁷ Ibid.

Το τεύχος του Κεφαλαίου 31 (Κοινή Εξωτερική Πολιτική, Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας) προσελκύει την ιδιαίτερη προσοχή του εγχώριου και του ξένου κοινού, ακριβώς λόγω των ένοπλων συγκρούσεων στην Ουκρανία και της εφαρμογής των περιοριστικών μέτρων της ΕΕ κατά της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Αν και διενεργήθηκε διμερής και επεξηγηματική ανασκόπηση για το αναφερόμενο Κεφάλαιο το 2014, δεν έχει ανοίξει μέχρι σήμερα, ούτε η Σερβία έχει λάβει την Έκθεση Διαλογής⁵⁴⁸ που πραγματοποιήθηκε με την ευκαιρία εκείνη. Πολλοί Σέρβοι γεωπολιτικοί αναλυτές είναι της άποψης ότι η έμφαση δίνεται μάλλον στα ζητήματα του Κοσσυφοπεδίου, του δικαστικού και των οικονομικών, έτσι ώστε η Ευρωπαϊκή Ένωση να προστατεύεται με τη δικαιολογία ότι πρέπει πρώτα να επιλυθούν «πιο επίγοντα ζητήματα». Ωστόσο, στη συνολική κατάσταση συμβάλλει και το γεγονός ότι η Σερβία αρνήθηκε να συμμορφωθεί με τις δηλώσεις της ΕΕ⁵⁴⁹ προς τη Ρωσία και τους υπεύθυνους για τις διαδικασίες στην Ουκρανία, καθώς και τα συνακόλουθα περιοριστικά μέτρα των ευρωπαϊών εταίρων. Επιπλέον, τον Ιούλιο του 2022, ο Ζοζέπ Μπορέλ, ύπατος εκπρόσωπος της Ευρωπαϊκής Ένωση για θέματα εξωτερικής πολιτικής και ασφάλειας, επεσήμανε ότι η Σερβία είναι η μόνη υποψηφία για ένταξη που δεν συμμορφώθηκε με τα περιοριστικά μέτρα που η παρούσα οργάνωση εισήγαγε για το Ιράν. Σύμφωνα με τα δεδομένα που συλλέγονται από το Ταμείο Διεθνών Υποθέσεων και Υποθέσεων Ασφαλείας (αγγλ. *International and Security Affairs Centre – ISAC*)⁵⁵⁰, η Σερβία διατηρεί με μεγάλη συνέπεια τη μη συμμόρφωση με τις δηλώσεις σχετικά με αυτή την περιφερειακή δύναμη, που μπορεί να αποδοθεί στις παραδοσιακά στενές σχέσεις μαζί της, αλλά και στην ένδειξη σεβασμού ένεκα της μη αναγνώρισης ανεξαρτησίας της λεγόμενης Δημοκρατίας του Κοσσυφοπεδίου από το Ιράν.

Αν και οι Σέρβοι ηγέτες δικαιολογούνται με ακολούθησης μιας πολιτικής πίεσης για την απόσυρση της αναγνώρισης κατά της ένταξης της Πρίστινα σε διεθνείς οργανισμούς, είναι σαφές γιατί αυτή η προσέγγιση προκαλεί δυσπιστία μεταξύ των ευρωπαϊών εταίρων. Πολλοί από αυτούς καθοδηγούνται από την παραδοσιακή εχθρότητά τους προς τη Ρωσία στην εξωτερική τους πολιτική και παίρνουν εξαιρετικά σκληρή στάση σε αυτό το θέμα, οπότε η «αδράνεια» της Σερβίας τους κάνει να υποψιάζονται ότι αυτό το μότιβο συμπεριφοράς θα μπορούσε να επαναληφθεί στις μελλοντικές κατευθύνσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Και μια τέτοια στάση είναι απολύτως δικαιολογημένη, δεδομένου ότι στις περαιτέρω ενέργειές της η Σερβία πιθανότατα θα συνεχίσει τη στρατηγική διατήρηση των θέσεων της Ρωσικής Ομοσπονδίας και της Κίνας και στη συνέχεια άλλων χωρών που δεν αναγνώρισαν το Κόσοβο ως ανεξάρτητο κράτος. Αυτή η μικρή χώρα θα συνεχίσει να υποστηρίζει πλασματικά μια «πολιτική ανοίγματος προς όλους» με κύριο κίνητρο τη διαφύλαξη των γεωπολιτικών θέσεων των μέχρι τώρα συμμάχων της, η λίστα των οποίων σίγουρα

⁵⁴⁸ Το 2018, ελήφθη επίσημη επιβεβαίωση ότι η Λιθουανία είναι μια βασική χώρα που αντιτίθεται στη χορήγηση της Έκθεσης στη Σερβία. Εκτός από την παραδοσιακή δυσπιστία προς τη Ρωσία, η τέτοια κίνηση της Λιθουανίας δικαιολογείται από το κίνητρο της καχυποψίας προς τη Σερβία, καθώς και τη δυσαρέσκεια για τη ματαιώση της εκλογής του Λιθουανού εκπροσώπου για τη θέση του προέδρου της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών. Δηλαδή, αντί του ίδιου, εξελέγη ο Σέρβος εκπρόσωπος Βουκ Γέρεμιτς για να ασκήσει το προαναφερθέν καθήκον στο διάστημα από 18 Σεπτεμβρίου 2012 έως 17 Σεπτεμβρίου 2013.

⁵⁴⁹ Ο κατάλογος των δηλώσεων δημοσιεύεται στην επίσημη διαδικτυακή πύλη του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης: www.consilium.europa.eu

⁵⁵⁰ Επίσημος ιστότοπος του Ταμείου Διεθνών Υποθέσεων και Υποθέσεων Ασφαλείας (ISAC): <https://www.isac-fund.org/en/> (πρόσβαση στις 19 Ιουλίου 2022)

δεν περιλαμβάνει την Ευρωπαϊκή Ένωση. Το μόνο σημαντικό είναι να διατηρήσει την πολιτική της «στρατιωτικής ουδετερότητας» όσο το δυνατόν περισσότερο και να μη γίνει σκηνή στο μέτωπο των διαφωνιών μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων, κάτι που της έχει συμβεί πολύ συχνά στο παρελθόν.

Εδώ λοιπόν μπορεί κανείς να παρατηρήσει τους ψυχολογικούς μηχανισμούς αναβλητικότητας που εφαρμόζουν τόσο η Ευρωπαϊκή Ένωση, όσο και οι Σέρβοι ηγέτες. Αν και είναι σαφές ότι οι διαδικασίες εσωτερικών οικονομικών, πολιτικών και στρατιωτικών μεταρρυθμίσεων πραγματοποιούνται με ρυθμό που επιβάλλει η ΕΕ, κάτι που κατά καιρούς το αντισταθμίζει με πρόοδο σε ορισμένα στάδια της ενταξιακής διαδικασίας⁵⁵¹, είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι ακόμη και οι Σέρβοι πολιτικοί δεν βιάζονται υπερβολικά για την είσοδο της χώρας τους στον αναφερόμενο οργανισμό. Μερικές φορές μάλιστα φαίνεται ότι γίνονται πλασματικά βήματα, ίσα-ίσα για να αποφύγουν την παρατήρηση της πλήρους αδράνειας σε αυτή την αποστολή. Ίσως είναι η ώρα η καλή να αναφέρουμε τα λόγια της J. Joksimović, Υπουργού Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης της Κυβέρνησης της Δημοκρατίας της Σερβίας: «Το γεγονός είναι ότι η Σερβία είναι μια από τις χώρες που συμβάλλει τα μέγιστα στην ευρωπαϊκή ασφάλεια στην περιοχή μας. Το αποδείξαμε κατά τη διάρκεια της προεδρίας του ΟΑΣΕ, κατά τη διάρκεια της μεταναστευτικής κρίσης, στον αγώνα κατά της τρομοκρατίας... Ως χώρα που δεν είναι μέλος καμίας στρατιωτικοπολιτικής συμμαχίας, έχουμε την υποχρέωση και το δικαίωμα να φροντίζουμε τη δική μας ασφάλεια και τα δικά μας συμφέροντα. Η εξωτερική πολιτική της Σερβίας συντονίζεται με την πολιτική εθνικής ασφάλειας που ορίζεται με αυτόν τον τρόπο και το πλαίσιο είναι σίγουρα η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης – που είναι η προτεραιότητα της εξωτερικής μας πολιτικής»⁵⁵².

Ίσως είναι η κατάλληλη στιγμή να αναφέρουμε τα λόγια του διάσημου Σέρβου νομπελίστα Ίβο Αντριτς: «Το να μολύνεις κάποιον με την αναμονή είναι ο πιο σίγουρος τρόπος για να τον ελέγξεις, σημαίνει να τον κάνεις ακίνητο και ακίνδυνο εντελώς και για πάντα, και αυτή η εξαπάτηση της αναμονής είναι πιο δύσκολη από μια φυλακή και πιο δυνατή από το πιο δυνατό μπουκάγκι, γιατί, με πολλή τύχη και επιδεξιότητα, μπορεί κανείς να δραπετεύσει από τη φυλακή και μπορεί να ελευθερωθεί από τα δεσμά, αλλά αυτές οι απάτες (!) – ποτέ για πάντα, Και έτσι, αποδεχόμενος σιωπηρά τους όρους ζωής που σου θέτει ο εχθρός σου, ζεις όπως αυτός θέλει· στην ουσία, και δεν ζεις, αλλά περιμένεις υπομονετικά, μέχρις ότου όλη σου η ζωή, μαζί με αυτό που περιμένεις, μετατραπεί σε υπομονή και ατελείωτη αναμονή, που σημαίνει ότι έχεις αποδεχτεί τον τρόπο ζωής του Παραδείσου, που είναι ίδιος με το μονοπάτι της εκούσιας καταστροφής για τον εαυτό σου και τους απογόνους σου»⁵⁵³.

---

⁵⁵¹ Για περισσότερες πληροφορίες: Đukanović, D. (2014). *Evropska unija i Zapadni Balkan: očekivanja i iščekivanja / Ευρωπαϊκή Ένωση και Δυτικά Βαλκάνια: προσδοκίες και αναμονές*. Βελγιάδι: Ινστιτούτο Ευρωπαϊκών Σπουδών.

⁵⁵² Διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:741310-Litvanija-nas-uporno-koci-zbog-Rusije> (πρόσβαση στις 31 Ιουλίου 2018)

⁵⁵³ Proroković, D. (2014). *Zaraženi čekanjem na EU / Μολυσμένοι από την αναμονή της ΕΕ*. Βελγιάδι: Ταμείο Στρατηγικού Πολιτισμού. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.strateskealternative.rs/dusan-prorokovic-zarazeni-cekanjem-na-eu/> (πρόσβαση στις 14 Ιουλίου 2020)

8.3.4. Ο μηχανισμός αναστολής σε περίπτωση του αγωγού «South Stream»

Στους επιστημονικούς κύκλους, έχει γίνει προφανές ότι ένα από τα βασικά ζητήματα για όλη την ανθρωπότητα του 21^{ου} αιώνα είναι ακριβώς η ενεργειακή ασφάλεια, με αποτέλεσμα να έχουν γραφτεί τόσα πολλά για τη σημασία του πετρελαίου και του φυσικού αερίου ως μη ανανεώσιμων φυσικών πόρων τις τελευταίες δεκαετίες. Ευρωπαίοι γεωπολιτικοί και επιστήμονες έκαναν έκκληση στην αναγκαιότητα σχεδιασμένης επιρροής στη βιωσιμότητα του ενεργειακού τομέα γενικότερα, και στις περισσότερες περιπτώσεις η Ρωσία αναφέρθηκε ως πιθανός κύριος ρόλος. Οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης εξαρτώνται σε σημαντικό βαθμό από το φυσικό αέριο που βρίσκεται στα κοιτάσματα της λεκάνης της Κασπίας και, ως εκ τούτου, προσπαθούν να πραγματοποιήσουν τις εταιριακές σχέσεις με ρωσικά χρηματοοικονομικά κεφάλαια και αποθέματα φυσικού αερίου⁵⁵⁴. Δεδομένου ότι αυτή η χώρα καλύπτει περίπου το 12% του παγκόσμιου εμπορίου⁵⁵⁵ παραγωγής αργού πετρελαίου, δεν είναι περιέργο που θεωρείται ενεργειακή υπερδύναμη και, χάρη σε αυτό, έχει μεγάλο πλεονέκτημα στις διεθνείς της σχέσεις.

Ο αγωγός φυσικού αερίου «South Stream», του οποίου πρωταγωνιστές ήταν η Ρωσία (με επικεφαλής την εταιρεία «Gazprom») και η Ιταλία (με την εταιρεία «Eni» - Eni S.p.A), αντιπροσώπευε ένα από τα μεγαλύτερα ενεργειακά εγχειρήματα στην Ευρώπη. Το πλεονέκτημα της κατασκευής του ήταν ότι θα μείωνε την εξάρτηση της Ρωσίας από τη διαμετακόμιση φυσικού αερίου μέσω του εδάφους της Ουκρανίας, επειδή ο αγωγός φυσικού αερίου έπρεπε να τοποθετηθεί κατά μήκος του πυθμένα της Μαύρης Θάλασσας από τη Ρωσία στη Βουλγαρία. Εκεί θα χωριζόταν σε δύο κλάδους⁵⁵⁶ – ο ένας θα πήγαινε προς την Ελλάδα και την Ιταλία και ο άλλος μέσω της Σερβίας, προς την Ουγγαρία, τη Σλοβενία και την Αυστρία. Ωστόσο, το πρώτο σκέλος εγκαταλείφθηκε το 2011, όταν η Ελλάδα δεν μπόρεσε να παρακολουθήσει την κατασκευή του εν μέσω της σοβαρής οικονομικής κρίσης στην οποία βρέθηκε. Δυστυχώς, η Ελλάδα τότε δεν ήταν ικανή να δημιουργήσει μια σταθερή βάση για την οικονομία της με αυτόν τον τρόπο και να εξασφαλίσει ένα εξαιρετικά μεγάλο εισόδημα από αυτό τον αγωγό φυσικού αερίου, που σίγουρα θα βοηθούσε στην ευκολότερη έξοδο από την κρίση⁵⁵⁷.

Έχοντας επίγνωση των αυξημένων κινδύνων στον τομέα της ενεργειακής ασφάλειας, η ΕΕ εισήγαγε νομικούς περιορισμούς με τη μορφή της Τρίτης Ενεργειακής δέσμης μέτρων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής⁵⁵⁸. Σε αυτήν, μεταξύ άλλων, προβλέπεται η αρχή των αμοιβαίων επενδύσεων, που θα απέτρεπε την επίτευξη μονοπωλίου στην εισαγωγή φυσικού αερίου στην

⁵⁵⁴ Ljubojević, R. (2015). Energetska bezbednost Republike Srbije između Rusije i Evropske unije / Ενεργειακή ασφάλεια της Δημοκρατίας της Σερβίας μεταξύ Ρωσίας και Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σε: Đukanović, D., Jazić, A. και Jončić, M. [επιμ.] (2015). *Srbija, region i Evropska unija / Η Σερβία, η περιοχή και η Ευρωπαϊκή Ένωση*. Βελιγράδι: Ινστιτούτο Διεθνούς Πολιτικής και Οικονομίας. (σ. 66)

⁵⁵⁵ Komazec, S. και Petrović, D. (2014). *όπ. αν.* (σ. 202)

⁵⁵⁶ *Ibid.*, σ. 207

⁵⁵⁷ Βλ. το Κεφάλαιο 7.3.1, *Οικονομικοί και ενεργειακοί μηχανισμοί χειραγώγησης*.

⁵⁵⁸ European Commission: *Energy, Single market for gas & electricity, Third package / Ευρωπαϊκή Επιτροπή: Ενέργεια, Ενιαία αγορά φυσικού αερίου και ηλεκτρικής ενέργειας, Τρίτη δεσμη*. Βρυξέλλες, 2007.; Επίσημη ιστοσελίδα: http://ec.europa.eu/energy/gas_electricity/legislation/third_legislative_package_en.htm

Ευρωπαϊκή Ένωση. Δεδομένου ότι αυτού του είδους η ενεργειακή πολιτική της Ρωσίας θα ενδυνάμωνε την επιρροή της Μόσχας στα Βαλκάνια και την Ευρώπη, η εντατική εργασία για το έργο της τοποθέτησης αγωγού από τη Ρωσία στο νότιο άκρο της οργάνωσης αυτής ξύπνησε πολλά «γεωπολιτικά πνεύματα». Συγκεκριμένα, «η διείσδυση του ρωσικού ενεργειακού και χρηματοοικονομικού κεφαλαίου στα εδάφη της ΕΕ εκλαμβάνεται όχι μόνο ως μεγάλη εμπορική πρόκληση, αλλά και ως γεωπολιτικός στόχος της Ρωσίας»⁵⁵⁹. Έτσι, στην ακύρωση του έργου του αγωγού φυσικού αερίου «South Stream» διαπιστώθηκε η πολυπλοκότητα των πολιτικών και στρατηγικών συμφερόντων γύρω από την επίλυση ενεργειακών ζητημάτων σε αυτόν τον τομέα. Ο καθηγητής V. Jοnčić αναφέρει ρητά ότι για το θέμα αυτό «αποδείχθηκε ότι τα συμφέροντα των κρατών μελών της ΕΕ δεν είναι συμβατά μεταξύ τους και ότι υπό την επιρροή των ΗΠΑ ακυρώθηκε το ‘South Stream’, γεγονός που δημιούργησε προβλήματα στο ενεργειακό μέλλον των χωρών των Δυτικών Βαλκανίων και ολόκληρης της Νότιας Ευρώπης»⁵⁶⁰.

Ωστόσο, αυτό δεν εμπόδισε τη Ρωσία να προτείνει ένα νέο έργο αγωγού φυσικού αερίου για την εν λόγω περιοχή με το όνομα «Turkish Stream» στις αρχές του 2015. Λαμβάνοντας υπόψη τις θετικές αντιδράσεις της Τουρκίας, μέσω της οποίας θα περνούσε αυτό το ρεύμα προς την Ελλάδα, οι διαπραγματεύσεις ξεκίνησαν πολύ γρήγορα με στόχο την υπογραφή της σύμβασης το συντομότερο δυνατό. Ως εκ τούτου, δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι μέσα σε λίγες ημέρες μετά τις διαπραγματεύσεις με τη Ρωσία, ο πρωθυπουργός της Σερβίας, Αλεξάνταρ Βούτσιτς, καθώς και ο πρωθυπουργός της Ελλάδας, Αλέξης Τσίπρας, δέχθηκαν επίσκεψη από τον Αμερικανό πρόεδρο της χώρας του, ο οποίος παρουσίασε πρόταση για αμερικανική προμήθεια φυσικού αερίου από το Αζερμπαϊτζάν.

Το σημείο καμπής στην υλοποίηση αυτού του έργου ήταν η 24^η Νοεμβρίου 2015, όταν ένα ρωσικό πολεμικό αεροσκάφος καταρρίφθηκε από την Τουρκία. Συνέπεια αυτής της πράξης ήταν η σύσφιξη των ρωσοτουρκικών σχέσεων με τη μορφή της επιβολής οικονομικών κυρώσεων⁵⁶¹ κατά της Τουρκίας μέσω της απαγόρευσης ή του περιορισμού της εισαγωγής ορισμένων τύπων τουρκικών αγαθών που καθορίζονται από τον κατάλογο της κυβέρνησης της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Στη συνέχεια, με τη μορφή απαγόρευσης της απασχόλησης Τούρκων πολιτών σε εταιρείες στο έδαφος της Ρωσίας (τέθηκε σε ισχύ την 1^η Ιανουαρίου 2016), η λειτουργία πτήσεων τσάρτερ μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας, η εφαρμογή αυξημένου ελέγχου των ρωσικών θαλάσσιων λιμένων στη λεκάνη Αζοφικής – Μαύρης Θάλασσας, αυξήθηκαν οι έλεγχοι σε τουρκικές εταιρείες και σταμάτησαν να πωλούν τουριστικά πακέτα προς την Τουρκία σε Ρώσους πολίτες. Με δεδομένη την ξαφνική και ριζική σύσφιξη των σχέσεων Τουρκίας – Ρωσίας, αμφισβητείται η περαιτέρω υλοποίηση αυτού του ενεργειακού έργου, που θα έλυσε το πρόβλημα της ενεργειακής ασφάλειας όχι μόνο στις βαλκανικές χώρες, αλλά και σε ολόκληρη τη Νότια Ευρώπη. Ως εκ τούτου, ο προαναφερόμενος καθηγητής V. Jοnčić δηλώνει το γεγονός ότι «η προσπάθεια να ‘σπρώξει’ τον

⁵⁵⁹ Ljubojević, R. (2015). *όπ. αν.* (σ. 66)

⁵⁶⁰ Jοnčić, V. (2015). *όπ. αν.* (σ. 74)

⁵⁶¹ Οι οικονομικές κυρώσεις καθορίστηκαν στο έγγραφο «Διάταγμα για μέτρα διατήρησης της εθνικής ασφάλειας της Ρωσικής Ομοσπονδίας και την προστασία των πολιτών της Ρωσικής Ομοσπονδίας από εγκληματικές και άλλες παράνομες πράξεις και για την εφαρμογή ειδικών οικονομικών μέτρων κατά της Δημοκρατίας της Τουρκίας».

‘Turkish Stream’ περιπλέκει τη γεωπολιτική και στρατηγική κατάσταση σε αυτό το μέρος του κόσμου»⁵⁶². Είναι γνωστό ότι κάθε φορά που το ΝΑΤΟ βλέπει έναν κίνδυνο με τη μορφή της σύνδεσης των δύο μεγαλύτερων ευρωπαϊκών δυνάμεων, της Ρωσίας και της Γερμανίας, βρίσκει έναν παλιό σύμμαχο στα Βαλκάνια με τη μορφή της Τουρκίας⁵⁶³, Τίθεται λοιπόν το ερώτημα φυσικά – τα τρέχοντα γεγονότα στην πολιτική σκηνή της Ρωσίας και της Τουρκίας είναι απλώς θέμα σύμπτωσης ή έχουν βαθύτερο νόημα;

Η παρουσία της Ρωσίας στον ενεργειακό τομέα, και μέσω της κατασκευής του αγωγού φυσικού αερίου «South Stream», θα μπορούσε να συμβάλει στην ταχύτερη οικονομική ανάπτυξη και την εξ ολοκλήρου πρόοδο της Σερβίας. Σύμφωνα με τον διάσημο επιστήμονα D. Proroković, «αυτό το στρατηγικό έργο είναι μια σταθερή βάση για περαιτέρω ενίσχυση των συνολικών σερβορωσικών σχέσεων και μπορεί να αποτελέσει το εισιτήριο της Σερβίας για πιθανή ένταξη στην Ευρασιατική Ένωση. Ο Ρώσος πολιτικός επιστήμονας, ακαδημαϊκός Ίγκορ Πάναριν ανέφερε επίσης ότι και η Ρωσία θεωρεί τη Σερβία ως αναπόσπαστο μέρος της ευρασιατικής ολοκλήρωσης, επισημαίνοντας ότι η μελλοντικής Ευρασιατική Ένωση θα πρέπει να έχει τέσσερις πρωτεύουσες: Μόσχα, Αστάνα⁵⁶⁴, Κίεβο και Βελιγράδι»⁵⁶⁵. Δεν είναι, λοιπόν, περίεργο γιατί οι ατλαντικές δυνάμεις έναν ό,τι περνούσε από το χέρι τους για να σταματήσουν αυτό το έργο.

9. Ο ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΣΤΟ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΟ ΣΥΜΠΛΟΚΟ «ΕΛΛΑΔΑΣ-ΣΕΡΒΙΑΣ-ΠΓΔΜ»

Αν παρατηρήσουμε τις τρεις χώρες του αναλυόμενου μας συμπλόκου σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας, θα μπορούσαμε να συνάγουμε το συμπέρασμα ότι υπάρχει ένα ευρύ φάσμα σχέσεων. Και επίσης ότι σήμερα το ένα κράτος απέναντι στο άλλο έχει διαφορετικές κοινωνικές στάσεις και συναισθήματα. Επίσης πρέπει να τονιστεί ότι κανένας ψυχολογικός παράγοντας δεν χαρακτηρίζεται αποκλειστικά και μόνον από την ποιότητα και την ένταση, που θα αναφερθούν εδώ, αλλά ότι θα αναλυθούν εκείνοι, οι οποίοι επικρατούν ή καθορίζουν τις γεωπολιτικές τους σχέσεις.

Όταν αναφερόμαστε στο θέμα των συναισθημάτων στη γεωπολιτική ανάλυση, περί του οποίου έχουμε συζητήσει στο Κεφάλαιο 3.2, *Η οντολογία του ψυχολογικού παράγοντα*, πρέπει να θυμηθούμε ότι υπάρχουν τρία βασικά συναισθήματα, που συνδέονται άρρηκτα με την έννοια της εμπιστοσύνης. *Η ελπίδα, ο φόβος και η ταπείνωση* βρίσκονται στη βάση οποιασδήποτε γεωπολιτικής αλληλεπίδρασης και από αυτά τα συναισθήματα εξαρτάται και το επίπεδο εμπιστοσύνης μεταξύ των υποκειμένων της εν λόγω σχέσης. Στην περίπτωση του συμπλόκου Ελλάδας-Σερβίας-πΓΔΜ, παρατηρούνται και τα τρία συναισθήματα. Είναι εμφανές ότι μεταξύ της

⁵⁶² Jončić, V. (2015). *όπ. αν.* (σ. 74)

⁵⁶³ Κατά: Proroković, D. (2012). *όπ. αν.*

⁵⁶⁴ **Αστάνα** – το παλιό όνομα για την πρωτεύουσα του Καζακστάν, η οποία σήμερα φέρει το όνομα Νουρ-Σουλτάν.

⁵⁶⁵ Proroković, D. (2012). *όπ. αν.* (σ. 466)

Ελλάδας και της Σερβίας υπάρχει η ελπίδα, η οποία αποτελεί τον δείκτη της αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Αν και υπάρχουν κάποιες «δυσάρεστες» καταστάσεις μεταξύ των δύο χωρών, δεν έχουν καταφέρει να διαταράξουν τις παραδοσιακά καλές, φιλικές πολιτικές σχέσεις τους.

Από την άλλη πλευρά, εάν εξετάσουμε τη σχέση μεταξύ Ελλάδας και πΓΔΜ, μπορούμε να δούμε ότι υπάρχει φόβος από την πλευρά της πΓΔΜ. Επίσης παρούσα είναι και η απουσία εμπιστοσύνης και στις δύο πλευρές, ιδίως στην Ελλάδα. Οι ιδιαίτερα μεγάλες γεωστρατηγικές αναταραχές οδήγησαν τις δύο χώρες σε σημαντική απόσταση, η οποία θα συζητηθεί αργότερα. Τέλος, μεταξύ Σερβίας και πΓΔΜ υπάρχει το αίσθημα της υποτίμησης με την έννοια ότι υπήρχε εμπιστοσύνη, η οποία έχει διαβρωθεί αρκετές φορές τις τελευταίες δεκαετίες, ειδικά από τη πλευρά της πΓΔΜ, η οποία έχει χάσει την ελπίδα για ένα καλύτερο (κοινό) μέλλον. Όλοι οι παράγοντες που οδήγησαν στην εμφάνιση τέτοιων συναισθημάτων, καθώς και οι κοινωνικές στάσεις που εξακολουθούν και σήμερα να υπάρχουν μεταξύ των χωρών αυτών θα συζητηθούν στα επόμενα κεφάλαια.

9.1. ΥΠΟΣΥΣΤΗΜΑ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΑΙ ΣΕΡΒΙΑΣ

Στις σχέσεις Ελλάδας και Σερβίας κυριαρχεί το συναίσθημα της ελπίδας και της αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Παρόλο που αυτή η σχέση επανειλημμένα απειλήθηκε να διαταραχθεί έχει ιστορικά αποδειχθεί ότι η Ελλάδα και η Σερβία κατορθώνουν να διατηρήσουν φιλικές και διπλωματικές σχέσεις. Ένα από τα μεγαλύτερα εμπόδια στις μεταξύ τους σχέσεις ήταν η τιτοϊκή πολιτική, ειδικά εξαιτίας του τρόπου με τον οποίο χειριζόταν το «μακεδονικό» ζήτημα. Επομένως, δεν είναι παράξενο το γεγονός ότι ο Α. Ντούγκιν εν ευθέτω χρόνω ονόμασε τα Σκόπια *μήλον της έριδος* μεταξύ της Σερβίας, αφενός, και της Ελλάδας και της Βουλγαρίας, αφετέρου.

Οι φιλικόι δεσμοί μεταξύ των δύο χωρών υπάρχουν από πολύ παλιά: Ξεκινούν από τον 9ο αιώνα, όταν οι Θεσσαλονικείς Κύριλλος και Μεθόδιος διέδωσαν το Ευαγγέλιο στα Βαλκάνια. Οι φιλικόι τους δεσμοί ενδυναμώθηκαν μέσα από την κοινή τους παράδοση αλλά και την κοινή τους μοίρα, την οθωμανική κυριαρχία, τον συντονισμένο αγώνα απελευθέρωσης⁵⁶⁶, αλλά και την ουσιαστικά ταυτόχρονη δημιουργία και των δύο κρατών τον 19ο αιώνα και την εντάξη τους σε κοινές συμμαχίες. Καθώς οι συμμαχίες αντιπροσωπεύουν έναν ψυχολογικό μηχανισμό εμπιστοσύνης, είναι σαφές ότι η Βαλκανική Συμμαχία σχηματίστηκε, για να απελάσει τους Τούρκους από τη Θράκη και τη Μακεδονία το 1912. Από ψυχολογική άποψη, κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου υπήρξε μια ακόμη και στενότερη προσέγγιση μεταξύ των δύο λαών, όταν δόθηκε βοήθεια στον Σερβικό στρατό στο μέτωπο της Θεσσαλονίκης, καθώς και η διάσωση και η

---

⁵⁶⁶ Η «Φιλική Εταιρεία» κάθε φορά που οργάνωνε στρατιωτικές ενέργειες εναντίον της Τουρκίας υπολόγιζε στην μερική απελευθερωμένη Σερβία. Έτσι, η συντονισμένη δράση της Βλαχίας, της Μολδαβίας, της Σερβίας και του επαναστατημένου ελληνικού πληθυσμού στα νότια των Βαλκανίων οδήγησε στην απελευθέρωση από την οθωμανική κυριαρχία. Ορισμένες ιστορικές πηγές αναφέρουν ότι ο Καραγιώργης Πέτροβιτς, ο Σέρβος ηγέτης και αρχηγός της Πρώτης Σερβικής Εξέγερσης, ανήκε στην «Εταιρεία». Το σίγουρο είναι ότι είχε συχνές και διαρκείς επαφές με τους εκπροσώπους της, ενώ ο πρίγκιπας Μίλος Ομπρένοβιτς, ο ηγέτης της Σερβίας μετά τη Δεύτερη Σερβική Εξέγερση, δεν ενδιαφέρθηκε υπερβολικά για την οργάνωση και τα σχέδιά της για μια « γενική βαλκανική εξέγερση ».

μεταφορά του στο νησί της Κέρκυρας. Δεν πρέπει επίσης να ξεχνάμε το γεγονός ότι «το σημερινό σημαντικότερο σερβικό μοναστήρι - η Μονή Χιλανδαρίου βρίσκεται στο Άγιο Όρος»⁵⁶⁷.

Ωστόσο, «βασικό γεγονός για την επέκταση της Ελλάδας προς τα βόρεια ήταν οι δυο βαλκανικοί πόλεμοι στις αρχές του 20ου αιώνα, όταν υπήρχε μια διαρκής προσέγγιση μεταξύ Ελλάδας και Σερβίας, οι οποίες είχαν σαφώς ένα κοινό συμφέρον - την Ελλάδα την συνέφερε να εξασφαλίσει ένα συγκεκριμένο στρατηγικό βάθος επεκτείνοντας την επικράτειά της προς το εσωτερικό της ηπείρου, αλλά και να αποκτήσει τον έλεγχο ορισμένων πόρων, ενώ τη Σερβία την συνέφερε να συνδέσει την κοιλάδα του Μοράβα και του Βαρδάρη με τη Θεσσαλονίκη και να αποκτήσει πρόσβαση σε ένα από τα μεγαλύτερα θαλάσσια λιμάνια της Μεσογείου»⁵⁶⁸. Η θρησκευτική και η πολιτισμική εγγύτητα, η οποία στηριζόταν στη βυζαντινή κληρονομιά, έφερε αυτές τις δύο χώρες ακόμα και πιο κοντά, ιδιαιτέρως όταν αντιμετώπισαν τους ίδιους εχθρούς, παραμένοντας έτσι φυσικοί σύμμαχοι, ενωμένοι σε όλες τις περιφερειακές συμμαχίες κατά τη μεσοπολεμική περίοδο.

Έχοντας επίγνωση αυτού του γεγονότος, το NATO προσπάθησε να χρησιμοποιήσει την υπάρχουσα εμπιστοσύνη και «να δελεάσει» τη Γιουγκοσλαβία να ενταχθεί στη Συμμαχία του μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ωστόσο, λόγω της βοήθειας που παρείχε η Γιουγκοσλαβική Κομμουνιστική κυβέρνηση στους Έλληνες κομμουνιστές κατά τον εμφύλιο πόλεμο του 1944-1948, αυτές οι σχέσεις θα παγώσουν, γεγονός στο οποίο συνέβαλε αργότερα και η τιτοϊκή πολιτική: έμφαση στο όνομα της προαναφερθείσας χώρας, ενίσχυση της εθνικιστικής συνείδησής της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας, η οποία σίγουρα συνέβαλε στον μεταγενέστερο αγώνα για ανεξαρτησία. Όλα αυτά υπό τη μορφή κληρονομιάς του Τίτο διατηρήθηκαν από το Κομμουνιστικό Κόμμα μετά τον θάνατό του. Ως εκ τούτου, ο Ν. Μάρτης, ένας γνωστός Έλληνας συγγραφέας και πρώην υπουργός, περιγράφει στην παρακάτω παράγραφο πώς τέτοιες κομμουνιστικές συμπεριφορές επηρέασαν τις παραδοσιακά καλές ελληνο-σέρβικες σχέσεις: «Με τους Γιουγκοσλάβους πάντοτε βρεθήκαμε δίπλα ο ένας στον άλλο, στις δύσκολες στιγμές της ιστορίας. Η φιλία μας όντας δεδομένη, επιβεβαιώθηκε πολλές φορές από τους ηγέτες μας και από αδιάψευστα γεγονότα. Η φιλία αυτή είναι χρήσιμη, τόσο για το μέλλον και την ευημερία των δύο λαών, όσο και για την ειρήνη στην ευπαθή αυτή περιοχή των Βαλκανίων, επομένως και για την Παγκόσμια Ειρήνη. Τη φιλία όμως αυτή σκιάζει η παραποίηση της ιστορίας της Μακεδονίας, που επιχειρεί συνεχώς η Δημοκρατία των Σκοπίων. Βέβαια, οι επίσημοι Γιουγκοσλάβοι, οι μη Σκοπιανοί, που γνωρίζουν και πιστεύουν στη χρησιμότητα και την αναγκαιότητα της ελληνογιουγκοσλαβικής φιλίας, για την ασφάλεια της χώρας τους, σε ιδιαίτερες συνομιλίες δηλώνουν ότι πρέπει να πάντων να λέγονται αυτές οι ανακρίβειες που βλάπτουν τη φιλία μας»⁵⁶⁹.

Μετά την εποχή του Τίτο, η εμπιστοσύνη αποκαταστάθηκε με την υπογραφή του Βαλκανικού Συμφώνου από την Ελλάδα, τη Γιουγκοσλαβία και την Τουρκία και τον Μάρτιο του 1979, ο

⁵⁶⁷ Trud, A. (2007). όπ. αν. (σ. 150)

⁵⁶⁸ Proroković, D. (2012). όπ. αν. (σ. 518)

⁵⁶⁹ Μάρτης, Ν. Κ. (2007). όπ. αν. (σ. 16)

Κωνσταντίνος Καραμανλής⁵⁷⁰, ο τότε πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας, δήλωσε στο Βελιγράδι ότι ξεκινούν «μια σειρά από επισκέψεις μεταξύ των υψηλών Γιουγκοσλάβων και Ελλήνων αξιωματούχων»⁵⁷¹. Στις 3 Ιανουαρίου του 1992, ο ίδιος αυτός ο πρόεδρος στην «επιστολή προς τους ομόλογους του, με την οποία ζητούσε να μην ονομαστούν τα Σκόπια «Μακεδονία», ανέφερε ότι ο ίδιος είναι Μακεδών και ότι η σύνθεση(η ταυτότητα) των κατοίκων των Σκοπίων είναι Σλάβοι, Αλβανοί κτλ. που δεν έχουν καμιά σχέση με τους Μακεδόνες»⁵⁷². Τα επόμενα χρόνια, η εμπιστοσύνη εξακολουθεί να εκφράζεται και να χιτίζεται σε διάφορους τομείς και μέσω διαφόρων καταστάσεων. Κατά τη διάρκεια της κρίσης στη Βοσνία, η Ελλάδα ήταν μία από τις λίγες χώρες, που αγωνίστηκαν για μια διπλωματική λύση και μέσω αυτής οι ανθρωπιστικές οργανώσεις έστειλαν βοήθεια στη χώρα αυτή. Επιπλέον, ως ένα από τα πέντε μέλη της Οικονομικής Ζώνης της Μαύρης Θάλασσας, το 1995 υπέγραψε ψήφισμα διαμαρτυρίας κατά του εμπάργκο, που είχε επιβληθεί στη Γιουγκοσλαβία. Τέλος, στη δεκαετία του 1990, η Σερβία καλωσόρισε εκατοντάδες Έλληνες φοιτητές στα πανεπιστήμια του Βελιγραδίου, του Νις και του Κραγκούγιεβατς.

Ποιες ήταν οι στάσεις της Ελλάδας απέναντι στη Σερβία, μπορούμε να τις αναλύσουμε καλύτερα, σε αναλογία με τις δράσεις της χώρας κατά τη διάρκεια του βομβαρδισμού της Γιουγκοσλαβίας από το ΝΑΤΟ, το 1999. Εκείνη την περίοδο, η Ελλάδα αρνήθηκε να συμμετάσχει στις στρατιωτικές δραστηριότητες του ΝΑΤΟ. Ο τότε Πρόεδρος Δημοκρατίας, ο Κωστής Στεφανόπουλος⁵⁷³ σε δημόσιες δηλώσεις υποστήριξε πολύ την επιτιθέμενη Σερβία και δήλωσε ότι «ολόκληρος ο σερβικός λαός, που αγωνίζεται με θαρραλέο και ένδοξο τρόπο για τα δικαιώματά του μπορεί να υπολογίσει στη συμπαράστασή μας»⁵⁷⁴. Ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός επιμελήθηκε την ανατροφή Σέρβων παιδιών από το Κοσσυφοπέδιο και τη Μετόχια αλλά και από άλλα μέρη της Σερβίας, τα οποία ανέλαβαν ελληνικές οικογένειες για να τα προστατεύσουν και να

---

⁵⁷⁰ **Κωνσταντίνος Καραμανλής** (1907-1998) - πολιτικός και δικηγόρος, ένεργος στην πολιτική ζωή της Ελλάδας από το 1935 ως μέλος του Λαϊκού Κόμματος. Υπηρέτησε ως Υπουργός Εργασίας, Μεταφορών, Κοινωνικής Πρόνοιας και Εθνικής Άμυνας από το 1946 έως το 1951, όταν εντάχθηκε στο κόμμα του Παπάγου το οποίο ονομαζόταν «Ελληνικός Συναγερμένος» και διετέλεσε Υπουργός Δημοσίων Έργων στην πρώτη του κυβέρνηση. Μετά το θάνατο του στρατάρχη Παπάγου, έγινε Πρωθυπουργός της Ελλάδας (1995-1963) και στη συνέχεια έζησε στο Παρίσι μεταναστεύοντας εθελοντικά. Από το 1974 έως το 1980, βρέθηκε ξανά στη θέση του Πρωθυπουργού της Ελλάδας. Διετέλεσε Πρόεδρος της Δημοκρατίας για δύο θητείες: από το 1980 έως το 1985 και από το 1990 έως το 1995. Θεωρείται υπεύθυνος για την αποκατάσταση της δημοκρατίας μετά την εξουσία της στρατιωτικής χούντας, αλλά και για την ίδρυση της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας και την ένταξη της στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

⁵⁷¹ Trud, A. (2007). όπ. αν. (σ. 152)

⁵⁷² Μάρτης, Ν. Κ. (2007). όπ. αν. (σς. 7-8)

⁵⁷³ **Κώστας Στεφανόπουλος** (1926-2016) - δικηγόρος, Έλληνας συντηρητικός πολιτικός και Πρόεδρος της Δημοκρατίας για δύο συνεχόμενες θητείες από το 1995 έως το 2005. Ως μέλος του Δικηγορικού Συλλόγου Πατρών, ασκούσε τη δικηγορία από το 1954 έως το 1974. Το 1964, έγινε Βουλευτής της Περιφέρειας της Αχαΐας ως μέλος της Εθνικής Ριζοσπαστικής Ένωσης. Επιπροσθέτως, επανεκλεγεται το 1974, 1977, 1981 και 1985, αλλά ως μέλος της Νέας Δημοκρατίας, της οποίας ήταν κοινοβουλευτικός γραμματέας και εκπρόσωπος από το 1981 έως το 1985. Υπηρέτησε ως Αναπληρωτής Υπουργός Εμπορίου (1974), έπειτα ως Υπουργός Εσωτερικών (1974-1976), Υπουργός Κοινωνικών Υποθέσεων (1976-1977) και Υπουργός Προεδρίας (1977-1981). Εκλέχτηκε Πρόεδρος της Ελλάδας με 181 ψήφους και ήταν αναμφίβολα μια από τις πιο δημοφιλείς δημόσιες προσωπικότητες εκείνης της περιόδου. Ανακοίνωσε επίσημα την έναρξη των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα στις 13 Αυγούστου 2004. Τον διαδέχτηκε ως Πρόεδρος ο Κάρολος Παπούλιας.

⁵⁷⁴ Trud, A. (2007). όπ. αν. (σ. 152)

τα απομακρύνουν από την πολεμική ζώνη. Οι πολίτες της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, επίσης, σε ένδειξη διαμαρτυρίας δεν δίστασαν να ξαπλώσουν μπροστά στα πολεμικά TANK, που αποβιβάστηκαν από τα πλοία του NATO, για να εμποδίσουν έτσι την άφιξή τους στη Σερβία. Το 2001, η Ελλάδα ήταν η πρώτη χώρα, που υποστήριξε την επανένταξη της Σερβίας στα διεθνή θεσμικά όργανα. Δεν πρέπει επίσης να ξεχνάμε ότι η Ελλάδα δεν έχει ποτέ αναγνωρίσει την ανεξαρτησία της λεγόμενης Δημοκρατίας του Κοσσυφοπέδιου.

Από την άλλη πλευρά, κατά τη διάρκεια των μεγάλων πυρκαγιών στην Ελλάδα το 2007, η Σερβία έστειλε πάνω από τριακόσιους πυροσβέστες, έξι αεροσκάφη και εξήντα άλλους αξιωματούχους πυρκαγιάς σε λιγότερο από μία ώρα. Ενώ κατά τις καταστροφικές πλημμύρες στη Σερβία το 2014, η Ελλάδα ήταν μία από τις πρώτες χώρες που ανταποκρίθηκαν στέλνοντας εξειδικευμένους ανθρώπους για αυτές τις καταστάσεις. Επίσης, κατά την έναρξη της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα το 2010, οι Σέρβοι τουρίστες έσπασαν το ρεκόρ όσον αφορά τον αριθμό επισκέψεων. Με την ευκαιρία αυτή, ο Πρόεδρος της Σερβίας δήλωσε στην Αθήνα ότι αυτός ήταν ένας μικρός τρόπος για τη Σερβία να βοηθήσει τους Έλληνες φίλους σε αυτές τις δύσκολες στιγμές.

Ωστόσο, αυτό που συνδέει τις δύο χώρες ακόμα περισσότερο από την κοινή παράδοση, τη φιλία και την επιθυμία συνεργασίας είναι οι κοινοί εχθροί - η Τουρκία, η Αλβανία και η Βουλγαρία. Όσον αφορά τα εδαφικά, τα συνοριακά και τα δημογραφικά ζητήματα, η Ελλάδα και η Σερβία αντιμετωπίζουν παρόμοια προβλήματα και κοινά γεωστρατηγικά συμφέροντα. Δεδομένης της γεωπολιτικής τους σημασίας, όσον αφορά την περιοχή που εκτείνονται και το γεγονός ότι αντιπροσωπεύουν εδαφικές και ενεργειακές διασταυρώσεις, και οι δύο χώρες «προκάλεσαν την απληστία των γειτόνων· η Σερβία βρίσκεται στη διασταύρωση των χερσαίων και των ποτάμιων διαδρομών στα Βαλκάνια, ενώ η Ελλάδα περιβάλλεται από τρεις θάλασσες»⁵⁷⁵. Επιπλέον, τα προβλήματα των αποσχιστικών τάσεων είναι κοινά και στις δύο χώρες - η Σερβία έχει προβλήματα με το Κοσσυφοπέδιο και τη Μετόχια, ενώ στην Ελλάδα είναι πάντα ενεργό το ζήτημα της Κύπρου, αλλά και της Αλβανικής μειονότητας στην Ήπειρο. Την Γιουγκοσλαβία κάποτε ένοχλησε η στάση της Ελλάδας απέναντι στη Σλαβική εθνική μειονότητα στα βόρειά της και η μη αναγνώρισή της, αλλά με την πάροδο του χρόνου το θέμα ξεπεράστηκε και η εστία του μετατοπίστηκε από τη Γιουγκοσλαβία στην πΓΔΜ. Έτσι, η Ελλάδα και η Σερβία παρέμειναν σύμμαχοι επικεντρωμένοι στην επίλυση του ζητήματος του αποσχιστισμού και αλληλοϋποστηρίχθηκαν με κοινές δράσεις και απόψεις, κάτι που μπορεί να διαπιστωθεί και στη δήλωση του πρωθυπουργού Κώστα Καραμανλή⁵⁷⁶ το 2005: «Θα πρέπει να ληφθούν μέτρα για την επιστροφή των χιλιάδων Σέρβων

⁵⁷⁵ Ibid., σ. 150.

⁵⁷⁶ **Κώστας Καραμανλής** (1956-) - Έλληνας πολιτικός και βουλευτής της Νέας Δημοκρατίας. Διετέλεσε Πρωθυπουργός της Ελλάδας από τον Μάρτιο του 2004 έως τον Οκτώβριο του 2009. Αποφοίτησε από τη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1979 και στη συνέχεια σπούδασε το Πανεπιστήμιο Tufts, όπου έγινε κάτοχος μεταπτυχιακού και διδακτορικού διπλώματος της Νομικής και της Διπλωματίας. Στην φοιτητική του σταδιοδρομία ασχολήθηκε με τις πολιτικές επιστήμες, τις διεθνείς σχέσεις, την ιστορία της διπλωματίας και την οικονομία. Είναι γνωστός για την καταπολέμηση της λάθους ονομασίας της πΓΔΜ κατά τη διάρκεια της θητείας του. Μετά την αναγνώριση της συνταγματικής ονομασίας «Δημοκρατία της Μακεδονίας» από τις ΗΠΑ (Νοέμβριος του 2004), ο Κ. Καραμανλής ως Πρωθυπουργός και ο Π. Μαλυβιάτης ως Υπουργός Εξωτερικών έστειλαν έξι επιστολές στους αξιωματούχους και ηγέτες Ευρώπης και Ηνωμένων Πολιτειών για την επίλυση του ζητήματος της Μακεδονίας. Στη

που εγκατέλειψαν το Κοσσυφοπέδιο και να άρχισει η ανοικοδόμηση σερβικών εκκλησιών και μοναστηριών που καταστράφηκαν το Μάρτιο του 2004. Η Ελλάδα υποστηρίζει τις βασικές αρχές της κυριαρχίας, της εδαφικής ακεραιότητας και του απαραβίαστου των συνόρων, επομένως, εγγυάται τα δικαιώματα του ανθρώπου και των μειονοτήτων στο Κοσσυφοπέδιο»⁵⁷⁷. Όλα αυτά τα ζητήματα δείχνουν ότι η Ελλάδα και η Σερβία πρέπει να στραφούν η μια προς την άλλη, όσον αφορά την επίλυσή τους, διότι είναι προφανές και σαφές ότι η βοήθεια δεν θα προέλθει από το εξωτερικό, από κάποια μεγαλύτερη Δύναμη, όπως έχει αποδειχτεί και από τα προηγούμενα χρόνια.

Συνοψίζοντας, πρέπει να σημειωθεί ότι αυτές οι δύο χώρες αποτελούν τη ραχοκοκαλιά της σταθερότητας σε ολόκληρη την περιοχή της Βαλκανικής Χερσονήσου. Η συνεργασία τους είναι απαραίτητη για τη διατήρηση της ειρήνης, αλλά και τη δημιουργία των απαραίτητων συνθηκών για την ομαλή λειτουργία ολόκληρης της ηπείρου, αλλά και για τη διατήρηση της θρησκευτικής και πολιτιστικής παράδοσης, που διαρκεί εδώ και αιώνες. Έχοντας επίγνωση αυτών των γεγονότων, και οι δύο χώρες εξακολουθούν τις προσπάθειες εμβάθυνσης των σχέσεών τους, της δικαιολόγησης της εμπιστοσύνης που δείχνουν η μια στην άλλη και της επίτευξης αμοιβαίας επιτυχίας σε όλους τους γεωπολιτικούς τομείς.

9.2. ΥΠΟΣΥΣΤΗΜΑ ΣΕΡΒΙΑΣ ΚΑΙ ΠΓΔΜ

Το 1918, μετά το τέλος του Β΄ Βαλκανικού Πολέμου, η Μακεδονία του Βαρδάρη έγινε μέρος του Βασιλείου της Σερβίας και δεν αναγνωρίστηκε αρχικά ως αυτόνομη οντότητα. Με την πάροδο του χρόνου, η καλύτερη ασπίδα της ύπαρξης της γίνεται η Γιουγκοσλαβία, όπου «ο σκοπιανός πληθυσμός ήταν στη θέση να αναπτύσσει και να προστατεύει τα συμφέροντά του και στην οποία ταυτόχρονα προστατεύεται από τις απειλές των εσωτερικών αποσχιστικών προσδοκιών της αλβανικής εθνικής μειονότητας και των εξωτερικών βουλγαρικών αξιώσεων προς το έδαφος της περιοχής του»⁵⁷⁸. Ποια ήταν η στάση της Σερβίας απέναντι στην περιοχή αυτή μετά τους Βαλκανικούς πολέμους μπορεί να φανεί από τα λόγια του P. W. Seton-Watson. Εκείνος αναφέρει πως ο αντιβασιλέας Αλέξανδρος Α΄ Καραγιώργεβιτς κάποτε δήλωσε μπροστά στη βρετανική αντιπροσωπεία ότι, αν θα υπήρχε ποτέ διεθνής πίεση στη Σερβία, θα παραιτούνταν πιο ευχάριστα από το συμφέρον του στη Βοσνία και Ερζεγοβίνη παρά από εκείνο στη Μακεδονία του Βαρδάρη, την οποία θέλησε να κρατήσει υπό τη σερβική κυριαρχία πάσει θυσία⁵⁷⁹. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, η επιρροή της Σερβίας στην περιοχή αυτή αυξανόταν, ιδιαίτερα στους τομείς της

μεγαλύτερη Σύνοδο Κορφής του ΝΑΤΟ στο Βουκουρέστι (Απρίλιος του 2008), στην οποία συζητήθηκε η αίτηση της πΓΔΜ για την ένταξη στη Συμμαχία, ο Κ. Καραμανλής ξεκαθάρισε ότι η Ελλάδα δεν μπορεί να δεχθεί την ένταξη αυτής της χώρας στο ΝΑΤΟ, επειδή δεν είχε εξευρεθεί αμοιβαία αποδεκτή λύση για το ζήτημα της ονομασίας. Με την ευκαιρία αυτή, τον υποστήριξαν η Γαλλία, η Ιταλία, η Ισπανία, η Πορτογαλία και η Γερμανία, ενώ εναντίον της θέσης αυτής ήταν οι ΗΠΑ, η Τουρκία, η Τσεχία, η Σλοβενία, η Λιθουανία και η Εσθονία. Ο πρώην Πρωθυπουργός και Πρόεδρος της Ελλάδας Κωνσταντίνος Καραμανλής ήταν θείος του.

⁵⁷⁷ Ibid., σ. 153.

⁵⁷⁸ Proroković, D. (2012). όπ. αν. (σ. 550)

⁵⁷⁹ Κατά: Seton-Watson, H. (1981). *The Making of a New Europe: R.W. Seton-Watson and the Last Year of Austria-Hungary / Η δημιουργία μιας νέας Ευρώπης: ο R.W. Seton-Watson και το τελευταίο έτος της Αυστρίας-Ουγγαρίας*. Σιάτλ: Πανεπιστήμιο της Ουάσιγκτον.

πολιτικής, της οικονομίας και του πολιτισμού, τόσο ώστε κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο οι Σκοπιανοί Κομμουνιστές να αγωνιστούν στην ίδια πλευρά με τους Γιουγκοσλάβους αντάρτες και το ελληνικό ΚΚΕ.

Ωστόσο, δεν πρέπει να λησμονούμε ότι η σερβική στάση απέναντι στην ταυτότητα των Σκοπιανών ήταν διττή - αν και επικρατούσα ήταν άποψη ότι πρόκειται για πληθυσμό σερβικής καταγωγής, ο οποίος, εξάλλου, κατοίκησε τον χώρο που αποτελούσε το ιστορικό λίκνο του σερβικού μεσαιωνικού κράτους, υπήρχαν επίσης εκείνες οι απόψεις ότι αυτός είναι ένας πληθυσμός αρκετά διαφορετικός από τον σερβικό. Στη Σερβία, «υπήρχε διάθεση να ανοιχτεί και να συζητηθεί το σκοπιανό εθνικό ζήτημα»⁵⁸⁰, κάτι που δεν ήταν δυνατό να ειπωθεί για τη Βουλγαρία και την Ελλάδα και τις επικρατούσες στάσεις τους απέναντι στο θέμα αυτό. Αυτή η στάση της Σερβίας, όμως, στράφηκε εναντίον της. Όχι, μόνο η εθνική ιδέα της πΓΔΜ εξελίχθηκε σε απόλυτη άρνηση της οποιασδήποτε σύνδεσης με το σερβικό έθνος, αλλά με την πάροδο του χρόνου εξελίχθηκε σε ανοιχτή αντι-σερβική στάση. Συγκεκριμένα, η έλλειψη αναγνώρισης της σκοπιανής αυτονομίας οδήγησε σε πολλές δολοφονίες στο Βελιγράδι και η κομμουνιστική κυβέρνηση αποφασίζει να στηρίξει τη δημιουργία μιας αυτόνομης περιοχής της Μακεδονίας. Αρχίζει να δημιουργείται ένα αυξανόμενο χάσμα μεταξύ των δύο χωρών, κυρίως χάρη στο σχηματισμό της ιδέας της *Μεγάλης Μακεδονίας* στο πλαίσιο του σχεδίου που προωθούσε ο Τίτο - της Ομοσπονδίας των Νότιων Σλάβων.

Δεδομένου ότι ούτε στη Δύση δεν άρεσε αυτή η ιδέα, καθώς ήθελε να προσελκύσει την Ελλάδα με κάθε κόστος και να την απομακρύνει από τη Σερβία και την πιθανότητα ένταξης της στο Ανατολικό Μπλοκ, ο Υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ E. Stettinius δήλωσε στο υπόμνημά του ότι «η παρούσα Κυβέρνηση θεωρεί τις αναφορές για ‘μακεδονικό έθνος’, ‘μακεδονική πατρίδα’ ή για ‘μακεδονική εθνική συνείδηση’ αδικαιολόγητες δημαγωγικές διατυπώσεις, οι οποίες δεν αντιπροσωπεύουν οποιαδήποτε εθνοτική ή πολιτική πραγματικότητα και θεωρεί την αναβίωσή τους ως δυνητικό μανδύα για την διατύπωση επιθετικών προθέσεων σε βάρος της Ελλάδας»⁵⁸¹. Οι καλές προθέσεις της Αμερικής σε αυτή τη δήλωση είναι εξαιρετικά συζητήσιμες και αμφισβητήσιμες, επειδή είναι πασίγνωστο ότι οι ψυχολογικοί της μηχανισμοί χειραγώγησης γίνονται μόνο και μόνο με στόχο ενός μεγαλύτερου δικού της συμφέροντος. Αυτό το δεδομένο αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι στη μεγαλύτερη Σύνοδο Κορυφής του ΝΑΤΟ, που πραγματοποιήθηκε στο Βουκουρέστι, τον Απρίλιο του 2008, οι αμερικανοί Αξιωματούχοι δήλωσαν αντίθετοι για την εξεύρεση μιας αποδεκτής λύσης για την ονομασία της χώρας, η οποία απαιτήθηκε από τον τότε Πρωθυπουργό της Ελλάδας, Κώστα Καραμανλή.

Ωστόσο, η αλήθεια είναι ότι αυτή η δράση του Τίτο, όπως και πολλές άλλες, δεν ωφέλησε ούτε τη Σερβία, κάτι που φαίνεται και στην ακόλουθη δήλωση του A. Trud, «ο Τίτο δημιούργησε μια

---

⁵⁸⁰ Proroković, D. (2012). *όπ. αν.* (σ. 720)

⁵⁸¹ U.S. State Department, Foreign Relations vol. VII, Washington, D.C. Circular Airgram (868.014/26 Dec.1944) Σε: Κωτούλας, Ι. Ε. (2018). Η γεωπολιτική του Μακεδονικού Ζητήματος. *Foreign Affairs Hellenic Edition* 51, 4-5/2018. (σ. 74)

πολιτισμική διαφορά μεταξύ των Σέρβων και των Σκοπιανών, κάτι που δεν υπήρχε ποτέ πριν»⁵⁸². Ανάλογες συνέπειες αυτής της τιτοϊκής πολιτικής και πολιτιστικής διαφοροποίησης μπορούν να παρατηρηθούν ακόμα και σήμερα με τη παρακάτω μορφή: Σέρβοι ιερείς στη βόρεια πΓΔΜ (μέρος, όπου παραμένουν περίπου 44.000 Σέρβοι), συχνά συλλαμβάνονταν από τις σκοπιανές αρχές, επειδή αρνούνταν να ενταχθούν στην σκοπιανή εκκλησία. Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούν οι δηλώσεις του Ν. Μάρτη: « αυτή η εκκλησία ιδρύθηκε το 1968 από την Μητρόπολη στην Αμερική σε αντίθεση με τους κανόνες της Ορθόδοξης Εκκλησίας, οπότε δεν αναγνωρίζεται ούτε από το Πατριαρχείο Κωνσταντινούπολης, ούτε από το Πατριαρχείο Σερβίας, ούτε θα μπορούσε να την αναγνωρίσει καμιά άλλη Ορθόδοξη Εκκλησία»⁵⁸³.

Η τελική απομάκρυνση της Σερβίας και της πΓΔΜ λαμβάνει μέρος το 1991, όταν η πΓΔΜ διοργάνωσε δημοψήφισμα για την ανεξαρτησία της και, με βάση τα επιτευχθέντα αποτελέσματα, απαίτησε τη διεθνή αναγνώριση της χώρας της από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ωστόσο, στα τέλη της δεκαετίας του 1990, η πΓΔΜ αντιμετώπισε προβλήματα με τους Αλβανούς. Επίσης είχε και το θέμα του ελληνικού αποκλεισμού με αποτέλεσμα να στραφεί προς τον Σέρβο της γείτονα στον οποίο βλέπει τη μοναδική της σωτηρία. Αν και η εμπιστοσύνη ανάμεσα στις δύο χώρες έχει κλονιστεί η Σερβία αποφασίζει να τη βοηθήσει σ' αυτή τη δύσκολη κατάσταση που βρίσκεται και γίνεται «ο πρώτος εμπορικός εταίρος της πΓΔΜ ενώ πολλοί Σκοπιανοί φοιτητές και επιχειρηματίες υπολογίζουν στις σερβικές θεωρήσεις για συνδεθούν με την Ευρώπη και τη Δύση»⁵⁸⁴. Επιπλέον, η πΓΔΜ επιδιώκει για άλλη μια φορά την υποστήριξη της Σερβίας σε μια περίοδο συνεχούς πίεσης των ΗΠΑ να δεχθεί πρώην μέλη των ενόπλων δυνάμεων σε νομικά κόμματα του κράτους. Ακόμα και το κοινό έργο του αγωγού AMBO ήταν ένα σημάδι της αποκατάστασης της εμπιστοσύνης μεταξύ των δύο χωρών.

Παρ' όλα αυτά, οι καλές γειτονικές σχέσεις κλονίστηκαν στις 9 Οκτωβρίου 2008, όταν η πΓΔΜ αναγνώρισε επίσημα τη ανεξαρτησία της λεγόμενης Δημοκρατίας του Κοσόβου. Αν και ήταν συμφερότερο για αυτήν η διατήρηση του Κοσσυφοπεδίου μέσα στα σύνορα της Σερβίας, επειδή η απόσχιση του θα σήμαινε νέα γεωπολιτικά προβλήματα και στην επικράτεια της πΓΔΜ, λόγω του σημαντικού ποσοστού του αλβανικού πληθυσμού, αποφάσισε να προχωρήσει σε ένα τέτοιο βήμα. Ένα μήνα μετά την αναγνώριση, η κυβέρνηση της πΓΔΜ μετατρέπει την Υπηρεσία Συνδέσμου με το Κόσοβο σε Πρεσβεία και καθιερώνει επίσημα διπλωματικές σχέσεις με το Κοσσυφοπέδιο. Την επόμενη χρονιά υπογράφηκε μια διμερής συμφωνία για τον καθορισμό των συνόρων και το ονομαζόμενο Κόσοβο αναγνώρισε επίσημα το όνομα της Δημοκρατίας της Μακεδονίας και τα σύμβολά της. Οι σερβικές αρχές θεώρησαν αυτή την προσέγγιση ως καθαρή προδοσία, καθώς «το καθεστώς του Κοσσυφοπεδίου και της Μετόχιας είναι εξίσου σημαντικό για όλα τα νότια Βαλκάνια»⁵⁸⁵. Με την πολιτική ενδυνάμωση των Αλβανών στην πΓΔΜ προσφέρθηκε σημαντική ψυχολογική υποστήριξη, αλλά και υλική βοήθεια προς τους Αλβανούς στο Κοσσυφοπέδιο, κάτι

⁵⁸² Trud, A. (2007). *όπ. αν.* (σ. 161)

⁵⁸³ Κατά: Μάρτης, Ν. Κ. (2007). *όπ. αν.* (σ. 149)

⁵⁸⁴ Trud, A. (2007). *όπ. αν.* (σ. 162)

⁵⁸⁵ Ibid.

που βοήθησε τις διαδικασίες των αποσχιστικών τάσεων. Δεν πρέπει, επίσης, να ξεχνάμε το γεγονός ότι το 2005 η πΓΔΜ υπέγραψε διμερή συμφωνία ελεύθερων συναλλαγών με το ονομαζόμενο Κόσοβο.

Ωστόσο, δύναται να αναλυθούν αυτές οι γεωστρατηγικές ενέργειες της πΓΔΜ με διαφορετικό τρόπο. Δηλαδή, τη στιγμή της ανεξαρτησίας της, η Αλβανία την αναγνώρισε επίσημα σχετικά γρήγορα (1993) και εγγυήθηκε την εδαφική της ακεραιότητα. Πολλοί πιστεύουν ότι ο λόγος ήταν το γεγονός, ότι ο τότε πρόεδρος της Αλβανίας Σαλί Μπερίσα⁵⁸⁶, που ήταν αντίθετος με την ιδέα της «Μεγάλης Αλβανίας» και δεν ήθελε το κέντρο της χώρας του εκτός της νομικά αναγνωρισμένης γεωγραφικής της περιοχής, επεδίωκε να δημιουργήσει δίκαιες και σταθερές σχέσεις μεταξύ των Τιράνων και των Σκοπίων⁵⁸⁷. Από την άλλη πλευρά, ο D. Prorokonić κάνει μια πειστική παρατήρηση ότι «φαίνεται πιο πιθανό ότι ο Μπερίσα γνώριζε πως αν δημιουργούσε αλβανικό ζήτημα στην πΓΔΜ θα «ανάγκαζε» τα Σκόπια να συνάψουν συμφωνία με το Βελιγράδι και την Αθήνα, κάτι που δε θα βελτιώνει με τίποτα τη γεωπολιτική θέση της Αλβανίας»⁵⁸⁸. Έτσι με αυτόν τον τρόπο η Αλβανία βρήκε την ευκαιρία να διεισδύσει στον ελληνο-σέρβικο γεωπολιτικό άξονα μέσω σύνδεσής της με τη Βουλγαρία και καθιέρωσε σταθερές σχέσεις με την πΓΔΜ, τις οποίες πιθανώς δεν ήθελε να διαταράξει λόγω της διεθνούς διευθέτησης του ζητήματος του Κοσσυφοπεδίου και της συνειδητοποίησης των πιθανών συνεπειών για την εδαφική της ακεραιότητα.

Μπορούμε να πούμε ότι σε όλη την πορεία της ιστορίας, η σχέση μεταξύ Σερβίας και πΓΔΜ ήταν ζεστή-κρύα, ήτοι μια σχέση αγάπης και μίσους, οπότε το γεγονός ότι η εμπιστοσύνη ανάμεσα τους κλονίζεται επανειλημμένα, οι σχέσεις τους στηρίζονται σε τρεμαμένα πόδια και οι στάσεις μεταξύ τους είναι αμφίθυμες δεν προκαλεί έκπληξη. Έχουν καταβληθεί προσπάθειες για την επαναπόκτηση της εμπιστοσύνης μέσω της βελτίωσης των εμπορικών σχέσεων και της αύξησης των ποσοστών εξαγωγών από την πΓΔΜ στη Σερβία, τις τελευταίες δύο δεκαετίες, καθώς και μέσω του σερβικού πληθυσμού στο Κουμάνοβο, το οποίο αναγνωρίστηκε ως εθνική μειονότητα το 2001. Επιπλέον, κατά τις πλημμύρες του 2014 στη Σερβία, οι σκοπιανές δυνάμεις παρείχαν βοήθεια στις πληγείσες περιοχές. Αλήθεια, κατά τη διάρκεια της ιστορίας, οι σερβικές αρχές αγωνίστηκαν να διατηρήσουν την περιοχή της Μακεδονίας του Βαρδάρη ως τμήμα του κράτους τους ή τουλάχιστον υπό την αιγίδα τους, σώζοντάς την έτσι από την κατάκτηση της Βουλγαρίας, και ακόμη και σήμερα « σταθερή γεωστρατηγική επιδίωξη της Σερβίας είναι η απομάκρυνση του

---

⁵⁸⁶ **Σαλί Μπερίσα** (1944-) - πολιτικός, Πρόεδρος της Αλβανίας από το 1992 έως το 1997 και Πρωθυπουργός από το 2005 έως το 2013. Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή στα Τίρανα το 1967, για να ολοκληρώσει την ειδικότητά του στο Παρίσι. Δίδαξε στο Πανεπιστήμιο των Τιράνων για δέκα χρόνια, στη συνέχεια έγινε μέλος του Δημοκρατικού Κόμματος της Αλβανίας και αφοσιώθηκε στην πολιτική του σταδιοδρομία. Είναι γνωστός στους σερβικούς νομικούς κύκλους για την προμήθεια όπλων στο ΥÇΚ από το σπίτι του κοντά στην πόλη Τρόποια (βόρεια Αλβανία, κατά μήκος των συνόρων με τη νότια Σερβία) κατά την κυριαρχία της αντιπολίτευσής του και κατά τη διάρκεια των ένοπλων συγκρούσεων στο Κοσσυφοπέδιο. Αναφέρεται ότι επρόκειτο για εκατοντάδες χιλιάδες όπλα και πυρομαχικά πεζικού, τα οποία είχαν εξαφανιστεί κατά τη προεδρική του θητεία από λεηλατημένους στρατιωτικούς στρατώνες στην Αλβανία.

⁵⁸⁷ Biberaj, E. (1999). *Albania in Transition: The Rocky Road to Democracy / Η Αλβανία σε μετάβαση: Ο βραχώδης δρόμος προς τη δημοκρατία..* Boulder: Westview Press. (σ. 240)

⁵⁸⁸ Prorokonić, D. (2018). *όπ. αν.* (σ. 709)

σλαβόφωνου πληθυσμού της πΓΔΜ από την επιρροή της Βουγαρίας»⁵⁸⁹. Ωστόσο, αυτό το γεγονός δεν αντιμετωπίζεται πάντα ευνοϊκά από την άλλη πλευρά.. Έτσι, η πΓΔΜ δεν θα ξεχάσει ποτέ την διαίρεση της επικράτειάς της μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους και δυσανασχετεί με τη στάση της Σερβίας να συνεργαστεί με την Ελλάδα εις βάρος της πΓΔΜ. Άλλο γεγονός που οδηγεί σε μια ατμόσφαιρα δυσπιστίας είναι οι φιλικές σχέσεις μεταξύ Σερβίας και Ελλάδας, την οποία, η πΓΔΜ (μέχρι πρόσφατα) έβλεπε ως εχθρό και ως κάποιον που την εμπόδιζε να προχωρήσει περαιτέρω στην ευρωπαϊκή της ολοκλήρωση. Οι Σκοπιανοί δυσανασχετούν επίσης με την μη αναγνώριση της αυτοκέφαλης Ορθόδοξης Εκκλησίας της, ενώ οι Σέρβοι δεν θα συγχωρέσουν την επίσημη αναγνώριση του λεγομένου Κόσοβου, καθώς και το γεγονός ότι οι Σκοπιανοί εξακολουθούν να διατηρούν μια πολιτική ενσωμάτωσης της αλβανικής εθνικής μειονότητας, η οποία επηρεάζει αρνητικά την εσωτερική πολιτική και τη διεθνή θέση της Σερβίας. Από όλα αυτά είναι ξεκάθαρο γιατί η αλληλεμπιστοσύνη στέκεται σε ασταθή πόδια και η μελλοντική σχέση των δύο χωρών είναι αρκετά απρόβλεπτη.

9.3. ΥΠΟΣΥΣΤΗΜΑ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΑΙ ΠΓΔΜ

Αν και μετά την απόκτηση της ανεξαρτησίας της, η πΓΔΜ κατάφερε να μην προσβάλει κανένα γιουγκοσλαβικό κράτος, έχει διαταράξει εντελώς τις σχέσεις της με την Ελλάδα, τον ισχυρό της γείτονα και σημαντικό μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αποκτώντας βίαια την ονομασία της Μακεδονίας και δίνοντας υπερβολική έμφαση στην ιστορική της σύνδεση με τον Μέγα Αλέξανδρο, η πΓΔΜ (μπορεί και ασυνείδητα) αμφισβήτησε τον ψυχολογικό παράγοντα της Ελλάδας, η οποία βασίζει το σύστημα αξιών της στον ελληνισμό και το ένδοξο της αρχαίο παρελθόν. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται και από τον V. Roudometof: «Η ισχυρή ελληνική αντίδραση κατά της διακήρυξης της ανεξαρτησίας της πΓΔΜ είναι μια απάντηση στην υπονοούμενη απειλή για τη σύγχρονη ελληνική ταυτότητα»⁵⁹⁰. Για τον λόγο αυτό, η Ελλάδα απόλυτα δικαίως καταδίκασε τις δράσεις της νεοδημιουργηθείσας χώρας και χρησιμοποίησε όλη την επιρροή που είχε εκείνη τη στιγμή (και αργότερα) στην Ευρώπη για να βάλει την πΓΔΜ στη θέση της και να αρνηθεί εκείνα τα πράγματα που προσπαθούσε (αδικαιολόγητα) να διεκδικήσει. Για το λόγο αυτό, στις σχέσεις μεταξύ αυτών των δύο χωρών αυτών κυριαρχούν δύο συναισθήματα - από την πλευρά της πΓΔΜ το συναίσθημα του φόβου, και από την Ελλάδα εκείνο της ταπείνωσης, επειδή ξαφνικά χρειάστηκε να υπερασπίσει την πασίγνωστη της ιστορία στην οποία η ίδια η Ευρώπη οφείλει τις απαρχές της και τα περισσότερα από τα υψηλότερα επιτεύγματά της.

Η αναστάτωση στην πΓΔΜ άρχισε πολύ νωρίτερα, την εποχή της διαίρεσης της οθωμανικής επικράτειας μετά τους Βαλκανικούς πολέμους, όταν ένα μέρος του σλαβικού πληθυσμού στο τμήμα του Αιγαίου βρέθηκε υπό την ελληνική κυριαρχία. Λόγω του γεγονότος ότι η Ελλάδα δεν αναγνώρισε αυτόν τον σλαβικό πληθυσμό ποτέ ως εθνική μειονότητα⁵⁹¹ και τον απαρίθμησε ως

⁵⁸⁹ Κωτούλας, Ι. Ε. (2018). όπ. αν.⁽¹⁾ (σ. 87)

⁵⁹⁰ Roudometof, V. N. (1996). όπ. αν. (σ. 253)

⁵⁹¹ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τη θέση του σλαβικού πληθυσμού στην Ελλάδα: Radović, Z. (1992). Manjine u Grčkoj i politika Grčke prema manjinama / Οι μειονότητες στην Ελλάδα και η πολιτική της Ελλάδας έναντι

ελληνορθόδοξο πληθυσμό, ο πληθυσμός αυτός κατά την περίοδο μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο κατευθύνθηκε προς τα Σκόπια και τη Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Μακεδονίας βάσει της γεωγραφικής τους εγγύτητας. Έτσι, με την πάροδο του χρόνου, ο πληθυσμός αυτός έγινε εξ ολοκλήρου σλαβομακεδονικός, αν και περιείχε αρκετούς Σέρβους, Σλάβους Βλάχους και έναν αμελητέο αριθμό Βουλγάρων.

Αυτός είναι, ίσως, ένας από τους λόγους, για τους οποίους στη δεκαετία του 1960, η Ελλάδα υποψιάστηκε ότι η πΓΔΜ ενθάρρυνε αυτόν τον πληθυσμό και έθεσε το θέμα των «δραστηριοτήτων των Γιουγκοσλάβων Μακεδόνων σχετικά με την αναγνώριση των πολιτιστικών και πολιτικών δικαιωμάτων της σλοβενικής μειονότητας»⁵⁹². Επιπλέον, η Ελλάδα ανησύχησε για το ενδεχόμενο διχοτόμησης της πΓΔΜ μεταξύ Βουλγαρίας και Αλβανίας, γεγονός που θα έθετε σε κίνδυνο τις ελληνικές επαρχίες Ηπείρου και Θράκης, οι οποίες αποτελούν στόχο για τους υποστηρικτές της Μεγάλης Βουλγαρίας και της Μεγάλης Αλβανίας. Επίσης στο τέλος της όγδοης δεκαετίας του περασμένου αιώνα, «υπήρχε η εκτίμηση ότι στην Ελλάδα ζει από 80.000 έως 250.000 σλαβομακεδόνες, ο αριθμός ήταν διαφορετικός ανάλογα με την πηγή που χρησιμοποιούνταν, αν και ο πραγματικός ήταν πιθανώς κάπου στη μέση»⁵⁹³. Αυτό το γεγονός χρησιμοποιήθηκε από τους διαδόχους του Τίτο, από το Κομμουνιστικό Κόμμα της Γιουγκοσλαβίας οι οποίοι για να υπονομεύσουν τις καλές σχέσεις μεταξύ Ελλάδας και Σερβίας εφάρμοσαν τον ψυχολογικό μηχανισμό της αρνητικής προπαγάνδας. Στο πλαίσιο αυτό, ο Ν. Μάρτης αναφέρει αρκετά παραδείγματα⁵⁹⁴: 1) ο Πρόεδρος Angel Čenerski - Januš⁵⁹⁵ το 1982 στο 8^ο Συνέδριο του Συνδέσμου Κομμουνιστών της λεγόμενης Μακεδονίας ζήτησε αναγνώριση και προστασία του «μακεδονικού» πληθυσμού της Ελλάδας, τονίζοντας ότι θα αγωνιζόταν για τα εθνικά δικαιώματα της «μακεδονικής» μειονότητας· 2) γινόταν λόγος για την καταπίεση των «Μακεδόνων» στην Ελλάδα στο 12^ο Συνέδριο της Ένωσης Γιουγκοσλαβικών Κομμουνιστών της ίδιας χρονιάς στο Βελιγράδι· 3) τελικά, στο τέλος του έτους, η εφημερίδα «Κομμουνιστής» ανακοίνωσε ότι η «μακεδονική γλώσσα» και το «μακεδονικό έθνος» δεν υπήρχαν μόνο στη Γιουγκοσλαβία και τη Βουλγαρία, αλλά και στην Ελλάδα, η οποία αρνείται να τους αναγνωρίσει επίσημα. Επομένως, δεν είναι παράξενο το γεγονός ότι η πΓΔΜ ονομάζεται το μήλο της έριδας μεταξύ Ελλάδας και Σερβίας, επειδή οι Γιουγκοσλαβικές κομμουνιστικές αρχές από αυτή δημιούργησαν ένα ψυχολογικό μέσο για την απομάκρυνση των δύο χωρών.

των μειονοτήτων. Σε: *Jugoslovenske manjine u susednim zemljama i njihova prava / Γιουγκοσλαβικές μειονότητες στις γειτονικές χώρες και τα δικαιώματά τους*, Βελιγράδι: Ινστιτούτο Συγκριτικού Δικαίου. (σς. 134-137)

⁵⁹² Trud, A. (2007). όπ. αν. (σ. 152)

⁵⁹³ Progoconić, D. (2018). όπ. αν. (σ. 719)

⁵⁹⁴ Κατά: Μάρτης, Ν. Κ. (2007). όπ. αν. (σ. 20)

⁵⁹⁵ **Angel Čenerski - Januš** (1923-2005) - πολιτικός εργάτης, μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του Συνδέσμου Κομμουνιστών της Γιουγκοσλαβίας και της Προεδρίας της Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας. Αποφοίτησε από τη Σχολή Οικονομικών και έγινε μέλος του ΚΚΓ το 1942, και τον Μάρτιο του 1943 εντάχθηκε στην Παρτιζανική Διμοιρία των Τίφρες. Με την απελευθέρωση της χώρας, κατείχε διάφορες κομματικές θέσεις - έγινε μέλος της Κεντρικής Επιτροπής των Κομμουνιστών της Μακεδονίας το 1959 και της Εκτελεστικής Επιτροπής από το 1965. Τελικά, το 1969, έγινε Πρόεδρος της Κεντρικής Επιτροπής του Κομμουνιστικού Συνδέσμου της Μακεδονίας, καθώς και μέλος της Προεδρίας της Κεντρικής Επιτροπής του Γιουγκοσλαβικού Κομμουνιστικού Κόμματος.

Από την άλλη πλευρά, η Ελλάδα σε όλους αυτούς τους ψυχολογικούς μηχανισμούς ανταποκρίθηκε με επίσημο τρόπο και μέσω του μηχανισμού της μη αναγνώρισης της ανεξάρτητης πΓΔΜ, το 1992. Δύο χρόνια αργότερα, εφαρμόζει ένα άλλο μηχανισμό, αυτόν που είχε τη μορφή του κλεισίματος των συνόρων με την πΓΔΜ και την επιβολή του οικονομικού εμπάργκο, το οποίο διήρκεσε μέχρι το 2001. Καθώς αναγκάστηκε να αναπροσανατολίσει τις εξαγωγικές της διαδρομές, οι οποίες μέχρι εκείνη τη στιγμή κατευθύνονταν προς τη Θεσσαλονίκη και το Αιγαίο, η πΓΔΜ έρχεται ξανά στην πόρτα της Σερβίας, η οποία δέχεται μεγάλο μέρος της σκοπιανής εθνικής παραγωγής (καπνό, σιτηρά, κρασί, παραγωγή τροφίμων κλπ.). Αν και λόγω αυτής της στάσης της Σερβίας, για λίγο διακόπηκαν οι σχέσεις της με την Ελλάδα, με το άνοιγμα των συνόρων το 2001, η πΓΔΜ επιστρέφει σταδιακά στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης, μέσω του οποίου αρχίζει σύντομα να λαμβάνει χώρα η μεγαλύτερη ροή της οικονομίας της πΓΔΜ. Το γεγονός ότι «η Ελλάδα σήμερα είναι ο μεγαλύτερος προμηθευτής και η Σερβία είναι ο μεγαλύτερος πελάτης της πΓΔΜ»⁵⁹⁶ σημαίνει ότι ο τύπος ψυχολογικού μηχανισμού που η Ελλάδα εφαρμόσε εκείνη την εποχή στην πΓΔΜ (οικονομικό εμπάργκο) ήταν επαρκής και επιτυχής. Πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι η Ελλάδα πολύ έξυπνα χρησιμοποίησε την επιρροή της στην πΓΔΜ σε εκείνο τον τομέα, στον οποίο ήταν η πιο απαραίτητη, με στόχο να επιτύχει μια αλλαγή συμπεριφοράς του σκοπιανού και ευρωπαϊκού κοινού.

Έχει αποδειχθεί ότι η διαφωνία για την ονομασία της πΓΔΜ πρόεκυψε λόγω μίας παρεξήγησης μεταξύ ιστορίας και γεωγραφίας, η οποία αναγνωρίζει τρεις οντότητες με το όνομα *Μακεδονία*. Πρόκειται για τη Μακεδονία του Αιγαίου (Ελλάδα), τη Μακεδονία του Πιρίν (Βουλγαρία) και τη Μακεδονία του Βαρδάρη (πΓΔΜ). Για το λόγο αυτό, οι Έλληνες επέμεναν στην αλλαγή ονομασίας αυτής της χώρας, που μπορεί να εξηγηθεί και με τη εξής δήλωση της καθηγήτριας Ειρήνης Λαγάνης σύμφωνα με την οποία «η χώρα που χρησιμοποιεί το όνομα της Μακεδονίας μόνο για τον εαυτό της θέτει μονοπώλιο στο όνομα, μετατρέποντας έτσι άλλους Μακεδόνες σε ορφανά»⁵⁹⁷.

Πίνακας 09. Γεωγραφικός χάρτης της Μακεδονίας⁵⁹⁸

⁵⁹⁶ Trud, A. Ž. (2013). όπ. αν. (σ. 82)

⁵⁹⁷ Ibid., σ. 83.

⁵⁹⁸ Πηγή: <https://www.pentapostagma.gr/2018/09/ξεκίνησε-ο-διαμελισμός-της-χώρας-από-τ-2.html>

Από την άλλη πλευρά, επέμεναν στην αλλαγή και επειδή το όνομα της Μακεδονίας σχετίζεται με τα ένδοξα κατορθώματα του αρχαίου βασιλιά Φιλίππου Β' και του γιου του Αλέξανδρου Μεγάλου, οι οποίοι δημιούργησαν μια τεράστια αυτοκρατορία μέχρι την Αίγυπτο και την Ινδία. Δεδομένου ότι ο Μέγας Αλέξανδρος έζησε από το 356 έως το 323 π.Χ., είναι αδύνατο οι σημερινοί Σκοπιανοί να κατάγονται από αυτόν, όταν είναι ευρέως γνωστό ότι οι Νότιοι Σλάβοι εμφανίστηκαν για πρώτη φορά στη Βαλκανική Χερσόνησο τον 6ο αιώνα μ.Χ., που είναι ένα κενό εννέα αιώνων. Έτσι, είναι αδύνατο ο Αλέξανδρος να ήταν σλαβικής καταγωγής, επειδή οι Σλάβοι δεν υπήρχαν καν ως οργανωμένη φυλή ή λαός εκείνη την εποχή. Ωστόσο, οι Σκοπιανοί δεν σταματούν να αγγίζουν τον ψυχολογικό παράγοντα της Ελλάδας και απαντούν σε αυτή την πληροφορία με το σχόλιο ότι ακόμη και οι σημερινοί Έλληνες δεν μπορούν να θεωρηθούν ως άμεσοι απόγονοι και κληρονόμοι των αρχαίων Ελλήνων, λόγω όλων των εισβολών, που συνέβησαν εν τω μεταξύ και κυρίως λόγω της εξαιρετικά μακρόχρονης και σκληρής Τουρκοκρατίας σε όλη τη Βαλκανική Χερσόνησο. Τέλος, οι Έλληνες αμφισβητούσαν επίσης την εθνική σημαία της πΓΔΜ, έναν ήλιο με δεκαέξι κλαδιά πάνω σε κόκκινο φόντο, που θυμίζει ακαταμάχητα τον Ήλιο από τη Βεργίνα, πασίγνωστο, κατατεθέν σήμα της Ελληνικής Μακεδονίας, που βρέθηκε σε ένα θάλαμο της Βόρειας Ελλάδας, όπου στεγάζονται οι τάφοι του Φίλιππου και του Αλεξάνδρου.

Πίνακας 10. Ο ήλιος από τη Βεργίνα (αριστερά) και η επίσημη σημαία της πΓΔΜ (δεξιά)⁵⁹⁹

Αυτή η διαμάχη μεταξύ Ελλάδας και πΓΔΜ παρουσιάζει ένα από τα ψυχολογικά φαινόμενα που χαρακτηρίζουν τα Βαλκάνια, τα οποία έχουν εξεταστεί από πολλούς συγγραφείς, και έχουν ήδη συζητηθεί νωρίτερα - τον πρωτοχρονισμό. Αυτό το είδος σύγκρουσης πολύ λογικά εμφανίζεται λόγω του ισχυρού ψυχολογικού παράγοντα και στις δύο χώρες - στην πΓΔΜ αυτός αποτελεί το κίνητρο για διεθνή αναγνώριση και «εύρεση» της ταυτότητας, ενώ στην Ελλάδα βρίσκεται στην ανάγκη διατήρησης της δικής της ταυτότητας, στην οποία βασίζεται και ο ψυχολογικός της παράγοντας.

Δεδομένου ότι η κατάσταση αυτή υπήρξε ένα από τα σημαντικότερα εμπόδια στην πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης της πΓΔΜ, ιδίως μετά την επίσημη έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το 2015, στην οποία αναφέρεται ότι η διεθνотική κατάσταση εξακολουθεί να είναι εύθραυστη

⁵⁹⁹ Πηγή: www.wikipedia.gr

και προτείνεται να ληφθούν μέτρα για τη βελτίωση των σχέσεων καλής γειτονίας υπογραμμίζοντας ότι «το ζήτημα της ονομασίας πρέπει να επιλυθεί με την Ελλάδα επειγόντως»⁶⁰⁰. Για αρκετό καιρό επιδιώχθηκε μια συμβιβαστική λύση⁶⁰¹. η Ελλάδα πρότεινε τα ονόματα *Βαρδαρία* και *Βαρδαροσλάβια*, η πΓΔΜ ως προτάσεις της έδωσε τις ονομασίες *Μακεδοσλάβια* και *Βόρεια Μακεδονία*, ενώ ο ΟΗΕ ήταν υπέρ της *Δημοκρατίας της Μακεδονίας - Σκοπίων*.

Τέλος, τον Ιούνιο του 2018 υπογράφηκε συμφωνία μεταξύ του Πρωθυπουργού της Ελλάδας Αλέξη Τσίπρα⁶⁰² και του Πρωθυπουργού της πΓΔΜ Ζόραν Ζαέφ⁶⁰³, με την οποία εγκρίθηκε η επίσημη ονομασία αυτής της χώρα - η Βόρεια Μακεδονία. Με την ευκαιρία αυτή μεσολάβησε ο Ειδικός Απεσταλμένος των Ηνωμένων Εθνών Μάθιου Νίμιτς⁶⁰⁴ (αγγλικά: *Matthew Nimetz*), ο οποίος πρότεινε πέντε πιθανές ονομασίες για τη χώρα αυτή: *Δημοκρατία της Νέας Μακεδονίας*, *Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας*, *Δημοκρατία της Άνω Μακεδονίας*, *Δημοκρατία της Μακεδονίας του Βαρδάρη*, *Δημοκρατία της Μακεδονίας (Σκόπια)*. Αμέσως στην αρχή

---

⁶⁰⁰ Η Επίσημη έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής:

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia.pdf (10/11/2015)

⁶⁰¹ Trud, A. Ž. (2013). όπ. αν. (σ. 85)

⁶⁰² **Αλέξης Τσίπρας** (1974-) - πολιτικός, πρώην Πρωθυπουργός της Ελλάδας και Πρόεδρος του Συνασπισμού Ριζοσπαστικής Αριστεράς (ΣΥ.ΡΙΖ.Α) από το 2009. Στο τέλος της δεκαετίας του ογδόντα, του 20^{ου} αιώνα, έγινε μέλος της κοινωνίας των νέων κομμουνιστών και κατά την περίοδο 1999-2003 εκλέχτηκε γραμματέας του κόμματος νεολαίας Συνασπισμού (ΣΥΝ), που ιδρύθηκε το 1989 ως εκλογικός συνασπισμός του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδας, της Ελληνικής Αριστεράς και άλλων κεντροαριστερών κομμάτων. Μετά την αποχώρηση του Κομμουνιστικού Κόμματος από αυτόν τον συνασπισμό (1991), αυτός εξελίχθηκε σε ένα εννιαίο κόμμα και είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία του ΣΥ.ΡΙΖ.Α (2004), του οποίου ο ηγέτης έγινε Αλέξης Τσίπρας (2008). Το 2015, έγινε πρωθυπουργός της Ελλάδας και θεωρείται ο νεότερος Έλληνας πρωθυπουργός από το 1865. Κατά τη διάρκεια της θητείας του, συχνά επικρίθηκε δημόσια για τον πολιτικό λαϊκισμό, την εφαρμογή της λιτότητας, αλλά και τη συνέχιση της πολιτικής μνημονίων και την υπογραφή του τρίτου πακέτου στήριξης, το οποίο προηγουμένως καταδίκαιζε δημοσίως για πολλά χρόνια.

⁶⁰³ **Ζόραν Ζαέφ** (1974-) - πολιτικός, πρώην δήμαρχος του δήμου Στρώμνιτσας και Πρόεδρος της Σοσιαλδημοκρατικής Συμμαχίας της πΓΔΜ, του οποίου είναι μέλος από το 1996. Αποφοίτησε από τη Σχολή Οικονομικών, στα Σκόπια το 1997 και το 2003 έγινε μέλος του Κοινοβουλίου. Ήταν ο κύριος ηγέτης της αντιπολίτευσης στον πρώην πρωθυπουργό της πΓΔΜ, Νικόλα Γρουέφσκι, οπότε κέρδισε 49 έδρες με το κόμμα του στις πρόωρες κοινοβουλευτικές εκλογές του Δεκεμβρίου 2016. Μετά τον τραυματισμό του στο κεφάλι κατά την επίθεση διαδηλωτών στο κτήριο του Κοινοβουλίου, του δόθηκε η εντολή σχηματισμού της Κυβέρνησης της πΓΔΜ από τον Πρόεδρο Γκιόργκε Ιβάνοφ. Δύο εβδομάδες αργότερα, εξελέγη Πρωθυπουργός της Δημοκρατίας.

⁶⁰⁴ **Μάθιου Νίμιτς** (1939-) - Αμερικανός δικηγόρος, πολιτικός και διπλωμάτης. Από το 1965 έως το 1967, εργάστηκε ως νομικός υπάλληλος στο Ανώτατο Δικαστήριο και από το 1969 έως το 1977 στη δικηγορική εταιρεία της Νέας Υόρκης *Simson, Thatcher και Bartlett*, όπου το 1974 επιλέχθηκε ως εταίρος. Το 1977, ο Πρόεδρος Τζίμι Κάρτερ τον διόρισε σύμβουλο του Στέιτ Ντιπάρτμεντ των Ηνωμένων Πολιτειών, όπου ασχολήθηκε ενεργά με τη γεωπολιτική της Ανατολικής Μεσογείου, και ιδίως το Κυπριακό, τις ελληνοτουρκικές διαφορές, την εφαρμογή των Συμφωνιών του Ελσίνκι και άλλα ζητήματα που έχουν σημασία για την Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη. Δύο χρόνια αργότερα, προήχθη σε Υφυπουργό βοήθειας, επιστήμης και τεχνολογία ασφάλειας. Εκτός από τα θέματα ασφάλειας των ΗΠΑ και την πρόληψη της εξάπλωσης της πυρηνικής ενέργειας, ήταν υπεύθυνος για την εποπτεία της αμερικανικής πολιτικής έναντι των χωρών της Ανατολικής Μεσογείου και της Ανατολικής Ευρώπης. Μετά το τέλος της διακυβέρνησης του Κάρτερ (1981), επέστρεψε στον ιδιωτικό τομέα και συνέχισε τη νομική του σταδιοδρομία για 19 χρόνια. Κατά τη διάρκεια της καριέρας του, ήταν επίσης διευθυντής μιας εταιρείας επενδύσεων, σύμβουλος της Εκτελεστικής Επιτροπής, επίτροπος της Λιμενικής Αρχής της Νέας Υόρκης, ειδικός απεσταλμένος του Προέδρου Μπιλ Κλίντον για την επίλυση του ζητήματος της πΓΔΜ, που οδήγησε στην υπογραφή της ενδιάμεσης Συμφωνίας μεταξύ Ελλάδας και πΓΔΜ (στις 13 Σεπτεμβρίου 1995). Από το 1999, είναι ο προσωπικός απεσταλμένος του Γενικού Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών σε σχέση με τη διαφωνία ονόματος.

απορρίφθηκαν οι ονομασίες Δημοκρατία της Μακεδονίας και της Νέας Μακεδονίας - η πρώτη λόγω της αδυναμίας να χρησιμοποιηθεί το ανεξάρτητο όνομα της Μακεδονίας (ένας από τους όρους που επέβαλε η Ελλάδα) και η δεύτερη επειδή αποκλείει την ταυτόχρονη ύπαρξη μιας άλλης (ελληνικής) Μακεδονίας. Θεωρήθηκε ότι το όνομα Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας μπορεί να γίνει αποδεκτό από το παγκόσμιο κοινό λόγω της ύπαρξης χωρών με παρόμοια ονομασία στο επίσημο τους όνομα (π.χ. Βόρεια και Νότια Κορέα, Ανατολικό Τιμόρ, Νότια Αφρική κλπ.), ενώ δεν υπάρχει χώρα με τον ορισμό «ανώτερη» ή «χαμηλότερη» (γι' αυτό απορρίφθηκε η ονομασία Δημοκρατία της Άνω Μακεδονίας). Αν και η σκοπιανή πλευρά συμφώνησε να αλλάξει το σύνταγμά της και να παραιτηθεί από όλα τα σύμβολα που έχουν σχέση με την αρχαία Ελλάδα και τον ελληνισμό και η ελληνική πλευρά αποδέχθηκε τη σκοπιανή ταυτότητα και γλώσσα ως μέρος της Νότιας Σλαβικής ιστορικής κληρονομιάς, το ελληνικό κοινό ακόμα εξέφραζε τις στάσεις του, διαμέσου διαδηλώσεων και διαμαρτυριών δυσαρεστημένο με το γεγονός ότι στο όνομα του κράτους αυτού εντούτοις χρησιμοποιήθηκε το όνομα της Μακεδονίας. Αυτή η πληροφορία απλώς δείχνει ότι ο ψυχολογικός παράγοντας που ενεργεί στον ίδιο τον λαό είναι πολύ ισχυρότερος από οποιαδήποτε διπλωματική λύση και πολιτική διαπραγμάτευση.

Ωστόσο, ο κύριος στόχος της πΓΔΜ ήταν να επιλυθεί επιτυχώς αυτή τη διαμάχη, η οποία θα επιφέρει μια καμπή στο μέλλον της. Εκτός από το γεγονός ότι αναμένεται τώρα μια επιτάχυνση, όσον αφορά την ευρωατλαντική ενσωμάτωση της χώρας, το πιο σημαντικό είναι να αποφευχθεί ο κίνδυνος μελλοντικών διακρατικών συγκρούσεων, που θα προκύψουν ασφαλώς ως αποτέλεσμα της περαιτέρω καθυστέρησης της επίλυσης αυτού του ζητήματος. Συγκεκριμένα, «η ενσωμάτωση της πΓΔΜ στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στο ΝΑΤΟ θα οδηγήσει στην εδραίωση των μέχρι στιγμής αντιφατικών συμφερόντων των δύο εθνοτικών ομάδων, δεδομένου ότι ένα μέρος της κυριαρχίας θα μεταφερθεί σε υπερκρατικές οντότητες, οι οποίες θα προκύψουν και ως εγγύηση για τη διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας, της κυριαρχίας και της ανεξαρτησίας της σκοπιανής χώρας»⁶⁰⁵. Κάποιοι μελετητές θεωρούν ακόμη ότι με αυτόν τον τρόπο η πΓΔΜ θα αποτελέσει παράγοντα σταθερότητας στην περιοχή και παράδειγμα μιας χώρας που έχει ξεπεράσει επιτυχώς προβλήματα προκαλούμενα από την πολυεθνική και θρησκευτική ποικιλομορφία σε μια γεωγραφικά μικρή περιοχή. Από την άλλη πλευρά ο Κ. Γρίβας στη συνέντευξή του με τον Σπούτνικ⁶⁰⁶ δηλώνει ότι «το γεγονός αυτό δείχνει πως το δημοψήφισμα και η συμφωνία δεν προωθούνται για να επιλυθούν τα προβλήματα μεταξύ Ελλάδας και Σκοπίων. Αντίθετα, προωθούνται για να εξυπηρετήσει ευρύτερους γεωπολιτικούς σκοπούς. Αν υλοποιηθεί η συμφωνία και η πΓΔΜ ενταχθεί στο ΝΑΤΟ, αυτό που θα προκύψει θα είναι μία πολύ εύθραυστη νατοϊκή δομή». Λαμβάνοντας υπόψη τις τρέχουσες σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας, καθώς και τις μέλλουσες Ελλάδας-πΓΔΜ και Αλβανίας-πΓΔΜ, «θα δημιουργηθεί έτσι, ένα ΝΑΤΟ, το οποίο θα είναι εύθραυστο, τρωτό και δύσκολο να λειτουργήσει».

⁶⁰⁵ Vučić, S. και Milenković, M. (2014). όπ. σν. (σ. 438)

⁶⁰⁶ Διατίθεται σε: <https://sputniknews.gr/ellada/201809291029495-grivas-skopiano-dimopsifisma-pgdm/> (πρόσβαση στις 29 Σεπτεμβρίου 2018)

Εντούτοις, τη στιγμή αυτή ξεχνάμε μερικές σημαντικές πληροφορίες, οι οποίες είναι ότι, ανεξάρτητα από την εξεύρεση λύσης για το όνομα της χώρας, η πΓΔΜ εξακολουθεί να μην διαθέτει ένα ενσωματωμένο σύστημα αξιών και επομένως δεν αναγνωρίζεται η εθνική της ταυτότητα. Ως εκ τούτου, καμία είσοδος σε άλλους διεθνείς οργανισμούς και κοινότητες δεν θα επιλύσουν ουσιαστικά το πρόβλημα, αλλά θα το αποκρύψουν μόνο εν συντομία, αφήνοντας παράλληλα ευρύ περιθώριο ευκαιριών για την εφαρμογή νέων ψυχολογικών μηχανισμών στον σκοπιανό λαό.

9.4. ΣΗΜΑΣΙΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΙΣΧΥΡΟΥ ΚΑΤΑΚΟΡΥΦΟΥ ΑΞΟΝΑ «ΕΛΛΑΔΑΣ-ΣΕΡΒΙΑΣ-ΠΓΔΜ»

Η πιθανή δημιουργία ενός συμφώνου ανάμεσα στον ατλαντισμό και τον νεο-οθωμανισμό θέτει τον κίνδυνο οικοδόμησης μιας οριζόντιας βαλκανική γραμμής, η οποία δε θα συμβαδίζει με καμία από τις τρεις χώρες του γεωπολιτικού μας συμπλόκου. Εάν η πΓΔΜ ενταχθεί στο ΝΑΤΟ και η Άγκυρα επιστρέψει στον παραδοσιακό της δυτικό εταίρο, θα υπάρξει μια γεωπολιτική σύνδεση μεταξύ Τουρκίας, Βουλγαρίας, πΓΔΜ και Αλβανίας, χωρών, που αποτελούν το βασικό μέρος της Πράσινης Διαδρομής. Με αυτόν τον τρόπο, η Ελλάδα θα παραμείνει χωρικά «αποκομμένη» από τη Σερβία, αλλά και από την υπόλοιπη ηπειρό, κάτι που δε θα ήταν καθόλου ευνοϊκό, λόγω της κλιμακούμενης κατάστασης στην Ανατολική Μεσόγειο.

Δεδομένου ότι «το ζήτημα της διαμόρφωσης των βαλκανικών γεωπολιτικών κατακόρυφων αξόνων αφορούσε κυρίως τη θέση και το καθεστώς της πΓΔΜ, επειδή ο ελληνικός δρόμος προς το εσωτερικό της ηπείρου οδηγεί μέσω των κοιλάδων του Βαρδάρη και του Μοράβα προς τα βόρεια»⁶⁰⁷, τότε ίσως οι ενέργειες της προηγούμενης κυβέρνησης για την αναγνώριση της καινούργιας ονομασίας μπορούν και να δικαιολογηθούν, ανεξάρτητα από τους προφανείς λόγους δυσαρέσκειας του ελληνικού κοινού. Η προσπάθεια της Ελλάδας να συνδεθεί με τις χώρες της Κεντρικής Ευρώπης χτίζοντας τον αυτοκινητόδρομο Αδριατικής-Ιονίου και μέσω της Αλβανίας, του Μαυροβουνίου, της Κροατίας, της Σλοβενίας και της Ιταλίας, δεν απέφερε καρπούς. Οι υπερβολικές οικονομικές δαπάνες, με αμφισβητήσιμη τη σχέση κόστους και αποτελεσματικότητας, καθώς και η πιθανότητα κατάχρησής του με την σύνδεση της Βουλγαρίας με την πΓΔΜ, την Αλβανία και το Μαυροβούνιο, θα μπορούσε να προκαλέσει μεγάλη γεωπολιτική ζημιά στην Ελλάδα. Να μη λησμονήσουμε ότι θα υπήρξε μια άμεση σύνδεση μεταξύ των Τιράνων και της Πρίστινας μέσω ενός σύγχρονου δρόμου, και θα έστρεφε τις δυνατότητες του αυτοκινητόδρομου Αδριατικής - Ιονίου προς τα βόρεια και θα μείωνε τη σημασία του δρόμου προς την Ελλάδα. Από όλα τα παραπάνω, είναι προφανές ότι η Ελλάδα δεν είχε εναλλακτική λύση όσον αφορά την επιθυμία της να διατηρήσει τις βόρειες επαρχίες της Θεσσαλίας και το Μακεδονικό Αιγαίο, αλλά και τη σύνδεση με το εσωτερικό της ηπείρου. Ως εκ τούτου, κάθε πιθανό ψυχολογικό μέσο και μηχανισμός θα έπρεπε να χρησιμοποιηθεί για να φέρει τις τρεις μας χώρες πιο κοντά σε

⁶⁰⁷ Proroković, D. (2018). *όπ. αν.* (σς. 686-687)

αυτό το γεωπολιτικό σύμπλοκο και η αναγνώριση του νέου ονόματος της πΓΔΜ φαίνεται να ήταν ένα από αυτούς.

Για την επίλυση αυτού του ζητήματος, προσφέρθηκαν διάφορες προτάσεις. Ορισμένοι συγγραφείς ήταν της άποψης ότι «με την επέκταση της σερβικής πολιτιστικής και οικονομικής επιρροής στη πΓΔΜ, τη σύνδεση ενός μέρους της επιστημονικής-πνευματικής της ελίτ με τη Σερβία, τη δημιουργία ενός οικονομικού εδάφους προς την Ελλάδα και τη μόνιμη πολιτική παρουσία (η οποία περιλαμβάνει και \ μερική εξάρτηση από τη σερβική εθνική μειονότητα)»⁶⁰⁸ θα βοηθηθεί η ενίσχυση των σχέσεων μεταξύ των τριών χωρών και η επαναπόκτηση της εμπιστοσύνης που έχει χαθεί. Δεν απουσίασαν κι εκείνοι οι συγγραφείς που πιστεύουν ότι η καλύτερη γεωστρατηγική λύση θα ήταν η προσάρτηση τμημάτων της επικράτειας της πΓΔΜ στη Σερβία και την Ελλάδα, γεγονός που θα βελτιώνει τη συνολική γεωπολιτική θέση των δύο χωρών, καθώς και του σκοπιανού πληθυσμού, εάν θα υπήρχε συνεργασία μεταξύ Βουλγάρων και Αλβανών με σκοπό τη διαίρεση της επικράτειάς της. Στην περίπτωση μιας τέτοιας αιφνιδιαστικής αποσχιστικής δράσης, θα ήταν δικαιολογημένη μια παρέμβαση με τη μορφή επείγουσας συμμαχίας μεταξύ της Σερβίας και της Ελλάδας και η ταχεία δράση στο βορρά για την προστασία του σερβικού πληθυσμού και της εισόδου στο έδαφος της Δημοκρατίας της Σερβίας⁶⁰⁹. Από την άλλη, δεδομένου ότι είναι αμφισβητήσιμο για το ποιες θα ήταν οι διαστάσεις μιας τέτοιας σύγκρουσης, καθώς και το πώς θα αναπτυσσόταν ο ψυχολογικός παράγοντας στις σχέσεις μεταξύ Σερβίας και πΓΔΜ κατά τον διαχωρισμό των εδαφών της δεύτερης και πόση εμπιστοσύνη θα υπήρχε στη συνέχεια (και αν θα υπήρχε καθόλου), μερικοί Σέρβοι συγγραφείς πιστεύουν ότι είναι καλύτερο η Σερβία να ασχοληθεί με την βελτίωση των σχέσεων με τη Βουλγαρία, τη διατήρηση των παραδοσιακά καλών σχέσεων με την Ελλάδα και την υποστήριξη στη διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας της πΓΔΜ. Αυτή τη λύση τη δικαιολογούν με τη στάση ότι «η επιβίωση της πΓΔΜ θα προσέφερε τη δυνατότητα σχηματισμού ενός βαλκανικού γεωπολιτικού πυρήνα ικανού να εξουδετερώσει την επέκταση του νεο-οθωμανισμού και να εξισορροπήσει τις γεωπολιτικές επιρροές, ενώ η διάλυσή της θα έφερνε καινούργιες αντιπαραθέσεις και συγκρούσεις»⁶¹⁰. Υπάρχει πιθανότητα η συμμαχία αυτή να αντιμετώπιζε επαρκώς το εθνικό ζήτημα της πΓΔΜ, στο οποίο η Σερβία θα μπορούσε να αναλάβει το ρόλο του διαμεσολαβητή. Τέλος, θα άνοιγε ο δρόμος για τη δημιουργία μιας Συμμαχίας Ορθοδόξων Χώρων στα Βαλκάνια και πέρα αυτών, κάτι το οποίο υπάρχει εδώ και καιρό υπό την προοπτική ορισμένων οργανώσεων.

Λαμβάνοντας υπόψη όλες αυτές τις δυνατότητες, συνάγεται το συμπέρασμα ότι αυτή τη στιγμή είναι απαραίτητο να χρησιμοποιηθούν οι ήδη υπάρχοντες ψυχολογικοί μηχανισμοί φέρνοντας αυτή την αποκλινούσα χώρα πιο κοντά στην Ελλάδα και τη Σερβία, των οποίων οι επιρροές στην πΓΔΜ συνυπάρχουν και αλληλοσυμπληρώνονται. Από τη μία πλευρά, η παρουσία της Σερβίας είναι έντονη στους πολιτιστικούς και εκπαιδευτικούς τομείς της πΓΔΜ, όπως αποδεικνύεται από τον αγώνα της για τον σκοπιανό πληθυσμό, από το γεγονός ότι η πρωτεύουσα βρίσκεται στα

⁶⁰⁸ Proroković, D. (2012). όπ. αν. (σ. 565)

⁶⁰⁹ Για περισσότερες πληροφορίες: Nemes, M. (2014). όπ. αν. (σς. 119-120)

⁶¹⁰ Proroković, D. (2012). όπ. αν. (σ. 565)

βόρεια κατά μήκος των συνόρων πΓΔΜ-Σερβίας, καθώς και από την μακρά και πλούσια επιστημονική και εκπαιδευτική συνεργασία μεταξύ των δύο χωρών. Ως εκ τούτου, η Σερβία πρέπει να εργαστεί για το άνοιγμα όσο το δυνατόν περισσότερων σχολείων και σχολών στην πΓΔΜ, κάτι θα είναι εξαιρετικά σημαντικό για τη σέρβικη εθνική μειονότητα, αλλά και ελκυστικό για τους Σκοπιανούς λόγω της γλωσσικής και πολιτιστικής εγγύτητας αυτών των δύο λαών. Από την άλλη πλευρά, η Ελλάδα με την πΓΔΜ, έχει ως επί το πλείστον συνδεθεί οικονομικά σε διάφορους τομείς, που αναπτύσσονται συνεχώς τα τελευταία είκοσι χρόνια, ανεξάρτητα από τις υπάρχουσες διαφωνίες για το όνομα. Μερικά από αυτά τα ψυχολογικά μέσα είναι μεγάλες ελληνικές επενδύσεις στον βόρειο γείτονά της και η κατασκευή του πετρελαιοαγωγού Θεσσαλονίκης-Σκοπίων. Επιπλέον, πρέπει να σημειωθεί ότι οι Έλληνες ως πολυάριθμοι τουρίστες ταξιδεύουν στην πΓΔΜ. Από τους Έλληνες υπάρχει μια σημαντική εισροή συναλλάγματος. Επίσης οι περισσότερες εξαγωγές της πΓΔΜ πραγματοποιούνται μέσω Θεσσαλονίκης. Επομένως, «μαζί, τόσο η ελληνική όσο και η σέρβικη πλευρά αντιπροσωπεύουν έναν πιθανό σύμμαχο της πΓΔΜ σε περίπτωση της περαιτέρω ανάπτυξης των φιλοδοξιών της ευρύτερης Αλβανίας στην περοχή, διότι σε αυτή την περίπτωση η πΓΔΜ θα είναι η πρώτη που θα χτυπηθεί, ενώ οι αλβανικές φιλοδοξίες πιθανότατα θα υποστηριχθούν από τη Βουλγαρία»⁶¹¹. Επιπλέον, πολλαπλασιάζοντας τις δραστηριότητές της στην πΓΔΜ, η Ελλάδα και η Σερβία θα αποτρέψουν τις αδιαμφισβήτητες και προφανείς προσδοκίες της Γερμανίας για τον έλεγχο της χώρας μέσω του χρηματιστωτικού τομέα, επειδή «την βλέπει ως μέσο, μέσω του οποίου θα μπορούσε να ικανοποιήσει ορισμένες φιλοδοξίες της Αλβανίας και της Βουλγαρίας»⁶¹².

Οι μεγάλες δυνάμεις της Δύσης, που κυβέρνησαν αυτήν την περιοχή από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου έχουν ως κύριο στόχο να εμποδίσουν την ενίσχυση του ελληνο-σέρβικου άξονα και τη δημιουργία ενός σταθερού βαλκανικού γεωπολιτικού πυρήνα, διότι αυτό θα εξισορροπούσε τις εξωτερικές επιρροές και τις αναταραχές. Είναι πολύ πιθανό αυτός ο πυρήνας να προσεγγίσει τις ιδέες του ορθόδοξου ευρασιανισμού, καθώς και της ηπειρωτικής, της Κεντρικής Ευρώπης, που δεν ανταποκρίνεται καθόλου στις δυνάμεις του ατλαντισμού. «Όλα τα έργα σύνδεσης της Ελλάδας με τα βόρεια Βαλκάνια δύνανται να συμβάλουν στην ενίσχυση των ενδοηπειρωτικών ερεθισμάτων στην Ελλάδα, τα οποία θα μπορούσαν να βασίζονται στην θρησκευτική εγγύτητα με την Ορθόδοξη Ρωσία.»⁶¹³ Οι Σέρβοι τείνουν να συνεισφέρουν ειδικά σε αυτό, επειδή με την ιστορική τους προέλευση και τον ψυχολογικό τους παράγοντα δημιουργούν μια ευρασιατική ώθηση και φέρνουν την ιδέα της Heartland στην Ελλάδα, η οποία παραδοσιακά ταυτίζεται με την Rimland. Για τον λόγο αυτό, ο στόχος της Δύσης είναι να αποδυναμώσει αυτή την κατακόρυφο όσο το δυνατόν περισσότερο ή, στην καλύτερη περίπτωση, να την σπάσει εντελώς.

Τέλος, τη σημασία της ενίσχυσης του ψυχολογικού παράγοντα και της επίτευξης εμπιστοσύνης μεταξύ αυτών των τριών χωρών περιγράφει καλύτερα ο A. Trud: «Σήμερα, ισχυρή φιλία και πάνω από όλα κοινά πολιτισμικά χαρακτηριστικά συνδέουν στενά αυτές τις δύο περιφερειακές δυνάμεις

⁶¹¹ Ibid., σ. 689

⁶¹² Ibid., σ. 734

⁶¹³ Dugin, A. (2004). *όπ. αν.* (σ. 302)

[την Ελλάδα και τη Σερβία]. Η διαδρομή Αθήνας - Σκοπίων - Βελιγραδίου δεν είναι μόνο μια συμφέρουσα οικονομικά δίοδος μέσω των τριών ορθόδοξων χωρών που συνδέονται με έναν κοινό πολιτισμό, αλλά είναι μια διέξοδος για το μέλλον που υπόσχεται το μέγιστο»⁶¹⁴.

10. ΥΠΕΡΣΥΣΤΗΜΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΤΗΣ ΝΕΟ-ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

Έχει γίνει πολύς λόγος για τη γεωγραφική θέση της Τουρκίας στον επιστημονικό κόσμο, γιατί αντιπροσωπεύει τα ιστορικά σύνορα μεταξύ Ευρώπης και Ασίας, αλλά και τη ζώνη επαφής τριών γεωπολιτικών εστιών αστάθειας της ευρασιατικής περιχής – της Μέσης Ανατολής, των Βαλκανίων και τον Καύκασο. Αν και βρίσκεται κατά κύριο λόγο στην ασιατική ήπειρο, αυτή η χώρα χρησιμοποιεί επιδέξια το 3% της επικράτειάς της ως δικαιολογία για να επικαλεστεί τα ευρωπαϊκά δικαιώματα και την ταυτότητά της, δηλώνοντας ότι περίπου το 20% του συνολικού πληθυσμού της ζει σε αυτή την περιοχή. Με πάνω από 83 εκατομμύρια κατοίκους⁶¹⁵, εκ των οποίων το 70-75% είναι τουρκικής υπηκοότητας⁶¹⁶, η Τουρκία ανήκει στις ταχέως αναπτυσσόμενες χώρες, Όχι μόνο είχε πάντα μια προνομιακή θέση σε όλη την ιστορία, αλλά ήταν και γεωγραφικά εξαιρετικά ευνοϊκή – εκτός από το απευθείας άνοιγμα στο Αιγαίο και τη Μαύρη Θάλασσα και τον έλεγχο της γεωστρατηγικά απαραβίαστης θέσης του Βοσπόρου, αυτή η χώρα είναι ένα σταυροδρόμι σημαντικού εμπορίου, ναυτιλίας και δρομολογίων μεταφοράς. Επιπλέον, δεν πρέπει να ξεχνάμε την Κωνσταντινούπολη – τη μοναδική μητρόπολη στον κόσμο που βρίσκεται σε δύο ήπειρους και έχει εξαιρετική μεγάλη γεωστρατηγική σημασία. Όλα αυτά θα μπορούσαν να εξηγήσουν γιατί σε όλη της ιστορία στην περιοχή αυτή ιδρύθηκαν μεγάλες αυτοκρατορίες – χετταϊκή, μακεδονική, βυζαντινή και οθωμανική.

Στη σημερινή γεωπολιτική σκηνή, η Τουρκία θεωρείται σοβαρός πόλος και μάλιστα απολαμβάνει το καθεστώς της Μεγάλης Δυνάμης. Για τον λόγο αυτό, η ανάλυση του ψυχολογικού παράγοντα της Τουρκίας έδειξε ότι βρίσκεται στο τρίτο επίπεδο ανάπτυξης και ότι επιβεβαιώνεται στο γεωπολιτικό και δημόσιο λόγο ως μέρος του εννοιολογικού και ορολογικού συστήματος με όνομα *νεο-οθωμανισμός*⁶¹⁷. Αυτή η «εθνικιστική, ιμπεριαλιστική, ισλαμιστική και παντουρκική πολιτική ιδεολογία πρεσβεύει πρωτίστως μεγαλύτερη πολιτική εμπλοκή της Δημοκρατίας της Τουρκίας

⁶¹⁴ Trud, A. (2007). όπ. αν. (σ. 150)

⁶¹⁵ Κατά: *The World Factbook, CIA* - <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/turkey-turkiye/> (πρόσβαση στις 13 Αυγούστου 2022)

⁶¹⁶ Σύμφωνα με την απογραφή του 2016, άλλες μεινότητες καταλαμβάνουν το 6-11%, ενώ οι Κούρδοι είναι το 19% του συνολικού πληθυσμού. (Κατά: *The World Factbook, CIA*)

⁶¹⁷ Αν και δεν υπάρχει ακριβής, επίσημος και σαφώς καθορισμένος ορισμός αυτού του όρου, όλο και πιο συχνά χρησιμοποιείται για να υποδείξει τις κατευθύνσεις της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, καθώς και τον συνολικό σύγχρονο πολιτειακό-πολιτικό προσανατολισμό. Κυρίως υπονοεί μια σύνθετη ιδεολογική πλατφόρμα για τη συστηματική επαναβεβαίωση ολόκληρης της πολιτικής, πολιτιστικής και πνευματικής κληρονομιάς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, με στόχο η σημερινή Τουρκία, ως νόμιμη κληρονόμος του πολιτισμού της, να διασφαλίσει το ρόλο ενός σημαντικού διεθνούς παράγοντα στη συνεχιζόμενη ανακατανομή ισχύος και παγκόσμιας επιρροής. Έχοντας όλα αυτά υπόψη, είναι κατανοητό ότι οι υποστηρικτές και πρωταγωνιστές της νεο-οθωμανικής ιδεολογίας στην Τουρκία, καθώς και ξένοι συμπαθούντες και συνεργάτες, απέφυγαν να την προσδιορίσουν και να την αποκαλέσουν με το σωστό της όνομα, δεδομένης της φύσης και των στόχων της. (Tanasković, D. (2015). όπ. αν.)

στην περιοχή της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας⁶¹⁸, με στόχο την αποκατάσταση της προηγούμενης ισχύος και επιρροής αυτής της Δύναμης»⁶¹⁹.

Μία από τις κύριες περιοχές ενδιαφέροντος του νεο-οθωμανισμού έχει γίνει η Βαλκανική Χερσόνησος – το κέντρο της παγκόσμιας πολιτικής εκείνης της εποχής, μέσω της οποίας η Αυτοκρατορία επεκτεινόταν αστάματητα προς τη Δύση, και τον 16^ο αιώνα γνώρισε τη χρυσή της εποχή εκεί. Αν και δίνεται πολύ μεγαλύτερη προσοχή από τους ειδικούς και τα μέσα ενημέρωσης στις τουρκικές δραστηριότητες στη Μέση Ανατολή και τον Καύκασο, στη νεο-οθωμανική αντίληψη πράγματι η εν λόγω περιοχή είναι πολύ πιο σημαντική⁶²⁰, επειδή κατέχει κεντρική θέση στην αυτογνωσία της ταυτότητας των σύγχρονων Τούρκων. Αυτοί οι νόμιμοι κληρονόμοι της αρχικά ασιατικής μουσουλμανικής αυτοκρατορίας, εξαιρετικά ισχυρής και διάσημης, φιλοδοξούν να αναγνωριστούν στον κόσμο ως αυθεντικοί Ευρωπαίοι, όπου τα Βαλκάνια διαδραματίζουν βασικό ρόλο. Έτσι διαδόθηκε από ισλαμιστές και κεμαλιστές διανοούμενους η ιδέα αυτής της περιοχής ως προπυργίου της τουρκικής ταυτότητας με εγγυήμενη πρόσβαση στον σύγχρονο και παγκόσμιο πολιτισμό, ώστε με την πάροδο του χρόνου να γίνει η πατρίδα και ο πυρήνας της διαμόρφωσης της νεο-οθωμανικής άποψης για τον εαυτό τους και ολόκληρο τον κόσμο.

10.1. ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΝΕΟ-ΟΘΩΜΑΝΙΣΜΟΥ

Μέχρι την τελευταία δεκαετία του περασμένου αιώνα η Τουρκία ακολούθησε μια μη επεκτατική και μη παρεμβατική εξωτερική πολιτική, η οποία βασιζόταν στο σύνθημα του Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ⁶²¹ «Ειρήνη στη χώρα, ειρήνη στον κόσμο» (τουρ. *Yurtta Sulh Cihanda Sulh*).

---

⁶¹⁸ **Οθωμανική Αυτοκρατορία** (1299 - 1923) – Τουρκική αυτοκρατορία την οποία ίδρυσε ο Οσμάν Α', που υπήρχε αδιάκοπα για 624 χρόνια, Μία από τις πιο ισχυρές αυτοκρατορίες στην ιστορία, στρατιωτικά και διοικητικά σταθερή, πλήρως ιεραρχική και κοινωνικά οργανωμένη, γνωστή για τον φανατισμό, τη βαναυσότητα και την επεκτατική σκληρότητα. Στο απόγειο της ισχύος της περιλάμβανε τη Νοτιοανατολική Ευρώπη, τμήμα της Βόρειας Αφρικής, την Ανατολία και τη Μέση Ανατολή, δηλαδή μια επικράτεια 11.955.000 χμ². Ήταν μια από τις πιο κυρίαρχες παγκόσμιες δυνάμεις τον 15^ο, 16^ο και 17^ο αιώνα. Στους διπλωματικούς κύκλους ονομαζόταν συχνά Υψηλή Πύλη, λόγω της τελετής υποσοχής των ξένων πρεσβευτών που οργάνωνε ο σουλτάνος στην είσοδο του παλατιού του. Το 1453, η Οθωμανική Αυτοκρατορία κατέκτησε την Κωνσταντινούπολη και έτσι τερμάτισε την ύπαρξη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και έκανε την Πόλη προτεύουσά της. (Κατά: Bihalji - Merin, O. και σύν. [επιμ.] (1986). όπ. αν.)

⁶¹⁹ Tanasković, D. (2010). *Neoosmanizam: doktrina i spoljnopolićka praksa / Neo-οθωμανισμός: δόγμα και πρακτική εξωτερικής πολιτικής*. Βελιγράδι: Službeni glasnik & Službeni glasnik Republike Srpske. (σς. 44-45)

⁶²⁰ Constandines, K. (1996). Turkey: The emergence of a new foreign policy – the neo-ottoman model / Τουρκία: Η εμφάνιση μιας νέας εξωτερικής πολιτικής – το νεο-οθωμανικό μοντέλο. *Journal of Political and Military Sociology Εφημερίδα της πολιτικής και στρατιωτικής κοινωνιολογίας*, τόμ. 1/1996, αρ. 3.

⁶²¹ **Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ** (1881 - 1938) – Τούρκος επαναστάτης, πολιτικός και στρατάρχης που συμμετείχε στο κίνημα των Νεότουρκων το 1908. Πολέμησε στον Ιταλοτουρκικό πόλεμο, στον Β' Βαλκανικό πόλεμο και στον πόλεμο κατά των Ελλήνων, όπου ήταν ο ανώτατος αρχηγός του τουρκικού στρατού. Με την ευκαιρία αυτή, έδιωξε τους Έλληνες από τη Μικρά Ασία και έτσι εμπόδισε την εκτέλεση της συνθήκης ειρήνης των Σεβρών, την οποία θεωρούσε δυσμενή για τους Τούρκους. Ανέτρεψε τον σουλτάνο το 1922 και τον επόμενο χρόνο, μετά την αναλήρυνση της δημοκρατίας, έγινε ο πρώτος της πρόεδρος. Πραγματοποίησε προοδευτικές μεταρρυθμίσεις, οι οποίες άλλαξαν θεμελιωδώς την εμφάνιση της χώρας: διακήρυξε την ισότητα όλων των πολιτών, έδωσε ελευθερία στις γυναίκες, κατόργησε το χαλιφάτο και πραγματοποίησε αγροτική μεταρρύθμιση, καθώς και μεταρρύθμιση της γλώσσας και της ορθογραφίας εισάγοντας το λατινικό αλφάβητο αντί του αραβικού αλφάβητου, θέσπισε σύγχρονους νόμους, κατόργησε ορισμένα είδη ένδυσης και απαγόρευσε τη χρήση του φέσι κλπ. Ο Κεμάλ κατέπνιξε σθεναρά την αντίσταση στις μεταρρυθμίσεις και κάθε προσπάθεια επιστροφής στους παλιούς τρόπους. Ίδρυσε το Λαϊκό Ρεπουμπλικανικό Κόμμα και ήταν πρόεδρός του μέχρι το τέλος της ζωής του. Η εξωτερική του πολιτική χαρακτηρίζεται από φιλικές

Βασίστηκε στην υπομονετική οικοδόμηση σχέσεων καλής γειτονίας με όλα σχεδόν τα βαλκανικά κράτη⁶²², αλλά διακόπηκε με την ανακήρυξη του Τουργκούτ Οζάλ⁶²³ ως προέδρου της Τουρκίας. Αν και, για να λέμε την αλήθεια, η διάβρωση του κεμαλισμού ξεκίνησε μόλις δέκα χρόνια μετά τον θάνατο του Ατατούρκ, παρόλο που έχει διατηρήσει ονομαστικά την ιδιότητά του ως κρατικής κατεύθυνσης ή, μάλλον, του απαραβίαστου συστήματος αξιών του τουρκικού έθνους.

Ωστόσο, μπορούμε ελεύθερα να πούμε ότι ο νεο-οθωμανισμός είχε έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα «Κέτμαν»⁶²⁴, ιδίως κατά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα. Οι υποστηρικτές και οι δημιουργοί της ιδέας αρνήθηκαν την ύπαρξή του, γιατί δεν είχε έρθει ακόμη η κατάλληλη στιγμή για να αμφισβητηθεί ο επίσημος κεμαλισμός και να αποκατασταθεί σταδιακά το σύστημα αξιών που βασίζεται στην πολιτιστική και πνευματική κληρονομιά του Οθωμανισμού. Επέμεναν μάλιστα στο αδιαμφισβήτητο και απαραβίαστο του κοσμικού μοντέλου του κράτους και της κοινωνίας που εισήγαγε ο Ατατούρκ. Επιπλέον, ενώ ο κεμαλισμός ήταν ακόμη εξαιρετικά ισχυρός, η επιτυχία των νεο-οθωμανών υποστηρικτών αντικατοπτρίστηκε στην ικανότητά τους να παρουσιάζουν τις απόψεις και τις κινήσεις τους ως σημόσια υπεράσπιση της κυρίαρχης κατεύθυνσης προσαρμοσμένης στις κοινωνικές συνθήκες⁶²⁵. Αυτοί ακριβώς οι ψυχολογικοί μηχανισμοί της ψευδούς υποστήριξης, της εξαπάτησης και της επίσημης έμφασης σε πεποιθήσεις εξ διαμέτρου αντίθετες με τις υπάρχουσες, ενώ υπονομεύουν διαρκώς το παρόν σύστημα, αντιπροσωπεύουν ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της ιδεολογικής εκδήλωσης του νεο-οθωμανισμού.

Απορρίπτοντας τη δημοκρατική παράδοση και κάθε ίχνος της κοσμικής κεμαλικής κληρονομιάς της χώρας, η Τουρκία εγκαινιάζει μια νέα εποχή πολλαπλών προβολών της θρησκείας με τις ισλαμικές θρησκευτικές και πολιτιστικές παραδόσεις να επιστρέφουν στην καθημερινή ζωή. Επιπλέον, μια νέα ιδέα οικοδομείται στον τομέα των εξωτερικών σχέσεων, οπότε την περίοδο

σχέσεις με τους γείτονές του και τη διαφύλαξή της ανεξαρτησίας της Τουρκίας. Είναι ένας από τους δημιουργούς της Βαλκανικής Λίγκας (1934). (Κατά: Bihalji - Merin, O. και σύν. [επιμ.] (1986). όπ. αν.)

⁶²² Για περισσότερες πληροφορίες: Hanioglu, Ş. (2011). *Atatürk: An Intellectual Biography / Ατατούρκ: Μια πνευματική βιογραφία*. Νιου Τζέρσεϊ: Princeton University Press.

⁶²³ **Τουργκούτ Οζάλ** (1927 - 1993) – πρωθυπουργός και μετέπειτα πρόεδρος της Τουρκίας. Μετά την ολοκλήρωση των σπουδών του στην ηλεκτρομηχανική, επέβλεψε το πρόγραμμα ηλεκτροδότησης της Τουρκίας κατά τις δεκαετίες του 1950 και του 1960. Αφού πέρασε το μεγαλύτερο μέρος της δεκαετίας του 1970 ως οικονομολόγος της Παγκόσμιας Τράπεζας, εξελέγη πρωθυπουργός το 1983 ως ηγέτης του Κόμματος της Πατρίδας του. Το 1989, έπεισε το κοινοβούλιο να τον κάνει πρόεδρο, παραδοσιακά μια μη πολιτική θέση, και χρησιμοποίησε τη θέση για να αποκτήσει σημαντικό ρόλο για την Τουρκία στον πόλεμο του Περσικού Κόλπου (1990-1991).

⁶²⁴ Το Κέτμαν ή taqiyyah (που σημαίνει «παρέχω προστασία» όταν μεταφράζεται από τα αραβικά) δίνει το δικαίωμα σε έναν μουσουλμάνο να παραβιάζει όλες τις θρησκευτικές απαγορεύσεις. Με αυτόν τον τρόπο, παρέχεται θρησκευτική νομιμότητα στην κατανόηση ότι ένας μουσουλμάνος μπορεί να λείει ψέματα, να χρησιμοποιεί μιμητισμό και να κρύβει τις πεποιθήσεις του σε μιας κατάσταση όπου αισθάνεται ότι απειλείται. Επιπλέον, εάν αισθάνεται ότι κινδυνεύει, έχει το δικαίωμα να αρνηθεί την πίστη του και να ομολογήσει την πίστη των απίστων. Σύμφωνα με το Κοράνι, ο Αλλάχ θα κρίνει κάθε μουσουλμάνο σύμφωνα με αυτό που έχει στην καρδιά του, όχι με αυτό που έχει στη γλώσσα του. Οι Σουνίτες πιστεύουν ότι το taqiyyah μπορεί να ασκηθεί μόνο σε κατάσταση πολέμου ή άμεσης απειλής, ενώ οι Σιίτες θεωρούν το κετμάν υποχρέωση και πυλώνα της πίστης τους.

⁶²⁵ Το καλύτερο παράδειγμα αυτού είναι το καθεστώς του στρατηγού και μετέπειτα προέδρου Κενάν Ενβέρ ενάντια στον κουρδικό αυτονομισμό και την άκρα αριστερά. Με τη θέσπιση μιας σειράς μέτρων προς όφελος του Ισλάμ τα χρόνια μετά το πραξικόπημα (το 1980), άνοιξε ουσιαστικά τον δρόμο για τα μεταγενέστερα ισλαμιστικά και φιλοϊσλαμιστικά κόμματα. Για τον λόγο αυτό θεωρείται ότι το μεγαλύτερο λάθος του παρόντος στρατηγού ήταν ότι όχι μόνο κατήργησε τη δημοκρατία, αλλά αλλάζοντας τις θεμελιώδεις αρχές τερμάτισε τη Δημοκρατία του Ατατούρκ και ξύπνησε τον κοιμισμένο γίγαντα του ισλαμισμού. (Για περισσότερες πληροφορίες: Gül, E. (2011). *Evren inandırıcı değil / Το σύμπαν δεν είναι πιστευτό. Cumhuriyet / Δημοκρατία, αρ. 14/2011*).

2002-2007 γίνεται εντατική δουλειά για την αποκατάσταση των σχέσεων με την Ευρωπαϊκή Ένωση με στόχο την πιθανή ένταξη. «Για να καλλιεργηθεί η νέα εικόνα της Τουρκίας που θα είναι κοντά στη Δύση, πραγματοποιήθηκε ένας ‘εκδυτικισμός’ με την δικαιοσύνη, τη διαφάνεια, τις θρησκευτικές ελευθερίες και την εξασφάλιση βασικών δικαιωμάτων και ελευθεριών»⁶²⁶.

Ακριβώς στην επιθυμία σύνδεσης και διεξόδου της Τουρκίας στις χώρες της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με πλειοψηφικό ή τουλάχιστον σημαντικό Ισλαμικό πληθυσμό, αναπτύσσεται σιγά σιγά η γεωπολιτική αντίληψη του νεο-οθωμανισμού. Η πρώτη φάση του χαρακτηρίζεται από θρησκευτικό-ομολογιακή κυριαρχία και αργότερα παίρνει την τελική του μορφή με πολιτική και εδαφική περικύκλωση. Σημαντική συμβολή στον επίσημο ορισμό αυτής της αντίληψης είχε ο Τούρκος πολιτικός, πρώην Υπουργός Εξωτερικών και Πρωθυπουργός Αχμέτ Νταβούτογλου⁶²⁷ στο έργο του «Στρατηγικό βάθος: η διεθνής θέση της Τουρκίας»⁶²⁸ από το 2001. Με την ευκαιρία αυτή παρουσίασε έναν «συνδυασμό ιδιαίτερου είδους ‘αυτοκρατορικής νοσταλγίας’, πραγματισμού, ισλαμισμού και παντουρκισμού»⁶²⁹, χωρίς να αναφέρει ποτέ τον όρο *νεο-οθωμανισμού*, αν και η απαγωγική ανάλυση του περιεχομένου οδηγεί στο συμπέρασμα ότι αυτή η αντίληψη βρίσκεται στη βάση του στρατηγικού του βάθους. Η ίδια η επιμονή ότι το βάθος της Τουρκίας βρίσκεται στην ιστορική και γεωγραφική κληρονομιά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ότι ο μελλοντικός στρατηγικός σχεδιασμός θα πρέπει να εκτείνεται φιλόδοξα στα πρώην εδάφη της⁶³⁰, αρκεί για να υπονοήσει την προαναφερθείσα αντίληψη. Επιπλέον, παρουσίασε την δική του άποψη για τις νέες επιδόσεις της Τουρκίας με βάση στρατηγικά βάθη στο Ιράκ, τη Συρία⁶³¹, τα Βαλκάνια και τον Καύκασο, παρέχοντας «μια λεπτομερή και περιεκτική εξήγηση των ηθικών και γεωπολιτικών προτεραιοτήτων της στην τουρκική εξωτερική πολιτική»⁶³². Τέλος, εξέφρασε την άποψη ότι η ιστορία, η γεωγραφία, η δημογραφία, ο πολιτισμός, το οικονομικό δυναμικό, οι τεχνολογικές και στρατιωτικές ικανότητες, η πολιτική βούληση, ο στρατηγικός σχεδιασμός και το σκέψιμο είναι οι κύριοι παράγοντες της γεωπολιτικής θέσης μιας χώρας. Επομένως, δεν φαίνεται παράξενο που η

---

⁶²⁶ Τσουλά, Μ. (2022). *Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική στα Δυτικά Βαλκάνια: Η άσκηση Δημόσιας Διπλωματίας και ήπιας ισχύος μέσω του Ιδρύματος Yunus Emre [μεταπτυχιακή εργασία]*. Κόρινθος: Σχολή Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου. (σ. 15)

⁶²⁷ **Αχμέτ Νταβούτογλου** (1959 -) – Τούρκος διπλωμάτης και πολιτικός, πρώην πρωθυπουργός της Τουρκίας (2014 - 2016), υπουργός Εξωτερικών από το 2009 έως το 2014 και πρώην αρχηγός του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ). Έχτιζε μια πολιτική επέκτασης της τουρκικής περιφερειακής επίδρασης στα πρώην εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ανοικοδομούσε τις σχέσεις με το Ισραήλ μετά το 2009. Συμμετείχε ενεργά στη δημιουργία ειρηνευτικών διαδικασιών κατά του εμφυλίου πολέμου στη Συρία και τη Λιβύη, καθώς και στην επίλυση του Κυπριακού ζητήματος. Παραιτήθηκε από μέλος του ΑΚΡ τον Σεπτέμβριο του 2019, αφού ξεκίνησε η διαδικασία διαγραφής του από το κόμμα λόγω πειθαρχικού παραπτώματος (εξέδωσε μανιφέστο που επέκρινε τις πολιτικές του ιδρυτή του κόμματος και του προέδρου της χώρας – του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν). Είναι πολιτικός επιστήμονας, ακαδημαϊκός, ambassador-at-large και ιδρυτής του νέου Κόμματος για το Μέλλον.

⁶²⁸ Για περισσότερες πληροφορίες για τη διαδρομή των γεωπολιτικών απόψεων του Αχμέτ Νταβούτογλου από τη θεωρία στην εφαρμογή βλ. Μάζης, Ι. Θ. (2012). *Νταβούτογλου και Γεωπολιτική*. Αθήνα: Ηρόδοτος.

⁶²⁹ Despotović, L.J. (2009). *όπ. αν.* (σ. 137)

⁶³⁰ Από τη νότια Σλοβακία και την ουκρανική ακτή της Μαύρης Θάλασσας στα βόρεια, μέσω του Μαγκρέμπ στα δυτικά και της Ερυθράς Θάλασσας στα νότια, μέχρι τα κινεζικά σύνορα στα ανατολικά, ακολουθώντας τις χώρες της Κεντρικής Ασίας όπου υπάρχει πλειοψηφία τουρκικού μουσουλμανικού πληθυσμού.

⁶³¹ Για την Τουρκία, τη Σαουδική Αραβία και το Κατάρ, η συριακή κρίση αποτέλεσε ένα γεωπολιτικό ρήγμα μέσω του οποίου θα είχαν τη δυνατότητα να θέσουν σε κίνηση μια διαδικασία ανακατανομής ισχύος στο σύστημα της Ευρύτερης Μέσης Ανατολής. (Για περισσότερες πληροφορίες: Μάζης, Ι. Θ. (2016). *Γεωπολιτική και γεωστρατηγικές της συριακής κρίσεως*. Αθήνα: Εκδόσεις Λειμών)

⁶³² Tanasković, D. (2013). *όπ. αν.* (σ. 88)

ανάπτυξη των αναφερόμενων περιοχών ήταν η προτεραιότητα στην οποία εργάστηκαν στα μεταγενέστερα χρόνια του νεο-οθωμανικού προσανατολισμού του κράτους.

Έτσι, εγκαταλείποντας σταδιακά την κεμαλική παράδοση, επιστρέφοντας στα ισλαμικά θεμέλια, εγκαθιδρύοντας μια νέα γεωστρατηγική αντίληψη, δίνοντας έμφαση στη δημογραφική ανάπτυξη και τις αξιώσεις για τη θέση της οικονομική δύναμης της Μέσης Ανατολής, η Τουρκία γίνεται μια από τις παγκόσμιες γεωπολιτικές δυνάμεις.

10.2. ΙΣΛΑΜΙΣΜΟΣ VS. ΝΕΟ-ΟΘΩΜΑΝΙΣΜΟΣ

Μία από τις μεγαλύτερες προκλήσεις της τρίτης χιλιετίας είναι ακριβώς το σύνθετο σύμπλεγμα των σχέσεων μεταξύ της χριστιανικής Δύσης και του ισλαμικού κόσμου, επειδή ο ψυχολογικός παράγοντας του τελευταίου προβάλλεται σε όλο τον κόσμο και συχνά με διαφορετικούς, μεταβαλλόμενους και κυρίως αντικρουόμενους τρόπους. Οι μορφές αντιπαράθεσης μεταξύ του Ισλάμ και του μη Ισλάμ είναι πολυάριθμες και συχνά εντελώς απρόβλεπτες – από ανοιχτά πεδία μάχης σε ορισμένα μέρη του ισλαμικού κόσμου, τις ακόμη άλυτες προκλήσεις της «Αραβικής Άνοιξης», την αντίσταση του Ιράν στον δυτικό έλεγχο του πυρηνικού του προγράμματος, μέσω χρόνιων αραβο-ισραηλινών συγκρούσεων και προβλημάτων των μη ενσωματωμένων μουσουλμάνων μεταναστών στις δυτικές χώρες⁶³³, μέχρι τις καταστροφικές και ανελέητες επιθέσεις της ισλαμιστικής τρομοκρατίας.

Επομένως, εάν μελετούσε κανείς λεπτομερώς το έργο του Σ. Χάντινγκτον στο οποίο περιγράφει τους εννέα υπάρχοντες πολιτισμούς (δυτικό, λατινοαμερικάνικο, αφρικανικό, κινέζικο, ιαπωνικό, ισλαμικό, ινδουιστικό, ορθόδοξο και βουδιστικό), θα μπορούσε να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι αυτός ο αξιολύβαστος πολιτικός επιστήμονας πιστεύει ότι η «σύγκρουση των πολιτισμών» θα αντιπροσωπεύει στην πραγματικότητα τη σύγκρουση του Ισλάμ με τους άλλους, επειδή ήταν ακριβώς η ανάλυση και η σχέση του με τους άλλους που αφιέρωσε τη μεγαλύτερη προσοχή στη κεφαλαιώδη του θεωρία. Αυτή η στάση δικαιολογείται από το γεγονός ότι μόνο την περίοδο από το 1993 έως το 1994, του συνολικού αριθμού των εθνοπολιτικών συγκρούσεων, τα τρία τέταρτα αντιπροσώπευαν την σύγκρουση των ισλαμικών λαών μεταξύ τους ή με άλλους, που δημιούργησαν τα «αιματηρά σύνορα του Ισλάμ»⁶³⁴. Εκτός από πολλά άλυτα ζητήματα σχετικά με την οριοθέτηση εδάφων, ανησυχητικοί παράγοντες κινδύνου και προγνωστικοί παράγοντες για μελλοντικές συγκρούσεις μπορεί να αντιπροσωπεύουν έντονες διαιρέσεις, διαφορές και αντιπαράθεσεις μέσα στο ίδιο το Ισλάμ, καθώς και την ταχεία δημογραφική ανάπτυξη του μωαμεθανικού πληθυσμού. Με άλλα λόγια, αυτό περιγράφει τα γενικά χαρακτηριστικά του ψυχολογικού παράγοντα του ισλαμικού κόσμου, ο οποίος χαρακτηρίζεται πρωτίστως από *διαμετρική και ακραία εσωτερική ποικιλομορφία, αναπόφευκτη αμοιβαία διαπλοκή και συνολική αντίθεση με τον υπόλοιπο κόσμο.*

Σε όλη την ιστορία, έχει γίνει περισσότερο από σαφές ότι ο ψυχολογικός παράγοντας του ισλαμισμού τις περισσότερες φορές εκδηλώνεται μέσω αιματηρών και ανελέητων μηχανισμών, οι οποίοι συχνά δεν έχουν υπόβαθρο τακτικής επιτυχάνοντας έτσι το αποτέλεσμα του απρόβλεπτου. Αυτό μπορεί να εκληφθεί ως προειδοποίηση και προγνωστικό για τον μέλλον, αλλά και να

⁶³³ Για περισσότερες πληροφορίες: Γώγος, Κ. Χ. (2011). *όπ. αν.*

⁶³⁴ Χάντινγκτον, Σ. Π. (1998). *όπ. αν.* (σ. 299)

υποδείξει σε ποιες Μεγάλες Δυνάμεις θα αναζητήσει συμμάχους. Οι παγκόσμιοι εκπρόσωποι του Ατλαντισμού, που προσπαθούν να προκαλέσουν χάος στον κόσμο για κυριαρχήσουν μέσω αυτού και να αποκομίσουν οικονομικά οφέλη με τις πράξεις τους, σίγουρα τείνουν περισσότερο στα χαρακτηριστικά του κυρίαρχου ψυχολογικού παράγοντα του ισλαμικού κόσμου. Επομένως, στα χέρια τους «ο Ισλαμικός πολιτισμός μπορεί να είναι ένα καταστροφικό όπλο»⁶³⁵.

Θα πρέπει να θυμόμαστε ότι μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ, η Αμερική έγινε ηγετής σε παγκόσμιο επίπεδο και χρησιμοποίησε τις διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης ως μέσο εφαρμογής των μηχανισμών προώθησης των δικών της αξιών και επιβολής κανόνων στη διεθνή οικονομία και πολιτική. Στην επιθυμία να επιβραδύνει τον μετασχηματισμό του μονοπωλιακού πολιτικού συστήματος και να διατηρήσει την επιτευχθείσα κυριαρχία σε παγκόσμιο επίπεδο, στόχευε στην αποσταθεροποίηση της χερσαίας περιοχής και στον πλήρη έλεγχο της θαλάσσιας γεωστρατηγικής περιοχής⁶³⁶. Με άλλα λόγια, ο κύριος στόχος τις προηγούμενες δεκαετίες αντικατοπτρίζεται στην αμερικανικής γεωστρατηγική περικύκλωση και στη συνέχεια στην αποσταθεροποίηση, πρωτίστως, της Ρωσίας και της Κίνας, στις οποίες ασκήθηκαν εξαιρετικά ισχυρές πιέσεις⁶³⁷ από το ριζοσπαστικοποιημένο παγκόσμιο ισλαμικό κίνημα.

Ορισμένοι συγγραφείς είναι της άποψης ότι οι ψυχολογικοί μηχανισμοί του Ατλαντισμού στόχευαν συνειδητή και σκόπιμη έναρξη της διαδικασίας «ολομουςουλμανικής αφύπνισης», κυρίως μέσω του αμερικανικού παρεμβατισμού, ο οποίος οδήγησε στην εμφάνιση και την εντατικοποίηση των συναισθημάτων ταπείνωσης και απελπισίας στον κόσμο τους⁶³⁸. Με τους μηχανισμούς συνεργασίας, ισχύος και δεκτικότητας, οι ΗΠΑ κατάφεραν να φέρουν κάτω από τα φτερά τους τις σουνιτικές και ουαχαμιστικές μωαμεθανικές χώρες μεγάλης σημασίας για τη γεωστρατηγική τους κατεύθυνση. Έτσι, η συμμαχία με την Τουρκία έφερε τον έλεγχο στην ανατολική Μεσόγειο και τη Μαύρη Θάλασσα, με τις αραβικές χώρες στον Περσικό Κόλπο και με την Αίγυπτο και το Μαρόκο πάνω από τη Διωρυγα του Σουέζ, το Στενό του Γιβραλτάρ και τον νοτιοανατολικό Ατλαντικό. Την περίοδο από το 2002, γίνεται όλο και πιο αισθητή η συγκέντρωση στις μουσουλμανικές χώρες στην αμερικανική εξωτερική πολιτική, έτσι ώστε το 2012 να δημιουργηθεί στρατηγική συνεργασία με επτά χώρες του μωαμεθανικού κόσμου (από το σύνολο των δεκαπέντε).

Ωστόσο, οι τακτικές που χρησιμοποιήθηκαν στις παράκτιες ισλαμικές χώρες (Ιράκ, Συρία, Αφγανιστάν, Λιβύη, Ιράν) ήταν εντελώς διαφορετικές. Οι εξαιρετικά κυρίαρχοι αρνητικοί μηχανισμοί είχαν ως στόχο την αποσταθεροποίηση την παρούσα ζώνη με συνεχείς πιέσεις και πολεμικές δραστηριότητες και τη διείσδυση όσο το δυνατόν βαθύτερα στο εσωτερικό της Κεντρικής Ασίας. Τελικά, η ασταμάτητη πίεση του Ατλαντισμού να απομονωθούν γεωπολιτικά οι αναφερόμενες χώρες του ριζοσπαστικού Ισλάμ και να κατευθυνθούν προς νέους και γεωγραφικά κοντινότερους εχθρούς, οδηγεί σε ενδυνάμωση του κινήτρου μαχητικότητας, ελευθερίας και αναγνώρισης στους λαούς τους, όπως και σε αναπόφευκτη απειλή για εκπροσώπους άλλων

⁶³⁵ Proroković, D. (2018). όπ. αν. (σ. 631)

⁶³⁶ Για περισσότερες πληροφορίες: Cohen, S. (1963). *Geography and Politics in World Divided / Γεωγραφία και πολιτική σε διαιρεμένους κόσμους*. Νέα Υόρκη: Random House.

⁶³⁷ Τις τελευταίες δεκαετίες είναι αξιοσημείωτη η εμφάνιση αυτονομιστικών κινήματων στο Νταγκεστάν και την Τσετσενία (Ρωσία) και στο Σιντζιάνγκ (Κίνα), στην πολιτική αφήγηση των οποίων υπάρχει υπερβολική αναφορά στις ισλαμικές αξίες και την υπεράσπιση της Σαρία. (Για περισσότερες πληροφορίες: Proroković D. (2018). όπ. αν.)

⁶³⁸ Maalouf, A. (2009). *Le Dérèglement du monde / Η αναστάτωση του κόσμου*. Παρίσι: Éditions Grasset.

πολιτισμών. Το πρόβλημα με την ενδυνάμωση των εν λόγω κινήτρων έγκειται στο γεγονός ότι η ένταση τους και τα χαρακτηριστικά τους δεν είναι ίδια με εκείνα άλλων πολιτισμών. Δηλαδή, σε ένα έθνος του οποίου το σύστημα αξιών αντικατοπτρίζεται στον ισλαμισμό, χτισμένο σε μια αιματηρή και μαρτυρική ιστορία γεμάτη παραδείγματα απάρνησης και ακραίως λύσεων, το κίνητρο μαχητικότητας είναι πολύ πιο επιθετικό και στερείται απολύτως γνωστικών και συναισθηματικών χαρακτηριστικών του ψυχολογικού παράγοντα. Για τον λόγο αυτό, μπορεί να αναμένεται ότι με την υποστήριξη των μουσουλμανικών χωρών – εταίρων των ΗΠΑ, στην «ευρασιατική ‘ζώνη αποσταθεροποίησης’ θα υπάρξει μια τεράστια σύγκρουση μεταξύ του ριζοσπαστικού Ισλάμ και των τριών επαναμεινάντων πολιτισμών που συναντώνται εκεί: του ορθόδοξου, του βουδιστικού και του κινεζικού»⁶³⁹.

Όταν πρόκειται για την αντίληψη του νεο-οθωμανισμού, αυτή είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τον ισλαμισμό ως «πρόγραμμα πολιτικής και κοινωνικής δράσης και συμπεριφοράς σύμφωνα με τις διατάξεις του ισλαμικού θρησκευτικού νόμου»⁶⁴⁰ και η σχέσει τους δεν είναι καθόλου απλή και μονοδιάστατη. Ένα είναι βέβαιο ότι ο νεοοθωμανισμός ξεκίνησε την ανάπτυξή του στη βάση του συστήματος αξιών του ισλαμισμού, επομένως η κυβέρνηση έχει μια αναντίρρητη στάση ότι η σταδιακή επίδραση του Ισλάμ στη συνολική ζωή του τουρκικού πληθυσμού βρίσκεται σε εγγενή και αμοιβαία αλληλοδιείδυση με την ενίσχυση και εφαρμογή νεο-οθωμανικών ιδεολογικών τάσεων. Αν και το κοινό συχνά αναφέρει τον (επαν)ισλαμισμό των Τούρκων⁶⁴¹, δεν υπονοείται η «αποδοχή του Ισλάμ», αλλά η επιστροφή του ισλαμικού χαρακτήρα σε ολόκληρο το κοινωνικό περιβάλλον (όχι μόνο μεταξύ εκκοσμηκευμένων και θρησκευτικά ανεπαρκώς ζηλωτών πολιτών, αλλά και σε κοινωνικούς και κρατικούς θεσμούς). Δεδομένου ότι έλαβε χώρα σε διαφορετικά αναπτυξιακά στάδια, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι οι μορφές εκδήλωσης του ισλαμισμού στην Τουρκία ⁶⁴² κυμαίνονταν από ουτοπικά πανισλαμιστικά οράματα έως πραγματιστική σχετικοποίηση του όψιμου οθωμανισμού.

10.3. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΝΕΟ-ΟΘΩΜΑΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΔΙΑΔΟΣΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΡΡΟΗΣ ΤΟΥ

Αν ξεκινούσε κανείς από τα βασικά χαρακτηριστικά του τρίτου επιπέδου ανάπτυξης του ψυχολογικού παράγοντα, θα μπορούσε να συμπεράνει ότι καθένα από αυτά μπορεί να αναγνωριστεί στην αντίληψη του νεο-οθωμανισμού. Δηλαδή, καθώς κάθε ιδεολογία αντιπροσωπεύει ένα σύστημα ιδεών ειδικό για μια συγκεκριμένη εποχή και κοινωνία που εκφράζεται σε όλες τις μορφές κοινωνικής συνείδησης, χαρακτηρίζεται από:

- κλειστές πεποιθήσεις και μεγάλη αντοχή στις προσπάθειες αλλαγής τους,
- επιμονή στο απαραβίαστο και την πλήρη τήρηση,
- καθολικότητα στάσεων και πεποιθήσεων και ευρεία εφαρμογή τους,
- προσανατολισμός προς τη δράση.

⁶³⁹ Proroković D. (2018). όπ. αν. (σ. 634)

⁶⁴⁰ Tanasković, D. (2010). όπ. αν. (σ. 18)

⁶⁴¹ Ο όρος αρχίζει να χρησιμοποιείται αμέσως μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, για να επιταχύνει με αυτή τη διαδικασία στο τέλος του Ψυχρού Πολέμου.

⁶⁴² Για περισσότερες πληροφορίες: Γωγός, Κ. Χ. (2016). όπ. αν.

Ορισμένοι συγγραφείς θεωρούν ενδιαφέρον και εντελώς ασυνήθιστο ότι οι φιλοδυτικές και οι φιλοϊσλαμικές κατευθύνσεις στη Τουρκία δεν αντιτάχθηκαν, αλλά το αντίθετο – ήταν οι διαδικασίες εκδημοκρατισμού που πραγματοποιήθηκαν από τις δυτικές δυνάμεις που οδήγησαν στη νόμιμη εγκατάσταση των φιλοϊσλαμιστικών κομμάτων στην εξουσία. Σύμφωνα με την άποψή τους, αυτό απλώς υποστηρίζει το γεγονός ότι «στο λαό, το Ισλάμ δεν έχει χάσει το καθεστώς του ως το κύριο οχυρό της προσωπικής και συλλογικής ταυτότητας, ενός βαθιά ενσωματωμένου συστήματος αξιών και ως βασικό ορόσημο στην κοινωνική ζωή»⁶⁴³. Ωστόσο, αυτό το φαινόμενο είναι πολύ εύκολο να εξηγηθεί περαιτέρω αν κάποιος γνωρίζει αρκετά τον ψυχολογικό παράγοντα και τη δυναμική της εκδήλωσης των συνιστώσεών του. Έτσι, η προηγούμενη δήλωση μπορεί να αναδιατυπωθεί -ανεξάρτητα από την εφαρμογή ψυχολογικών μηχανισμών από τις ατλαντικές δυνάμεις- ως εξής: το τουρκικό σύστημα αξιών ήταν τόσο ισχυρό και προορισμένο για την ανάπτυξη στο επίπεδο μιας ιδεολογίας ανθεκτικής σε οποιεσδήποτε εξωτερικές επιρροές. Επομένως, αξίζει να υπενθυμίσουμε ότι οι λανθασμένα επιλεγμένοι ψυχολογικοί μηχανισμοί μπορούν να έχουν εξαιρετικά ισχυρές αντενδείξεις με απρόβλεπτες συνέπειες. Στην εν λόγω περίπτωση εκδηλώθηκαν με τη μορφή ενίσχυσης του κινήτρου της ανεξαρτησίας και της αυτοεπιβεβαίωσης, που πριν από τη δράση τους ήταν εξαιρετικά χαμηλής έντασης. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει καθένα από τα προαναφερθέντα χαρακτηριστικά – από τις κλειστές πεποιθήσεις (αντίσταση στον δυτικό τρόπο σκέψης), μέσω της επιμονής στο απαραβίαστο, την τήρηση και την καθολικότητα (επιστροφή στις ισλαμικές αξίες) μέχρι τον προσανατοσμό στη δράση (δόσιμο της εξουσίας σε φιλοϊσλαμικά κόμματα).

Εκτός από τον ήδη αναφερόμενο χαρακτήρα «Κέτμαν», θεωρείται ότι ο νεο-οθωμανισμός και οι υποστηρικτές του χαρακτηρίζονται από έντονο ορθολογισμό και πραγματισμό. Ορισμένοι γεωπολιτικοί αναλυτές που συμπαθούν τη Δύση θεωρούν τον πραγματισμό ως συνέχεια της οθωμανικής παράδοσης και τον αναδεικνύουν ως πυλώνα στήριξης της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, ακόμη και «την αποφασιστική αρχή σύμφωνα με την οποία ο Ατατούρκ και ο Ερντογάν ήταν εξίσου εθνικιστής (ο πρώτος) και ισλαμιστής (ο δεύτερος) κυρίως από πραγματικούς και όχι ιδεολογικούς λόγους»⁶⁴⁴. Ωστόσο, το πρόβλημα της απολυτοποίησης της πραγματιστικής στιγμής με την πρόθεση να αποκλειστεί εντελώς η δυνατότητα ιδεολογικής δημιουργίας είναι κάτι παραπάνω από παράλογο. Αυτός είναι ουσιαστικά κρίσιμος για τα γνωστικά οφέλη, δηλαδή τη γνωστική συνιστώσα κάθε ιδεολογίας. Ήταν δικαιολογημένος ο τονισμένος ορθολογισμός και ο πραγματισμός των Τούρκων πολιτικών στο σχεδιασμό και την άσκηση πολιτικής, καθώς οδήγησε στην προσέγγισή τους σε ένα γενικό, κρατικό-εθνικό και επιτυχημένο ιδεολογικό επίτευγμα. Το πόσο ο πραγματισμός είναι κυρίαρχο χαρακτηριστικό της νεο-οθωμανικής ιδεολογίας φαίνεται επίσης από το γεγονός ότι κάποτε οι Τούρκοι ηγέτες υποστήριζαν τις αυτονομιστικές προθέσεις των Αλβανών του Κοσσυφοπεδίου, σε βάρος των ζωτικών συμφερόντων της τουρκικής μεινότητας της εν λόγω περιοχής, της οποίας ένα σημαντικό μέρος μετά από αυτό επέστρεψε στην πατρίδα της.

Επιπλέον, η κλίση προς τη μακιαβελιστική ικανότητα του συνδυασμού όλων των διαθέσιμων ατού, των οποίων το φάσμα πήγαινε από τα λογικά σε συχνά αντιφατικά πολιτικά, προπαγανδιστικά και

⁶⁴³ Tanasković, D. (2015). *όπ. αν.* (σ. 30)

⁶⁴⁴ Danforth, N. (2008). Ideology and Pragmatism in Turkish Foreign Policy: From Atatürk to AKP / Ιδεολογία και πραγματισμός στην τουρκική εξωτερική πολιτική: Από τον Ατατούρκ στο AKP. *Turkish Policy Quarterly*, Φθινόπωρο 2008. (σ. 83-95)

ιδεολογικά πλεονεκτήματα, έδειξε τους πρακτικούς του νεο-οθωμανισμού ως εξαιρετους τακτικιστές. Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό είναι ότι δεν χάνουν ποτέ από τα μάτια τους τον τελικό στόχο, ο οποίος είναι συχνά αόρατος στους συνεργάτες τους, εξ ου και η χρήση όλων των δυνατών μέσων για την επίτευξη το μακροπρόθεσμο προβλεπόμενου τελικού στόχου.

Ωστόσο, η γεωπολιτική αντίληψη του νεο-οθωμανισμού με ένα καλά καθορισμένο μακροπρόθεσμο σχέδιο δράσης και επέκτασης συναντά επίσης μια σειρά από εμπόδια που αποτρέπουν ή τουλάχιστον δυσκολεύουν την υλοποίηση των επιθυμητών φιλοδοξιών. Έτσι, ο συγγραφέας D. Prokonić παραθέτει μερικούς παράγοντες που παρεμποδίζουν την απρόσκοπη διάδοση αυτής της ιδεολογίας:

1. *εσωτερικός παράγοντας* – η κουρδική εθνική μεινότητα στην Τουρκία και η θέση της θρησκευτικής κοινότητας των Αλεβιτών⁶⁴⁵,
2. *εξωτερικός παράγοντας* – παραδοσιακή γεωπολιτική προσκόλληση στον Ατλαντισμό και καλές σχέσεις με την αγγλοσαξονική διπλωματία,
3. *θρησκευτικός παράγοντας* – μεγάλες διαιρέσεις μέσα στο Ισλάμ μπορούν να οδηγήσουν σε πολιτική ποικιλομοφία και αντιπαράθεση, επομένως η ενίσχυση της τουρκικής επιρροής μεταξύ των μουσουλμάνων των Βαλκανίων εξαρτάται από την μείωση της επίδρασης άλλων μωαμεθανικών χωρών.

Ανεξάρτητα από τις προαναφερθείσες δυσκολίες, είναι πολύ πιθανό ότι λόγω μεγάλων φιλοδοξιών, «τις επόμενες δεκαετίες ο νεο-οθωμανισμός θα εκδηλωθεί ως μια περιφερειακή γεωπολιτική αντίληψη, η οποία θα επικεντρωθεί στην ενίσχυση της τουρκικής επιρροής κυρίως στα Βαλκάνια, σε ορισμένη έκταση στον Καύκασο, στα ανατολικά μέρη της Κεντρικής Ασίας και σε μικρότερα μέτρα στη Μέση Ανατολή»⁶⁴⁶.

10.4. ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΝΕΟ-ΟΘΩΜΑΝΙΣΜΟΥ – ΚΥΡΙΑΡΧΑ ΣΥΣΤΑΤΙΚΑ ΚΑΙ ΓΕΩΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑ

Δεδομένου ότι η ιδεολογία αντιπροσωπεύει ένα *συνεκτικό σύστημα κατανοήσεων και πεποιθήσεων που συνοδεύονται από ισχυρές θέρμες και δυνατές κινητήριες δράσεις*⁶⁴⁷, είναι σαφές ότι οι πιο έντονές της συνιστώσες είναι η γνωστική και η βουλευτική. Ακριβώς χάρη στην ανεπαρκή δύναμη της συναισθηματικής συνιστώσας, αυτό το επίπεδο του ψυχολογικού παράγοντα αντιστέκεται στους μηχανισμούς αλλαγής που επιβάλλονται από έξω και συνειδητοποιεί τη δυνατότητα να επηρεάσει εκείνους τους παράγοντες που βρίσκονται σε χαμηλότερο επίπεδο ανάπτυξης από αυτό. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η ιδεολογία του νεο-οθωμανισμού μέσα στον τουρκικό λαό δημιουργήθηκε από τη δράση τόσο των εθνικών στοιχείων (το ανήκειν στο κράτος, την επίδραση

⁶⁴⁵ **Αλεβίτες** – μια θρησκευτική ομάδα που εγκατασταίνεται στη Συρία, τον Λίβανο και τη νότια Τουρκία, η οποία ακολουθεί τα δόγματα της σιιτικής σχολής των Δώδεκα και κλίνει προς τον μυστικισμό. Η μητρική τους γλώσσα είναι η αραβική και το όνομά τους προέρχεται από τον πρώτο μπάμη των Σιιτών και τον τελευταίο δίκαιο χαλίφη του σουνιτικού Ισλαμ, τον Αλί, ο οποίος ήταν επίσης ξάδερφος και γαμπρός του Προφήτη Μωάμεθ. Αυτό το θρησκευτικό δόγμα διαδόθηκε στην παράκτια περιοχή της Συρίας και της Κιλικίας τον 11^ο αιώνα. Στα τέλη του περασμένου αιώνα, 2,1 εκατομμύρια Αλεβίτες ζούσαν στη Συρία, περίπου 120.000 στον Λίβανο, ενώ 185.000 από αυτούς ήταν καταγεγραμμένοι στην Τουρκία το 1970 (κάτι που θα σήμαινε ότι θα έπρεπε να είναι περίπου 400.000 σήμερα).

⁶⁴⁶ Prokonić, D. (2012). όπ. αν. (σ. 462)

⁶⁴⁷ Βλ. το Κεφάλαιο 4.1, *Η διάρθρωση της ανάπτυξης του ψυχολογικού παράγοντα*.

του εθνικού πολιτισμού και παράδοσης), όσο και από τους γεωπολιτικούς παράγοντες (ολόκληρο το κοινωνικό γεγονός) που παρουσιάζεται στη αφήγηση εντός της ίδιας της χώρας. Ως εκ τούτου, παραμένει απρόσβλητη σε μη κρατικές προσπάθειες αλλαγής αντίστοιχων και ασυμβίβαστων συμπεριφορών, αλλά και επικεντρωμένη σε μια συστηματική και σκόπιμη προσπάθεια να κάνει άλλους λαούς να αλλάξουν και να προσαρμοστούν στο ιδεολογικό και αξιακό της πλαίσιο. Για αυτό και η γνωστική συνιστώσα εν προκειμένω αντανακλάται στη γνώση, την εμπειρία και τις πληροφορίες που χρησιμοποιήθηκαν στη διαμόρφωση και διάδοση της νεο-οθωμανικής ιδεολογίας, αλλά και στη συνειδητοποίηση ότι για την αναμφισβήτητη αποδοχή της από το κοινό απαιτείται να βασίζεται στο σύστημα αξιών του Ισλάμ. Επιπλέον, οι διαδικασίες ανάλυσης ζωνών ενδιαφέροντος, επιλογής κατάλληλων ψυχολογικών μηχανισμών και παράκαμψης περιοριστικών παραγόντων κατά τη διάδοση της επιρροής της δικής του ιδεολογίας είναι επίσης εκδηλώσεις αυτής της συνιστώσας. Από την άλλη, η βουλευτική συνιστώσα είναι πιο αισθητή στο κίνητρο εξουσίας / απόκτησης, που κυριαρχεί στις διαδικασίες διάδοσης ιδεολογικών αντιλήψεων, αλλά και στη μορφή κινήτρων αυτοπραγμάτωσης και απόκτησης. Μπορούμε επίσης να περιμένουμε ενίσχυση του κινήτρου μαχητικότητας εάν εμφανιστεί οποιοδήποτε είδος σύγκρουσης με άλλους γεωπολιτικούς παράγοντες στον δρόμο της υλοποίησης των γεωστρατηγικών στόχων του νεο-οθωμανισμού.

Ο νεο-οθωμανισμός είναι «μια κατάσταση πνεύματος, μια άγκυρα ιδιόμορφης νοοτροπίας, ένα μοναδικό σύστημα αξιών και μια άποψη για τον εαυτό και τον κόσμο που ευθυγραμμίζεται με αυτό. Είναι το οχυρό της ταυτότητας, το στήριγμα των φιλοδοξιών και το φυτώριο των ψευδαισθήσεων, το λιμάνι της κατακτητικής έκφρασης και το καταφύγιο της απογητευμένης αυταπάτης»⁶⁴⁸. Επομένως, η εκδήλωση του ψυχολογικού παράγοντα της Τουρκίας σε σχέση με την πολιτική και οικονομική ανάπτυξη της κοινωνίας της ανήκει στον τέταρτο τύπο. Είναι σαφές ότι πρόκειται για την *ιδεολογία μιας ανεπτυγμένης χώρας στην περίοδο της ενδυνάμωσής και επέκτασης της επίδρασης και της ισχύος της, όχι μόνο μέσω της εκμετάλλευσης των συμπατριωτών της, αλλά και άλλων χωρών*. Αυτή η εκμετάλλευση της περισσότερες φορές δικαιολογείται με την έμφαση στην πολιτισμική ιδιαιτερότητα και την παραδοσιακή ταυτότητα. Με αυτόν τον τρόπο αναπτύσσονται πεποιθήσεις για τη δική του ανωτερότητα και την αντίθεση με άλλους λαούς, που ενθαρρύνει το αίσθημα κατωτερότητάς σε αυτούς και έτσι παρέχεται η υποστήριξη της μητέρας χώρας στο εκμεταλλευτικό σύστημα.

Κατά συνέπεια, η γεωστρατηγική σημασία της ιδεολογίας ως τρίτου επιπέδου ανάπτυξης του ψυχολογικού πααράγοντας ενός έθνους αντανακλάται πρώτα απ' όλα στην *ικανοποίηση ομαδικών και προσωπικών συμφερόντων των μελών του, αλλά και στην εξήγηση κοινωνικών και πολιτικών ζητημάτων*. Επιπλέον, δίνει τη δυνατότητα να *ληφθεί στάση για σημαντικά και αμφιλεγόμενα προβλήματα* σε επίπεδο ολόκληρη της κοινωνίας, όπου η ίδια η αφήγηση μέσα στο κράτος έχει ιδιαίτερη συμβολή. Με άλλα λόγια, αποστέλλεται ένα σαφές μήνυμα ως προς το ποιες αξίες είναι επιθυμητές και ποιες πεποιθήσεις και στάσεις πρέπει να καθοδηγούν τις καθημερινές του ενέργειες, κάτι που αντιπροσωπεύει μια άλλη σημασία με τη μορφή της *δύναμης της επιρροής μέσω του παραδείγματος*. Όταν πρόκειται για το επίπεδο της ιδεολογίας, ένα ιδιαίτερο πλεονέκτημα αντικατοπτρίζεται στο γεγονός ότι αυτή η δύναμη μπορεί να επεκταθεί πέρα από τα σύνορα του έθνους από το οποίο προήλθε και μπορεί να *μεταφερθεί μέσω της επίδρασης των υπαρχουσών ιδεών*

⁶⁴⁸ Tanasković, D. (2015). όπ. αν. (σ. 16)

σε άλλα έθνη. Περαιτέρω, ως αποτέλεσμα της επίγνωσης της υψηλής θέσης και της ιδεολογικής υπεροχής, ανοίγει ο δρόμος για την εκμετάλλευση αυτών των λαών, αλλά και για τη χρήση διαφόρων ψυχολογικών μηχανισμών δεκτικότητας, προστασίας, υπό όρους θέτησης, χειραγώγησης σε αυτούς. Αυτό αυτόματα σημαίνει ότι είναι δυνατό να επηρεαστεί η αλλαγή των υφιστάμενων πεποιθήσεων και στάσεων μέσα στους λαούς, είτε πρόκειται για λαό που υπόκειται σε εκμετάλλευση είτε απλώς υπόκειται στις κατανοήσεις μιας ξένης ιδεολογίας. Έτσι, ίσως το σημαντικότερο χαρακτηριστικό της ιδεολογίας έγκειται στο γεγονός ότι φέρει το μικρόβιο της υλοποίησης γεωστρατηγικών ιδεών.

10.5. ΝΕΟ-ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΣΥΛΛΗΨΗ ΤΟΥ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΠΛΟΚΟΥ «ΕΛΛΑΔΑΣ-ΣΕΡΒΙΑΣ-ΠΓΔΜ»

Μια από τις λίγες χώρες όπου σήμερα ο όρος των Βαλκανίων προκαλεί θετικές αντιδράσεις⁶⁴⁹ είναι η Τουρκία, η οποία τους θεωρεί «το ιστορικό τοπίο όπου καλλιεργήθηκαν οι ρίζες της τουρκικής ταυτότητας στην Ευρώπη»⁶⁵⁰. Από την άλλη πλευρά, μεταξύ των βαλκανικών λαών υπάρχουν εξαιρετικά αρνητικές στάσεις απέναντι στην τουρκική παρουσία, η οποία έχει αφήσει μόνιμη σφραγίδα στην εξέλιξή τους. Όχι μόνο συνέβαλε στην αρνητική ανάπτυξη της ανθρωπότητας⁶⁵¹, αλλά οπισθοδρόμησε κατακτημένους λαούς και με την επέκτασή της τους ανάγκασε να ειδικευτούν μόνο σε εκείνους τους τομείς που τους προόριζαν οι Οθωμανοί⁶⁵². Επομένως, «το γεγονός ότι σε όλη την ιστορία υπήρξαν μακραίωνες και πολυάριθμες διασυνδέσεις μεταξύ των βαλκανικών εθνών και των Τούρκων δεν πρέπει ποτέ να αμφισβητηθεί – είναι αδιάψευστο και πανταχού παρόν»⁶⁵³. Και όχι μόνο είναι αδιάψευστο και παρόν, αλλά επηρέασε και κατεύθυνε σε μεγάλο βαθμό την ανάπτυξη των ψυχολογικών τους παραγόντων καθιστώντας το ανοιχτό στη δράση των μεταγενέστερων ψυχολογικών μηχανισμών, ένεκα εξαιρετικά εντόνων επικρατουσών στάσεων των ανθρώπων.

Λόγω όλων των παραπάνω δεδομένων, η περιοχή αυτή θεωρείται καθοριστική για τη διαμόρφωση της αντίληψης, την άσκηση πολιτικής επιρροής και την επίτευξη των γεωστρατηγικών στόχων του νεο-οθωμανισμού. Με την προβολή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ως βαλκανικού κράτους και, επομένως, του διαδόχου της Τουρκίας ως τμήματος της Ευρώπης, το δικαίωμα σε ευρωπαϊκή ταυτότητα αποκτάται όχι μόνο για τους μωαμεθανούς των Βαλκανίων, αλλά και για όλους του κατοίκους της Τουρκίας. Για τον λόγο αυτό, είναι εξαιρετικά σημαντικό για τους νεο-οθωμανικούς στόχους να διατηρηθεί η τουρκική κληρονομιά στη Χερσόνησο με τη μορφή της ισλαμικής ταυτότητας, το πιο έντονο και γεωπολιτικά προβληματικό σύμβολο της μακραίωνης παρουσίας και της βάνουσης κυριαρχίας του στην περιοχή. Ο μουσουλμανικός πληθυσμός έτσι γίνεται το

⁶⁴⁹ Εδώ και δεκαετίες οι όροι που προέρχονται από την ονομασία των Βαλκανίων (π.χ. βαλκανικός, βαλκανισμός, βαλκανοποίηση) λαμβάνονται σχεδόν σε όλα τα μέρη του κόσμου με αρνητική χροιά, συσχετίζοντας τους με πολιτική αστάθεια, κινδύνους ασφαλείας, διεθνικές διενέξεις και πολεμικές συγκρούσεις. (Βλ. Todorova, M. (1997). *Imagining the Balkans / Φαντάζοντας τα Βαλκάνια*. Νέα Υόρκη: Oxford University Press)

⁶⁵⁰ Tanasković, D. (2013). όπ. αν. (σ. 101)

⁶⁵¹ Για περισσότερες πληροφορίες: Danilevski, N. (1994). *Rusija i Evropa / Ρωσία και Ευρώπη*. Βελιγράδι: Službeni list SRJ / Επίσημη Εφημερίδα της ΟΔΓ. (σς. 104-105)

⁶⁵² Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία οι Έλληνες ήταν χονδρόεμποροι, οι Βλάχοι ασχολούνταν με την καλλιέργεια λαχανικών και οι Φαναριώτες της Κωνσταντινούπολης έγιναν επιχειρηματίες (Κατά: Toynbee, A. J. (1974). *A Study of History [vol. 1] / Μελέτη Ιστορίας [τόμ. 1]*. Νέα Υόρκη: Oxford University Press. (σς. 124-125)

⁶⁵³ Tanasković, D. (2013). όπ. αν. (σ. 85)

τουρκικό προπύργιο του ευρωπαϊσμού, επομένως η εξαφάνισή του από αυτή την περιοχή είναι απολύτως απαραίδεκτη. Ως εκ τούτου, το πιο σημαντικό ψυχολογικό μέσο που οι Τούρκοι μπορούν να χρησιμοποιήσουν για να εφαρμόσουν την εν λόγω γεωστρατηγική ιδέα είναι ακριβώς οι σκοπιανοί και αλβανοί Μουσουλμάνοι, οι Μποσνιάκοι⁶⁵⁴, οι Τορμπέσοι⁶⁵⁵, οι Γκοράνοι⁶⁵⁶ και οι βουλγαρικοί Πομάκοι⁶⁵⁷. Επιπλέον, δεν πρέπει να παραμεληθεί ούτε η παρουσία της τουρκικής εθνικής μειονότητας στην επικράτεια της πΓΔΜ, της νοτιοανατολικής Βουλγαρίας και της νότιας Μετόχιας, επειδή μπορεί να αποτελέσει παράγοντα καθοριστικής σημασίας για την υλοποίηση του σχεδίου της *Πράσινης εγκάρσιας διαδρομής*, δηλαδή του *Πράσινου άξονα*⁶⁵⁸.

---

⁶⁵⁴ **Μποσνιάκοι** – Νότιοι Σλάβοι μουσουλμανικής θρησκείας, που κατοικούν κυρίως στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, αλλά και στην περιοχή του Σάντζακ στη Σερβία και το Μαυροβούνιο. Προέρχονται από εξισλαμισμένους Σλάβους ως επί το πλείστον πολίτες της μεσαιωνικής Βοσνίας και γειτονικών χωρών, και σήμερα περιλαμβάνουν πληθυσμό γύρω στα τρία εκατομμύρια (εκ των οποίων τα δύο εκατομμύρια είναι στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη). Περίπου 350.000 σήμερα ζουν στην Τουρκία. Στην ιστορία της ύπαρξής τους, άρχισαν να ξεχωρίζουν ως ξεχωριστή εθνοτική ομάδα μετά το 1878, όταν η Αυστροουγγαρία κατέλαβε τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, και στη συνέχεια άλλαξαν σε αρκετές περιπτώσεις το εθνικό τους όνομα και την εθνική τους συνείδηση. Αυτό το όνομα χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 1993 στην Πρώτη Βοσνιακή Συνέλευση στο Σάραγεβο, όταν εληφθή η απόφαση να μετανομαστούν οι πρώην Γιουγκοσλάβοι Μουσουλμάνοι (με αυτότο όνομα αναγνωρίστηκε ως λαός το 1971 στη Σοσιαλιστική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας). (Κατά: Bihalji - Merin, O. και σύν. [επιμ.] (1986). *όπ. αν.*)

⁶⁵⁵ **Τορμπέσοι** – μέλη της εθνότητας που εγκαταστάθηκαν στην πΓΔΜ, που από τον αυτόχθονα πληθυσμό αποκαλούνται Σκοπιανοί Μουσουλμάνοι, αν και παλαιότερα θεωρούνται Σέρβοι της ισλαμικής θρησκείας. Τις περισσότερες φορές δηλώνουν ως μέλη του τουρκικού έθνους, αλλά και ως Αλβανοί, πολύ σπάνια ως Σκοπιανοί. Συγκεντρώνονται κυρίως στο δυτικό τμήμα της χώρας, αλλά και στο ανατολικό τμήμα της Αλβανίας. Αν και ο αριθμός αυτού του πληθυσμού είναι άγνωστος, επειδή δεν αναγνωρίζεται ως εθνική μειονότητα, υπολογίζεται ότι είναι αρκετές δεκάδες χιλιάδες. (Κατά: Ibid.)

⁶⁵⁶ **Γκοράνοι** – εθνική κοινότητα στο άκρο νότο της Σερβίας (περιχή Γκόρα), τμήμα της Αλβανίας και την πΓΔΜ, η οποία είναι ισλαμικής θρησκείας και μιλά τη διάλεκτο Πρίζρεν-Τίμοκ της σέρβικης γλώσσας. Θεωρούν τη Σερβία πατρίδα τους και σύμφωνα με ορισμένους υπολογισμούς είναι περισσότεροι από 60.000. Οι Ορθόδοξοι Γκοράνοι έλαβαν το Ισλάμ από τους Τούρκους πολύ αργά, γιατί το κύμα εξισλαμισμού στη Γκόρα ξεκίνησε μόλις τον 18^ο αιώνα, μετά την κατάργηση της Αρχιεπισκοπής της Οχρίδας και του Πατριαρχείου της Πέτς (το 1766/1767). Μετά το τέλος της επίθεσης του ΝΑΤΟ και την αποχώρηση των γιουγκοσλαβικών στρατιωτικών και αστυνομικών δυνάμεων από το Κοσσυφοπέδιο, ο UCK πραγματοποίησε μια επιθετική έξοδο Γκοράνων (διαμερίσματα λεηλατήθηκαν, βόμβες πέταξαν στα καταστήματά τους, άνθρωπο αναγκάστηκαν να φύγουν από τα σπίτια τους, απήχθησαν και σκοτώθηκαν μέσα στη νύχτα). Λόγω τρομοκρατικών ενεργειών και ανύπαρκτης προσωπικής και περιουσιακής ασφάλειας, περισσότεροι από 10.000 Γκοράνοι αναγκάστηκαν να μετακινηθούν σε άλλα μέρη της Σερβίας, του Μαυροβουνίου, της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, της πΓΔΜ, της Κροατίας και των χωρών της ΕΕ. Αν και στην Αλβανία και την πΓΔΜ δεν επιτρέπεται να δηλώνουν με αυτό το όνομα, στο Κοσσυφοπέδιο τα προσωρινά ιδρύματά τους αναγνωρίζουν μόνο δηλωτικά. Στη Σερβία, από την άλλη πλευρά, λόγω της εξαιρετικά πλούσιας ιστορικής κληρονομιάς και την μακραίωνης ιδιαιτερότητάς τους, της έντονης εθνικής, πολιτιστικής και θρησκευτικής τους ταυτότητας αναγνωρίζονται με το όνομα που είχε καταγραφεί για πρώτη φορά από τον διάσημο γεωγράφο J. Cvijic. (Κατά: Ibid.)

⁶⁵⁷ **Πομάκοι** – Βούλγαροι της ισλαμικής θρησκείας, που εξισλαμίστηκαν κατά την τουρκοκρατία και μιλούν τη μητρική τους βουλγαρική γλώσσα (ποθ ονομάζεται πομάσκι στην Ελλάδα και την Τουρκία). Κάποιες γλωσσικές έρευνες δείχνουν ότι οι Πομάκοι σχετίζονται πολύ περισσότερο με τους Σέρβους από ό,τι υποτίθετο πρηγουμένως. Σήμερα, θεωρούνται μια θρησκευτική ομάδα Βουλγάρων που είναι κατά κύριο λόγο εγκατεστημένοι στη νοτιοδυτική Βουλγαρία, τη βορειοανατολική Ελλάδα και την Τουρκία. Στις απογραφές, προσδιορίζονται συχνότερα ως Βούλγαροι της Ισλαμικής θρησκείας και το 2001 καταγράφηκαν πάνω από 130.000 τέτοιοι κάτοικοι, κυρίως στην περιοχή του Σμόλιαν. (Κατά: Ibid.)

⁶⁵⁸ **Πράσινο άξονα** – αντιπροσωπεύει το κύριο σχέδιο της νεο-οθωμανικής πολιτικής στα Βαλκάνια και αντικατοπτρίζεται στη γεωπολιτική σύνδεση της Κωνσταντινούπολης και του Σαράγεβο μέσω περιοχών σε διάφορες χώρες όπου είναι εγκατεστημένος ο μωαμεθανικός πληθυσμός. Με άλλα λόγια, αυτή η εγκάρσια διαδρομή θα περιλάμβανε την Τουρκία, τους Τούρκους στη Βουλγαρία, τους Αλβανούς στο Κοσσυφοπέδιο και τη Μετόχια, στην πΓΔΜ και την Αλβανία, αλλά και Βόσνιους στο Σάντζακ, τη Βοσνία και Ερζεγοβίνη, την Κροατία και τη Σλοβενία.

Σε μια τέτοια σύλληψη, μια από τις βασικές θέσεις καταλαμβάνει ακριβώς η πΓΔΜ. Κατά συνέπεια, αυτή η Μεγάλη Δύναμη θεωρεί τη σύνδεση με την παρούσα χώρα ως βασική προτεραιότητα για την υλοποίηση των καθορισμένων σχεδίων. Ακόμη και ο ίδιος ο Α. Νταβούτογλου τόνισε στο έργο του ότι «είναι απαραίτητο να επηρεαστεί η μείωση κάθε είδους σέρβικης και ελληνικής επιρροής στην πΓΔΜ»⁶⁵⁹ και ότι πρέπει να εκτείνεται προς τη δημιουργία της οριζόντιας σύνδεσης αυτής της χώρας με τη Βουλγαρία και την Αλβανία. Στην εφαρμογή αυτού του είδους ψυχολογικού μηχανισμού, οι Πομάκοι, ως συγκεκριμένη μειονότητα στην κατάλληλη γεωγραφική επικράτεια, θα έπαιζαν βασικό ρόλο. Δεδομένου ότι συγκρούσαν συχνά με τους Ορθόδοξους Βούλγαρους, δημιουργήθηκε μεγάλη απόσταση μεταξύ των δύο εθνότητων. Σημείο σύνδεσης με τον σκοπιανό πληθυσμό θα μπορούσε να είναι το γεγονός ότι μιλούν τη βουλγαρική γλώσσα, ενώ χάρη στην πολιτισμική και θρησκευτική σύνδεση με την Κωνσταντινούπολη θα συνέβαλαν στην εξάπλωση της τουρκικής επίδρασης. Έτσι θα μπορούσαν να αντιπροσωπεύουν ένα σημαντικό ψυχολογικό μέσο για την υλοποίηση των νεο-οθωμανικών σχεδίων στην περιοχή, και πριν από αυτό, στην πΓΔΜ.

Από την άλλη πλευρά, είναι ενδιαφέρον ότι στο κεφαλαίωδες έργο του πεντακοσίων και πλέον σελίδων, αφιερωμένων στο πρόγραμμα εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας, ο Α. Νταβούτογλου δεν διατύπωσε προτάσεις δράσης μόνο προς δύο χώρες της περιοχής – την Ελλάδα και τη Σερβία. Μια τέτοια δράση μιλάει για την ξεκάθαρη ύπαρξη του συναισθήματος της δυσπιστίας και τη στάση ότι «η περιφερειακή τουρκική πολιτική ασκείται εναντίον τους, και όχι μαζί τους, ακόμη και όταν συνεργάζεται μαζί τους, κάτι που φυσικά είναι αναπόφευκτο»⁶⁶⁰. Ωστόσο, υπάρχει μια εσωτερική άποψη ότι η Σερβία είναι ένας σημαντικός εταίρος από μόνη της (όχι μόνο ως αναπόσπαστο κομμάτι του βαλκανικού πάζλ), ενώ για την Ελλάδα ίσχυε μέχρι πρόσφατα η πεποίθηση ότι ήταν πιο εποικοδομητικό να διατηρηθεί η πολιτική γραμμή της καλής γειτονιάς. Ο λόγος για αυτή την προσέγγιση μπορεί ασφαλώς να βρεθεί στο επίπεδο ανάπτυξης των ψυχολογικών παραγόντων αυτών των δύο χωρών, οι οποίοι είναι δύσκολα επιρρεπείς σε μηχανισμούς χειραγωγής και δεκτικότητας. Ίσως γι' αυτό οι τουρκικές αρχές συχνά αποφασίζουν για προβοκάτσια και προπαγάνδα, όταν θέλουν να προκαλέσουν τις αρχές των προαναφερόμενων χωρών αλλά και για συνεργασίες και συμφωνίες όταν σκοπεύουν να διατηρήσουν την ειρήνη μαζί τους. Ωστόσο, οι πιο αξιοσημείωτοι μηχανισμοί είναι οικονομικής φύσης⁶⁶¹, διότι η Τουρκία «ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για επενδύσεις και κοινά σχέδια, καθώς και για ιδιωτικοποιήσεις σε οικονομικούς κλάδους στρατηγικής σημασίας, όπως οι υποδομές και οι μεταφορικές δυνατότητες, όπου είναι ολοφάνερο ότι η απασχόλησή της κατευθύνεται κυρίως προς την επικοινωνιακή σύνδεση των εδαφών με τον μουσουλμανικό πληθυσμό»⁶⁶². Περισσότερα για τα είδη των ψυχολογικών μηχανισμών που εφαρμόζει η Τουρκία στο γεωπολιτικό τρίγωνο «Ελλάδα – Σερβία – πΓΔΜ» θα ειπωθούν στα επόμενα κεφάλαια.

⁶⁵⁹ Proroković, D. (2012). όπ. αν. (σ. 464)

⁶⁶⁰ Tanasković, D. (2015). όπ. αν. (σ. 151)

⁶⁶¹ Ενώ μέχρι το 2015 υπογράφηκαν μόνο ορισμένες συμφωνίες - πλαίσια με τη Σερβία και μόνο ανακοινώθηκαν μεγαλύτερες επενδύσεις, την περίοδο 2015-2018 καταγράφεται κατακόρυφη αύξηση των τουρκικών επενδύσεων. Σε μόλις τρία χρόνια έφτασαν το ποσό των περίπου 133,7 εκατομμυρίων ευρώ και οι τουρκικές εταιρείες ανέλαβαν δεκαεννέα έργα στη Σερβία αξίας 395,7 εκατομμυρίων, εκ των οποίων τα δεκαεπτά έχουν ήδη ξεκινήσει την υλοποίηση μετά το 2018. Για λόγους σύγκρισης, σύμφωνα με τα στοιχεία της Εθνικής Τράπεζας της Σερβίας, η Τουρκία είχε συνολικά 135,1 εκατομμύρια ευρώ άμεσες ξένες επενδύσεις στη Σερβία από το 2010 έως το 2018.

⁶⁶² Tanasković, D. (2015). όπ. αν. (σ. 154)

Τέλος, ίσως η τουρκική σύλληψη για τη Χερσόνησο φαίνεται καλύτερα από τα ακόλουθα λόγια του ίδιου του Α. Νταβούτογλου: «Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η μοίρα του οθωμανικού κράτους σφραγίστηκε στα Βαλκάνια. Μια Τουρκία που δεν θα μπορούσε να δημιουργήσει συνοριακές ζώνες επιρροής στα Βαλκάνια, δεν θα μπορούσε να επηρεάσει ευρύτερες διεθνείς σχέσεις, ούτε τις περιφερειακές ισορροπίες»⁶⁶³.

10.6. ΟΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΝΕΟ-ΟΘΩΜΑΝΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΠΑΡΟΝ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Αν και στις αρχές του περασμένου αιώνα αναγκάστηκε να αποσυρθεί λόγω στρατιωτικών και πολιτικών ήττων, αυτή η μεγάλη δύναμη θεωρεί τον εαυτό της προστάτη του Ισλάμ στα Βαλκάνια και τοποθετείται ως ένας από τους σημαντικούς περιφερειακούς γεωπολιτικούς πόλους. Στην πραγματικότητα, σήμερα θεωρείται ένας από τους πιο ενεργούς γεωπολιτικούς παίκτες στην αναφερόμενη περιοχή⁶⁶⁴ και η ίδια η διαδικασία περιχαράκωσης της Τουρκίας υποστηρίχθηκε ολόψυχα από ορισμένες ατλαντικές και ηπειρωτικές δυνάμεις. Ωστόσο, οι ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ έδωσαν τη μεγαλύτερη υποστήριξη, γιατί σε αυτή τη σχεδιαζόμενη δράση είδαν μια σωτηρία και μια ευκαιρία να ενισχύσουν τη δική τους θέση στην Ευρώπη, αλλά και μια ευκαιρία να αποτρέψουν τη διείδυση της ΕΣΣΔ στα Βαλκάνια. Επιπροσθέτως, όλη η διαδικασία επιταχύνθηκε «ως ένα είδος γεωπολιτικής και γεωοικονομικής αντιστάθμισης αφού έγινε σαφές ότι η Τουρκία δεν θα γινόταν αποδεκτή ως μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης»⁶⁶⁵. Τίποτα ασυνήθιστο αν λάβουμε υπόψη τον ψυχολογικό μηχανισμό που χρησιμοποιήθηκε πριν από δεκαετίες, ο οποίος αντικατοπτρίζεται στο γεγονός ότι «η περιοχή των Βαλκανίων (ειδικά τα σέρβικα εδάφη σε αυτά) είχε τη μοίρα να γίνει μέρος των λαφύρων με τα οποία οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής επιβράβευαν τους γεωπολιτικούς του δορυφόρους στην περιοχή»⁶⁶⁶. Ωστόσο, με την πάροδο του χρόνου, θα φανεί ότι η παραδοσιακή προσκόλληση της Τουρκίας στον Ατλαντισμό γίνεται εμπόδιο στην υλοποίηση των φιλόδοξων σχεδίων αυτής της Μεγάλης Δύναμης, οπότε θα αναγκαστεί να αλλάξει προσέγγιση για να επιτύχει τα επιθυμητά αποτελέσματα.

Ο εμπειρογνώμονας D. Tanasković είναι της άποψης ότι η Ευρώπη πρέπει να προσεγγίσει πιο σοβαρά αυτό το γεωπολιτικό πρόβλημα, διότι στις μέχρι τώρα ενέργειές της, η Τουρκία έχει δείξει απόλυτη ετοιμότητα να λάβει τα απαραίτητα, ακόμη και απροσδόκητα βήματα, προκειμένου να επηρεάσει τους ψυχολογικούς παράγοντες των βαλκανικών λαών. Ειδικά αν ληφθεί υπόψη ότι η σημερινή επίδραση της Τουρκίας βρίσκεται «τόσο στη θέση της όσο και στη δύναμή της – το μέγεθος της επικράτειας, τη δημογραφική επέκταση, το οικονομικό δυναμικό, τη στρατιωτική δύναμη και τους ισχυρούς πολιτικούς συμμάχους – που πολλές φορές ξεπερνά τη δύναμή της

⁶⁶³ Davutoglu, A. (2014). όπ. αν. (σ. 322)

⁶⁶⁴ Στη Δύση υπάρχει μακρά παράδοση πεποιήθησης για ευεργετικά αποτελέσματα της Τουρκίας λόγω της ύπαρξης μουσουλμανικών πληθυσμών σε αρκετές χώρες της περιοχής. Πολλοί αμερικανοί αξιωματούχοι πιστεύουν ότι αυτός ο σύμμαχος έχει σταθεροποιητική επιρροή στα Βαλκάνια, οπότε είναι πρόθυμοι να τα αφήσουν στον τουρκικό έλεγχο, για τον οποίο πιστεύουν ότι θα τα οργανώσει σύμφωνα με τις γενικές αμερικανικές γραμμές και συμφέροντα. (Για περισσότερες πληροφορίες: Вдовиченко, Д. И. (1962). *Национальная буржуазия Турции / Εθνική αστική τάξη της Τουρκίας*. Μόσχα: Наука)

⁶⁶⁵ Nemes, M. (2014). όπ. αν. (σ. 55)

⁶⁶⁶ Despotović, L.J. (2009). όπ. αν. (σς. 136-137)

οποιασδήποτε βαλκανικής χώρας»⁶⁶⁷. Για αυτό, στο γεωπολιτικό σύστημα «Ελλάδα – Σερβία – πΓΔΜ», η υπερσυστημική επιρροή και προβολή ισχύος της νεο-οθωμανικής Τουρκίας πραγματοποιείται μέσω άμεσων και έμμεσων ψυχολογικών μηχανισμών. Με άλλα λόγια, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις η Τουρκία επιτυγχάνει άμεσα τους στόχους της, εφαρμόζοντας μηχανισμούς στα συγκεκριμένα υποσυστήματα, σε άλλες τους εφαρμόζει σε εδάφη σημαντικά για αυτά τα αντικείμενα. Το καλύτερο παράδειγμα για αυτό είναι η Κύπρος⁶⁶⁸, η Βοσνία-Ερζεγοβίνη, η Αλβανία και η Βουλγαρία, όπου το ψυχολογικό μέσο με τη μορφή της μουσουλμανικής κοινότητας είναι το πιο παρόν και πιο επιρρεπές στην εξωτερική διαχείριση.

Ωστόσο, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι, αν και η Τουρκία έχει δώσει εξαιρετικά μεγάλη έμφαση στο πλησίασμα και τη σύνδεση των βαλκανικών μωαμεθανών με την Κωνσταντινούπολη σε πολιτιστικό, θρησκευτικό και οικονομικό επίπεδο, αυτή η προσέγγιση μπορεί επίσης να έχει ισχυρές αντενδείξεις. Καθώς οι περισσότεροι ψυχολογικοί της μηχανισμοί βασίζονται στον παράγοντα του Ισλάμ και στην αρχή της δεκτικότητας, μπορούν επίσης να την περιορίζονται, επειδή εμποδίζουν την επέκταση της επιρροής στις «χριστιανικές» χώρες των Βαλκανίων. Και όχι μόνο την εμποδίζουν, αλλά μπορεί να προκαλέσουν την ενδυνάμωση του κινήτρου μαχητικότητας και των ευρέως διαδεδομένων αντιτουρκικών στάσεων οδηγώντας έτσι σε μια σαφώς εχθρική διάθεση στην Ελλάδα, τη Σερβία και τη Βουλγαρία. Ίσως αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο ο σερβικός ιστορικός Μ. Εκμεčić πιστεύει ότι «γύρω από τον νεο-οθωμανισμό και τις ευρείες διπλωματικές προτοβουλίες της Τουρκίας στα Βαλκάνια σήκωσε πάρα πολύ σκόνη»⁶⁶⁹.

10.6.1. Μηχανισμοί οθωμανικής κληρονομιάς⁶⁷⁰ στον μουσουλμανικό πληθυσμό των Βαλκανίων

Εάν κάποιος λάβει υπόψη ότι η ιδεολογία του νεο-οθωμανισμού στο επίπεδο αξιών κοιτάζει επίμονα στο παρελθόν, ενώ στο επίπεδο στοχών πάντα παρατηρεί μόνο το μέλλον, μπορεί να γίνει κατανοητό ότι δεν επιδιώκει την ανασυγκρότηση των ένδοξων χρόνων, αλλά την «κατασκευή του παρελθόντος μέσω της ιστοριογραφίας, της πεζογραφίας, της δημοσιογραφίας και του καθημερινού λόγου»⁶⁷¹ για επερχόμενες ανάγκες. Με άλλα λόγια, πρόκειται για την εργαλειοποίηση του γεγονότος της ύπαρξης της οθωμανικής κληρονομιάς ως ψυχολογικού μέσου για την επίτευξη στρατηγικών ιδεών στην περιοχή των Βαλκανίων. Έτσι, εμφανίζεται ολόκληρο το φάσμα πιθανών εκδηλώσεων αυτού του τύπου μηχανισμού – από τη συνεχή επιστροφή, την ενίσχυση και τη συσσώρευση του παρελθόντος, μέσω της αλληλεπίδρασής του με τον παρόν στις νέες συνθήκες, μέχρι τις νέες αντιλήψεις και μόνιμες πεποιθήσεις των νέων γενεών, οι οποίες τις

⁶⁶⁷ Ibid.

⁶⁶⁸ Για τις περισσότερες πληροφορίες σχετικές με τους τουρκικούς σχεδιασμούς στην εν λόγω περιοχή βλ. Μάζης, Ι. Θ. (2012). Ο γεωστρατηγικός άξονας Ισραήλ – Κύπρου – Ελλάδος. Σε: Μάζης, Ι. Θ. (2013). *Verba Geopolitica et Islamica*. Αθήνα: Εκδόσεις Ηρόδοτος.

⁶⁶⁹ Proroković, D. όπ. αν. (σ. 465)

⁶⁷⁰ Ο όρος «μηχανισμός της οθωμανικής κληρονομιάς» χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τη διάσημη επιστήμονα Μ. Todorova, υπονοώντας «τον μηχανισμό της συνέχειάς της [οθωμανικής κληρονομιάς] στους τομείς της πολιτικής, του πολιτισμού, της κοινωνίας και την οικονομίας, στους οποίους αποδείχθηκε εξαιρετικά επίμονη» (κατά: Todorova, Μ. (1997). όπ. αν., σ. 26). Για του σκοπούς της παρούσας εργασίας, ο όρος θα χρησιμοποιηθεί για να δηλώσει το ψυχολογικό μέσο στο οποίο αναφέρεται ο νεο-οθωμανισμός με σκοπό να διατηρήσει την επίδραση του στην περιοχή, αλλά και να εφαρμόσει τους μηχανισμούς δεκτικότητας, ισχύος, προστασίας, χειραγώγησης και πολλών άλλων.

⁶⁷¹ Ibid.. σ. 27

δικές τους αξίες βασίζονται στην επαναξιολόγηση και τον επανορισμό της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι ακριβώς λόγω των επικρατούσων αρνητικών στάσεων απέναντι στην τουρκική κυριαρχία, στη μετα-οθωμανική περίοδο υπήρξε μια συνειδητή και σκόπιμη απομάκρυνση από τις αξιώσεις προς την οθωμανική κληρονομιά. Ακολούθησε ακόμη και ολόκληρος ο αιώνας των τουρκικών χειρότερων εφιαλτών – της συστηματικής και σκόπιμης ακύρωσης της πνευματικής και πολιτιστικής κληρονομιάς της από τις βαλκανικές χώρες. Αυτή η διαδικασία έχει προχωρήσει περισσότερο στην Ελλάδα και τη Βουλγαρία⁶⁷², ενώ οι πιο πιστοί κληρονόμοι έμειναν ακριβώς εκείνοι οι λαοί που απέκτησαν μεγάλη επίδραση κατά τη διάρκεια της Αυτοκρατορίας – οι Μποσνιακοί και οι Αλβανοί. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο δε φαίνεται παράξενο που στις κοινότητές τους η νεο-οθωμανική ιδεολογία εξαπλώνεται ταχέως και χωρίς αντίσταση, ενώ παράλληλα αυξάνεται το κίνητρό τους για αναγνώριση, για το ανήκειν και την προστασία. Δηλαδή, με το να αποκαλούνται αυτοί οι δύο λαοί ως «η παραδοσιακή υποστήριξη της οθωμανο-τουρκικής πολιτικής στα Βαλκάνια»⁶⁷³ και το να ομιλείται πώς, από γεωπολιτική και γεωπολιτισμική άποψη, το μέλλον τους έχει «το κρίσιμο καθεστώς για τα Βαλκάνια»⁶⁷⁴, διεξάγονται οι συνειδητοί χειρισμοί από Τούρκους αξιωματούχους που γνωρίζουν ότι οι Βόσνιοι και οι Αλβανοί μουσουλμάνοι είναι «το πιο σημαντικό μέσο για την καθιέρωση μιας τουρκικής ζώνης επίδρασης στα Βαλκάνια»⁶⁷⁵. Η τουρκική επικέντρωση στη σύνδεση με τους βαλκανικούς λαούς και την ενθάρρυνση (χειραγώγηση) της συναισθηματικής και βουλευτικής συνιστώσας των συστημάτων αξιών τους είναι μία από τις κύριες προτεραιότητες του νεο-οθωμανισμού.

Δεν πρέπει να λησμονηθεί το γεγονός ότι το μέσο της οθωμανικής κληρονομιάς χρησιμοποιείται κυρίως για πολιτιστικούς μηχανισμούς. Είναι αλήθεια ότι μια πρακτική εφαρμογή στην περίπτωση αυτή δεν πάει πίσω από τις ρητορικές ενισχύσεις και επιμονές. Μερικά από τα πιο ενδιαφέροντα παραδείγματα της επέκτασης της τουρκικής επίδρασης με το εν λόγω τρόπο είναι τα εξής:

- από τη δεκαετία του ογδόντα του περασμένου αιώνα, η Τουρκία εργάζεται για τον έλεγχο και τον επαναπροσανατολισμό της ιστορίας, άρα αγωνίζεται για ριζικές αναθεωρήσεις πεπαγωμένων αναπαραστάσεων και την αλλαγή εξαιρετικά αρνητικών ιστορικών δεδομένων για τους Οθωμανούς στις πηγές των μη μουσουλμάνων βαλκανικών πληθυσμών;
- μνημεία της οθωμανικής εποχής στην αναφερόμενη περιοχή αναστηλώνονται συστηματικά και τίθενται υπό προστασία της;
- από το 2010, το Κέντρο Στρατηγικών Μελετών των Βαλκανίων εκδίδει το περιοδικό «Βαλκανική στρατηγική» στα τουρκικά και τα αγγλικά, όπου μπορούν να βρεθούν «όλες οι πληροφορίες σχετικές με τα Βαλκάνια» - η Προεδρία της Κυβέρνησης παρακολουθεί άμεσα ολόκληρη τη διαδικασία και πρόσφατα διαμορφώθηκε και ειδικό Τμήμα για τουρκικές και συναφείς κοινότητες του εξωτερικού (κάτω από τις οποίες, φυσικά, υπονοούνται οι μουσουλμάνοι στα Βαλκάνια);
- δημιουργούνται δίκτυα ισλαμικών πολιτιστικών κέντρων και εκπαιδευτικών ιδρυμάτων σε όλες τις χώρες των Βαλκανίων (για παράδειγμα, το εκπαιδευτικό κέντρο «Bejza» στη

⁶⁷² Davutoglu, A. (2014). *όπ. αν.* (σ. 54)

⁶⁷³ *Ibid.*, σ. 316.

⁶⁷⁴ *Ibid.*, σ. 317

⁶⁷⁵ *Ibid.*

Σερβία, το σχολείο «Maarif», το ίδρυμα «Sedef» και το Πανεπιστήμιο IUS στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη κ.ά.);

- πολλά μέλη μουσουλμανικών κοινοτήτων από τα Βαλκάνια σπουδάζουν και ειδικεύονται σε εκπαιδευτικά ιδρύματα στην Τουρκία, αλλά και πολλοί από τους ειδικούς τους προσλαμβάνονται και εργάζονται στα Βαλκάνια;
- μέσω διαφόρων κέντρων, ινστιτούτων, ιδρυμάτων και ενώσεων για τη μελέτη των Βαλκανίων στοχευμένα δημιουργείται ειδικό ανθρώπινο δυναμικό⁶⁷⁶ από Τούρκους ή μουσουλμάνους προερχόμενους από την εν λόγω περιοχή, οι οποίοι εκπαιδεύονται στην Τουρκία για να εργαστούν στον επιστημονική, ενημερωτικό ή πολιτιστικό τομέα δραστηριότητας;
- ο μεγαλύτερος αντίκτυπος πιθανώς πετυχάνεται μέσω ενός δικτύου τοπικών ισλαμικών κοινοτήτων, με τις οποίες η Τουρκία έχει δημιουργήσει στενούς δεσμούς μέσω Προεδρίας Θρησκευτικών (τουρκ. *Diyanet İşleri Başkanlığı*) – η συνεργασία αντανακλάται σε σημαντική εφοδιαστική, επιτελική και επαγγελματική βοήθεια που παρέχεται άμεσα ή μέσω του Ιδρύματός της, γεγονός που ενισχύει τον έλεγχο και την επιρροή της Τουρκίας στις ροές του βαλκανικού Ισλάμ, αλλά και δυσκολεύει τη διείσδυση άλλων ισλαμικών χωρών (π.χ. του Ιράν ή της Σαουδικής Αραβίας).

10.6.2. Οι πολιτικοί μηχανισμοί στο γεωπολιτικό σύμπλοκο «Ελλάδας-Σερβίας-πΓΔΜ»

Κατά την πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα, ο ρόλος της Τουρκίας στα Βαλκάνια μεταμορφώνεται πλήρως⁶⁷⁷ προκειμένου να εφαρμοσεί επιτυχώς τους επόμενους ψυχολογικούς μηχανισμούς:

- αναλαμβάνεται μια ολόκληρη σειρά πρωτοβουλιών για την υποστήριξη των Βόσνιων Μουσουλμάνων κατά τη διάρκεια της κρίσης που προκλήθηκε από τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας,
- επιμένεται στην ενίσχυση των δεσμών με τους Αλβανούς του Κοσσυφοπεδίου κατά τους βομβαρδισμούς του ΝΑΤΟ στη Γιουγκοσλαβία (το 1999), προκειμένου να μην επιτευχθεί πλήρης ολοκλήρωση σε αυτόν τον τομέα,
- εισέρχεται σε διάφορες περιφερειακές διαδικασίες και συμμαχίες (π.χ. η Διαδικασία Συνεργασίας στη Νοτιοανατολική Ευρώπη⁶⁷⁸, το Σύμφωνο Σταθερότητας της Νοτιοανατολικής Ευρώπης⁶⁷⁹, ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας της Μαύρης

⁶⁷⁶ Μια τέτοια βάση προσωπικού μπορεί να συμβάλει μακροπρόθεσμα στην επιβεβαίωση, προβολή και έμφαση στην οθωμανική και ανατολίτικη κληρονομιά στα σύγχρονα Βαλκάνια και στην ενίσχυση των χαρακτηριστικών τους στην ταυτότητα και την ευαισθησία των νεαρών Βαλκανικών.

⁶⁷⁷ Για περισσότερες πληροφορίες: Προκογιάν, D. (2012). όπ. αν. (σ. 459)

⁶⁷⁸ **Διαδικασία Συνεργασίας Νοτιοανατολικής Ευρώπης** (αγγλ. *South East European Cooperation Process – SEECP*) – ξεκίνησε επίσημα τις δραστηριότητές της το 1996 ως διάδοχος των υπουργικών διασκέψεων των Βαλκανικών χωρών που πραγματοποιήθηκαν στα τέλη της δεκαετίας του 1980. Βασικός της στόχος είναι η βελτίωση των πολιτικών σχέσεων, η περιφερειακή οικονομική συνεργασία και τα θέματα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών. Στο Βουκουρέστι, το 2000, εγκρίθηκε το βασικό έγγραφο αυτού του οργανισμού με την ονομασία «Χάρτης για τις σχέσεις καλής γειτονίας, την σταθερότητα, την ασφάλεια και τη συνεργασία στη Νοτιοανατολική Ευρώπη». Έχει δώδεκα μέλη, στα οποία, εκτός από την Τουρκία, περιλαμβάνονται και η Ελλάδα, η Σερβία και η πΓΔΜ. (Για περισσότερες πληροφορίες: <https://www.seecp.info/>)

⁶⁷⁹ Σύμφωνο Σταθερότητας για τη Νοτιοανατολική Ευρώπη (αγγλ. *Stability Pact for South Eastern Europe*)– Ένας θεσμός του οποίου ο κύριος στόχος ήταν η ενίσχυση της ειρήνης, της δημοκρατίας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της οικονομίας των χωρών της Νοτιοανατολικής Ευρώπης την περίοδο από το 1999 έως το 2008, και διάδοχος του

Θάλασσας⁶⁸⁰ κλπ.), τις οποίες η Τουρκία διαρκώς «προσπαθεί να κατευθύνει προς την υλοποίηση των νεο-οθωμανικών στόχων της και την περιφερειακή κυριαρχία, καταδεικνύοντας έτσι ξεκάθαρα τις τάσεις της να γίνει σημαντικός γεωπολιτικός παράγοντας στην ευρέως κατανοητή γειτονιά»⁶⁸¹.

Αλήθεια, για πολύ καιρό το βασικό μότιβο της Τουρκίας στο πλαίσιο της Διαδικασίας Συνεργασίας στη Νοτιοανατολική Ευρώπη ήταν «η ματαιώση της πιθανής ηγετικής θέσης της Ελλάδας, του μοναδικού τότε βαλκανικού μέλους της ΕΕ, προς την οποία τα υπόλοιπα μέλη [της Διαδικασίας] λογικά έστρεφαν τα ευρωφιλόδοξα τους βλέμματα»⁶⁸². Αυτή η ανάγκη ουσιαστικά εξαφανίστηκε πλήρως με την φιλοαμερικανική στροφή του Κ. Σημίτη στην περιφερειακή του πολιτική και τη συνολική αποδυνάμωση της Ελλάδας, οπότε η Τουρκία άρχισε να εξασφαλίζει το ρόλο του γεωπολιτικού ηγέτη των Βαλκανίων. Την περιφερειακή αξιοπιστία της Τουρκίας έχει αυξήσει η ένταξη στο ΝΑΤΟ, η επέκτασή του οποίου προέβλεπε τις περισσότερες χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, συμπεριλαμβανομένων μερικών από τις σημαντικότερες για τα νεο-οθωμανικά σχέδια – τη Βοσνία, την Αλβανία και την πΓΔΜ. Ωστόσο, εκτός από την ανύψωση της αξίας καθεστώτος και την αύξηση της εμπιστοσύνης των παρόντων χωρών στην Τουρκία, αυτή η ένταξη έχει ένα άλλο πλεονέκτημα – περιορίζει πολύ την ανεξάρτητη ηγεσία της Ελλάδας. Με άλλα λόγια, «οι σχέσεις και οι επιλύσεις ανοιχτών, χρόνιων ζητημάτων με αυτό το μέλος της ΕΕ τοποθετούνται στο πλαίσιο απόσβεσης των ενεργειών αυτών των δύο μεγάλων οργανισμών [ΝΑΤΟ και ΕΕ] και των κινήσεων μέσα σε αυτούς, ως μια μόνιμη προβληματική μεταβλητή που μπορεί να διατηρηθεί υπό έλεγχο· ιδιαίτερα αν αναλογιστεί κανείς την παθητικότητα του ελληνικού κατεστημένου τα τελευταία χρόνια, ένεκα πολλών λόγων, συμπεριλαμβανομένων σοβαρών εσωτερικών δυσκολιών»⁶⁸³. Ίσως δεν είναι άτοπο να αναφέρουμε ότι οι εντάσεις μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας έγιναν αισθητές και κατά την είσοδο της Ρουμανίας και της Βουλγαρίας τη δεκαετία του ενενήντα του περασμένου αιώνα. Με την ευκαιρία αυτή, η Ελλάδα έλαβε μέτρα για τη μείωση της επίδρασης της Τουρκίας στη Βαλκανική Χερσόνησο, η οποία εκδηλωνόταν με διάφορες δραστηριότητες του ΝΑΤΟ. Στην εξέλιξη αυτή τη βοήθησαν ο ψυχολογικός παράγοντας της Βουλγαρίας με τη μορφή της αιώνιας εχθρικής στάσης απέναντι στην Τουρκία και η αμφιθυμία

οποίου έγινε το Περιφερειακό Συμβούλιο Συνεργασίας (αγγλ. *Regional Cooperation Council – RCC*). Η κύρια πρωτοβουλία του συμβουλίου αντικατοπτρίζεται στην παροχή ευρωατλαντικής ολοκλήρωσης για τις χώρες της περιοχής και δρα κυρίως στον τομέα της οικονομικής ανάπτυξης, της ανάπτυξης υποδομών, της συνεργασίας στον τομέα της δικαιοσύνης και των εσωτερικών υποθέσεων, της ασφάλειας, της ενίσχυσης του ανθρώπινου δυναμικού και της κοινοβουλευτικής συνεργασίας. Εκτός από την Τουρκία, την Ελλάδα, τη Σερβία και την πΓΔΜ, αυτό το συμβούλιο έχει άλλα εννέα μέλη. (Για περισσότερες πληροφορίες: <https://www.rcc.int/home>)

⁶⁸⁰ **Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας της Μαύρης Θάλασσας** (αγγλ. *Organization of the Black Sea Economic Cooperation – BSEC*) – ιδρύθηκε το 1992 με πρωτοβουλία της Τουρκίας και με την επιθυμία να αναπτύξει περιφερειακή συνεργασία τη στιγμή που κατέρρευσε η ΕΣΣΔ, το Σύμφωνο της Βαρσοβίας επίσημα έπαψε να υφίσταται και τα μπλοκ εξαφανίστηκαν. Από την αρχή κάλυπτε γεωγραφικά πολύ μεγαλύτερη έκταση από αυτή που πρόβλεπε το όνομα, οπότε μέλη της έγιναν και η Ελλάδα και η Σερβία. Αριθμεί έντεκα μέλη, μη συμπεριλαμβανομένης της Κύπρου, λόγω της τρέχουσας γεωπολιτική σύγκρουσης μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας. Η συνεργασία λαμβάνεται με διάφορους τρόπους – πραγματοποιούνται ετήσιες συνεδριάσεις στη σύνοδο κορυφής, συναντώνται υπουργοί Εξωτερικών των χωρών μελών, οργανώνονται δραστηριότητες ομάδων εργασίας και ομάδων εμπειρογνομόνων για ορισμένους τομείς κλπ. (Για περισσότερες πληροφορίες: <http://www.bsec-organization.org/>)

⁶⁸¹ Tanasković, D. (2010). όπ. αν. ⁽²⁾ (σς. 27-28)

⁶⁸² Tanasković, D. (2015). όπ. αν. (σ. 39)

⁶⁸³ Ibid.

της Ρουμανίας, η οποία παρόλα αυτά έκλινε προς την Ελλάδα λόγω των παραδοσιακά καλών σχέσεων μαζί της.

Όσον αφορά τις τουρκο-γιουγκοσλαβικές σχέσεις, ήταν εξαιρετικά σταθερές από την εποχή του Ατατούρκ και η εδαφική ακεραιότητα υποστηριζόταν και από τις δύο πλευρές⁶⁸⁴, αλλά με την έναρξη του πολέμου στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, όλα αρχίζουν να αλλάζουν. Όχι μόνο ήταν η Τουρκία μεταξύ των πρώτων χωρών που αναγνώρισε την ανεξαρτησία όλων των χωρών δημιουργημένων στο έδαφος της πρώην Γιουγκοσλαβίας (τον Φεβρουάριο του 1992), αλλά ακόμη και χρησιμοποίησε όλες τις ευκαιρίες (από τον Οργανισμό της Ισλαμικής Διάσκεψης και τη Διάσκεψη του Λονδίνου, έως τη Συμμαχία για την Ασφάλεια και τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών) για να ασκήσει πίεση στη διεθνή κοινότητα κατά των «επιτιθεμένων» Σέρβων και να απαιτήσει τη στρατιωτική επέμβαση στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη. Στην πραγματικότητα, όλα αυτά ήταν οι ψυχολογικοί μηχανισμοί που εφάρμοσε η Τουρκία για να ανοίξει και να διευρύνει την περιφερειακή της επιρροή. Σε αυτή την αντίληψη, σημαντικό ρόλο έπαιξε και η πΓΔΜ ως χώρα που «στις συντεταγμένες των ενδο-γιουγκοσλαβικών συγκρούσεων δεν είχε εγγώρια, εθνική ενδοχώρα για να στηριχθεί πάνω της»⁶⁸⁵. Έτσι, όλες οι τουρκικές κυβερνήσεις, ανεξάρτητα από τη σύνθεση και τις κατευθύνσεις τους, είχαν την άποψη ότι οι δύο αυτές χώρες ήταν οι ακρογωνιαίοι λίθοι της πολιτικής της στη Χερσόνησο και βοηθούσαν ολόψυχα τόσο τους Μποσνιακούς όσο και τις αλβανικές μειονότητες στην πΓΔΜ και στο Κοσσυφοπέδιο και Μετόχια. Γι' αυτό η Τουρκία ήταν για άλλη μια φορά στις πρώτες χώρες που αναγνώρισαν τη μονομερώς κηρυγμένη ανεξαρτησία της λεγόμενης Δημοκρατίας του Κοσσυφοπεδίου τον Φεβρουάριο του 2008. Αυτό το μεγάλο ενδιαφέρον δικαιολογείται πλήρως αν ληφθεί υπόψη ότι στην αναφερόμενη περιοχή βρίσκοταν σημαντικό τουρκικό στρατιωτικό σώμα, με αρχηγείο διοίκησης στο Πρίζρεν. Αλλωστε, το 2021 υπογράφηκε σύμβαση για την αγορά δεκατεσσάρων τεθωρακισμένων στρατιωτικών οχημάτων από την Τουρκία με τα χρήματα που λαμβάνουν οι Δυνάμεις Ασφάλειας του Κοσσυφοπεδίου με τη μορφή δωρεών από τη χώρα αυτή (περίπου 9,7 εκατομμύρια ευρώ ετησίως). Είναι ασφαλές να πούμε ότι ο μεγαλύτερος επενδυτής στις ένοπλες δυνάμεις της λεγόμενης Δημοκρατίας του Κοσσυφοπεδίου μαζί με τις ΗΠΑ, τη Γερμανία και τη Μεγάλη Βρετανία είναι ακριβώς η Τουρκία. Επομένως, προκειμένου η αλβανική εθνική μειονότητα να γίνει αποτελεσματικό μέσο στο Κόσοβο και τα Μετόχια, η Τουρκία επίσης χρησιμοποιεί οικονομικούς και στρατιωτικούς μηχανισμούς με συνεχώς παρούσα θρησκευτική δεκτικότητα και ισχύος.

Δεν πρέπει, επίσης, να λησμονούμε ότι οι τουρκοαλβανικές σχέσεις ήταν καλές από την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Αλβανίας, αν και έχει δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στους Αλβανούς του Κοσσυφοπεδίου από την είσοδο των διεθνών δομών στην εν λόγω περιοχή το 1999. Ένας από τους κύριους λόγους αυτής της κατάστασης είναι το γεγονός ότι η Τουρκία είχε στενότερες

---

⁶⁸⁴ Εκείνη την εποχή, η Γιουγκοσλαβία θεωρήθηκε μια πολυεθνική χώρα που είχε επιτύχει με επιτυχία το εθνικό ζήτημα, έτσι ώστε ως μεγάλος και σημαντικός εταίρος στα Βαλκάνια αντιστοιχούσε στην Τουρκία, καθώς και αυτή αντιμετώπιζε αυτονομιστικές φιλοδοξίες των εθνικών μειοτήτων.

⁶⁸⁵ Tanasković, D. (2015). *όπ. αν.* (σς. 40-41)

στενότερες σχέσεις με τους Γκέγκηδες⁶⁸⁶ παρά με τους Τόσκηδες⁶⁸⁷, εξ ου και η μεγαλύτερη επίδραση της στο Κοσσυφοπέδιο, τα Μετόχια, τη βόρεια Αλβανία και τη νοτιοδυτική πΓΔΜ. Η ενίσχυση της επιρροής στις θεμελιώδεις χώρες της τουρκικής βαλκανικής πολιτικής μπορεί να σημαίνει αποσταθεροποίηση και των τριών χωρών του μελετημένου μας γεωπολιτικού συστήματος. Συγκεκριμένα, καθώς η Τουρκία προσπαθεί να συνδεθεί με τους ορεινούς όγκους της κεντρικής Βοσνίας, είναι σαφές ότι θα ενδιαφέρεται για δύο ακόμη περιοχές, δύο σημαντικού κρίκους σε αυτή τη γεωστρατηγική αλυσίδα – την περιοχή Ράσκα στη νοτιοδυτική Σερβία και την περιοχή Σάντζακ ανάμεσα στη Σερβία και το Μαυροβούνιο. Ακριβώς για τον λόγο αυτό, ο συγγραφέας L.J. Despotović προειδοποιεί για τις αρνητικές συνέπειες της παθητικής στάσης των σέρβικων αρχών απέναντι στο ανοιχτό λόμπι της Ισλαμικής Κοινότητας της Σερβίας για την επιστροφή του τουρκικού παράγοντα σε αυτές τις περιοχές, που πραγματοποιείται με τη μορφή «διαμαρτυριών λόγω των δήθεν απειλούμενων δικαιωμάτων των Μποσνιάκων στη Σερβία»⁶⁸⁸. Είναι προφανές ότι αυτού το είδους ο θρησκευτικός και πολιτικός εξτρεμισμός της Ισλαμικής Κοινότητας της Σερβίας βασίζεται στη βοήθεια και προστασία της διεθνούς κοινότητας (ΕΕ, ΝΑΤΟ, ΗΠΑ κλπ.) και ότι η ίδια υπολογίζει στο γεγονός ότι θα ασκηθεί η πίεση όταν χρειαστεί κατά τη συνεχή διαδικασία απόσχισης του κρατικού και εδαφικού σώματος. Ως εκ τούτου, «ο βαθμός του ισλαμικού-βοσνιακού ριζοσπαστισμού σε αυτή την περιοχή είναι ευθέως ανάλογος με τον βαθμό της διεθνούς υποστήριξης που λαμβάνουν, αλλά και με την ακεραιότητα των αρχών στη Σερβία, η οποία δεν είναι έτοιμη να σταθεί εμπόδιο σε περαιτέρω εδαφική διαίρεση της χώρας της»⁶⁸⁹. Άλλωστε, αυτή η πολιτική ανοχής του εξτρεμισμού ήταν που οδήγησε στην απώλεια του Κοσόβου και Μετόχια, που είναι μόνο ένα σε μια σειρά βημάτων ψυχολογικών μηχανισμών που εφαρμόζονται για την εδαφική και εθνική καταστροφή της Δημοκρατίας της Σερβίας.

10.6.3. Η αφήγηση ως νεο-οθωμανικό ψυχολογικό μέσο

Ένα από τα ενδιαφέροντα παραδείγματα του μηχανισμού με χαρακτηριστικό «Κέτμαν» αντιπροσωπεύει ο ισχυρισμός της Τουρκίας ότι μετά την αποσύνθεση της Γιουγκοσλαβίας, «αναγνωρίζοντας όλα τα νεοσύστατα κράτη και υποστηρίζοντας με συνέπεια την επιβίωσή τους, στόχευε στην ειρηνική επίλυση της σύγκρουσης»⁶⁹⁰, ενώ πίσω από τη σκηνή καλούσε τη διεθνή

⁶⁸⁶ Γκέγκηδες – μια από τις δύο εθνοτικές ομάδες των Αλβανών, η οποία μιλά τη δική της διάλεκτο και κατοικεί στην περιοχή της Αλβανίας βόρεια του ποταμού Σκούμπιν και σε γειτονικά μέρη της πΓΔΜ, αλλά και στη Σερβία (Κοσόβο και Μετόχια), το Μαυροβούνιο, τη Βουλγαρία, τη Σλοβενία, τις ΗΠΑ και την Κροατία. Πρόκειται για μια ομάδα μουσουλμανικού (σουνιτικού) πληθυσμού, στην οποία διατηρήθηκε η φυλετική ζωή για μεγάλο χρονικό διάστημα (μέχρι την τέταρτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα), και μέχρι τις μέρες μας, το έθιμο της εκδίκησης αίματος και τους σεβασμούς της λέξης μπέσα. Υπάρχει και ένα μέρος του χριστιανικού πληθυσμού, κυρίως στην Αμερική και τη Βουλγαρία. (Κατά: Bihalji - Merin, O. και σύν. [επιμ.] (1986). όπ. αν.)

⁶⁸⁷ Τόσκηδες – η δεύτερη εθνική υποομάδα Αλβανών, η οποία διαφέρει από τους Γκέγκηδες σε γλωσσικές, κοινωνικές, πολιτιστικές και θρησκευτικές πτυχές. Κατοικεί στο νότιο τμήμα της Αλβανίας (κάτω από τον ποταμό Σκούμπιν). Ο αλβανικός πληθυσμός ήταν αρχικά ορθόδοξης πίστης, έως όπου οι Γκέγκηδες ασπάστηκαν τον καθολικισμό τον 13^ο αιώνα. Παρόλο που οι θρησκευτικές διαφορές δεν αισθάνθηκαν μέσα στον λαό μέχρι τα μέσα του 18^{ου} αιώνα, η ορθοδοξία έχει παραμείνει στην πλειοψηφία των Τόσκηδων. Αφού εγκατέλειψε την φυλετική οργάνωση τον 14^ο αιώνα (σε αντίθεση με τους Γκέγκηδες) και ήταν εδαφικά πιο προσιτή, αυτή η ομάδα έδειξε πως είναι σημαντικά προοδευτική και ανοιχτή για την επαφή με τον έξω κόσμο. Μερικοί από τους πιο διάσημους Τόσκηδες στον πολιτικό κόσμο της Αλβανίας είναι ο Ενβέρ Χότζα, ο Μεχμέτ Σέχου και ο Ισμαήλ Κεμάλ. (Κατά: Ibid.)

⁶⁸⁸ Despotović, L.J. (2009). όπ. αν. (σ. 138)

⁶⁸⁹ Ibid.

⁶⁹⁰ Tanasković, D. (2015). όπ. αν. (σ. 143)

κοινότητα να ξεκινήσει πολεμικές δραστηριότητες εναντίον των Σέρβων – «επιτιθεμένων και δολοφόνων των μουσουλμάνων». Επιπλέον, η διπλωματία της Τουρκίας ανακοίνωσε τη δημιουργία μιας ομάδας «φίλων» της Βοσνίας και της Ερζεγοβίνης, όπου απαριθμούνται όλες οι γειτονικές και περιφερειακές χώρες (Αλβανία, πΓΔΜ, Βουλγαρία, Κροατία, Ρουμανία, ακόμη και Νορβηγία, Σλοβενία και Ισπανία), αλλά η Σερβία και η Ελλάδα δεν αναφέρονται πουθενά. Τέλος, με το πρόσχημα της σταθεροποίησης των συνθηκών, της επίτευξης της ευημερίας της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης και του κοινού ευρωπαϊκού μέλλοντος, οι Α. Νταβούτογλου, Ρ. Τ. Ερντογάν και Α. Γκιουλ ανέλαβαν την πρωτοβουλία με τη μορφή διπλωματικής μεσολάβησης μεταξύ Σέρβων, Βοσνίων και Κροατών ηγετών. Η ενέργεια αυτή ήταν κάθε άλλο παρά διπλωματική, γιατί οι τρεις αρχηγοί έδειξαν ακόμη και ανοιχτά ότι οι σχέσεις δεν ήταν ίσες προς όλους τους συμμετέχοντες, ενώ η αφήγησή τους εστίαζε στο γεγονός ότι η Τουρκία είναι η μοναδική χώρα που στ' αλήθεια ενδιαφέρεται για τα δικαιώματα και τη θέση των Μποσνιακών.

Για το τι είδους ψυχολογικά μέσα χειραγώγησης χρησιμοποιούνται στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, φαίνεται στην ομιλία που είχε κάποτε ο Α. Νταβούτογλου στην πρωτεύουσά της: «Έχουμε περισσότερους Μποσνιακούς που ζουν στην Τουρκία παρά στη Βοσνία! Περισσότερους Αλβανούς που ζουν στην Τουρκία, παρά στην Αλβανία! Περισσότερους Τσετσένους που ζουν στην Τουρκία παρά στην Τσετσενία! Περισσότερους Αμπχάζους στην Τουρκία παρά στην Αμπχαζία! Γιατί είναι έτσι; Λόγω της οθωμανικής κληρονομιάς. Για όλους αυτούς τους διαφορετικούς λαούς στα Βαλκάνια, στη Μέση Ανατολή και τον Καύκασο, η Τουρκία είναι ένα ασφαλές καταφύγιο, η πατρίδα τους... Λόγω αυτών των ιστορικών δεσμών, η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας επιδιώκει να εδραιώσει την τάξη σε όλες αυτές τις γύρω περιοχές – στα Βαλκάνια, το Καύκασο και τη Μέση Ανατολή, γιατί αν δεν υπάρξει τάξη, εμείς θα πληρώσουμε τη συντεχνία. Για διπλωμάτες από άλλα μέρη του κόσμου, το ζήτημα της Βοσνίας είναι ένα τεχνικό ζήτημα. Για εμάς είναι θέμα ζωής και θανάτου... Για την Τουρκία η ασφάλεια του Σαράγεβο είναι εξίσου σημαντική με την ασφάλεια και την ευημερία της Κωνσταντινούπολης»⁶⁹¹. Ακριβώς σε αυτές τις λίγες προτάσεις, μπορεί κανείς να δει τα στοιχεία χειραγώγησης στα οποία βασίζεται αρκετά η νεο-οθωμανική αντίληψη στην εξάπλωση της επιρροής της:

- Αναφέρονται λέξεις μεγάλης έντασης όπως *κληρονομιά, καταφύγιο, πατρίδα, τάξη, ασφάλεια, ευημερία* – που προκαλούν θετικά συναισθήματα στους ακροατές και όσους ταυτίζονται μαζί τους.
- Δίνεται έμφαση στη δική τους εμπλοκή στο αναφερόμενο ζήτημα, ενώ το ενδιαφέρον των άλλων περιθωριοποιείται – *αν δεν υπάρξει τάξη, εμείς θα πληρώσουμε τη συντεχνία · για εμάς είναι θέμα ζωής και θανάτου, ενώ για άλλους είναι μόνο τεχνικό*. Τέλος, στέλνεται ένα ξεκάθαρο μήνυμα ότι η μόνη δυνατή λύση προσφέρεται από την Τουρκία – μόνο αυτή μπορεί να αποκαταστήσει την τάξη λόγω ιστορικών δεσμών.
- Παρέχεται μια ευκαιρία για την στήριξη του προσωπικού τους συστήματος αξιών – το γεγονός ότι *υπάρχουν περισσότεροι Μποσνιακοί στην Τουρκία παρά στη Βοσνία* είναι ένδειξη ότι ταυτίζονται με τους Τούρκους περισσότερο παρά με τους συμπατριώτες τους, κάτι που ενισχύεται υπερβολικά με την αναφορά παραδειγμάτων άλλων εθνικότητων (είναι ενδιαφέρον ότι, ωστόσο, οι Μποσνιακοί αναφέρονται πρώτοι – ως *primus inter pares* – ενισχύεται το γίνητρο για αυτοεπιβεβαίωση και διεθνή αναγνώριση).

⁶⁹¹ Proroković, D. (2012). *όπ. αν.* (σ. 463)

- *Το Σαράγεβο εξισώνεται με την Κωνσταντινούπολη, γεγονός που οδηγεί στην κορύφωση των συναισθημάτων όσων χαρακτηρίζονται από σύνδρομο κατωτερότητας, οπότε γίνεται ακόμα και πιο εύκολο να χειραγωγηθούν με κάθε τρόπο.*

Το ότι αυτή η προσέγγιση έχει πραγματική επίδραση στον αναφερόμενο πληθυσμό, δείχνει και το γεγονός ότι το 1991 ο Α. Ιζετμπέγκοβιτς⁶⁹², κατά την επίσημη επίσκεψή του στη Άγκυρα, αρνήθηκε να κάνει την πρωτόκολλη περιήγηση στο μασωλείο του δημιουργού της σύγχρονης Τουρκίας. Με άλλα λόγια, ήθελε να εκφράσει την αφοσίωσή του στον κοινό στόχο στις τότε τούρκικες αρχές τόσο δημόσια και αποφασιστικά που τελικά οι οικοδεσπότες τον συμβούλεψαν ότι ένας τέτοιος τρόπος δεν ήταν κατάλληλος και ότι η εκδήλωση προσωπικής ισλαμιστικής δέσμευσης στο υψηλότερο επίπεδο θα μπορούσε να είναι αντιπαραγωγικό. Και έτσι εκείνη την εποχή οι κρυφοί υποστηρικτές του νεο-οθωμανισμού κατάφεραν να τον πείσουν να επισκεψει τον τάφο του Ατατούρκ, χρησιμοποιώντας ξανά τον διάσημο χαρακτήρα του «Κέτμαν» τους μέσω υπενθύμισης ότι «υπάρχει ανάγκη να κερδίσουν τον δυτικό κόσμο για την μουσουλμανική υπόθεση στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, ο οποίος υποστηρίζει και την ίδια την Τουρκία ακριβώς επειδή τη θεωρεί το μόνο πραγματικά κοσμικό μουσουλμανικό κράτος»⁶⁹³. Μπορεί μόνο να φανταστεί κανείς πόσο δύσκολο και αδιανόητο ήταν για αυτόν τον Βόσνιο ηγέτη, που κάποτε καυχόταν στον Τ. Οζάλ ότι ο ίδιος έχει τουρκικό αίμα, να χωρέσει στο μιμητικό νεο-οθωμανικό πρωτόκολλο, όταν είχε τέτοια επιθυμία να ικανοποιήσει δημόσια το κίνητρο για αυτο-επιβεβαίωση και ανήκειν στο τουρκικό λαό.

10.7. ΠΙΘΑΝΕΣ ΛΥΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΑΜΥΝΑ ΕΝΑΝΤΙΑ ΤΩΝ ΝΕΟ-ΟΘΩΜΑΝΙΚΩΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΩΝ ΜΗΧΑΝΙΣΜΩΝ

Μετά την ανάλυση ολόκληρης της κατάστασης, γίνεται ξεκάθαρο ότι ένας από τους κύριους κινδύνους για το αναλυμένο γεωπολιτικό σύμπλοκο είναι ακριβώς η οριζόντια σύνδεση της Τουρκίας με την Βουλγαρία, την πΓΔΜ, την Αλβανία και τέλος με τη Βοσνία, που θα σήμαινε απόλυτη απομόνωση της Ελλάδας από την υπόλοιπη Ευρώπη. Όχι μόνο στην περίπτωση αυτή η εν λόγω προσέγγιση θα αποτελούσε αντικείμενο γεωστρατηγικών σχεδίων, αλλά αυτό θα οδηγούσε στην αύξηση των κονδυλίων για τον στρατό και επομένως στην εντελώς εξάντληση της ήδη αρκετά αδύναμης οικονομίας. Ορισμένοι γεωπολιτικοί αναλυτές θεωρήθηκαν ότι η σύνδεση της Ελλάδας με τις χώρες της Κεντρικής Ευρώπης θα μπορούσαν να επιτευχθούν από την κατασκευή της Αδριατικής-Ιονίας οδικής οδού. Από την πτυχή της γεωστρατηγικής, αυτή η λύση απέχει πολύ από την ιδανική, διότι θα σήμαινε επίσης τη γεωπολιτική συγχώνευση όχι μόνο της Αλβανίας, της πΓΔΜ και της Βουλγαρίας, αλλά και των Τυράνων με την Πρίστινα. Με τον τρόπο

⁶⁹² **Αλίγια Ιζετμπέγκοβιτς** (1925-2003) – Βόσνιος πολιτικός, δικηγόρος, ισλαμιστής φιλοσόφος και συγγραφέας. Διετέλες πρόεδρος της Προεδρίας στην ΟΔ Βοσνία-Ερζεγοβίνη και αργότερα της ανεξάρτητης Δημοκρατίας *το 1992). Είναι γνωστός για την ίδρυση και την προεδρία του Κόμματος Δημοκρατικής Δράσης, αλλά για το πολιτικο-θρησκευτικό του έργο «Ισλαμική Διακήρυξη» (εκδόθηκε το 1970). Σε αυτό, υποστηρίζει ένα κρατικό σύστημα που βασίζεται στις αρχές του σουνιτικού Ισλάμ και επικρίνει την κοσμικότητα του Ατατούρκ. Είναι ένα πανισλαμικό κείμενο, το οποίο όχι μόνο προαγανδίζει την αναζωογόνηση των ισλαμικών αρχών στις μουσουλμανικές κοινωνίες, αλλά και τη βάση της πολιτικής εξουσίας και της έννομης τάξης στο νομικό σύστημα της Σαρία. Θεωρείται ο πρώτος πολιτικός που έφερε τους Μουτζαχεντίν σε ευρωπαϊκό έδαφος. (Κατά: Bihalji - Merin, O. και σύν. [επιμ.] (1986). όπ. αν.)

⁶⁹³ Tanasković, D. (2015). όπ. αν. (σ. 17)

αυτό, αφενός, η Σερβία θα απειλούνταν και, αφετέρου, η κατεύθυνση της οδού ξαφνικά θα στρεφόταν προς τα βόρεια και έτσι θα μείωνε σημαντικά τη σημασία του νότιου, ελληνικού κλάδου. Όλα τα παραπάνω οδηγούν στο συμπέρασμα ότι «για την Ελλάδα, ειδικά το βόρειο της τμήμα, τη Θεσσαλία και τη Μακεδονία, η οδική και σιδηροδρομική σύνδεση της κοιλάδας του Μοράβα – Βαρδάρη δεν έχει εναλλακτική λύση»⁶⁹⁴. Έτσι, στην περίπτωση της πιθανής συμμαχίας των χωρών του Ατλαντισμού με τον εκπρόσωπο του νεο-οθωμανισμού μέσω της βαλκανικής οριζόντιας, για την Ελλάδα είναι αποδεκτές μόνο δύο λύσεις:

- η διατήρηση του status quo σε σχέση με την Τουρκία στην ανατολική Μεσόγειο, εστιάζοντας σε στρατιωτικές ικανότητες και επενδύσεις σε αυτές και
- ο σχηματισμός της βαλκανικής γεωπολιτικής κατακόρυφης σύνδεσης με τη Σερβία και την πΓΔΜ.

Η πρώτη λύση θα ήταν βολική, καθώς η Ελλάδα θα συνέχιζε να ελέγχει τους θαλάσσιους δρόμους στην περιοχή αυτή και έτσι θα διατηρούσε το καθεστώς μιας από τις εμπορικές υπερδυνάμεις στην Ευρώπη. Γνωρίζοντας το γεγονός ότι χωρίς τις εμπορικές και θαλάσσιες μεταφορές δεν υπάρχει ούτε η ελληνική οικονομία, η νεο-οθωμανική Τουρκία επίτηδες εφαρμόζει ψυχολογικούς μηχανισμούς ακριβώς σε αυτό το τομέα προκειμένου να αποσταθεροποιήσει περαιτέρω την οικονομική κατάσταση της χώρας. Δεδομένου ότι ορισμένα ελληνικά νησιά βρίσκονται μόνο λίγα ναυτικά μίλια από την τουρκική ακτή, αυτή η Μεγάλη Δύναμη τους θεωρεί δικό της κίνδυνο ασφάλειας, αλλά και βασική ευπάθεια της ελληνικής γεωπολιτικής θέσης. Οι προσδοκίες είναι ότι κάποια στιγμή η Τουρκία θα λάβει κάποιου είδους στρατιωτική δράση με σκοπό να αναλάβει τον έλεγχο πάνω τους και έτσι εξασφαλίσει την ασφάλεια της δικής της άκτης. Εάν συνέβη αυτό και τουλάχιστον ένα μέρος των ανατολικών ελληνικών νησιών πέσει υπό την εξουσία της Τουρκίας, η συνολική γεωπολιτική κατάσταση της Ελλάδας θα χειροτέρευε δραστικά.

Η δεύτερη λύση θα βασιζόταν στην παραδοσιακή φιλία και την αδιάσπαστη εμπιστοσύνη μεταξύ Ελλάδας και Σερβίας, η οποία θε μπορούσε να συμβάλει στην υλοποίηση μακροχρόνιων συμφερόντων και στην εξεύρεση τρόπων αντιμετώπισης κοινών εχθρών. Με τις ενωμένες δυνάμεις των δύο αυτών χωρών, στηριζόμενες η μια στην άλλη, θα μπορούσαν να αντιταχθούν στις νεο-οθωμανικές προθέσεις στα Βαλκάνια, καθώς και στις επεκτατικές τάσεις των υποστηρικτών του κινήματος της Μεγάλης Αλβανίας. Εάν επρόκειτο να επιτευχθεί η ενίσχυση της σέρβικης και της ελληνικής θρησκευτικής, πολιτιστικής και οικονομικής επιρροής στην πΓΔΜ, έτσι ώστε να κατάλαβει τα αδιαμφισβήτητα πλεονεκτήματα αυτού του τύπου σύνδεσης, αυτό θα σήμαινε μόνο το πρώτο, αρχικό βήμα. Ακόμη και πολλοί Τούρκοι ερευνητές προειδοποίησαν ότι η ελληνοσερβική φιλία (λόγω της θρησκευτικής και παραδοσιακής εγγύτητας και της άρρηκτης γεωπολιτικής συμμαχίας) αντιπροσωπεύει μια σοβαρή, πιθανή απειλή για την υλοποίηση της τουρκικής επιρροής στην πΓΔΜ. Εάν αυτές οι τρεις χώρες καταφέρουν να κερδίσουν και τη Ρουμανία για τα σχέδιά τους, τότε θα μπορούσαν να ασκήσουν γεωστρατηγική πίεση στη Βουλγαρία μέσω κοινών προσπαθειών και να την εντάξουν σε μια νέα εταιρική σχέση, ανοίγοντας έτσι το δρόμο για την απρόσκοπτη και πλήρη δημιουργία του γεωπολιτικού κατακόρυφου των

---

⁶⁹⁴ Proroković, D. (2018). *όπ. αν.* (σ. 687)

Βαλκανίων. Έτσι, το τελικό αποτέλεσμα αυτού του τύπου σύνδεσης «θα ήταν η μετατροπή του ‘κατακόρυφου’ σε ‘βαλκανικό γεωπολιτικό πυρήνα’»⁶⁹⁵.

Ωστόσο, οι πιθανές λύσεις δεν τελειώνουν εκεί. Ορισμένοι Σέρβοι συγγραφείς πιστεύουν ότι η άμβλυνση της τουρκικής επίδρασης θα μπορούσε να επιτευχθεί με τη βελτίωση των σημερινών σχέσεων μεταξύ των Σέρβων και των Βόσνιων Μουσουλμάνων, αλλά και με την άσκηση πίεσης στην Τουρκία μέσω των περιφερειακών της εταίρων. Μερικές από τις πιθανές προσεγγίσεις για αυτό το σενάριο είναι οι εξής:

1. *Η Σερβία θα πρέπει να διευκολύνει την ενίσχυση της σιτικής θρησκευτικής επιρροής στην περιοχή, γιατί η ερμηνεία της είναι κάπως κοντά και δεκτική στις παραδοσιακές αξίες των βαλκανικών λαών. Κύριος συνεργάτης της σε αυτό το μονοπάτι θα ήταν το Ιράν, η μεγαλύτερη σιτική χώρα, κληρονόμος της περισκής παράδοσης και δυνητικά ένας από τους μελλοντικούς πόλους της παγκόσμιας τάξης, για την οποία υπάρχουν θετικές και εξαιρετικά ευνοϊκές απόψεις στον σέρβικο επιστημονικό κόσμο. Επιπλέον, το Ιράν και η Συρία, ο στρατηγικός του εταίρος στη Μέση Ανατολή, θα επωφεληθούν σημαντικά από μια τέτοια προσέγγιση, καθώς η συνεργασία με τη Σερβία θα περιόριζε επίσης την τουρκική επιρροή στην περιοχή. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι παρόλο που το Ιράν ήταν σε μεγάλο βαθμό αντισέρβικο στις αρχές της δεκαετίας του 1990 και βοήθησε ενεργά τους Βόσνιους Μουσουλμάνους κατά τη διάρκεια του εμφύλιου πολέμου, η στάση του άλλαξε δραστικά στο δεύτερο μισό εκείνης της δεκαετίας. Ειδικά μετά τους βομβαρδισμούς του ΝΑΤΟ στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας, αρχίζει να εμφανίζεται η εντύπωση ότι «η ιρανική διπλωματία κοιτάζει πολύ περισσότερο προς τα Βαλκάνια με βάση κάποιους άλλους παράγοντες παρά θρησκευτικούς»⁶⁹⁶.*
2. *Σε αυτό το μονοπάτι, η Σερβία θα μπορούσε επίσης να βρει συνεργάτες σε δύο χώρες που είχαν πλούσιες σχέσεις με την κομμουνιστική Γιουγκοσλαβία, και μετά την κατάρρευση της ΣΟΔΓ, κράτησαν θετική στάση απέναντι στο «σέρβικο ζήτημα» - την Αίγυπτο και την Ινδονησία. Αν και την εποχή της μονομερούς δήλωσης της λεγόμενης Δημοκρατίας του Κοσσυφοπεδίου ήταν εκτεθειμένες σε ισχυρές αμερικανικές πολιτικές πιέσεις, καμία από τις δύο χώρες δεν συμφώνησε να αναγνωρίσει την ανεξαρτησία της⁶⁹⁷.*
3. *Η Σερβία θα μπορούσε να επεκτείνει την πολιτική και οικονομική συνεργασία και στο Αζερμπαϊτζάν, το οποίο αντιπροσωπεύει έναν από τους διαύλους πιθανής επιρροής στην Τουρκία. Συγκεκριμένα, η Σερβία έχει δημιουργήσει φιλικές σχέσεις με την αναφερόμενη χώρα εδώ και αρκετό καιρό, οι οποίες εντάθηκαν σημαντικά στο υψηλότερο επίπεδο στο δεύτερο μισό της δεύτερης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα. Από την άλλη πλευρά, η εξισορρόπηση αυτών των σχέσεων με τα ευρύτερα συμφέροντα της Σερβίας στον Καύκασο, όπου ο παραδοσιακός της εταίρος είναι η Αρμενία, είναι μια πραγματική διπλωματική τέχνη.*
4. *Αν και οι σέρβικες αρχές είναι καχύποπτες για τα ατλαντικά συμφέροντα στα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, με την εντατικοποίηση των επαφών μεταξύ αυτών των δύο χωρών, θα*

⁶⁹⁵ Ibid., σ. 689

⁶⁹⁶ Ibid., σ. 626

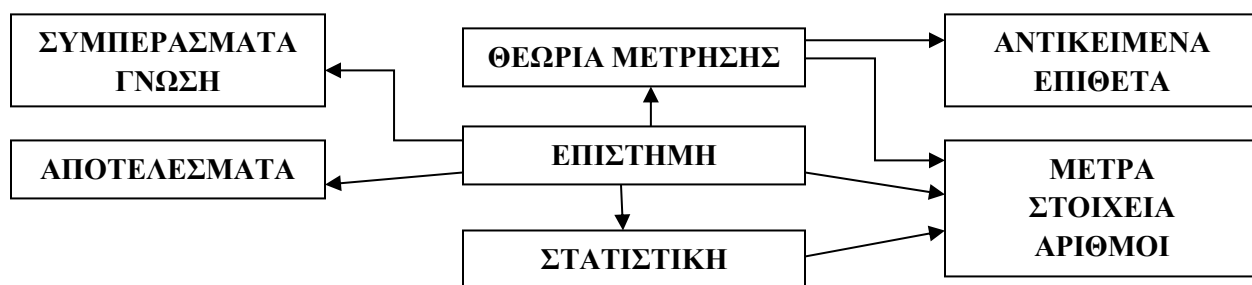
⁶⁹⁷ Με την ανατροπή του Χόσι Μουμπάρακ και την έλευση της Μουσουλμανικής Αδελφότητας στην εξουσία, η Αίγυπτος αναγνώρισε το Κόσοβο το 2013, αλλά μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα τα πράγματα άλλαξαν γρήγορα στη χώρα. Η θέση των Σέρβων πολιτικών είναι ότι με την αυξανόμενη σταθεροποίηση της κατάστασης στην Αίγυπτο, θα ανοίξουν και νέες ευκαιρίες συνεργασίας.

μπορούσε να επιτευχθεί πρόσθετη επιρροή στην περιοχή. Ωστόσο, είναι απαραίτητο να εξεταστεί σε ποιο βαθμό θα ήταν επωφελές για τη Σερβία, διότι συνδέοντας τις βαλκανικές χώρες με το κεφάλαιο ορισμένων από τις πλούσιες χώρες του Κόλπου που τείνουν προς την αμερικανική επιρροή, θα σήμαινε απόσβεση των ρωσικών και κινεζικών οικονομικών τάσεων σε αυτό το μέρος της Ευρώπης.

5. Προκειμένου να έρθει πιο κοντά με τους Μποσνιάκους, η Σερβία θα πρέπει σίγουρα να εργαστεί για τη σύνδεση με τις ήδη αναφερθείσες ισλαμικές χώρες, αλλά και με εκείνες της Κεντρικής Ασίας – Καζακστάν, Ουζμπεκιστάν και Κιργιστάν.

11. ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΕΙΚΤΩΝ

Από την άποψη της επιστημολογίας οι μετρήσεις αποτελούν μια δραστηριότητα που σχετίζονται με την απόκτηση γνώσης, τη συλλογή δεδομένων και τον πρακτικό κόσμο. Ακόμα και οι επιστήμονες του ανορθολογισμού θεωρούσαν ότι, στον τομέα των θεωριών, η μέτρηση είναι αποτελεσματική για τον εντοπισμό διαταραχών, δηλαδή εκείνων των ανωμαλιών που απαιτούν τη δημιουργία εντελώς νέων θεωριών⁶⁹⁸. Με άλλα λόγια, στο εφαρμοσμένο επίπεδο, η μέτρηση χρησιμοποιείται για την περιγραφή, εξήγηση, διαφοροποίηση επικοινωνίας, αξιολόγηση γνώσης, διάγνωση, πρόβλεψη και **λήψη αποφάσεων**⁶⁹⁹.

Εικόνα 01. Γενική διαίρεση των συνιστωσών της θεωρίας μέτρησης χρησιμοποιώντας ένα απλοποιημένο διάγραμμα⁷⁰⁰ (τα γωνιακά βέλη αντιπροσωπεύουν το προϊόν και τα επίπεδα τη χρήση)

Εάν θα έπρεπε να γίνει μια αντιστοιχία για το τι είναι η μέτρηση για την επιστήμη θα λέγαμε ότι είναι ακριβώς αυτό που είναι ο ψυχολογικός παράγοντας για τη γεωπολιτική ανάλυση. Δεδομένου βέβαια ότι οι κοινωνικές στάσεις, που αποτελούν τα δομικά στοιχεία του ψυχολογικού παράγοντα, παίζουν καθοριστικό ρόλο στη συμπεριφορά και τη λήψη αποφάσεων των ανθρώπων. Δεν είναι ασυνήθιστο για τους ανθρώπους να τις χρησιμοποιούν, για να περιγράψουν, να εξηγούν, να αξιολογούν την πραγματικότητά τους, ακόμη και να επικοινωνούν και να διαγιγνώσκουν διάφορα

⁶⁹⁸ Για περισσότερες πληροφορίες: Nunnally, J. C. και Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric theory (3rd Edition)*. Νέα Υόρκη: McGraw-Hill Series in Psychology. // Kuhn, T. (1961). Značaj merenja u savremenoj fizičkoj nauci. / Η σημασία της μέτρησης στη σύγχρονη φυσική επιστήμη. *Isis - Επιστημονικό Περιοδικό του Ιατρικού Επιμελητηρίου της Σλοβενίας*, 52/1961. (σς. 161-193)

⁶⁹⁹ Fajgelj, S. (2020). όπ. αν. (σ. 92)

⁷⁰⁰ Λήψη από: Ibid., σ. 114

φαινόμενα. Τέλος, ως σχετικά μόνιμο χαρακτηριστικό των ανθρώπων, οι κοινωνικές στάσεις πάνω στις οποίες βασίζεται ο ψυχολογικός παράγοντας σε κάθε έθνος παρέχουν τη δυνατότητα πρόβλεψης, που είναι απαραίτητη για τη γεωπολιτική ανάλυση και τη γεωστρατηγική σύνθεση.

Η περαιτέρω πορεία της έρευνας θα κινηθεί σε δύο κατευθύνσεις - η μία στοχεύει στη δημιουργία ενός μαθηματικού αλγορίθμου που δημιουργήθηκε με τη στατιστική ανάλυση γεωπολιτικών δεικτών, ενώ η άλλη θα αφιερωθεί στη δημιουργία ενός γεωπολιτικού υποδείγματος⁷⁰¹. Κατά την πρώτη θα πραγματοποιηθεί η ανάλυση συσχέτισης⁷⁰² μεταξύ του Σύνθετου Γεωπολιτικού Δείκτη Εύθραυστων Κρατών (αγγλ. *Fragile States Index - FSI*) και του Απλού Γεωπολιτικού Δείκτη Ξένων Άμεσων Επενδύσεων (αγγλ. *Foreign Direct Investment - FDI*), προκειμένου να διαπιστωθεί, εάν υπάρχει συσχέτιση μεταξύ των μεταβλητών του FSI και των διασυννοριακών επενδύσεων για το επόμενο έτος. Όσον αφορά την δεύτερη κατεύθυνση, ο στόχος είναι να σχεδιαστεί ένα γεωπολιτικό υπόδειγμα βασισμένο στις γνώσεις που αποκτήθηκαν κατά τη γεωπολιτική ανάλυση του ψυχολογικού παράγοντα, καθώς και στη γνώση που αποκτήθηκε μέσω της μέτρησης και της στατιστικής προσέγγισης.

Εάν λάβουμε υπόψη ότι στον κόσμο των γεωπολιτικών γεγονότων, οι διασυννοριακές επενδύσεις θεωρούνται δείκτης της υψηλότερης εμπιστοσύνης, αλλά και ένα από τα πιο εντυπωσιακά χαρακτηριστικά της παγκόσμιας οικονομίας⁷⁰³, τότε δεν φαίνεται παράξενο που τα κίνητρα για τη δημιουργία τους, οι πολιτικές εξαγοράς και οι στρατηγικές της έλξης τους ήταν συχνά αντικείμενο επιστημονικών εργασιών γραμμένων κατά τις προηγούμενες δύο δεκαετίες. Συχνά οι επιστήμονες κατέληγαν στο συμπέρασμα ότι το μεγαλύτερο μερίδιο των ΑΞΕ ανήκει στις ανεπτυγμένες χώρες (κατά μέσο όρο, το 75% των παγκόσμιων Άμεσων Ξένων Επενδύσεων απευθυνόταν σε χώρες του ΟΟΣΑ)⁷⁰⁴, που μπορεί να εξηγηθεί με το γεγονός ότι τα βιώσιμα συστήματα και η έλλειψη κρίσιμων σημείων στην κρατική λειτουργία αυτών των χωρών εμπνέει εμπιστοσύνη στους ξένους επενδυτές. Και αυτό γιατί όχι μόνο ότι το κεφάλαιό τους δεν θα αποτύχει λόγω απρόβλεπτων γεωπολιτικών συνθηκών, αλλά και θα αυξηθεί. Επομένως, παραμένει ενδιαφέρον ερώτημα το πώς οι λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες προσελκύουν διασυννοριακές επενδύσεις. Με άλλα λόγια, από

---

⁷⁰¹ **Υπόδειγμα** - μαθηματικά, λογικά, οπτικά, γραφικά ή συμβολικά παρουσιαζόμενη θεωρία, δηλαδή μια επιστημονική θεωρία. Μερικά από τα πιο διάσημα υποδείγματα σήμερα είναι προσομοιώσεις υπολογιστών και τεχνητή νοημοσύνη. (κατά: Fajgelj, S. (2020). *Metode istraživanja ponasanja / Μέθοδοι έρευνας της συμπεριφοράς*. Βελιγράδι: Κέντρο Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας, σ. 57)

⁷⁰² **Συσχέτιση** - στατιστικός τύπος σύνδεσης που μπορεί να μιλήσει για αιτιώδη σύνδεση, αλλά και για ύπαρξη κοινής αιτίας. Αν και δεν είναι πειραματική, είναι γόνιμη και παρουσιάζει σύνδεση ιδιαίτερης γνωστικής αξίας. Σε αυτή την περίπτωση οι υποθέσεις ορίζονται συσχετικά, δηλ. ως σύνδεση φαινομένων, και έτσι μπορούν να επαληθεύονται στατιστικά. Αντιπροσωπεύει το καλύτερο εργαλείο για την ανάλυση ατομικών και ομαδικών διαφορών, οι οποίες μπορεί να είναι τυχαίες μεταβλητές και, ως εκ τούτου, δείκτες λανθάνουσων μεταβλητών. Έτσι, κάθε συσχέτιση που είναι σταθερή και αντιπροσωπεύει συνέπεια στατιστικών τεχνουργημάτων, χαρακτηρίζεται από υψηλότερη επιγνώση της πραγματικότητας και παρέχει την ικανότητα πρόβλεψης. (για περισσότερες πληροφορίες: Fajgelj, S. (2020). *όπ. αν.*, σ. 48)

⁷⁰³ Agiomirgianakis, G., Asteriou, D. και Papatoma, K. (2003). The Determinants of Foreign Direct Investment: A Panel Data Study for the OECD Countries / Οι καθοριστικοί παράγοντες των άμεσων ξένων επενδύσεων: μια μελέτη δεδομένων για τις χώρες του ΟΟΣΑ.. *Department of Economics (City University London) - Discussion Paper Series / Τμήμα Οικονομικών (City University London) - Σειρά χαρτιού συζήτησης, αρ. 03/06.*

⁷⁰⁴ Κατά: *Ibid.*, σ. 1

ποιους παράγοντες εξαρτάται η εμπιστοσύνη των ξένων επενδυτών. Λαμβάνοντας υπόψη ότι τέτοιοι παράγοντες μπορεί να είναι πολλοί και ότι η απόδειξη της αιτιότητας ορισμένων δε θα απέκλειε αυτόματα την ύπαρξη άλλων, αυτή η έρευνα ξεκίνησε από την ιδέα να εξακριβωθεί, εάν υπάρχει συσχέτιση μεταξύ των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων και του Δείκτη Εύθραυστων Κρατών. Δεδομένου ότι και οι δύο αυτοί γεωπολιτικοί δείκτες περιέχουν ή επηρεάζουν την ανάπτυξη του ψυχολογικού παράγοντα, που αποτελεί και το αντικείμενο της παρούσας έρευνας, θεωρείται ότι θα δώσουν μια νέα εικόνα για την ύπαρξη, τη δράση και την επιρροή του στο γεωπολιτικό σύμπλοκο «Ελλάδας - Σερβίας - ΠΓΔΜ».

Από την άλλη πλευρά, η δημιουργία ενός γεωπολιτικού πρωτοκόλλου σύνθεσης μιας κατάλληλης γεωστρατηγικής βασισμένο στη γνώση του ψυχολογικού παράγοντα μιας συγκεκριμένης χώρας, θα έδινε ιδιαίτερη επιστημονική σημασία στην παρούσα εργασία. Με τον τρόπο αυτό, όχι μόνο θα μπορούσε να προβληθεί η περαιτέρω εξέλιξη των γεωπολιτικών γεγονότων σε ένα δεδομένο γεωγραφικό σύμπλοκο, αλλά θα δημιουργούσε επίσης μια ευκαιρία για τη χρήση του και σε άλλες αναλύσεις. Επιπλέον, θα γινόταν πολύ καλύτερη κατανόηση της πορείας ανάπτυξης του ψυχολογικού παράγοντα του εν λόγω γεωπολιτικού συμπλόκου, καθώς και των λόγων για τους οποίους ορισμένες γεωστρατηγικές δεν καρποφόρησαν και δεν έδωσαν τα επιθυμητά αποτελέσματα. Τέλος, θα τεθούν οι βάσεις για κάποια μελλοντική έρευνα με δυνατότητα συμπλήρωσης, διόρθωσης και αναβάθμισης του δημιουργημένου υποδείγματος σύμφωνα με νέα γεωπολιτικά ευρήματα και γεωστρατηγικές τάσεις.

11.1. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΜΕΤΑΒΛΗΤΩΝ⁷⁰⁵

Για τη διεξαγωγή της στατιστικής ανάλυσης, τα δεδομένα συλλέχθηκαν από σχετικές πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές. Όσον αφορά τη μεταβλητή κριτηρίου, οι Άμεσες Ξένες Επενδύσεις ήταν διαθέσιμες στον επίσημο ιστότοπο της Παγκόσμιας Τράπεζας⁷⁰⁶, η οποία για την ομαδοποίηση και την ακριβή παρουσίαση δεδομένων χρησιμοποίησε και τη βάση δεδομένων του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου για τις ισορροπίες πληρωμών συμπληρωμένη με στοιχεία από τη Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για την ανάπτυξη του εμπορίου.

Από την άλλη πλευρά, ο Δείκτης Εύθραυστων Κρατών παρουσιάζει έναν σύνθετο γεωπολιτικό δείκτη που δημιουργήθηκε από μια πολύπλοκη μεθοδολογική προσέγγιση. Τα δεδομένα πηγάζουν από τρία κύρια ρεύματα, τα οποία αργότερα αποτελούν αντικείμενο επεξεργασίας με μεθοδολογική τριγωνοποίηση και υποβάλλονται σε κριτική εξέταση, για να ληφθούν τα πιο αντικειμενικά τελικά αποτελέσματα. Στο πρώτο μέρος της αναφερόμενης τριγωνοποίησης παρουσιάζεται η μεθοδολογική διαδικασία ανάλυσης περιεχομένου⁷⁰⁷. Σε αυτή τη φάση συγκεντρώνονται και γίνονται αντικείμενο επεξεργασίας ακατέργαστα δεδομένα, που συλλέγονται

⁷⁰⁵ **Μεταβλητή** - το αποτέλεσμα της μέτρησης ενός χαρακτηριστικού σε ένα σύνολο οντοτήτων, π.χ. ιδιότητες ή χαρακτηριστικά σε ένα σύνολο ατόμων ή ομάδων. (κατά: Fajgelj, S. (2020). όπ. αν., σ. 137)

⁷⁰⁶ Διαθέσιμο σε: <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?end=2019&start=2006>

⁷⁰⁷ **Ανάλυση περιεχομένου** - μια μεθοδολογία για τη συλλογή δεδομένων σχετικά με μηνύματα που αποτελούν ενιαίο αποτέλεσμα της ανθρώπινης συμπεριφοράς. (κατά: Fajgelj, S. (2020). όπ. αν., σ. 22)

από έναν συσσωρευτή εμπορικού περιεχομένου (βάσει επίσημων αναφορών, επιστημονικών ερευνών και εργασιών, άρθρων μέσω μαζικής ενημέρωσης και άλλων ποιοτικών άρθρων, που συλλέγονται από περισσότερες από 10.000 διαφορετικές πηγές παγκοσμίως). Καθώς ο καθένας από τους δώδεκα απλούς δείκτες, χωρίζεται σε επιμέρους δείκτες, μέσω της Boolean αναζήτησης μπορούν να βρεθούν εκατοντάδες φράσεις για καθέναν από αυτούς. Με τον τρόπο αυτό, καθορίζεται και η σημασία της επισήμανσης του προβλήματος για καθέναν από τους επιμέρους δείκτες, που υπάρχουν στα παγκόσμια επιστημονικά δεδομένα και μέσα ενημέρωσης. Τέλος, κάθε χρόνο ο αριθμός των αναλύσεων και των άρθρων, που αναλύονται είναι μεταξύ 45 και 50 εκατομμυρίων σε ολόκληρη την υφήλιο. Η δεύτερη φάση της μεθοδολογικής τριγωνοποίησης περιλαμβάνει την *επεξεργασία των ποσοτικών δεδομένων* από διάφορες βάσεις διεθνών και πολυμερών στατιστικών οργανισμών. Αυτοί οι οργανισμοί, συμπεριλαμβανομένων των Ηνωμένων Εθνών, της Παγκόσμιας Τράπεζας και του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, έχουν εντοπιστεί και επιλεγεί σε μεγάλο βαθμό λόγω της ικανότητάς τους να παρουσιάζουν βασικές πτυχές ενός συγκεκριμένου δείκτη, με αμερόληπτες, στατικές ρεαλιστικές και εξειδικευμένες αναλύσεις. Έτσι, τα ακατέργαστα σύνολα δεδομένων γίνονται αντικείμενο επεξεργασίας και συγκριτικής ανάλυσης, οπότε οι τάσεις κάθε χώρας που προσδιορίζονται με την ποσοτική ανάλυση συγκρίνονται με τα προσωρινά αποτελέσματα που υπάρχουν κατά την εφαρμογή της φάσης ανάλυσης περιεχομένου. Τελικό βήμα είναι η στην εναρμόνισή τους με βάση ένα σύνολο στατιστικών και επιστημονικών κανόνων. Αυτό μας οδηγεί στην τρίτη διαδικασία της εν λόγω μεθοδολογικής τριγωνοποίησης - την *ποιοτική ανασκόπηση*. Αυτή η μέθοδος συνιστάται, όταν είναι απαραίτητες εξειδικευμένες αξιολογήσεις της κατάστασης κάποιων χωρών σε ένα συγκεκριμένο έτος σε σύγκριση με το προηγούμενο και πραγματοποιούνται από ομάδα ειδημόνων και ερευνητών κοινωνικών επιστημών για κάθε χώρα ξεχωριστά. Με την προσέγγιση αυτή μετριάζονται πιθανά ψευδή θετικά ή αρνητικά αποτελέσματα της ανάλυσης περιεχομένου ή συλλέγονται επιτυχώς δυναμικές ετήσιες τάσεις διάφορων δεικτών, οι οποίοι δεν μπορούν να προσδιοριστούν σε ποσοτικά σύνολα δεδομένων που μετρούν μακροπρόθεσμους διαρθρωτικούς παράγοντες. Η δύναμη και η γοητεία αυτής της προσέγγισης στην ανάλυση έγκειται ακριβώς στην επίγνωση ότι κάθε μέθοδος συλλογής δεδομένων έχει τα δυνατά και αδύνατα σημεία της και ότι κάθε φάση της τριγωνοποίησης αντισταθμίζει τις ελλείψεις της προηγούμενης. Με τον τρόπο αυτό επιτεύχθηκε η πληρότητα σε μια μεθοδολογική προσέγγιση⁷⁰⁸ που στερείται υποκειμενικότητας, βερμπαλισμού και εφάπαξ συμπερασμάτων.

Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι ο σύνθετος γεωπολιτικός Δείκτης των Εύθραυστων Κρατών προέρχεται από το Εργαλείο Εκτίμησης Συγκρούσεων⁷⁰⁹ του Ταμείου ειρήνης που δημιουργήθηκε κατά τη δεκαετία του 1990, προκειμένου να κατανοηθούν καλύτερα και να μετρηθούν ακριβέστερα οι παράγοντες σύγκρουσης και δυναμικής σε πολύπλοκα περιβάλλοντα. Κατά

⁷⁰⁸ Πηγή: <https://fragilestatesindex.org/wp-content/uploads/2017/05/FSI-Methodology.pdf>

⁷⁰⁹ Το **Εργαλείο Εκτίμησης Συγκρούσεων** προωθούσε μια ολοκληρωμένη κοινωνικο-επιστημονική προσέγγιση και στη βασική του μορφή χρησιμοποιούσε πρακτικές όπως οι αναφορές περί μεμονωμένων περιστατικών και αναλυτικές παρατηρήσεις από επιτόπου ειδικούς του χώρου. Καθώς είχε εξαιρετική απήχηση στην επιστημονική, πολιτική και δημόσια σκηνή, χρησιμοποιήθηκε συνεχώς από ερευνητές, επαγγελματίες και διαμορφωτές πολιτικής, αλλά και από την κοινωνία των πολιτών.

συνέπεια, ο Δείκτης Εύθραυστων Κρατών δημιουργήθηκε προκειμένου να καθοριστεί, εάν η ευθραυστότητα μιας χώρας μπορεί να αξιολογηθεί και να ταξινομηθεί. Η κύρια διαφορά μεταξύ αυτών των δύο σύνθετων δεικτών έγκειται στον τρόπο επεξεργασίας και τον όγκο των δεδομένων που αναλύονται διεθνώς. Με άλλα λόγια, ο Δείκτης έχει τη δυνατότητα να επεξεργάζεται εκατομμύρια πληροφορίες σε μια μορφή που είναι εύκολα κατανοητή, σχετική, συγκεκριμένη και κατατοπιστική περιγράφοντας έτσι λεπτομερώς τις γεωπολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές και ψυχολογικές πιέσεις στις οποίες εκτίθενται οι αναλυθείσες χώρες.

Ο Δείκτης των Εύθραυστων Κρατών περιλαμβάνει δώδεκα μεταβλητές, οι οποίες μπορούν να θεωρηθούν και ως απλοί δείκτες, που χωρίζονται σε τέσσερις ομάδες - συνεκτική, πολιτική, οικονομική και κοινωνική. Η συνεκτική ομάδα περιλαμβάνει τον C1 – τη Συσκευή ασφάλειας, τον C2 - τη Φαξικοποιημένη ελίτ και τον C3 - τους Διαχωρισμούς μεταξύ ομάδων. Δεδομένου ότι αυτοί οι δείκτες/μεταβλητές ασχολούνται με ζητήματα ασφάλειας και κρατικής σταθερότητας που διαταράσσονται από τις κοινωνικές διαιρέσεις, η παρούσα ομάδα θα μπορούσε ελεύθερα να ονομαστεί ομάδα ασφάλειας. Στη συνέχεια, ο E1 - η Οικονομική παρακμή και φτώχεια, ο E2 - η Ανώμαλη οικονομική ανάπτυξη και ο E3 - η Μετανάστευση για εργασία και το Brain Drain αντικατοπτρίζουν καθαρά οικονομικούς παράγοντες, ενώ ως πολιτικοί δείκτες θεωρούνται ο P1 - η Κρατική νομιμότητα, ο P2 - οι Δημόσιες υπηρεσίες και ο P3 - τα Ανθρώπινα δικαιώματα και το κράτος δικαίου. Όπως φαίνεται, καθένας από αυτούς τους δείκτες βασίζεται στον ανθρώπινο παράγοντα ή στις δράσεις πολιτών ενός κράτους. Ως εκ τούτου, μπορούν να θεωρηθούν και ως ψυχολογικοί δείκτες. Τέλος, οι κοινωνικές και διασταυρώμενες μεταβλητές είναι η S1 - οι Δημογραφικές πιέσεις, η S2 - οι Πρόσφυγες και τα εσωτερικά εκτοπισμένα άτομα και η X1- οι Εξωτερικές παρεμβάσεις. Καθεμία από τις δεδομένες μεταβλητές θα εξηγηθεί λεπτομερέστερα παρακάτω⁷¹⁰:

---

⁷¹⁰ Οι περιγραφές δεικτών δεν είναι εξαντλητικές και προορίζονται ως αφορμή διείσδυσης σε περαιτέρω ερμηνευτική ανάλυση. Περισσότερες και πιο λεπτομερειακές πληροφορίες μπορούν να βρεθούν στο επίσημο ιστότοπο: <https://fragilestatesindex.org/>

Δείκτης- **Συσκευή ασφάλειας (C1)** ανήκει στις μεταβλητές συνοχής και ως τέτοιος λαμβάνει ύποψη όλες τις απειλές που μπορεί να υπάρξουν για την κρατική ασφάλεια – τόσο τις εξωτερικές όσο και τις εσωτερικές (βομβαρδισμοί, επιθέσεις, θάνατοι σε μάχες, ανταρσίες, τρομοκρατία, πραξικοπήματα, ταραχές, οργανωμένο έγκλημα, δολοφονίες κτλ.). Από την άλλη, μετράει την παρατηρούμενη εμπιστοσύνη των πολιτών στην εσωτερική ασφάλεια. Ως εκ τούτου, ασχολείται με τους ακόλουθους τομείς έρευνας:

- Μονοπώλιο στη χρήση βίας
- Σχέση ασφάλειας και πολιτών
- Συχνότητα και επίπεδο χρήσης βίας
- Διάδοση όπλων και πρόγραμμα αποπλισμού

Δείκτης **Φαξικοποιημένης ελίτ (C2)** ο οποίος εξετάζει την εθνοτική, ταξική, φυλετική και θρησκευτική γραμμή κατακερματισμού των κρατικών θεσμών. Λαμβάνει ύποψη, επίσης, τη χρήση της εθνικιστικής πολιτικής ρητορικής από κυβερνούσες ελίτ, συχνά σε ό,τι αφορά τον εθνικισμό, την ξενοφοβία, τον κοινωνικό αλυτρωτισμό ή την κοινωνική αλληλεγγύη. Οι τομείς έρευνας που καλύπτει αυτή η μεταβλητή είναι οι εξής:

- Ισότητα και δικαιοσύνη
- Εθνική ταυτότητα
- Κατανομή των πόρων
- Αντιπροσωπευτική ηγεσία

Ο τρίτος δείκτης συνοχής είναι οι **Διαχωρισμοί μεταξύ ομάδων (C3)**, ο οποίος επικεντρώνεται ιδίως στις πολιτικές και κοινωνικές διαιρέσεις και στους διαχωρισμούς μεταξύ διαφορετικών ομάδων της κοινωνίας, καθώς και στον ρόλο αυτών των διαιρέσεων. Επίσης επικεντρώνεται στην συμμετοχή τους στις πολιτικές διαδικασίες του κράτους όπως και τον τρόπο με τον οποίο έχουν πρόσβαση τους σε υπηρεσίες ή πόρους. Εκτός από τα ιστορικά στοιχεία που εξηγούν το πώς διαμορφώθηκαν οι ρόλοι των κοινωνικών ομάδων πριν από μερικούς αιώνες, αυτή η μεταβλητή αναλύει και τα ακόλουθα θέματα:

- Αντίδραση μετά τη σύγκρουση - ζήτηματα επανένταξης και ανασυγκρότησης
- Ισότητα στην κατανομή πόρων
- Διαιρέσεις - ομαδικό μίσος, καταπίεση και ανοχή, αλλά και θρησκευτικές διώξεις
- Κοινωνική βία (ομαδική και μαζική)

Ο πρώτος οικονομικός δείκτης είναι η **Οικονομική παρακμή και η φτώχεια (E1)**. Αυτός εξετάζει όλους εκείνους τους παράγοντες, που σχετίζονται με την οικονομική ύφεση στην χώρα (π.χ. κατά κεφαλήν εισόδημα, ακαθάριστο εθνικό προϊόν, ποσοστό φτώχειας, επιχειρηματική αποτυχία, πτώση εμπορευματικών τιμών, εμπορικά εισοδήματα κτλ.). Εκτός από τα ζητήματα της επίσημης οικονομίας, ο παρών δείκτης επικεντρώνεται στην παράνομη διακίνηση, συμπεριλαμβανομένου του επιπέδου διαφθοράς και των παράνομων συναλλαγών (υπεξαίρεση και νομιμοποίηση εσόδων από παράνομες δραστηριότητες), αλλά και εμπορία ναρκωτικών και ανθρώπων. Οι περιοχές ενδιαφέροντος για τη μεταβλητή E1 είναι:

- Δημόσια οικονομικά με έμφαση στο δημόσιο χρέος
- Οικονομικές συνθήκες
- Οικονομικό κλίμα
- Οικονομική διαφοροποίηση

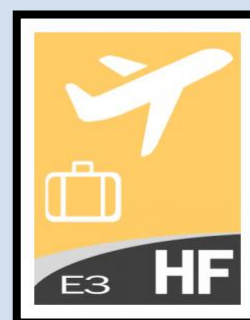
Δείκτης- **Ανώμαλη οικονομική ανάπτυξη (E2) η οποία εστιάζει** στην υπάρχουσα ανισότητα, αλλά και στο πώς γίνεται αντιληπτή, στο πεδίο της οικονομίας, ανεξάρτητα από την πραγματική της απόδοση. Αυτή η ανισότητα μπορεί να βασίζεται στη συσχέτιση της με μια φυλετική/εθνοτική/θρησκευτική ομάδα ή με το επίπεδο εκπαίδευσης, ή με την οικονομική κατάσταση ή με τον τόπο διαμονής. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η μεταβλητή E2 ασχολείται εκτενώς και εντατικά με τα ακόλουθα θέματα:

- Οικονομική ισότητα
- Οικονομική ευκαιρία
- Κοινωνικοοικονομική δυναμική

Ο τελευταίος οικονομικός δείκτης - **Μετανάστευση για εργασία και διαρροή εγκεφάλων (E3)** - λαμβάνει ύποψη τον οικονομικό αντίκτυπο του εκπατρισμού και τις συνέπειες, που μπορεί να έχει στην ανάπτυξη της χώρας. Ο δείκτης περιλαμβάνει αφενός την μετανάστευση της μεσαίας τάξης με έμφαση στα οικονομικώς παραγωγικά τμήματα του πληθυσμού (π.χ. επιχειρηματίες, μορφωμένους εργαζομένους όπως γιατρούς κ.ά.) που ψάχνουν καλύτερες ευκαιρίες στο εξωτερικό και αφετέρου στη βίαια εκτόπιση επαγγελματιών ή διανοομένων λόγω πραγματικού κινδύνου ή φόβου διώξεων και καταδίωξης. Οι τομείς έρευνας που καλύπτει αυτή η μεταβλητή είναι οι εξής:

- Διατήρηση τεχνικού και διανοητικού κεφαλαίου – μετανάστευση επαγγελματιών, πολιτική μετανάστευση ή επιστροφή, διαρροή εγκεφάλων και επιστροφή της μεσαίας τάξης
- Οικονομικά ζητήματα - το ποσό των χρηματικών συναλλαγών προς οικογένειες από συγγενείς στο εξωτερικό

Προχωρώντας στους πολιτικούς δείκτες φτάνουμε στον δείκτη της **Κρατικής νομιμότητας (P1)** στον οποίο αντικατοπτρίζεται στο κατά πόσο η κυβέρνηση είναι αντιπροσωπευτική όπως επίσης αντικατοπτρίζεται η διαφάνεια της κυβέρνησης και η σχέση της με τους πολίτες. Είναι ιδιαίτερης σημασίας για την εργασία αυτή, επειδή μετράει το επίπεδο εμπιστοσύνης του πληθυσμού σε κρατικούς θεσμούς και διαδικασίες, αλλά και αξιολογεί τις επιπτώσεις, όταν απουσιάζει αυτή η εμπιστοσύνη (μέσω μαζικών δημοσίων διαδηλώσεων, μόνιμης πολιτικής ανυπακοής ή αύξησης ένοπλων εξεγέρσεων). Ως εκ τούτου, η μεταβλητή P1 εξετάζει και μετράει τα ακόλουθα ζητήματα:

- Εμπιστοσύνη στις πολιτικές διαδικασίες
- Πολιτική αντιπολίτευση με τη μορφή ειρηνικών διαδηλώσεων ή ταραχών και εξεγέρσεων
- Διαφάνεια
- Άνοιγμα θυρών και δικαιοσύνη στις πολιτικές διαδικασίες
- Πολιτική βία

Ο δείκτης **Δημόσιες υπηρεσίες (P2)** αναφέρεται στην παρουσία βασικών κρατικών λειτουργιών που εξυπηρετούν τους ανθρώπους με τη μορφή βασικών υπηρεσιών (π.χ. υγείας, εκπαίδευσης, ύδρευσης και αποχέτευσης, υποδομών μεταφορών, ηλεκτρισμού, διαδικτύου και συνδέσεων) και ικανότητας του κράτους να προστατεύει τους πολίτες του από π.χ. βία και τρομοκρατία μέσω της παρουσίας αποτελεσματικής αστυνομικής δύναμης. Η παρούσα μεταβλητή εξετάζει και μετράει, μεταξύ άλλων, τους εξής τομείς:

- Γενικές δημόσιες υπηρεσίες και η ισότητα στην παροχή τους
- Υγεία και πρόσβαση στην ιατρική
- Πρόσβαση στην εκπαίδευση και ποσοστά αναλφαβητισμού
- Καταφύγιο, δυνατότητα και κόστος στέγασης
- Υποδομή (δρόμοι, αεροδρόμια, σιδηρόδρομοι, παροχή καυσίμων κτλ.)

Ο τελευταίος πολιτικός δείκτης είναι τα **Ανθρώπινα δικαιώματα και το κράτος δικαίου (P3)**. Ξεκινώντας από τον βαθμό προστασίας βασικών ανθρώπινων δικαιωμάτων και σεβασμού προσωπικών ελευθεριών, αυτός ο δείκτης ασχολείται με τη σχέση του κράτους και του πληθυσμού του σε ένα διαφορετικό τρόπο. Στο επίκεντρο βρίσκονται ο έλεγχος του Τύπου, η πολιτικοποίηση του δικαστικού σώματος, η εσωτερική χρήση του στρατού για πολιτικούς σκοπούς, η καταδίωξη των πολιτικών αντιπάλων. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στο ξέσπασμα πολιτικής βίας κατά πολιτών. Ως εκ τούτου, τα ζητήματα της μεταβλητής αυτής μοιράζονται σε:

- Αστικά και πολιτικά δικαιώματα
- Αστικές και πολιτικές ελευθερίες
- Παραβίαση δικαιωμάτων
- Διαφάνεια, Δικαιοσύνη και Ισότητα

Συνεχίζοντας με τους κοινωνικές δείκτες, οι δείκτες των **Δημογραφικών πιέσεων (S1)** λαμβάνουν υπόψη τις πιέσεις του κράτους από τον ίδιο του πληθυσμό. Εκτός από τις πιέσεις που προκύπτουν από την επιδίωξη βασικών αναγκών (προμήθεια τροφίμων, πρόσβαση σε ασφαλές νερό κ.ά.), η εν λόγω μεταβλητή μετρά επίσης τις πιέσεις που προκύπτουν από δημογραφικά χαρακτηριστικά (υψηλός ρυθμός αύξησης του πληθυσμού, μη ομαλή κατανομή ή έντονες διαφορές μεταξύ ανταγωνιστικών κοινωνικών ομάδων). Αναγνωρίζοντας ότι τέτοιες αλλαγές μπορούν να έχουν υψηλές κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές επιπτώσεις, η μεταβλητή S1 ασχολείται με τα ακόλουθα θέματα:

- Πληθυσμός (ανάπτυξη, κατανομή, πυκνότητα, βρεφική θνησιμότητα, ποσοστό ορφανών)
- Δημόσια υγεία (έλεγχος ασθενειών και επιδημιών)
- Τρόφιμα και διατροφή (προμήθεια, ξηρασία, λιμοκτονία και υποσιτισμός)
- Περιβάλλον και πόροι (πιθανότητα φυσικών καταστροφών, περιβαλλοντικές πολιτικές, ύδρευση, κατανομή γης)

Από την άλλη, ο δείκτης **Πρόσφυγες και εσωτερικώς εκτοπισμένα άτομα (S2)** μετρά την πίεση που ασκείται σε κράτη από τον αναγκαστικό εκτοπισμό μεγάλων ομάδων λόγω πολιτικών, κοινωνικών, περιβαλλοντικών ή άλλων αιτιών. Όχι μόνο μελετά την μετατόπιση τους εντός της χώρας, αλλά και τους εκτοπισμούς προσφύγων σε άλλα κράτη, γεγονός που μπορεί να ασκήσει πρόσθετη πίεση στις δημόσιες υπηρεσίες της χώρας υποδοχής. Αυτές οι ομάδες ανθρώπων διαμοιράζονται σε χώρες που τους προσφέρουν άσυλο και πιθανόν να δημιουργήσουν ευρύτερες ανθρωπιστικές προκλήσεις και προκλήσεις ασφάλειας στις εν λόγω χώρες. Οι ερωτήσεις προς την εξέταση και τη μέτρηση της εν λόγω μεταβλητής περιλαμβάνουν τα εξής:

- Πρόσφυγες
- Εσωτερικώς εκτοπισμένα άτομα
- Αντίδραση στον εκτοπισμό

Ο δείκτης **Εξωτερικές παρεμβάσεις (X1)** ασχολείται με τη δράση και την επιρροή των εξωτερικών παραγόντων στην υπηρεσιακή κατάσταση του κράτους. Στη μια άκρη αυτού του δείκτη βρίσκονται οι πτυχές της ασφάλειας, ενώ στην άλλη εκείνες της οικονομίας. Έτσι, αφενός μετράει την εμπλοκή των εξωτερικών παραγόντων (συγκεκριαυμένων και εμφανών) στις εσωτερικές υποθέσεις του κράτους, αφετέρου δε επικεντρώνεται και στις οικονομικές δεσμεύσεις αυτών των παραγόντων δηλαδή πολυμερών οργανισμών, μέσω μεγάλων δανείων, αναπτυξιακών έργων ή ξένης βοήθειας. Επομένως, τα ζητήματα του ενδιαφέροντός της μεταβλητής αυτής βρίσκονται στο ακόλουθο πλαίσιο:

- Πολιτική παρέμβαση
- Βίαη παρέμβαση
- Οικονομική παρέμβαση

Ο δείκτης **Ξένες Άμεσες Επενδύσεις του επόμενου έτους (FDI_next)** υπονοεί ένα βασικό παράγοντα διεθνοποίησης της οικονομίας⁷¹¹, ο οποίος στο πλαίσιο των γεωπολιτικών αναλύσεων θεωρείται δείκτης ύψιστης εμπιστοσύνης. Υπάρχουν διάφοροι ορισμοί της ΑΞΕ, αλλά ο πιο κατάλληλος είναι η μεταφορά στο εξωτερικό συμπληρωματικών και διακριτών εισροών της παραγωγικής διαδικασίας (π.χ. του χρήματος, της επιχειρηματικότητας ή της τεχνολογίας) χωρίς να παρεμβληθεί κάποια συναλλαγή μέσω της αγοράς⁷¹².

11.2. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΕΙΚΤΩΝ ΑΝΑ ΥΠΟΣΥΣΤΗΜΑ / ΦΟΡΕΙΣ

Στη συνέχεια θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα του FSI για την Ελλάδα, τη Σερβία και την πΓΔΜ, καθώς και οι διασυνοριακές επενδύσεις για καθεμία από αυτές τις χώρες κατά την περίοδο από το 2007 έως το 2019.

---

⁷¹¹ Κατά: Λενάκου, Α. (2014). *Άμεσες Ξένες Επενδύσεις - μέθοδοι προσέλκυσης σε κράτη τα οποία ανέρχονται από την οικονομική κρίση [μεταπτυχιακή εργασία]*. Τρίπολη: Σχολή Επιστημών Διοίκησης και Οικονομίας Πανεπιστημίου Πελοποννήσου. (σ. 8)

⁷¹² Για περισσότερες πληροφορίες: Κυρικλής, Δ. (2002). *Άμεσες Ξένες Επενδύσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Greece

GRC

Select Country to View
Greece

54.5

128th

2.4

-1.4

7.1

FSI Score in 2021..

FSI Rank in 2021..

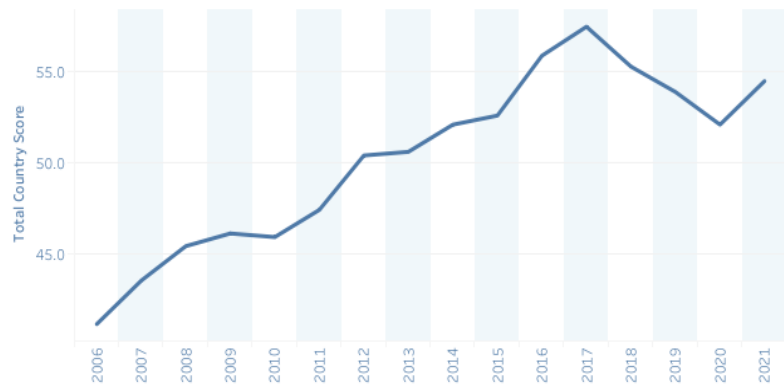
Points Change fro..

Points Change Ove..

Points Change Ove..

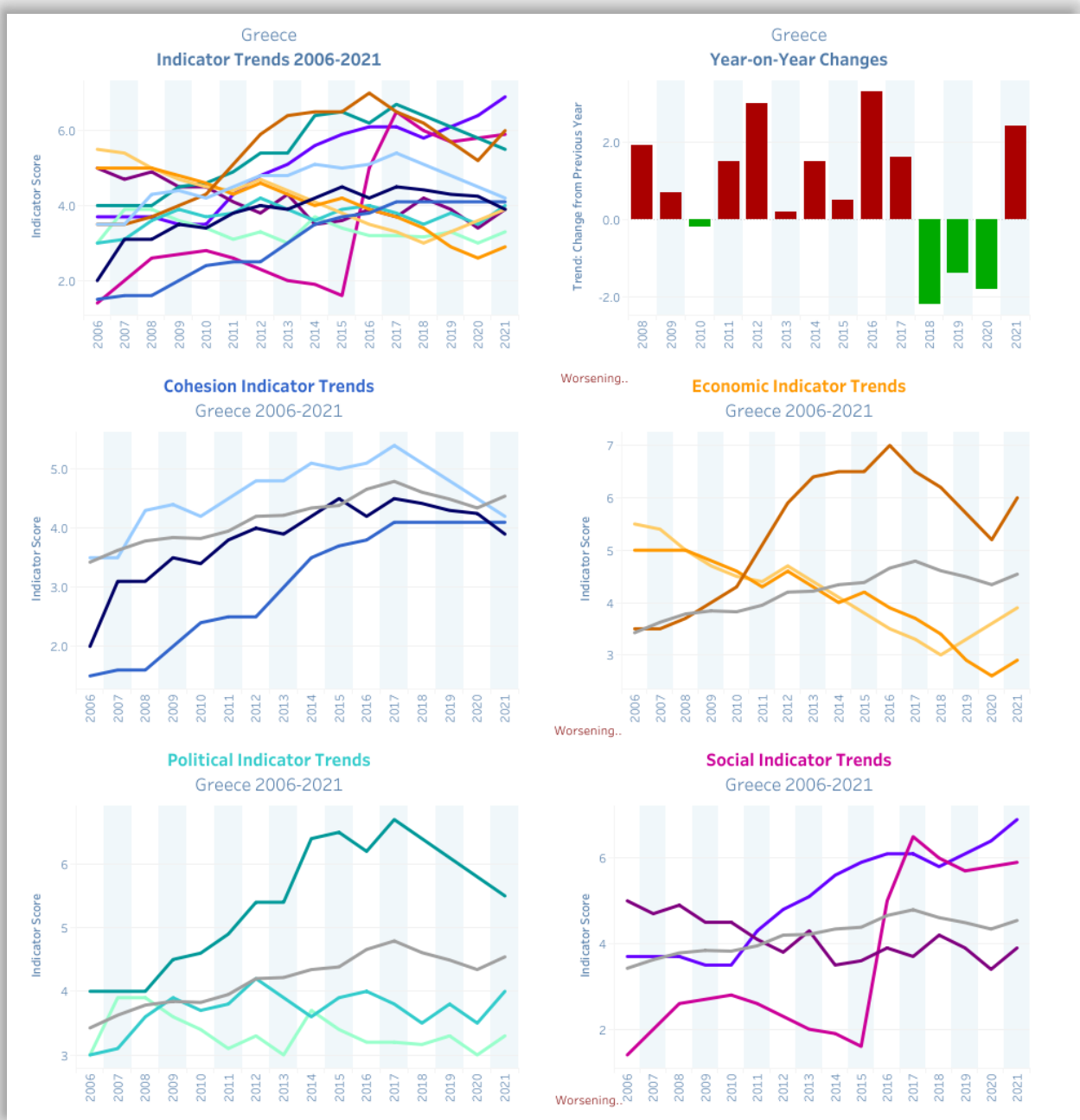
OVERALL TREND, 2006-2021: Greece

Sort by Indicator: Hover your mouse under the Indicator icon and click the sort button:

	Rank	Total												
2006	121st	41.1	2.00	1.50	3.50	3.50	5.00	5.50	4.00	3.00	3.00	5.00	1.40	3.70
2007	146th	43.5	3.10	1.60	3.50	3.50	5.00	5.40	4.00	3.10	3.90	4.70	2.00	3.70
2008	147th	45.4	3.10	1.60	4.30	3.70	5.00	5.00	4.00	3.60	3.90	4.90	2.60	3.70
2009	147th	46.1	3.50	2.00	4.40	4.00	4.80	4.70	4.50	3.90	3.60	4.50	2.70	3.50
2010	147th	45.9	3.40	2.40	4.20	4.30	4.60	4.50	4.60	3.70	3.40	4.50	2.80	3.50
2011	143rd	47.4	3.80	2.50	4.50	5.10	4.30	4.40	4.90	3.80	3.10	4.10	2.60	4.30
2012	138th	50.4	4.00	2.50	4.80	5.90	4.60	4.70	5.40	4.20	3.30	3.80	2.30	4.80
2013	138th	50.6	3.90	3.00	4.80	6.40	4.30	4.40	5.40	3.90	3.00	4.30	2.00	5.10
2014	137th	52.1	4.20	3.50	5.10	6.50	4.00	4.10	6.40	3.60	3.70	3.50	1.90	5.60
2015	134th	52.6	4.50	3.70	5.00	6.50	4.20	3.80	6.50	3.90	3.40	3.60	1.60	5.90
2016	130th	55.9	4.20	3.80	5.10	7.00	3.90	3.50	6.20	4.00	3.20	3.90	5.00	6.10
2017	127th	57.5	4.50	4.10	5.40	6.50	3.70	3.30	6.70	3.80	3.20	3.70	6.50	6.10
2018	128th	55.3	4.42	4.10	5.10	6.20	3.40	3.00	6.40	3.50	3.16	4.20	6.00	5.80
2019	129th	53.9	4.30	4.10	4.80	5.70	2.90	3.30	6.10	3.80	3.30	3.90	5.70	6.10
2020	127th	52.1	4.25	4.10	4.50	5.20	2.60	3.60	5.80	3.50	3.00	3.40	5.80	6.40
2021	128th	54.5	3.90	4.10	4.20	6.00	2.90	3.90	5.50	4.00	3.30	3.90	5.90	6.90

Πίνακας 11. Γεωπολιτικός δείκτης FSI για την Ελλάδα από το 2006 έως το 2021

Πίνακας 12. Επισκόπηση μεταβλητών του FSI ανά ομάδες για την Ελλάδα

Serbia

SRB

Select Country to View
Serbia

67.4

FSI Score in 2021..

101st

FSI Rank in 2021..

1.3

Points Change fro..

-4.6

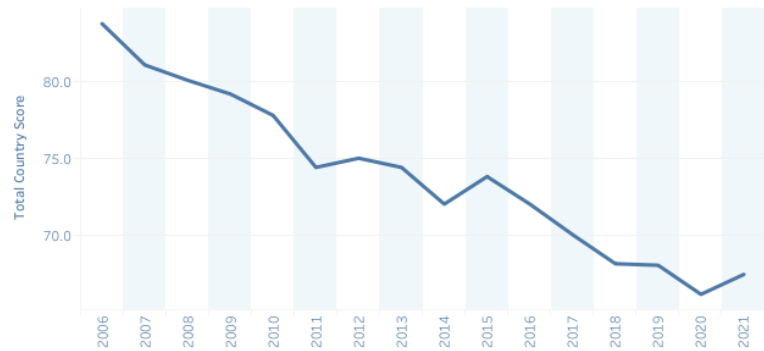
Points Change Ove..

-7.0

Points Change Ove..

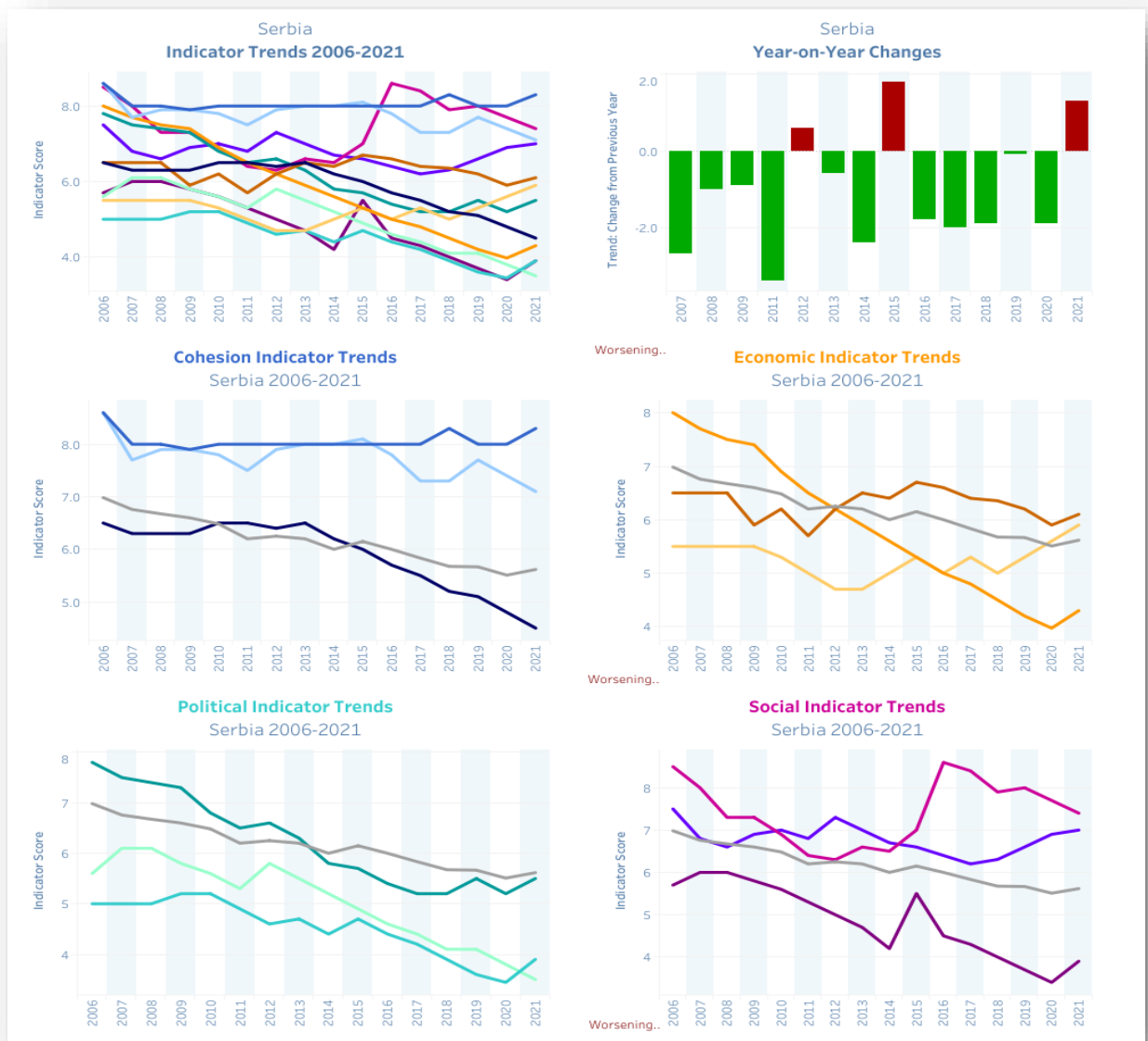
OVERALL TREND, 2006-2021: Serbia

Sort by Indicator: Hover your mouse under the Indicator icon and click the sort button:

	Rank	Total													
2006	55th	83.8	6.50	8.60	8.60	6.50	8.00	5.50	7.80	5.00	5.60	5.70	8.50	7.50	
2007	66th	81.1	6.30	8.00	7.70	6.50	7.70	5.50	7.50	5.00	6.10	6.00	8.00	6.80	
2008	70th	80.1	6.30	8.00	7.90	6.50	7.50	5.50	7.40	5.00	6.10	6.00	7.30	6.60	
2009	78th	79.2	6.30	7.90	7.90	5.90	7.40	5.50	7.30	5.20	5.80	5.80	7.30	6.90	
2010	86th	77.8	6.50	8.00	7.80	6.20	6.90	5.30	6.80	5.20	5.60	5.60	6.90	7.00	
2011	98th	74.4	6.50	8.00	7.50	5.70	6.50	5.00	6.50	4.90	5.30	5.30	6.40	6.80	
2012	89th	75.0	6.40	8.00	7.90	6.20	6.20	4.70	6.60	4.60	5.80	5.00	6.30	7.30	
2013	92nd	74.4	6.50	8.00	8.00	6.50	5.90	4.70	6.30	4.70	5.50	4.70	6.60	7.00	
2014	100th	72.0	6.20	8.00	8.00	6.40	5.60	5.00	5.80	4.40	5.20	4.20	6.50	6.70	
2015	92nd	73.8	6.00	8.00	8.10	6.70	5.30	5.30	5.70	4.70	4.90	5.50	7.00	6.60	
2016	98th	72.0	5.70	8.00	7.80	6.60	5.00	5.00	5.40	4.40	4.60	4.50	8.60	6.40	
2017	107th	70.0	5.50	8.00	7.30	6.40	4.80	5.30	5.20	4.20	4.40	4.30	8.40	6.20	
2018	108th	68.1	5.20	8.30	7.30	6.35	4.50	5.00	5.20	3.90	4.10	4.00	7.90	6.31	
2019	102nd	68.0	5.10	8.00	7.70	6.20	4.20	5.30	5.50	3.60	4.10	3.70	8.00	6.60	
2020	100th	66.1	4.80	8.00	7.40	5.90	3.97	5.60	5.20	3.44	3.80	3.40	7.70	6.90	
2021	101st	67.4	4.50	8.30	7.10	6.10	4.30	5.90	5.50	3.90	3.50	3.90	7.40	7.00	

Πίνακας 13. Γεωπολιτικός δείκτης FSI για την Σερβία από το 2006 έως το 2021

Πίνακας 14. Επισκόπηση μεταβλητών του FSI ανά ομάδες για τη Σερβία

North Macedonia

MKD

Select Country to View
North Macedonia

64.5

FSI Score in 2021..

108th

FSI Rank in 2021..

2.4

Points Change fro..

-2.5

Points Change Ove..

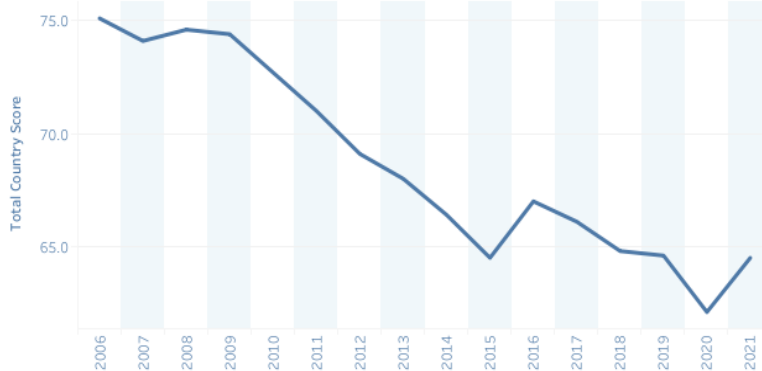
-6.5

Points Change Ove..

OVERALL TREND, 2006-2021:

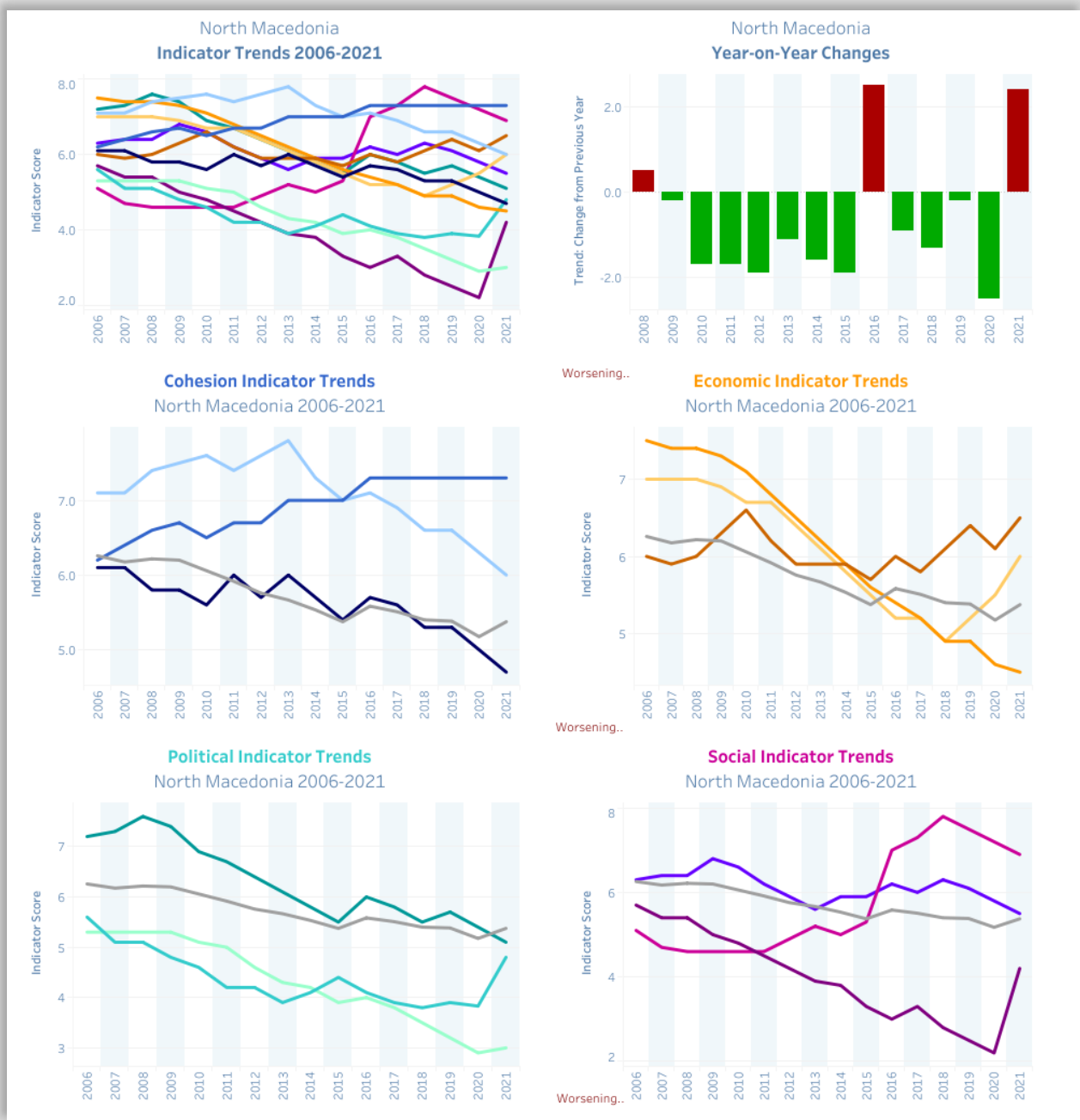
North Macedonia

Sort by Indicator: Hover your mouse under the Indicator icon and click the sort button:

Year	Rank	Total	Indicator 1	Indicator 2	Indicator 3	Indicator 4	Indicator 5	Indicator 6	Indicator 7	Indicator 8	Indicator 9	Indicator 10	Indicator 11	Indicator 12
2006	78th	75.1	6.10	6.20	7.10	6.00	7.50	7.00	7.20	5.60	5.30	5.70	5.10	6.30
2007	94th	74.1	6.10	6.40	7.10	5.90	7.40	7.00	7.30	5.10	5.30	5.40	4.70	6.40
2008	95th	74.6	5.80	6.60	7.40	6.00	7.40	7.00	7.60	5.10	5.30	5.40	4.60	6.40
2009	99th	74.4	5.80	6.70	7.50	6.30	7.30	6.90	7.40	4.80	5.30	5.00	4.60	6.80
2010	103rd	72.7	5.60	6.50	7.60	6.60	7.10	6.70	6.90	4.60	5.10	4.80	4.60	6.60
2011	106th	71.0	6.00	6.70	7.40	6.20	6.80	6.70	6.70	4.20	5.00	4.50	4.60	6.20
2012	109th	69.1	5.70	6.70	7.60	5.90	6.50	6.40	6.40	4.20	4.60	4.20	4.90	5.90
2013	112th	68.0	6.00	7.00	7.80	5.90	6.20	6.10	6.10	3.90	4.30	3.90	5.20	5.60
2014	116th	66.4	5.70	7.00	7.30	5.90	5.90	5.80	5.80	4.10	4.20	3.80	5.00	5.90
2015	118th	64.5	5.40	7.00	7.00	5.70	5.60	5.50	5.50	4.40	3.90	3.30	5.30	5.90
2016	111th	67.0	5.70	7.30	7.10	6.00	5.40	5.20	6.00	4.10	4.00	3.00	7.00	6.20
2017	112th	66.1	5.60	7.30	6.90	5.80	5.20	5.20	5.80	3.90	3.80	3.30	7.30	6.00
2018	112th	64.8	5.30	7.30	6.60	6.10	4.90	4.90	5.50	3.80	3.50	2.80	7.80	6.30
2019	111th	64.6	5.30	7.30	6.60	6.40	4.90	5.20	5.70	3.90	3.20	2.50	7.50	6.10
2020	113th	62.1	5.00	7.30	6.30	6.10	4.60	5.50	5.40	3.83	2.90	2.20	7.20	5.80
2021	108th	64.5	4.70	7.30	6.00	6.50	4.50	6.00	5.10	4.80	3.00	4.20	6.90	5.50

Πίνακας 15. Γεωπολιτικός δείκτης FSI για την πΓΔΜ από το 2006 έως το 2021

Πίνακας 16. Επισκόπηση μεταβλητών του FSI ανά ομάδες για την πΓΔΜ

11.3. ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΑΛΓΟΡΙΘΜΟΥ

Πριν την παρουσίαση των στοιχείων που απαντούν στον κύριο στόχο αυτής της μελέτης, θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα των περιγραφικών στατιστικών (ελάχιστη και μέγιστη τιμή, αριθμητικός μέσος και δειγματική τυπική απόκλιση) στους Πίνακες 17, 18 και 19 για κάθε χώρα μεμονωμένα κατά την περίοδο των 13 χρόνων (από το 2006 μέχρι το 2019). Μετέπειτα, προκειμένου να εξεταστούν οι διαφορές μεταξύ Ελλάδας, Σερβίας και πΓΔΜ που εμφανίστηκαν σε αυτά τα 13 χρόνια σε όλες τις μεταβλητές μελέτης, στον Πίνακα 20 θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα της μονόδρομης ANOVA με την Scheffe post hoc ανάλυση.

Πίνακας 17. Περιγραφική στατιστική για την Ελλάδα

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
C1	13	2.00	4.50	3.74	.71
C2	13	1.50	4.10	2.79	.97
C3	13	3.50	5.40	4.59	.60
E1	13	3.50	7.00	5.32	1.33
E2	13	3.40	5.00	4.37	.52
E3	13	3.00	5.50	4.33	.77
P1	13	4.00	6.70	5.31	1.04
P2	13	3.00	4.20	3.69	.34
P3	13	3.00	3.90	3.38	.31
S1	13	3.50	5.00	4.21	.49
S2	13	1.40	6.50	3.03	1.68
X1	13	3.50	6.10	4.75	1.06
FDI_next	13	532926980.00	5733000000.00	2786763613.85	1575225048.82

Σημείωση: C1 = Συσκευή ασφάλειας; C2 = Φαξικοποιημένης ελίτ; C3 = Διαχωρισμοί μεταξύ ομάδων; E1 = Οικονομική παρακμή και φτώχεια; E2 = Ανόμοια οικονομική ανάπτυξη; E3 = Μετανάστευση για εποχιακή εργασία και διαρροή εγκεφάλων; P1 = Κρατική νομιμότητα; P2 = Δημόσιες υπηρεσίες; P3 = Ανθρώπινα δικαιώματα και κράτος δικαίου; S1 = Δημογραφικές πιέσεις; S2 = Πρόσφυγες και εσωτερικώς εκτοπισμένα άτομα; X1 = Εξωτερικές παρεμβάσεις; FDI_next = Άμεσες ξένες επενδύσεις (επόμενο έτος).

Πίνακας 18. Περιγραφική στατιστική για την Σερβία

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
C1	13	5.20	6.50	6.15	.43
C2	13	7.90	8.60	8.06	.19
C3	13	7.30	8.60	7.83	.35
E1	13	5.70	6.70	6.35	.28
E2	13	4.50	8.00	6.26	1.18
E3	13	4.70	5.50	5.18	.29
P1	13	5.20	7.80	6.42	.91
P2	13	3.90	5.20	4.71	.40
P3	13	4.10	6.10	5.31	.64
S1	13	4.00	6.00	5.12	.71
S2	13	6.30	8.60	7.36	.83
X1	13	6.20	7.50	6.78	.38
FDI_next	13	1275000000.00	4931000000.00	3024076923.08	1193283038.62

Σημείωση: C1 = Συσκευή ασφάλειας; C2 = Φαξικοποιημένης ελίτ; C3 = Διαχωρισμοί μεταξύ ομάδων; E1 = Οικονομική παρακμή και φτώχεια; E2 = Ανόμοια οικονομική ανάπτυξη; E3 = Μετανάστευση για εποχιακή εργασία και διαρροή εγκεφάλων; P1 = Κρατική νομιμότητα; P2 = Δημόσιες υπηρεσίες; P3 = Ανθρώπινα δικαιώματα και κράτος δικαίου; S1 = Δημογραφικές πιέσεις; S2 = Πρόσφυγες και εσωτερικώς εκτοπισμένα άτομα; X1 = Εξωτερικές παρεμβάσεις; FDI_next = Άμεσες ξένες επενδύσεις (επόμενο έτος).

Πίνακας 19. Περιγραφική στατιστική για την πΓΔΜ

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
C1	13	5.30	6.10	5.75	.25
C2	13	6.20	7.30	6.82	.36
C3	13	6.60	7.80	7.26	.33
E1	13	5.70	6.60	6.02	.24
E2	13	4.90	7.50	6.40	.93
E3	13	4.90	7.00	6.18	.78
P1	13	5.50	7.60	6.48	.75
P2	13	3.80	5.60	4.45	.56
P3	13	3.50	5.30	4.58	.67
S1	13	2.80	5.70	4.24	.98
S2	13	4.60	7.80	5.44	1.14
X1	13	5.60	6.80	6.19	.33
FDI_next	13	60879915.00	733466879.00	424476058.00	183524384.55

Σημείωση: C1 = Συσκευή ασφάλειας; C2 = Φαξικοποιημένης ελίτ; C3 = Διαχωρισμοί μεταξύ ομάδων; E1 = Οικονομική παρακμή και φτώχεια; E2 = Ανόμοια οικονομική ανάπτυξη; E3 = Μετανάστευση για εποχιακή εργασία και διαρροή εγκεφάλων; P1 = Κρατική νομιμότητα; P2 = Δημόσιες υπηρεσίες; P3 = Ανθρώπινα δικαιώματα και κράτος δικαίου; S1 = Δημογραφικές πιέσεις; S2 = Πρόσφυγες και εσωτερικώς εκτοπισμένα άτομα; X1 = Εξωτερικές παρεμβάσεις; FDI_next = Άμεσες ξένες επενδύσεις (επόμενο έτος).

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 20, υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ του μέσου όρου των τριών χωρών κατά τη διάρκεια μιας περιόδου 13 ετών σε όλες τις μεταβλητές και στους δώδεκα δείκτες και στον ΑΞΕ δείκτη. Η F-test είναι στατιστικά σημαντική στο επίπεδο του $p < .01$ για όλες τις μεταβλητές.

Πίνακας 20. Μονόδρομη ANOVA: Διαφορές μεταξύ Ελλάδας, Σερβίας και πΓΔΜ

Variable	(I) ID	(J) ID	Mean Difference (I-J)	<i>p</i>	<i>F</i>
C1	Greece	Serbia	-2.41**	.00	86.25**
		FYROM	-2.02**	.00	
	Serbia	Greece	2.41**	.00	
		FYROM	.39	.15	
FYROM	Greece	2.02**	.00		
		Serbia	-.39	.15	
C2	Greece	Serbia	-5.27**	.00	268.66**
		FYROM	-4.03**	.00	
	Serbia	Greece	5.27**	.00	
		FYROM	1.24**	.00	
FYROM	Greece	4.03**	.00		
		Serbia	-1.24**	.00	
C3	Greece	Serbia	-3.24**	.00	196.84**
		FYROM	-2.67**	.00	
	Serbia	Greece	3.24**	.00	
		FYROM	.57*	.01	
FYROM	Greece	2.67**	.00		
		Serbia	-.57*	.01	
E1	Greece	Serbia	-1.03*	.01	5.66**
		FYROM	-.71	.09	
	Serbia	Greece	1.03*	.01	
		FYROM	.32	.59	
FYROM	Greece	.71	.09		
		Serbia	-.32	.59	
E2	Greece	Serbia	-1.88**	.00	19.83**
		FYROM	-2.03**	.00	
	Serbia	Greece	1.88**	.00	
		FYROM	-.15	.92	
FYROM	Greece	2.03**	.00		
		Serbia	.15	.92	
E3	Greece	Serbia	-.85*	.01	26.06**
		FYROM	-1.85**	.00	
	Serbia	Greece	.85*	.01	
		FYROM	-1.01**	.00	
FYROM	Greece	1.85**	.00		
		Serbia	1.01**	.00	
P1	Greece	Serbia	-1.12*	.01	6.87**
		FYROM	-1.17*	.01	
	Serbia	Greece	1.12*	.01	
		FYROM	-.05	.99	
FYROM	Greece	1.17*	.01		
		Serbia	.05	.99	
P2	Greece	Serbia	-1.93**	.00	18.61**
		FYROM	-1.21**	.00	
	Serbia	Greece	1.93**	.00	
		FYROM	.72*	.01	
FYROM	Greece	1.21**	.00		

		Serbia	-.72*	.01	
P3	Greece	Serbia	-1.93**	.00	39.10**
		FYROM	-1.21**	.00	
	Serbia	Greece	1.93**	.00	
		FYROM	.72*	.01	
FYROM	Greece	1.21**	.00		
	Serbia	-1.93**	.01		
S1	Greece	Serbia	-.92*	.01	6.17**
		FYROM	-.03	.99	
	Serbia	Greece	.92*	.01	
		FYROM	.88*	.02	
FYROM	Greece	.03	.99		
	Serbia	-.88*	.02		
S2	Greece	Serbia	-4.33**	.00	38.16**
		FYROM	-2.41**	.00	
	Serbia	Greece	4.33**	.00	
		FYROM	1.92**	.00	
FYROM	Greece	2.41**	.00		
	Serbia	-1.92**	.00		
X1	Greece	Serbia	-2.02**	.00	30.70**
		FYROM	-1.44**	.00	
	Serbia	Greece	2.02**	.00	
		FYROM	.58	.10	
FYROM	Greece	1.44**	.00		
	Serbia	-.58	.10		
FDI_next	Greece	Serbia	-237313309.23	.87	20.45**
		FYROM	2362287555.85**	.00	
	Serbia	Greece	237313309.23	.87	
		FYROM	2599600865.08**	.00	
FYROM	Greece	-2362287555.85**	.00		
	Serbia	-2599600865.08**	.00		

* $p < .05$ ** $p < .01$

Σημείωση: C1 = Συσκευή ασφάλειας; C2 = Φαξικοποιημένη ελίτ; C3 = Διαχωρισμοί μεταξύ ομάδων; E1 = Οικονομική παρακμή και φτώχεια; E2 = Ανόμοια οικονομική ανάπτυξη; E3 = Μετανάστευση για εποχιακή εργασία και διαρροή εγκεφάλων; P1 = Κρατική νομιμότητα; P2 = Δημόσιες υπηρεσίες; P3 = Ανθρώπινα δικαιώματα και κράτος δικαίου; S1 = Δημογραφικές πιέσεις; S2 = Πρόσφυγες και εσωτερικώς εκτοπισμένα άτομα; X1 = Εξωτερικές παρεμβάσεις; FDI_next = Άμεσες ξένες επενδύσεις (επόμενο έτος).

Όσον αφορά τη μεταβλητή C1 - *Συσκευή ασφάλειας*, σ' αυτή τη μεταβλητή η Ελλάδα έχει εξαιρετικά χαμηλότερο σκορ από τη Σερβία και την πΓΔΜ, ενώ δεν υπάρχει σημαντική διαφορά μεταξύ των άλλων δύο χωρών. Τα αποτελέσματα είναι τα ίδια για αυτές τις δύο χώρες όσον αφορά τις διαφορές στην E1 - *Οικονομική παρακμή και φτώχεια*, την P1 - *Κρατική νομιμότητα*, την P2 - *Δημόσιες υπηρεσίες* και την X1 - *Εξωτερικές παρεμβάσεις*. Ενώ τα αποτελέσματα για 13 χρόνια είναι σημαντικά χαμηλότερα στην Ελλάδα από ότι στις άλλες δύο χώρες. Για την ίδια χρονική περίοδο, η Σερβία έχει υψηλότερο αποτέλεσμα από την Ελλάδα και την πΓΔΜ στις εξής μεταβλητές: C2 - *Κλασματοποιημένη ελίτ*, C3 - *Διαχωρισμοί μεταξύ ομάδων*, P3 - *Ανθρώπινα δικαιώματα και κράτος δικαίου* και S2 - *Πρόσφυγες και εκτοπισμένα άτομα*, ενώ η Ελλάδα στις εν λόγω μεταβλητές είναι αρκετά χαμηλότερη από την πΓΔΜ. Στην E1 - *Οικονομική παράκμη και φτώχεια* υπάρχει μια σημαντική διαφορά μεταξύ Σερβίας και Ελλάδας, όπου η πρώτη έχει υψηλότερο μέσο όρο. Στην E3 - *Μετανάστευση για εποχιακή εργασία και διαρροή εγκεφάλων* η πΓΔΜ έχει σημαντικά υψηλότερο μέσο όρο από τις άλλες χώρες και η Ελλάδα έχει σημαντικά χαμηλότερο μέσο όρο. Η Σερβία έχει υψηλότερο αποτέλεσμα στην C2 - *Κλασματοποιημένη ελίτ*,

ενώ δεν υπάρχει διαφορά μεταξύ Ελλάδας και πΓΔΜ. Όσον αφορά τον δείκτη *FDI_next* τα τελευταία 13 χρόνια είναι σημαντικά χαμηλότερος στην πΓΔΜ, ενώ η διαφορά μεταξύ Ελλάδας και Σερβίας δεν είναι σημαντική. Αυτά τα αποτελέσματα φαίνονται στον Πίνακα 20.

11.3.1. Σχέση ανάμεσα στις μεταβλητές του *FSI* και τον *ΑΞΕ*

Στους τέσσερις πίνακες παρακάτω παρουσιάζονται οι **δείκτες** αποτελεσμάτων, των αναλύσεων συσχέτισης του Pearson (αγγλ. *Pearson's correlation analysis*) μεταξύ 12 μεταβλητών και του δείκτη *ΑΞΕ* του επόμενου έτους για όλες τις τρεις χώρες μαζί αλλά και για την κάθε μία ξεχωριστά. Δεδομένου ότι το *N* είναι σχετικά μικρό (συνολικά 39 και ανά χώρα 13), η σημασία του συντελεστή συσχέτισης καθορίστηκε μετά από μια διαδικασία *bootstrap* σε 1000 υποδείγματα και σε επίπεδο εμπιστοσύνης 95%.

Πίνακας 21. Ανάλυση συσχέτισης μεταξύ 12 ΜΕΤΑΒΛΗΤΩΝ και ΔΕΙΚΤΗ ΑΞΕ ΤΟΥ ΕΠΟΜΕΝΟΥ ΕΤΟΥΣ – Ελλάδα

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. <i>FDI_next</i>												
2. C1	-.40											
3. C2	-.18	.89**										
4. C3	-.13	.92**	.91**									
5. E1	-.24	.88**	.92**	.91**								
6. E2	.10	-.83**	-.96**	-.85**	-.85**							
7. E3	.13	-.87**	-.96**	-.89**	-.83**	.96**						
8. P1	-.19	.90**	.98**	.92**	.94**	-.91**	-.91**					
9. P2	-.44	.68*	.44	.70**	.61*	-.33	-.45	.47				
10. P3	.03	-.13	-.36	-.26	-.42	.41	.33	-.31	-.21			
11. S1	.47	-.88**	-.81**	-.84**	-.88**	.71**	.70**	-.89**	-.62*	.17		
12. S2	.17	.52	.65*	.58*	.44	-.73**	-.77**	.54	.19	-.25	-.27	
13. X1	-.06	.83**	.94**	.87**	.95**	-.88**	-.86**	.96**	.40	-.35	-.82**	.54

* $p < .05$ ** $p < .01$

Σημείωση: C1 = Συσκευή ασφάλειας; C2 = Φαξικοποιημένης ελίτ; C3 = Διαχωρισμοί μεταξύ ομάδων; E1 = Οικονομική παρακμή και φτώχεια; E2 = Ανόμοια οικονομική ανάπτυξη; E3 = Μετανάστευση για εποχιακή εργασία και διαρροή εγκεφάλων; P1 = Κρατική νομιμότητα; P2 = Δημόσιες υπηρεσίες; P3 = Ανθρώπινα δικαιώματα και κράτος δικαίου; S1 = Δημογραφικές πιέσεις; S2 = Πρόσφυγες και εσωτερικώς εκτοπισμένα άτομα; X1 = Εξωτερικές παρεμβάσεις; *FDI_next* = Άμεσες ξένες επενδύσεις (επόμενο έτος).

Στην Ελλάδα καμία από τις μεταβλητές δεν συνδέεται ιδιαίτερα με τον δείκτη *ΑΞΕ* του επόμενου έτους. Ο Πίνακας 21 δείχνει ότι στην Ελλάδα οι 12 μεταβλητές είναι αλληλένδετες. Ωστόσο, εξαίρεση αποτελεί η μεταβλητή *P3* - *Ανθρώπινα δικαιώματα και κράτος δικαίου*, η οποία δεν συμμετέχει σε καμία είδους διακύμανση άλλων μεταβλητών.

Πίνακας 22. Ανάλυση συσχέτισης μεταξύ 12 ΜΕΤΑΒΛΗΤΩΝ και ΔΕΙΚΤΗ ΑΞΕ ΤΟΥ ΕΠΟΜΕΝΟΥ ΕΤΟΥΣ – Σερβία

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. FDI_next												
2. C1	-.31											
3. C2	.51	-.09										
4. C3	-.08	.60*	.39									
5. E1	.40	-.33	.25	.30								
6. E2	.06	.77**	.16	.52	-.25							
7. E3	.42	.06	.17	.19	.08	.57*						
8. P1	.04	.77**	.18	.54	-.22	.99**	.52					
9. P2	-.10	.84**	-.13	.49	-.32	.89**	.51	.86**				
10. P3	-.18	.86**	-.17	.49	-.21	.89**	.30	.90**	.84**			
11. S1	.01	.66*	-.04	.43	-.15	.88**	.67*	.87**	.91**	.80**		
12. S2	.62*	-.54	.46	-.06	.44	-.05	.49	-.07	-.22	-.35	-.05	
13. X1	-.08	.82**	.34	.72**	-.22	.68**	-.03	.72**	.62*	.68*	.49	-.32

* $p < .05$ ** $p < .01$

Σημείωση: C1 = Συσκευή ασφάλειας; C2 = Φαξικοποιημένης ελίτ; C3 = Διαχωρισμοί μεταξύ ομάδων; E1 = Οικονομική παρακμή και φτώχεια; E2 = Ανόμοια οικονομική ανάπτυξη; E3 = Μετανάστευση για εποχιακή εργασία και διαρροή εγκεφάλων; P1 = Κρατική νομιμότητα; P2 = Δημόσιες υπηρεσίες; P3 = Ανθρώπινα δικαιώματα και κράτος δικαίου; S1 = Δημογραφικές πιέσεις; S2 = Πρόσφυγες και εσωτερικώς εκτοπισμένα άτομα; X1 = Εξωτερικές παρεμβάσεις; FDI_next = Άμεσες ξένες επενδύσεις (επόμενο έτος).

Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 22, στη Σερβία, η μεταβλητή S2 - Πρόσφυγες και εσωτερικώς εκτοπισμένα άτομα είναι η μόνη που συνδέεται ιδιαίτερα με το ΑΞΕ του επόμενου έτους, κατά τη διάρκεια των 13 χρόνων. Ο συντελεστής είναι θετικός και σημαίνει ότι αυτοί οι δύο δείκτες συμμετέχουν περίπου στο 38% της διακύμανσης με τον εξής τρόπο – όταν έχουμε τον υψηλότερο S2 - Πρόσφυγες και εσωτερικώς εκτοπισμένα άτομα, συγχρόνως αυξάνεται και ο δείκτης ΑΞΕ του επόμενου έτους. Αν και αυτό δεν σχετίζεται με τον κύριο στόχο της μελέτης, μπορεί να παρατηρηθεί ότι οι 12 μεταβλητές είναι σημαντικές και με θετικό τρόπο συνδεδεμένες. Εξαιρέσεις αποτελούν η C3 - Διαχωρισμοί μεταξύ ομάδων, η E1- Οικονομική παρακμή και φτώχεια και η S2 - Πρόσφυγες και εσωτερικώς εκτοπισμένα άτομα, οι οποίες ή δεν συμμετέχουν καθόλου ή συμμετέχουν σε πολύ μικρό βαθμό στη διακύμανση με άλλες μεταβλητές.

Πίνακας 23. Ανάλυση συσχέτισης μεταξύ 12 ΜΕΤΑΒΛΗΤΩΝ και ΔΕΙΚΤΗ ΑΞΕ ΤΟΥ ΕΠΟΜΕΝΟΥ ΕΤΟΥΣ - πΓΔΜ

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. FDI_next												
2. C1	.20											
3. C2	-.07	-.65*										
4. C3	-.37	.46	-.40									
5. E1	-.04	.02	-.33	.33								
6. E2	.08	.71**	-.94**	.54	.41							
7. E3	.06	.73**	-.93**	.58*	.38	.99**						
8. P1	.25	.66*	-.83**	.42	.44	.95**	.93**					
9. P2	.19	.54	-.87**	.09	.16	.84**	.78**	.82**				
10. P3	.11	.71**	-.92**	.52	.46	.99**	.98**	.97**	.82**			
11. S1	.12	.72**	-.95**	.43	.33	.98**	.97**	.94**	.88**	.97**		
12. S2	.26	-.56*	.79**	-.73**	-.26	-.84**	-.87**	-.67*	-.57*	-.81**	-.77**	
13. X1	.23	.06	-.44	-.07	.72**	.52	.46	.67*	.56*	.58*	.51	-.19

* $p < .05$ ** $p < .01$

Σημείωση: C1 = Συσκευή ασφάλειας; C2 = Φαξικοποιημένης ελίτ; C3 = Διαχωρισμοί μεταξύ ομάδων; E1 = Οικονομική παρακμή και φτώχεια; E2 = Ανόμοια οικονομική ανάπτυξη; E3 = Μετανάστευση για εποχιακή εργασία και διαρροή εγκεφάλων; P1 = Κρατική νομιμότητα; P2 = Δημόσιες υπηρεσίες; P3 = Ανθρώπινα δικαιώματα και κράτος δικαίου; S1 = Δημογραφικές πιέσεις; S2 = Πρόσφυγες και εσωτερικώς εκτοπισμένα άτομα; X1 = Εξωτερικές παρεμβάσεις; FDI_next = Άμεσες ξένες επενδύσεις (επόμενο έτος).

Όπως συμβαίνει στην Ελλάδα, έτσι και στην πΓΔΜ καμία μεταβλητή δεν συσχετίζεται με τον δείκτη ΑΞΕ του επόμενου έτους. Όσον αφορά τις συσχετίσεις εντός 12 μεταβλητών, όπως φαίνεται στον Πίνακα 23, η *E1 - Οικονομική παρακμή και φτώχεια* και η *E2 - Ανόμοια οικονομική ανάπτυξη* στην πΓΔΜ είναι αρκετά ανεξάρτητη κάτι που συμβαίνει και στη Σερβία. Ωστόσο, η *C2 - Κλασματοποιημένη ελίτ* και η *S2 - Πρόσφυγες και εσωτερικώς εκτοπισμένα άτομα* επί το πλείστον συσχετίζονται αρνητικά με άλλες μεταβλητές, πράγμα που σημαίνει ότι όσο υψηλότερες γίνονται αυτές οι δύο μεταβλητές, τόσο χαμηλότερες είναι οι υπόλοιπες, φυσικά υπάρχουν και ορισμένες εξαιρέσεις.

Πίνακας 24. Ανάλυση συσχέτισης μεταξύ 12 ΔΕΙΚΤΩΝ και ΔΕΙΚΤΗ ΑΞΕ ΤΟΥ ΕΠΟΜΕΝΟΥ ΕΤΟΥΣ και για τις τρεις χώρες

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. FDI_next												
2. C1	-.29											
3. C2	-.16	.94**										
4. C3	-.21	.96**	.97**									
5. E1	-.13	.68**	.65**	.65**								
6. E2	-.23	.69**	.59**	.69**	.17							
7. E3	-.42**	.43**	.39*	.49**	-.04	.80**						
8. P1	-.22	.75**	.59**	.67**	.69**	.67**	.33*					
9. P2	-.18	.81**	.68**	.76**	.50**	.80**	.52**	.77**				
10. P3	-.06	.82**	.74**	.81**	.35*	.88**	.58**	.68**	.85**			
11. S1	.29	.32*	.23	.32*	-.03	.69**	.42**	.41**	.64**	.73**		
12. S2	.11	.75**	.87**	.78**	.56**	.34*	.09	.43**	.50**	.54**	.16	
13. X1	-.11	.91**	.88**	.88**	.84**	.53**	.23	.81**	.73**	.71**	.25	.75**

* $p < .05$ ** $p < .01$

Σημείωση: C1 = Συσκευή ασφάλειας; C2 = Φαξικοποιημένης ελίτ; C3 = Διαχωρισμοί μεταξύ ομάδων; E1 = Οικονομική παρακμή και φτώχεια; E2 = Ανόμοια οικονομική ανάπτυξη; E3 = Μετανάστευση για εποχιακή εργασία και διαρροή εγκεφάλων; P1 = Κρατική νομιμότητα; P2 = Δημόσιες υπηρεσίες; P3 = Ανθρώπινα δικαιώματα και κράτος δικαίου; S1 = Δημογραφικές πιέσεις; S2 = Πρόσφυγες και εσωτερικώς εκτοπισμένα άτομα; X1 = Εξωτερικές παρεμβάσεις; FDI_next = Άμεσες ξένες επενδύσεις (επόμενο έτος).

Όταν παρατηρήσουμε και τις τρεις χώρες συνολικά κατά τη διάρκεια των 13 χρόνων, παρατηρούμε ότι ο δείκτης ΑΞΕ του επόμενου έτους σχετίζεται σημαντικά μόνο με την *E3 - Μετανάστευση για εποχιακή εργασία και διαρροή εγκεφάλων*, αν και ο συντελεστής είναι αρνητικός. Αυτό σημαίνει ότι όσο χαμηλότερη είναι η μεταβλητή *E3 - Μετανάστευση για εποχιακή εργασία και διαρροή εγκεφάλων*, τόσο υψηλότερος είναι ο ΑΞΕ του επόμενου έτους. Προκειμένου να απαντηθεί το κύριο ζητούμενο αυτής της μελέτης και να καθοριστεί, το εάν είναι δυνατόν να προβλεφθεί ο δείκτης ΑΞΕ για το επόμενο έτος σε τρεις χώρες που ανήκουν στο γεωπολιτικό σύμπλοκο όπως έχει οριστεί στον τίτλο της έρευνας - στην Ελλάδα, τη Σερβία και την πΓΔΜ με βάση τα αποτελέσματα των 12 μεταβλητών (C1 = Συσκευή ασφάλειας; C2 = Κλασματοποιημένη ελίτ; C3 = Διαχωρισμοί μεταξύ ομάδων; E1 = Οικονομική παρακμή και φτώχεια; E2 = Ανόμοια οικονομική ανάπτυξη; E3 = Μετανάστευση για εποχιακή εργασία και διαρροή εγκεφάλων; P1 = Κρατική νομιμότητα; P2 = Δημόσιες υπηρεσίες; P3 = Ανθρώπινα δικαιώματα και κράτος δικαίου; S1 = Δημογραφικές πιέσεις; S2 = Πρόσφυγες και εσωτερικώς εκτοπισμένα άτομα; X1 = Εξωτερικές παρεμβάσεις) συμπεριλαμβανομένων των σχέσεών τους, πραγματοποιήθηκε παλινδρόμηση δεδομένων πίνακα (αγγλ. panel data regression). Και για τις τρεις χώρες παρουσιάζονται δεδομένα 13 χρόνων: δείκτες πρόγνωσης από το 2006 έως το 2018 και ο δείκτης ΑΞΕ του επόμενου έτους από το 2007 έως το 2019, πράγμα που σημαίνει ότι υπήρξαν συνολικά 39 παρατηρήσεις. Για να προσδιοριστεί, εάν θα γίνει αποδεκτό ένα μοντέλο παλινδρόμησης τυχαίου ή σταθερού αποτελέσματος, πραγματοποιήθηκε η Δοκιμή του Hausman (αγγλ. Hausman specification test). Το

χ^2 - τέστ δεν είναι σημαντικό ($\chi^2 = 2.22$, $p = .33$), οπότε η παλινδρόμηση του τυχαίου αποτελέσματος είναι αποδεκτή, που σημαίνει ότι οι διαφορές μεταξύ των τριών κρατών ενδέχεται να επηρεάσουν το κριτήριο / την εξαρτημένη μεταβλητή, η οποία στην περίπτωση αυτή είναι ο δείκτης ΑΞΕ για το επόμενο χρόνο. Λόγω της πιθανής παραβίασης της ομοσκεδαστικής αρχής (αγγλ. homoscedastic principle) και λόγω της πολυγραμμικότητας των δεικτών προγνωστικών, πραγματοποιήθηκε ανάλυση παλινδρόμησης του GLS (αγγλ. Generalized Least Squares).

Πίνακας 25. Ανάλυση παλινδρόμησης GLS τυχαίου αποτελέσματος: Πρόβλεψη του δείκτη ΑΞΕ του επόμενου έτους

Predictors	Coefficient	p
C1	-2.08e + 09	.03
C2	-1.86e + 08	.74
C3	7.10e + 08	.38
E1	2.35e + 08	.71
E2	2.67e + 08	.69
E3	-7.56e + 08	.08
P1	-5.04e + 08	.41
P2	-6.00e + 08	.46
P3	3.87e + 08	.61
S1	1.09e + 09	.04
S2	3.34e + 08	.13
X1	8.72e + 08	.25
_cons	2.53e + 09	.35

sigma_u 0

sigma_e 1.036e+09

rho 0 (fraction of variance due to u_i)

Σημείωση: C1 = Συσκευή ασφάλειας; C2 = Φαξικοποιημένης ελίτ; C3 = Διαχωρισμοί μεταξύ ομάδων; E1 = Οικονομική παρακμή και φτώχεια; E2 = Ανόμοια οικονομική ανάπτυξη; E3 = Μετανάστευση για εποχιακή εργασία και διαρροή εγκεφάλων; P1 = Κρατική νομιμότητα; P2 = Δημόσιες υπηρεσίες; P3 = Ανθρώπινα δικαιώματα και κράτος δικαίου; S1 = Δημογραφικές πιέσεις; S2 = Πρόσφυγες και εσωτερικώς εκτοπισμένα άτομα; X1 = Εξωτερικές παρεμβάσεις; FDI_next = Άμεσες ξένες επενδύσεις (επόμενο έτος).

Δύο δείκτες έχουν σημαντική σταδιακή επίδραση στον δείκτη ΑΞΕ του επόμενου έτους: ο *C1 - Συσκευή ασφάλειας* έχει αρνητικό αποτέλεσμα και ο *S1 - Δημογραφικές πιέσεις* έχει θετικό αποτέλεσμα (Πίνακας 25). Αυτό σημαίνει ότι όταν ο μέσος όρος του *C1 - Συσκευή ασφάλειας* σε αυτές τις τρεις χώρες αυξάνεται κατά 1% τότε ο δείκτης FDI_next θα μειωθεί κατά 21%. Από την άλλη πλευρά, όταν ο *S1 - Δημογραφικές πιέσεις* αυξάνεται κατά 1%, τότε ο δείκτης FDI_next αυξάνεται επίσης κατά μέσο όρο 11%. Με άλλα λόγια, με την πτώση του δείκτη *C1 - Συσκευή ασφάλειας* και την αύξηση του δείκτη *S1 - Δημογραφικές πιέσεις*, ο δείκτης ΑΞΕ του επόμενου έτους αυξάνεται στατιστικά σημαντικά.

11.4. ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Εάν παρατηρήσουμε μόνον τα αποτελέσματα των περιγραφικών αναλύσεων του γεωπολιτικού συμπλόκου «Ελλάδας - Σερβίας - πΓΔΜ», είναι σαφές ότι η πρώτη χώρα είναι πολύ λιγότερο εύθραυστη από τις άλλες δύο, οπότε θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι τα εύσημα εν μέρει ανήκουν και στην Ευρωπαϊκή Ένωση, στην οποία ανήκει η εν λόγω χώρα, ενώ οι υπόλοιπες δύο όχι.

Όσον αφορά τη Σερβία και την πΓΔΜ, τα αποτελέσματα είναι παρόμοια σε αρκετά επίπεδα. Είναι αξιοσημείωτο, επίσης, ότι τα αποτελέσματα της Σερβίας είναι ελαφρώς χαμηλότερα από τα αποτελέσματα της πΓΔΜ στις εξής μεταβλητές: *Κλασματοποιημένη ελίτ (C2)*, *Διαχωρισμοί μεταξύ ομάδων (C3)*, *Ανθρώπινα δικαιώματα και κράτος δικαίου (P3)* και *Πρόσφυγες και εσωτερικώς εκτοπισμένα άτομα (S2)*, ενώ είναι σχεδόν ίδια στις μεταβλητές της *Συσκευής ασφάλειας (C1)*, της *Οικονομικής παρακμής και φτώχειας (E1)*, της *Κρατικής νομιμότητας (P1)* και των *Δημόσιων υπηρεσιών (P2)*. Ωστόσο, η πΓΔΜ έχει σημαντικά υψηλότερα νούμερα μόνον όταν πρόκειται για τη μεταβλητή της *Μετανάστευσης για εποχιακή εργασία και διαρροής εγκεφάλων (E3)*. Αν και με βάση τα δεδομένα που παρουσιάστηκαν, θα μπορούσε να συναχθεί το συμπέρασμα ότι η πΓΔΜ σε σχέση με τη Σερβία είναι πιο σταθερή για διάφορους λόγους, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη οι παρακάτω πληροφορίες. Κατά την περίοδο από το 2006 έως το 2019, στο αναφερόμενο γεωπολιτικό σύμπλοκο η Σερβία σημείωσε τη μεγαλύτερη πρόοδο πέφτοντας από τη 55^η στη 102^η θέση των πιο εύθραυστων χωρών. Από την άλλη, η Ελλάδα ήταν στην 121^η θέση, για να βρεθεί στη 129^η το 2019, ενώ η πΓΔΜ από την 78^η κατέληξε στη 111^η.

Δεδομένου ότι τα αποτελέσματα της περιγραφικής σύγκρισης δείχνουν μόνο τις διαφορές των τριών χωρών μεταξύ τους στα πλαίσια του συμπλόκου τους, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι είναι απαραίτητο να συγκριθούν τα αποτελέσματά τους με το ευρύτερο σύστημα, προκειμένου να καθοριστεί το πραγματικό επίπεδο της ευθραυστότητάς τους. Η ανάλυση εντός του ηπειρωτικού ή παγκόσμιου υπερσυστήματος, στο οποίο το κάθε κράτος ανήκει, παρέχει μια πιο σχετική εικόνα της τρέχουσας γεωπολιτικής κατάστασης και ένα πιο ρεαλιστικό προφίλ. Ως εκ τούτου, στην περίπτωση αυτή θα χρησιμοποιηθούν αποτελέσματα από την εργασία⁷¹³, κατά την οποία έγινε η ίδια ανάλυση και στις 178 χώρες στο πλαίσιο του FSI και θα διαπιστωθεί πού βρίσκονται αυτές οι τρεις χώρες σε σχέση με το ολόκληρο το γεωγραφικό υπερσύστημα.

Αυτή η προσέγγιση έχει ιδιαίτερη σημασία, όσον αφορά την **Ελλάδα**. Εφόσον αποδείχθηκε ότι τα προηγούμενα δεκατρία χρόνια η Ελλάδα είχε τις λιγότερες διακυμάνσεις στο αναφερόμενο γεωπολιτικό σύμπλοκο, κρίθηκε απαραίτητο τα αποτελέσματά της να εξεταστούν σε ένα ευρύτερο πλαίσιο. Σε σχέση με το Υπερσύστημα της Ευρώπης, η Ελλάδα έχει σημαντικά υψηλότερους αριθμούς, όσον αφορά τη μεταβλητή της *Οικονομικής παρακμής και φτώχειας (E1)*, ενώ οι αριθμοί των μεταβλητών της *Μετανάστευσης για εποχιακή εργασία και διαρροής εγκεφάλων (E3)*, της

⁷¹³ Nemeč, M., Milošević, M. και Dostanić, J. (2022). Indikatori poverenja u geopolitici / Δείκτες εμπιστοσύνης στη γεωπολιτική. *Međunarodni problemi / Διεθνή προβλήματα [υπό έκδοση]*.

Κρατικής νομιμότητας (P1) και των *Δημοσίων υπηρεσιών (P2)* βρίσκονται στα ανώτερα όρια του ευρωπαϊκού μέσου όρου. Ωστόσο, η Ελλάδα σε όλες τις μεταβλητές παρουσιάζει μεσαία αποτελέσματα σε παγκόσμιο επίπεδο.

Λαμβάνοντας υπόψη τα μεμονωμένα αποτελέσματα του FSI στην Ελλάδα, πρέπει να τονιστεί ότι η κατάσταση δεν είναι ανησυχητική, όσον αφορά τις μεταβλητές P2 και E3. Συγκεκριμένα, για τη μεταβλητή *Μετανάστευση για εποχιακή εργασία και διαρροή εγκεφάλων (E3)* το υψηλότερο νούμερο παρατηρήθηκε το 2006 και έκτοτε μειώνεται σταδιακά με ορισμένες εξαιρέσεις, γεγονός που θα μπορούσε να σημαίνει ότι η μετανάστευση του οικονομικά παραγωγικού και πνευματικά-επαγγελματικού μέρους του πληθυσμού είναι αρκετά μειωμένη σε σύγκριση με την περίοδο, πριν το 2006. Από την άλλη πλευρά, τα νούμερα της μεταβλητής *Δημόσιες υπηρεσίες (P2)*, η οποία μελετά τις κρατικές υπηρεσίες, όσον αφορά την παροχή βασικών συνθηκών διαβίωσης, ποικίλουν κατά καιρούς. Το γεγονός αυτό δεν είναι ασυνήθιστο, λόγω συχνών φυσικών καταστροφών που συμβαίνουν στη χώρα, αλλά και λόγω των αδιαμφισβήτητων διαταραχών της κρατικής ασφάλειας και των γενικότερων υποδομών ένεκα των συνεχόμενων μεταναστευτικών κυμάτων.

Έτσι, τα πεδία, που θα μπορούσαν να αντιπροσωπεύουν τα ελληνικά σημεία ευθραυστότητας είναι η *Κρατική νομιμότητα (P1)* και η *Οικονομική παρακμή και φτώχεια (E1)*. Με βάση τα αποτελέσματα που προέκυψαν, η χαμηλότερη εμπιστοσύνη των πολιτών στις διαδικασίες και τους θεσμούς του ελληνικού κράτους εκφράστηκε κατά την περίοδο 2011-2017. Δεδομένης της σειράς διαδηλώσεων που διεξήχθησαν σε δεκάδες πόλεις από τον Μάιο έως το Νοέμβριο του 2011 κατά της κυβέρνησης και των ανακοινωθέντων οικονομικών μέτρων, που στόχευαν στη μείωση της κρίσης χρέους, θα μπορούσαν να αναμένονται και υψηλότεροι αριθμοί σε αυτή τη μεταβλητή. Ωστόσο, είναι σαφές ότι αυτή η δυσπιστία στην κρατική νομιμότητα δεν προέκυψε άμεσα, αλλά ως παρενέργεια της οικονομικής κατάστασης στη χώρα και των λύσεων που επιβλήθηκαν από έξω. Σημειώνεται επίσης ότι τα νούμερα της μεταβλητής *Εξωτερικών παρεμβάσεων (X1)* αυξήθηκαν κατακόρυφα ακριβώς αυτή τη χρονιά και συνέχισε να έχει μια σταθερή και ραγδαία ανάπτυξη την επόμενη περίοδο, με αποτέλεσμα το 2016, το 2017 και το 2019 να βρεθεί στα ανώτερα όρια του ευρωπαϊκού μέσου όρου. Ως εκ τούτου, είναι αδιαμφισβήτητο ότι υπήρξαν εξωτερικές επιρροές στη χώρα, καθώς και επιρροή μη κρατικών παραγόντων στη λειτουργία της οικονομίας και της εθνικής της ασφάλειας. Με άλλα λόγια, με βάση τα υπάρχοντα αποτελέσματα, μπορεί να επισημανθεί ότι η Ελλάδα, σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, παρουσιάζει μια τάση ευθραυστότητας όσον αφορά τα μοντέλα της προοδευτικά οικονομικής υποβάθμισης της κοινωνίας, η οποία αφθονεί σε προγράμματα λιτότητας, σε διαφυγή κεφαλαίων και σε διαφθορά.

Έτσι δεν φαίνεται παράξενο, που τις τελευταίες δεκαετίες σ' αυτή τη χώρα, οι Μεγάλες Δυνάμεις χρησιμοποιούν συνεχώς οικονομικούς ψυχολογικούς μηχανισμούς, για να αμφισβητήσουν το σύστημα αξιών της και να επιτύχουν ένα συγκεκριμένο είδος κρίσης ταυτότητας, κατάλληλο για την περαιτέρω χειραγώγηση. Χάρη στα αποτελέσματα της ανάλυσης του FSI, παρατηρήθηκε ότι αυτή η προσέγγιση δίνει αποτελέσματα και σε άλλους τομείς και μπορεί επίσης να οδηγήσει και στη δυσπιστία των πολιτών προς την κυβέρνηση, αφήνοντας πρόσφορο έδαφος για εξωκρατικές

επιρροές - υπό τη χειραγωγική δράση, των οποίων είναι εύκολο να ενισχυθούν τα ήδη υπάρχοντα κίνητρα και να προκληθεί η κρίση του κυρίαρχου συστήματος αξιών.

Μελετώντας τα δεδομένα δεύτερης χώρας αυτού του γεωπολιτικού συμπλόκου, μπορούμε να παρατηρήσουμε αρκετά ενδιαφέροντα φαινόμενα. Κατά κύριο λόγο, κατά την περίοδο από το 2006 έως το 2019, η **Σερβία** παρουσίασε σταθερά γενική πρόοδο με λίγες μόνο εξαιρέσεις (το 2012 και το 2015). Αυτό συνηγορεί υπέρ του γεγονότος ότι ο ψυχολογικός παράγοντας αυτής της χώρας ενισχύεται και αποκτά την πρωτοκαθεδρία, τουλάχιστον όσον αφορά την περιοχή της. Αν και τα παρατηρούμενα στοιχεία δείχνουν υψηλά νούμερα, τα οποία σε ορισμένες περιπτώσεις υπερβαίνουν και τον παγκόσμιο μέσο όρο, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι εάν αυτή η γενική τάση συνεχιστεί και στο μέλλον, η Σερβία ενδέχεται να σημειώσει τέτοια πρόοδο, κάτι που ενδεχομένως θα ακυρώσει τα εξαιρετικά υψηλά ποσοστά που δημιουργήθηκαν κατά την περίοδο προτού το 2006. Προς το παρόν, τα νούμερα των μεταβλητών των *Διαχωρισμών μεταξύ ομάδων (C3)* και των *Προσφύγων και εσωτερικά εκτοπισμένων ατόμων (S2)* υπερβαίνουν τον παγκόσμιο μέσο όρο, ενώ όσον αφορά τη μεταβλητή της *Κλασματοποιημένης ελίτ (C2)* τα νούμερα βρίσκονται στο ανώτερο όριο, κάτι που θυμίζει ιδιαίτερα το θέμα της Γιουγκοσλαβίας και της διάλυσής της. Είναι προφανές ότι αυτή η χώρα από παλιά μαστίζεται από εθνικές και θρησκευτικές διαιρέσεις ομάδων. Οι ομάδες αυτές έχουν ρόλους διαμορφωμένους, πριν από αιώνες αφήνοντας έτσι πρόσφορο έδαφος για τη δράση ενός ευρέος φάσματος ψυχολογικών μηχανισμών. Επομένως, παραμένει το ερώτημα σε ποιο ποσοστό ο συχνός κατακερματισμός και οι μεταναστευτικές τάσεις είναι πραγματικό χαρακτηριστικό αυτού του κράτους ή σε πόσο βαθμό προκαλούνται και διατηρούνται από έξω προκειμένου να επιτευχθούν ορισμένοι γεωστρατηγικοί στόχοι - λήψη επιθυμητών αποφάσεων και αλλαγή ανεπιθύμητης συμπεριφοράς Σέρβων ηγετών. Το ζήτημα του Κοσσυφοπεδίου και Μετοχίων εδώ και δεκαετίες δεν έχει επιλυθεί εσκεμμένα – πιθανώς, επειδή είναι απαραίτητο να υπάρχει μια περιοχή γεωπολιτικά ασταθής στο έδαφος της Σερβίας, η οποία ως εκ θαύματος προχωρά σε όλους του άλλους τομείς εκτός από αυτόν.

Αυτό υποστηρίζεται από το γεγονός ότι οι 12 μεταβλητές του FSI σχετίζονται μεταξύ τους σημαντικά και θετικά ως επί το πλείστον. Εξαιρούνται μόνο οι εξής μεταβλητές: *Διαχωρισμοί μεταξύ ομάδων (C3)*, *Πρόσφυγες και εσωτερικά εκτοπισμένα άτομα (S2)* και *Οικονομική παρακμή και φτώχεια (E1)* - η πρώτη (C3) μοιράζεται τη διακύμανση μόνο με τις *Εξωτερικές Παρεμβάσεις (X1)* και ένα μικρό μέρος με τη *Κλασματοποιημένη ελίτ (C2)*, ενώ οι άλλες δύο δε συσχετίζονται με καμία άλλη μεταβλητή του Δείκτη Εύθραυστων Κρατών. Λαμβάνοντας υπόψη την κατάσταση, είναι πολύ πιθανό τα ζητήματα που αντιμετωπίζουν οι αναφερόμενες μεταβλητές να υπόκεινται στη δράση ψυχολογικών μηχανισμών, γιατί είναι παράλογο τόσο υψηλά (αρνητικά) αποτελέσματα να μη έχουν απήχηση σε άλλους τομείς. Άρα, είναι πολύ πιθανό να μην διατηρούνται φυσικά, αλλά σκόπιμα και με τη δράση κάποιου εξωτερικού παράγοντα, που υποστηρίζει την ύπαρξη αποσταθεροποιητικών παραγόντων σε αυτή τη χώρα. Ωστόσο, το γεγονός ότι αυτές οι μεταβλητές, που επιδέχονται εξωτερική χειραγωγήση δε συσχετίζονται σε καμία περίπτωση με τις άλλες, μπορεί να συνηγορεί υπέρ της σταθερότητας της ίδιας της χώρας. Ως εκ τούτου, η Σερβία μπορεί να ενεργήσει ανεξάρτητα και να μη «εκβιαστεί» από δημογραφικές ταλαντώσεις, κάτι που της

ανοίγει το δρόμο να οικοδομήσει σιγά σιγά την ιδεολογία και τη γεωπολιτική της σκέψη, τουλάχιστον στο επίπεδο του σημερινού της ψυχολογικού παράγοντα.

Το θέμα των συσχετισμών εντός των δοκιμασμένων μεταβλητών του FSI είναι επίσης ενδιαφέρον όταν πρόκειται για την **πΓΔΜ**. Όπως και στη Σερβία, η *Οικονομική παρακμή και φτώχεια (E1)* και η *Ανόμοια οικονομική ανάπτυξη (E2)* είναι αρκετά ανεξάρτητες σε αυτή τη χώρα, αλλά η *Κλασματοποιημένη ελίτ (C2)* και οι *Πρόσφυγες και εσωτερικά εκτοπισμένα άτομα (S2)* συσχετίζονται ακόμη και αρνητικά με άλλες μεταβλητές. Με άλλα λόγια, όταν αυξάνεται η ευθραυστότητα, που προκαλείται από τον κατακερματισμό του πληθυσμού σε εθνικούς / ταξικούς / φυλετικούς / θρησκευτικούς διαχωρισμούς ή όταν αυξάνεται η πίεση στο κράτος ένεκα της μετατόπισης μεγάλων κοινοτήτων, λόγω πολιτικών και κοινωνικών συνθηκών, η ευθραυστότητα μειώνεται στις περισσότερες μεταβλητές. Δεδομένου του γεγονότος ότι πρόκειται για μια χώρα με πολυεθνικό πληθυσμό διαφορετικών θρησκειών, αναμένεται ότι με την αύξηση των εντάσεων μεταξύ τους θα υπάρξουν αρνητικές αλλαγές σε θέματα ασφάλειας, οικονομίας και πολιτικής. Σε αυτό το κράτος, όμως, όχι μόνο δε συμβαίνει αυτό, αλλά ακόμα και δημιουργεί το εντελώς αντίθετο αποτέλεσμα. Έχοντας κατά νου ότι η ανεπαρκής σύνδεση μεταξύ των μεταβλητών παρουσιάζει κυρίως την ευαισθησία των αναφερόμενων περιοχών σε ψυχολογικούς μηχανισμούς εξωτερικών παραγόντων, στην περίπτωση αυτή θα μπορούσε να υποτεθεί ότι πρόκειται για ήδη καθιερωμένες και συνεχώς ενεργές διαδικασίες μηχανισμών, οι οποίοι έχουν ένα αντισταθμιστικό αποτέλεσμα σε άλλους τομείς.

Από την άλλη πλευρά, όταν συγκρίνουμε τα στατιστικά αποτελέσματά της με το Υπερσύστημα της Ευρώπης, η πΓΔΜ έχει ελαφρώς υψηλότερα αποτελέσματα από τον μέσο όρο στις μεταβλητές της *Κλασματοποιημένης ελίτ (C2)* και των *Διαχωρισμών μεταξύ ομάδων (C3)*, ενώ οι *Ανόμοια οικονομική ανάπτυξη (E2)*, *Κρατική νομιμότητα (P1)* και *Πρόσφυγες και εσωτερικά εκτοπισμένα άτομα (S2)* βρίσκονται πολύ πάνω από το αναφερόμενο μέσο όρο. Σε παγκόσμιο επίπεδο, τα αποτελέσματα της πΓΔΜ σε όλες τις μεταβλητές του FSI έχουν το μέγεθος των μέσων αποτελεσμάτων. Έτσι, με βάση τα ληφθέντα αποτελέσματα, μπορεί να παρατηρηθεί ότι η ευθραυστότητα αυτής της χώρας προκαλείται κυρίως από κοινωνικούς παράγοντες. Οι παράγοντες αυτοί έχουν τη μορφή ορισμένων ομάδων. Η χώρα αυτή είναι επιρρεπής σε διαιρέσεις, στην ύπαρξη παρατάξεων, στην άνιση οικονομική κατάσταση και στη θρησκευτική διαίρεση. Επομένως, δεν είναι ασυνήθιστο, που η υπογραφή της Συμφωνίας των Πρεσπών, η αλλαγή της επίσημης ονομασίας σε Βόρεια Μακεδονία και η υπογραφή του πρωτοκόλλου για την ένταξη στο NATO δεν οδήγησαν σε βελτίωση της θέσης της, όσον αφορά τον Δείκτη των Εύθραυστων Κρατών. Αν και εδώ και χρόνια πολλοί πίστευαν ότι η επίλυση αυτών των ζητημάτων θα έδινε μια τελική σταθερότητα στο ίδιο το κράτος, κάτι τέτοιο τελικά δε συνέβη. Το γεγονός ότι σε εκείνη την περίοδο, η πΓΔΜ παρέμεινε στην 111^η θέση του FSI (ενώ πριν ήταν στην 112^η) δείχνει ότι αυτή μόνον η προσέγγιση δε οδηγεί στην απουσία ευθραυστότητας και κινδύνου, διότι το θέμα της ανάπτυξης του ψυχολογικού παράγοντά της δεν επιλύθηκε. Το κυρίαρχο σύνδρομο της εξαφάνισης του έθνους, υποκινούμενο από το κίνητρο της διεθνούς αναγνώρισης, όχι μόνο δεν είχε την ευκαιρία σε καμιά από τις διαδικασίες να οικοδομηθεί σε επίπεδο συστήματος αξιών αλλά

αντίθετα μόνο εν συντομία ικανοποίησε το προαναφερθέν κίνητρο. Αυτό επιβεβαιώνει τον ισχυρισμό που αναφέραμε προηγουμένως ότι ο ψυχολογικός παράγοντας ενός κράτους πρέπει να οικοδομηθεί εκ των έσω και ότι οι γεωπολιτικές κινήσεις που ενθαρρύνονται από τη συναισθηματική και τη βουλευτική συνιστώσα δεν φέρνουν τελικά ή μακροπρόθεσμα αποτελέσματα.

Αν παρατηρηθούν οι μεταβλητές του FSI, που συσχετίζονται άμεσα με τον δείκτη διασυνοριακών επενδύσεων για το επόμενο έτος, προκύπτουν μερικά πιθανά συμπεράσματα.

Πρώτον, το εύρημα ότι η μεταβλητή της *Μετανάστευσης για εποχιακή εργασία και διαρροή εγκεφάλων (E3)* έχει αρνητική συσχέτιση με τον δείκτη Άμεσων Ξένων Επενδύσεων του επόμενου έτους, και για τις τρεις χώρες κατά την περίοδο 2006-2019, υποδηλώνει ότι ο επαγγελματικά και οικονομικά ικανός πληθυσμός είναι ένας από τους κρίσιμους παράγοντες όταν οι επενδυτές αποφασίζουν σε ποιον θα εμπιστευτούν τα χρήματά τους. Με άλλα λόγια, εάν ένα κράτος χάσει τους επαγγελματίες, τους διανοούμενους και τους ειδικούς του, λόγω μιας ανεπαρκώς σταθερής ή ανεπτυγμένης κατάστασης, δεν είναι τότε περίεργο, που οι επενδυτές προτιμούν και επιλέγουν εκείνες τις χώρες στις οποίες θα μεταβεί ο εν λόγω πληθυσμός παρά εκείνες από τις οποίες προέρχεται. Επομένως, μπορεί να παρατηρηθεί ότι η εμπιστοσύνη που εκφράζεται μέσω των διασυνοριακών επενδύσεων εξαρτάται επίσης από τη τεχνογνωσία και την εξειδίκευση του πληθυσμού, η οποία εγγυάται ότι η εισροή χρημάτων θα χρησιμοποιηθεί επαρκώς και υπεύθυνα.

Δεύτερον, το γεγονός ότι στην Ελλάδα καμία μεταβλητή δεν συσχετίζεται σημαντικά με τις ΑΞΕ δεν είναι τυχαίο. Έχουμε ήδη τονίσει ότι η Ελλάδα ανήκει στις χώρες του ΟΟΣΑ, οι οποίες προσελκύουν πάνω από το 75% των παγκόσμιων επενδύσεων, κάτι που μπορεί να σημαίνει ότι το επίπεδο των επενδύσεων στη χώρα αυτή δεν εξαρτάται σημαντικά από άλλους δείκτες. Έτσι, το ανήκειν σε ορισμένους οικονομικούς οργανισμούς ή οργανισμούς ασφάλειας αποτελεί ένα είδος εγγύησης για την ασφάλεια των επενδύσεων στην εν λόγω χώρα.

Τρίτο, αυτό που είναι ασυνήθιστο είναι το γεγονός ότι καμία μεταβλητή στην πΓΔΜ δεν συσχετίζεται με τις Άμεσες Ξένες Επενδύσεις για το επόμενο έτος. Όταν πρόκειται για μια υπανάπτυκτη χώρα με μια σειρά από γεωπολιτικές προκλήσεις, θεωρείται ότι η σταθερότητα σε ορισμένους τουλάχιστον τομείς, είναι ζωτικής σημασίας για τη λήψη αποφάσεων σχετικά με την έγχυση κεφαλαίων - αλλά αυτό δε συμβαίνει εδώ. Ανεξάρτητα από το γεγονός ότι οι επενδύσεις εδώ βρίσκονται στο χαμηλότερο επίπεδο από όλο το αναλυόμενο γεωπολιτικό σύμπλοκο, εξακολουθούν να υπάρχουν - και το ερώτημα παραμένει: από πού προέρχονται και υπό ποιες συνθήκες πραγματοποιούνται.

Τέλος, αποδείχθηκε ότι στη Σερβία υπάρχει σημαντική συσχέτιση μεταξύ της μεταβλητής των *Προσφύγων και εσωτερικά εκτοπισμένων ατόμων (S2)* και των ξένων επενδύσεων κατά τη διάρκεια των 13 έτων που αναλύθηκαν. Δεδομένου ότι οι επενδύσεις στη Σερβία παρουσίασαν μια αυξητική τάση ένα χρόνο μετά την αυξημένη πίεση που ασκήθηκε στο κράτος και τις δημόσιες υπηρεσίες λόγω της αναγκαστικής μετακίνησης μεγάλων ομάδων, μπορεί να υποθέσει κανείς ότι πιθανώς

πρόκειται για βοήθεια, που παρέχεται από οικονομικές δυνάμεις, προκειμένου να ξεπεραστούν οι συνέπειες τέτοιων γεωπολιτικών φαινομένων.

Αφού διαπιστώθηκε ότι υπάρχουν δύο προγνωστικοί δείκτες του FSI, βάσει των οποίων μπορεί να προβλεφθεί η κίνηση των δεικτών των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων για το επόμενο έτος στο αναφερόμενο γεωπολιτικό σύμπλοκο, προέκυψαν ορισμένα ερωτήματα. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι απολύτως σαφές γιατί ο προγνωστικός δείκτης της *Συσκευής ασφάλειας (CI)* συσχετίζεται αρνητικά με τις ΑΞΕ. Με άλλα λόγια, όταν οι κίνδυνοι για την ασφάλεια μιας χώρας μειώνονται, οι διασυννοριακές επενδύσεις σε αυτήν, το επόμενο έτος αυξάνονται. Είναι απολύτως φυσιολογικό να μη θέλει κανείς να επενδύει σε μια χώρα που απειλείται με το ξέσπασμα πολέμου, εγκληματικές επιθέσεις ή βίαιες διαδηλώσεις, με τη λογική ότι στην περίπτωση αυτή παύουν όλες οι καθιερωμένες διαδικασίες λειτουργίας της χώρας και υπάρχει μακροπρόθεσμη αβεβαιότητα στην απόδοση του επενδυομένου κεφαλαίου. Ως εκ τούτου, μπορεί να δηλωθεί ότι εάν η Συσκευή ασφάλειας παρουσιάζει χαμηλό κίνδυνο σε μια συγκεκριμένη χώρα, η πιθανότητα προσέλκυσης ξένων επενδυτών για το επόμενο έτος αυξάνεται.

Από την άλλη πλευρά, είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι με την αύξηση του προγνωστικού δείκτη των *Δημογραφικών πιέσεων (SI)* αύξανε και ο δείκτης ΑΞΕ για το επόμενο έτος και στις τρεις χώρες. Αυτά τα δεδομένα θέτουν υπό αμφισβήτηση την υπόθεση που τέθηκε προηγουμένως, επειδή οι πιέσεις στο κράτος από τον ίδιο τον πληθυσμό μπορεί να σημαίνουν κίνδυνο για τη σταθερότητα του μηχανισμού ασφαλείας και, επομένως, ολόκληρου του κράτους. Ως εκ τούτου, τίθεται το ερώτημα - πώς είναι δυνατόν να επενδύσουμε χρήματα σε χώρες που βρίσκονται κοντά ή ήδη σε φάσμα των απειλών όσον αφορά την ασφάλεια και την πολιτική ακεραιότητα του κράτους; Η μόνη πιθανή εξήγηση είναι ότι πρόκειται για **ψυχολογικό μηχανισμό**. Για να το θέσουμε απλά - οι δημογραφικές πιέσεις στον κρατικό μηχανισμό προκαλούνται με αφυσικό τρόπο για την επίτευξη ορισμένων γεωστρατηγικών στόχων και στη συνέχεια τον επόμενο χρόνο αντισταθμίζονται με τη διοχέτευση ξένου κεφαλαίου στη χώρα. Επομένως, εάν αυξηθούν τα αποτελέσματα του προγνωστικού δείκτη των *Δημογραφικών πιέσεων*, που είναι πιθανόν ότι αντιπροσωπεύουν τον ψυχολογικό μηχανισμό των Μεγάλων Δυνάμεων, μπορεί να αναμένεται αυξημένη εισροή χρημάτων μέσω διασυννοριακών επενδύσεων.

Έτσι, όταν εξετάζουμε τη γεωπολιτική θέση των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων από την άποψη των προγνωστικών τους δεικτών, αυτές μπορούν να αντιπροσωπεύουν δύο πράγματα - ή τη διεθνή εμπιστοσύνη ή τον ψυχολογικό μηχανισμό για την επίτευξη επαρκούς αλλαγής ψυχολογικού παράγοντα σε μια συγκεκριμένη χώρα.

11.5. ΤΟ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΟ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ

Έχοντας υπόψη όλα τα δεδομένα που προέκυψαν από τη στατιστική ανάλυση, αλλά και τα ευρήματα και τη γνώση που αποκτήθηκε από τη Συστημική Γεωπολιτική Ανάλυση του ψυχολογικού παράγοντα στο Σύστημα «Ελλάδας-Σερβίας-πΓΔΜ», είναι απαραίτητο να αναφερθούμε ξανά στις υποθέσεις στο πλαίσιο των οποίων διεξήχθη η παρούσα έρευνα, και να διαπιστώσουμε το επίπεδο της αλήθειας / αποδεικτικότητάς τους.

Καθώς η υπόθεση αποτελεί δοκιμαστική εξήγηση ενός φαινομένου και έχει σκοπό να δώσει μια απάντηση στα ερωτήματα που τέθηκαν, στόχος είναι να δοκιμαστεί βιωματικά. Για αυτό, η διαδικασία επιβεβαίωσης των υποθέσεων είναι εξαιρετικά σημαντική, επειδή «το τελικό αποτέλεσμα θα μπορούσε να οδηγήσει σ' έναν επιστημονικό νόμο, που να αποτελεί μια πολύτιμη εξήγηση του φαινομένου, κάτι που αποτελεί αντικείμενο γνώσης. Έτσι, η γνωστική διαδικασία με υπόθεση, συνεχίζεται με εμπειρική επαλήθευση και τελειώνει με επιστημονικό νόμο.»⁷¹⁴

Με βάση τα δεδομένα που παρουσιάστηκαν, διαπιστώθηκε ότι στην πΓΔΜ επικρατεί το σύνδρομο εξαφάνισης ενός έθνους (αναφορικά με σλαβικό πληθυσμό). Η περαιτέρω ανάλυση έδειξε ότι αυτός ο ψυχολογικός παράγοντας χαρακτηρίζεται όχι μόνο από το κίνητρο αναγνώρισης, αλλά και από το κίνητρο της αυτοεπιβεβαίωσης και το κίνητρο για ανεξαρτησία και ελευθερία. Από την άλλη πλευρά, έχει αποδειχθεί ότι το ελληνικό σύστημα αξιών βασίζεται στον ελληνοισμό, καθώς και ότι αυτό το σύστημα αμφισβητείται από διάφορους ψυχολογικούς μηχανισμούς. Μέσω της στατιστικής ανάλυσης διαπιστώθηκε μάλιστα ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις χρησιμοποιούν κυρίως μηχανισμούς οικονομικής φύσης. Στο Κεφάλαιο 8, *Η γεωπολιτική ανάλυση του ψυχολογικού παράγοντα της Δημοκρατίας της Σερβίας*, όχι μόνον εξηγούνται οι ψυχολογικοί μηχανισμοί που χρησιμοποιήθηκαν προηγουμένως σε αυτή τη χώρα, αλλά εξηγείται επίσης, γιατί κινείται προς την κατεύθυνση δημιουργίας μιας ιδεολογίας ειρήνης στην περιοχή. Αναλύοντας τα δεδομένα που προσφέρει ο Σύνθετος Δείκτης FSI, διαπιστώθηκε ότι ο ψυχολογικός παράγοντας στη Σερβία είναι πολύ πιο ανθεκτικός και σταθερός από ό,τι αναφέρεται σε άλλες γεωπολιτικές πηγές. Όλα αυτά τα γεγονότα υποδεικνύουν την πλήρη επιβεβαίωση της Υ₂. Ωστόσο, η γράφουσα πιστεύει ότι η πιθανότητα πως οι ψυχολογικοί παράγοντες της Ελλάδας, της Σερβίας και της πΓΔΜ είναι παρόμοιοι σε δομή, αλλά διαφορετικοί σε επίπεδο ανάπτυξης, θα μπορούσε να αναπτυχθεί περαιτέρω σε κάποια μελλοντική έρευνα.

Όσον αφορά τα Υποσυστήματα του αναφερόμενου γεωγραφικού Συστήματος, διαπιστώθηκε ότι υπάρχει αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ Ελλάδας και Σερβίας, μια κατάσταση διαταραγμένης επιστοσύνης ανάμεσα στη Σερβία και την πΓΔΜ, ενώ εμπιστοσύνη μεταξύ Ελλάδας και πΓΔΜ δεν υπήρξε ποτέ. Έτσι υπάρχει η πλήρης επιβεβαίωση της Υ₃, καθώς και τα πολυάριθμα παραδείγματα εφαρμογής ψυχολογικών μηχανισμών σε αυτά τα υποσυστήματα που ενισχύουν περαιτέρω την προαναφερθείσα γεωπολιτική κατάσταση.

⁷¹⁴ Fajgelj, S. (2020). *όπ. αν.* (σ. 55)

Μέσα από τα πολυπληθή παραδείγματα ενεργειών και δράσεων των Μεγάλων Δυνάμεων στο αναφερόμενο Γεωπολιτικό Σύμπλοκο φάνηκαν τόσο οι επιτυχημένοι όσο και οι αποτυχημένοι ψυχολογικοί μηχανισμοί, καθώς και οι τρόποι με τους οποίους επηρέασαν και άλλαξαν τους ψυχολογικούς παράγοντες της Ελλάδας, της Σερβίας και της πΓΔΜ. Η πλήρης απόδειξη της Y₄ ολοκληρώνεται στο Κεφάλαιο 9, *Η υπερσυστημική παρέμβαση της νεο-οθωμανικής Τουρκίας*, όπου αφθονούν παραδείγματα για την υποστήριξή της. Τέλος, η Y₁ που πρακτικά θεωρείται η γενική υπόθεση ολόκληρης της παρούσας εργασίας, είναι απολύτως αποδεδειγμένη, πράγμα που σημαίνει ότι η γνώση του ενεργού ψυχολογικού παράγοντα είναι ιδιαίτερης σημασίας για τη δημιουργία της κατάλληλης γεωστρατηγικής επιρροής, η οποία προκύπτει βάσει κατάλληλα διεξαχθείσας γεωπολιτικής ανάλυσης.

Όσον αφορά τις στατιστικές υποθέσεις, η απόδειξή τους βρίσκεται στο Κεφάλαιο 11, *Επεξεργασία γεωπολιτικών δεικτών*. Σε αυτό το κεφάλαιο φαίνεται πώς ένας απλός δείκτης Άμεσων Ξένων Επενδύσεων στον γεωπολιτικό κόσμο αποτελεί ένδειξη εμπιστοσύνης. Μέσω των χρησιμοποιούμενων μαθηματικών εργαλείων και της διεξαγομένης στατιστικής ανάλυσης αποδείχθηκε η γενική υπόθεση του μαθηματικού εργαλείου - η συσχέτιση του σύνθετου Δείκτη των Ευάλωτων Κρατών με τον απλό δείκτη των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων για το επόμενο έτος. Ωστόσο, η γράφουσα είναι της άποψης ότι η Y₅ επιβεβαιώνεται μόνο εν μέρει, επειδή υπήρχαν εξαιρέσεις στην περίπτωση της πΓΔΜ - οι επενδύσεις αυξήθηκαν ανεξάρτητα από την υπαρκτή ευθραυστότητα σε ορισμένες μεταβλητές. Χάρη σε αυτά τα δεδομένα διαπιστώθηκε ότι οι επενδύσεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως **ψυχολογικός μηχανισμός**, κάτι που είναι μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα επιστημονική ανακάλυψη, **που υποστηρίζεται από στατιστικά δεδομένα**. Η πλήρης επιβεβαίωση της Y₆ δόθηκε στο Κεφάλαιο 13, *Το πρωτόκολλο σύνθεσης κατάλληλης γεωστρατηγικής*, όπου παρουσιάστηκε ένα πρωτόκολλο δημιουργίας κατάλληλης γεωστρατηγικής με βάση τη γνώση του ψυχολογικού παράγοντα μιας συγκεκριμένης χώρας.

Έτσι, έχοντας όλα αυτά κατά νου, μπορεί να δημιουργηθεί ένα γεωπολιτικό μοντέλο του οποίου οι προβλέψεις θα οδηγούσαν προς διαφορετικές κατευθύνσεις:

- Ο ψυχολογικός παράγοντας πρόκειται να γίνει αναπόσπαστο μέρος των γεωπολιτικών αναλύσεων, προκειμένου να γνωρίσουμε λεπτομερέστερα τα γεωγραφικά σύμπλοκα και να τα εξετάσουμε εξαντλητικά.
- Οι λόγοι αποτυχίας των εφαρμοζόμενων ψυχολογικών μηχανισμών θα είναι πολύ πιο εύκολο να εξηγηθούν από γεωπολιτικούς που θα γνωρίζουν τους ψυχολογικούς παράγοντες στα αναλυόμενα γεωγραφικά συστήματα και υποσυστήματα.
- Η πΓΔΜ θα παραμείνει η γεωπολιτική εστία αστάθειας των Βαλκανίων, καθώς και ένα πιθανό μέσο για την επίτευξη γεωστρατηγικών στόχων, ακριβώς λόγω του επικρατούντος συνδρόμου που μπορεί να λυθεί μόνο με την εσωτερική διαμόρφωση ενός συστήματος αξιών, του οποίου η διαμόρφωση δεν προβλέπεται στο εγγύς μέλλον, λόγω ψυχολογικών μηχανισμών.
- Οι Μεγάλες Δυνάμεις θα προσπαθήσουν να διατηρήσουν τους οικονομικούς ψυχολογικούς μηχανισμούς τους στην Ελλάδα, για να μπορούν να τη χειραγωγούν, όταν χρειαστεί να

ληφθεί κάποια απόφαση ή για να γίνουν αλλαγές συμπεριφοράς, που δεν τους ταιριάζουν. Επίσης θα χρησιμοποιούν και άλλα ψυχολογικά μέσα που θα έχουν τη μορφή σταθερής εισροής μεταναστών και τουρκικές πιέσεις στο ελληνικό τμήμα της θάλασσας, που θα θέτουν υπό αμφισβήτηση το σύστημά αξιών της και θα επιταχύνει την κρίση ταυτότητας στην χώρα αυτή.

- Η Σερβία θα πρέπει να επιλύσει το ζήτημα του Κοσσυφοπεδίου και Μετόχια στο εγγύς μέλλον, εάν θέλει να διατηρήσει την ιδεολογία της ειρήνης στην περιοχή και τις σχέσεις καλής γειτονίας. Προβλέπονται δύο πιθανοί τρόποι επίλυσης αυτού του ζητήματος: ειρηνικός, που θα είναι αντισταθμιστικής φύσης, ή με πόλεμο, και αυτό θα συνέβαινε εάν η Σερβία παρέκκλινε από την τρέχουσα στρατηγική και ανακοίνωνε δημόσια την εγκατάλειψη της προσπάθειας της για ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, την οποία έχει ήδη καθυστερήσει σε όλη αυτή την περίοδο.
- Η Τουρκία θα συνεχίσει τις δραστηριότητές της σε αυτό το Σύμπλοκο, όσο οι αναφερόμενοι ψυχολογικοί μηχανισμοί έχουν αντίκτυπο. Με την επίλυση βέβαια του ζητήματος του Κοσσυφοπεδίου και Μετόχια θα αναγκαστεί να αλλάξει προσέγγιση στη γεωστρατηγική της απέναντι στη Σερβία, γιατί η επιρροή της θα εξασθενήσει, ενώ η επιρροή στην πΓΔΜ θα ενισχυθεί.
- Είναι πιθανό να εμπλακούν οι δυνάμεις του Ατλαντισμού σε περαιτέρω κατανομή ισχύος, αλλά αυτό θα εξαρτηθεί πρωτίστως από την εσωτερική γεωπολιτική τους κατάσταση, η οποία θα είναι ταραχώδης την επόμενη περίοδο λόγω των προηγούμενων, κακώς εφαρμοσμένων ψυχολογικών μηχανισμών σε άλλα μέρη του κόσμου.
- Αναμένεται μεγαλύτερη εμπλοκή της Ρωσίας στο αναλυόμενο Σύστημα, αλλά είναι δύσκολο να προβλεφθεί προς ποια κατεύθυνση, δεδομένου του γεγονότος ότι αυτή είναι η μόνη Μεγάλη Δύναμη στο σημερινό κόσμο που εφαρμόζει στρατηγικές βασισμένες στη γνώση του ψυχολογικού παράγοντα του αντικειμένου - επομένως οι δράσεις της παραμένουν απολύτως απρόβλεπτες.

12. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

12.1. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΟΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ ΤΗΣ ΠΡΩΗΝ ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

- * Η πΓΔΜ καταλαμβάνει ίσως και τη σημαντικότερη περιοχή στα Βαλκάνια, καθώς είναι το σταυροδρόμι πολλών επικοινωνιακών, στρατιωτικών-στρατηγικών, πολιτικών, πολιτιστικών και μεταφορικών-ενεργειακών κατευθύνσεων.
- * Η γεωγραφική θέση των κύριων αξόνων του Διαδρόμου VIII, του Διαδρόμου X και της εθνική οδού E-75 της προσφέρει πολλά οικονομικά, εμπορικά, τουριστικά, κυκλοφοριακά και γεωστρατηγικά οφέλη.
- * Ο Διάδρομος VIII σχεδιάστηκε για να παρακάμψει τη Σερβία κατά μήκος, χωρίζοντάς την με φυσικό τρόπο από την Ελλάδα, γεγονός που θα δυσκόλευε την συνεργασία αυτών των δύο χωρών. Από την άλλη, θα συνέδεε τις ΗΠΑ με την Κασπία Θάλασσα, αλλά και με το Κοσσυφοπέδιο και τη Μετόχια, προκειμένου να έχουν πρόσβαση σε όλα τα ορυχεία και τους φυσικούς πόρους αυτής της περιοχής. Επίσης θα συνέδεε τις ΗΠΑ με τους «υπάκουους» συμμάχους τους στα Βαλκάνια, τους οποίους με χαρά θα αντάμειβαν. Ο Διάδρομος VIII γίνεται έτσι ένα ψυχολογικό μέσο για την εφαρμογή μηχανισμών ανταμοιβής και τιμωρίας, καθώς και για την εφαρμογή άλλων μηχανισμών που έχουν ως στόχο την επίτευξη των γεωστρατηγικών στόχων του Ατλαντισμού.
- * Στη πΓΔΜ ο ψυχολογικός παράγοντας βρίσκεται στο πρώτο επίπεδο ανάπτυξης και παρουσιάζει το σύνδρομο κοινωνικών στάσεων με τη μορφή του συνδρόμου εξαφάνισης ενός έθνους (αναφορικά με σλαβικό πληθυσμό).
- * Ο ψυχολογικός παράγοντας της πΓΔΜ κυριαρχείται από τη συναισθηματική και βουλευτική συνιστώσα με τη μορφή των συναισθημάτων του φόβου και του κινήτρου για την αναγνώριση, δηλαδή του πρώην κινήτρου για ανεξαρτησία και ελευθερία (αυτό που προκάλεσε την αποχώρηση από την Ομοσπονδία της Γιουγκοσλαβίας). Αυτή η χώρα δεν είχε ποτέ την αυτοπεποίθηση, ούτε αναμένεται να την αναπτύξει στο εγγύς μέλλον. Επειδή η γνωστική συνιστώσα είναι χαμηλής έντασης, πολύ συχνά απουσιάζει η συνειδητοποίηση των συνεπειών ορισμένων πολιτικών πράξεων και αποφάσεων που παίρνουν οι Σκοπιανοί σε εσωτερικό ή σε εξωτερικό επίπεδο.
- * Το σύνδρομο αυτό τροφοδοτείται από τα δημογραφικά και πολιτικά προβλήματα στο εσωτερικό περιβάλλον και αντανakλάται στη συνεχή ανάγκη για επίσημη αναγνώριση της λαϊκής ταυτότητας και των εθνικών χαρακτηριστικών. Επιπλέον, παρεμποδίζεται από τις αμφισβητήσεις των γειτόνων, οι οποίοι είχαν τα δικά τους συμφέροντα και διεκδικούσαν το έδαφος της πΓΔΜ, ενώ πιστεύουν ότι η σκοπιανή ταυτότητα είναι τεχνητή και ότι στην πραγματικότητα δεν υπάρχει.
- * Το κίνητρο για ανεξαρτησία και ελευθερία προκάλεσε την επιθυμία να αποδειχθεί η ετερότητα της σε σχέση με τη Σερβία και, για αυτό τον λόγο, η πΓΔΜ έχει συνδέσει τον εαυτό της με τα

ζητήματα του Μέγα Αλεξάνδρου και το όνομα της αρχαίας Μακεδονίας, αντί με τη σλαβική της καταγωγή ή τις βυζαντινές της ρίζες, πλήττοντας βαθιά τα εθνικά συμφέροντα της Ελλάδας.

- * Ο λόγος της εμφάνισης του συνδρόμου μπορεί να αναζητηθεί στο γεγονός ότι ήδη από τα παλαιότερα χρόνια η εξουσία στα εδάφη της σημερινής πΓΔΜ άλλαζε διαρκώς (συνήθως μεταξύ Βουλγαρίας, Βυζαντίου, Σερβίας και Ρωσίας). Μετά την κυριαρχία της οθωμανικής Τουρκίας, που προκάλεσε στον σκοπιανό πληθυσμό φόβο και καχυποψία για τα πάντα συμπεριλαμβανομένου και του φόβου και για τον ίδιο τον εαυτό του, η κατάσταση κλιμακώθηκε με την τελική διανομή ολόκληρης της γεωγραφικής περιοχής της πΓΔΜ μεταξύ Σερβίας, Ελλάδας και Βουλγαρίας.
- * Το κίνητρο για αυτο-επιβεβαίωση εμφανίζεται στο Βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων, όταν η Σερβία αρνείται να της χορηγήσει αυτονομία, ενώ κατά τη διάρκεια της κομμουνιστικής κυριαρχίας επισημαίνεται στη διαδικασία οικοδόμησης του σκοπιανού έθνους, αλλά χωρίς συγκεκριμένο αποτέλεσμα.
- * Το ριζώμα του συνδρόμου στη συνείδηση του λαού και η εντατικοποίησή του οφείλεται στους ανειδίκευτους, ανεπαρκείς ή αφύσικους τρόπους που υιοθετήθηκαν για την επίλυση του προβλήματος της σκοπιανής ταυτότητας - από την προσκόλληση στη μυστική κοινωνία της ΕΜΕΟ, και την τιτοϊκή προσέγγιση του προβλήματος, έως την έμφαση στον εθνικό σύνδεσμο με τον Μέγα Αλέξανδρο.
- * Παρόλο που στην περιοχή αυτή, κάποια στιγμή, υπήρχε η συνείδηση της κοινής γλώσσας και της σλαβικής προέλευσης - αποτέλεσμα των συχνών επαφών με τις ποικίλες εθνοτικές ομάδες (αλβανική, τουρκική, βλαχική κ.λπ.) και αποτέλεσμα της ύπαρξης ενός ιδιαίτερου συστήματος αξιών, το οποίο διέκρινε αυτό το σλαβικό λαό από συμπατριώτες και από ίδιες φυλές σε άλλα μέρη της Βαλκανικής Χερσονήσου, η διαδικασία οικοδόμησης του έθνους δεν συνεχίστηκε λόγω του διαχωρισμού του πληθυσμού σε δύο ρεύματα - το ένα ρεύμα ταυτίστηκε με τους Βουλγάρους και το άλλο με τους Σέρβους.
- * Επίσης, σήμερα ένα επιβαρυντικό στοιχείο αποτελεί και η αλβανική εθνική μειονότητα, η οποία είναι χωρικά και εθνογραφικά συμπαγής, συνδεδεμένη με τους συμπατριώτες της στην ανατολική Αλβανία και το Κοσσυφοπέδιο. Είναι ιδιαίτερα συνειδητοποιημένη όσον αφορά την ταυτότητά της, την οποία επισημαίνει καθημερινά στη διεθνή σκηνή. Μέσω αυτού του ψυχολογικού μέσου (με τη μορφή της αλβανικής μειονότητας) ενισχύεται περαιτέρω το σκοπιανό κίνητρο για αναγνώριση λόγω της επίγνωσης ότι η εν λόγω προσέγγιση απειλεί την ύπαρξη του σλαβομακεδονικού έθνους και υπάρχει πιθανότητα να γίνει η πραγματικότητα το σύνδρομο εξαφάνισης, που χαρακτηρίζει το έθνος αυτό.
- * Δυστυχώς, η διαδικασία της εθνοτικής διαμόρφωσης των Σλαβομακεδόνων δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμα και η συνειδητοποίηση του τι αποτελούν οι πυλώνες της εθνικής ταύτισης δεν υπάρχει. Οι πιθανότητες επίλυσης αυτού του ζητήματος μειώνονται, λόγω των συνθηκών της παγκοσμιοποίησης, όταν οι εθνικές ταυτότητες και η ταύτιση του ατόμου με τον λαό του αποδυναμώνεται όλο και περισσότερο και σιγά - σιγά χάνει κάθε σημασία.
- * Η γεωστρατηγική σημασία του ψυχολογικού παράγοντα στο πρώτο επίπεδο ανάπτυξης (σύνδρομο) αντικατοπτρίζεται στα εξής:

1. Ενοποίηση του πληθυσμού και κατοχή ή υπεράσπιση μιας συγκεκριμένης περιοχής από την εισβολή του εχθρού.
  2. Αγώνας για εθνική ταυτότητα, μέσω τονισμού της πολιτιστικής ταυτότητας, τονίζοντας την κυριαρχία και τη δημιουργία των εθνικών θεσμών.
  3. Ταύτιση του λαού με κοινό στόχο ή κοινές ιδιαιτερότητες, με τα οποία αναγνωρίζονται στον κόσμο της διεθνούς πολιτικής.
  4. Ενθάρρυνση της λήψης αποφάσεων σε θέματα εξωτερικής και εσωτερικής πολιτικής, διπλωματίας και στρατηγικής.
  5. Κατανόηση της κοινωνικοπολιτικής συμπεριφοράς ενός συγκεκριμένου λαού και κατανόηση των κινήτρων, των οποίων τον διέπουν.
  6. Πρόβλεψη της συμπεριφοράς αυτού του λαού και επίγνωση των πιθανών συνεπειών.
  7. Ευπάθεια σ' ένα ευρύ φάσμα μηχανισμών, που συχνά βασίζονται στη χειραγώγηση.
- * Οι πιο συνηθισμένοι ψυχολογικοί μηχανισμοί της πΓΔΜ είναι ψυχολογικής φύσης και αναφέρονται στην αλβανική εθνική μειονότητα. Επιπλέον, οι πιο συνηθισμένοι ψυχολογικοί μηχανισμοί χρησιμοποιούνται από τις ΗΠΑ και έχουν τη μορφή της αναβλητικότητας και χρονοτριβής, της χειραγώγησης, του εκφοβισμού, της «τιμωρίας ή ανταμοιβής» για (μη) υπακοή, της δεκτικότητας / θέλητρου και της βοήθειας.
  - * Κατά τα αρχικά στάδια απόκτησης της σκοπιανής ανεξαρτησίας παρόντες ήταν μόνο οι θετικοί ψυχολογικοί μηχανισμοί, καθώς η Δύση ήθελε να δημιουργήσει ένα κλίμα εμπιστοσύνης σε αυτόν τον πληθυσμό - να τον «προσελκύσει» να στηρίζει τις ελπίδες του σ' αυτήν και να του επιβεβαιώσει ότι θα είναι εκεί, όταν αυτός χρειάζεται βοήθεια.
  - * Επιπλέον, η Δύση ενήργησε κατά τέτοιο τρόπο ώστε να δημιουργηθεί δυσπιστία προς τη Σερβία, τον βόρειο γείτονα, με τον οποίο η πΓΔΜ ήταν στην Ομοσπονδία μέχρι το 1991 και πάνω στον οποίο στηρίχθηκε με πολλούς τρόπους.
  - * Από τη στιγμή που η Δύση έλαβε σοβαρή θέση προς αυτήν την πρόσφατα αναδυόμενη, εύθραυστη και ανασφαλή χώρα, υπό τη μορφή του Ατλαντισμού, άρχισαν οι ψυχολογικοί μηχανισμοί χειραγώγησης, του εκφοβισμού και της «τιμωρίας» για την πιθανή ανυπακοή και την πιθανή ανεξάρτητη δράση προς τη θέληση και την κρίση της. Με την διείσδυση και την διαχείριση της αλβανικής εθνικής μειονότητας, η Δύση δημιούργησε ένα ασφαλές ψυχολογικό μέσο, που μπορούσε να χρησιμοποιήσει, όποτε ήθελε, για να επιτύχει κάποιο γεωστρατηγικό στόχο σε αυτή την περιοχή.
  - * Με την πάροδο του χρόνου, η πΓΔΜ άρχισε να κινείται προς την κατεύθυνση, που προόριζε γι' αυτήν, αυτή η Δύναμη, η οποία την απομάκρυνε από κάθε ευκαιρία να δημιουργήσει το δικό της, ανεξάρτητο σύστημα αξιών και, ως εκ τούτου, την δική της εθνική ταυτότητα. Βέβαια, λόγω αυτού του δρόμου, που επέλεξε και λόγω της υπακοής της, ανταμείφθηκε με αμερικανικές «ανταμοιβές». Τέλος, με τον μηχανισμό της χρονοτριβής, η Δύση συνεχίζει να χειραγωγεί αυτή τη χώρα, η οποία ακόμα δεν έχει επίγνωση ότι ο μόνος τρόπος να ξεφύγει και να αποκτήσει την αυτοπεποίθησή της είναι να συνδεθεί με τους γείτονές της.

12.2. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

- ❖ Η γεωγραφική θέση της Ελλάδας είναι εξαιρετικά ευνοϊκή και σημαντική, γιατί αντιπροσωπεύει το σημείο επαφής τριών ηπείρων (Ευρώπης, Ασίας και Αφρικής) και τριών θαλασσών (Μεσογείου με Αδριατική και Μαύρη), και, με την ευρύτερη έννοια, το σημείο σύνδεσης μεταξύ του Ινδικού και του Ατλαντικού Ωκεανού. Από γεωπολιτική άποψη, καταλαμβάνει την καρδιά της κατεύθυνσης με την οποία οι Μεγάλες Δυνάμεις, Γερμανία και Ρωσία, βγαίνουν στις θερμές θάλασσες, ενώ το βασικό μειονέκτημά της αντικατοπτρίζεται στην εγγύτητα ορισμένων ελληνικών νησιών στις τουρκικές ακτές.
- ❖ Η μεγαλύτερη απειλή προέρχεται από τους συμμάχους του Ατλαντισμού στην περιοχή, και για τον λόγο αυτό η παρούσα θαλασσοκρατική χώρα ελκύεται συχνότερα από τον ορθόδοξο ευρασιανισμό της Ρωσίας παρά από τις αντιλήψεις της Δύσης.
- ❖ Ο ψυχολογικός παράγοντας **με τη μορφή του ελληνισμού** σε όλη την ιστορία έφτανε στο επίπεδο της ιδεολογίας, και σήμερα παρουσιάζει ένα εξαιρετικά πλούσιο σύστημα αξιών που αντικατοπτρίζεται στη διεθνή αναγνώριση, δηλ. την ταυτότητα που αποτελείται από ένα ολοκληρωμένο σύστημα στάσεων, πεποιθήσεων, αξιών, κανόνων, πίστης, κινήτρων και χαρακτηριστικών του ελληνικού λαού.
- ❖ Η ιδιαίτερη ανεξαρτησία των Νεοελλήνων έγκειται στην μοναδική πολιτιστική κληρονομιά, που χαρακτηρίζεται από τα αδιαμφισβήτητα επιτεύγματα της αρχαιότητας, τις ανώτερες κατακτήσεις του Φιλίππου και του Αλεξάνδρου της Μακεδονίας, τις συνεισφορές του Βυζαντίου και το κληροδότημα του πρώιμου ορθόδοξου χριστιανισμού.
- ❖ Στο επίπεδο της ιδεολογίας ο ψυχολογικός παράγοντας της Ελλάδας έφτασε επί Μεγάλου Αλεξάνδρου, κατά την περίοδο της Αναγέννησης και στη σύγχρονη εποχή – μέσω του φιλελληνικού κινήματος, αλλά και της εξίσωσής του με τα χαρακτηριστικά του ιμπεριαλισμού.
- ❖ Η καταγωγή της ελληνικής εθνικής ταυτότητας βρίσκεται στην Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, επειδή τότε έτειναν στη μίμηση της πολιτιστικής κληρονομιάς της αρχαιότητας, αλλά και στην προσαρμογή της στη νέα εμφάνιση και τις ανάγκες του Χριστιανισμού.
- ❖ Η πτώση κάτω από τον βάνουσο κατακτητή της μουσουλμανικής πίστης οδηγεί σε μια ορισμένη κρίση ταυτότητας ιδιαίτερα μετά την εφαρμογή ψυχολογικών μηχανισμών εκφοβισμού, αλλά και όρων χειραγώγησης του λαού.
- ❖ Με τη διαίρεση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σε θρησκευτικές κοινότητες, οι Έλληνες βρίσκουν την ευκαιρία να διατηρήσουν το ορθόδοξο χαρακτηριστικό της ταυτότητάς τους, ενώ μέσα στον λαό διατηρείται το σύνδρομο του πολιτισμικού απαραβίαστου χάρη σε ανώτερες θέσεις, ρόλους και εξουσιοδοτήσεις – τόσο σε εκκλησιαστικές όσο και σε κοσμικές δραστηριότητές του.
- ❖ Η ανοικοδόμηση του ψυχολογικού παράγοντα κατέστη δυνατή χάρη στην εμπιστοσύνη των Οθωμανών την οποία κέρδισαν οι Έλληνες μέσω της συνεπούς επιρροής των Φαναριωτών οικογενειών και της επιτυχούς τοποθέτησης ευπόρων και εφοπλιστών.

- ❖ Η εθνική συνείδηση ξυπνά με τη διαμόρφωση της εθνικής ιδέας από πλούσιες εμπορικές οικογένειες που φιλοδοξούν να συγχωνευτούν με την πολιτική διάνοηση. Με την ευκαιρία αυτή δημιουργούνται ομάδες διαφορετικών συμφερόντων, ή μπλοκ (παραδοσιακών και μεταρρυθμιστών), των οποίων οι διαμάχες εξακολουθούν ακόμα και σήμερα να σηματοδοτούν την ελληνική πολιτική σκηνή και να αφήνουν τον ψυχολογικό παράγοντα των Νεοελλήνων ευάλωτο σε ψυχολογικούς μηχανισμούς και ποικίλες κρίσεις.
- ❖ Το βασικό πρόβλημα της νέας δόμησης της εθνικής ταυτότητας έγκειται στη γνώση ότι προήλθε από την κοσμολογία της Ευρώπης, δηλαδή από τις ερμηνείες των δυτικών χωρών, και όχι των ίδιων των Ελλήνων.
- ❖ Ο ψυχολογικός παράγοντας της Ελλάδας είναι το σύστημα αξιών βασιζόμενο στο σύνδρομο του πολιτισμικού απαραβίαστου, που τονίζει την πολιτισμική μοναδικότητα και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ανθρώπων (η τρίτη ομάδα) και στο οποίο εκδηλώνονται ξεκάθαρα η γνωστική και η συναισθηματική συνιστώσα.
- ❖ Η γνωστική συνιστώσα αποτυπώνεται στη βιωματική επίγνωση και στη συστηματική προσέγγιση κατά τη συνειδητή και ηθελημένη κατασκευή του αρχικού συστήματος αξιών, αλλά και στην εθνική συνείδηση που έχει διατηρηθεί μέχρι σήμερα. Από την άλλη, η σταδιακή απώλεια της τεράστιας αυτοπεποίθησης του λαού λόγω της συνεχούς αντιμετώπισης καταστάσεων κρίσης και η δημιουργία κατάλληλου χώρου για την εμφάνιση προκαταλήψεων είναι οι βασικές συνέπειες της μακράιωνης επίδρασης των ψυχολογικών μηχανισμών στην υπάρχον σύνδρομο πολιτισμικού απαραβίαστου. Γι' αυτό η ταπείνωση είναι το βασικό χαρακτηριστικό της συναισθηματικής συνιστώσας των Ελλήνων, επειδή σε αυτό το έθνος υπάρχει πολύ μεγάλη αντίθεση ανάμεσα στο απογοητευτικό παρόν και στο εξιδανικευμένο, δοξασμένο παρελθόν.
- ❖ Η γεωστρατηγική σημασία του ψυχολογικού παράγοντα που βρίσκεται στο δεύτερο επίπεδο ανάπτυξης (σύστημα αξιών) αντανακλάται στα εξής:
  1. οικοδόμηση εθνικής ταυτότητας που βασίζεται στην ειδική ανεξαρτησία του λαού
  2. πολιτιστική αναγνώριση του έθνους και διεθνής αναγνώριση της κυριαρχίας του
  3. λήψη ορισμένης διεθνούς θέσης του κράτους, δίνοντας έμφαση στην εθνική κυριαρχία και στους θεσμούς που χαρακτηρίζουν το εθνικό κράτος
  4. παροχή σταθερής βάσης στα άτομα για τη δική τους ταυτοποίηση, τα αποδεκτά πρότυπα συμπεριφοράς και τα κριτήρια ευκολότερης λήψης αποφάσεων σύμφωνα με το κυρίαρχο σύστημα αξιών στο έθνος στο οποίο ανήκουν και με το οποίο ταυτίζονται
  5. ισχυρή και μόνιμη εκκίνηση του λαού σε δραστηριότητες που στοχεύουν στην πραγματοποίηση επιθυμητών αξιών και στόχων
  6. δυνατότητα πρόβλεψης της συμπεριφοράς και της κατεύθυνσης λήψης αποφάσεων στην εσωτερική και την εξωτερική πολιτική, αλλά και επιρροής τους από τις Μεγάλες Δυνάμεις αποφασισμένες να πραγματοποιήσουν τις δικές τους στρατηγικές ιδέες
  7. μεγαλύτερη αντίσταση στους ψυχολογικούς μηχανισμούς σε σύγκριση με το πρώτο επίπεδο ανάπτυξης (σύνδρομο), μέχρι να υπάρξει μεγάλη φυσική ή σκόπιμα επαγόμενη ενδυνάμωση της βουλευτικής συνιστώσας.

- ❖ Οι δυνάμεις του Ατλαντισμού ανέκαθεν θεωρούσαν την Ελλάδα εξαιρετικά σημαντικό σύμμαχο στην αποτροπή της διείσδυσης της Ρωσίας στις θερμές θάλασσες, αλλά και στις διαδικασίες απομόνωσης των σλαβικών λαών της περιοχής, για αυτό παρακολουθούσαν στενά κάθε της κίνηση στα Βαλκάνια. Αναγνωρίζοντας τις δυνατότητές της να γίνει μια σημαντική ναυτική δύναμη σε αυτό το τμήμα της περιοχής, η Μεγάλη Βρετανία και οι ΗΠΑ προσπαθούσαν με κάθε δυνατό τρόπο να αποκτήσουν επιρροή και να εμπλέκονται συνεχώς στην εσωτερική πολιτική της εν λόγω χώρας.
- ❖ Ένας από τους τρόπους για να πετύχει αυτό ήταν η ένταξη της στο ΝΑΤΟ με αποτέλεσμα να γίνει σκηνική του Ψυχρού Πολέμου και να αποτραπεί η διείσδυση της ΕΣΣΔ στη Μεσόγειο. Έκτοτε, η γεωπολιτική θέση της Ελλάδας αρχίζει να είναι συνέπεια της ένταξής της στη Συμμαχία, αλλά και συνεχών διαφωνιών με ένα άλλο μέλος της – την Τουρκία.
- ❖ Η επιρροή του κεντροευρωπαϊκού ηπειρωτισμού της Γερμανίας γίνεται περισσότερο αισθητή στην Ελλάδα μέσω ψυχολογικών μηχανισμών οικονομικού χαρακτήρα, θέτοντας υπό αμφισβήτηση την καλή πρόθεση ή προαίρεση της ΕΕ προς τη χώρα αυτή.
- ❖ Σε όλη την ιστορία, μπορεί να παρατηρηθεί μια πληθώρα οικονομικών μηχανισμών, αλλά ιδιαίτερη προσοχή θα πρέπει να δοθεί στα μέτρα λιτότητας από το 2010, τα οποία οφείλουν την ιδιότητά τους ως μηχανισμού στο γεγονός ότι μια μεγάλη δύναμη (η ΕΕ) επιδίωξε να επιτύχει μια αλλαγή στη συμπεριφορά της Ελλάδας με την επιβολή συνθηκών και το δόσιμο κινήτρου για αυτό με μορφή επιβράβευσης (οικονομική βοήθεια από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα).
- ❖ Αν λάβουμε υπόψη ότι η συμμετοχή της Ελλάδας στην κατασκευή του αγωγού φυσικού αερίου «South Stream» θα έφερνε μια μακροπρόθεσμη λύση για τη βιομηχανία και την οικονομία της και ότι οι δυτικές δυνάμεις έκαναν όλα τα απαραίτητα μέτρα για να την αποτρέψουν, τότε είναι σαφές ότι η διατήρηση της κατάστασης της οικονομικής κρίσης σε αυτή τη χώρα αντιπροσωπεύει έναν αποδεδειγμένο ψυχολογικό μηχανισμό χειραγώγησης.
- ❖ Μια βαθύτερη ανάλυση των προτεινόμενων μέτρων οδήγησε στο συμπέρασμα ότι κανένα από αυτά δεν θα επηρέαζε την επίτευξη της τελικής λύσης, τον μακροπρόθεσμο οικονομικό σχεδιασμό και τη διατήρηση του οικονομικού μακροσχεδίου του κράτους. Δηλαδή, πρόκειται για άμεση αποπληρωμή μέρους του χρέους, που θα προϋπέθετε νέες μεταρρυθμίσεις και πακέτα αποταμίευσης χωρίς τη δυνατότητα επίτευξης πλεονάσματος και πλήρους αποπληρωμής του χρέους – ακριβώς έτσι συνεχίζει να μιμείται η κατάσταση της κρίσης, ενώ η επιρροή της Ένωσης στον προσανατολισμό του κράτους και ο χώρος για τους μηχανισμούς της επικρατούν τεράστιες διαστάσεις.
- ❖ Είναι σαφές ότι η οικονομικά «αδύναμη» Ελλάδα, με εξαιρετικά περιορισμένο χώρο για ανεξάρτητη δράση και λήψη αποφάσεων, παραμένει αναγκασμένη να υπακούει στις στρατηγικές ιδέες του ΝΑΤΟ και στις χειραγωγικές απαιτήσεις της ΕΕ, που σε καμία περίπτωση δεν του φέρνουν ευημερία, λύσεις ή ελευθερία.
- ❖ Παρατηρώντας τις δραστηριότητες του ΝΑΤΟ στα Βαλκάνια μπορεί να κατανοηθεί ότι προστάτουν τα συμφέροντα άλλων περιφερειακών εταίρων πολύ συχνότερα από τα συμφέροντα της νοτιότερης χώρας των Βαλκανίων, γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι σε μια πιθανή τουρκοελληνική σύγκρουση, οι ατλαντικές δυνάμεις πιθανότατα θα τάχθηκαν στο πλευρό του μακροχρονίου, βασικού της συμμάχου στην ευρύτερη περιοχή.

- ❖ Ακριβώς η επίγνωση αυτής της δέσμευσης του NATO οικοδόμησε στάσεις δυσπιστίας προς τις δυτικές δυνάμεις στον ελληνικό λαό και άφησε χώρο για σύσφιξη των σχέσεων με την Ορθόδοξη Ρωσία και εναρμόνιση επιχειρηματικών συμφερόντων με τη Γερμανία.
- ❖ Οι ελληνικές σχέσεις με την Τουρκία έχουν υποβαθμιστεί σε αρκετές περιπτώσεις – κατά τη διάρκεια της απελευθερωτικής δράσης των Ελλήνων, αλλά και κατά την πιο εκτεταμένη μαζική επανεγκατάσταση πληθυσμού στην ιστορία, καθώς και λόγω παρέμβασης της Δύσης στα ζητήματα της Κύπρου – της μύησής του, του επιβεβλημένου «παγώματος» και της αναπόφευκτης δημιουργίας ανεξάρτητου κράτους.
- ❖ Βασικό ρόλο στη δημιουργία της Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρεια Κύπρου έπαιξε η Μεγάλη Βρετανία, η οποία αρνήθηκε να αποχωρήσει από το νησί και κατεύθυνε την Τουρκία πώς να αποτρέψει την προσάρτησή της στη μητέρα χώρα. Μεταξύ άλλων, με την ευκαιρία αυτή εφαρμόστηκαν ψυχολογικοί μηχανισμοί καταστολής και εκφοβισμού, έτσι η κλιμάκωση της βίας κατά του ελληνικού πληθυσμού στην Κύπρο, την Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη οδήγησε σε εθνοκάθαρση και είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων συνόρων που χωρίζουν τα δύο έθνη.
- ❖ Η ένταξη και των δύο χωρών στο NATO, αφενός, παρέχει τη δυνατότητα διατήρησης των ανεκτών σχέσεών τους, που ελέγχονται εν μέρει και κατευθύνονται από έξω. Αφετέρου, ουσιαστικά σημαίνει εξάρτηση από τη βούληση της Συμμαχίας και ευαισθησία σε ψυχολογικούς της μηχανισμούς χειραγώγησης, γιατί αυτή η επιρροή σίγουρα θα χρησιμοποιηθεί στο μέλλον για την επίτευξη στόχων εις βάρος της ευημερίας της Ελλάδας.
- ❖ Η σκόπιμα προκαλούμενη ξеноφοβία μπορεί να χρησιμεύσει για την εφαρμογή διαφόρων μηχανισμών χειραγώγησης, αλλά και να οδηγήσει σε αντενδείξεις με τη μορφή ενίσχυσης ρευμάτων εθνικισμού. Αναπτύσσεται σε ορισμένες γεωπολιτικές συνθήκες και η συχνή της αιτία μπορεί να βρεθεί στην υπερβολική εισροή ξένων πληθυσμών, η δράση του οποίου απειλεί την ακεραιότητα του γηγενούς πληθυσμού και θέτει υπό αμφισβήτηση το σύστημα αξιών του.
- ❖ Στη διαδικασία αυτοεπιβεβαίωσης και ανοικοδόμησης της ταυτότητας μετά την ήττα του κομμουνισμού στην Ελλάδα, υπήρξε μια εθνική ομογενοποίηση που δεν άφηγε περιθώρια για εθνοτική διαφορετικότητα εντός των συνόρων της. Οι εξαιρετικά ισχυρές στάσεις του ελληνικού λαού κατά της αλβανικής και σλαβικής μειονότητας αποτελούν αντέδειξη των πολιτικών που αποσκοπούσε στη δημιουργία ενός ανεξάρτητου σλαβομακεδονικού κράτους. Επομένως, είναι σαφές γιατί ήταν απαραίτητο να εξαλειφθούν όλα όσα μπορούσαν να αμφισβητήσουν την ελληνική κυριαρχία και την επικράτησή τους στην ίδια τους τη χώρα. Οι συνέπειες αυτών των αφύσικα προκαλούμενων εθνικιστικών φιλοδοξιών γίνονται αισθητές ακόμη και σήμερα σε θέματα διμερών σχέσεων με την πΓΔΜ.
- ❖ Επιπρόσθετη ώθηση στην πιθανή δημιουργία ξеноφοβίας στον λαό έδωσαν οι δραστηριότητες της αλβανικής εθνικής μεινότητας στη βόρεια Ελλάδα, με στόχο την υλοποίηση του εγχειρήματος της Μεγάλης Αλβανίας. Οι σχέσεις μεταξύ αυτών των δύο γειτόνων χαρακτηρίζονται από έντονη δυσπιστία και συνεχή επαγρύπνηση, η οποία υποστηρίζεται από συχνές εκρήξεις μισαλλοδοξίας μεταξύ αυτών των δύο λαών.
- ❖ Το τελειωτικό χτύπημα δόθηκε από τις αδιάκοπες μεταναστευτικές ροές από την Ασία και την Αφρική, που τις τελευταίες δύο δεκαετίες επιδείνωσαν σοβαρά τις συνθήκες διαβίωσης σε αυτή

τη χώρα και που ήδη πλήττεται από τις συνέπειες μιας βαριάς οικονομικής κρίσης. Δεν απειλείται μόνο η Ελλάδα από τέτοιες τάσεις, αλλά και η ασφάλεια ολόκληρης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στην οποία οικοδομείται ένα σοβαρό ψυχολογικό μέσο της μορφής ενός μεγάλου μουσουλμανικού πληθυσμού με έντονες τάσεις για αυτοσυντήρηση και επιβολή της δικής του συλλογικής ταυτότητας και συστήματος αξιών.

- ❖ Το ιστορικό πλαίσιο και οι γεωπολιτικές συνθήκες συγκρότησης του ελληνικού ψυχολογικού παράγοντα οδήγησαν στην ευαλωτότητα και ευαισθησία του στην επιρροή των μηχανισμών της ξενοφοβίας, και είναι σαφές γιατί παρατηρείται αύξηση των εθνικιστικών συναισθημάτων στους Έλληνες. Καθώς αυτή η χώρα έχει κλονιστεί μέσα σε λίγα χρόνια σε δημογραφικό, οικονομικό, ασφαλιστικό, πολιτικό και θρησκευτικό επίπεδο, ήταν αναπόφευκτο να υπάρξει κάποια μορφή κρίσης ταυτότητας.
- ❖ Αυτή η κατάσταση στην Ελλάδα αποτελεί ξεκάθαρο και σίγουρο μήνυμα για το περαιτέρω μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των δυνάμεών της που επιβαρύνονται από τη μεγάλη εισροή ξένου πληθυσμού τις πρώτες δεκαετίες του 21^{ου} αιώνα.

12.3. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΤΗΣ ΣΕΡΒΙΑΣ

- Η Δημοκρατία της Σερβίας βρίσκεται στο κεντρικό τμήμα της Βαλκανικής Χερσονήσου, η οποία αποτελούσε ανέκαθεν σταυροδρόμι διαφορετικών πολιτισμικών ροών, που εκδηλώνονταν με τη μορφή διακριτής πολυεθνικότητας και πολυπολιτισμικότητας. Σε αυτόν τον τομέα, η ανακατανομή ισχύος των Μεγάλων Δυνάμεων είναι εξαιρετική συχνή, γιατί συγκρούονται τα συμφέροντα της Δύσης και της Ανατολής, του Καθολικισμού, του Ισλάμ και της Ορθοδοξίας, του Ατλαντισμού, του Ηπειρωτισμού και του Ευρασιατισμού.
- Σημαντική είναι και η θέση της περιοχής τους Κοσσυφοπεδίου και Μετόχιας, γνωστής γεωπολιτικής εστίας αστάθειας των Βαλκανίων. Με εξαιρετικά ευνοϊκή γεωγραφική θέση, αμέτρητη γεωστρατηγική σημασία και αφθονία φυσικού και ορυκτού πλούτου, αυτή η περιοχή πάντα προσέλκυε τις ορέξεις των Μεγάλων Δυνάμεων που θέλουν να ελέγχουν ολόκληρη τη Χερσόνησο.
- Μια τέτοια ευνοϊκή θέση της Σερβίας χαρακτηρίζεται από μερικές από τις σημαντικότερες διεθνείς χερσαίες, εναέριες και ποτάμιες διαδρομές, που τέμνονται στην πρωτεύουσά της – μεταξύ άλλων, ο Διάδρομος X και ο Διάδρομος VIII, και τα τελευταία δέκα χρόνια παρατηρούνται εντατικές εργασίες για την αποκατάσταση και βελτίωση των συγκοινωνιακών συνδέσεων εντός της Σερβίας και των γειτόνων της. Σημαντικό έργο ήταν η κατασκευή του «South Stream», ο οποίος δυστυχώς σταμάτησε από τις δυτικές δυνάμεις και, ως εκ τούτου, αντικαταστάθηκε από το νέο «Turkish Stream».
- Ο ψυχολογικός παράγοντας της Σερβίας δείχνει ξεκάθαρα ότι υπάρχει, δρα και επηρεάζει το εν λόγω υποσύστημα, αλλά και ότι μπορεί να αναπτυχθεί και να αλλάξει υπό την επίδραση γεωπολιτικών γεγονότων στην παριοχή της καταγωγής του. Ωστόσο, αποτελεί αληθινή απόδειξη ότι ο ψυχολογικός παράγοντας μιας χώρας μπορεί να επιβιώσει ακόμη και σε συνθήκες που το κράτος του παύει να υπάρχει σωματικά, όταν γίνεται ισχυρή απόσχιση της επικράτειάς του από έξω, όταν το εθνικό σώμα διαλύεται και η εθνική ταυτότητα

καταστρέφεται από ξένες ή εγχώριες ενέργειες, έτσι ακόμα και όταν η εφαρμογή θρησκευτικών εθίμων απαγορεύεται και η καρδιά της ιστορικής ταυτότητας αλλοτριώνεται βάνουσα. Αυτό είναι μια αδιαμφισβήτητη απόδειξη ότι δεν μπορεί απλώς να ταυτιστεί με προηγούμενους όρους όπως ταυτότητα, νοοτροπία, θρησκευτική πεποίθηση, εθνικότητα και κρατική κυριαρχία, γιατί είναι πολύ περισσότερο από όλα αυτά, είναι ένας μετα-παράγοντας όλων των γεωπολιτικών παραγόντων ενός έθνους.

- Έτσι, ο ψυχολογικός παράγοντας της Σερβίας βρίσκεται αυτή τη στιγμή σε ένα εξαιρετικά σταθερό και ισχυρό δεύτερο επίπεδο ανάπτυξης με τη μορφή σερβισμού που χαρακτηρίζεται ως μια εξεγερμένη μαχητικότητα ευαίσθητη στην αδικία. Λαμβάνοντας υπόψη την αδιαμφισβήτητη αντίσταση που έχει δείξει αυτό το σύστημα αξιών σε όλη την ιστορία του, μπορεί να υποστηριχθεί ελεύθερα ότι τα τελευταία δέκα χρόνια αρχίζει να αποκτά το περίγραμμα μιας τροποποιημένης μορφής περιφερειακής ιδεολογίας. Σε εξωτερικό και εσωτερικό πολιτικό επίπεδο, η Σερβία προσπαθεί να εξαπλώσει την επιρροή της με το παράδειγμα μέσω του συνθήματος «ειρήνη και σταθερότητα στην περιοχή».
- Όταν πρόκειται για την αρχή του συστήματος αξιών των Σέρβων, ο χρόνος δημιουργίας του είναι δύσκολο να προσδιοριστεί, αλλά θεωρείται ότι είναι πριν από την εποχή της μετανάστευσης των Νότιων Σλάβων στα Βαλκάνια (7^{ος} αιώνας), γιατί τότε υπήρχε ήδη η συνείδηση ότι ο σερβικός λαός αντιπροσώπευε οργανωμένη κοινότητα μέσα σε αυτή τη μεγάλη φυλή. Σίγουρα, η διαδικασία οικοδόμησης εθνικής ταυτότητας συνέβη πολύ νωρίς (την εποχή των πρώτων μεσαιωνικών σλαβικών κρατών) και το βασικό χαρακτηριστικό της ήταν η συλλογικότητα με την οποία κάθε άτομο ήταν συναισθηματικά συνδεδεμένο. Για τον λόγο αυτό θεωρείται ότι η αρχή του ψυχολογικού παράγοντα των Σέρβων βρίσκεται ουσιαστικά στα θεμέλια της αρχαία φυλετικής τους κοινότητας.
- Κατά την Τουρκοκρατία άρχισαν να γίνονται αντιληπτές διαφορές στους ψυχολογικούς παράγοντες διαφορετικών ομάδων του σερβικού λαού, που ήταν φυσικά και γεωγραφικά απομακρυσμένοι. Με την πάροδο του χρόνου οι ψυχολογικοί τους παράγοντες μεταμορφώνονται και προσλαμβάνουν μόνιμα χαρακτηριστικά που θα διατηρήσουν μέχρι σήμερα.
- Ο επιστήμονας J. Cvijić στην εκτεταμένη του έρευνα ονόμασε αυτές τις ομάδες κέντρική και ντιναρική, επειδή η πρώτη ζούσε σε εύφορα, ήπια και αστικά μέρη της Σερβίας, ενώ η δεύτερη κατοικούσε στις οροσειρές αντιμετωπίζοντας τις απομονωμένες και δύσκολες συνθήκες. Ο ψυχολογικός παράγοντας του κεντρικού τύπου των Σέρβων εκδηλώθηκε μέσω της υπακοής και της προσαρμογής στους Οθωμανούς αφέντες, όπου βασικό φαινόμενο αντικατοπτριζόταν στον «ηθικό μιμητισμό», του οποίου το τελικό αποτέλεσμα τις περισσότερες φορές ήταν ο εξισλαμισμός του. Ο δεύτερος, ντιναρικός τύπος, πρόθυμα κατέφυγε στις δυσπρόσιτες περιοχές της Σερβίας, γιατί η οποιαδήποτε μορφή συνύπαρξης με τους Τούρκους για αυτούς ήταν αδιανόητη και απολύτως αποκλειόταν. Με την ευκαιρία αυτή, δημιουργήθηκε ένας ιδιαίτερος πατριαρχικός πολιτισμός, στον οποίο κάθε μέλος σεβόταν τον «προφορικό νόμο» και τα θρησκευτικά έθιμα, στηριζόταν στα πλεονεκτήματα μιας ενωμένης κοινότητας και της σκληρής δουλειάς. Χάρη σε αυτόν διατηρήθηκε η σερβική ταυτότητα, ξεκίνησε ο απελευθερωτικός πόλεμος κατά των Οθωμανών και δόθηκε η ευκαιρία για τη μετέπειτα κρατική αναβίωση και εθνική επιβεβαίωση.

- Ο ψυχολογικός παράγοντας του κεντρικού τύπου έλαβε τα χαρακτηριστικά της υποταγής και ταπεινώσης στην περίοδο του «ηθικού μιμητισμού», που θα εξαφανιζόταν αμέσως με την αποδοχή του Ισλάμ και τη βελτίωση της κοινωνικής του θέσης. Τότε θα εκδηλωνόταν η πονηριά, η λιτότητα, η προδοσία και η δυσπιστία, καθώς και η βάνουση μεταχείριση των πρώην Ορθοδόξων αδελφών.
- Όσον αφορά τις ψυχολογικές διεργασίες, πριν την Οθωμανική κατοχή, ο κεντρικός τύπος του σερβικού πληθυσμού στήριζε το σύστημα αξιών του στην άνετη ζωή και το υλικό κέρδος, το οποίο διαταράχθηκε με την έναρξη της Τουρκοκρατίας. Αρχίζει να ενισχύει το κίνητρο για ελευθερία, απόκτηση, δύναμη και αποδοχή, που σημαίνει την ενδυνάμωση της βουλευτικής συνιστώσας, η οποία δεν ήταν κυρίαρχη στο σύστημα αξιών. Επομένως, ο ψυχολογικός παράγοντας επανέρχεται σιγά σιγά στο επίπεδο ενός συνδρόμου και εκείνου του συνδρόμου χαμηλότερης αξίας. Με άλλα λόγια, οι ψυχολογικοί μηχανισμοί που εφάρμοζαν οι Οθωμανοί στον σερβικό πληθυσμό εκείνη την περίοδο ήταν επιτυχείς, γιατί ενεργοποίησαν την εμφάνιση κινήτρων, δημιουργώντας μια ξεκάθαρη κρίση ταυτότητας. Πεισμένοι ότι μια αλλαγή θρησκείας θα ικανοποιήσει τα νεοδημιουργηθέντα κίνητρα και θα τους κάνει ίσα μέλη της νέας τους κοινότητας, προσηλυτίζονται στον Μωαμεθανισμό, αλλά με αυτόν τον τρόπο μόνο προκαλούν μια αντένδειξη. Το σύνδρομο γίνεται ακόμα και πιο δυνατό και αρχίζει να εκδηλώνεται με τη μορφή του να φτάνει στα άκρα με την επιθυμία να αποδείξει ότι δεν ταυτίζεται πλέον με την προηγούμενη του ταυτότητα. Δεδομένου ότι το τουρκικό σύστημα αξιών δεν δημιουργήθηκε «εκ των έσω» όσον αφορά τον σερβικό πληθυσμό, είναι απολύτως αδύνατο να γίνει αποδεκτό χωρίς μεγάλες συνέπειες, που κυρίως εκδηλώνονται με τη μορφή του χώρου λειτουργίας ψυχολογικών μηχανισμών χειραγώγησης, δεκτικότητας και πρόκλησης.
- Από την άλλη, οι Σέρβοι του ντιναρικού τύπου ικανοποίησαν το κίνητρό τους για ελευθερία πηγαίνοντας στα βουνά. Και εκεί απέκτησαν την ευκαιρία να αναπτύσσονται περαιτέρω και να ενισχύουν τον ψυχολογικό τους παράγοντα χωρίς καμία εξωτερική επιρροή ή οδήγηση. Έτσι, μερικά από τα πιο σημαντικά τους χαρακτηριστικά είναι το ζωντανο πλεύμα, η λεπτή ευφυΐα, η έντονη και ποικίλη ευαισθησία, η επιδεκτικότητα στις παρορμήσεις του ενθουσιασμού και της οργής, η πατριαρχική ζωή και η εξάρτηση από την κοινότητα. Αυτό το σύστημα αξιών οικοδομήθηκε με φυσικές διαδικασίες και μαζί του το καθένα άτομο ανεξάρτητα και πρόθυμα ταυτίστηκε. Στη συνάντηση με τους βάνουσους κατακτητές, αυτό ενισχύθηκε και έγινε ακόμα και πιο σταθερό με αποτέλεσμα ότι οι εν λόγω Σέρβοι προτιμούσαν να χαθούν παρά να υπακούσουν. Είναι η απόδειξη ότι ο ψυχολογικός παράγοντας μπορεί να επιβιώσει και να ξεπεράσει ακόμη και τη σωματική εξαφάνιση του κράτους, τη βάνουση κατοχή και βία, την επιβολή κρίσης ταυτότητας και όλους του πιθανούς ψυχολογικούς μηχανισμούς, εάν είναι αρκετά ανθεκτικός, σταθερός, ξεκάθαρος και φυσικός.
- Η περιοχή του Κοσσυφοπεδίου και Μετόχιας είναι εξαιρετικά σημαντική για τον σερβικό λαό, γιατί εκεί σχηματίστηκε ένα εξαιρετικά ισχυρό μεσαιωνικό κράτος υπό την πολιτιστική, θρησκευτική και πολιτική επιρροή του Βυζαντίου, και κυρίως επειδή εκεί διεξήχθη ίσως η μεγαλύτερη μάχη στην ιστορία της Σερβίας.
- Από την έλευση των Νοτίων Σλάβων τον 7^ο αιώνα, μέχρι τον 18^ο και 19^ο αιώνα, η περιοχή αυτή κατοικήθηκε αποκλειστικά από τους Σέρβους. Η κατάσταση αλλάζει χάρη στους Οθωμανούς, οι αρχές των οποίων παρείχαν ειδική υποστήριξη για την επέκταση των Αλβανών σε αυτό το έδαφος, προκειμένου να επιτύχουν καλές σχέσεις με τον λαό που ήταν υπάκουος και

αποδέχτηκε την πίστη τους, σε αντίθεση με τους Σέρβους, με τους οποίους συνεργασία ήταν απολύτως αδύνατη. Το Βασίλειο της Γιουγκοσλαβίας εφάρμοσε την πολιτική της επανεγκατάστασης των Σέρβων στο έδαφος του Κοσσυφοπεδίου και Μετόχιας μεταξύ των δύο παγκοσμίων πολέμων, οι οποίοι με σκληρή του δουλειά επέκτειναν πολύ γρήγορα τις κτήσεις και τα κτήματά τους. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η Ιταλία βοήθησε την επέκταση της Μεγάλης Αλβανίας σε όλη την περιοχή και υποστήριξε την εκδίωξη του σερβικού πληθυσμού από τους Αλβανούς του Κοσσυφοπεδίου. Το τελευταίο χτύπημα δόθηκε από την κομμουνιστική κυβέρνηση της Γιουγκοσλαβίας, με επικεφαλής τον Γιόσιπ Μπροζ Τίτο, η οποία άρπαξε περιουσίες από τους Σέρβους και τις έδωσε στον αλβανικό πληθυσμό με σκοπό να αυξήσει τα μέλη της αναφερόμενης μεινότητας στο κόμμα της.

- Ανεξάρτητα από τη σημερινή εθνική δομή του Κοσσυφοπεδίου και Μετόχιας, γεγονός παραμένει ότι η διαδικασία οικοδόμησης της σερβικής εθνικής ταυτότητας ξεκίνησε και προσώρησε σε αυτή την περιοχή. Επιπλέον, το «Άγιο Κοσσυφοπέδιο» ήταν καίριας σημασίας όχι μόνο για τη δημιουργία του έθνους, αλλά και για τις θρησκευτικές και πολιτιστικές διεργασίες που έλαβαν χώρα στον σερβικό λαό κατά τη διάρκεια της ιστορίας. Επομένως, είχε αδιαμφισβήτητη επιρροή στην ανάπτυξη και διατήρηση ψυχολογικού παράγοντα του παρόντος έθνους.
- Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα ξεκινά ο αγώνας για εθνική χειραφέτηση και εκσυγχρονισμό του εθνικού κράτους σύμφωνα με τις ευρωπαϊκές τάσεις, μετά από σχεδόν έξι αιώνες ασυνεχούς ανάπτυξης του ψυχολογικού παράγοντα και του κρατισμού της Σερβίας. Ένας από τους σημαντικότερους αγώνες εκείνης της περιόδου ήταν ο αγώνας για την τυποποίηση της σερβικής γλώσσας, που αποτελούσε μια υγιή βάση για την περαιτέρω ανάπτυξη της συνείδησης ενός σύγχρονου έθνους. Κατά την επαναβεβαίωση του συστήματος αξιών, οι Σέρβοι περνούν τη διαδικασία συγκρότησης του σερβικού έθνους, καθώς και μια πολιτιστική και εκπαιδευτική αναγέννηση. Με την ευκαιρία αυτή, επιβεβαιώνεται η ύπαρξη πρωτοεθνικισμού σε αυτόν τον λαό, απαραίτητου για τη φυσική ανάπτυξη του ψυχολογικού παράγοντα – που διαρκεί για μεγάλο χρονικό διάστημα και προκύπτει με βάση την εθνική συνείδηση, τα πολιτισμικά πρότυπα, τη γλωσσική ταυτότητα και την εθνική επικράτεια όπου ο λαός ζούσε για αιώνες.
- Παρόλα αυτά, τον 20^ο αιώνα εμφανίστηκε το φαινόμενο της σερβοφοβίας, που στην πραγματικότητα είναι ένα είδος ψυχολογικού μηχανισμού. Αυτός ο τύπος χειραγώγησης βασίζεται στην πρόκληση του συναισθήματος του φόβου, με σκοπό να επηρεάσει τη σκέψη και τη συμπεριφορά της κοινής γνώμης. Το θέμα είναι να δημιουργηθούν στερεότυπα και μάλιστα έντονες προκαταλήψεις που μπορούν να μετατραπούν σε έντονο κοινωνικό φόβο (φοβία), ώστε να προετοιμαστεί το έδαφος για την εφαρμογή μιας στρατηγικής που δεν θα ήταν επιτρεπτή η δικαιολογημένη σε καμία άλλη περίπτωση.
- Αυτή η σερβοφοβία είχε αντίκτυπο στον ψυχολογικό παράγοντα των Σέρβων, αλλά και στο πώς αντιμετωπίζονται σε μια ευρύτερη κοινότητα της ΣΟΔΓ. Σε αυτή, έγιναν συγκεκριμένα βήματα για την εξάρθρωση της σερβικής ταυτότητας και του κρατικού εδάφους. Στόχος ήταν να ανατραπεί αυτό το σταθερό, προηγμένο και ισχυρό κράτος, που είχε τη δυνατότητα να φτάσει στο καθεστώς μιας περιφερειακής δύναμης και στο ύψος της ιδεολογίας. Η κομμουνιστική κυβέρνηση εφάρμοζε ψυχολογικούς μηχανισμούς που ενθάρρυναν την ενίσχυση του κινήτρου της μάχης και της αναγνώρισης στα υπόλοιπα συνιστών έθνη της Γιουγκοσλαβίας, που ως επί το πλείστον έληξε με τη δημιουργία αντιπαλότητας με τους Σέρβους.

- Ο Γιόσιπ Μπροζ Τίτο χρησιμοποίησε όλα τα δυνατά πολιτικά και ψυχολογικά μέτρα για να αποδυναμώσει τη σερβική εθνική και κρατική τάξη. Έτσι, η Σερβία, αν και η μόνη που ενσωμάτωσε την κρατική της δομή στο γιουγκοσλαβικό σώμα με τη στρατιωτική απελευθέρωση του μεγαλύτερου μέρους της μελλοντικής επικράτειας του Βασιλείου Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων, ήταν η τελευταία που έλαβε το κρατικό νομικό της πλαίσιο εντός της Γιουγκοσλαβίας, το οποίο αμέτρητα ζημίωσε την πολιτική, εδαφική, οικονομική και πολιτιστική της ανάπτυξη. Επιπλέον, η εθνική της ταυτότητα διαλυόταν μέσω της ενθάρρυνσης της δημιουργίας και ενίσχυσης της λεγόμενης ταυτότητας της Βοϊβοντίνας, και ιδίως μέσω της υποστήριξης των αποσχιστικών βλέψεων των αλβανικών πολιτικών δομών στο Κοσσυφοπέδιο και Μετόχια.
- Ταυτόχρονα, το καθεστώς του Τίτο επένδυσε όλα τα διαθέσιμα μέσα στην αναγκαστική κατασκευή των ταυτοτήτων άλλων εθνών, που είχαν αργήσει σε αυτή τη διαδικασία και ουσιαστικά είχαν παραλείψει την πρωτοεθνική της φάση. Το ότι η ιδέα της «στρίμωξης» μιας διαδικασίας αιώνων σε λίγες μόνο δεκαετίες ήταν καταδικασμένη να αποτύχει, φάνηκε και στην ύστερη περίοδο, όταν οι συνέπειες ήταν ανεξιχνίαστες και είχαν καταστροφικές επιπτώσεις στους ανώριμους ψυχολογικούς παράγοντες των νεοσύστατων εθνών.
- Ωστόσο, γίνεται αντιληπτό ότι η βιβλιογραφία για τη διάλυση της ΣΟΔΓ βρίθεται από πλήρος στερεοτύπων, παραποιήσεων, πολιτικών μύθων και διαστρεβλωμένων ερμηνειών, που ισοδυναμούν με δαιμονοποίηση και κατηγορία του σερβικού λαού. Επιπλέον, ο σερβικός λαός έχει επίγνωση του μίσους που νιώθουν οι γείτονές του, που δημιουργήθηκε χάρη σε όλους του ψυχολογικούς μηχανισμούς και διαδικασίες που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια της Γιουγκοσλαβίας και της καταστροφής της, που προκαλεί ένα σοβαρό στίγμα δύσκολο να διαγραφεί.
- Ως εκ τούτου, τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει σοβαρά βήματα για τη βελτίωση των σχέσεων με τους γείτονες και την αλλαγή της εικόνας της κοινής γνώμης για τη Σερβία, με την ελπίδα ότι το αναφερόμενο στίγμα θα αμβλυθθεί τουλάχιστον λίγο. Έτσι, ο ψυχολογικός παράγοντας παίρνει σιγά σιγά τα σημάδια μιας πιθανής ιδεολογίας ειρήνης και σταθερότητας στην περιοχή, που σίγουρα δεν μπορεί να συγκριθεί με τις ιδεολογίες των Μεγάλων Δυνάμεων με κανέναν θεμελιώδες τρόπο.
- Αυτή η κατεύθυνση ανάπτυξης του ψυχολογικού παράγοντα της Σερβίας είναι ιδανική για πολλούς λόγους: 1) με τα λόγια και τις πράξεις του, ο σερβικός λαός προπαγανδίζει την ειρήνη και τη σταθερότητα στην περιοχή, γεγονός που θέτει άμεσα υπό αμφισβήτηση τα υπάρχοντα στερεότυπα για αυτόν ως επιτιθέμενο και καταστροφικό παράγοντα των Βαλκανίων, 2) κατά την εφαρμογή ψυχολογικών μηχανισμών εκ μέρους των Μεγάλων Δυνάμεων, με την έκκληση για ειρηνική αντιμετώπιση της κατάστασης, αφήνεται χώρος για κατευνασμό παθών και λήψη απόφασης για το ποια αντίδραση θα ήταν σωστή για τη σερβική πλευρά και 3) δίνεται χρόνος για την ανανέωση του κώδικα του σερβικού λαού, ο οποίος έχει ήδη υποφέρει αρκετά από προηγούμενες οικονομικές και δημογραφικές τάσεις σε αυτή τη χώρα.
- Εξετάζοντας την κατάσταση στο σύνολό της, η τρέχουσα μορφή του αναφερόμενου ψυχολογικού παράγοντα και η δομή του είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσες και πολύπλοκες. Το πρώην σύστημα αξιών των Σέρβων βασιζόταν στις πολιτιστικές ιδιαιτερότητες και τα ειδικά χαρακτηριστικά του έθνους, τα οποία επέτρεχαν τη διατήρησή του κατά την Τουρκοκρατία. Όταν το σερβικό κράτος ανοικοδομήθηκε, όμως, εξελίχθηκε σε ένα σύστημα αξιών που έδινε

έμφαση στην κυριαρχία και την εξουσία του εθνικού κράτους. Χάρη σε αυτό άνοιξε ο δρόμος για τη συνέχιση τη ανάπτυξης και την τελική ανάδυση μιας ιδεολογίας. Αυτή η τροποποιημένη μορφή της τείνει στην πραγματικότητα να υιοθετήσει μια στάση απέναντι σε σημαντικά και αμφιλεγόμενα θέματα, γεγονός που θα επιτρέψει την ευκολότερη δράση σε διάφορα γεωπολιτικά ζητήματα.

- Η γνωστική συνιστώσα του σερβικού ψυχολογικού παράγοντα παραμένει η πιο έντονη και αντανακλάται στην απόκτηση γνώσεων και συλλογή πληροφοριών, αναλυτική σκέψη και λογικό συλλογισμό, συμβάλλοντας έτσι στην επαρκή εύρεση λύσεων και στην ορθολογική εφαρμογή της αρχής «ειρήνη και σταθερότητα στην περιοχή». Η συναισθηματική συνιστώσα, από την άλλη, είναι πλέον καταπιεσμένη, παρόλο που ήταν μεγαλύτερης έντασης στο σύστημα αξιών. Δεδομένου ότι δεν υπάρχει χώρος για προορμητικές ενέργειες που είναι χαρακτηριστικές των Σέρβων, είναι απαραίτητο να μειωθεί η ευαισθησία σε ψυχολογικούς μηχανισμούς πρόκλησης και θέτησης υπό όρους. Η βουλευτική συνιστώσα, η οποία παλαιότερα ήταν εξαιρετικά χαμηλής έντασης, εμφανίζεται τώρα με τη μορφή κινήτρων ασφάλειας, ελευθερίας, αυτοπραγμάτωσης, ευημερίας και δύναμης. Για τον λόγο αυτό, ο ψυχολογικός παράγοντας των Σέρβων σήμερα αποπνέει μια ασυνήθιστη νότα αυτοπεποίθησης που ανακαλύφθηκε ξανά, πιθανώς εμπνευσμένος από μια σιωπηλή ελπίδα για ένα καλύτερο αύριο. Ωστόσο, παραμένει μια δόση προσοχής στις επιδόσεις του, γιατί σε ένα έθνος που έχει υποφέρει τόσο πολλά στην ιστορία του, υπάρχουν βαθιά αρχεία και πεποιηθήσεις ότι δεν πρέπει ποτέ να χαλαρώνει πολύ.
- Η γεωστρατηγική λειτουργία της τροποποιημένης μορφής ιδεολογίας που εκδηλώθηκε στους Σέρβους αντανακλάται στα εξής: 1) αναβολή αντίδρασης ή λήψης απόφασης, δηλαδή κέρδιση του χρόνου, 2) μπορεί να χρησιμεύσει ως δικαιολογία σε στιγμές που η δράση θα είχε απρόβλεπτες συνέπειες για το λαό ή το κράτος, 3) απρόσκοπτη εφαρμογή μηχανισμών συνεργασίας, δεκτικότητας και προστασίας, 4) διάνοιξη δρόμων που δεν μπορούσαν να ανοίξουν με κανένα πολιτικό ή διπλωματικό μέσο, 5) μετριασμός της δαιμονισμένης εικόνας δημιουργημένη για τους Σέρβους στα ΜΜΕ και συνεχής διάψευση των υφιστάμενων στερεοτύπων και, ίσως το πιο σημαντικό από όλα, 6) προστασία των δικών της πολιτών. Είναι πιθανώς ότι αυτή είναι η μοναδική ιδεολογία που προορίζεται να διαδώσει την επιρροή της μέσω του παραδείγματος με βασικό καθήκον – να προστατεύσει τον λαό της, να ενισχύσει το αίσθημα του πατριωτισμού και να δώσει χώρο και χρόνο για την ανανέωση του σερβικού κώδικα.
- Αν και αντιπροσωπεύει έναν χώρο διαρκούς ανακατανομής της ισχύος του Ατλαντισμού, του Ευρασιανισμού και του Ηπειρωτισμού, στη Σερβία επικρατούν οι στάσεις έντονης φιλίας προς τη Ρωσία, της αμφιθυμίας προς τις ΗΠΑ και τη Μεγάλη Βρετανία, καθώς και της αμειλικτής εχθρότητας προς τη Γερμανία.
- Κάποτε η δημιουργία της Γιουγκοσλαβίας ήταν συνέπεια των ψυχολογικών μηχανισμών του Ατλαντισμού, οι δυνάμεις του οποίου ήθελαν να εμποδίσουν τη διείδυση του γερμανικού γεωπολιτικού ρεύματος στα Βαλκάνια, αλλά και να κατεθούν το σερβικό εθνικό ζήτημα. Λόγω της εξαιρετικής ενδυνάμωσης και της απίστευτης πρόοδου, αυτή η βαλκανική χώρα καταφέρνει να ξεφύγει από τον ξένο έλεγχο και να γίνει δελεαστικό ιδανικό για τους πολιτικά αδέσμευτους, γεγονός που οδηγεί στην ενοποίηση των ατλαντικών και ηπειρωτικών δυνάμεων γύρο από έναν κοινό στόχο – τη διάσπυσή της.

- Εκτός από τους ψυχολογικούς μηχανισμούς εκφοβισμού και επιθετικότητας, χρησιμοποιείται ένας πολύ πιο ισχυρός μηχανισμός με τη μορφή χειραγώγησης των μέσων ενημέρωσης, τόσο αποτελεσματικά σχεδιασμένος που δεκαετίες αργότερα κατασκευασμένα ψέματα που χρησιμοποιούνται για τη δαιμονοποίηση του σερβικού λαού εξακολουθούν να έχουν αντίκτυπο και αρνητικό αποτέλεσμα.
- Για τον λόγο αυτό, η ύπαρξη σοβαρών προκαταλήψεων και στερεοτύπων είναι αναπόφευκτη για εθνοτικές συγκρούσεις και θρησκευτικές αντιπαραθέσεις, επειδή οι πολεμιστές τους είναι ως επί το πλείστον παράλογοι και οδηγούνται από ιστορικά κίνητρα, έτσι ώστε οι συγκρούσεις με θρησκευτική βάση μπορούν να λάβουν αποκλειστικές και ακραίες διαστάσεις.
- Μια τέτοια σύγκρουση μπορεί να συναντηθεί στην περιοχή του Κοσσυφοπεδίου και Μετόχιας, που θεωρούνται γεωπολιτική εστία αστάθειας όπου διασταυρώνονται διαφορετικά συμφέροντα. Αυτή η εξαιρετικά πλούσια περιοχή, με την αδιαμφισβήτητη γεωστρατηγική της θέση, προσέλκυε από αρχαιοτάτων χρόνων τις ορέξεις των Μεγάλων Δυνάμεων.
- Το ψυχολογικό μέσο με τη μορφή της αλβανικής εθνικής μειονότητας αντιπροσωπεύει συνεκτικό παράγοντα της κρίσης στις χώρες του αναλυόμενου γεωγραφικού συμπλόκου, λόγω της ύπαρξης του σχεδίου «Μεγάλη Αλβανία», που προβλέπει την απόσχιση τμημάτων των εδαφών τους, με στόχο την εθνική ομογενοποίηση.
- Τέτοιες αυτονομιστικές προθέσεις υποστηρίζονται από τον Ατλαντισμό, ο οποίος μεταφέρει σε άλλα εδάφη του κόσμου το μοντέλο χειραγώγησης της κατάστασης που δημιουργήθηκε στο Κοσσυφοπέδιο και Μετόχια. Η τεράστια αμερικανική εμπλοκή σε αυτόν τον τομέα μπορεί να εξηγηθεί μόνο από το γεγονός ότι προτεραιότητα είναι η κατάληψη των οχυρών στη Νοτιοανατολική Ευρώπη.
- Οι ψυχολογικοί μηχανισμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης, από την άλλη πλευρά, αντανακλώνται κυρίως σε διαδικασίες αναβλητικότητας. Μερικές από τις πρώτες προσπάθειες εφαρμογής της επιρροής της ΕΕ ήταν κατά τη διάρκεια της σύγκρουσης στην πρώην Γιουγκοσλαβία, όπου μπορεί να ειπωθεί ότι επιδείνωσε αντί να συμβάλει στην ηρέμηση της κατάστασης με αντικρουόμενες πληροφορίες που έδινε σε διάφορους παράγοντες.
- Σήμερα, οι σχέσεις μεταξύ ΕΕ και Σερβίας αντικατοπτρίζονται κυρίως σε προσπάθειες εκπλήρωσης των απαραίτητων προϋποθέσεων για την επίτευξη της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Αν και η σερβική δέσμευση για διατήρηση της στρατιωτικής ουδετερότητας και μιας ανοιχτής πολιτικής προς όλους είναι αισθητή, συχνά δικαιολογείται από την άσκηση πίεσης για την απόσυρση της αναγνώρισης του Κοσσυφοπεδίου. Άρα υπάρχουν μηχανισμοί αναβλητικότητας και από τις δύο πλευρές. Ενώ η Ευρωπαϊκή Ένωση υπαγορεύει τη δυναμική της εφαρμογής των μεταρρυθμίσεων και πιθανών αποζημιώσεων σε ορισμένα στάδια, η Σερβία λαμβάνει ως επί το πλείστον πλασματικά βήματα στην επιθυμία να μη βλάψει τις σκληρά κερδισμένες εταιρικές σχέσεις εκτός των συνόρων αυτού του οργανισμού.
- Το θέμα της ενεργειακής ασφάλειας και της βιωσιμότητάς της είναι ένα από τα βασικά ζητήματα του 21^{ου} αιώνα και είναι σαφές ότι οι δυτικές χώρες εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από το ρωσικό φυσικό αέριο και πετρέλαιο. Ιδιαίτερο πλεονέκτημα της κατασκευής του αγωγού φυσικού αερίου «South Stream» ήταν το γεγονός ότι αυτή η Μεγάλη Δύναμη θα απελευθερωνόταν από τη διέλευση μέσω του εδάφους της Ουκρανίας και οι βαλκανικές χώρες θα είχαν τόσο φυσικό αέριο όσο και οικονομικά έσοδα από αυτόν.

- Η Ευρωπαϊκή Ένωση χρησιμοποίησε ένα μέσο με τη μορφή της Τρίτης δέσμης μέτρων για την πρόληψη πιθανών κινδύνων και την εφαρμογή της αρχής των αμοιβαίων επενδύσεων, αλλά τελικά η κατασκευή εγκαταλείφθηκε, γεγονός που υποδηλώνει την πολυπλοκότητα των πολιτικών και στρατηγικών συμφερόντων σε αυτή την περιοχή.
- Το έργο «Turkish Stream» αντιπροσώπευε επαρκή αντικατάσταση, έσω όπου επήλθε η σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας μετά την κατάρριψη ρωσικού πολεμικού αεροσφάκους. Έχει κανείς την εντύπωση ότι τα τελευταία χρόνια οι σχέσεις αυτές έχουν αποκατασταθεί ραγδαία, και ότι υπάρχει πραγματική ευκαιρία για την υλοποίηση του προαναφερθέντος σχεδίου.
- Σε αυτό το μονοπάτι, η Ρωσία βλέπει τη Σερβία ως έναν σοβαρό περιφερειακό εταίρο και δυνητικό μέλος της Ευρασιατικής Ένωσης, της οποίας η αυξανόμενη προσέγγιση θα αποτελέσει μια νέα πρόκληση για τον Ατλαντισμό στην περιοχή της Βαλκανικής Χερσονήσου.

12.4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ ΣΤΟ ΣΥΜΠΛΟΚΟ «ΕΛΛΑΔΑΣ-ΣΕΡΒΙΑΣ-ΠΓΔΜ»

- ✚ Στο γεωπολιτικό σύμπλοκο «Ελλάδας-Σερβίας-πΓΔΜ» είναι παρόντα και τα τρία συναισθήματα σχετικά με την ανάλυση του ψυχολογικού παράγοντα. Υπάρχει αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ Ελλάδας και Σερβίας, η οποία βασίζεται στο συναίσθημα της ελπίδας. Η εμπιστοσύνη μεταξύ Ελλάδας και πΓΔΜ έχει κλονιστεί ή, καλύτερα, απουσιάζει εντελώς. Η Ελλάδα έχει την αίσθηση ταπείνωσης, επειδή λόγω της πΓΔΜ έπρεπε να αγωνιστεί για την ιστορική κληρονομιά που της ανήκει άνευ όρων και με πλήρη δικαιώματα, ενώ η πΓΔΜ φοβάται ότι το σύνδρομο εξαφάνισης του έθνους της θα επικρατήσει πλήρως και παρατηρεί την Ελλάδα ως πιθανή απειλή σε αυτή τη διαδικασία. Η Σερβία, από την άλλη, βλέπει την πΓΔΜ με καχυποψία και με μια αίσθηση εξευτελισμού, επειδή η πρώην εμπιστοσύνη έχει κλονιστεί πολλές φορές τις τελευταίες δεκαετίες από την πΓΔΜ, η οποία πάλι έχει χάσει την εμπιστοσύνη της στο (κοινό) μέλλον.
- ✚ Στις σχέσεις Ελλάδας και Σερβίας υπάρχει ένα συναίσθημα ελπίδας και αμοιβαίας εμπιστοσύνης, το οποίο κατάφερε να διατηρηθεί παρά τις γεωστρατηγικές προθέσεις ορισμένων Μεγάλων Δυνάμεων. Η μεγαλύτερη απειλή για αυτές τις σχέσεις ήταν η πολιτική του Τίτο, λόγω του τρόπου διαχείρισης του «Μακεδονικού ζητήματος», αλλά και το γεωστρατηγικό παιχνίδι του NATO, το οποίο ήθελε να προσελκύσει τη Γιουγκοσλαβία στη Συμμαχία της μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο χρησιμοποιώντας την εμπιστοσύνη της στην Ελλάδα.
- ✚ Οι φιλικοί δεσμοί των δύο χωρών χτίζονταν εδώ και αιώνες - από τους ευαγγελιστές Κύριλλο και Μεθόδιο και την Ιερά Μονή Χιλανταρίου, μέσω της Βαλκανικής Συμμαχίας, του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και του Μετώπου Θεσσαλονίκης, έως την άρνηση της Ελλάδας να συμμετάσχει στο βομβαρδισμό του NATO στη Σερβία και την απόφαση να βοηθήσει το σέρβικο λαό κατά τη διάρκειά του, καθώς και κατά τη διάρκεια μεγάλων πλημμυρών και στις δύο χώρες.
- ✚ Η Ελλάδα και η Σερβία δεσμεύονται επίσης από κοινούς εχθρούς με τη μορφή Τουρκίας, Αλβανίας και Βουλγαρίας, οι οποίοι επηρεάζουν τα εδαφικά, συνοριακά και δημογραφικά τους

ζητήματα. Αυτές οι δύο χώρες είναι ενδιαφέρουσες στους γείτονές τους ένεκα της εξαιρετικής τους γεωπολιτικής θέσης στην περιοχή, επειδή και οι δύο αντιπροσωπεύουν εδαφικά και ενεργειακά σταυροδρόμια, η καθεμία με τον δικό της τρόπο. Αντιμετωπίζουν επίσης αυτονομιστικές προθέσεις - η Σερβία το ζήτημα του Κοσσυφοπεδίου και η Ελλάδα το ζήτημα της Κύπρου και της αλβανικής μειονότητας στην Ήπειρο.

- ✚ Η Σερβία και η πΓΔΜ χαρακτηρίζονται από μια μακρά κοινή ιστορία γεμάτη με διαφορετικές στάσεις, τις οποίες είχαν και οι δύο χώρες. Είναι προφανές ότι υπήρχε μια διττή σέρβικη στάση απέναντι στη σκοπιανή ταυτότητα – η μια για τον πληθυσμό της σέρβικης καταγωγής που είχε ζωτική σημασία για το Βασίλειο της Σερβίας και η άλλη για την ύπαρξη ενός πληθυσμού εντελώς διαφορετικού από τον σέρβικο, το οποίου το ζήτημα της ταυτότητας πρέπει να ανοίξει. Από την άλλη πλευρά, η εθνική ιδέα των Σκοπίων εξελίχθηκε σε ανοιχτή αντισερβική στάση και προπαγάνδα, που οδήγησε και σε δολοφονίες στο Βελιγράδι.
- ✚ Ο Τίτο δημιούργησε μια πολιτιστική διαφορά μεταξύ Σέρβων και Σκοπιανών, η οποία δεν υπήρχε μέχρι τον σχηματισμό της ιδέας του για τη Μεγάλη Μακεδονία. Η πλήρης ψυχρότητα των σχέσεων ήρθε το 1991, λόγω της διοργάνωσης δημοψηφίσματος για την ανεξαρτησία της σημερινής πΓΔΜ. Επιπλέον, η πΓΔΜ συνεργάζεται πλήρως με τη λεγόμενη «Δημοκρατία του Κοσόβου» και πριν από την επίσημη αναγνώρισή της (υπέγραψε διμερή συμφωνία ελεύθερων συναλλαγών το 2005, την αναγνώρισε επίσημα το 2008, προώθησε το Γραφείο Συνδέσμου με το Κοσσυφοπέδιο στην πρεσβεία μόνο ένα μήνα αργότερα, υπέγραψε τη Συμφωνία για τον καθορισμό των συνόρων το 2009 κ.λπ.).
- ✚ Η εμπιστοσύνη μεταξύ των δύο χωρών έχει υπονομευτεί πολλές φορές καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας και οι τρέχουσες σχέσεις κλονίζονται λόγω των αμφιλεγόμενων στάσεων που επικρατούν, αν και έχουν καταβληθεί προσπάθειες τις τελευταίες δύο δεκαετίες για τη βελτίωση αυτών των σχέσεων.
- ✚ Οι διαρρηγμένες σχέσεις της πΓΔΜ με την Ελλάδα ξεκινούν αμέσως μετά την απόκτησή της ανεξαρτησίας, λόγω της πλήρους αβάσιμης και αδικαιολόγητης διεκδίκησης του του Μεγάλου Αλέξανδρου και της ένδοξης ιστορίας της αρχαίας Μακεδονίας. Για το λόγο αυτό, η Ελλάδα άρχισε να εφαρμόζει ψυχολογικούς μηχανισμούς έναντι της πΓΔΜ: δεν την αναγνώρισε ως ανεξάρτητο κράτος το 1992, έκλεισε τα σύνορά της και της επέβαλε οικονομικό εμπάργκο κατά την περίοδο 1994-2001, αλλά και εμπόδια στην ευρωπαϊκή της ένταξη.
- ✚ Η διαμάχη για το όνομα της πΓΔΜ αποτελεί ένα από τα ψυχολογικά φαινόμενα που χαρακτηρίζουν τα Βαλκάνια - το φαινόμενο του πρωτοχρονισμού, που συνέβη σε αυτές τις δύο χώρες για διάφορους λόγους. Η πΓΔΜ αντιμετωπίζει τον δικό της ψυχολογικό παράγοντα, στον οποίο αυξάνεται το κίνητρο της διεθνούς αναγνώρισης, και η Ελλάδα την ανάγκη να διατηρεί τη δική της ταυτότητα.
- ✚ Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή επέμεινε στην εξεύρεση λύσης σχετική με το επίσημο όνομα της εν λόγω χώρας, οπότε το 2018 επιτεύχθηκε συμφωνία μεταξύ της Ελλάδας και της πΓΔΜ για μια καινούργια ονομασία - Βόρεια Μακεδονία. Απαιτήθηκαν αλλαγές στο Σύνταγμα της πΓΔΜ και αποκήρυξη όλων των συμβόλων της αρχαίας Ελλάδας και του ελληνισμού, καθώς και η αποδοχή της σκοπιανής γλώσσας και ταυτότητας ως ιστορικής κληρονομιάς των Νότιων Σλάβων από την ελληνική πλευρά.

- ✚ Η πΓΔΜ στόχευε στην επίλυση αυτής της διαφοράς, διότι αναμένει την επιτάχυνση της διαδικασίας ευρωπαϊκής ένταξης της χώρας, η οποία είναι επίσης μια λύση ασφάλειας, προκειμένου να αποφευχθούν συγκρούσεις μεταξύ των δύο αντιμαχόμενων μερών εντός της χώρας.
- ✚ Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να αποκατασταθεί η εμπιστοσύνη αυτές τις τρεις χώρες, προκειμένου να δημιουργηθεί ένα ισχυρός βαλκανικός κατακόρυφος άξονας και να αποτραπεί η περαιτέρω ενίσχυση του ατλαντισμού στην εν λόγω περιοχή με τη μορφή ένταξης της πΓΔΜ στο ΝΑΤΟ, καθώς και τη σύνδεση της Τουρκίας με την Αλβανία, το Κοσσυφοπέδιο, το Μαυροβούνιο και τη Βοσνία. Οποιαδήποτε από αυτές τις διαδικασίες θα οδηγούσε σε εδαφική «απόσχιση» της Ελλάδας από τη Σερβία, αλλά και από την υπόλοιπη ήπειρο.
- ✚ Καθίσταται απαραίτητο η Σερβία και η Ελλάδα να ενισχύσουν την επιρροή τους στην πΓΔΜ. Η πρώτη μέσω πολιτιστικών και εκπαιδευτικών ψυχολογικών μηχανισμών και η δεύτερη με τα οικονομικά της ψυχολογικά μέσα. Αυτό θα μειώσει, επίσης τις διεκδικήσεις της Αλβανίας στην επικράτειά της, αλλά και θα αποδυναμώσει τους στόχους της Γερμανίας να την κάνει μέσο ικανοποίησης των προσδοκιών της Βουλγαρίας.
- ✚ Κατά την περίοδο μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου μέχρι σήμερα, η Δύση είχε ως στόχο να αποτρέψει τη δημιουργία ενός σταθερού γεωπολιτικού πυρήνα στα Βαλκάνια κυρίως με τη διακοπή των σχέσεων μεταξύ Ελλάδας και Σερβίας. Για τις δυτικές δυνάμεις ο κύριος κίνδυνος αντικατοπτρίζεται στη θρησκευτική εγγύτητα με τον ορθόδοξο ευρασιανισμό, ο οποίος δημιουργεί ενδοηπειρωτικές παρορμήσεις στην Ελλάδα και φέρνει την ιδέα της Heartland σε μια χώρα παραδοσιακά προασνατολισμένη προς τη Rimland.

12.5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΥΠΕΡΣΥΣΤΗΜΙΚΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ ΤΗΣ ΝΕΟ-ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

- Η γεωπολιτική θέση της Τουρκίας είναι εξαιρετικά ευνοϊκή και προνομαχική, επειδή αντιπροσωπεύει τη ζώνη επαφής της Ευρώπης και της Ασίας, αλλά και των τριών γεωπολιτικά εξαιρετικά ενεργών περιοχών – της Μέσης Ανατολής, των Βαλκανίων και του Καυκάσου. Το τμήμα της επικράτειάς της που βρίσκεται στην περιοχή της Ευρώπης (περίπου το 3% με το 20% του πληθυσμού) το κράτος αυτό χρησιμοποιεί έντονα με σκοπό την αναφορά στην ευρωπαϊκή ταυτότητα και δικαιώματα. Σε αυτή την πρόθεση, ο μουσουλμανικό πληθυσμός στα Βαλκάνια παίζει σημαντικό ρόλο, επειδή θεωρείται ως προπύργιο της ευρωπαϊκής αυθεντικότητας των Τούρκων.
- Ψυχολογικός παράγοντας αυτής της Μεγάλης Δύναμης είναι στο τρίτο επίπεδο ανάπτυξης και αντιπροσωπεύει την ιδεολογία με όνομα νεο-οθωμανισμός, η οποία αντιπροσωπεύει κυρίως μεγαλύτερη τουρκική δέσμευση στις περιοχές της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με σκοπό την αποκατάσταση της προηγούμενης επιρροής και εξουσίας.
- Κατά την διάρκεια της ανάπτυξής του, ο ψυχολογικός παράγοντας της Τουρκίας έχει περάσει από την περίοδο του κυρίαρχου συστήματος αξίας που βασιζόταν στον κεμαλισμό, το οποίο στην εξωτερική πολιτική αντανάκλούσαν στην ιδέα της υπομονετικής οικοδόμησης καλών γειτονικών σχέσεων και του μη επεκτατισμού.

- Αν και οι δημιουργοί της ιδέας αρνήθηκαν την ύπαρξή του, ο νεο-οθωμανισμός εξαπλωνόταν σιωπηλά στα τέλη του 20^{ου} αιώνα. Τον βοήθησε ο ξεχωριστός «Κέτμαν» χαρακτήρας, ο οποίος αντικατοπτρίζεται στους ψυχολογικούς μηχανισμούς της ψευδούς υποστήριξης, της παραπλανητικής και της επίσημης έμφασης στις διαμετρικά αντίθετες πεποιθήσεις από τις υπάρχουσες, ενώ ταυτόχρονα υπονομεύεται σταθερά το τρέχον σύστημα.
- Έτσι, η νέα εποχή της Τουρκίας αρχίζει στον 21^ο αιώνα – απορρίπτονται η δημοκρατική παράδοση και κάθε κοσμικό χαρακτηριστικό του κεμαλισμού, αλλά και αρχίζουν οι πολλαπλές προβολές της θρησκείας στην καθημερινή ζωή.
- Επιπλέον, δημιουργείται μια νέα πορεία στον τομέα των εξωτερικών υποθέσεων· γίνονται έντονες προσπάθειες προσέγγισης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά και ανανέωσης της επίδρασης στις χώρες της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με την πλειοψηφία του μωαμεθανικού πληθυσμού. Έτσι, την γεωπολιτική αντίληψη του νεο-οθωμανισμού ορίζει επισήμως ο Α. Νταβούτογλου στο έργο του «Στρατηγικό βάθος: η διεθνής θέση της Τουρκίας».
- Εγκαταλείποντας σταδιακά την κεμαλική παράδοση, επιστρέφοντας στα ισλαμικά θεμέλια, εγκαθιδρύοντας μια νέα γεωστρατηγική αντίληψη, δίνοντας έμφαση στη δημογραφική ανάπτυξη και τις αξιώσεις για τη θέση της οικονομική δύναμης της Μέσης Ανατολής, η Τουρκία γίνεται μια από τις παγκόσμιες γεωπολιτικές δυνάμεις.
- Σε σχέση με τον ισλαμισμό, η ιδεολογία του νεο-οθωμανισμού είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με αυτόν, αλλά δεν πρόκειται για καθόλου απλή ή μονοδιάστατη συσχέτιση. Εάν δεν υπάρχει τίποτα άλλο, ο νεο-οθωμανισμός οφείλει οι αρχές του στην προαναφερθείσα ιδεολογία – η σταδιακή επιρροή του Ισλάμ στη συνολική ζωή του τουρκικού πληθυσμού θεωρείται άμεση συνεργία με την ενίσχυση και την επιτυχή εφαρμογή των νεο-οθωμανικών ιδεολογικών τάσεων.
- Ο νεο-οθωμανισμός καλύπτει όλα τα χαρακτηριστικά μιας ιδεολογίας (από τις κλειστές πεποιθήσεις και την υψηλή αντίσταση στις προσπάθειες αλλαγής μέχρι τον προσανατολισμό στη δράση), αλλά σηματοδοτείται περαιτέρω από τον «Κέτμαν» χαρακτήρα, τον πραγματισμό, τον ιδιαίτερο ορθολογισμό και μια μακιαβελιστική προσέγγιση στον συνδυασμό όλων των διαθέσιμων πορών. Τέλος, ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του είναι μια πλήρης εστίαση στο στόχο, τον οποίο είναι συχνά αόρατο στους συνεργάτες του, αλλά τον οποίο, όμως, αυτός δεν χάνει από τα μάτια του με κανένα κόστος.
- Περιοριστικοί παράγοντες στην επέκταση της ιδεολογίας αυτής αντιπροσωπεύουν η θρησκευτική κοινότητα των Αλεβιτών και η κourδική εθνική μειονότητα στην Τουρκία, μεγάλες διαιρέσεις μέσα στο ίδιο το Ισλάμ, αλλά και η παραδοσιακή προσκόλληση στον Ατλαντισμό – την Αμερική και το Ηνωμένο Βασίλειο.
- Όταν πρόκειται για τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά του νεο-οθωμανισμού, είναι μια ιδεολογία του τέταρτου είδους – η ιδεολογία μιας ανεπτυγμένης χώρας στην περίοδο της ενδυνάμωσης και επέκτασης της επίδρασης και της ισχύος της, όχι μόνο μέσω της εκμετάλλευσης των συμπατριωτών της, αλλά και άλλων χωρών.
- Σε αυτή την περίπτωση, η συναισθηματική της συνιστώσα είναι χαμηλότερης έντασης, που παρέχει μεγάλη αντίσταση στις επιπτώσεις των εξωτερικών και πιθανών προσπαθειών αλλαγής, αλλά και τη δυνατότητα επηρεασμού των ψυχολογικών παραγόντων χαμηλότερων επιπέδων ανάπτυξης. Η γνωστική συνιστώσα αντανakλάται στη γνώση, την εμπειρία και τις πληροφορίες που χρησιμοποιούνται για τη διαμόρφωση της ιδεολογίας και της επιτυχούς της επέκτασης. Ακριβώς εκεί βρίσκονται οι βάσεις του «Κέτμαν» χαρακτήρα, του πραγματισμού και του ορθολογισμού των νεο-οθωμανικών εννοιολογικών δημιουργών και ηγετών. Τέλος, η ένταση

της βουλευτικής συνιστώσας παρατηρείται στο κίνητρο ισχύος και εξουσίας / κυριαρχίας στις διαδικασίες της ιδεολογικής μετάδοσης και της γεωστρατηγικής επέκτασης, ενώ είναι παρόν και εκείνο της αυτοπραγμάτωσης, της αυτο-επιβεβαίωσης και της απόκτησης με δυνητικά ενίσχυση του κινήτρου μαχητικότητας.

- Η γεωστρατηγική σημασία της ιδεολογίας έγκειται στην ικανοποίηση ομαδικών και προσωπικών συμφερόντων των μελών της κοινότητας στην οποία κυριαρχεί ο εν λόγω ψυχολογικός παράγοντας, αλλά και στην εξήγηση κοινωνικών και πολιτικών ζητημάτων, που αποτελεί μεγάλο πλεονέκτημα γιατί μέσα από την αφήγησή του το κράτος μπορεί να επιβάλει στάσεις για το ποια γνώμη πρέπει να υπάρχει σε εθνικό επίπεδο για σημαντικά και αμφιλεγόμενα προβλήματα. Επιπροσθέτως, η δύναμη επιρροής εξαπλώνεται μέσω του ίδιου του παραδείγματος, έτσι οι κυρίαρχες ιδέες, πεποιθήσεις και συμπεριφορές μπορούν να μεταφερθούν σε άλλους λαούς ανοίγοντας έτσι τον δρόμο για τη χειραγώγηση και την εκμετάλλευσή τους, δηλαδή την εφαρμογή διαφόρων ψυχολογικών μηχανισμών για την επίτευξη των δικών του στόχων. Επομένως, είναι δυνατόν να αλλάξουν οι υπάρχοντες ψυχολογικοί παράγοντες μέσα στους λαούς με χαμηλότερο επίπεδο ανάπτυξης και να εφαρμοστούν γεωστρατηγικές ιδέες.
- Έτσι, η περιοχή των Βαλκανίων υπόκειται στη δράση των ψυχολογικών μηχανισμών της Τουρκίας, ιδιαίτερα εκείνες οι χώρες που κατοικούνται από μουσουλμανικό πληθυσμό. Για την υλοποίηση σχεδίου του Πράσινου άξονα, οι σκοπιανοί και αλβανοί Μουσουλμάνοι, οι Μποσνιάκοι, οι Τορμπέσοι, οι Γκοράνοι και οι βουλγαρικοί Πομάκοι, αλλά και οι τουρκικές εθνικές μειονότητες στην επικράτεια της πΓΔΜ, της νοτιοανατολικής Βουλγαρίας και της νότιας Μετόχιας.
- Στο πρόγραμμα της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής δράσης που έγραψε ο Α. Νταβούτογλου, η πΓΔΜ κατέχει καίρια θέση, ενώ η Ελλάδα και η Σερβία δεν αναφέρονται καθόλου στο έργο του. Προφανώς, στην κυρίαρχη φιλοδοξία να δημιουργήσει μια οριζόντια σύνδεση μεταξύ Βουλγαρίας και Αλβανίας ή καλύτερα Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, η Τουρκία δεν βλέπει τις δύο εν λόγω χώρες ως πιθανούς συμμάχους.
- Δεδομένου ότι οι ψυχολογικοί παράγοντες της Ελλάδας και της Σερβίας δεν υπόκεινται στους ριζωμένους ψυχολογικούς μηχανισμούς της Τουρκίας, η ίδια αποφασίζει για διαφορετικούς τύπους, όπως προκλήσεις, προπαγάνδα και πίεςεις, αλλά και συνεργασίες και συμφωνίες στο επίπεδο οικονομικών και υποδομών έργων. Είναι αλήθεια ότι μόνο στην περίοδο μετά το 2015, οι συμφωνίες και οι συμβάσεις επενδύσεων πραγματοποιήθηκαν στην Σερβία.
- Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η υπερσυστημική επιρροή της Τουρκίας στο γεωπολιτικό σύμπλοκο «Ελλάδα-Σερβία-πΓΔΜ» υλοποιείται τόσο με άμεσους όσο και με τους έμμεσους μηχανισμούς. Ενώ οι πρώτοι εφαρμόζονται σε συγκεκριμένα υποσυστήματα, οι δεύτεροι διεξάγονται στις περιοχές με σημασία για τα παρόντα γεωπολιτικά αντικείμενα – στην Κύπρο, τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη αλλά και στην Αλβανία και τη Βουλγαρία, όπου το ψυχολογικό μέσο με τη μορφή του μωαμεθανικού πληθυσμού είναι οι πιο παρόν και επιρρεπείς στην εξωτερικής ηγεσία.
- Η διαδικασία περιχαράκωσης της Τουρκίας υποστηρίχθηκε ολόψυχα από ορισμένες ατλαντικές και ηπειρωτικές δυνάμεις, και μάλιστα θεωρήθηκε επαρκής αντιστάθμιση για την αδυναμία αποδοχής αυτής της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ωστόσο, όπως η παραδοσιακή ένωση με τον Ατλαντισμό μπορεί να γίνει εμπόδιο για την πραγματοποίηση των φιλόδοξων σχεδίων αυτής της Μεγάλης Δύναμης, μπορεί επίσης να παρεμποδιστεί σε μεγάλο βαθμό από το γεγονός

ότι δίνεται υπερβολική έμφαση στην προσέγγιση και σύνδεση των βαλκανικών μουσουλμάνων με την Κωνσταντινούπολη, ενώ τίποτα δεν βελτιώνει τις σχέσεις της με τις χώρες όπου κυριαρχούν έντονες αντιτουρκικές στάσεις.

- Επομένως, ο μηχανισμός της οθωμανικής κληρονομιάς μπορεί να προκαλέσει μεγάλες αντενδείξεις στις «χριστιανικές χώρες» των Βαλκανίων, διότι δίνεται έμφαση στην εργαλειοποίηση του εν λόγω ψυχολογικού μέσου και στην ανακτεύθυνση της ιστορίας υπέρ των Τούρκων. Επειδή στις περισσότερες χώρες υπήρξε συνειδητή και σκόπιμη αποστασιοποίηση από την οθωμανική κληρονομιά στη μετα-οθωμανική περίοδο, αυτός ο μηχανισμός δεν μπορεί παρά να προκαλέσει το συναίσθημα της απογοήτευσης και της εξέγερσης, κάτι που θα οδηγήσει στην ενδυνάμωση των κινήτρων μαχητικότητας, ασφαλείας και ελευθερίας, αφού οι συνέπειες της Τουρκοκρατίας στις περιοχές αυτές ήταν εξαιρετικά μεγάλες και οδήγησαν στην εμφάνιση ισχυρών πεποιθήσεων, στάσεων και ηθικών αξιών.
- Ωστόσο, οι πολιτιστικοί μηχανισμοί που χρησιμοποιούν το ψυχολογικό μέσο της οθωμανικής κληρονομιάς είναι πολυάριθμοι και πανταχού παρόντες – από την αποκατάσταση και προστασία μνημείων της περιόδου της Αυτοκρατορίας, μέσω της δημιουργίας επαγγελματικού προσωπικού και της εκπαίδευσης της νεολαίας σε φιλο-οθωμανικά ιδρύματα, έως τη δημιουργία εξαιρετικά ισχυρών θρησκευτικών δικτύων σε όλα τα Βαλκάνια.
- Από την άλλη, οι πολιτικοί μηχανισμοί που εφαρμόζει αυτή η χώρα είναι αρκετά δημόσιοι και σκληροί. Εκτός από τη χρήση διαφόρων προσχημάτων με τη μορφή γεωπολιτικών γεγονότων για την παροχή πρωτοβουλίας και οικονομικής υποστήριξης στον μουσουλμανικό πληθυσμό των Βαλκανίων, συμάπτονται διάφορες περιφερειακές διαδικασίες και συμμαχίες για να κατευθύνουν τις δραστηριότητές τους προς την υλοποίηση του νεο-οθωμανικών στόχων κυριαρχίας.
- Έτσι, η είσοδος στη Διαδικασία Συνεργασίας στη Νοτιοανατολική Ευρώπη σχεδιάστηκε για να αποτρέψει τον πιθανό ρόλο της Ελλάδας ως ηγέτη στην περιοχή, δεδομένης της τότε ιδιότητάς της ως μοναδικού μέλους της ΕΕ στα Βαλκάνια. Μια παρόμοια προσέγγιση έχει εφαρμοστεί στο ΝΑΤΟ, όπου χρησιμοποιούνται επίσημες διαδικασίες και κανόνες για τον περιορισμό της ελληνικής ανεξάρτητης δράσης.
- Σε σχέση με τη Σερβία, εφαρμοζόνταν οι ψυχολογικοί μηχανισμοί στους μωαμεθανικούς πληθυσμούς – είτε στους Μποσνιάκους, είτε στους Αλβανούς από το Κοσσυφοπέδιο και Μετόχια – ενώ ταυτόχρονα γινόταν δουλειά για τη δυσφήμιση των Σέρβων στη διεθνή κοινότητα και την ανοιχτή έκκληση για διευθέτηση πολέμου εναντίον τους. Για αυτό, ως μέρος των πολιτικών μηχανισμών, η αφήγηση του «Κέτμαν» χαρακτήρα χρησιμοποιείται ως σοβαρό και εξαιρετικά αποτελεσματικό μέσο.
- Εφόσον η Αλβανία και η Βοσνία-Ερζεγοβίνη θεωρούνται ο ακρογωνιαίος λίθος της τουρκικής πολιτικής στη Χερσόνησο, είναι σαφές ότι όλοι οι πολιτικοί μηχανισμοί βασίστηκαν στην ενίσχυση της επιρροής σε αυτές, κάτι που θα μπορούσε να σημαίνει σοβαρή αποσταθεροποίηση στις χώρες του υπό μελέτη γεωπολιτικού συστήματος.
- Υπάρχουν διάφορες πιθανές προσεγγίσεις για την άμυνα εναντία της υλοποίησης των νεο-οθωμανικών σχεδίων. Πρωτίστως, πρέπει να προσπαθήσει κανείς να δημιουργήσει μια γεωπολιτική κατακόρυφη μεταξύ των χωρών του αναλυόμενου συμπλόκου, γιατί έτσι θα αποφευχθεί η σύνδεση της Κωνσταντινούπολης με το Σαράγεβο και η πλήρης απομόνωση της Ελλάδας από την υπόλοιπη Ευρώπη. Επιπλέον, η Ελλάδα πρέπει να προσπαθήσει να διατηρήσει το status quo στην Ανατολική Μεσόγειο για όσο το δυνατόν περισσότερο γίνεται και να

επενδύσει όσο το δυνατόν καλύτερα σε στρατιωτικές ικανότητες. Επιπρόσθετως, είναι απαραίτητο να εξαπλωθεί η ελληνική και η σέρβικη επιρροή στην πΓΔΜ, τόσο μέσω πολιτιστικών όσο και οικονομικών ψυχολογικών μηχανισμών, προκειμένου να έρθουν αυτά τα τρία έθνη πιο κοντά και να αναπτυχθεί η εμπιστοσύνη μεταξύ τους. Με αυτόν τον τρόπο, ο σκοπιανός λαός θα ενθαρρυνόταν να συνεργαστεί και να συμμαχήσει με εκπροσώπους της Ορθοδοξίας στα Βαλκάνια και να απομακρυνθεί από την επιρροή της Κωνσταντινούπολης. Και, τέλος, η Σερβία θα έπρεπε να επιτύχει παρόμοια επίδραση στον μουσουλμανικό πληθυσμό της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, μέσω διαφόρων δραστηριοτήτων σύνδεσης με εταίρους στη Μέση Ανατολή και την Κεντρική Ασία, γεγονός που θα ασκούσε πρόσθετη πίεση στην Τουρκία.

13. ΤΟ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟ ΣΥΝΘΕΣΗΣ ΚΑΤΑΛΛΗΛΗΣ ΓΕΩΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ

Η στρατηγική αντιπροσωπεύει τη σύνδεση των διαθέσιμων πόρων με το σκοπό, προκειμένου να επιτευχθεί το τελικό αποτέλεσμα. Για να είναι επιτυχημένη η στρατηγική, είναι απαραίτητο να υπάρχουν σαφείς στόχοι, πόροι και κατάλληλη τακτική στη χρήση τους. Ο στόχος της κάθε στρατηγικής είναι να επηρεαστεί η συμπεριφορά των ανθρώπων, και δεδομένου ότι η συμπεριφορά προκαλείται από τις στάσεις τις οποίες έχουν οι άνθρωποι – μπορεί να ειπωθεί ελεύθερα ότι ο στόχος οποιασδήποτε στρατηγικής είναι η αλλαγή των υπαρχουσών στάσεων, ή πιο σωστά - η διαμόρφωση καινούργιων με σκοπό να επιτευχθεί εκείνη η συμπεριφορά που είναι απαραίτητη για την πραγματοποίηση του στόχου.

Στο βιβλίο του *Το μέλλον της εξουσίας*, ο J.S. Nye αναφέρει ότι κατά τον σχεδιασμό της κατάλληλης στρατηγικής πρέπει να απαντηθούν πέντε ερωτήματα⁷¹⁵:

1. Ποιοι είναι οι επιθυμητοί στόχοι και τα αποτελέσματα;
2. Ποιοι είναι οι διαθέσιμοι πόροι και σε ποια πλαίσια;
3. Ποιες είναι οι απόψεις και οι προτιμήσεις των επιλεγμένων στόχων, που προσπαθούμε να επηρεάσουμε;
4. Ποιες συμπεριφορές εξουσίας έχουν τη μεγαλύτερη προοπτική επιτυχίας;
5. Ποια είναι η πιθανότητα επιτυχίας;

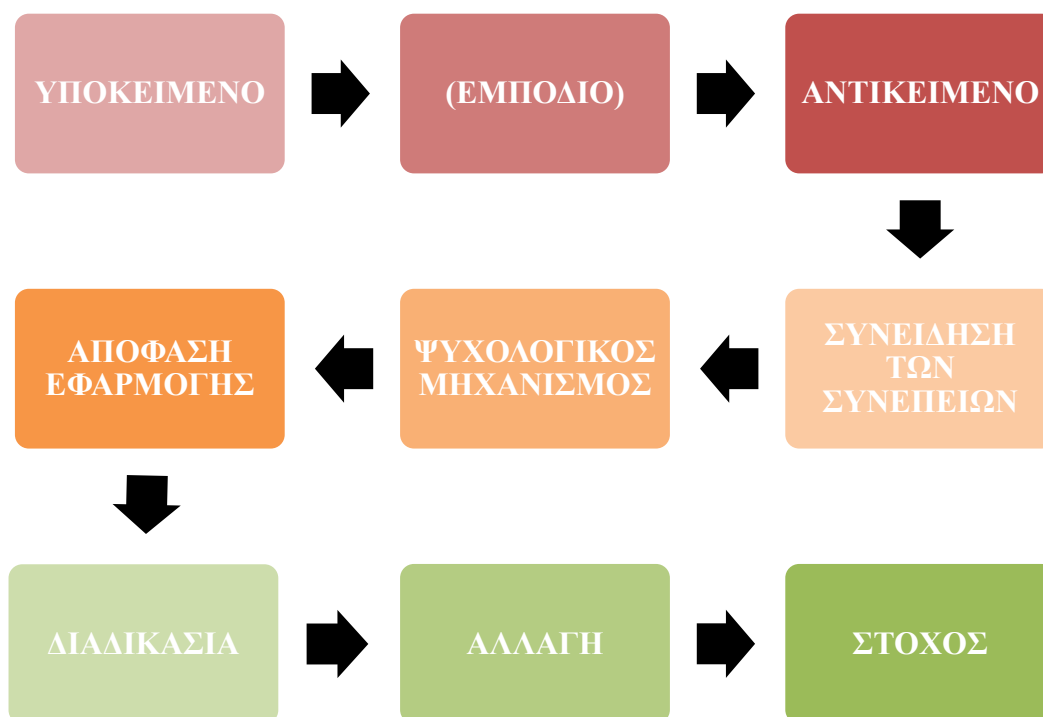
Στον ορισμό των σκοπών, πρέπει να συνειδητοποιούμε ποιες είναι οι προτεραιότητές μας, βάσει των οποίων θα διαμορφωθεί η στρατηγική, αλλά και θα δημιουργηθούν οι συμβιβασμοί. Η εξουσία δεν μπορεί να είναι αυτοσκοπός, κυριαρχία χωρίς σαφή στόχο. Επομένως, είναι απαραίτητο να κατανοήσουμε «τη σχέση μεταξύ των στόχων της συγκεκριμένης κατοχής και των γενικών διαρθρωτικών στόχων, καθώς και το ποιοι στόχοι συνεπάγονται μηδενικό άθροισμα εξουσίας πάνω σε άλλους και το ποιοι περιλαμβάνουν κοινά κέρδη που απαιτούν την εξουσία πάνω σε άλλους»⁷¹⁶. Μετά τον καθορισμό των σαφών στόχων, θα πρέπει να έχουμε πλήρη γνώση των

⁷¹⁵ Κατά: Naj, Dž. S. (2012). όπ. αν. (σς. 248-249)

⁷¹⁶ Ibid., σ. 248.

πόρων μας – την πλήρη και ακριβή επισκόπηση των πόρων και την συνειδητοποίηση πότε αυτοί θα είναι διαθέσιμοι και πώς αυτή η διαθεσιμότητα θα μεταβάλλεται σε διαφορετικές καταστάσεις. Το επόμενο βήμα είναι και το πιο σημαντικό, να γνωρίζουμε δηλαδή τον στόχο μας – να έχουμε μια ακριβή εικόνα των ικανοτήτων και των προτιμήσεων των πιθανών μας αντιπάλων⁷¹⁷. «Τι έχουν και, κυρίως, τι σκέφτονται;»⁷¹⁸ - Αυτός, άλλωστε είναι ο ψυχολογικός παράγοντας, οι κοινωνικές μας στάσεις και πεποιθήσεις. Η γνώση της δύναμης, η προσαρμοστικότητα και η πιθανότητα αλλαγής στρατηγικής και στόχων μπορούν να μας φέρουν σε πλεονεκτική θέση σε κρίσιμες στιγμές. Επιπλέον, **η εύρεση του πόσο χρόνο και πόσοι πόροι θα χρειαστούν για την επίτευξη του επιθυμητού στόχου μπορούν να είναι καθοριστικής σημασίας για την επιλογή της τακτικής, δηλαδή του κατάλληλου ψυχολογικού μηχανισμού.** Και τέλος, επειδή η αρχαία παράδοση της θεωρίας του δίκαιου πολέμου δεν εξετάζει μόνον την αναλογικότητα και την επιλογή των μέσων, αλλά και το πώς η πιθανότητα επιτυχίας θα επηρεάσει τις συνέπειές του, πρέπει να γίνει μια προσεκτική κρίση για αυτή την πιθανότητα και αν το αποτέλεσμα είναι αρνητικό – να επανεξετάσουμε από την αρχή τις επιλογές, τις προτεραιότητες και τους στόχους μας.

13.1. ΑΚΕΙΚΟΝΙΣΗ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΥ

Πίνακας 26. Γραφική απεικόνιση των στοιχείων της γεωστρατηγικής και της πορείας της δημιουργίας της

⁷¹⁷ Craig, G. και Glibert, F. (1986). Reflections on Strategy in the Present and Future / Σκέψεις για τη στρατηγική στο σήμερα και στο μέλλον. *Markers of Modern Strategy: From Machiavelli to the Nuclear Age / Δείκτες της σύγχρονης στρατηγικής: Από το Machiavelli έως την πυρηνική εποχή.* Νέα Υόρκη: Princeton University Press. (σ. 871)

⁷¹⁸ Naj, Dž.S. (2012). όπ. αν. (σ. 249)

13.2. ΤΟ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΛΛΗΛΗΣ ΓΕΩΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ

1^η ΦΑΣΗ – ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

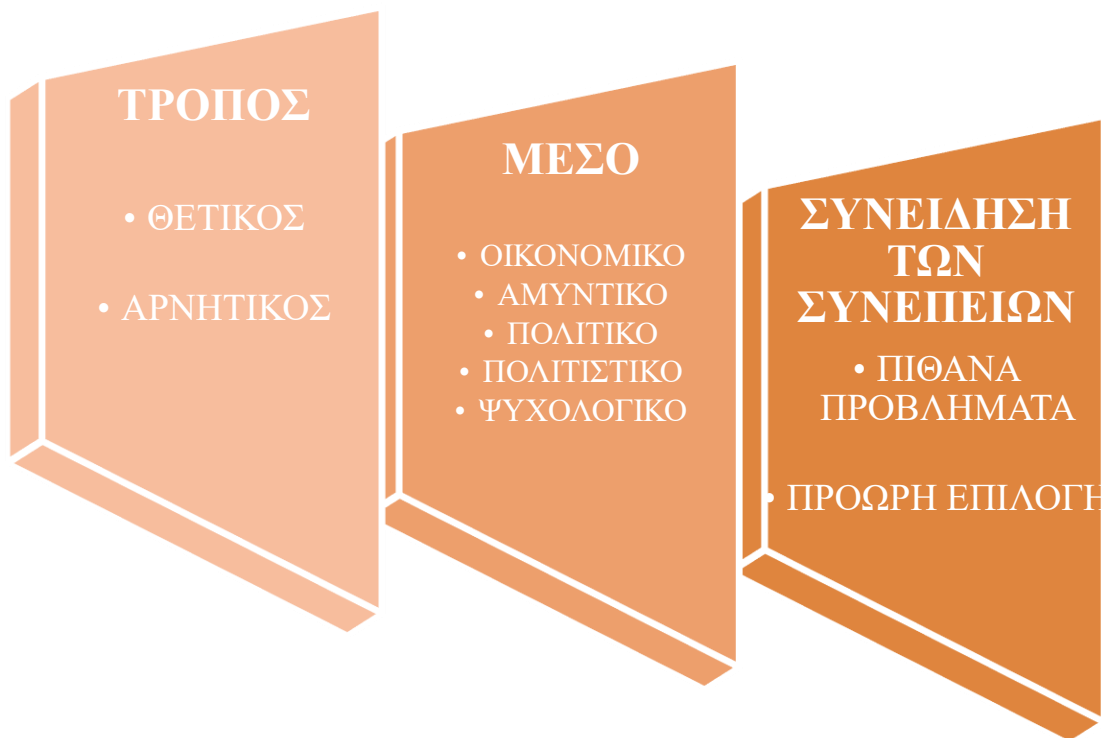
Πίνακας 27. Γραφική απεικόνιση της πρώτης φάσης και των στοιχείων της

Στην πρώτη φάση της δημιουργίας της γεωστρατηγικής, πρέπει να εκτελεστεί η λεπτομερής γεωπολιτική ανάλυση κατά την οποία θα δοθεί μια σαφή γεωπολιτική εικόνα του αναλυόμενου συμπλόκου. Εκτός από τη γνώση της γεωπολιτικής κατάστασης **του αντικειμένου** της στρατηγικής, πρέπει να γνωρίσουμε και το επίπεδο εξέλιξης του ψυχολογικού παράγοντα, όπως και τις κοινωνικές στάσεις απέναντι στο υποκείμενο, που εφαρμόζει τη στρατηγική. Πρέπει να γνωρίσουμε και τις στάσεις σχετικά με τον στόχο για τον οποίο εφαρμόζεται η στρατηγική. Αυτή η ολοκληρωμένη εικόνα θα δώσει την ευκαιρία να αποφασιστεί πιο εύκολα για το ποιος είναι ο κατάλληλος ψυχολογικός μηχανισμός ο οποίος θα χρησιμοποιηθεί στη γεωστρατηγική. **Η γεωπολιτική ανάλυση δίνει τη λύση όσον αφορά το ζήτημα του μέσου, και η ψυχολογική όσον αφορά το ζήτημα του τρόπου με τον οποίο μπορεί αυτό το μέσο να χρησιμοποιηθεί.** Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η επιλογή της στρατηγικής γίνεται πάντοτε σύμφωνα με τον ψυχολογικό και γεωπολιτικό παράγοντα, πρωτίστως **του υποκειμένου** που την εφαρμόζει. Για τον λόγο αυτό, είναι απαραίτητο να γνωρίζουμε εκτός από τους πόρους μας και τις γεωπολιτικές δυνατότητες για την εφαρμογή μιας ιδεολογίας, τις κοινωνικές στάσεις μας όπως και το επίπεδο της ανάπτυξής τους. Το παράδειγμα της Ρωσίας και των ΗΠΑ μας το αποδεικνύουν με σαφήνεια – αν και οι δύο χώρες έχουν ως κίνητρο την παγκόσμια κυριαρχία, οι ιδεολογίες τους είναι τελείως διαφορετικές και με διάφορους τρόπους επιτυγχάνουν τους στόχους τους. Για παράδειγμα, η ιδεολογία της Αμερικής είναι η στρατιωτική κυριαρχία, ή, πιο συγκεκριμένα, η πρόκληση του χάους, όπου και να

εφαρμόζεται η στρατηγική της. Για αυτόν τον λόγο, η επιλογή των στρατηγικών της πάντα συνεπάγεται την χρήση της στρατιωτικής δύναμης ή τουλάχιστον την απειλή ότι η ίδια θα εφαρμοστεί. Από την άλλη πλευρά, η σημερινή Ρωσία, η οποία έχει αναπτυγμένη την ειρηνιστική ιδεολογία, πιο συχνά επιλέγει τις στρατηγικές εκείνες που θα φέρουν ειρήνη και μη επιθετική συμπεριφορά. Σε περιπτώσεις, στις οποίες μπορεί κανείς να αποφύγει τη στρατιωτική επίθεση και να εφαρμόσει άλλες στρατηγικές, η Ρωσία κάνει ακριβώς αυτό (για παράδειγμα το κατεδαφισμένο ρωσικό μαχητικό αεροσκάφος στην επικράτεια της Τουρκίας στις 24 Νοεμβρίου 2015 θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια στρατιωτική σύγκρουση, αλλά η Ρωσία αποφάσισε να εφαρμόσει μια άλλη στρατηγική). Ίσως δεν θα ήταν κακό να αναφερθεί ότι εκτός από το κίνητρο της εξουσίας, οι ΗΠΑ πολύ συχνά ικανοποιούν μια πρωταρχική ανάγκη επιθετικότητας, ενώ η Ρωσία καθοδηγείται αφενός από το κίνητρο απόκτησης και αφετέρου από το κίνητρο για αυτο-επιβεβαίωση, δεδομένης της δύσκολης περιόδου που είχε περάσει από την πτώση του Σιδηρού Παραπετάσματος- η οποία βέβαια τώρα πια βρίσκεται πίσω της- μέχρι την άνοδο του Προέδρου Πούτιν.

Πολύ συχνά, οι στρατηγικές εφαρμόζονται έξω από τα εδάφη ενός γεωπολιτικού αντικειμένου και σε εκείνες τις γεωγραφικές, ψυχολογικές ή γεωπολιτικές περιοχές οι οποίες ενδιαφέρουν είτε το γεωστρατηγικό υποκείμενο είτε το γεωστρατηγικό αντικείμενο. Αυτές τις περιοχές αποκαλώ **‘εμπόδια’**, επειδή βρίσκονται στον δρόμο για την επίτευξη των στόχων, και μια από αυτές κατά τη διάρκεια της ιστορίας ήταν ακριβώς τα Βαλκάνια. Στην περιοχή αυτής της Χερσονήσου, υπήρξαν επανειλημμένα διαμερισμοί δυνάμεων και έγιναν συγκρούσεις που δεν συνδέονταν άμεσα με την ίδια τη γεωγραφική περιοχή. Το καλύτερο παράδειγμα αποτελεί η στρατηγική διάλυσης της ΣΟΔ της Γιουγκοσλαβίας, που ως στόχο είχε την αποτροπή της διείσδυσης της ΕΣΣΔ στις ζεστές θάλασσες, όπως και την παρεμπόδιση της ενίσχυσης και επέκτασης της επιρροής της στο ευρωπαϊκό έδαφος.

Για τον λόγο αυτό, το πρώτο βήμα για τον σχεδιασμό μίας κατάλληλης γεωστρατηγικής έχει τρεις διαστάσεις. Εκτός από το να γνωρίσουμε το γεωστρατηγικό αντικείμενο είναι απαραίτητο να γνωρίσουμε και τα δικά μας πλεονεκτήματα και αδυναμίες, καθώς και να προσδιορίσουμε το **‘εμπόδιο’** (εάν αυτό υπάρχει) αναλύοντας τη γεωπολιτική και την ψυχολογική του κατάσταση. Και αυτό θα το κάνουμε για να επιλέξουμε την καταλληλότερη στρατηγική για την επίτευξη ενός συγκεκριμένου στόχου.

Πίνακας 28. Γραφική απεικόνιση της δεύτερης φάσης και των στοιχείων της

Σε δεύτερη φάση, αφού αποκτήσουμε μια σαφή γεωπολιτική εικόνα, ακολουθεί η διαδικασία επιλογής – ή πιο συγκεκριμένα, η λήψη απόφασης περί του ψυχολογικού μηχανισμού. Στην περίπτωση αυτή, η πρώτη που τίθεται σε ισχύ είναι η γνωστική συνιστώσα. Βάσει όλων των γνώσεων, των πληροφοριών και των εκτιμήσεων προκύπτει η **συνειδητοποίηση των συνεπειών**. Ως εκ τούτου, σε αυτή την πρώιμη φάση επιλογής βρισκόμαστε αντιμέτωποι με τα πιθανά προβλήματα που μπορεί να προκύψουν, εάν επιλέξουμε ορισμένες προσεγγίσεις στο πλαίσιο της στρατηγικής. Ήδη σε αυτό το βήμα, γίνεται η εγκατάλειψη και η απομάκρυνση από κάποιες ιδέες και τακτικές, προκειμένου να μειωθούν οι δυνατότητες επιλογών. Μετά από αυτό, επιλέγονται **το μέσο** – βάσει της γεωπολιτικής ανάλυσης – και **ο τρόπος** – βάσει της ανάλυσης του ψυχολογικού παράγοντα. Στην περίπτωση του πρώτου, η γνώση της βουλευτικής συνιστώσας είναι απαραίτητη, επειδή πρέπει οπωσδήποτε να γνωρίζουμε τα κίνητρα του αντικειμένου κάτι, που θα διευκολύνει την επιλογή του κατάλληλου μέσου. Στην περίπτωση του δεύτερου στοιχείου η συναισθηματική συνιστώσα εισέρχεται στη σκηνή, διότι υπάρχουν δύο είδη τρόπων, οι οποίοι εφαρμόζονται με βάση τα θετικά ή αρνητικά συναισθήματα, που προκαλούν. Δεδομένου των διαφορετικών γεωπολιτικών καταστάσεων, οι δυνατότητες συνδυασμών αυτών των δύο στοιχείων δίνουν μια πληθώρα ψυχολογικών μηχανισμών που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την εφαρμογή της στρατηγικής.

3^η ΦΑΣΗ – ΕΦΑΡΜΟΓΗ

Πίνακας 29. Γραφική απεικόνιση της τρίτης φάσης και των στοιχείων της

Μετά τη λήψη απόφασης σχετικά με το ποιος ψυχολογικός μηχανισμός θα χρησιμοποιηθεί, αρχίζει η διαδικασία της εφαρμογής του. Κάθε στρατηγική εφαρμόζεται, προκειμένου να επιτευχθεί ένας συγκεκριμένος **στόχος**, ο οποίος μπορεί να είναι πολιτικής ή ψυχολογικής φύσης. Ένας πολιτικός στόχος συνεπάγεται τη λήψη κάποιας απόφασης, όπως για παράδειγμα η απόφαση να υπογραφεί μια συμφωνία, ή η απόφαση ένταξης σε ορισμένες συμμαχίες, ή η απόφαση εγκατάλειψης ή κατάκτηση μιας επικράτειας κ.λπ., ενώ ο ψυχολογικός τρόπος υπονοεί μια αλλαγή συμπεριφοράς του λαού ή των ηγετών του. Σε αυτή την περίπτωση, αναμένεται μια **αλλαγή που μπορεί να είναι ποικίλη ως προς τη μορφή της** – από την υπακοή στον κατακτητή, μέσω των μεταναστεύσεων, μέχρι την αντίσταση και τις μάχες. Όποιος και αν είναι ο στόχος, ένα πράγμα είναι βέβαιο – ο καθένας από αυτούς απαιτεί την μεταβολή των κοινωνικών στάσεων. Συνοψίζοντας, η στρατηγική αντιπροσωπεύει τον τρόπο που χρησιμοποιείται για να επιτευχθεί η μεταβολή των υπάρχουσων στάσεων (δηλαδή, ένας πολιτικός ή ψυχολογικός στόχος). Αυτή η **μεταβολή** μπορεί να είναι στιγμιαία, βραχύχρονη ή και μακρόχρονη, ανάλογα με τις στάσεις τις οποίες επηρεάζει, με τον τρόπο και την χρονική περίοδο κατά την οποία εφαρμόζεται. Ως εκ τούτου, οι στάσεις υποκείνται **στη διαδικασία** εφαρμογής των ψυχολογικών μηχανισμών και σ' αυτή υπάρχουν μερικές φάσεις: η φάση προσαρμογής στις καινούργιες ψυχολογικές στιγμές, η φάση εδραίωσης και η φάση εφαρμογής των μεταβολών. Εάν απουσιάσει αυτή η φάση της εφαρμογής, αυτή είναι η σαφής ένδειξη ότι η επιλέγεται στρατηγική είναι ανεπαρκής και ότι η μεταβολή των στάσεων δεν θα γίνει – ως εκ τούτου, δεν θα επιτευχθεί ο επιδιωκόμενος στόχος. Επομένως, σε μια τέτοια στιγμή είναι

απαραίτητο να αντιδράσουμε με την αλλαγή των μέχρι τώρα χρησιμοποιούμενων ψυχολογικών μηχανισμών, προκειμένου να βρούμε εκείνους που επαρκούν για την επίτευξη της επιθυμητής επιτυχίας.

Η επιλογή και η χρήση των κατάλληλων ψυχολογικών μηχανισμών μπορεί να γίνει με διάφορους τρόπους και για τη σωστή επιλογή τους είναι απαραίτητο εκτός από τη γεωπολιτική και την ψυχολογική εικόνα, να γνωρίζουμε και τα κίνητρα και τα συναισθήματα του αντικειμένου προς το υποκείμενο της γεωστρατηγικής. Εάν τα συναισθήματα είναι θετικά ή, με άλλα λόγια, αν υπάρχει εμπιστοσύνη μεταξύ των δύο πλευρών, τότε η επιλογή του ψυχολογικού μηχανισμού είναι ευκολότερη, διότι υπάρχει μια φιλική σχέση μεταξύ των δύο χωρών / ομάδων και δεν υπάρχει ανάγκη μεταβολής στάσεων. Ωστόσο, εάν τα συναισθήματα είναι αρνητικά και υπάρχει μια σχέση δυσπιστίας ή φόβου, τότε πρέπει να υπεισέλθουμε σε μια βαθύτερη ανάλυση. Σε τέτοια περίπτωση, πρωταρχικής σημασίας είναι η γνώση για τα κίνητρα εκείνων που καθοδηγούν την πολιτική του εν λόγω αντικειμένου. Ανάλογα με την ιδεολογία του υποκειμένου, αυτά τα κίνητρα μπορούν να ενισχύονται ή να εξασθενίζουν. Η εξασθένηση της δύναμης των κινήτρων γίνεται μέσω θετικών ψυχολογικών μηχανισμών, οι οποίοι συχνά αποτελούν μέρος της ειρηνιστικής ιδεολογίας, ενώ η ενίσχυση της δύναμης των κινήτρων του αντικειμένου συνήθως οδηγεί σε κάποια στοχοθετημένη λύση. Με άλλα λόγια, το κίνητρο ενισχύεται, έτσι ώστε το αντικείμενο να δεχθεί τις λύσεις που προσφέρονται από το υποκείμενο, το οποίο κατά συνέπεια επιτυγχάνει τον επιθυμητό του στόχο. Ή, όπως αναφέρει ο N. Rot, μερικές φορές για να επιτευχθεί ο γεωστρατηγικός στόχος, είναι «πιο αποτελεσματικό πρώτα να προκαλέσουμε την ανάγκη για κάτι ή τον φόβο από κάτι, και έπειτα να προσφέρουμε τα μέσα με τα οποία είναι δυνατόν να ικανοποιηθεί αυτή η ανάγκη ή να κοινοποιήσουμε τα μέτρα και τα μέσα που θα βοηθήσουν στην αποφυγή των αρνητικών συνεπειών»⁷¹⁹. Η μεγαλύτερη και η σημαντικότερη ερώτηση στην περίπτωση αυτή είναι – πώς να επιλέξουμε τα μέσα και τους τρόπους (δηλ. τους ψυχολογικούς μηχανισμούς) και ποιοι από αυτούς είναι οι πιο κατάλληλοι σε διαφορετικές καταστάσεις.

13.3. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

- ❖ Η στρατηγική αντιπροσωπεύει τη σύνδεση των διαθέσιμων πόρων με το σκοπό, προκειμένου να επιτευχθεί το τελικό αποτέλεσμα. Για να είναι επιτυχημένη η στρατηγική, είναι απαραίτητο να υπάρχουν σαφείς στόχοι, πόροι και κατάλληλη τακτική στη χρήση τους.
- ❖ Ο στόχος της κάθε στρατηγικής είναι να επηρεαστεί η συμπεριφορά των ανθρώπων, και δεδομένου ότι η συμπεριφορά προκαλείται από τις στάσεις τις οποίες έχουν οι άνθρωποι – μπορεί να ειπωθεί ελεύθερα ότι ο στόχος οποιασδήποτε στρατηγικής είναι η αλλαγή των υπάρχουσών στάσεων, ή πιο σωστά - η διαμόρφωση καινούργιων με σκοπό να επιτευχθεί εκείνη η συμπεριφορά που είναι απαραίτητη για την πραγματοποίηση του στόχου.
- ❖ Στον ορισμό των σκοπών, πρέπει να συνειδητοποιούμε ποιες είναι οι προτεραιότητές μας, βάσει των οποίων θα διαμορφωθεί η στρατηγική, αλλά και θα δημιουργηθούν οι συμβιβασμοί. Μετά

---

⁷¹⁹ Rot, N. *Osnovi socijalne psihologije / Βασικά στοιχεία της κοινωνικής ψυχολογίας*. Ινστιτούτο για τα εγχειρίδια και τους διδακτικούς πόρους, Βελιγράδι 1983. (σ. 391)

θα πρέπει να έχουμε την πλήρη και ακριβή επισκόπηση των πόρων και την συνειδητοποίηση πότε αυτοί θα είναι διαθέσιμοι και πώς αυτή η διαθεσιμότητα θα μεταβάλλεται σε διαφορετικές καταστάσεις. Το επόμενο βήμα είναι και το πιο σημαντικό, να γνωρίζουμε δηλαδή τον στόχο μας – να έχουμε μια ακριβή εικόνα των ικανοτήτων και των προτιμήσεων των πιθανών μας αντιπάλων, που σημαίνει να γνωρίζουμε τον ψυχολογικό τους παράγοντα.

- ❖ Η γνώση της δύναμης, η προσαρμοστικότητα και η πιθανότητα αλλαγής στρατηγικής και στόχων μπορούν να μας φέρουν σε πλεονεκτική θέση σε κρίσιμες στιγμές. Επιπλέον, η εύρεση του πόσο χρόνο και πόσοι πόροι θα χρειαστούν για την επίτευξη του επιθυμητού στόχου μπορούν να είναι καθοριστικής σημασίας για την επιλογή της τακτικής, δηλαδή του κατάλληλου ψυχολογικού μηχανισμού.
- ❖ Το πρωτόκολλο της δημιουργίας κατάλληλης γεωστρατηγικής αποτελείται από 1) το υποκείμενο 2) το εμπόδιο 3) το αντικείμενο 4) την συνείδηση των συνεπειών 5) την επιλογή του ψυχολογικού μηχανισμού 6) την απόφαση εφαρμογής 7) τη διαδικασία 8) την αλλαγή και 9) τον στόχο.
- ❖ Στην πρώτη φάση της δημιουργίας της γεωστρατηγικής, πρέπει να εκτελεστεί η λεπτομερής γεωπολιτική ανάλυση κατά την οποία θα δοθεί μια σαφή γεωπολιτική εικόνα του αναλυόμενου συμπλόκου, αλλά και του ψυχολογικού του παράγοντα. Έτσι, η γεωπολιτική ανάλυση δίνει τη λύση όσον αφορά το ζήτημα του μέσου, και η ψυχολογική όσον αφορά το ζήτημα του τρόπου με τον οποίο μπορεί αυτό το μέσο να χρησιμοποιηθεί.
- ❖ Ως εκ τούτου, το πρώτο βήμα για τον σχεδιασμό μίας κατάλληλης γεωστρατηγικής έχει τρεις διαστάσεις. Εκτός από το να γνωρίσουμε το γεωστρατηγικό αντικείμενο είναι απαραίτητο να γνωρίσουμε και τα δικά μας πλεονεκτήματα και αδυναμίες, καθώς και να προσδιορίσουμε το ‘εμπόδιο’ (εάν αυτό υπάρχει) αναλύοντας τη γεωπολιτική και την ψυχολογική του κατάσταση. Και αυτό θα το κάνουμε για να επιλέξουμε την καταλληλότερη στρατηγική για την επίτευξη ενός συγκεκριμένου στόχου.
- ❖ Στη δεύτερη φάση, αφού αποκτήσουμε μια σαφή γεωπολιτική εικόνα, ακολουθεί η διαδικασία επιλογής – ή πιο συγκεκριμένα, η λήψη απόφασης περί του ψυχολογικού μηχανισμού. Στην πρώτη φάση επιλογής βρισκόμαστε αντιμέτωποι με τα πιθανά προβλήματα που μπορεί να προκύψουν, εάν επιλέξουμε ορισμένες προσεγγίσεις στο πλαίσιο της στρατηγικής. Ήδη σε αυτό το βήμα, γίνεται η εγκατάλειψη και η απομάκρυνση από κάποιες ιδέες και τακτικές, προκειμένου να μειωθούν οι δυνατότητες επιλογών. Μετά από αυτό, επιλέγονται το μέσο – βάσει της γεωπολιτικής ανάλυσης – και ο τρόπος – βάσει της ανάλυσης του ψυχολογικού παράγοντα. Δεδομένου των διαφορετικών γεωπολιτικών καταστάσεων, οι δυνατότητες συνδυασμών αυτών των δύο στοιχείων δίνουν μια πληθώρα ψυχολογικών μηχανισμών που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την εφαρμογή της στρατηγικής.
- ❖ Μετά τη λήψη απόφασης σχετικά με το ποιος ψυχολογικός μηχανισμός θα χρησιμοποιηθεί, αρχίζει η διαδικασία της εφαρμογής του (η τρίτη φάση). Κάθε στρατηγική εφαρμόζεται, προκειμένου να επιτευχθεί ένας συγκεκριμένος στόχος, ο οποίος μπορεί να είναι πολιτικής ή ψυχολογικής φύσης. Αναμένεται μια αλλαγή που μπορεί να είναι ποικίλη ως προς τη μορφή της, αλλά και ως προς τη διάρκειά της - στιγμιαία, βραχύχρονη ή και μακρόχρονη, ανάλογα με τις στάσεις τις οποίες επηρεάζει, με τον τρόπο και την χρονική περίοδο κατά την οποία

εφαρμόζεται. Στην περίπτωση να απουσιάσει η φάση της εφαρμογής γίνεται σαφώς ότι η επιλέγισα στρατηγική είναι ανεπαρκής και ότι η μεταβολή των στάσεων δεν θα γίνει – ως εκ τούτου, δεν θα επιτευχθεί ο επιδιωκόμενος στόχος. Επομένως, είναι απαραίτητο να αντιδράσουμε με την αλλαγή των μέχρι τώρα χρησιμοποιούμενων ψυχολογικών μηχανισμών, προκειμένου να βρούμε εκείνους που επαρκούν για την επίτευξη της επιθυμητής επιτυχίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

▪ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αλεξάνδρου, Δ. Ν. (2008). *Εγλωβισμένοι οι Έλληνες των Σκοπίων*. Θεσσαλονίκη: Ερωδιός.
2. Αποστολόπουλος, Φ., Καραμπελιάς, Γ., Κορκόβελος, Χ. και σύν. (2009). *Νεο-οθωμανισμός στη σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Εναλλακτικές Εκδόσεις.
3. Βαληνάκης, Γ. και Ντάλης, Σ. [επιμ.] (1996). *Το ζήτημα των Σκοπίων - Απόπειρες για αναγνώριση και η ελληνική στάση (επίσημα κείμενα 1990-1996)*. Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.
4. Βαμβακάς, Β. και Παναγιωτόπουλος, Π. [επιμ.] (2014). *Η Ελλάδα στη δεκαετία του '80*. Αθήνα: Επίκεντρο.
5. Βασιλειάδης, Ν. Α. (2004). *Η Ελληνική παρουσία στη νότια Σερβία από τους βακανικούς πολέμους έως το μεσοπόλεμο*. Αθήνα: Χριστάκης.
6. Βερέμης, Θ. Μ. και συν. [επιμ.] (2000). *Τα Βαλκάνια μετά τον πόλεμο του Κοσσυφοπεδίου*. Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης και Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ).
7. Blanc, P. (2002). *Ο διαμελισμός της Κύπρου - Η γεωπολιτική ενός διχασμένου νησιού*. Αθήνα: Ολκός.
8. Βόμβας, Μ. Γ. (2012). *Τα Σκόπια και οι ιδρυτές τους*. Μεγαλόπολη: Αρκαδικές Εκδόσεις «Επιλογή».
9. Βοσκόπουλος, Γ. (2005). *Ελληνική εξωτερική πολιτική - από τον 20ό στον 21^ο αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
10. Brzezinski, Z. (1998). *Η Μεγάλη Σκακιέρα*. Αθήνα: Α.Α. Λιβάνη.
11. Γιαννάρας, Χ. (2005). *Ορθοδοξία και Δύση στη Νεώτερη Ελλάδα*. Αθήνα: Δόμος.
12. Γρίβας, Κ. (2007). *Το ζύπνημα του εφιάλτη: Η πυρηνική απειλή στον 21^ο αιώνα*. Αθήνα: Οξύ.
13. Γρίβας, Κ. (2009). *Το τέλος του πετρελαίου και η αρχή της νέα αμερικανικής γεωστρατηγικής*. Αθήνα: Οίκος Α. Α. Λιβάνη.
14. Γωγός, Κ. Χ. (2016). *Το ισλαμιστικό κίνημα στην Τουρκία - Συμβολή στη μελέτη της σύγχρονης τούρκικης ισλαμιστικής σκέψης*. Αθήνα: Α. Α. Λιβάνη.
15. Γωγός, Κ. Χ. (2011). *Τουρκικό πολιτικό Ισλάμ και ισλαμιστικά δίκτυα στη Γερμανία*. Αθήνα: Πολιτεία.
16. Δωματιώτη, Ξ. Μ. (2018). *Συστημική Γεωπολιτική Ανάλυση - Διεπιστημικότητα και Πολυμεθοδολογική Προσέγγιση*. Αθήνα: Λείμων.
17. Δωματιώτη, Ξ. Μ. (2017). Μελέτη και προσδιορισμός του Σύνθετου Δείκτη της «Προβολής της αμυντικής ισχύος» στη γεωπολιτική ανάλυση του Αρκτικού Κύκλου. *Civitas Gentium - Special Issue 5:3/2017*. (σς. 9-60)
18. Ελεφάντης, Α. (1976). *Η επαγγελία της αδύνατης επανάστασης. ΚΚΕ και αστισμός στο Μεσοπόλεμο*. Αθήνα: Οίκος.
19. Καρατουλιώτης, Ν. Κ. (2013). *Γεωπολιτική σκακιέρα - Η Ελλάδα στο κέντρο των γεωστρατηγικών συγκρούσεων*. Αθήνα: Ηρόδοτος.

20. Καργάκος, Σ. Ι. (2018). *Το αγκάθι των Σκοπίων: Από το Μακεδονικό ζήτημα στην εμπλοκή των Σκοπίων*. Αθήνα: Ιδιωτική Έκδοση.
21. Κλάρκ, Ρ. και συν. (2000). *Το ΝΑΤΟ στα Βαλκάνια - Φωνές αντίστασης*. Αθήνα: Εκδόσεις Προσκήνιο.
22. Κορδούτης, Π. Σ. (2011). *Αναγνώσματα για το μάθημα «Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία II»*. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο.
23. Κορδούτης, Π. Σ. και Παυλόπουλος, Β. [επιμ.] (2006). *Πεδία έρευνας στην Κοινωνική Ψυχολογία: πολιτισμός, μετανάστευση, οργανισμοί, υγεία- πρόληψη, στενές διαπροσωπικές σχέσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Ατραπός.
24. Κουρβετάρης, Α. Γ. και συν. [επιμ.] (2009). *Τα νέα Βαλκάνια - Η γεωπολιτική της διεθνούς ασφάλειας και η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση*. Αθήνα: Ηρόδοτος.
25. Κουρματζής, Α. (2009). *Η γεωπολιτική των πετρελαίων - Η διεθνής οικονομία και οι κρίσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
26. Κυρικλής, Δ. (2002). *Άμεσες Ξένες Επενδύσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
27. Κωτούλας, Ι. Ε. (2020). *Ιστορία της ελληνικής Γεωπολιτικής - από τον 19^ο αιώνα έως τη Συστημική Γεωπολιτική Ανάλυση [διδασκτορική διατριβή]*. Αθήνα: Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών ΕΚΠΑ.
28. Κωτούλας, Ι. Ε. (2018). Γεωπολιτική του Μακεδονικού Ζητήματος. *Foreign affairs, Απρίλιος - Μάιος 2018:51*. (σς. 72-95) ⁽¹⁾
29. Κωτούλας, Ι. (2018). Παράμετροι της Ιστορικής Ταυτοτήτος στη Συστημική Γεωπολιτική Ανάλυση. *Civitas Gentium, 6:1 (2018)*. (σς. 155-164) ⁽²⁾
30. Κωφός, Ε. (1998). *Το Κοσσυφοπέδιο και η αλβανική ολοκλήρωση*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
31. Λενάκου, Α. (2014). *Άμεσες Ξένες Επενδύσεις - μέθοδοι προσέλκυσης σε κράτη τα οποία ανέρχονται από την οικονομική κρίση [μεταπτυχιακή εργασία]*. Τρίπολη: Σχολή Επιστημών Διοίκησης και Οικονομίας Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.
32. Λεοντίου, Ε. (2013). *Διπλωματία - Πολιτισμός - Προπαγάνδα - Τα όρια της Πολιτισμικής Διπλωματίας [μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία]*. Πειραιάς: Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πειραιώς.
33. Lesser, Ι. Ο. και συν. (2003). *Η Νέα Γεωπολιτική της Ελλάδας*. Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.
34. Λίποβατς, Θ. (1991). *Ζητήματα Πολιτικής Ψυχολογίας*. Αθήνα: Εξάντας.
35. Λόης, Γ. Ν. (2016). *Ιστορία της Σερβίας (πολιτική και εκκλησιαστική)*. Αθήνα: Έννοια.
36. Λόης, Γ. Ν. (2008). *Οι προκαθήμενοι της Σερβικής Ορθόδοξης Εκκλησίας - Από τον άγιο Σάββα Νεμάνια (1219) μέχρι σήμερα*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη Αφοί.
37. Μάζης, Ι. Θ. (2019). Εθνικές «αυταπάτες» διεθνούς εμβέλειας: Οι Πρέσπες. *Civitas Gentium, 7:1 (2019)*. (σς. 13-36)
38. Μάζης, Ι. Θ. (2017). Γεωπολιτική ανάλυση των Ρωσο-Αμερικανικών ενεργειακών ανταγωνισμών στο υποσύστημα των Βαλκανίων εντός του Μείζονος Μεσογειακού Συστήματος. *Foreign Affairs [Hellenic Edition], τόμ. 48, Οκτώβριος - Νοέμβριος 2017*.

39. Μάζης, Ι. Θ. (2016). Γεωπολιτική ανάλυση του συστήματος της Νοτιοανατολικής Μεσογείου και ερντογανικός αναθεωρητισμός. Σε: *Επιστημονική Ημερίδα «Ελλάδα - Ρωσία: 2^η χιλιετία φιλικών σχέσεων»*. Αθήνα: Ζάππειον Μέγαρον.
40. Μάζης, Ι. Θ. (2016). *Γεωπολιτική και γεωστρατηγικές της συριακής κρίσεως*. Αθήνα: Εκδόσεις Λειμών.
41. Μάζης, Ι. Θ. (2014). *Ο ζωτικός χώρος του Φ. Ράτσελ*. Αθήνα: Ηρόδοτος.
42. Μάζης, Ι. Θ. (2012). *Μεταθεωρητική κριτική Διεθνών Σχέσεων και Γεωπολιτικής*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση. ⁽¹⁾
43. Μάζης, Ι. Θ. (2012). *Νταβούτογλου και γεωπολιτική*. Αθήνα: Ηρόδοτος. ⁽²⁾
44. Μάζης, Ι. Θ. (2012). Ο γεωστρατηγικός άξονας Ισραήλ – Κύπρου – Ελλάδος. Σε: Μάζης, Ι. Θ. (2013). *Verba Geopolitica et Islamica*. Αθήνα: Εκδόσεις Ηρόδοτος. ⁽³⁾
45. Μάζης, Ι. Θ. (2011). Νταβουτογλιανή προσέγγιση και γεωπολιτική ανάλυση: Κριτική παρουσίαση. *Διαδικτυακή έκδοση της συνέντευξης για το ΣΚΑΙ*.
46. Μάζης, Ι. Θ. (2009). Γεωπολιτική ανάλυση του γεωγραφικού συμπλόκου περί της Νήσου Κύπρου. *Monthly Review (Greek Edition), Άνοιξη-Καλοκαίρι 2009, τόμ. 55-56*. (σς. 151-155 και τρεις έγχρωμοι χάρτες σς. 246-247) ⁽¹⁾
47. Μάζης, Ι. Θ. (2009). Η γεωπολιτική της Τουρκίας: Ο «νεο-οθωμανισμός» και ο ρόλος του Νταβούτογλου - Οι σχέσεις με Ελλάδα, ΗΠΑ, Ρωσία και Ισραήλ τον 21^ο αιώνα. *Αμυντική Επιθεώρηση, αρ. 77, Απρίλιος 2009*. ⁽²⁾
48. Μάζης, Ι. Θ. (2008). *Η γεωπολιτική της Ευρύτερης Μέσης Ανατολής και η Τουρκία*. Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Α. Α. Λιβάνη.
49. Μάζης, Ι. Θ. (2006). *Γεωπολιτική προσέγγιση για ένα νέο ελληνικό αμυντικό δόγμα*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
50. Μάζης, Ι.Θ. (2002). *Γεωπολιτική: η Θεωρία και η Πράξη*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
51. Μάζης, Ι. Θ. (1999). Η γεωπολιτική διάσταση των ελληνοτουρκικών σχέσεων, η «ελληνοτουρκική φιλία» και ο ρόλος των ΗΠΑ. *Γεωπολιτική 2/1999*.
52. Μάζης, Ι. Θ. και Δήγκας Α.-Γ. (2019). Ολοκληρωμένη μεθοδολογία κατασκευής Σύνθετων Δεικτών στη Σύγχρονη Συστημική Γεωπολιτική Ανάλυση. *Civitas Gentum, 7:1 (2019)*. (σς. 159-204)
53. Μάζης, Ι. Θ., Λουκάς, Ι. Κ., Κιτσίκης, Δ. Ν. και συν. (2001). *Γεωπολιτική και Ελλάδα*. Αθήνα: Έσοπτρον.
54. Μάζης, Ι. Θ. και Μπαλαφούτα, Β. (2015). *Η γεωπολιτική πραγματικότητα στο δίπολο Ελλάδα - Κύπρου. Λύσεις και Άλλοθι*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
55. Μάζης, Ι. Θ. και Σγούρος, Γ.-Α. (2011). Η Ελληνική ΑΟΖ και το Καστελόριζο: Αρχές μιας γεωπολιτικής ανάλυσης. *Επίκαιρα, αρ. 82/2011*.
56. Μαρκουλής, Δ. και Δικαίου, Μ. [επιμ.] (2005). *Πολιτική Ψυχολογία: Προβλήματα και προοπτικές*. Αθήνα: Τυπωθήτω - Γιώργος Δαρδανός.
57. Μάρτης, Ν. Κ. (2007). *Η πλαστογράφηση της ιστορίας της Μακεδονίας*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Παιδεία / Μαλλιάρης - Παιδεία.
58. Μηνάγιας, Χ. Δ. (2010). *Η γεωπολιτική στρατηγική και η στρατιωτική ισχύς της Τουρκίας*. Αθήνα: Τουρίκη.

59. Μούρτος, Γ. Α. (1999). *Τουρκία - Ισραήλ και η έκλειψη της Ελλάδας από το φυσικό της χώρο*. Αθήνα: Επικοινωνίες Α. Ε.
60. Μπόση, Μ., Λιούσης, Ν. και Κουρματζής, Α. (2005). *Τρεις γεωπολιτικές προκλήσεις για την ελληνική εξωτερική πολιτική*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
61. Μποτσίου, Κ. (1999). *Η περιφερειακή συνεργασία στην Ανατολική και Νοτιοανατολική Ευρώπη*. Αθήνα: Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής.
62. Nachmani, A. (2003). *Ισραήλ, Τουρκία και Ελλάδα: Ταραγμένες σχέσεις στην Ανατολική Μεσόγειο*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
63. Nemes, M. P. / Νέμετς, Μ. Π. (2021). Η γεωστρατηγική της απελευθέρωσης των Ελλήνων και ο ρόλος των Σέρβων σε αυτήν. *Singilogos - επιστημονικό περιοδικό της Πανεπιστημίου Singidunum*. (σς. 205-2015)
64. Nemes, M. P. / Νέμετς, Μ. Π. (2020). Ο ψυχολογικός παράγοντας στη γεωπολιτική ανάλυση και η δημιουργία κατάλληλης (γεω)στρατηγικής. *Διάλογος «Σπουδές στη Θεολογία» Επιστημονική επιθεώρηση του μεταπτυχιακού προγράμματος «Σπουδές στη Ορθόδοξη Θεολογία», τόμος ΙΑ'/2020*. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. (σς. 301-328)
65. Νικολάου-Πατραγάς, Κ. Θ. (2011). Η μεθοδολογική πρόσληψη του Ισλάμ. *Civitas Gentum, 1:1 (2011)*. (σς. 79-85)
66. Roudometof, V. N. (2019). *Το Μακεδονικό Ζήτημα. Μια Κοινωνιολογική Προσέγγιση*. Αθήνα: Επίκεντρο.
67. Roy, O. (2006). *Το παγκοσμιοποιημένο Ισλάμ*. Αθήνα: Scripta.
68. Σελλά - Μάξη, Ε. (2016). *Διγλωσσία, εθνική ταυτότητα και μειονοτικές γλώσσες*. Αθήνα: Εκδόσεις Λειμών.
69. Σκουφάκης, Π. (2016). *Η θεωρία των Ψυχολογικών Επιχειρήσεων και οι εφαρμογές τους στη Στρατηγική από τον Τρωικό Πόλεμο μέχρι σήμερα [μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία]*. Θεσσαλονίκη: Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών / Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών / Ανώτατη Διακλαδική Σχολή Πολέμου του Πανεπιστημίου Μακεδονίας.
70. Σταμπολής, Κ. Ν., Χατζηβασιλειάδης, Ι., Μάξης Ι. Θ. και συν. (2013). Για μια Εθνική Ενεργειακή Πολιτική. *Civitas Gentum [Special Issue], 3:2 (Σεπτέμβριος 2013)*.
71. Στογιάννος, Α. (2017). *Η Γένεση της Γεωπολιτικής και ο Friedrich Ratzel*. Αθήνα: Εκδόσεις Λειμών.
72. Τζανέτος, Γ. Α. (2007). *Η ευρωπαϊκή διάσταση των ελληνοτουρκικών σχέσεων στο Αιγαίο και η γεωπολιτική στρατηγική της Δύσης*. Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.
73. Τζιόβας, Δ. (1989). *Οι μεταμορφώσεις του εθνισμού και το ιδεολόγημα της ελληνικότητας στο μεσοπόλεμο*. Αθήνα: Οδυσσέας.
74. Τοντόροβα, Μ. (2000). *Βαλκάνια - η Δυτική φαντασίωση*. Αθήνα: Επίκεντρο.
75. Τσαφούλης, Δ. (2016). *Η θεωρία της έξυπνης ισχύος τον 21^ο αιώνα: Η περίπτωση της Υψηλής Στρατηγικής των ΗΠΑ μέσα από το δόγμα Ομπάμα [διπλωματική εργασία]*. Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας - Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών / Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών / Ανώτατη Διακλαδική Σχολή Πολέμου.

76. Τσουλφά, Μ. (2022). *Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική στα Δυτικά Βαλκάνια: Η άσκηση Δημόσιας Διπλωματίας και ήπιας ισχύος μέσω του Ιδρύματος Yunus Emre [μεταπτυχιακή εργασία]*. Κόρινθος: Σχολή Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.
77. Χάντινγκτον, Σ. Π. (1998). *Η Σύγκρουση των Πολιτισμών και ο Ανασχηματισμός της Παγκόσμιας Τάξης*. Αθήνα: Terzo Books.
78. Χειλά, Ε. (2013). *Οι διεθνείς συγκρούσεις στον 21^ο αιώνα - Ζητήματα θεωρίας και διαχείρισης*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.
79. Χολέβας, Ι. Κ. (1995). *Η ενδιάμεση συμφωνία Αθηνών - Σκοπίων*. Αθήνα: Πελασγός.

■ ΔΙΕΘΝΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Agiomirgianakis, G., Asteriou, D. και Papatoma, K. (2003). *The Determinants of Foreign Direct Investment: A Panel Data Study for the OECD Countries / Οι καθοριστικοί παράγοντες των άμεσων ξένων επενδύσεων: μια μελέτη δεδομένων για τις χώρες του ΟΟΣΑ. Department of Economics (City University London) - Discussion Paper Series / Τμήμα Οικονομικών (City University London) - Σειρά χαρτιού συζήτησης, αρ. 03/06.*
2. Alam, H. F. (2012). *Globalni Islam / Παγκόσμιο Ισλάμ*. Βελιγράδι: JP „Službeni glasnik“.
3. Allport, G. W. (1961). *Pattern and Growth in Personality / Πρότυπο και ανάπτυξη της προσωπικότητας*. Σαν Ντιέγκο: Harcourt College Pub.
4. Allport, G. W. (1954). *The Nature of Prejudice / Η φύση της προκατάληψης*. Άντισον - Γουέσλεϊ: Reading, Mass.
5. Antevski, M. και Vesić, D. [επιμ.] (2013). *Energy Security od Europe: The Position of Serbia / Ενεργειακή ασφάλεια της Ευρώπης: Η θέση της Σερβίας*. Βελιγράδι: Ινστιτούτο Διεθνούς Πολιτικής και Οικονομίας.
6. Arvanitis, N. (2002). *Balkanski čvor / Ο γεωπολιτικός κόμπος των Βαλκανίων*. Βελιγράδι: ANDA Info.
7. Bartl, P. (2001). *Albanci / Αλβανοί*. Βελιγράδι: Clio.
8. Bauer, O. (1907). *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie / Το ζήτημα της εθνικότητας και η σοσιαλδημοκρατία*. Βιέννη: I. Brand., σς. 82-137
9. Bihalji – Merin, O. και σύν. [επιμ.] (1986). *Mala enciklopedija / Μικρή Εγκυκλοπαίδεια*. Βελιγράδι: Prosveta.
10. Biberaj, E. (1999). *Albania in Transition: The Rocky Road to Democracy / Η Αλβανία σε μετάβαση: Ο βραχύδης δρόμος προς τη δημοκρατία*. Boulder: Westview Press.
11. Bogardus, E. S. (1928/1947). *Immigration and race attitudes / Μετανάστευση και φυλετικές συμπεριφορές*. Βοστώνη: D. C. Health and Company.
12. Brlijavac, B. (2011). *Turkey entering into the European Union through the Balkan doors: in the style of a Great Power? / Η Τουρκία εισέρχεται στην Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω των βαλκανικών θυρών: στο ύφος μιας Μεγάλης Δύναμης; Polemos 14 (2011) 1. (σς. 97-108)*
13. Carter, F. W. και Norris, H. T. (1996). *The Changing Shape of the Balkans / Η μεταβαλλόμενη μορφή των Βαλκανίων*. Λονδίνο: UCL Press

14. Chomsky, N. (2009). *Kontrola medija: spektakularna dostignuća propagande / Έλεγχος μέσων: θεαματικά επιτεύγματα της προπαγάνδας*. Βελιγράδι: Beoknjiga.
15. Cohen, S. (1963). *Geography and Politics in World Divided / Γεωγραφία και πολιτική σε διαιρεμένους κόσμους*. Νέα Υόρκη: Random House.
16. Collon, M. (1998). *Poker menteur, les grandes puissances, la Yougoslavie et les prochaines guerres / Ψευτικό πόκερ, οι Μεγάλες Δυνάμεις, η Γιουγκοσλαβία και οι επόμενοι πόλεμοι*. Βρυξέλλες: Editions EPO.
17. Constandines, K. (1996). Turkey: The emergence of a new foreign policy – the neo-ottoman model / Τουρκία: Η εμφάνιση μιας νέας εξωτερικής πολιτικής – το νεο-οθωμανικό μοντέλο. *Journal of Political and Military Sociology Εφημερίδα της πολιτικής και στρατιωτικής κοινωνιολογίας*, τόμ. 1/1996, αρ. 3.
18. Craig, G. και Glibert, F. (1986). Reflections on Strategy in the Present and Future / Σκέψεις για τη στρατηγική στο σήμερα και στο μέλλον. *Markers of Modern Strategy: From Machiavelli to the Nuclear Age / Δείκτες της σύγχρονης στρατηγικής: Από το Machiavelli έως την πυρηνική εποχή*. Νέα Υόρκη: Princeton University Press.
19. Cu, S. (2009). *Umeće ratovanja / Τέχνη του Πολέμου*. Βελιγράδι: Mono i Manjana.
20. Cvijić, J. (1922). *Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje / Η Βαλκανική Χερσόνησος και οι Νότιοσλαβικές χώρες*. Βελιγράδι: Marso.
21. Cvijić, J. (1906). *Promatranja o etnografiji makedonskih Slovena (elektronska verzija) / Παρατηρήσεις σχετικά με την εθνογραφία των Σλαβομακεδόνων* (ηλεκτρονική έκδοση). Βελιγράδι: Το βιβλιοπωλείο Gece Kona.
22. Cvetković, V. N. (2018). *Sociologija politike / Κοινωνιολογία της πολιτικής*. Βελιγράδι: Σχολή Ασφάλειας του Πανεπιστημίου του Βελιγραδίου.
23. Čomski, N. (2018). *Jugoslavija: mir, rad i raspad / Γιουγκοσλαβία: ειρήνη, πόλεμος και διάλυση*. Βελιγράδι: Samizdat (B92).
24. Čomski, N. (2003). *Mediji, propaganda i sistem / Μέσα μαζικής ενημέρωσης, προπαγάνδα και σύστημα*. Ζάγκρεμπ: Κοινωνία για την Προώθηση της Λογοτεχνίας σε Νέα Μέσα.
25. Daković, N. (2007). Borders in/of the Balkan Road Movie / Σύνορα σε/του Βαλκανικού Δρόμου της Ταινίας. Σε: Barriales-Bouche, S. και Attignol Salvodon, M. [επιμ.] *Zoom In, Zoom Out: Crossing Borders in Contemporary European Cinema / Zoom In, Zoom Out: διασταύρωση των συνόρων στο σύγχρονο ευρωπαϊκό κινηματογράφο*. Νιούκασλ: Cambridge Scholars Publishing. (σς. 70-89)
26. Dalton, R. J. και Klingemann, H. - D. [επιμ.] (2009). *The Oxford Handbook of Political Behavior / Το Εγχειρίδιο Πολιτικής Συμπεριφοράς της Οξφόρδης*. Νέα Υόρκη: Oxford University Press.
27. Danforth, N. (2008). Ideology and Pragmatism in Turkish Foreign Policy: From Atatürk to AKP / Ιδεολογία και πραγματισμός στην τουρκική εξωτερική πολιτική: Από τον Ατατούρκ στο AKP. *Turkish Policy Quarterly, Φθινόπωρο 2008*. (σ. 83-95)
28. Danilevski, N. (1994). *Rusija i Evropa / Ρωσία και Ευρώπη*. Βελιγράδι: Službeni list SRJ / Επίσημη Εφημερίδα της ΟΔΓ.

29. Davutoglu, A. (2014). *Strategijska dubina. Međunarodni položaj Turske / Το στρατηγικό βάθος. Η διεθνής θέση της Τουρκίας*. Βελιγράδι: JP „Službeni glasnik“.
30. De Bourbon - Busset, J. (1958). How decisions are made in Foreign Politics: Psychology in International Relations / Πώς λαμβάνονται οι αποφάσεις στην εξωτερική πολιτική: Ψυχολογία στις διεθνείς σχέσεις. *The Review of Politics / Η Ανασκόπηση της Πολιτικής*, τόμ. 20, αρ. 4 - Twentieth Anniversary Issue: I. (σς. 591-614)
31. Despotović, LJ. (2017). Geopolitička sudbina Kosova i Metohije - između Evroatlantske okupacije i projekta velike Albanije / Γεωπολιτική μοίρα του Κοσσυφοπεδίου και Μετόχιας - μεταξύ ευρωατλαντικής κατοχής και σχεδίου Μεγάλης Αλβανίας. *Politika nacionalne bezbednosti [godišnjak] / Πολιτική εθνικής ασφάλειας [ετήσιο περιοδικό]*, τόμ. VIII, αρ. 2/2017. Βελιγράδι: Ινστιτούτο Πολιτικών Σπουδών. (σς. 29-48)
32. Despotović, LJ. (2011). *Geopolitika identiteta / Γεωπολιτική των ταυτοτήτων*. Bačka Palanka: Logos - Kultura polisa.
33. Despotović, LJ. (2009). *Srpska geopolitička paradigma / Σερβικό γεωπολιτικό παράδειγμα*. Sremski Karlovci: Kairos.
34. Dietler, M. (2005). The Archaeology of Colonization and the Colonization of Archaeology - Theoretical Challenges from an Ancient Mediterranean Colonial Encounter / Η Αρχαιολογία του Αποικισμού και ο Αποικισμός της Αρχαιολογίας – Θεωρητικές Προκλήσεις από μια Αρχαία Μεσογειακή Αποικιακή Συντήρηση. Σε: Stein, G. J. [επιμ.] (2005). *The Archaeology of Colonial Encounters - Comparative Perspectives / Η Αρχαιολογία των Αποικιακών Συναντήσεων – Συγκριτικές Προοπτικές*. Santa Fe: SAR Press.
35. Dimić, Lj., Stojanović, D. και Jovanović, M. (2005). *Srbija 1804-2004 / Σερβία 1804-2004*. Βελιγράδι: Σύλλογος Κοινωνικής Ιστορίας.
36. Dragičević, O. (2015). Primena mera štednje u dužničkoj krizi zemalja Evrozone-svetlo na kraju tunela ili korak ka provaliji? / Εφαρμογή μέτρω λιτότητας στην κρίση χρέους των χωρών της Ευρωζώνης – φως στην άκρη του τούνελι ή βήμα προς την άβυσσο; *Međunarodna politika / Διεθνής πολιτική*, τόμ. LXVI, αρ. 1157, Ιανουάριος - Μάρτιος 2015.
37. Dražeta, L. και Dražeta, B. (2018). Stvaranje državnog identiteta Novorusije / Δημιουργία της κρατικής ταυτότητας της Νεο-Ρωσίας. *Srpska politička misao / Σερβική πολιτική σκέψη*, αρ. 2/2018, ετ. 25, τόμ. 60. (σς. 211-224)
38. Dugin, A. (2004). *Osnovi geopolitike: Geopolitička budućnost Rusije / Βασιλές αρχές της γεωπολιτικής: το γεωπολιτικό μέλλον της Ρωσίας*. Ζρενιάνιν: Ekopres.
39. Dušanić, J. (2001). *Tranzicija: velika šansla, ali i opasna zamka / Μετάβαση: μεγάλη ευκαιρία, αλλά και επικίνδυνη παγίδα*. Βελιγράδι: Nikola Pašić.
40. Džunov, R. [επιμ.] (1989). *Makedonija od ustanka do slobode (1941-1945) / Σκόπια: από την εξέγερση μέχρι την ελευθερία (1941-1945)*. Βελιγράδι: Vojnoizdavački i novinski centar.
41. Đerić, G. (2009). Stereotip i studije o Balkanu / Στερεότυπο και μελέτες για τα Βαλκάνια. *Antropologija / Ανθρωπολογία*, αρ. 9/2009. Βελιγράδι: Ινστιτούτο Εθνολογίας και Ανθρωπολογίας.
42. Đerić, G. (2008). Razvoj stereotipa - multidisciplinarni pristup / Ανάπτυξη στερεοτύπων - μια διεπιστημονική προσέγγιση. Διάλεξη διαθέσιμη σε γραπτή μορφή σε:

https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=fb7d688c-2849-a7be-4601-5dd212d983c0&groupId=252038

43. Đilas, M. (1990). *Razgovori sa Staljinom / Συζητήσεις με τον Στάλιν*. Βελιγράδι: Književne novine.
44. Đorđević, T. (1990). *Makedonija / Σκόπια*. Βελιγράδι: Tanesi.
45. Đukanović, B. και Filipović, S. (2013). *U dvosmernom ogledalu / Σε αμφίδρομο καθρέφτη*. Ποντογκόριτσα: Μαυροβουνιακή Ακαδημία Επιστημών και Τεχνών.
46. Đukanović, D. (2015). *Viđenja Balkana u savremenim evropskom geopolitičkom okruženju / Απόψεις περί των Βαλκανίων στο σύγχρονο ευρωπαϊκό γεωπολιτικό περιβάλλον*. Σε: Kolarić, D. [επιμ.] (2015). *Suprotstavljanje savremenim oblicima kriminaliteta – analiza stanja / Καταπολέμηση σύγχρονων μορφών εγκληματικότητας – ανάλυση της κατάστασης*. Βελιγράδι: Ακαδημία Εγκληματικής Αστυνομίας. (σς. 245-255) ⁽¹⁾
47. Đukanović, D. (2015). *Zapadni Balkan 2014. – napredak u evropskim integracijama ili stagnacija? / Δυτικά Βαλκάνια το 2014 - πρόοδος στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ή στασιμότητα*; Σε: Đukanović, D., Jazić, A. και Jončić, M. [επιμ.] (2015). *Srbija, region i Evropska unija / Η Σερβία, η περιοχή και η Ευρωπαϊκή Ένωση*. Βελιγράδι: Ινστιτούτο Διεθνούς Πολιτικής και Οικονομίας. ⁽²⁾
48. Đukanović, D. (2014). *Evropska unija i Zapadni Balkan: očekivanja i iščekivanja / Ευρωπαϊκή Ένωση και Δυτικά Βαλκάνια: προσδοκίες και αναμονές*. Βελιγράδι: Ινστιτούτο Ευρωπαϊκών Σπουδών.
49. Đukanović, D. (2011). *Politika Evropske unije prema Zapadnom Balkanu / Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης απέναντι στα Δυτικά Βαλκάνια*. Σε: Simić, D. R. [ur.] (2011). *Integracija Zapadnog Balkana u mrežu globalne bezbednosti / Ενσωμάτωση των Δυτικών Βαλκανίων στο παγκόσμιο δίκτυο ασφάλειας*. Βελιγράδι: Ένωση Αμερικανικών Σπουδών στη Σερβία & Čigoja štampa. (σς. 225-236)
50. Đukanović, D. και Knezović, S. [επιμ.] (2010). *Srbija i regionalna saradnja / Σερβία και περιφερειακή συνεργασία*. Βελιγράδι: Ινστιτούτο Διεθνούς Πολιτικής και Οικονομίας.
51. Đukanović, D. και Trpara, V. [επιμ.] (2013). *Srbija u Jugoistočnoj Evropi / Σερβία στη Νοτιοανατολική Ευρώπη*. Βελιγράδι: Ινστιτούτο Διεθνούς Πολιτικής και Οικονομίας και Hanns Seidel Stiftung.
52. Đurić, Ž. (2007). *Pravoslavna religija u Srbiji i savremena neoliberalna ekonomska politika / Η ορθόδοξη θρησκεία στη Σερβία και η σύγχρονη νεοφιλελεύθερη οικονομική πολιτική*. Σε: *Politikologija religije / Πολιτική επιστήμη της θρησκείας*. Βελιγράδι: Κέντρο για τη μελέτη της θρησκείας και της θρησκευτικής ανοχής.
53. Ekmečić, M. (2002). *Dijalog prošlosti i sadašnjosti / Διάλογος του παρελθόντος και του παρόντος*. Βελιγράδι: Službeni list.
54. Ekmečić, M. (2002). *Ogledi iz istorije / Δοκίμια από την ιστορία*. Βελιγράδι: Službeni list SRJ / Επίσημη Εφημερίδα της ΟΔΓ.
55. Eser, F. και Mates, J. (2013). *Efekti medijatazicije na političke vesti, političke aktere, političke odluke i političku publiku / Οι επιπτώσεις της διαμεσολάβησης των ΜΜΕ στα*

- πολιτικά νέα, στους πολιτικούς ηγέτες, στις πολιτικές αποφάσεις και στο πολιτικό κοινό. *Η δημοκρατία στην εποχή της παγκοσμιοποίησης και της διαμεσολάβησης*. Βελιγράδι: Libertas.
56. Eysenck, H. (1954). *The Psychology of Politics / Η Ψυχολογία της Πολιτικής*. Λονδίνο: Routledge και Kegan.
  57. Fajgelj, S. (2020). *Metode istraživanja ropašanja / Μέθοδοι έρευνας της συμπεριφοράς*. Βελιγράδι: Κέντρο Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας.
  58. Feldstein, M. (2012). The Failure of the Euro / Η αποτυχία του ευρώ. *Foreign Affairs* 91(1): 2012.
  59. Friedman, J. (1992). Myth, History, and Political Identity / Μύθος, Ιστορία και Πολιτική Ταυτότητα. *Cultural Anthropology / Πολιτιστική Ανθρωπολογία*, τόμ. 7, αρ. 2. (Μάιος, 1992).
  60. Gianaris, N. V. (1996). *Geopolitical and Economic Changes in the Balkan Countries / Γεωπολιτικές και οικονομικές αλλαγές στις βαλκανικές χώρες*. Λονδίνο: Praeger.
  61. Gibas - Krzak, D. (2017). The political, economic and cultural influence of Neo-ottomanism in post-Yugoslavian countries. An analysis illustrated with selected examples / Η πολιτική, οικονομική και πολιτιστική επιρροή του Νεο-οθωμανισμού στις μετα-γιουγκοσλαβικές χώρες. Μια ανάλυση που απεικονίζεται με επιλεγμένα παραδείγματα. *Studia Środkowoeuropejskie i Balkanistyczne*, τόμ. XXVI (2017) / *Μελετές Κεντρικής Ευρώπης και Βαλκανίων*, τόμ. XXVI (2017). (σς. 89-101)
  62. Gigončić, L.J. (2007). Činioci geostrateškog položaja Srbije / Παράγοντες της γεωστρατηγικής θέσης της Σερβίας. *Zbornik radova sa naučnog skupa „Srbija i Republika Srpska u regionalnim i globalnim procesima“ / Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης «Η Σερβία και η Σερβική Δημοκρατία σε περιφερειακές και παγκόσμιες διεργασίες*. Τρεμπίνιε: Γεωγραφική Σχολή του Πανεπιστημίου Βελιγραδίου και Σχολή Φυσικών Επιστημών και Μαθηματικών του Πανεπιστημίου Μπάνια Λούκα.
  63. Girgle, P. (2009). *Kosovo: Stručná Historie Štátu / Κοσσυφοπέδιο: Σύντομη ιστορία των κρατών*. Πράγα: Libri.
  64. Goldgeier J. M. και Tetlock, P. E. (2001). Psychology and International Relations Theory / Θεωρία Ψυχολογίας και Διεθνών Σχέσεων. *Annual Review of Political Science / Ετήσια Ανασκόπηση των Πολιτικών Επιστημών*, τόμ. 4. (σς. 67-92)
  65. Grin, R. (2009). *Rat - trideset tri strategije / Πόλεμος, οι 33 στρατηγικές του*. Βελιγράδι: Mono i Manjana.
  66. Grossman, D. και Christensen, L. W. (2008). *On Combat - The Psychology and Physiology of Deadly Conflict in War and in Peace / Περί του πολέμου - Η ψυχολογία και η φυσιολογία των θανατηφόρων συγκρούσεων στον πόλεμο και στην ειρήνη*. ΗΠΑ: Warrior Science Publications.
  67. Guilford, J. P. (1959). *Personality / Προσωπικότητα*. Νέα Υόρκη: McGraw-Hill.
  68. Гумилев, Л. (1994). *Конец и вновь начало / Τελειώστε και ξαναξεκινήστε*. Μόσχα: ДИ-ДИК.
  69. Guthner, J. (1940). *Inside Europe / Μέσα στην Ευρώπη*. Νέα Υόρκη: Harper and Brothers.
  70. Gül, E. (2011). Evren inandirici değil / Το σύμπαν δεν είναι πιστευτό. *Cumhuriyet / Δημοκρατία*, αρ. 14/2011.

71. Gyarmati, I. και Staničić, D. (2007). *Study on the Assessment of Regional Security Threats and Challenges in the Western Balkans* / Μια μελέτη για την αξιολόγηση των απειλών και προκλήσεων της περιφερειακής ασφάλειας στα Δυτικά Βαλκάνια. Γενεύη: Κέντρο για τον Δημοκρατικό Έλεγχο των Ενόπλων Δυνάμεων της Γενεύης (DCAF).
72. Halpern, K. και Ruano-Borbalan, Ž. - K. (2009). *Identitet(i) - pojedinač, grupa, društvo / Ταυτότητα(ες) - άτομο, ομάδα, κοινωνία*. Βελγιάδα: Clio.
73. Hamilton, D. (1964). The Genetical Evolution of Social Behavior / Η γενετική εξέλιξη της κοινωνικής συμπεριφοράς. *Journal of Theoretical Biology* / Περιοδικό Θεωρητικής Βιολογίας, 7(1). (σς. 1-16)
74. Hanioglu, Ş. (2011). *Atatürk: An Intellectual Biography* / Ατατούρκ: Μια πνευματική βιογραφία. Νιου Τζέρσεϊ: Princeton University Press.
75. Harding, J. και συν. (1969). Prejudice and Ethnic Relations / Προκαταλήψεις και εθνικές σχέσεις. *Handbook of Social Psychology* / Εγχειρίδιο κοινωνικής ψυχολογίας, τόμ. 5. (σς. 01-76)
76. Hartog, F. (2001). *Memories of Odysseus - Frontier Tales from Ancient Greece* / Αναμνήσεις του Οδυσσέα – Ιστορίες συνόρων από την αρχαία Ελλάδα. Σικάγο: Τύπος του Πανεπιστημίου Σικάγο.
77. Haupt, H. G και Tacke, C. (1996). Die Kultur des Nationalen Sozial- und culturalgeschichtliche Ansätze bei der Erforschung des Europäischen Nationalismus im 19. und 20. Jahrhundert. / Ο πολιτισμός των εθνικών κοινωνικών και πολιτισμικών ιστορικών προσεγγίσεων στη μελέτη του ευρωπαϊκού εθνικισμού τον 19ο και τον 20ό αιώνα. Σε: Hardtwig, W. και Wehler, H. - U. (1996). *Kulturgeschichte heute* / Πολιτιστική ιστορία σήμερα. Γκέτινγκεν.
78. Hitchens, C. (1989). *Hostage to History: Cyprus from the Ottomans to Kissinger* / Όμηρος της Ιστορίας: Η Κύπρος από τους Οθωμανούς στο Κίσινγκερ. Νέα Υόρκη: The Noonday Press.
79. Hobsbaum, E. (1996). *Nacije i nacionalizam od 1780* / Έθνη και εθνικισμός από το 1780. Βελγιάδα: Filip Višnjić.
80. Hogg, M. A. (2006). Social Identity Theory / Θεωρία Κοινωνικής Ταυτότητας. Σε: Burke J. P. (2006). *Contemporary Social Psychological Theories* / Σύγχρονες Κοινωνικές Ψυχολογικές Θεωρίες. ΗΠΑ: Stanford University Press.
81. Holvland, C. I., Janis I. L. και Kelley, H. H. (1953). *Communication and persuasion* / Επικοινωνία και πειθώ. New Haven: Yale University Press.
82. Hroch, M. (1971). *Obrození malých evropských národů: Národy severní a východní Evropy* / Η αναγέννηση των μικρών ευρωπαϊκών εθνών: Έθνη της Βόρειας και Ανατολικής Ευρώπης. Πράγα: Πανεπιστήμιο του Καρόλου.
83. Janković, S. (2016). Izbegličko-migrantska kriza: uzrok, posledice i smisao / Προσφυγική – μεταναστευτική κρίση: αιτία, συνέπειες και νόημα. *Nacionalni interes* / Εθνικό συμφέρον, έτος XII, τόμ.25, αρ. 1/2016. (σς. 69-102)
84. Jonas, K., Broemer, P. και Diehl, M. (2000). Attitudinal ambivalence / Αμφιθυμία των στάσεων. *European Review of Social Psychology* / Ευρωπαϊκή ανασκόπηση της κοινωνικής ψυχολογίας, τόμ. 11. (σς. 35-74)

85. Jončić, V. (2015). Značaj Zapadnog Balkana, posebno Republike Srbije u procesima evropskih integracija / Η σημασία των Δυτικών Βαλκανίων, ιδιαίτερα της Δημοκρατίας της Σερβίας, στις διαδικασίες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. *Međunarodna politika / Διεθνής πολιτική, τόμ. LXVI, αρ. 1158-1159, Απρίλιος - Σεπτέμβριος 2015.* (σ. 69)
86. Jonić, D. (2010). Nova turska vanjska politika i pitanje Bosne i Hercegovine / Νέα τουρκική εξωτερική πολιτική και το ζήτημα της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης. *Političke analize / Πολιτικές αναλύσεις, τόμ. 1, αρ.1.* (σς. 30-34)
87. Kapusela, A. L. (2016). *Izgradnja države na Kosovu: demokratija i EU na Balkanu / Οικοδόμηση του κράτους στο Κοσσυφοπέδιο: η δημοκρατία και η ΕΕ στα Βαλκάνια.* Βελιγράδι: JP „Službeni glasnik“.
88. Kartlidž, P. (2007). *Kembridž - Antička Grčka / Κέιμπριτζ – Αρχαία Ελλάδα.* Νόβι Σαντ: Stylos Art.
89. Kelley, H. H. και Wolkart, E. H. (1952). The resistance to change of group-anchored attitudes / Η αντίσταση στην αλλαγή των ομάδα-αγκυροβολημένων στάσεων. *American Sociological Review / Αμερικανική κοινωνιολογική ανασκόπηση, αρ. 17.* (σς. 453-465)
90. Kiliç, H. (2000). *Bilateral Agreements, Essential Documents and Declarations between Turkey and Greece since the Proclamation of the Turkish Republic / Διμερείς Συμφωνίες, Ουσιώδη Έγγραφα και Δηλώσεις μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας μετά τη Διακήρυξη της Τούρκικης Δημοκρατίας.* Άγκυρα: Υπουργείο Εξωτερικών της Δημοκρατίας της Τουρκίας.
91. Klajn, I. και Šipka, M. (2008). *Veliki rečnik stranih reči i izraza / Ένα μεγάλο λεξιλόγιο ξένων λέξεων και εκφράσεων.* Νόβι Σαντ: Προμηθέας.
92. Klapper, J. T. (1960). *The Effects of Mass Communication / Τα αποτελέσματα της μαζικής επικοινωνίας.* Glencoe, Ιλινόι (ΗΠΑ): Ελεύθερος Τύπος.
93. Klog, R. (2000). *Istorija Grčke novog doba / Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας.* Βελιγράδι: Clio.
94. Knežević, M. (2008). *Mozaik geopolitike / Ένα μωσαϊκό γεωπολιτικής.* Βελιγράδι: Ινστιτούτο Πολιτικών Σπουδών.
95. Kolev, D. (2017). *Diplomatske igre oko balkanskog geopolitičkog čvora / Διπλωματικά παιχνίδια γύρω από τον γεωπολιτικό κόμπο των Βαλκανίων.* Σε: Bouzov, V. [επιμ.] *New Challenges to Security and Development of the Balkans, Vol. 4.: Cross-border cooperation and development policies in Bulgaria and on the Balkans / Νέες προκλήσεις για την ασφάλεια και την ανάπτυξη των Βαλκανίων, τόμ. 4: Διασυνοριακή συνεργασία και αναπτυξιακές πολιτικές στη Βουλγαρία και τα Βαλκάνια.* Βελίκο Τάρνοβο: IVIS. (σς. 219-228)
96. Kolev, D. και Projović, I. (2014). *Globalizacija i mediji: mediji kao sredstvo ostvarivanja „meke moći“.* / Παγκοσμιοποίηση και μέσα μαζικής ενημέρωσης: τα μέσα ως μέσο επίτευξης της «ήπιας ισχύος». *Nauka i globalizacija / Επιστήμη και παγκοσμιοποίηση, τόμ. 8, αρ. 2/1.* Πάλε: Σχολή Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου του Ανατολικού Σαράγιεβο. (σς. 579-599)
97. Komazec, S. και Petrović, D. (2014). *Globalna monetarna kriza i novi geopolitički i finansijski odnosi u svetu / Η παγκόσμια νομισματική κρίση και οι νέες γεωπολιτικές και οικονομικές σχέσεις στον κόσμο.* Βελιγράδι: Ινστιτούτο Διεθνούς Πολιτικής και Οικονομίας.

98. Koumandaraki, A. (2002). The Evolution of Greek National Identity / Η Εξέλιξη της Ελληνικής Εθνικής Ταυτότητας. *Studies in Ethnicity and Nationalism / Μελέτες στην εθνότητα και τον εθνικισμό*, τόμ. 2, αρ. 2/2002.
99. Κοναčενιό, Β. (2017). Mediji i manipulacija / Μέσα μαζικής ενημέρωσης και χειραγώγηση. *Politeia*, τόμ. 1.
100. Krga, B. (2017). Problem Kosova i Metohije i politika nacionalne bezbednosti Republike Srbije / Το ζήτημα του Κοσσυφοπεδίου και Μετόχιας και η πολιτική εθνικής ασφάλειας της Δημοκρατίας της Σερβίας. *Politika nacionalne bezbednosti [godišnjak] / Πολιτική εθνικής ασφάλειας [ετήσιο περιοδικό]*, τόμ. VIII, αρ. 2/2017. Βελιγράδι: Ινστιτούτο Πολιτικών Σπουδών. (σς. 49-68)
101. Krech, D., Crutchfield, R.S. και Ballachey, L.J. (1972). *Društveni stavovi / Κοινωνικές στάσεις*. Βελιγράδι: Ινστιτούτο για εγχειρίδια και διδακτικά μέσα.
102. Krempton, R. Dž. (2003). *Balkan posle Drugog svetskog rata / Τα Βαλκάνια μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο*. Βελιγράδι: Clío.
103. Kuhn, P. (1972). *The Structure of Scientific Revolutions / Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων*. Σικάγο: Πανεπιστήμιο του Σικάγο.
104. Kuhn, T. (1961). Značaj merenja u savremenoj fizičkoj nauci. / Η σημασία της μέτρησης στη σύγχρονη φυσική επιστήμη. *Isis - Naučni časopis Lekarske komore Slovenije / Επιστημονικό Περιοδικό του Ιατρικού Επιμελητηρίου της Σλοβενίας*, 52/1961.
105. Kuzmanović, Z. (2008). Koncept helenizma - ideološke implikacije / Η έννοια του ελληνισμού – ιδεολογικές προεκτάσεις. *Godišnjak društvene istorije / Επετηρίδα κοινωνικής ιστορίας*, αρ. 1-3.
106. Κωφός, Ε. (1964). *Nationalism and communism in Macedonia / Εθνικισμός και κομμουνισμός στα Σκόπια*. Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου (ΙΜΧΑ).
107. Lorandić, D. και Kronja, J. (2012). *Regionalne inicijative i multilateralna saradnja na Balkanu / Περιφερειακές πρωτοβουλίες και πολυμερής συνεργασία στα Βαλκάνια*. Βελιγράδι: Ευρωπαϊκό Κίνημα στη Σερβία & Ίδρυμα „Friedrich Ebert“. (σς. 224-232)
108. Ljubojević, R. (2015). Energetska bezbednost Republike Srbije između Rusije i Evropske unije / Ενεργειακή ασφάλεια της Δημοκρατίας της Σερβίας μεταξύ Ρωσίας και Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σε: Đukanović, D., Jazić, A. και Jončić, M. [επιμ.] (2015). *Srbija, region i Evropska unija / Η Σερβία, η περιοχή και η Ευρωπαϊκή Ένωση*. Βελιγράδι: Ινστιτούτο Διεθνούς Πολιτικής και Οικονομίας.
109. Maalouf, A. (2009). *Le Dérèglement du monde / Η αναστάτωση του κόσμου*. Παρίσι: Éditions Grasset.
110. Maehler, H. (2006). Alexandria, the Mouseion, and Cultural Identity / Η Αλεξάνδρεια, το Μουσείο και η Πολιτιστική Ταυτότητα. Σε: Hirst, A. και Silk, M. [ed.] *Alexandria. Real and Imagined / Η Αλεξάνδρεια. Πραγματική και Φανταστική*. Λονδίνο: Εκδόσεις του Κέντρου Ελληνικών Σπουδών του Βασιλικού Κολεγίου.
111. Marković, S. I., Dragović, S. και Rajović, R. (2014). Ljudsko emotivno stanje u savremenoj bezbednosti / Η ανθρώπινη συναισθηματική κατάσταση στη σύγχρονη ασφάλεια. *Liber Amicorum, Amon*. (σς. 595-620)

112. Mazis, I. Th. και Troulis, M. I. (2020). Greece's Aegean Policy in the Post-Cold War Period II / Η πολιτική της Ελλάδας για το Αιγαίο στην περίοδο μετά τον Ψυχρό Πόλεμο II. *Egejeopolitigi. τόμ. 1/2020*. (σς. 851-857)
113. Mazis, I. Th. (2005). Greece's New Defense Doctrine. A Framework Proposal / Το νέο δόγμα της άμυνας της Ελλάδας. Μια πλαίσιο πρόταση. *CRiSSMA Working Papers, N. 8-2005*. Μιλάνο: Facoltà di Scienze Politiche. (σς. 07-86)
114. McDermott, R. (2004). *Political Psychology in International Relations / Πολιτική Ψυχολογία στις Διεθνείς Σχέσεις*. Άνν Άρμπορ: The University of Michigan Press.
115. McGuire, W. J. (1964). Introducing Resistance to Persuasion / Εισαγωγή αντίστασης στην πειθώ. *Advances in Experimental Social Psychology / Πρόοδος στην πειραματική κοινωνική ψυχολογία, τόμ. 1*. Νέα Υόρκη: Academic Press. (σς. 192-229)
116. Milošević, M. (1997). *Srbija i Grčka 1914-1918: iz istorije diplomatskih odnosa / Σερβία και Ελλάδα 1914-1918: από την ιστορία των διπλωματικών σχέσεων*. Ζάγκετσαρ: Zadužbina Nikole Pašića.
117. Mladenović, M. (1994). *Šta je geopolitika / Τι είναι η γεωπολιτική*, Βελιγράδι: Velvet.
118. Mojsi, D. (2012). *Geopolitika emocija / Η γεωπολιτική των συναισθημάτων*. Βελιγράδι: Clío.
119. Monroe, K. E. [επιμ.] (2002). *Political Psychology / Πολιτική Ψυχολογία*. Νιου Τζέρσεϋ: Lawrence Erlbaum Associates.
120. Morris, I. [επιμ.] (1994). *Classical Greece: ancient histories and modern archeologies / Κλασική Ελλάδα: αρχαίες ιστορίες και σύγχρονες αρχαιολογίες*. Νέα Υόρκη: Cambridge University Press.
121. Naj, Dž. S. (2012). *Budućnost moći / Το μέλλον της ισχύος*. Βελιγράδι: Αρχιπέλαγος.
122. Nunnally, J. C. και Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric theory [3rd Edition] / Ψυχομετρική θεωρία [3η έκδοση]*. Νέα Υόρκη: McGraw-Hill Series in Psychology.
123. Nemeč, M. (2014). *Geopolitika Balkana - neki psihološki aspekti geopolitičkih odnosa Srbije, Grčke i Makedonije [master rad] / Γεωπολιτική των Βαλκανίων - Ορισμένοι ψυχολογικοί παράγοντες γεωπολιτικών σχέσεων μεταξύ της Σερβίας, της Ελλάδας και της πΓΔΜ [μεταπτυχιακή εργασία]*. Βελιγράδι: Ακαδημία διπλωματίας και ασφαλείας.
124. Nikolić, G. (2010). Da li je etnička i kulturološko-religiozna različitost prepreka ekonomskom razvoju? / Είναι η εθνοτική και πολιτιστική-θρησκευτική ποικιλομορφία ένα εμπόδιο στην οικονομική ανάπτυξη; *Međunarodni problemi / Διεθνή προβλήματα, τόμ. 62, αρ. 2*. (σς. 329-347)
125. Novaković, I. (2020). *Seven Years of Serbia's Alignment with the Common Foreign and Security Policy of the EU / Επτά χρόνια ευθυγράμμισης της Σερβίας με την Οικνή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας της ΕΕ*. Βελιγράδι: ISAC fund.
126. Nye, J. S. (2004). *Soft power - The Means to Success In World Politics / Ήπια ισχύς - Τα μέσα για την επιτυχία στην παγκόσμια πολιτική*. Νέα Υόρκη: Public Affairs.
127. Papazoglu, F. (1972). *Istorija Helenizma. Epoha Aleksandra Velikog / Ιστορία το Ελληνισμού. Η εποχή του Μεγάλου Αλέξανδρου*. Βελιγράδι: Naučna knjiga.
128. Perišić, S. M. (2018). Geopolitičko ponašanje savremene Turske / Γεωπολιτική συμπεριφορά της σύγχρονης Τουρκίας. *Vojno delo / Στρατιωτικό έργο, 7/2018*. (σς. 53-64)

129. Petković, P. (2007). Velikoalbanski projekat / Μεγαλοαλβανικό σχέδιο. *Međunarodna politika / Διεθνής πολιτική*, τόμ. LVIII, αρ. 1127-1128, Ιούλιος - Δεκέμβριος 2007.
130. Petrović, D. και Đukanović D. (2012). *Stubovi spoljne politike Srbije - EU, Rusija, SAD i Kina / Πυλώνες της εξωτερικής πολιτικής της Σερβίας - ΕΕ, Ρωσία, ΗΠΑ και Κίνα*. Βελιγράδι: Ινστιτούτο Διεθνούς Πολιτικής και Οικονομίας.
131. Petrović, D. και Jokić, A. (2015). *Energetska politika Rusije / Ενεργειακή πολιτική της Ρωσίας*. Βελιγράδι: Ινστιτούτο Διεθνούς Πολιτικής και Οικονομίας.
132. Pribićević, A. (1996). *Od gospodina do seljaka / Από κύριος σε αγρότη*. Ζάγκρεμπ: SKD Prosvjeta.
133. Proroković, D. (2018). *Geopolitika Srbije - Položaj i perspektive na početku XXI veka [treće dopunjeno i prošireno izdanje] / Γεωπολιτική της Σερβίας - Θέση και προοπτικές στην αρχή του 21ου αιώνα [τρίτη τροποποιημένη και συμπληρωμένη έκδοση]*. Βελιγράδι: JP „Službeni glasnik“.
134. Proroković, D. (2017). Uloga NATO u osiguravanju ‘državnosti Kosova’ i posledice po bezbednost Srbije / Ο ρόλος του NATO για τη διασφάλιση ‘της κρατικής υπόστασης του Κοσόβου’ και οι συνέπειες για την ασφάλεια της Σερβίας. *Politika nacionalne bezbednosti [godišnjak] / Πολιτική εθνικής ασφάλειας [ετήσιο περιοδικό]*, τόμ. VIII, αρ. 2/2017. Βελιγράδι: Ινστιτούτο Πολιτικών Σπουδών. (σς. 105-118)
135. Proroković, D. (2014). *Zaraženi čekanjem na EU / Μολυσμένοι από την αναμονή της ΕΕ*. Βελιγράδι: Ταμείο Στρατηγικού Πολιτισμού.
136. Proroković, D. (2013). Geopolitički položaj (BRJ) Makedonije / Η γεωπολιτική θέση της (πΓΔ) Μακεδονίας. *Srpska politička misao / Σερβική πολιτική σκέψη 2/2013*, τόμ. 20, αρ. 40.
137. Proroković, D. (2012). *Geopolitika Srbije - Položaj i perspektive na početku XXI veka / Γεωπολιτική της Σερβίας - Θέση και προοπτικές στην αρχή του 21ου αιώνα*. Βελιγράδι: JP „Službeni glasnik“.
138. Proroković, D. (2011). *Kosovo: međuetnički i politički odnosi / Κοσσυφοπέδιο: διεθνικές και πολιτικές σχέσεις*. Βελιγράδι: Γεωπολιτική.
139. Radović, Z. (1992). Manjine u Grčkoj i politika Grčke prema manjinama / Οι μειονότητες στην Ελλάδα και η πολιτική της Ελλάδας έναντι των μειονοτήτων. Σε: *Jugoslovenske manjine u susednim zemljama i njihova prava / Γιουγκοσλαβικές μειονότητες στις γειτονικές χώρες και τα δικαιώματά τους*. Βελιγράδι: Ινστιτούτο Συγκριτικού Δικαίου.
140. Ramić Mesihović, L. (2018). *Makedonija: čedo realpolitike XX vijeka / ΠΓΔΜ: ένα παιδί της realpolitik του εικοστού αιώνα*. Ζέμουν: Most Art.
141. Rot, N. (2002). *Osnovi socijalne psihologije / Βασικά στοιχεία της κοινωνικής ψυχολογίας*. Βελιγράδι: Ινστιτούτο για τα εγχειρίδια και τους διδακτικούς πόρους.
142. Roudometof, V. N. (1996). Nationalism and Identity Politics in the Balkans: Greece and the Macedonian Question. / Εθνικισμός και Πολιτική Ταυτότητας στα Βαλκάνια: Η Ελλάδα και το Μακεδονικό Ζήτημα. *Journal of Modern Greek Studies / Εφημερίδα των σύγχρονων ελληνικών σπουδών*, τόμ. 14, αρ. 2. (σς. 253-301)
143. Said, E. (2002). *Kultura i imperijalizam / Πολιτισμός και ιμπεριαλισμός*. Βελιγράδι: Časopis Beogradski krug.

144. Savić, S. και συν. [επιμ.] (2010). *Bezbednosni i odbrambeni aspekti priključenja Republike Srbije Evropskoj uniji / Πτυχές ασφάλειας και άμυνας σε σχέση με την ένταξη της Δημοκρατίας της Σερβίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση*. Βελιγράδι: Ινστιτούτο Στρατηγικής Έρευνας και Αποστολή του ΟΑΣΕ στη Σερβία.
145. Sekulović, D. και Gigović, LJ. (2008). *Evropska komponenta geopolitičkog položaja Srbije / Η ευρωπαϊκή συνιστώσα της γεωπολιτικής θέσης της Σερβίας*. *Vojno delo / Στρατιωτικό έργο*, 3/2008.
146. Seton - Watson, H. (1981). *The Making of a New Europe: R.W. Seton-Watson and the Last Year of Austria-Hungary / Η δημιουργία μιας νέας Ευρώπης: ο R.W. Seton-Watson και το τελευταίο έτος της Αυστρίας-Ουγγαρίας*. Σιάτλ: Πανεπιστήμιο της Ουάσιγκτον.
147. Seton - Watson, R. W. (1935). *Disraeli, Gladstone and the Eastern Question / Ο Ντισραέλι, ο Γκλάντστοουν και το Ανατολικό Ζήτημα*. Λονδίνο: Macmillan.
148. Shanks, M. (1996). *Classical Archeology of Greece / Κλασική Αρχαιολογία Ελλάδος*. Λονδίνο: Routledge.
149. Sharlandjjeva, R. [επιμ.] (2002). *Changing Balkans: Regional security in the Balkans and the role of the Balkan political club / Αλλαγή των Βαλκανίων: Περιφερειακή ασφάλεια στα Βαλκάνια και ο ρόλος του πολιτικού club των Βαλκανίων*. Σόφια: Ίδρυμα πολιτικού club των Βαλκανίων.
150. Shils, E. και Johnson, H. M. (1968). *Ideology / Ιδεολογία. International encyclopedia of social sciences / Διεθνής εγκυκλοπαίδεια κοινωνικών επιστημών. τόμ. 6 & 7*. Νέα Υόρκη: Macmillian & Free Press. (σς. 66-85)
151. Simeunović, D. (1989). *Političko nasilje / Πολιτική βία*. Βελιγράδι: Radnička štampa.
152. Simić, S. (2016). *Islamizacija Balkana / Ο εξισλαμισμός των Βαλκανίων. Σπουδές στην ορθόδοξη θεολογία - τόμος Ζ'*. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών. (σς. 503-521)
153. Sotiropoulos, I. P. (2014). *Between two major geopolitical crises. The impact of South East Europe. Part II: Interweaving the soft and hard powers of islam / Ανάμεσα σε δύο μεγάλες γεωπολιτικές κρίσεις. Ο αντίκτυπος της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Μέρος II: Συνδυάζοντας την ήπια και σκληρή ισχύος του Ισλάμ. South-East Europe Energy Brief-Monthly Analysis (IENE) / Ενεργειακή Σύντομη-Μηνιαία Ανάλυση της Νοτιοανατολικής Ευρώπης (IENE), τομ. 142 (Σεπτέμβριος 2014)*.
154. Sotiropoulos, I. P. (2013). *Pursuing an energy security policy in the West Balkans runs counter to EU's stated objectives / Η άσκηση πολιτικής ενεργειακής ασφάλειας στα Δυτικά Βαλκάνια έρχεται σε αντίθεση με τους δεδηλωμένους στόχους της ΕΕ. South-East Europe Energy Brief-Monthly Analysis (IENE) / Ενεργειακή Σύντομη-Μηνιαία Ανάλυση της Νοτιοανατολικής Ευρώπης (IENE), τομ. 116 (Νοέμβριος – Δεκέμβριος 2013)*.
155. Stepić, M. (2012). *Kosovo i Metohija: postmoderni geopolitički eksperiment / Κοσσυφοπέδιο και Μετόχια: Ένα μεταμοντέρνο γεωπολιτικό πείραμα*. Βελιγράδι: Ινστιτούτο Πολιτικών Σπουδών.
156. Stepić, M. (2004). *Srpsko pitanje – geopolitičko pitanje / Το σερβικό ζήτημα – ένα γεωπολιτικό ζήτημα*. Βελιγράδι: Jantar grupa.

157. Stepić, M. (2004). Promenljivost determinanti geopolitičkog položaja srpskih zemalja / Η μεταβλητότητα των καθοριστικών παραγόντων της γεωπολιτικής θέσης των σερβικών χωρών. Σε: *Srpsko pitanje – geopolitičko pitanje / Το σέρβικο ζήτημα – ένα γεωπολιτικό ζήτημα*. Βελιγράδι: Jantar grupa.
158. Šušić, S. B. (2004). *Geopolitički košmar Balkana / Γεωπολιτικός εφιάλτης των Βαλκανίων*. Βελιγράδι: Στρατιωτικός εκδοτικός οίκος.
159. Tanasković, D. (2015). *Veliki povratak Turske? Osmanlije u evropskom odelu / Η μεγάλη επιστροφή της Τουρκίας; Οθωμανοί με ευρωπαϊκές στολές*. Βελιγράδι: Službeni glasnik.
160. Tanasković, D. (2013). *Neo-ottomanism. A doctrine and foreign policy practice. / Νεο-οθωμανισμός. Ένα δόγμα και μια πρακτική εξωτερικής πολιτικής*. Βελιγράδι: Civis.
161. Tanasković, D. (2010). *Neosmanizam: doktrina i spoljnopolićka praksa / Νεο-οθωμανισμός: δόγμα και πρακτική εξωτερικής πολιτικής*. Βελιγράδι: Službeni glasnik & Službeni glasnik Republike Srbije. ⁽¹⁾
162. Tanasković, D. (2010). *Neosmanizam. Povratak Turske na Balkan / Νεο-οθωμανισμός: η επιστροφή της Τουρκίας στα Βαλκάνια*. Βελιγράδι: Službeni glasnik. ⁽²⁾
163. Tito, J. B. (1947). *Borba za oslobođenje Jugoslavija 1941-1945 [knjiga I] / Ο αγώνας για την απελευθέρωση της Γιουγκοσλαβίας 1941-1945 [βιβλίο I]*. Βελιγράδι: Kultura.
164. Todorova, M. (2009). *Imagining the Balkans [updated edition] / Φαντάζοντας τα Βαλκάνια [ενημερωμένη έκδοση]*. Νέα Υορκη: Oxford University Press.
165. Trapan, J. και Fluri, P. [επιμ.] (2003). *Defense and Security Sector Governance and Reform in South East Europe / Η διακυβέρνηση και η μεταρρύθμιση του τομέα της άμυνας και της ασφάλειας στην Νοτιοανατολική Ευρώπη. Volume II: Macedonia, Moldova, Romania / Τόμος II: Σκόπια, Μολδαβία, Ρουμανία*. Γενεύη: GCDCAF.
166. Trud, A. Ž. (2013). *Razaranje Balkana / Η καταστροφή των Βαλκανίων*. Βελιγράδι: Xenia | Metella.
167. Trud, A. (2007). *Geopolitika Srbije / Γεωπολιτική της Σερβίας*. Βελιγράδι: JP „Službeni glasnik“ και Πανεπιστήμιο Βελιγραδίου - Σχολή Ασφάλειας.
168. Tuđman, M. (2013). *Izveštajne službe i meka moć / Υπηρεσίες πληροφοριών και ήπια ισχύς. National security and the Future / Εθνική ασφάλεια και το μέλλον, τόμ. 1(14)*. (σς. 9-22)
169. Вдовиченко, Д. И. (1962). *Национальная безопасность Турции / Εθνική αστική τάξη της Τουρκίας*. Μόσχα: Наука.
170. Webster, T. B. L. (1970). *Hellenizam / Ελληνισμός*. Νόβι Σαντ: Bratstvo i jedinstvo.
171. Vučić, S. και Milenković, M. (2014). *Makedonija: Faktor stabilnosti ili nestabilnosti u regionalnom podkompleksu Zapadni Balkan? / ΠΓΔΜ: Παράγοντας σταθερότητας ή αστάθειας στο περιφερειακό υποσύμπλοκο των Δυτικών Βαλκανίων; Međunarodni problemi / Διεθνή προβλήματα, τόμ. LXVI, αρ. 3-4*.
172. Vukša, S., Đuran, B. και Bačević, S. (2017). *Razmere grčke finansijske i socijalne krize - pogled iz Srbije / Η κλίμακα της ελληνικής οικονομικής και κοινωνικής κρίσης - μια άποψη από τη Σερβία. Finansije - časopis za teoriju i praksu finansija / Οικονομικά – ένα περιοδικό για τη θεωρία και την πρακτική των οικονομικών, τόμ. LXXII, αρ. 1-6/2017*. (σς. 65-81)

173. Vulević, S. M. (2018). Migrantska kriza kao izazov socijetalnoj bezbednosti u Evropskoj uniji / Η μεταναστευτική κρίση ως πρόκληση για κοινωνική ασφάλιση στην Ευρωπαϊκή Ένωση. *Vojno delo / Στρατιωτικό έργο*, 3/2018.
174. White, G. W. (2000). *Nationalism and Territory: Constructing Group Identity in Southeastern Europe / Εθνικισμός και Επικράτεια: Δημιουργία Ταυτότητας Ομάδας στη Νοτιοανατολική Ευρώπη*. Lanham: Εκδόσεις Rowman & Littlefield.
175. Yildiz, H. και Yildirim, D. Ç. (2013). An empirical study on fiscal sustainability in Eurozone / Μια εμπειρική μελέτη για τη δημοσιονομική βιωσιμότητα στην Ευρωζώνη. *Serbian Journal of Management / Σερβική εφημερίδα διαχείρισης*, τόμ. 9, αρ. 1/2014. (σς. 59-70)
176. Ζέρβας, Θ. Γ. (2017). *(Re)Creating a National Identity in 19th Century Greece: National Identity, Education and European Perception of Greece / (Επανα)Δημιουργία Εθνικής Ταυτότητας στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα: Εθνική Ταυτότητα, Εκπαίδευση και Ευρωπαϊκή Αντίληψη για την Ελλάδα*. Σικάγο: North Park University.